

DE OPKOMST
VAN HET
NEDERLANDSCH GEZAG
IN
OOST-INDIE.

VERZAMELING VAN
ONUITGEGEVEN STUKKEN UIT HET OUD-KOLONIAAL ARCHIEF.

UITGEGEVEN EN BEWERKT

DOOR

JHR. MR. J. K. J. DE JONGE.

ELFDE DEEL.

UITGEGEVEN EN BEWERKT

DOOR

M. L. VAN DEVENTER.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
MDCCLXXXIII.

AFGESCHREVEN

1881

I N H O U D.

VOORWOORD.

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK	Blz.	I
VIJF EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.	"	XLIX

Oorspronkelijke stukkon 1764—1781 (met een stuk van 1752).

I. Contract met den Koning van Bantam, met twee Separaat-artikelen, 17 April 1752.	"	1
II. Memorie van Th. Schippers, aftredend Commandeur van Bantam, 31 Mei 1764.	"	5
III. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie, 31 December 1764.	"	17
IV. Memorie van W. II. van Ossenberch, aftredend Gouverneur van Java's Noord-Oostkust, 13 Mei 1765	"	22
V. Memorie van P. C. Hasselaar, aftredend Resident van Tjeribon, 15 October 1765	"	40
VI. De Gouvern.-Gen. en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 31 December 1765	"	44
VII. Dezelfden aan dezelfden, 31 December 1766	"	54
VIII. Overzicht der productie van de onder Batavia ressorterende regentschappen, 1766	"	66
IX. Hetzelfde, van de Koffij, 1744—'66.	"	68
X. Staat der bevolking van Batavia en de Ommelanden, 1766.	"	69
XI. De Gouvern.-Gen. en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 31 December 1767	"	70

XII. De Gouverneur van Java's N.-O.kust aan Gouvern.-Gen. en Rade van Indie, 18 Julij 1768	Blz.	77
XIII. Dezelfde aan de Koningen van Bali, 4 October 1768.	"	83
XIV. De Gouvern.-Gen. en Rade van Indie aan den Resident van Tjeribon, 9 December 1768	"	85
XV. Dezelfden aan de Heeren Bewindhebbers, 31 December 1768.	"	87
XVI. De Heeren Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie aan Gouvern.-Gen. en Rade van Indie, 7 October 1769.	"	95
XVII. De Gouvern.-Gen. en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 31 December 1769	"	98
XXVIII. Overzicht van den Amfoen-handel, 1721—1769	"	106
XIX. Resolutie der Amfoen-Societeit, 10 Maart 1770.	"	116
XX. Resolutie van Gouvern.-Gen. en Rade, 18 November 1770.	"	118
XXI. De Gouverneur van Java's N.-O.kust aan Gouvern.-Gen. en Rade van Indie, 15 December 1770.	"	122
XXII. De Gouvern.-Gen. en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 31 December 1770	"	128
XXIII. Memorie van Joh. Vos, aftredend Gouverneur van Java's N.-O.kust, 24 Julij 1771.	"	137
XXIV. Rapporten der Residenten in Balemboangan, Augustus— September 1771	"	174
XXV. Memorie van R. H. Armenault, aftredend Resident van Tjeribon, 31 Augustus 1771	"	179
XXVI. De Gouvern.-Gen. en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 22 October 1771.	"	199
XXVII. Ordonnantie van Gouv.-Gen. en Rade, 3 December 1771.	"	205
XXVIII. De Gouvern.-Gen. en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 31 December 1771	"	214
XXIX. De Gouverneur van Java's N.-O.kust aan Gouvern.-Gen. en Rade van Indie, 13 Januarij 1772	"	223
XXX. Rapport over de verovering van Bajjoe, 12 October 1772.	"	228
XXXI. De Gouvern.-Gen. en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 31 December 1772	"	230
XXXII. Dezelfden aan dezelfde, 31 December 1773	"	239
XXXIII. Overzicht der productie van de onder Batavia ressorterende regentschappen, 1773.	"	250
XXXIV. Als voren, over de jaren 1769—1773	"	252
XXXV. Akte van verband der Regenten op Java, 1773—1774	"	253
XXXVI. De Gouverneur van Java's N.-O.kust aan Gouvern.-Gen. en Rade van Indie, 5 Februarij 1774	"	257

XXXVII. Contract tusschen den Soesoehoenan en den Sultan, 26 April 1774	Blz.	259
XXXVIII. Ordonnantie van Gouvern.-Gen. en Rade, 13 Mei 1774	"	261
XXXIX. De Gouverneur-Gen. en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 31 December 1774	"	270
XL. De Heeren Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie aan Gouvern.-Gen. en Rade van Indie, 29 September 1775	"	275
XLI. De Gouverneur-Gen. en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 30 December 1775	"	281
XLII. Dezelfden aan dezelfde, 31 December 1776	"	285
XLIII. Rapporten van het hoofd der expeditie tegen Noessa Barong, Augustus—September 1777	"	291
XLIV. Akte van investituur van den Koning van Bantam, 29 Augustus 1777	"	295
XLV. Geslachtsregister van den Koning van Bantam, 19 September 1777	"	301
XLVI. De Gouverneur-Gen. en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 31 December 1777	"	305
XLVII. Overzicht der leveringen van Peper uit Bantam, 1767—1777.	"	314
XLVIII. De Gouvern.-Gen. en Rade van Indie aan Z. D. H. Prins Willem V, 31 Januarij 1778	"	315
XLIX. Akte van afstand van Landak en Succadana, 26 Maart 1778.	"	320
L. Resolutie van Gouvern.-Gen. en Rade, 9 April 1778	"	322
LI. Memorie van A. C. Mom, aftredend Resident van Tjeribon, 1 September 1778	"	325
LII. Resolutie van Gouvern.-Gen. en Rade, 15 September 1778	"	337
LIII. De Gouvern.-Generaal en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 31 December 1778	"	343
LIV. Overzicht der plantagien en bevolking van Batavia en de Bataviasche regentschappen, 1777/1778	"	363
LV. Staat der bevolking van de Bataviasche Ommelanden, 31 December 1778	"	368
LVI. Overzicht der productie van de onder Batavia ressorterende regentschappen, 1778	"	370
LVII. Staat van de scheepsmagt der Compagnie, Januarij 1779.	"	372
LVIII. Memorie van Joh. Reijnouts, aftredend Commandeur van Bantam, 20 Januarij 1779	"	373
LIX. Winst- en verliesrekening van den handel der Compagnie in Indie, 20 Januarij 1779	"	390
LX. De Gouvern.-Gen. en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 31 December 1779	"	391

LXI. Memorie van J. R. van der Burgh, aftredend Gouverneur van Java, 19 September 1780	Blz.	395
LXII. Overzicht der verplichte leveringen uit de verschillende regentschappen van Java, 1780.	"	488
LXIII. De Gouverneur-Gen. en Rade van Indie aan de Heeren Bewindhebbers, 31 December 1780	"	492
LXIV. Staat der schulden van de Jacatrasche Regenten, 1780. "	"	500
LXV. Winst- en verliesrekening van den handel der Compagnie in Indie, 15 Januarij 1781	"	502

E R R A T A.

Bladz.	XXXII, 3de regel onderaan, staat: September, lees: Augustus.
"	XLIV, 8ste regel bovenaan, staat: eene, lees: eener.
"	LXXVIII, noot 2, 3de regel, staat: blz. —, lees: blz. LVI.
"	65, laatste alinea: te verwijzen naar blz. 52, noot 2.
"	293, staat: 1 Sept. 1877, lees: 1 Sept. 1777.
"	315, staat achter 's Gravenhage eene 1, lees: 2.
"	325, 3de regel der noot, staat: blz. 352, lees: blz. 353.
"	453, 11de regel bovenaan, staat: Madureesen, lees: Mandareesen.

V O O R W O O R D.

Een enkel woord vooraf, bij de weder opvatting van de geschiedenis der „*Ophkomst van het Nederlandsch Gezag over Java*”, waar deze door het overlijden van den steeds betreunden Jhr. J. K. J. de Jonge was blijven liggen, kan te minder overbodig worden geacht, nu aanvankelijk gevormde plannen te dien aanzien niet mogten verwezenlijkt worden.

Niemand eerder dan mij past een woord van leedwezen, dat mijn geleerde vriend P. J. B. C. Robidé van der Aa de door hem gedane belofte deswege niet heeft kunnen vervullen. Het is mij eene behoefte hierbij te voegen, dat alleen het groote belang dat het werk niet onvoltooid bleef, in staat was mij over mijne bedenkingen te doen heenstappen, en de taak der voortzetting te doen op mij nemen.

Het thans verstreken tijdperk ging niet geheel verloren. Het bood toch de gewenschte gelegenheid aan, om onkele op het Rijks-Archief ontbrekende bescheiden van gewigt uit Batavia op te vragen, waaromtrent het mij vergund zij te verwijzen naar de in dit deel onder n^o. I en XXXVII voorkomende stukken, en naar mededeelingen die in het 25ste hoofdstuk zijn opgenomen. Het Departement van Koloniën heeft tot de overmaking

daarvan welwillend zijne magtiging en tusschenkomst verleend, en daarmede op nieuw een gewaardeerd blijk zijner belangstelling in de uitgave dezer voor de geschiedenis van Nederlandsch Indië veelbeteekenende verzameling gegeven.

Zoowel den heer van der Aa als professor Veth, en anderen, mogt ik steeds bereid vinden mijne vragen te beantwoorden: het is mij een aangename pligt hun daarvoor thans openlijk dank te zeggen. Het zou eene onbillijkheid zijn wanneer ik ook aan den heer Rijksarchivaris en zijnen Commies-Chartermeester den lof onthield, die hun in dat opzigt zoo onverdeeld toekomt. Niets zal hen zeker meer bevredigen, dan dat ook dit deel van het werk van de Jonge den stempel drage van den onschatbaren rijkdom van het aan hunne zorgen toevertrouwde Koloniale Archief.

M. L. VAN DEVENTER.

's H a g e,
September 1883.

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Compagnie moest, hoe ongaarne ook, nog eens het oorlogszwaard aangorden, al eer zij zeggen kon meesteres over geheel Java te zijn. De Oosthoek was haar wel afgestaan, maar zij die dien afstand deden hadden er geen gezag uitgeoefend, ¹ en zij die er het gezag in handen hadden weigerden zich te onderwerpen. Het was haar niet gelukt een enkelen voetstap te zetten in de landen die in onze dagen de rijkste koffijtuin van Nederland's bezittingen geworden zijn; zoodat Pasoeroean, waar eerst kort te voren een fort gebouwd was, haar frontierpost uitmaakte tegen het uitgestrekte gebied, dat thans uit niet minder dan drie van Java's grootste residentien is zamengesteld. De verovering van dien Oosthoek zal het onderwerp der eerstvolgende bladzijden zijn. ²

¹ Dat Balemboangan noch Lamadjang, die beide door den Keizer bij het traktaat van 1743 afgestaan waren, ooit aan dezen behoort heeft, blijkt ten overvloede uit de Memorien van Ossenberch, Vos en van der Burgh, en de „Aanteekeningen over Bondowosso” (*Tijds. I. T. L. Vrk. VI*).

² Omtrent sommige geschiedkundige tijdperken bestaan overleveringen, die van mond tot mond en van den eenen schrijver op den anderen overgebracht, blijven voortwoekeren, en eindigen met eene algemeen aangenomen voorstelling, om niet te zeggen eene volksovertuiging te worden. De verovering van het oostelijke deel van Java is een van die tijdperken bij uitnemendheid. Men oordeele naar de woordelijke voorstelling, die HAGEMAN daarvan gaf. Volgens zijne „Handleiding”, nam eerst de kommandant van Pasoeroean van Ryk bezit van Blambangan, en „werden de zuidelijke streken veroverd door 4 soldaten en 1 tamboer, die op een buffelkar zittende, door duchtig trommelen, den vijand verjoegen.” Maar kort daarop „vermoordde de bevolking, misnoegd op de Hollanders, de bezetting.

De hoofdaanleiding, ja de oorzaak daartoe gaven de verdachte bewegingen der Engelschen, en de handel door hen op

De soldaten werden in rijstblokken doodgestampt. De regering van Batavia verklaarde toen alle bewoners van Banjoewangi tot slaven, en zond er troepen heen die het land zoodanig verwoestten, dat van de 100,000 inwoners, na 50 jaren, naauwelijks een twintigste deel overschoot. De kommandant Schophoff sloot in 1777 den vrede, en verzocht de landsopperhoofden ten zijnent, die hij allen, ten getale van honderd, aan boord van Hollandsche schepen het hoofd deed afslaan." Daarna deed, volgens diezelfde schrijver, de kommandant van Ryk andermaal „de geheele zuidkust van Blambangan ontvolken, en zoodanig verwoestten, dat er naauwelijks een menschelijk spoor te vinden is in een land, dat vroeger zoo bevolkt en welvarend was"! Dat schreef HAGEMAN nog in 1852, en zijne woorden werden in hoofdzaak door de latere schrijvers gevolgd.

Reeds het feit dat vreemden, met de bedoeling om het Hollandsch bestuur over Java in een slecht daglicht te stellen, hadden getracht zoodanige voorstelling ingang te verschaffen, maakte voorzigtigheid in het volgen daarvan niet overbodig. RAFFLES, die ook verkeerd is ingelicht omtrent het tijdstip waarop de Compagnie den Oosthoek veroverde, meende zich gerechtigd daarbij de opmerking te voegen: „From that moment, the provinces subjected to its authority, ceased to improve. Such were the effects of her desolating system, that the population of the province of Banjoewangie, which in 1750 is said to have amounted to upwards of 80,000 souls, was in 1811 reduced to 8000." Men ziet, dat al schrikte de vreemdeling er voor terug, zoodanige gruwelen te boek te stellen, als HAGEMAN uit de mond van een derde geslacht van inlanders voor waarheid overnam, beider beweringen echter hierin overeenkwamen, dat Balemboangan vóór de in bezitname in 1767—72 door de Compagnie, zou zijn geweest een volkrijk en welvarend land.

Opmerkelijk genoeg, is door beide, en evenzeer door de schrijvers die hen gevolgd hebben, verzuimd bewijzen voor die bewering aan te voeren. Blijkt het toch onmogelijk te staven, dat Balemboangan bevorens een bloeiend land was, dat minstens 80 of 100 duizend inwoners telde, dan verliest de beschuldiging van wreedheid, zooals zij tegen het Nederlandsch bestuur ingebragt wordt, haar grond. Er is echter wat in dat verzuim voorzien kan, al was het aan HAGEMAN's onkritischen blik ontsnapt, en al vond RAFFLES minder geraden de zuivere historische waarheid te doen spreken. In des eersten werk over Java wordt vermeld, hoe de sultan van Mataram dien van Oost-Balemboangan beoorloogde, en een deel der bevolking van dat land met zich voerde naar Midden-Java. Dit geschiedde in 1638. Het is derhalve zeker, dat de bevolking toen reeds op gewelddadige wijze verminderde. Even zeker was, zestig jaren later, tengevolge der onophoudelijke binnen- en buitenlandsche oorlogen, het land dermate verarmd, dat de vorst van Balemboangan, die toen om de hulp der Compagnie aanzoek deed, buiten staat was zijne eigene gezanten te onderhouden. „Zij hadden niet eens teergeld uit dat arme lantschap meégebracht!" schreven Gouv.-Gen. en Rade van Indie, die toch in den aanvang der 18de eeuw nog niet op eene onderneming tegen dat lantschap, veel min op zijne vernieling, bedacht waren.

BOSCH, die zijne aantekeningen omtrent West-Balemboangan mede uit de „tjerita" des volks, maar met een historisch-kritischen geest heeft opgeteekend,

de kusten van straat Bali in „ongepermitteerde” artikelen gedreven. Had, in 1764 nog, een inval der Baliërs op Balemboangan's gebied der regering te Batavia niet eens de moeite waard toegeschenen om ter kennis van de Bewindhebbers gebracht te worden, nu werd echter haar aandacht gaande gemaakt, en, voegen wij er bij, het gevaar door haar met ernst onder de oogen gezien. Het berigt dat de „arrogante competitoren” der Compagnie met plannen omgingen om zich in den Oosthoek van Java te nestelen, was voldoende, haar te doen besluiten tot de vestiging van een wachtpost in Balemboangan, Pasoeroean te versterken, en het noodige te beramen voor de dekking der grenzen van 's Compagnies gebied. ¹

Het planten der Nederlandsche vlag aan straat Bali was echter eerder voorgeschreven, dan gedaan. Over het oostelijkste deel van Java was Gusty Agong, van Mangoei, de erkende schuttheer; tegenover dezen de regten, aan een verdrag met den

voert de ontvolking van het tegenwoordige Bondowosso terug tot omstreeks 1600, en schrijft die niet slechts aan noodlottige natuursverschijnselen, maar voornamelijk aan den telkens terugkeerenden strijd tusschen Mataram en Banjoewangie toe. Van die oorlogen was het land van Poeger veelal, zelfs nog geen twintig jaren vóór de verschijning der Compagnie's troepen aldaar, het toneel. Houdt men daarbij in 't oog, dat de bekels van Poeger en Djember, zoowel elkander onderling, als den radja van Banjoewangie, onder wien zij regtstreeks schijnen behoord te hebben, herhaaldelijk beoorloogden, dan is het verklaarbaar, hoe er reeds vóór de dagteekening der eerste brieven van dit deel, van „Java's onbewoonde zuidkant” kon gesproken worden.

De Balische heerschappij bragt ongetwijfeld veel tot dien noodlottigen toestand van het oostelijk deel van Java bij. Van de wegvoering der Javasche onderhoorigen als slaven onder haar leengezag, zijn sedert den aanvang der 18de eeuw maar al te veel voorbeelden bij te brengen. Van daar ook, dat de pangerang Patti zijn land liever aan de Compagnie wilde afstaan, dan het onder Bali's gezag houden, en dat de Balemboangers zelve in den zoogenaamden verdelgingsoorlog door de Compagnie, zich aan hare zijde schaarden tegen de Balinezen, die voorgaven hen te hulp te komen.

„Balemboangan heeft veel wildernissen”, schreef MARTINGH in 1761. BOSCH van zijn kant wees op den „regeringloozen staat”, waarin dat landschap terzelfder tijd verkeerde. Beide gezichtspunten kunnen nog, voor zooveel noodig, strekken om de gesteldheid van den Oosthoek van Java te verklaren, zooals die was vóór de inbezitneming door de Compagnie.

¹ Gouvern. Gen. en Rade aan Gouv. Vos 25 Julij en 6 Oct. 1766.

Soesoehoenan ontleend, in te roepen, was zooveel als hem te werpen in de armen der Europesche natie, die men thans reden meende te hebben het meest te vreezen. Vos, die inmiddels Ossenberch als Java's Gouverneur was opgevolgd, erkende dan ook het nut eener voorafgaande zending naar Bali, die hem volkomen omtrent den staat van zaken daar zou inlichten, en tevens naar Balemboangan, ter voorbereiding van de beraamde postvatting. Dat die zending niet overtollig was, bleek uit het aanvankelijk verzet van Gusty Agong tegen de vestiging der Compagnie op hetgeen hij zijn gebied noemde. De behendige Maleyer, dien Vos tot zijn zendeling gekozen had, hield echter tegenover den Balischen vorst vol, dat het handelsbelang haar die vestiging tot een pligt maakte: „even de morshandel was de beweegreden der Compagnie, die haar amphioen onmogelijk voor zoo slegten prijs kon laten, als de Engelschen”.¹

Het voornaamste wat Bappa Mida, zoowel op Bali, als in Balemboangan, te weten kwam, was, dat metterdaad twee groote Engelsche schepen met dertien barken daar verwacht werden, en dat de Chinezen te Oeloepampang op het punt stonden die haven van den oosthoek aan eene bende Mandarezen in handen te spelen. Overal waren onder het volk geruchten van oorlogstoebereidselen in omloop. De Gusty van Mangoei zond zelfs de tijding achterna, dat aan die toebereidselen vooral zyne mededingers van Badong en Karangassen deel hadden, die zich tegen hem met de Engelschen vereenigen zouden. Dit laatste was van te meer gewigt, omdat het eene soort van solidariteit vestigde tusschen de Compagnie en den schutshoer van Balemboangan. De al of niet gegronde vrees van Gusty Agong voor de Engelschen, op dit oogenblik, zou medewerken om de in bezitneming door de Compagnie te vergemakkelijken.

Het juiste tijdstip daartoe was alzoo gekomen. Ten aanzien

¹ Relaas van Bappa Mida, Samarang 21 December 1766.

van den Balinees, met wien men zoo kort te voren nog onderhandeld had, stelde men zich tevreden met de overweging, dat deze zelf onmagtig en ongezind was gebleken om wat men noemde „de ruïne zijner landschappen” te voorkomen. ¹ Dat de oorlog die stond aan te vangen, juist die ruïne veroorzaken, dat deze oorlog een verdelgingsoorlog zijn zou voor al wat Balinees was of met Bali in betrekking stond, was men nog ver van te voorzien. Dit hing zamen met den aard der zamenstelling van de bevolking van Balemboangan, die ons nader zal blijken.

Den 20 Februarij 1767 vereenigde de expeditie naar den Oosthoek zich in de haven van Koeanjar, op Madoera. Ook op dat eiland was men op zijne hoede, wijl zich op de Engelsche vloot, die daar omheen kruiste, en die zich nu eens op de noordkust, dan weder op Bawean en te Sidayoe vertoonde, een verbannen broeder van den Panembahan bevond, die gevaarlijke plannen scheen te koesteren. Ook de bezetting van Bangkalan was om die reden versterkt. 2000 Madoerezen, onder de leiding van een van 's Panembahan's zonen, voegden zich nu bij de troepen der Compagnie, waarover het opperbevel was opgedragen aan den kommandant van Samarang, Blanke, en dien van Pasocrocan, Troponegro, beide legerhoofden die in de Javaansche oorlogen hunne sporen verdiend hadden. Straat Madoera werd met de Nederlandsche en Madoeresche vloten als overdekt; en de uitwerking van het verschijnen dier geduchte magt voor Panarockan was zoo geweldig, dat er aan geen tegenstand gedacht werd en het eene district na het andere zich aan de Compagnie overgaf. Met den bouw eener benting te Panarockan werd onverwijld een begin gemaakt, en eene kleine troepenafdeeling in Banger geposteerd.

Middelerwijl was eene aanzienlijke scheepsmagt in en om straat Bali vereenigd. Uit vrees dat de Engelschen ter zee de

¹ Vos aan Gouvern. Gen. en Rade, 23 Dec. 1766.

overmagt zouden hebben, en hun eene landing zou moeten betwist worden, ¹ was Java's Gouverneur gemagtigd de van Amboina verwachte schepen met de tegen zeeroovers uitgeruste flotille en alle op Java beschikbare bodems tot een eskader te vereenigen. Niet tevreden met het admiraalschip „Vosmaer” met eenige barken en sloepen van Batavia te zenden, gaf de Hooge Regering het bevel dat ook de schepen, die voor de afhaling van producten bestemd waren, dadelijk naar Grissee vertrekken zouden om daar beschikbaar te zijn. Voor de bemanning was bijzondere zorg gedragen; bijna geen deugdelijk oorlogsvaartuig of Europeesche zeevarende was ter hoofdplaats gebleven. Met die magt werd de Noordwestkust van Bali en de geheele straat, van Menang ² tot Cradjagan, geblokkeerd. Alle schepen, die men benoorden of bezuiden ontmoette, werden aangehouden, en zoo zij geene behoorlijke passen vertoonen konden, opgebragt. ³ Geen wonder, dat de expeditie van de zeezijde niet verontrust, en van Engelschen geen overlast geleden werd.

Ook de bevelvoerder der landmagt had in last, „om zonder „aanzien van personen, tzij Europeesen tzij inlanders, die zich „in Balemboangan mogten trachten in te dringen, als vijanden „te behandelen.” Maar, het element dat bestreden moest worden, was reeds aanwezig. Van Pradjikan, in regte lijn, op de oostkust aangerukt, ⁴ ontmoette het leger weinig andere moeilijkheden, dan die uit de gesteldheid van het terrein of uit de plunderzucht der Madoeresche hulptroepen voortvloeiden. Slechts bij Banjoe Alit stuitte men op eene benting, die echter bij den

¹ Gouvern. Gen. en Rade aan Vos, 30 Dec. 1766.

² Het tegenwoordige Watoe dodol.

³ Instructie voor den kommandant van de „Vosmaer.”

⁴ Eerst den 11 Maart trok het leger van Panaroekan op, en volgde deze marschroute: Pradjikan; bij Banjo Tikoes, over de Kali Tikoes; bij Selkar Poeti, over de Kali Poeti (Banjoe pait); de negory Kabondang, aan den voet van den Baloeeran; het tegenwoordige poststation Bengkalingan; Menang; Ketapang; Banjoe Alit. D togt duurde van 11 tot 23 Maart.

eersten aanval ontruimd werd. Nu kwamen Cotta, de hoofdplaats van Balemboangan, en Oeloepampang aan de beurt, en nu bleek eerst van welke zijde het verzet te wachten was. De bevolking was uit heterogene bestanddeelen zamengesteld. De langdurige balische heerschappij mogt al tot eenige vermenging geleid hebben, de regerende klasse bestond toch bijna uitsluitend uit Balinezen. En in zekeren zin daartegenover, altans door gebruiken en godsdienst scherp afgescheiden, stond de oorspronkelijke Maleische bevolking, die bovendien door eeuwenlange afscheiding onder hare eigene vorsten een bijzonder karakter had aangenomen. Hoe deze Balemboangers thans jegens Bali gezind waren, bleek bij de nadering van het leger der Compagnie. De aanzienlijksten uit het volk, de kiai's Maas Uno en Maas Anum kwamen den bevelhebber Blanke te ontmoet met de bede om ondersteuning, om hen van de gehate Balinezen te bevrijden. Blanke vertrouwde dit aanvankelijk niet, maar werd spoedig van de eerlijkheid hunner bedoelingen overtuigd door de inmiddels plaats gehad hebbende gevangenneming van den stedehouder van den Koning van Bali, Cotta Bedda. Naar Cotta opgerukt, kwam de geheele bevolking dier hoofdnegory hare onderwerping, met hare krissen en geweren, aanbieden. Het bleek nu, dat de daar geweest zijnde Balinezen op de vlugt waren, en hun tweede hoofd bij eene schermutseling gekwetst was.

Deze, Gusty Moera genaamd, verschanste zich daarop te Oeloepampang, waar door toedoen der Chinezen zich ook eene Boeginesche bezetting had opgeworpen. Aan het bezit van Oeloepampang was het legerbestuur veel gelegen, wijl die plaats de gemakkelijkste gemeenschap met de zee opleverde, en zich daar ook de handel- en visscherijdrijvende bevolking bevond. Het duurde niet lang, of de Maleijers kregen ook daar de overhand, en noodigden Blanke uit hunne overwinning te komen voltoojien. Met witte vaandels, en het hoofd van Gusty Moera als zegeteeken, togen zij hem tegemoet. Het kostte nu weinig moeite en verlies, Oeloepampang te bezetten en die plaats van

alle verdachte personen te zuiveren; waarna het gros van het leger naar het gezondere Cotta terugtrok, om zooveel mogelijk de reeds wijd om zich grijpende ziekten te keer te gaan. Alleen de Madoerezen, „die zich bijzonder in rooven en stelen distingueerden,” werden naar Banjoe-Alit verwezen. De eene onderwerping volgde op de andere. Balinezen, die in de bosschen eene schuilplaats hadden gezocht, werden door het volk naar het Compagnies kamp opgejaagd, of vermoord. Hoofden van omgebragte Gusty's schenen een welkom Judith's geschenk; het hoofd van Cotta Bedda zelf werd als eene „preuve van welmeenendheid” den legerbevelhebber aangeboden door dez vermoorden halven broeder, die zijne eigene aanspraak op de clementie der Compagnie grondde op zijne afkomst van eene Javaansche, in plaats van eene Balische vrouw. ¹

Had dus de verschijning van 's Compagnie's leger hier een volkshaat opgewekt, waarvan zij voorloopig al de voordeelen plukte, er was op andere punten een strijd te voeren, die in menig opzicht gewigtiger gevolgen hebben zou.

Bij het optrekken der legermagt van Pradjikan, was de voorhoede, onder radeen Carta Juda, door troepen van den verdachten Regent van Lamadjang in de flank aangevallen. Sedert had deze de bezetting die in Banger was achtergelaten, herhaaldelijk verontrust, en den weg die van daar naar het binnenland voerde, met voetangels ² doen afzetten; welke vijandige gezindheid bij den Gouverneur Vos den wensch deed opkomen, en in de pen gaf, om dat gewest nu ook maar onder het beheer zijner meesters te brengen. Het blijkt niet, dat het welmeenend dier meesters daaromtrent werd afgewacht. Van de

¹ Blanke aan Vos, 31 Maart 1767.

Vos aan Gouv.-Gen. en Rade, 15 en 29 Maart 1767.

² Men hebbe hier aan iets anders dan aan onze voetangels te denken. De hier bedoelde waren een gewoon verweringsmiddel bij de inlandsche oorlogvoering in gebruik. Zij werden zelfs opgesteld om de nadering van vestingwerken te beletten.

welkomen gelegenheid om de Madoeresche hulptroepen uit hunne werkeloosheid te trekken, werd gebruik gemaakt om deze uit Balemboangan, met een gedeelte van het leger onder bevel van Troponegro vereenigd, naar Lamadjang te zenden. De regent, wiens geweten niet zuiver was, en die in de laatste dagen aan verscheidene gevlugte Balinezen eene schuilplaats gegeven had, wachtte het echter niet af, en zocht op zijne beurt de wijk in het Malangsche. Troponegro mogt nu Lamadjang bezetten en daar eene benting opwerpen; zoolang hij den regent niet in zijne magt had, was er niet veel gewonnen. Deze werd dus, met zijne volgelingen, opgeëischt. Maar, bij eene weigering, die te voorzien was, stond men voor de poort van Malang; en het was grootelijks de vraag of deze ook niet de grens van 's Compagnie's regtmatige aanspraken op dit deel van Java vormde. Daarbij scheen den legerhoofden eene expeditie in het Malangsche toenmaals, en niet ten onregte, eene gewaagde onderneming. Zij zou altans met eene veilige lijn van retraite moeten gepaard gaan.

Maar daar stond tegenover, dat juist dat gebied al sedert jaren een brocinest geweest was voor al de strooptogten, die de afstammelingen van Soerapati zoowel in de landen der Compagnie als in die der Vorsten gepleegd hadden. Nog kort voor dat de togt naar Balemboangan ondernomen werd, hadden de partijgangers van Praboejoko een inval in het Soerabajasche district gedaan, en daar verscheidene negorijen vernield. En al was het ook aan spoedig toegeschoten hulp gelukt het gestolen vee te achterhalen, de regenten van Soerabaja klaagden met reden, dat zij veel grooter overlast en schade leden door aanhoudend de grenzen te moeten bewaken, dan hun door een geregelden veldtogt kon berokkend worden. ¹

Die overwegingen wonnen het, ook aan de Hooge 'Tafel te Batavia, op de formele bezwaren. De noodige magtiging werd

¹ Vos aan Gouv.-Gen. en Rade, 23 December 1766 en 7 Junij 1767.

gegeven, om in Malang en zelfs in Antang door te dringen, en in verband daarmee alle versterking daarheen gezonden, die nog eenigzins ter hoofdplaats kon gemist worden ¹.

Terwijl deze naar het zuiden gedirigeerd werd, had men daar echter niet stil gezeten. De nauw vermaagschapte Lamadjangsche en Malangsche regenten hadden hunne volken onder de wapens gebragt, en handelden thans in alles eenstemmig met Praboejoko tegen den gemeenschappelijken vijand, de Compagnie. Gelukkig dat de hulp door den keizerlijken tonimongong van Wirosaba verleend aan kapt. Haunod, die den uitgang uit Malang en Antang aan de noordzijde bezet hield, toeliet meer troepen onder Troponegro en Gondelag te stellen. De laatste rukte, op de nadere bevelen uit Batavia, van Pasoeroean uit, het lage gebied van Malang in; terwijl de eerste den last uitvoerde om met zijne afdeeling, 2500 man sterk, bezuiden den Smeroe om, zijne vereeniging met hem te bewerkstelligen. Te Goeboeklakka stuitte deze op de vereenigde Malang-Lamadjangsche benden, waardoor hij zich spoedig van alle zijden omringd zag. De aanval van den vijand was hevig en verwoed. De Soerabaya'sche hulptroepen werden door de ruiters uit Lamadjang geheel verstrooid, en leden de grootste verliezen. Met zijne reeds door den langen togt afgematte soldaten zou Troponegro misschien het onderspit hebben gedolven, indien niet ter juister tijd de afdeeling van Gondelag op het terrein ware aangekomen. De zege was van dat oogenblik aan de troepen der Compagnie; maar er konden den vijand, wiens grootste magt uit ruitery bestond, terwijl de onzen daarvan verstoken waren, slechts geringe verliezen bij de vervolging worden toegebragt. Er was ook geen enkele der hoofden, waarom het te doen was, geneueveld of gevangen genomen ².

¹ Gouvern. Gen. en Rade aan Vos, 23 Junij en 29 Julij 1767.

² Troponegro en Gondelag aan den Gezaghebber te Soerabaya, uit Goenoengklak, 2 Sept. 1767.

Den vijand voor zich uitdrijvende, trok Gondelag op de hoofdnegory Malang aan, die hij zonder slag of stoot innam. Overal vond hij het land door de aftrekkende benden verwoest of verbrand. Terwijl de gewezen regent, Praboejoko en diens zoon radeen Maas nu de wijk namen naar Woelo Laras, in het gebergte ten zuidwesten van Wlingi, legerde hij zich rondom Malang met 1100 man, en trok Troponegro met het hoofdkorps, versterkt door 400 man ruitery die de Soerabajasche regenten vrijwillig gesteld hadden, op Antang aan. Hoewel beide plaatsen naauwelijks twee dagreizen van elkander verwijderd zijn, legden de vijandelijke guerilla's en de afmattende bergmarschen hem zoo groote moeilijkheden in den weg, dat hij eerst na verloop van tien dagen in de laatste aankwam. Hij vond Antang geheel verlaten. Vreesselijk had zijne manschap geleden; en het was slechts de vereeniging, welke hij weinige dagen later met de keizerlijke troepen onder den Adipatti van Pranaraga hier bewerkstelligde, die Troponegro bewegen kon de vervolging van de hoofden des vijands voort te zetten. Deze hadden ook Lodalim, in het Kediri'sche, in bezit, en met vereenigde krachten werd nu nog een aanval op die sterkte beproefd. De aanslag mislukte echter; en daar inmiddels het goede seizoen verlopen was, werd door de Keizerlijken bij Seringat een kamp voor de Compagnies troepen opgeslagen, waarin deze blijde waren zich van de doorgestane vermoeijenissen en geleden verliezen te kunnen herstellen. Van wege den Sultan werden zij van alle benoodigde levensmiddelen voorzien. ¹

Intusschen was de staat van zaken in Balemboangan weder geheel van gedaante veranderd. De Balinees Waijan Koetang, die onder de te vergeefs uit Malang opgeëischte vlugtelingen behoorde, had reeds langs het strand derwaarts weten te outkomen; zijne verschijning was het bewijs dat er eene nieuwe zameuzwering gesmeed werd. Een werkelijk hielp de aan-

¹ Vos aan Gouvern.-Gen. en Rade, 11 Sept., 7 Oct. en 20 December 1767.

sparing, die de Malangsche hoofden door hem aan den pangerang Willis deden toekomen, dezen stijven in het openlijke verzet waarmede hij in het zoo kort te voren onderworpen Balemboangan optrad ¹. Wij zien in dat optreden eene poging, van Bali uit geleid, om aan de Compagnie het gezag aldaar weer te ontwringen. De gemakkelijheid waarmee dat gezag gevestigd was, had zorgeloos gemaakt. Het land was van de beste troepen, die elders noodig waren, ontbloot; de opperbevelhebber was als een slagtoffer der epidemieën gevallen; met de organisatie van het wingewest was zoo weinig een begin gemaakt, dat men eerst op de aanwijzing van regenten bedacht werd, toen deze reeds half voor de zaak van Willis gewonnen waren. De balinesche partij had daarvan gebruik gemaakt om zich weder in de havenplaats Oeloepampang in te dringen, en naar-mate Willis, op zijne voorgewende jagttogten door het land, overal balisch geld en engelsche geweren uitdeelde, trok hij een steeds grooter deel der bevolking van de belangen der Compagnie af. Zoo kwam het, dat de kommandant Rijke te Banjoe-Alit, na eenige vruchteloze pogingen om zich van dien opgeworpen pangerang meester te maken, zelf een belegerde en gevangene werd in 's Compagnies vesting ².

Maar nu was ook het ontzet niet ver meer. Men had het gewigt der onderneming van den balischen groote geen oog-nblik miskend; integendeel liet men zich nu leiden door de gedachte, dat van Bali uit opletend werd gadegeslagen of de

¹ Uithoofde der geheel verkeerde voorstelling door onze geschiedschrijvers aan het optreden van pangerang Willis in den Oosthoek gegeven, is het misschien niet ondienstig hierbij te voegen, dat deze einde September 1767 uit Bali in Balemboangan aankwam, onder voorgeven van zich daar rustig onder 's Compagnie's gezag te willen neêrzetten. Zijne herhaalde weigering om naar Soerabaja te komen, waartoe zelfs de tusschenkomst van den vorst van Madoera te vergeefs werd aangewend, deed echter spoedig de oogen omtrent dien Balischen zendeling opengaan, die na een nederig verzoek om toelating te hebben gedaan, bleek met geheel andere oogmerken bezielde te zijn.

² Rijke aan den Gezaghebber te Soerabaja, 4 Febr., 27 Febr. en 2 Maart 1768.

Compagnie haar werk volvoeren zou, dan wel ter halver wege laten steken. Met het oog op de voortdurende woelingen van Praboejoko en de zijnen, waren de omstandigheden echter kritiek, en werd eene grootere magtsontwikkeling dringend gevorderd. De Compagnie liet andermaal 1000 man Madoerezen aanwerven. De Sultan bood aan, zijne troepen met Compagnie's geweren gewapend en goed uitgerust, mede met de onze te vereenigen, maar daarvan werd geen gebruik gemaakt. Men zond de beschikbare mariniers en infanterie uit Batavia, en besloot nu zelfs een korps oosterlingen zamentestellen. Zeventhonderd man van de bezetting van Lamadjang zouden langs het zuiderstrand tegen Cotta optrekken, waarvan 400 echter aan dissenterie bezweken. De noodige scheepsmagt werd op nieuw in de wateren van Bali vereenigd; en eindelijk werd op het eiland Noessa Barong een observatiepost gesteld, tegen alle vijandelijke gemenschap ter zee. De gezaghebber van Soerabaja voerde zelf in April 1768 2000 man versche troepen naar het bedreigde Banjoe-Alit, en Vos sloeg, om bij de hand te zijn, tijdelijk zijn zetel te Soerabaja op, waarheen hij ook het keurkorps der Samarangsche dragonders ontbood. ¹

Nadat hij er in geslaagd was 1000 man in Banjoe Alit te werpen, verkoos de gezagvoerder den aanval op Oeloepampang aan de zeezijde te beproeven. Daar was nu echter eene sterke verschansing opgeworpen, verdedigd even als ten vorigen jare door Boginezen en Mandarezen. Het vuur van den vijand belette geruimen tijd de landing, en maakte vele dooden. Maar eindelijk werd hij verdreven en vervolgd; zij die achterhaald werden, zagen zich op de schepen gevoerd en naar Soerabaja opgebracht. Slechts enkelen zochten een toevlugt binnen Oeloepampang, waar onmiddelijk de witte vlag werd geheschen. En nu was de beurt aan de hoofdsterkte van den pangerang Willis, waar men zeide dat deze door

¹ Vos aan Gouvern. Gen. en Rade, 20 December 1767, 21 Maart en 15 April 1768.

allerlei dwangmiddelen wel 6000 weêrbare manschappen onder zich vereenigd had.

Zeker was te Cotta een zonderling zamenraapsel bijeen. Men telde er Balinezen, Boeginezen, Mandarezen, Maleijers, Panakawangs (uit de vermenging van Baliërs met Balemboangers geboren), Chinezen,¹ en zelfs Engelschen². De verdediging werd niettemin energiek gevoerd, zoodat herhaalde verkenningen uit Banjoe-Alit gedaan, een even vruchteloos als bloedigen afloop hadden. Het schijnt echter dat er binnen Cotta gebrek aan levensmiddelen ontstond, daar alle toevoer was afgesneden; terwijl eene verslapping van het kommandement bleek uit de toenemende ontvlugting van welgezinde Balemboangers naar het Compagnies kamp. Op den 18 Mei werd tót een algemeenen aanval besloten, die met een onverwacht gunstigen afloop bekroond werd. De kracht van weerstand bleek gebroken, en de strijd was van te korter duur, daar pangerang Willis bij den aanvang daarvan de vlugt nam. Cotta werd genomen, en, tot schrik en ontzag voor de bevolking, geheel verbrand³. Of deze laatste daad staatkundig was, of zij niet een wrok zette bij die bevolking, die steeds met zekeren eerbied voor hare „hoofdplaats” was vervuld geweest,⁴ mag betwijfeld worden. Men was in oorlog, en zocht slechts dadelijke resultaten; en op de plaats van het verbrande Cotta, verrees dan ook zeer spoedig eene sterke benting der Compagnie. Nu het juk van den balischen indringer verbroken was, schikten ook allen zich weder tot onderwerping. Soeta Nagara bood die aan het hoofd van eenige duizende gewapende Balemboangers aan; de kiais Maas Uno en Bagus Anum trachtten door alle middelen hun afval te doen vergeten, en de eerste slaagde er zelfs in, door list den thaus niet meer gevreesden Willis

¹ Zie blz. 58 en 77, 78.

² Engelschen waren reeds met den Chinee Daing Tjallak, te Oeloepampang, in onderhandeling omtrent den aanplant van suikerriet en den bouw eener molen in die streek.

³ Coop-à-Groen aan Vos, 14, 18 en 25 Mei 1768.

⁴ Zie daaromtrent een schrijven van Blanke aan Vos, van 31 Maart 1767.

in het net te krijgen. Maar, ofschoon daardoor de vrede bevorderd werd, kreeg toch de ontrouw door de gewezen regenten gepleegd, haar verdiende straf, en moesten zij de ballingschap met dien pangerang deelen.

De plunderzieke Madoerezen weder weder zoo spoedig mogelijk ontbonden, en door Sumanappers vervangen. Het schijnt dat deze laatsten zich door orde van de overige eilanders gunstig onderscheidden. De diensten die zij bij de bevrediging van noordelijk Balemboangan bewezen, waren zoodanig, dat de Compagnie hen weldra vergunde om zich in en om het Panaroekansche metter woon nêertezetten; hetgeen de eerste vestiging van dien aard was in een deel van Java, dat tegenwoordig bijna uitsluitend met hunne stamgenooten bevolkt is ¹. Een weldadigen indruk, na de krijgsgeschiedenissen, maakte eene algemeene vergiffenis, die overal in het onderworpen land door het legerbestuur afgekondigd en verspreid werd. Allengs keerde de rustige bevolking dan ook naar hare negorijen terug, en de Gouverneur van Java's Oostkust begon reeds te overwegen, welke voordeelen daaruit voor de Compagnie te wachten stonden.

Alsof deze thans alles moest medeloopen, hadden ook de vereenigde operatiën der keizerlijke troepen met de hare, de hoofden der opstandelingen in het Malangsche en Kederische in de laatste engte gedreven. Door Malayoe Coesoema was wel eene poging beproefd, om zich weer in 't bezit van zijn regentschap te stellen; maar zijne manschappen waren door Gondelag, die te Malang goede wacht hield, uiteengejaagd, en hij zelf had, met zijne vrouwen en kinderen, ter naauwer nood het leven kunnen redden. De troepen van het kamp te Seringat hadden echter de zwaarste taak te vervullen. Want, hoewel aan Praboejoko en den onstuimigen radeen Maas, sedert de hervatting der operation, reeds veel afbreuk gedaan was, wisten deze telkens, met hunne gedunde magt, in de ontoegankelijke

¹ Zie blz. 90, 91.

zuider-bergstreek te ontkomen, en zich daar weêr te nestelen. Men was gedwongen, over eene groote uitgestrektheid, met kleine afdeelingen van alle zijden te gelijk te ageren, op een terrein waar eerst wegen moesten gekapt worden en de kunst van het bergklimmen het grootste vereischte was. „Men had sig telkens by de klippen op te palmen”, schreef Meijer uit het kamp, en daartoe werden de meest geoefende Javanen onder de keizerlijken gekozen. Zoo slaagde men er in, Praboejoko's oude schuilnest Woelo Laras te verstoren, en hem zelf op den voet te vervolgen. Eindelijk, rondom in 't naauw gedreven, gaf hij zich na een wanhopigen tegenweer over. Maar radeen Maas en Tirta Nagara, reeds gevangen genomen, wisten het nog te ontkomen, al werd den eersten het zijdgeweer van het lijf geschoten. De verwoedheid der overwonnelingen moest de bevelvoerder van het kamp nog ondervinden, toen hij zich 's anderen morgens tegen Praboejoko's dochter te verdedigen had, die hem met haar kris het leven wilde benemen.

Aanhoudend nagejaagd door onze troepen, die alle uitwegen bezet hadden, zocht radeen Maas te vergeefs een schuilplaats in Sultan's land. Door het volk in een hinderlaag gelokt en uitgeleverd, werd hij naar Djocjocarta opgebracht. Tirta Nagara werd, op zijne beurt, door eene patrouille uit Antang gevat. En beide zagen zich daarop onder behoorlijk geleide naar Samarang vervoerd, om ter beschikking der Hooge Regering gesteld te worden. Omtrent de mindere opstandelingen, die door de troepen van den Keizer gevat waren, liet deze het aan 's Gouverneurs keuze over, of zij zouden worden uitgeleverd, dan wel tegen den tijger zouden moeten worstelen ¹.

Treurig was het einde der bewerkers van dezen oorlog. Malajjoe Coesoema, van allen verlaten, trachtte zich nog een uitweg te banen langs het zuiderstrand, maar werd, met den

¹ Vos aan Gouv.-Gen. en Rade, 15 Mei en 30 Aug. 1768.
Zie ook blz. 80 -82.

balischen zendeling Waijan Koetang, gegrepen en afgemaakt, op dezelfde plaats waar Lamadjang's regent reeds den dood had gevonden. Praboejoko zelf stierf in de boeijen, aan de gevolgen eener beenwond, eer hij nog de plaats zijner verbanning bereikt had. Radeen Maas en Tirta Nagara gingen de ballingschap, op Banda, deelen met pangerang Willis en diens helpers aan den laatsten Balemboang'schen opstand; terwijl honderden krijgsgevangenen, in de ketenen geklonken, naar Ceylon en Malabaar verzonden werden „ten arbeid aan de gemeene werken”. Zoo ontdeed de Compagnie zich van hare vijanden, aan wie het lot van den oorlog het voorregt van 't leven liet.

Aan het leger in de Vorstenlanden waren reeds de voornaamste bevelvoerders onttrokken, om aan de onverwachte gebeurtenissen in Balemboangan het hoofd te kunnen bieden: nu hief men het geheele kamp bij Kediri op, en werden alle inlandsche soldaten afgedankt. Slechts bleef in de benting te Malang eene bezetting van 14, in die van Antang eene van 30 en in die van Lamadjang eene van 20 man. De zuinige administrateurs van 's Compagnie's geldmiddelen hadden uitgerekend, dat wanneer die cijfers niet ruimer wierden genomen, de onkosten juist gedekt konden worden uit de pacht der vogelnestjes, welke die landen gezegd werden opteleveren. Voor geheel Balemboangan werd eene bezetting van 74 man voldoende geacht, te verdeelen tusschen Cotta en de nieuw opgerigte sterkte aan straat Bali te Oeloepampang.

Voorloopig kreeg deze oostelijkste hoek van Java, door den Rawoen in twee gelijke deelen gesplitst, en die zich uitstreckte van Panaroeckan tot Cradjagan, twee regenten. De keuze viel, als nog van de Balemboangsche regeerders afstammend, op Soeta Nagara en Wangsen Sary, nadat deze „het heydendom verlatende, tot het mahometanendom waren overgegaan”. Dat die bekeering evenwel geen waarborg van trouw jegens de Compagnie opleverde, zou spoedig genoeg blijken. De majoor Colmond, belast met het wingewest van

verdachte Balinezen en andere opstandelingen te zuiveren, bleef daar tot het einde van 1769, toen hij het bevel aan Biesheuvel overdroeg. Met het regentschap over Lamadjang werd een der zonen van den eersten Soerabaijaschen regent begunstigd, en dezen werd tevens het toezigt over het eiland Noessa Barong opgedragen. Malang kreeg Rongo Lawe, van dezelfde Soerabaijasche familie, tot regent. Antang werd daaraan toegevoegd, en Porong, dat ook na den vrede van 1743 den Keizer in eigendom gelaten was, thans onder den zoon van den Pasoeroeanschen regent gesteld ¹. Zoo had de expeditie, aanvankelijk ondernomen met het eenige doel een militairen wachtpost aan straat Bali te vestigen en zoo mogelijk een Javaansch hoofd over de bevolking daar te stellen ², geleid tot eene inbezitting van gewesten ver over de grens der bestaande verdragen. De omstandigheden hadden de veroveringszucht gaande gemaakt; en de Hooge Regering handelde staatkundig, wanneer zij van die omstandigheden partij wilde trekken, met te beweren dat er ten aanzien van Malang „geen twijfel bestond omtrent 's Compagnie's regtmatige possessie." Men moest echter de lijn, bij het verdrag met den Soesochoenan gesteld, al bijzonder willekeurig trekken, om daarin het geheele Malangsche gebied te kunnen begrijpen, zonder dat tevens het verlengde dier lijn in de erkende Vorstenlanden viel. In alle gevallen lag Antang daar buiten; en toen de Keizer begon met beide die landen weder op te eischen, wist men dan ook niet beter te doen, dan de postvatting daar te regtvaardigen door de wenschelijkheid en noodzakelijkheid eener geheele uitroeiing van het „Soerapatische gebroed". Omtrent Porong verdiepte men zich in spitsvondige regtsinterpretaties; maar na het voor de leus aan den Keizer te hebben afgestaan, haastte men zich het

¹ Vos aan Gouv.-Gen. en Rade, 8 October 1768 en 10 November 1769. Zie ook de Memorie van Vos, onder n°. XXIII.

² Gouv.-Gen. en Rade aan Vos, 30 December 1766.

in daadwerkelijk bezit te hernemen ¹. Het punt was van te groot strategisch belang voor het openhouden van den weg naar Antang en Malang beide.

Het was een nieuw bewijs voor de onbeperkte magt welke de Compagnie, wanneer zij het verkoos, over de Vorsten uitoefende, dat zij⁴ in het bezit dezer landen bleef. Toen in 1774 de meermalen ter hand genomen verdeling der landen van den Keizer en den Sultan ten einde werd gebragt, werd er van geen enkel der thans genomen gewesten meer gewag gemaakt, dank zij de krachtige leiding van Java's Gouverneur, onder welke dat werk tot stand kwam.

De betrekkingen die van nu af met Bali onderhouden werden, konden wel niet anders dan den stempel dragen der voorafgegane gebeurtenissen. Men had de grenzen uitgezet tot straat Bali, en de nieuwe nabuur, ten wiens koste dit plaats had, scheen weinig geneigd de leer van het *fait accompli* te buldigen. Gusty Agong en diens opvolgers bleven hunne aanspraken op Balemboangan handhaven. En waar de Compagnie een minachtend zwijgen daartoe deed, wreekten zij zich op hunne wijze, met een middeneeuwsch strandregt uit te oefenen, en eene schuilplaats te verleenen aan de vlugtelingen van 's Compagnie's gebied. „Men had hun de wetten wel wat naauwer mogen voorschrijven,” meende Vos. Maar dan hadden op de woorden ook daden behooren te volgen, en dit was „sonder groote kosten en hasard van volksverlies niet uit te voeren”. De regering te Batavia had vooreerst genoeg van oorlogvoeren, en had zich thans den omslag der nieuw veroverde gewesten van Java er bij op den hals gehaald. Dat zij weinig gezind was om, buiten dringende noodzakelijkheid, den oorlog op een vreemd eiland, onder eene ruwe heidensehe bevolking over te brengen, was begrijpelijk, en juist gezien.

¹ Vos aan Gouv.-Gen. en Rade, 23 December 1769.

Zie ook blz. 100, 146—148.

Dit nam niet weg, dat Bali een lastige en gevaarlijke nabuur bleef. Het werd een schuilnest van uitgewekenen, waar de Balemboangsche, Lamadjangsche en Malangsche onruststokers, pangerang Willis en zijne met hem uit de ballingschap ontvlugte zonen, allen opname vonden. Er kon zelfs aan eene bijzondere lankmoedigheid, zoo niet aan zwakheid der Hooge Regering gedacht worden, wanneer zij de weinig welwillende houding, door de vorsten van dat eiland jegens haar aangenomen, en het daar op groote schaal in praktijk gebragte strandregt, niet dan met vertoogen beantwoordde. Voorloopig was de verdeeldheid, tusschen de balische koninkjes onderling heerschende, een waarborg dat er geen regtstreeksch gevaar van dien kant dreigde. Maar zij bleef hen toch als hare vijanden aanmerken ¹, en had daartoe alle reden. Het nemen van krachtiger maatregelen was slechts eene vraag van tijd. Zou het de Compagnie niet meer zijn, die daartoe zelve overging, dan zou toch de latere inbezitneming van Bali niet minder de waarheid bevestigen, dat door koloniserende mogendheden zelden eene verovering geschiedde, waarbij niet tevens de grond tot eene volgende gelegd werd.

Der Compagnie scheen sedert het eind van 1768 het rustig bezit van de nieuwe wingewesten verzekerd. Gouverneur-Generaal en Rade, steeds bedacht om aan Heeren Bewindhebbers de voordeelige zijde der dingen te doen zien, schreven: „'s Comp. zeet in Balemboangan is thans ten eenenmale vastgesteld. Men is daar naarstig achter den ploeg”. Met de vertrouwelijke Memorie van Vos in de hand, viel daarop zeker wel iets af te dingen. De gevoerde oorlog had het gewone gevolg gehad van verwoesting der akkers en, wat erger was, van verloop van een deel der bevolking. Hij had bovendien besmettelijke ziekten na zich gesleept, die, hadden zij het Compagnie's kamp en niet het minst de Nederlandse bevelvoerders geteisterd, op

¹ Zie blz. 456, 7.

veel schrikbarender wijze nog onder de bevolking hadden om zich gegrepen. De Regering deed echter alles wat in haar vermogen was om verzachting en verbetering aan te brengen. Lasten werden het volk niet opgelegd. Eene proef werd met Chinezen uit Batavia genomen, ter nederzetting in het zoo schaars bevolkte land; en in de negorijen van den oosthoek werden bij bekkeslag de voordeelige voorwaarden bekend gemaakt, waaronder men zich ter bebouwing van den grond in Balemboangan kon nederzetten ¹: aan de 200 eerste huisgezinnen, die derwaarts vertrekken zouden, werd extra-reisgeld verzekerd. Zoo gingen ook werkelijk een aantal Javaansche gezinnen over. En toen de beide regenten over Balemboangan gesteld, weder moesten vervangen worden, bestond alle hoop dat hun opvolger, een Javaan, aan die verhuizing krachtig bevorderlijk zou kunnen zijn ². Een spoedig herstel en weder opluiken der veroverde landstreek had alzoo tot de mogelijkheden behoord, zonder de gebeurtenissen die nu volgden.

Het broeijen van een onweder werd reeds in het voorjaar van 1771 aangekondigd door een oproer onder de bezetting van Oeloepampang. Een der sergeanten van dat garnisoen had, uit haat tegen den bevelvoerenden officier, een komplot gesmeed met eenige soldaten en misnoegde inlanders, om het fort af te loopen en de wachtschepen op de reede te bemagtigen. Er rustte eene zware verdenking op hen, dat zij met het plan zouden zijn omgegaan, Oeloepampang daarna in handen der Baliërs te leveren ³. Gelukkig dat de ontdekking eener compromitterende briefwisseling van de hierboven genoemde regenten met den Gusty van Mangoei reeds te voren de gelegenheid gegeven had, om deze tijdig te verwijderen; nu beide gebeurtenissen op elkander volgden, bleef men ze gemakkelijk meester. De ontrouwe regenten gingen eene nieuwe bijdrage leveren tot de stalenkaart

¹ Zie blz. 101 en 139.

² Vos aan Gouv.-Gen. en Rade, 25 Mei 1771.

³ Van der Burgh aan Gouv.-Gen. en Rade, 19 Junij 1771.

van bannelingen, die op het eiland Edam bijeengebragt werd. De oproermakers op het fort zagen zich spoedig ontwapend, en naar behooren gestraft. Het was tijd, want de Balinees lag op de loer: slechts brak de door dezen voorbereide beweging iets te laat uit. Een geestelijke, voorgevende door den geest van den pangerang Willis bezielde te zijn, riep in het gebergte bewesten Cotta het volk op tot den strijd tegen de Compagnie, welke nu weder door de aanstelling van Javaansche regenten bewees, dat zij slechts op zijne onderdrukking bedacht was. Eene poging, door de nieuwe regenten beproefd om de bevolking der omliggende negorijen van dien gevaarlijken prediker af te houden, deed duidelijk zien, dat deze eene gevoelige snaar had aangeroerd: want de poging mislukte geheel, en de eerste Javaansche regent werd bij een volksoploop zwaar gewond ¹. De Compagnie's troepen zouden nu trachten den gewaanden Willis op te ligten; en de vereenigde garnisoenen van Cotta en Oeloepampang slaagden er ook in, hem uit zijne schuilplaats aan den oostelijken afhang van den Rawoen te verdrijven. Maar verdere vervolging was daar onmogelijk; en op den terugweg stuitten zij bij Gambiran op eene sterke afdeeling opstandelingen, met wie eene schermutseling onvermijdelijk was. Het viel niet te ontkennen, dat de oproerige taal van den heilige dezen allengs grooteren aanhang deed verkrijgen. Eene onderneming, naauwelijks eene maand later met de uit Soerabaja ontvangen versterkingen tegen diens verblijfplaats beproefd, mislukte niet alleen geheel, maar eindigde zelfs met eene algemeene vlugt der Compagnie's troepen ². Daarbij werd gelijktijdig eene afdeeling, die bestemd was om te Djember, als de sleutel der gemeenschap van Balemboangan met Lamadjang en Sentong, post te vatten, voorbij Pradjikan door benden van den bekel van Sentong overvallen, en genoodzaakt terug te keeren.

¹ Zie blz. 175.

² Zie blz. 177, 8.

De inlandsche hoofden in het westelijke deel van Balemboangan hadden zich, tijdens de onderwerping van Carta Nagara, wel stil gehouden, maar geenszins onderworpen. Integendeel, had de Gezaghebber over den Oosthoek te vergeefs getracht zich met hen in betrekking te stellen; en, zoo goed als afgezonderd van dat gedeelte van het landschap waar residenten en regenten zich bevonden, hadden vooral de bekels van Poeger en Sentong eene onafhankelijke houding jegens de Compagnie bewaard. Thans scheen hun de gelegenheid schoon om die onafhankelijkheid te doen gelden. De volken van Poeger en Djember werden op de been geroepen, waar de posthouder Stoenbergen zich niet kon handhaven. Zijn terugtrekken had een afloopen van Noessa Barong, en de ombrenging van het kleine Nederlandsche garnizoen op dat eiland ten gevolge. Duizenden gewapenden doorliepen nu het land, aan beide zijden van den Rawoen; en terwijl te Bayoe door den genoemden Willis eene benting werd aangelegd, die menigen storm weêrstaan zou, bezette het hoofd van Sentong de wegen die van Panaroean derwaarts leidden, of maakte ze onbruikbaar.

De eersten tot wie de Hooge Regering zich in deze moeilijke omstandigheden wendde, waren weder de regenten van Madoera. 1000 Madoerezen en Sumanappers werden met den meesten spoed ontboden. Ook de regenten van Soerabaja toonden zich onvermoeid in het stellen van volk. Korpsen oosterlingen werden aangeworven. Uit Batavia en Pasoeroean, tot zelfs uit Soeracarta en Djococarta, werd de Europese kern der troepen zamengebragt; het keurkorps der Samarangsche dragonders moest ditmaal aan den veldtogt deelnemen ¹. Nog vóór het einde van October was deze vereenigde magt, onder het bevel van kapitein Reijgers en Heinrich, op weg naar Oeloepampang.

Eene kleinere afdeeling, onder Fischer, was haar voorafgegaan, met den last om West-Balemboangan te onderwerpen.

¹ Gouv.-Gen. en Itade aan van der Burgh, 11 October 1771.

Daar stonden de zamengestroomde benden uit Sentong en Sabrang thans echter gereed hem den toegang te betwisten. Een vooruitgeschoven post bij Keto werd door Fischer spoedig vermeesterd; maar daarna stuitte hij op eene benting, tegen den berg Secarpoeti aangelegd, wier sterkte door haar ongenaakbare ligging niet weinig verhoogd werd. Onder het vuur van den vijand, hadden de troepen zich hier een weg te banen om de vesting, die den omtrek bestreek, te kunnen naderen. Na een strijd van zes uren, die groote verliezen kostte, werd de borstwering eerst genomen, en gelukte het de verdedigers daaruit te verdrijven. Zijne talrijke dooden, waaronder ook de bekel van Sentong was, voerde de vijand mede ¹. Nog eene poging van dezen om zich meer zuidelijk in het gebergte te verschansen, werd door de inneming eener onvoltooide benting bij de Goenong Jati verijdeld. Deze laatste overwinning had de geheele ontruiming van het district van Poeger door de opstandelingen ten gevolge. Het land lag nu open. De negorijen waren wel als gewoonlijk ledig gelooopen, maar ook de gewapende benden verstrooiden zich. En niets stond meer in den weg aan de bezetting van West-Baleboangan en het herstel van den reeds drie jaren te voren gevestigden, maar weder verlaten post te Djember ².

Het was hoog tijd dat het hoofdkorps in het oostelijke deel van dit gewest aankwam. De magt van den heiligen Willis was dermate aangegroeid, vooral door uit Bali bekomen hulp, dat deze een aanval op de Compagnie's benting te Cotta had durven ondernemen. De verslagenheid was daar niet weinig vermeerderd door het gelijktijdig afsterven van den eersten resident

¹ Fischer aan den Gezagh. te Soerabaja, 28 Sept. 1771.

Van der Burgh aan idem, 9 Nov. 1771.

Het verdient alleszins opmerking, dat met deze officiële berigten in hoofdzaak overeenstemt het verhaal, dat door *Bosch* uit den mond van het volk is opgeteekend. („*Aanteekeningen over Bondowosso*”, p. 477.)

² Fischer aan den Gezagh. te Soerabaja, 28 Sept. 1771.

van Biesheuvel ¹. Nu werd het oogenbikkelijk gevaar door de komst van het expeditionaire korps afgewend, daar de opstandelingen zich wel gedwongen zagen het begonnen beleg op te breken. Ook werd door den kommandant van 's Compagnies leger onverwijld eene afdeeling naar Cradjagan gezonden, met last die negorij te bezetten, daar zij het punt vormde van waar de rebellerende magt hare toevoeren over zee kreeg. Banjar, een plaatsje aan den voet van den Rawoen, dat Willis tot voorraadschuur diende, werd vernield. En terwijl door het uitvaardigen van pardonbrieven eene algemeene poging in 't werk gesteld werd om de bevolking aan den invloed van den gewaanden heilige te onttrekken, ging Reijgers over tot de insluiting van Bajjoe ².

Maar, hier gingen de zaken minder naar wensch. Bij den eersten aanval reeds werd zulk een geduchte tegenstand ontmoet, dat de belegeraars moesten afdeinzen, na al hun kruid en lood verschoten te hebben. Reijgers werd aan het hoofd gewond, zoodat hij naar Cotta terug moest. In afwachting dat nieuwe ammunitie van daar aangevoerd wierd, sloeg men eene benting, tegen die van den vijand, op. Nu deed deze echter, van de omstandigheden partij trekkende, een overwachten uitval, die de schromelijkste gevolgen had. De ruitery trachtte de eerste woede der aanvallers te keeren, maar het voetvolk, dat onmiddelijk het hazenpad koos, sleepte haar in zijn vlugt mede. De vijand zette hen in razernij achterna, zoodat de meesten als het slagtoffer hunner lafheid vielen. Van het korps Samarangsche dragonders ontkwamen het slechts enkelen, die de treurmare aan hun gewonden bevelhebber overbragten. Alleen de Madoerezen streden nog twee volle dagen voor de verdediging hunner benting voor Bajjoe, en trokken toen in goede orde op het hoofdkwartier terug ³. Om aan de verwarring en de geleden

¹ Van der Burgh aan Gouv.-Gen. en Rade, 8 Nov. 1771.

² Reijgers aan den Gezagh. te Soerab., 9 December 1771.

³ Zie blz. 223, 4.

verliezen de kroon op te zetten, gingen nu de inlandsche troepen aan het verloopen; honderden Madoerezen trokken weg naar hun eiland. En de overblijvenden vormden eene, ook door verwondingen en ziekten, zoo gedunde magt, dat daarmede vooreerst aan geene enkele onderneming in het veld te denken viel. Zoo eindigde het jaar 1771, onder de bedenkelijkste voortteekenen voor de vestiging der Compagnie aan straat Bali.

Het kostte buitengewone inspanning om thans weder een nieuw leger te verzamelen. Allereerst moest gezorgd worden, dat de verliezen aan de oostzijde geleden, in West-Balemboangan geen nadeelige terugwerking zouden hebben, en werd daar tot dat einde een tweede militaire post, te Sentong, ingesteld. Niet minder noodig was een waakzaam toezigt op de stranden van den oosthoek, en eene bekruijing van straat Bali met eene grootere scheepsmagt dan er sedert 1768 onderhouden was. Verder werd eene algemeene oproeping aan de onliggende regenten gedaan, waaraan die van Soerabaja weder het bereidwilligst gehoor gaven. Uit alle garnisoenen, voornamelijk uit Batavia, werden de Europesche soldaten samengetrokken, en andermaal gingen 2000 Madoerezen en Sumanappers ten spoedigste naar Java over. Toeh duurde het tot 't midden van den zomer, eer deze troepen behoorlijk waren zamengesteld en voorbereid. Zij werden onder de bevelen van Heinrich, kommandant van Cotta, en van den Oeloepampangschen resident Schophoff gesteld, terwijl van der Burgh zich in persoon naar den Oosthoek begaf, om de hoogste leiding der zaken op zich te nemen ¹. Er waren ongeveer 5000 man bijeen, behalve den trein van battoors; met het grootste gedeelte waarvan onverwijld een aanslag op Bajjoe ondernomen werd.

Reeds bij den eersten aanval bekwam de leider van den

¹ Gouv.-Gen. en Rade aan van der Burgh, 28 Julij 1772.

Luzac aan van der Burgh, 7 Aug. 1772.

Van der Burgh aan Gouv.-Gen. en Rade, 20 Oct. 1772.

opstand, de gewaande Willis, eene wond, aan de gevolgen waarvan hij kort daarop overleed. Maar de poging om die sterkte te bemagtigen mislukte, even als de voorgaande pogingen, en even als eene volgende mislukken zou. De Balinezen voerden daar het onbepaalde hevel. De Beppo's Endo, Larat, Roppo, verklaarden zich te willen doodvechten, eerder dan in 's Compagnies handen te vallen en naar de ballingschap te worden verwezen. Een enkel hoofd, die van overgave sprak, werd vermoord. Wat de aanvallers had kunnen te hulp komen, het uitbreken eener epidemie in de vesting, dwong hen integendeel tot de opbraak van hun leger. Want de „besmettelijke stank der onbegraven lijken” werd van dien aard, dat het onverantwoordelijk geweest zou zijn de troepen daaraan langer bloot te stellen.

Eerst tegen October werd de aanslag hervat, en thans een geregeld beleg om Bajjoë geslagen. Op de omliggende hoogten werd geschut geplaatst. Nadat het mineurswerk tot onder de vesting genaderd was, werd bres geschoten; en alle maatregelen waren zoo goed genomen, dat terwijl in den morgen van den 11de dier maand een loos alarm op den regtervleugel geschiedde, de hoofdborstwering zonder groote verliezen genomen werd. Na dertien maanden van herhaalde vruchteloze pogingen, werden dus de troepen onder Heinrich eindelijk meester van het bolwerk van den opstand. Vele Baliërs vonden hun dood in den strijd; alleen Larat werd gevangen genomen, en Beppo Endo wist zich in het gebergte te verschuilen en naar het eiland Noessa Barong te ontkomen. Op last van Luzac, werd de vesting vernield en zoo met den grond gelijk gemaakt, dat geen vijand daar meer de Compagnie zou kunnen tergen, als de valsche Willis dit gedaan had ¹. Bij Gambiran moest nu nog een ge-

¹ Heinrich aan Luzac, 1 Julij en 2 Aug. 1772.

Schophoff aan Luzac, 21 Julij, 6 en 11 Aug. 1772.

Luzac aan Heinrich, 19 October 1772.

Zie ook N°. XXX.

vecht geleverd worden tegen eene bende oproerlingen, die zich hadden weten te hereenigen ¹; maar hiermede was ook de strijd beslist. Slechts eenige vlugtelingen bleven te achterhalen, terwijl de bevolking weinige dagen reeds na de overwinning bij Bajoe, uit de bosschen en bergen terugkeerde naar de verlatene negorijen.

Kennelijk was de thans onderdrukte opstand van balischen oorsprong, en was hij van Bali uit gevoed. Hij was een gevolg op de verraderlijke correspondentie der vorige regenten met de balische koningen, waarvoor deze teregt door de Compagnie verantwoordelijk waren gesteld. Hij werd geleid door balische hoofden, en door een geestelijke die zijne zaak gesteld had onder de bescherming van den geest van pangerang Willis. Hij ging te niet, toen de steun van Bali, op de krachtige vertoogen uit Batavia, hem onttrokken werd ². De opstand was eene anti-Javaansche beweging. De optreding der nieuwe Javaansche regenten was ongelukkigerwijze zamengevallen met de verschijning van het leger der Compagnie; het had daardoor den schijn alsof zij het waren, die het Damocles-zwaard boven het hoofd der bevolking hielden. Dit was te meer te betreuren, omdat de beide residenten te Oeloepampang nog in het voorjaar van 1771 getuigd hadden: „de Balemboangers zijn ons tot nog toe in 't algemeen trouw geweest” ³. De benoeming dier Javaansche regenten was eene fout, waardoor een deel der bevolking in den opstand, met andere doeleinden aangevangen en geleid, werd medegesleept. Op hen kwamen nu de klagten en beschuldigingen dier bevolking voornamelijk neer. Maar de Hooge Regering liet zich door de uitbreiding der beweging en de hardnekkigheid van het verzet niet tot handelingen verleiden, als

¹ Schophoff aan Luzac, 23 Oct. 1772.

² Geheim advies van Vos. Batavia, 15 Oct. 1771.

Zie ook blz. 231.

³ Biesheuvel en Schophoff aan Luzac, 25 Mei 1771.

waarvan de legerhoofden en residenten in die kommervolle dagen misschien niet geheel vrij te pleiten waren. Zij schreef eene strenge en scherpe onderscheiding voor tusschen schuldigen en niet-schuldigen, en gaf ook den regenten haar uitdrukkelijke begeerte te kennen, „dat zij de ingezetenen goed behandelden; anders zouden zij, bij de minste verdenking van mishandeling harer onderhoorigen, uit hunne posten gedemoveert worden.”

Vos had, als slotsom zijner ervaringen, verlangd, dat „de Baliërs mogten opgevat worden voor Compagnie's slaven.” Strikt tot deze vijanden der Compagnie en de hoofden die zich met hen geallieerd hadden, waren ook de bevelen uit Batavia beperkt. De naamlijsten zelve der gevangenen, die achtereenvolgens derwaarts verzonden werden om in de ballingschap te gaan, deden zien, dat deze voor de overgrootste meerderheid van Badong en Beliling afkomstig waren. Door de keizerlijke troepen, die een waakzaam toezigt uitoefenden, werden herhaaldelijk benden vlugtelingen aangehouden en naar Soeracarta opgebracht: het bleek bij de uitlevering aan de Hooge Regering, dat men ook daar uitsluitend met Balinezen te doen had.

In zijn overijver om zijne residentie van onruststokers te zuiveren, wilde Schophoff allen die door de zegevierende troepen aangehouden en opgebracht waren, zonder onderscheid, op de schepen laden en naar Soerabaja verzenden. Hij werd daarin echter onmiddelijk, zoowel door den Gezaghebber als door de Regering te Batavia, gestuit. Het grootte belang dat de bevolking voor het land bewaard bleef, werd zoozeer in het oog gehouden, en op den voorgrond gesteld, dat zelfs degenen die met de wapenen in de hand gevat werden, niet behoefden te worden gevangen gehouden wanneer zij geneigdheid betoonden om zich te onderwerpen. En zoowel Schophoff als de nog fungerende Javaansche regenten werden aan den meest stelligen last gebonden, de rustige neerzetting der gejaagde en armoedige

bevolking met alle middelen te bevorderen ¹. Het moest, ook na de hevige beroering der laatste jaren, en in 't belang der Compagnie zelve, blijken dat „hare heerschappij over Balemboangan vrij wat ligter was dan die der Baliërs.”

Daar bleef, na de maatregelen om de bebouwing en bevolking van het gewest aan te moedigen, een groot punt ter regeling over: de vraag van het regentschap. De klagten over het bestuur der Javaansche hoofden mochten overdreven, ongegrond misschien zijn, zij stonden aan een volledig herstel der orde in den weg. Reeds vroegtijdig was daarom besloten tot de verwijdering van een hunner, die blijkbaar den Balemboangers een doorn in 't oog was. Nu werd aan den Gezaghebber van den Oosthoek opgedragen, zich van den staat van zaken na den oorlog te vergewissen en daarover rapport te doen. Op zijne voorstellen, had eene nadere organisatie der thans bevredigde landschappen plaats; maar de grootste verdienste die Luzac zich verwierf, lag wel in de keuze van den persoon, op wien hij voor het regentschap in Oost-Balemboangan de hand wist te leggen. Een afstammeling uit Balemboangsche familie, door zijne verbinding met het Huis van Madoera, niet minder dan door persoonlijke eigenschappen, de noodige waarborgen gevende van welgevallig aan de bevolking en trouw aan de Compagnie te zullen zijn, mogt eene gelukkige vondst heeten. Maas Alit, welhaast als radeen tommongong Wiero Goeno in het regentschap gesteld, was die persoon. Hij werd door den Gezaghebber zelf naar Balemboangan geleid, en met luister den volke als zijn bestuurder voorgesteld ². Toen kort

¹ Gouv.-Gen. en Rade aan Vos en van der Burgh, 13 Junij 1771.

Idem aan van der Burgh, 11 Oct. 1771.

Van der Burgh aan Gouv.-Gen. en Rade, 8 Nov. 1771.

Luzac aan Schophoff, 20 Oct. 1772.

Van der Burgh aan Luzac, 4 Nov. 1772.

Zie ook blz. 232 en 240.

² Van der Burgh aan Luzac, 9 Nov. 1771.

Id. aan Gouv.-Gen. en Rade, 26 Aug. 1773.

Dagregister van Luzac van 18 Jan.—5 Febr. 1774.

Zie ook blz. 242 en 271.

daarna de hoofdpst der Compagnie naar Banjoewangie ¹ overgebracht werd, vestigde zich ook Wiero Goeno daar, en werkte met de opvolgende residenten der Maatschappij ijverig mede, om de inlanders tot eene geregelde bebouwing van den grond aan te moedigen. Langzamerhand herstelde zich het land, onder zijn bestuur, van de doorgestane rampen, zoodat van der Niepoort reeds in 1784 kon getuigen, dat het meer oplook en in volk toenam dan West-Balembongan.

Hier waren, na de onderwerping, in de verschillende districten Pradjikan, Sentong, Djember en Sabrang nieuwe hoofden over de bevolking gesteld; maar de oude indeeling was door de Compagnie behouden. Men weet het echter aan dit verbrokkelde beheer, dat het westelijk deel van Balembongan zoo weinig vooruitging, en daarom werd met het jaar 1779 het geheel gesteld onder den tommongong Prowiro Diningrat. Deze regent van West-Balembongan vestigde zich aan het zuiderstrand, in de nabijheid van 's Compagnies post te Klattak.

Nagenoeg tegenover dit punt van den vasten wal van Java ligt, op nog geen mijl afstands daarvan, het eiland Noessa Barong. Omgeven van klippen en riffen, leverde het toen ter tijde slechts een aanblik van kale bergen en dor kreupelbosch op, en bood de gevaarlijke kust alleen op enkele punten de gelegenheid aan, te landen. Dat onherbergzame oord, bewoond door eene geringe bevolking van visschers, ware weinig geschikt geweest om de veroveringszucht der Hooge Regering te Batavia op te wekken, indien sedert het najaar van 1772

¹ *Luzac* schreef omtrent Banjoewangie: „Ik ben aangeweest op de plaats Banjoewangie, alwaar nu de hoofdpst staat geëxtrueerd te worden, welke plaatse my soo convenabel en welgelegen is voorgekomen, soo aan den eenen kant om in de straat over Bali alles te observeren, als aan den anderen kant de situatie selve tot gezondheid en conservatie van de dienaren, dat myns bedunkens geen favorabeler soude kunnen uytgedagt worden

„Voormeld Banjoewangie sal nog wel eenigen tyd wegnemen, om hetselve rondsom te zuiveren van de boschagien en wildernis. Het heeft eene kostbare rivier, die ook rondom met boomen begroeid is.” (*Luzac* aan van der Burgh, 26 Febr. 1774).

niet tal van voortvlugtigen uit Balemboangan daar de wijk hadden genomen, en het eiland niet tevens eene schuilplaats geweest was van Boeginesche zeeroovers en Balische smokke- laars. De zuidkust werd daardoor herhaaldelijk verontrust, en niet het minst de eerst kortelings vermeersterde landstreken. Men was verplicht geweest een fortje te Poeger aan te leggen, en zelfs een wachtpost te stellen op het onder Malang behoorende Poeloe Sempoe. Beppo Janie heette het hoofd der Boeginezen, die eene soort van schrikbewind op het eiland uitoefenden, en met wien nu eens de Gezaghebber van den Oosthoek, dan weder de kommandant van Djember, maar altoos te vergeefs, in onderhandeling traden. In beginsel was dan ook reeds tijdens de expeditiën tegen den Oosthoek besloten, Noessa Barong te bemagtigen; maar Gouverneur-Generaal en Rade hadden, toen het er op aankwam, tegen eene verdere uitbreiding der opera- tiën opgezien. Nu was gebrek aan zeevarenden en aan Euro- peesch krijgsvolk een bijkomende reden, die dit plan al deed uitstellen.

Intusschen was het gedurige bezetten van wachtposten aan den zuidkant, het in gereedheid houden van weerbare man- schap in de regentschappen Pasoeroean, Banger en Bangil, en het doen observeren van Noessa door kruissers, een drukkende last ¹. Toen dan ook in den loop van 1776 versterking van troepen uit het moederland ontvangen werd, aarzelde de Rege- ring te Batavia niet langer de onderneming voortgang te doen hebben. Het hield echter nog tot het volgende jaar aan, cer de kommandant van Pasoerocan, van Rijk, aan het hoofd zijner expeditie te Poeger van wal stak. Eene vloot van pantjallangs en prauwen was daar bijeengebragt, en voor eenige maanden geproviandeerd, waarmede op den 12den September 1777 be- proefd werd over te varen.

Vijf dagen lang dobberde men op de baren. De vloot ge-

¹ Van der Burgh aan Luzac, 7 Mei 1774.

raakte des nachts uiteen, om zich over dag weer te vereenigen. Een opkomende storm sloeg verscheidene vaartuigen terug naar de Java'sche kust. Eindelijk kon Noessa den 17den genaderd worden, maar werd men nu ook met een hevige vuur van de eilanders begroet. De geschiktste punten ter landing op de noordkust, de baaijen van Kamal en Djeroek, slechts door eene rotspunt gescheiden zijnde, veinsde men een aanval op de laatste, om de eerste te beter te kunnen bemagtigen. Het goed gerigte vuur uit de benting belette daar echter geruimen tijd eene landing; twee der transportschepen werden lek geschoten, en zonken. Nu gaf de vaandrig Martins het voorbeeld, om in het water springende den oever te bereiken, waarin hij weldra door allen gevolgd werd. Ondersteund door het geschut van de pantjallangs, viel hij op de benting van Kamal aan, die met echte krijgsmansbravoure genomen werd. De vijand trok af langs bergwegen, zijne dooden, waaronder den aanvoerder, met zich nemende ¹.

's Anderen daags werd het op Djeroek gemunt. Na die plaats met bommen gedeeltelijk in brand geschoten te hebben, naderde men ze van de landzijde, en vond de daar opgeworpen sterkte verlaten. Alles wat de wapenen kon dragen was naar het westen gevlugt. Men besloot nu wel hem te vervolgen, maar het land was „in zyn binnenste nog slimmer te doorkruisen, als om zyn buitenste aan te doen”. De afmattende bergtogten, waartoe de troepen zich dagen achtereen genoodzaakt zagen, leidden tot geene andere uitkomst dan de eindelijke ontdekking, dat het meerendeel der Boeginezen en Baliërs, met eenige Noessa'ers, het op hunne prauwen ontkomen waren. Onder de leiding hunner hoofden, Sindo Bromma en den anachoda Sabbak, gingen zij naar het eiland Poeloe Sempoe, waarvan zij bezit namen, na den Javaanschen wachtpost te hebben verdreven naar den vasten wal.

¹ Zie N°. XLIII.

Naar Pasoeroean, naar Soeracarta, Djoejocarta en Tjeribon moesten nu de noodige orders gezonden worden, opdat er geen der zeeschuimers het ontkomen zou ¹. Van Tjeribon uit werd tot dat einde in allerijl een post op Noessa Kambangan geplaatst, zamengesteld uit troepen van den Keizer en Compagnie's soldaten ². De hoofden van 's Keizers en Sultan's kustlanden werden aangeschreven te waken tegen een mogelijken indrang op die punten. En middelerwijl trok eene afdeeling van Pasoeroean, door het Malangsche, in de rigting van Poeloe Sempoe op. Van Rijk had, van zijn kant, zoodra hij berigt van het gebeurde kreeg, een gedeelte van het expeditionaire korps op zeven der grootste vaartuigen derwaarts gezonden; en het gelukte aan hen, vereenigd, de vlugtelingen ook dat eiland te doen ontruimen. Enkelen verloren daarbij het leven; maar de meesten ontkwamen het al vechtende, en werden eerst in de Vorstenlanden achterhaald, en achtereenvolgens aan de Compagnie uitgeleverd. Ook thans bestond de groote meerderheid der opgebragten uit Balinezen ³.

Overeenkomstig zijne voorschriften, liet van Rijk, nadat alle verzet geëindigd was, de kleine bevolking van Noessa, uit nog geene 2000 personen bestaande, naar Java overvoeren. Deze werden in de regentschappen Pasoeroean, Bangil en Soerabaja ingedeeld. Maar waarschijnlijk lieten de maatregelen, voor die overbrenging genomen, nog al iets te wenschen over, want in de eerste maanden stierf er een vierde gedeelte van. De bedoeling bij deze ontvolking van Noessa Barong was, dat het eiland voortaan nimmer tot een schuilplaats voor zecroovers en smokkelaars strekken zou: daarom werd er ook aanvankelijk een vrij sterk garnisoen gelegd, met eenige booten, die dit zouden beletten. Men zag echter spoedig in, dat de regtstreeksche

¹ Van der Burgh aan Gouv.-Gen. en Rade, 11 September 1777.

² Zie ook blz. 332, 33.

³ Stralendorf aan van der Burgh, September 1777 — Januarij 1778.

voordeelen dier bezetting in geenen deele tegen de gevaren en kosten opwogen, en besloot dan ook reeds in het volgende jaar tot eene algeheele opbreking ¹. Om die aan het doel te doen beantwoorden, besloot men tevens tot de vernietiging van alles wat latere bezoekers van dit oord zou kunnen gerieven. Niet alleen elke bewoonbare opstal, maar ook al wat daar groeide werd omgehouden, en jaarlijks zou aan dat werk de hand worden gehouden, en een opzettelijk onderzoek uitwijzen dat alles werkelijk vernield was. Geene twee jaren later deed dit onderzoek reeds zien, „dat Noessa Barong ten eenenmale verwilderd was”. Wie zich echter door de krasse maatregelen der Compagnie niet lieten uitroeijen of verstoren waren de vogels, die regelmatig de klippen bezochten; de berooving dier klippen, die zoowel na als voor aanhield, vrijdelde de meest angstvallige zorg voor de belangen van de pachters der vogel-nestjes.

Geheel Java was nu aan de magt der Oost-Indische Compagnie, en daardoor middelijk aan den Nederlandschen Staat onderworpen. Het tijdperk der veroveringen was met de in bezitname van den Oosthoek gesloten, en op geen enkel punt van het eiland werd eenig teeken, eenige geneigdheid tot verzet waargenomen. Slechts had de wijze, waarop de laatste oorlogen gevoerd en de militaire operatiën geleid waren, duidelijk de inwendige verzwakking der Compagnie aan het licht gebracht. Het was geen voorgewende schroomvalligheid die de Opperlandvoogden, als om strijd, bij de aanvaarding hunner taak deed zeggen, dat de staat van zaken hen „in een kommerlijk gepcins over het toekomende stortte”: het tegenwoordige legde hun reeds zulk een zwaren last op de schouders. De magt waarover van der Parra beschikken kon, verminderde ieder jaar. De in bezitname van den Oosthoek had hem door de

¹ In verband daarmede, werd op de zuidkust nog een kleine wachtpost ingesteld te Batoe Oeloe, aan de monding van de Majjang.

omstandigheden moeten afgeperst worden; de expeditiën daaraan moesten telkens en telkens weder herhaald worden, waar eene enkele krachtvolle onderneming, met eene evenredige bezetting gepaard, had kunnen volstaan. Zonder de hulp van Madoera en de innige verstandhouding met de Vorsten, die dit tijdperk kenmerkte, zouden de verkregen resultaten een inspanning en een tijd gekost hebben, die niet te berekenen waren: voor de in bezitname van een schaars bevolkt eilandje, onder den wal gelegen, werd wel eene voorbereiding van jaren gevorderd. De Europeesche militairen, de kern van 's Compagnie's legermagt in Indië, slonken, tengevolge der krijgsgeschiedenissen en nog meer van de landsziekten, weg, zonder door anderen vervangen te worden; en de Europeesche zeevarenden deelden hun lot. Er was in 1779 geen scheepsvolk genoeg meer op Java, om vijf retourschepen naar het moederland te kunnen bemannen. En terwijl men zich reeds verplicht had gezien het leger met geworven oosterlingen aan te vullen, moest men er toen met nog grooter weersin toe overgaan de schepen te bemannen met Chinezen.

Onder zulke omstandigheden, was een ongestoorde vrede met de inlandsche vorsten, en tusschen deze onderling, voor de Compagnie van het hoogste gewigt. De oude veten tusschen Keizer en Sultan, maar vooral tusschen dezen en Mangcoe Nagara, waren in weerwil der aanhoudende zorg van de Hooge Regeering, echter blijven voortleven. Onze stukken doen ons den Sultan Amengcoe Boewana, in strijd met de tot dusver vrij algemeen gedeelde meening, als een eigenzinnig en heerschezuchtig man kennen ¹. Van hem werd gezegd, dat hij van zijne onderhoorigen „zooveel vergde als zij maar dragen konden, op fundament van den staatkundigen regel dat het gemakkelijk

¹ „De Sultan moet als glas, d. i. met de grootste voorzigtigheid, behandeld worden”, schreef Ossenberch. En van der Burgh getuigde van hem: „hij is een capricieus en driftig mensch, altoos bedagt zijnde op wat zijn glorie en eerzucht koestert.”

is een arm volk te regeren" ¹. Ten aanzien van den Keizer, was hij er bij alle gelegenheden op uit zich boven hem te verheffen, en zich ten zijnen koste te verrijken. De handelwijze des Sultans jegens zijn schoonzoon, door de Ratoe Bendora aan diens huis en liefde te onttrekken, was geschikt en berekend om Mangcoe Nagara tot vertwijfeling te brengen. Daarmede niet tevreden, tartte hij dezen uit, door diens onderhoorigen aan te houden, hem met een inval op zijne van den Soesoehoenan verkregen landen te bedreigen, en eindelijk bij de Compagnie aan te dringen op zijne verwijdering uit Java. Was het, bij dit alles, te verwonderen — riep van der Burgh uit — „dat de pangerang ook nu en dan getragt heeft den Sulthan een trek te spelen?"

Sedert de als Maas Saïd zoozeer bekende Mangcoe Nagara zich geheel met het Soeracartasche hof verzoend, en door bemiddeling van de vertegenwoordigers der Compagnie eene nadere akte van onderwerping geteekend had ², trok de Soesoehoenan met hem in alles ééne lijn. De keizerlijke landen Pamardeen en Panjerlan werden hem als wedono afgestaan, en de Keizer vertrouwde hem zelfs de opvoeding van zijn jongste dochtertje toe. De beleedigingen door Mangcoe Nagara van den Sultan ondervonden, beschouwde de Soesoehoenan nu als ook hemzelf aangedaan; en in de gespannen verhouding waartoe het in 1777 gekomen was, werden over en weder wapeningen begonnen ³. Troepen van den Sultan en troepen van den Keizer stonden reeds tegenover elkander; een driftig bevel van den eerste of eene behendige insinuatie van Mangcoe Nagara had elk oogenblik den oorlog kunnen doen outbranden, toen Java's Gouverneur nog ter regter tijd tusschenbeide kwam. Alleen door het zedelijk overwigt der Compagnie bleef toen de vrede bewaard ⁴.

¹ Zie blz. 402.

² Den 17 Julij 1772.

³ Zie blz. 308.

⁴ Van der Burgh aan Gouv.-Gen. en Rade, 5 Julij en 23 Dec. 1777, en 15 Feb. 1778.

Dat jaar 1777 zou echter niet eindigen, voor dat der Compagnie nieuwe reden van ongerustheid door den Sultan verwekt was. Eene gevaarlijke ziekte deed voor het naderend einde van Amengcoe Boewana vreezen. Het zou nu de eerste maal zijn, dat de Hooge Regering geroepen wierd in eene successie in de Vorstenlanden te voorzien, die zij natuurlijk „aan bedenkingen van geen minder gewigt onderworpen” achtte. De aanspraken van Maas Saïd waren nog niet vergeten; zij konden te eerder op nieuw te berde komen, sedert deze zich in alles door den Keizer gesteund wist. Ouder zoon van den Sultan dan de kroonprins was de pangerang Ingebey, en behalve dezen, kon ook de tweede gemaal der Ratoe Bendora, mede te Djocjocarta, als een ernstig kroonpretendent worden aangemerkt. In 1772 was reeds door Gouverneur-Generaal en Rade een besluit omtrent de troonsopvolging in de Vorstenlanden genomen, waarvan echter nooit iets is uitgelekt. Alle stukken die daartoe betrekking hebben of daaruit zijn voortgevloeid, zijn zorgvuldig vernietigd. Alleen schijnt vrij stellig te kunnen gezegd worden, dat omtrent dat besluit geen voorafgaand overleg met de Vorsten zelve had plaats gehad, en geen hunner daarmede is bekend gemaakt ¹. Maar, welke ook de strekking der daarbij getroffen regeling moge geweest zijn, zij schijnt altoos van de omstandigheden afhankelijk te zijn gesteld. Nu de mogelijkheid rees van het eerste geval, waarop zij stond toegepast te worden, vroeg Java's Gouverneur onverwijld nieuwe voorschriften. De verschillende pretendentes naar des Sultans kroon werden in het breede opgesomd, hunne aanspraken, naast die van den kroonprins, gewikt en gewogen ². Er was, bij die onzekerheid, veel wat eene regtmatige bezorgdheid kon gaande maken, zoodat de resident te Djocjocarta wegens een verzuim van weinige uren in zijne berigtgeving, eene ernstige bestraffing ontving.

¹ Van der Burgh aan Gouv. Gen. en Rade, 28 Aug. 1772.

² Id. aa^v Id., 23 Dec. 1777.

Hij en de resident te Soeracarta werden onmiddelijk met bijzondere instructiën voorzien. En met niet minder voortvarendeheid werd uit Batavia versterking aan het garnizoen in Sultansland gezonden, om op alle gebeurlijkheden voorbereid te zijn.

Gelukkig bragten de eerste dagen van het nieuwe jaar den Sultan een volledig herstel aan, en week daarmede de spanning en vrees, die het eind van 1777 had doen ontstaan. Nu maakten echter nieuwe voorvallen in een ander deel van Java, en ook daarbuiten, de inmenging en een krachtig optreden der Hooge Regering noodzakelijk.

Bantam was sedert het contract van 1752 een leengewest der Compagnie. Het had onder de regering van den door van der Parra geïnstalleerden Sultan Aboe'n-Natsr eene ongekende rust genoten, en ook de verheffing van diens zoon en opvolger Alioed-dien had nog zonder eenige stoornis plaats gehad. Het bleek nu echter weldra dat er een adder onder het gras schuilde, in de gedaante van een wangunstig en gevaarlijk familielid van den nieuwen Sultan. De Hooge Regering wijdde eene bijzondere oplettendheid aan alles wat in het Bantamsche rijk omging, uithoofde van de nabijheid van Batavia en de terugwerking welke de gebeurtenissen daar uitoefenden; en zoo had zij thans gemeend reeds een gevaar voor de politieke rust van dat rijk te ontdekken, nog vóór dat haar vertegenwoordiger op het fort Speelwijk daarvan de lucht kreeg ¹. Dat zij zich niet bedroog, bleek spoedig uit de beschuldigingen en lasteringen, waarmede een halve broeder van Sultan Alioed-dien dezen bij den Opperlandvoogd aanklaagde. Een onderzoek werd ingesteld, waarvan de slotsom veeleer ten laste van den klager uitviel. Deze pangerang Mangalla toch scheen met geen minder plan om te gaan, dan hetzij den Sultan van den troon te stooten, hetzij hem het leven te benemen. In alle stilte moest dit voorkomen worden. Reynouts werd gelast Mangalla onder eenig

¹ Zie blz. 355.

voorwendsel op Speelwijk, waar 's Konings bloedverwanten zonder eene bijzondere vergunning geen voet mogten zetten, te noodigen. Wanneer dit geschiedde weinige uren voor het vertrek van het schip „Concordia”, dat in de haven gereed lag om uit te zeilen, dan kon de in den val geloopen pangerang, in de boeijen geklonken, daarmede naar Batavia worden gezonden, om verder in de ballingschap te gaan. En zoo geschiedde het. De Hooge Regering mogt zich beroemen alweder een onruststoker verwijderd, rust en vrede in Bantam bewaard te hebben; en Koning Alioed-dien schreide tranen van vreugde wegens dit vernieuwd blijk van innige genegenheid der Compagnie ¹.

De jeugdige vorst vond eene welkome gelegenheid om haar zijne dankbaarheid te toonen in de gebeurtenissen, die in een ander deel zijner staten hadden plaats gegrepen. Bantam's bezittingen op de westkust van Borneo waren in 1699 met de hulp van de Compagnie veroverd, maar hadden dat rijk weinig voordeel opgeleverd. De winsten hadden spoedig geheel opgehouden te vloeijen, en de eenige band die Landak — want Succadana had zich onafhankelijk gemaakt — nog aan den Koning van Bantam bond, was de aanstelling van een regent, die diens gezag heette te vertegenwoordigen. Door de opwerping van een nieuwen heerscher, in de onmiddellijke nabijheid, en de vijandschap van Mampawa werd nu ook dit geringe overblijfsel van magt met geheelen ondergang bedreigd; en zoo besloot Alioed-dien zijne aanspraken liever aan de Compagnie over te dragen, dan de kans te loopen die andermaal met eene expeditie te moeten steunen, waartoe zijne krachten ten eenemale te kort schoten.

Wij meenen ons omtrent de vestiging van Nederland ter Westkust van Borneo, welke hiervan het gevolg was, te eerder

¹ Secrete Resolutie van Gouv. Gen. en Rade, 23 Januarij 1778, Meybaum aan Gouv. Gen. en Rade, 12 April 1779.

een kleinen uitstap te mogen veroorloven, wjl deze nog nimmer in 't licht der bescheiden van dien tijd is beschouwd.

Toen de panembahan van het kustland van Mampawa de uit Batavia afgevaardigde commissarissen ontmoette, maakte deze aanspraak op eene belooning van de Compagnie, omdat door zijn toedoen de producten uit het Landaksche den Koning van Bantam op een zoo hoogen prijs waren te staan gekomen, dat alle voordeel bij het bezit van dat gebied was verloren gegaan. Daardoor, beweerde hij, was Bantam eerst regt genoopt om van dat bezit af te zien. Al toonde nu de Compagnie zich weinig gezind aanspraken van zoodanigen aard te doen gelden, merkwaardig was niettemin de overeenstemming dier bewering met de beweegreden tot den afstand, die in de akte van 26 Maart 1778 zelve werd aangevoerd ¹. De volstreckte onmagt des Konings van Bantam om zijn gezag op Borneo tegen de opkomende magt van den Sjerief Isoef staande te houden, voegde eene klemmende beweegreden daarbij; en wanneer wij tevens in 't oog houden in welke gevoelens van dankbaarheid de Bantamsche vorst toen jegens de Regering te Batavia verkeerde, dan bestaat er allerminst aanleiding om voor den afstand van Borneo's Westkust aan de Compagnie naar andere motieven te zoeken, waaraan bovendien de ware loop der gebeurtenissen allen grond ontnceemt ².

Weinige weken nadat de formele akte van afstand uit Bantam te Batavia ontvangen was, benoemden Gouverneur-Generaal en Rade de heeren Jacob Koper, Willem Fred. van Gent en Nic. Klock tot commissarissen, ten einde Landak en Succadana van wege de Compagnie in bezit te nemen ³. De „gedeputeerde

¹ Zie blz. 320—322.

² Zie o. a. *Veth* „Borneo's Westerafdeeling”, 1, blz. 257—260, die op gezag van Leyden, Muntinghe, Muller en Tobias, spreekt van de „kuisperijen”, die daarbij zouden plaats gehad hebben, en in zijn tweede deel van „Java”, blz. 512, volhoudt, dat de afstand van Landak en Succadana geschiedde tegen kwijtschelding door de Compagnie eener schuld van 60,000 Rds. aan Bantam.

³ Resol. G. G. en Rade, 5 Mei 1778.

Bantamsche rijksgrouten" sloten zich bij dezen te Samarang aan, waarheen ook het kleine eskader vertrok, bestemd om hen naar den overwal te vervoeren. Voor deze gelegenheid werd vergunning verleend, eene lading rijst regtstreeks van Java naar Borneo's Westkust te verschepen. In afwachting van den uitslag der zending, hield men alle particuliere vaartuigen, naar Pontianac, Sambas, Landak of Succadana bestemd, op Java aan, om een ontijdig uitlekken van het doel daarvan op die plaatsen te voorkomen.

Inmiddels werd echter door handelaars van Borneo de tijding aangebragt, dat de bekende Sjerief Isoef zich tot Sultan van Pontianac had doen uitroepen, en ook Landak aan zich zou hebben onderworpen ¹. Die keer van zaken maakte eene wijziging der instructiën voor de Nederlandsche commissarissen noodzakelijk. Was het tot dusver in 't midden gelaten of men dien pangerang Isoef, dan wel den van wege Bantam te Landak aanwezigen Sitja Nata erkennen en in 't gezag bevestigen zou, thans werd aan de heeren Koper c. s. in last gegeven, onverwijd de akte van afstand van den Bantamschen Koning allerwege openbaar te maken, maar daarna — de opkomende zon te huldigen. Zij moesten den nieuwen Sultan, die zich te Pontianac opgeworpen had, „als uit henzelfen" het voorstel doen, om zich met de Compagnie in betrekking te stellen, de voordeelen eener leen-verhouding tot haar wel doen uitkomen, en hem overhalen tot de zending van een gezantschap naar Batavia ². Die taktiek slaagde naar wensch. De zending van Hadji Daëng en van 's pangerangs zoon Sjerief Kasim ³ was daarvan het gevolg.

Op den 14den Augustus 1778 werd voor het eerst de Nederlandsche vlag te Pontianac geheschen. Sjerief Isoef legde niet

¹ Gouvern. van Java aan Gouvern.-Gen. en Rade, 12 Junij 1778.

² Instructie van Koper c. s., 19 Junij 1778.

³ Die zendingen werden tot dusver beschouwd als aan den afstand te zijn voorafgegaan.

alleen aan de gemengde Bantamsch-Nederlandsche commissie niets in den weg, maar het ontzag voor de Compagnie was ook daar zoo groot, dat hij gereedelijk aanbood haar in alles te wille te zijn en zich bereid verklaarde zijne benting aan haar af te staan. Al dadelijk werd het kleine detachement, dat den commissarissen ten geleide was medegegeven, daar gehuisvest en stak men er de prinsenvlag uit. De Sjerief verlangde slechts zijne verheffing tot Sultan door de Compagnie; waaraan hij eene zoo groote waarde hechtte, dat hij haar daartegenover het handelsmonopolie op zijn gebied aanbood. Met deze eerste uitkomst kon men tevreden zijn; een der commissarissen, Kloek, bleef voorloopig als resident te Pontianac.

Daarentegen hadden naar Landak afgezonden spionnen het bericht bevestigd, dat de daar het bestuur voerende Bantamsche pangerang Sitja Nata weinig geneigd was zich aan het Nederlandsch gezag te onderwerpen. Onderhandelingen werden met hem aangeknoopt, en het mogt slechts aan de krachtige tusschenkomst der Bantamsche commissieleden gelukken, hem den eed van trouw aan de Hooge Regering te Batavia te doen afleggen. Op den 14den September ontving hij uit handen van Koper en van Gent eene aanstelling als Pangerang over Landak.

In Succadana mislukte de zending echter geheel. Op het eerste bericht der overdragt van de regten van Bantam aan de Compagnie, werd daar openlijk verklaard, dat men het gezag der Compagnie niet verkoos te erkennen. Zij waren nooit onderdanen van Bantam geweest, heette het. En daar de commissie geen last noch magt bezat, om door te tasten, zoo moest zij zich tevreden stellen met de akte van afstand zooveel mogelijk te doen openbaar maken, en bericht van de opgedane ervaringen aan hare meesters over te brengen.

De commissarissen keerden, met uitzondering van Kloek, den 27sten October te Batavia terug ¹. Nu gold het de betrek-

¹ Resol. Gouv.-Gen. en Rade, 6 November 1778.

kingen met de nieuw verworven landen definitief te regelen; waarbij het zeker kenschetsend is dat de eerste en voornaamste plaats toekwam, niet aan de gebieden die bij vormelijke akte van afstand door Bantam aan de Compagnie waren overgedragen, maar wel aan een enkel punt ter kust, te voren nauwelijks bekend of opgemerkt, dat een Arabisch avonturier thans op weg was tot een nieuw handeltemporium te verheffen.

Geen sterker sprekend voorbeeld van de opkomst eene Arabische familie in den Indischen Archipel is er welligt aan te wijzen, dan dat van den stichter van het rijk van Pontianac. De tweede van een geslacht, welks invloed zich grondde op de vereering der Mahomedanen voor eene Arabisch priesterlijke afstamming, had Sjerief Isoef zich reeds geducht weten te maken bij de oudste magten van den Archipel, de Koningen van Bantam en de Nederl. O. I. Compagnie, en de stad zijner schepping weten te maken tot eene handelsplaats waar de kooplieden der omliggende landen zich vestigden, en die in weinig jaren eene algemeene bekendheid verkreeg. Het belang om eene nieuwe grootheid als deze Arabische Sjerief was tot zich te trekken, werd door de Regering te Batavia tijdig ingezien, en teregt op den voorgrond geplaatst. Deed Isoef, in zijn geldnood, bij haar aanvraag om eene leening, zou zij hem dan daarin niet te gemoet komen, ware het ook slechts met de helft van het gevraagde bedrag! Gaf hij zelf het verlangen te kennen om door de Compagnie tot Sultan te worden verheven, bestond er dan niet alle aanleiding om hem daarin te gerieven! En wanneer hij van haar de verzekering begeerde, dat later zijn zoon hem opvolgen zou, bragt dan eene goede staatkunde niet mede, om ook daarop voorwaardelijk het uitzicht te openen!

Maar, dan moest ook Sjerief Isoef Nederland als zijn leenheer, de Compagnie als zijne souvereine erkennen en haar trouw zweren, de aanstelling van zijn opvolger zoowel als die van zijn rijksbestuurder en hoofdregenten overlaten aan het Nederlandsch bestuur te Batavia; dan moest hij zich verbinden, zelf

geene versterkingen in zijn land te zullen aanleggen, maar te zullen bijdragen tot den bouw van 's Compagnies fortten, de Nederlandsche en Java-munt in zijn rijk in te voeren, en al zijne tolln in handen en ter beschikking te stellen van de Compagnie; dan moest hij de producten van West-Borneo tegen matige prijzen aan haar leveren; de plantsoenen, wier voortbrengselen met die van Nederl. Indie in concurrentie kwamen, doen uitroeijen; en geene vreemde handelaars of schepen op zijn gebied toelaten, die niet van 's Compagnies vergunning zouden voorzien zijn.

Onder zulke voorwaarden was de Hooge Regering te Batavia bereid, des Sjeriefs wenschen te bevredigen, en werd deze metterdaad door haar aangesteld als Sultan van Sasango ¹ en Pontianac, om die landen als haar leenman te bestieren, met den titel van „Padoeka Sultan Sarief Abdul Rachman Ebenoe Habieb Hoessin Alkadir” ².

Daarmede was echter niet alles gedaan, en de nu als Sultan den naam van Abdul Rachman voerende, en onder dien naam ook meest bekende, heerscher te Pontianac moest nog bewogen worden, om deze voorwaarden te onderschrijven. Hiertoe bestond zelfs voor het oogenblik weinig kans. Naauwelijks had toch de commissie Borneo verlaten, of de aan zich zelf overgelaten Klock had door tal van onvoorzigtige handelingen den duur der zoo kort gevestigde betrekkingen in de waagschaal gesteld ³. Geschillen waren tusschen hem en den Sultan ontstaan, waarbij de in het Oosten vooral belangrijke vraag: *Où est la femme* eene voorname rol scheen te spelen. Die geschillen liepen zoo hoog, dat Klock met zijn handvol soldaten de benting van den Vorst verliet, en zich hooger op de rivier, te

¹ *Sangou.*

² Resolutie Gouvern.-Gen. en Rade, 6 November 1778.

³ Deze handelingen zijn in het breede vermeld en onderzocht in het verslag van W. A. Palm, van 25 Julij 1779.

Batoelajang, in het Landaksche nêcrzette ¹. Niet ten onregte oordeelden de Heeren aan de Hooge Tafel te Batavia, „dat de verdere voortgang dier onbetamelijke handelingen van den resident Kloek in staat zou kunnen zijn, om aan de belangen der Maatschappij een geheel anderen keer te geven als het oogmerk was der in bezitneming” ²; en zonder verwijl werd de resident van Rembang, Palm, naar Pontianac gezonden, ten einde niet alleen verdere benadeeling dier belangen te voorkomen, maar ook uitvoering te geven aan de bedoelingen der Compagnie ten aanzien van den Sultan.

Palm werd, als commissaris, vergezeld door W. M. Stuart, en daar het onderzoek naar de handelingen van Kloek tot diens onmiddelijk ontslag leidde ³, benoemde hij Stuart tot zijn opvolger, als resident te Pontianac.

Hoezeer de geschikte personen thans ter geschikter plaatse waren, scheen aanvankelijk de regeling der betrekkingen met den nieuwen Sultan groote zwaarigheden te zullen ontmoeten. Onder de voorwaarden, die men te Batavia voor diens verheffing gesteld had, stuitte vooral de overgave der tollén en de gevorderde vergunning van den Nederlandschen resident tot toelating van vreemden op zijn gebied, hem tegen de borst. Alleen de stellige belofte, waartoe men nu overging, om zijn zoon Kasim hem eventueel als pangerang Ratoe Anom te doen opvolgen, was in staat om die bezwaren te overwinnen. En zoo kon de plegtigheid der investituur dan eindelijk voortgang

¹ N. Kloek aan Gouvern.-Gen. en Rade, 17 Febr. 1779.

² Resol. Gouvern.-Gen. en Rade, 26 Maart 1779.

³ Bij het eerste onderhoud, dat Palm, naar aanleiding der berigten van Kloek, met den Sultan had, ging Z. II. zoover, „dat hy zich van zyn kris ontwapende, en deselve op de tafel leggende, my offeerde op staanden voet een eed op den Alcoran te doen, dat nimmer deel hadde gehad aan de beschuldigingen van den Resident”.

Palm, die hiervan verslag deed, kwam zelf tot de slotsom, dat Kloek „een vreesachtig gemoet had” en diens voorstellingen „eene aaneenschakeling van gepremediteerde onwaarheden waren”.

hebben. Met het ceremonieel, dat bij zulke gelegenheden gebruikelijk was, werd de akte der investituur in de Hollandsche en Maleische talen in 't openbaar voorgelezen, door Isoef en de rijksgrooten onderteekend en beëdigd; waarop de eerste door den Nederlandschen Commissaris den verzamelden volke werd voorgesteld als Sultan van Sasango en Pontianac ¹. Van wege de Compagnie werden nu eenige geschenken aan Sultan Abdul Rachman uitgereikt, en deze verbond zich om de hem ter leen gegeven 5000 Rds. in anderhalf jaar tijds te zullen terugbetalen in de producten van zijn land, goud en was.

De gisting, die op de tijding dezer verheffing van Sultan Abdul Rachman in het Landaksche ontstond, deed Palm en Stuart besluiten zelve daarheen te gaan. Het gelukte hun den storm te bezweren, door aan de rijksgrooten geruststellende verzekeringen te geven omtrent de verhouding tusschen Landak en Pontianac, en tevens den hiervoor reeds genoemden Sitja Nata en den radeen Mankaboemi als Landaksche Regenten van wege de Compagnie te bevestigen. ²

Met den bouw van een fort, tegenover den tempel van Pontianac, en dat als de steutel gaf tot de rivieren van Pontianac en Landak, kwam dus de eerste vestiging van het Nederlandsch

¹ Noch uit het verslag der zending van Palm, noch uit andere bronnen, blijkt de juiste dagteekening, waarop de investituur van Sultan Abdul Rachman van Pontianac plaats had. Het is mogelijk dat dit de 5de Julij geweest zij, op welken dag de geschiedschrijvers van Borneo's Westkust de sluiting van een traktaat tusschen de Compagnie en den Sultan gesteld hebben, waarvan de bepalingen vrij wel overeenkomen met de voorwaarden der Investituur. Die voorwaarden zijn hierboven in hoofdzaak vermeld, en *in extenso* te vinden in de Resolutien van Gouvern.-Gen. en Rade van 6 November 1778.

Van eenig contract, dat den 5den Julij 1779 met den Sultan gesloten zou zijn, is daarentegen nergens een oorspronkelijk spoor te vinden; zoodat hier kennelijk eene vergissing begaan is in dien staatsrechtelijken zin, dat, wat als een verdrag beschouwd werd, metterdaad de regeling was van het verband tusschen den leenvorst en zijn soeverein.

² Verslag van Palm van 25 Julij 1779, en brief van Gouvern.-Gen. en Rade aan de Heeren Zeventien, van 20 October 1779.

gezag op de Westkust van Borneo tot stand ¹. Kloek was tevens gemagtigd geweest om met de Vorsten van Broenai, Sambas en Mampawa contracten aan te gaan, op den voet der uitsluiting van alle andere natiën; maar van die magtiging was tengevolge der dwaze handelingen van den eersten resident te Pontianac niets gekomen, en het zou eene volgende eeuw worden eer er, en nog slechts ten deele, aan dien last voldaan werd.

Of de vestiging ter Westkust aan de verwachtingen, die men op het handelsgebied daarvan koesterde, beantwoorden zou, moest later blijken. De tolheffing te Pontianac zelf nam het snelst in belangrijkheid toe, en wierp de meest limpiede voordeelen af. Omtrent de productie van goud en was bouwde men op de toezeggingen des Sultans; diamanten en tinerts werden al dadelijk in vrij aanzienlijke mate geleverd. En daarbij had de postvatting ter Westkust van Borneo ook dit gunstige gevolg, dat de handel op dat „grootte eiland” in de artikelen waaraan daar de meeste behoefte bestond, rijst en zout, voortaan aan particulieren werd overgelaten, en de Hooge Regering te Batavia zelve medewerkte om de particuliere vaart op Pontianac aan te moedigen.

¹ „*Succadana blijft nog dralen in den afstand*”; maar dat men het niet al te zeer daartoe dringen wilde, bleek wel uit de Resolutie van Gouvern.-Gen. en Rade van 6 November 1778, waarbij was goedgevonden, „gemerkt dat land door den Koning van Bantam by de acte van afstand aan de Comp. is gecedeerd, en dus Haar in eigendom toebehoort, tot de maintainne derselve *in der tyd, des noods, en als niet anders kan*, de noodige maatregelen te nemen”.

VIJF EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De „maximes” van Hartingh hadden haar tijd gehad. Hij had nog in 1761 elke postvatting in Balemboangan onnoodig geoordeeld: weinig tijds daarna ondernam de Compagnie de eerste expeditie daarheen, en geene tien jaren later was zij meester niet alleen van Balemboangan, maar van den geheelen Oosthoek van Java. Door hem was als axioma gesteld, dat Mangcoe Nagara een voorwerp van aanhoudende zorg voor de Hooge Regering zou zijn; terwijl de eenige aanleidingen tot verstoring van den vrede op Java metterdaad door den Sultan gegeven werden. Hartingh — en dit was wel de scherpste tegenstelling — kleeftte de meening aan, dat de Compagnie koopman, en niets dan koopman had moeten blijven. Hoezeer zelf een ruim aandeel nemende aan de uitbreiding van haar gezag op Java, had hij de gevolgen daarvan niet overzien, en de vruchten problematiek geoordeeld. Het onmicdelijk op hem volgend tijdperk deed echter die vruchten reeds erkennen en genieten; en weldra zou het blijken, dat wat de koopman verloor, in verhoogde mate door den bezitter van Java gewonnen werd.

In plaats van in hunne verdeeldheid, zocht het bestuur van van der Parra ook veeleer kracht in de overeenstemming tusschen de Vorsten. Die rigting hield het naauwste verband met de overweging, dat eene vredige ontwikkeling van alle bedrijven op Java de eerste eisch was van de veranderde omstandigheden en een levensbelang voor de Compagnie. Vrees voor eene goede

verstandhouding onder de inlandsche vorsten behoefde niet meer te gelden, wyl haar meerderheid, haar heerschappij thans deugdelijk gevestigd was. Het kon aan het einde van dit tijdperk naar waarheid getuigd worden: „dat de Vorsten ooit meer te zamen tegen de Compagnie aanspannen zullen, daarvoor heb ik geen vrees, en ik ben van gevoelen dat zoolang wij hun geen wettige reden van offensie geven, onze eigene regenten en onderdanen redelijk behandeld worden, en de Madurees in hare belangen blijft, de Maatschappij een gerust gebruik kan maken van haar gezag”. Dat de politiek van dezen Gouverneur-Generaal tot die gewenschte uitkomst leidde, gelijk zij de niet te miskennen strekking had om de staatkundige éénheid van Groot-Java te vestigen, verdient des te meer erkenning en bewondering, bij de beperktheid der middelen waarover hij beschikte, en den achteruitgang die in andere opzigten in de aangelegenheden der Compagnie werd waargenomen.

Het bestuur van van der Parra werd inderdaad gekenmerkt door eene zeldzame ervaring en de grondigste kennis der belangen van Indië. Aan de waardigheid van den oosterling paarde deze Gouverneur-Generaal het beleid en de behendigheid, dien landaard niet minder eigen. Op Ceilon geboren, had van der Parra nooit het land leeren kennen in welks dienst hij tot de hoogste waardigheden opklom¹, en geene persoonlijke betrekkingen bonden hem aan die zeventien magthebbenden, die toen nog het lot van Nederlandsch-Indië in handen hadden. Dat de toekomst van zijn geboortegrond hem van jongs af dierbaar was en bleef, lag in den aard der omstandigheden; hij stond de belangen van Indië en van Java, waarheen hij vroegtijdig overging, voor, met eene warmte en tot eene hoogte, waar deze soms aan ongehoorzaamheid jegens de bevelen zijner meesters nabij kwam. Zijn bestuur werd niet ontsierd door den kanker van zoo vele administratiën, die ook in Nederlandsch-

¹ Van der Parra was na van Gollenesse tot Directeur-Generaal benoemd.

Indië wijd om zich had gegrepen, het nepotisme. Eerst met Alting en Sieberg zou dit weer welig gaan tieren. Hij genoot ook het voorregt van zich te kunnen omringen met mannen, even als hij vervuld met onverdeelde belangstelling voor Indische toestanden en belangen; en de namen van Breton, Ossenberg, Schippers, Vos, en na hem van der Burgh, zijn met dien van van der Parra zamengeweven in een tijdperk, dat voor Java met name tot den grootsten zegen was.

De teedere quaestie der erfopvolging in Madoera — die volgens Hartingh veel „spels” moest geven — werd door van der Parra geregeld met een beleid, waardoor alle onaangename gevolgen werden afgesneden ¹. Er bleven alleen, zooals dat bij zulke gelegenheden gewoonte was, een paar slechte sujetten, in de gedaante van natuurlijke betrekkingen van den overleden Panembahan, te verwijderen. Het Huis van Madoera was ten naauwste vermaagschapt met de vermogende regenten van Soerabaja, Pasoeroean, Tagal, Pamacassan, Coedoes: de Opperlandvoogd zag hierin een reden te meer, om den politieken band die tusschen den laatsten vorst en een groot deel der kustlanden van Java bestaan had, thans te verbreken. Sitja Diningrat had het *Wedono*- of beschermheerschap bezeten over de oosterstranden, van Grisse tot Lassum, en over de regentschappen Joana, Patti, Coedoes en Japara. Dat *wedono*-schap zou voortaan niet meer aan den Madoerees worden toegekend. Evenzoo was de eerste regent van Samarang, de aanzienlijkste onder alle inlandsche regenten, met wien de Vorstenhoven het eens eer rekenden vermaagschapt te zijn, *wedono* geweest over het kustgebied van Demak tot Wieradessa. Ook deze betrekking werd opgeheven ²; zoodat de Hooge Regering eindelijk de voldoening smaakte, dat er geen ander beschermheer-

¹ Zie No. XX.

² Secr. Resol. Gouvern.-Gen. en Rade, 27 Sept. 1771.

schap op Java meer bestond dan dat, hetwelk de Compagnie zelve uitoefende ¹.

Een bewijs van energiek handelen leverde het eerste voorbeeld der afzetting van een regerend inlandsch Vorst. Het was tot dusver in geschrifte verkondigd, dat de troonen der vorsten van het welbehagen der Nederlandsche Maatschappij afhingen: die theorie werd thans werkelijkheid. Sultan Tjeribon werd in 1768 van de regering vervallen verklaard, omdat hij zijne onderdanen knevelde en onbekwaam was om hen goed te besturen ². Wat de Hooge Regering nog meer had kunnen doen, indien het der Compagnie thans niet aan de noodige magt ontbroken had, bleek wel uit de aanbieding, bij die gelegenheid ontvangen, om „land en volk” van Tjeribon onder haar regtstreeksch gezag te stellen.

Ten aanzien van den Keizer en den Sultan van Java gold nog wel de regel, dat „dewijl het niet met de belangen der Maatschappij quadreerde dat zij volmaakt eensgezind waren, de verstandhouding tusschen hen ook niet verder moest gecultiveerd worden, dan noodig was om publieke oneenigheden te weren”. Maar dit belette niet dat de gestadige toeleg van van der Parra, daarin meesterlijk ter zijde gestaan door Java's Gouverneur van der Burgh, was elke oorzaak van oneenigheid weg te nemen, en beide, zoowel als Mangcoe Nagara, gelijkelijk aan de Compagnie te verbinden. Niet alleen weken zij daarbij geen duimbreed van hunne regten af, maar zij streefden er naar de Nederlandsche heerschappij, ook langs vreedzamen weg, verder uit te strekken, dan aan een voorgaand tijdperk gelukt was. Was het reeds eene niet geringe overwinning, den eerezuchtigen Maas Saïd te bevredigen, ten koste van 's Keizers bezittingen, het behoud van den vrede tusschen beide en den Sultan strekte niet minder hunner diplomatie tot eer ³. In hunne

¹ Zie blz. 310 en 460.

² Zie N°. XIV.

³ Zie blz. 406, 7.

oogen mogt Mangcoe Nagara een noodzakelijk kwaad op Java zijn, waarmede de Sultan in toom werd gehouden, deze van zijn kant liet niets onbeproefd, om zich dat derde personage van beteekenis in het oude vorstengebied van den hals te schuiven ¹. Zonder de aanhoudende leiding uit Batavia en Samarang, ware meer dan eens de oorlog weder ontbrand. Maar dit had ook ten gevolge, dat allen eindigden met zich aan die leiding te onderwerpen, en de magt te eerbiedigen van het Nederlandsch bestuur, dat dengenen die daarop inbreuk wilde maken, „het zuur zou kunnen doen opbreken”. Voor het eerst streden thans troepen van den Keizer van Java naast de troepen van den Sultan, en gelijktijdig met de legerbenden van den onvermoeiden Vorst van Madoera, voor de zaak en de belangen der Compagnie ². In de moeilijke omstandigheden van den zomer van 1768, en ook weder vier jaren later, had de houding, door den Keizer zoowel als door den Sultan aangenomen, de grootste waarde voor het werk der verovering en bevrediging van den Oosthoek. En toen dat werk was ten einde gebracht, behield de Compagnie, onder schoonschijnende voorwendfels, ongestoord dat deel van 's Keizers landen, waarvan zij zich met diens regtstreeksche en zijdelingsche medewerking meester had gemaakt.

De verdeeling der Vorstenlanden bragt toenmaals alle gemoe-deren in beweging. Want sedert de eerste overhaaste toewijzing in 1755, die „met levensgevaar, onder 't gezigt der ontbloote picken” had plaats gehad, had ieder op zijn beurt en wijze daar zijne pretensiën doorgedreven. Op het voetspoor hunner prinsen, hadden ministers en hofbeambten zich om strijd in het bezit van dessa's en negorijen gesteld. De baatzuchtige rijksbestuurder van den Sultau, Danocredja, had het slechtste

¹ Van der Burgh aan Gouvern.-Gen. en Rade, 5 Julij 1777.

Zie ook blz. 35, 47, 308 en 319.

² Zie blz. 46, 82, 129, enz.

voorbeeld gegeven, en zich zelf de grootste bezittingen toegeëigend. Waar zooveel persoonlijke belangen in het spel waren, werd de eindregeling een Sisyphus-taak, die slechts door het onbetwiste gezag der Compagnie kon worden volbragt. Ossenberch had er reeds zijne krachten op beproefd, na hem Vos; het was eerst aan hun opvolger voorbehouden alle geschillen, die over het rooven, willekeurig toeëigenen en verdeelen van landen en dorpen als opgehoopt waren, uit den weg te ruimen. Dat dit niet dan na „ongelooflijke hairkloveryen” gelukte, gelooven wij gaarne: het werk stelde evenzeer het geduld van Java's Gouverneurs, als de goede trouw van der Vorsten rijksbestuurders op de proef. Het resultaat der verdeeling en toewijzing, tot van de kleinste dessa's, werd in een traktaat neêrgelegd, bestemd om de goede betrekkingen tusschen Soesoe-hoenan en Sultan voor altoos te bezegelen ¹. Openlijk werd

¹ Blijkens de Registers tot het Traktaat van 26 April 1774 behoorende, werden de eigenlijk gezegde engere Vorstenlanden toen gevormd door de tegenwoordige residentien Banjoemaas, Bageleen, Kadoe, Djococarta en Soeracarta, met het district Tengarong (Tingkir) van de tegenwoordige residentie Samarang en het district Patjitan, van de residentie Madioen.

Teu Oosten en Noorden grensden hieraan de Mantja Negara, waarbij (even als thans tusschen de residentien Soeracarta en Madioen) het Lawoegebergte de grenslijn vormde. Van daar liep die lijn, zuidelijk, tusschen Kadoewang en Pranaraga door, op Patjitan, met insluiting van dat district, en de Zuidzee aan; in noordelijke rigting de grens der evengenoemde residentien volgende, en verder die tusschen Soeracarta en Samarang.

Van die Mantja Negara maakten de tegenwoordige residentien Madioen en Kediri het hoofdbestanddeel uit; maar bovendien waren zij zamengesteld uit het tegenwoordige regentschap Modjokerto van de residentie Soerabaja, het regentschap Bodjo Negoro der residentie Rembang, met aangrenzende districten van Soerabaja, het regentschap Blora in Rembang, en het regentschap Grobogan van de residentie Samarang.

Het oude Soeracarta bestond uit de beide groote deelen Padjang en Soekowati, waartusschen Matesse geënclaveerd lag. Werd dit Soeracarta tijdens van Imhoff's reis nog op 36,000 tjatja's geschat, in 1774 beliep het gezamenlijk getal der huisgezinnen daar bijna 50,000; Mattaram, in 1746 op 20,000 tjatja's begroot, telde er thans 29,000.

Uit eene zamentrekking der registers tot het verdrag van April 1774 volgt, dat in de engere Vorstenlanden het aantal tjatja's beliep:

In Mattaram	27,298.
„ Zuidergebergte (District van Mattaram)	1,320.

erkend, dat men dit aan de krachtige bemiddeling van van der Burgh verschuldigd was. Wat meer zegt, die Vorsten verklaarden

in Padjang	38,831.
„ Gebergte Semboean (District van Padjang)	1,500.
„ Laro (District van Padjang)	436.
„ Soekowati	3,011.
„ Kadoewang (District van Soekowati)	1,500.
„ Lawoegebergte (District van Soekowati)	407.
„ Ngaribangi (District van Soekowati)	361.
„ Matesse.	967.
„ Kadoe.	26,815.
„ Tenganan (misschien Tengahan, in Magelang, residentie Kadoe).	200.
„ Bageleen	25,713.
„ Ledok (Tegenwoordig regentschap van de residentie Bageleen)	1,594.
„ Remo (Idem, onder den naam van Karang Anjer)	1,052.
„ Gowong (misschien Gobang, in de resid. Bageleen)	420.
„ Patjitan (District van het tegenw. regentschap Madioen, resid. Madioen)	400.
„ Banjoemaas	2,029.
„ Pamarden (Tegenwoordig district Kaliredjo, resid. Banjoemaas).	504.
„ Bandjar (Tegenw. regentschap Bandjar Negora, id. id.).	1,180.
„ Segaloeh (District van het regentschap Bandjar Negora.)	962.
„ Pasir (Tegenw. regentschap Poerwakerta, resid. Banjoemaas)	800.
„ Porbolingo (District in het regentschap van dien naam, id. id.).	450.
„ Kendonggebergte (District van 't regentschap Tjilatjap, id. id.).	234.
„ Tingkir (District Tengarong, in de residentie Samarang).	122.
„ Tondo (mij geheel onbekend).	200.

In de gezamenlijke Mantja Negara beliep thans het aantal tjatjas :

in Pranaraga (Regentschap van Madioen).	12,000.
„ Madioen	12,000.
„ Ngawie (Regentschap in Madioen)	1,000.
„ Djagaraga (District van het regentschap Ngawie).	1,650.
„ Tjaroebin (District van het regentschap Ngawie).	500.
„ Kamagetan (of Magetan, district van het regentschap Madioen).	600.
„ Kediri	8,500.
„ Wirosaba (Dit district is thans gedeeld tusschen de residentien Kediri en Soerabaja)	2,000.
„ Patje (District van het regentschap Berbek, resid. Kediri)	800.
„ Saringat en Blitar (Regentschap der resid. Kediri).	1,500.
„ Kalangbret (District van 't regentschap Ngrawa, resid. Kediri).	800.
„ Garobogan (Tegenwoordig regentschap der residentie Samarang).	3,000.
„ Waude (<i>Warong</i>) (District van Grobogan)	2,900.
„ Seselo (District van Grobogan)	500.
„ Terras Karas (De Solo'sche enclave in Samarang)	700.
„ Blora (Tegenwoordig regentschap van de residentie Rembang)	3,000.
„ Djipau (Tegenwoordig regentschap Bodjo Negoro, in de residentie Rembang, met aangrenzende districten)	8,000.

daarbij, dat zij hunne landen in leen van de Compagnie bezaten, en aan ieder zijn deel van harentwege werd toegewezen; en, alsof dit nog niet genoeg ware, verbonden beide zich, om elkander tegen binnen- of buitenlandsche vijanden alleen dan te zullen bijstaan, wanneer en in zoover als de Compagnie zulks noodig of raadzaam oordeelen zou ¹.

De Hooge Regering te Batavia kon zoozeer bouwen op haar magt over de Vorsten, dat zij op hunne landen het oog sloeg als een bolwerk, bij een onverhoopten oorlog waarin de Neder-

in Cartasana (Tegenw. regentschap Berbek, der residentie Kedirie).	3,000.
„ Djapang (Id. Modjokerto, id. Soerabaija).	1,100.

Eene verdere vergelijking met de opgaven van van Imhoff doet dus zien, dat ook Bageleen, van 14,000 tjatja's in 1746, nu tot 26,000 was toegenomen; Banjoemaas, van 4,000, tot meer dan 6,000; Remo van 800 tot 1,050, en zoo vervolgens.

Vatten wij de cijfers der registers zamen, dan levert de uitkomst over het geheel der engere Vorstenlanden op: 138,940 Tjatjas,
en over dat der Mantja Negara: 63,150 „

alzo: 202,090 „

Aan den Keizer werden hiervan toebedeeld, in de engere Vorstenlanden	71,240	„
en in de Mantja Negara	31,070	„
aan den Sultan, in de engere Vorstenlanden	67,700	„
en in de Mantja Negara	32,080	„

Bij de verdeeling tusschen den Soesochoenan en den Sultan in 1755, had de eerste voor zijn deel verkregen, in de engere

Vorstenlanden	53,100	„
en in de Mantja Negara	32,350	„
de Sultan, in de engere Vorstenlanden	53,100	„
en in de Mantja Negara	33,950	„

Tegen dit aandeel des Keizers in 1755, van 85,450 „
stond in 1774 dat van 102,300 „

Tegen dat des Sultans in 1755, van 87,050 „
stond in 1774 dat van 99,780 „

Zoodat, uit de vergelijking dezer gegevens, de vermeerdering der bevolking ook in dit laatste tijdsverloop van nog geen twintig jaren blijkt.

Kennelijk was die vermeerdering het belangrijkste in de engere Vorstenlanden, afgescheiden ook van het feit dat Banjoemaas thans niet meer, als tijdens de eerste verdeeling, tot de Mantja Negara gerekend werd.

¹ Zie N°. XXXVII.

landsche Staat of de Maatschappij met Europesche mogendheden mogt gewikkeld worden. De weg van de kust naar de Vorstenlanden werd op verscheidene punten door sterkten beveiligd; zoowel te Djococarta ¹ als te Soeracarta was thans een Nederlandsch fort voltooid, en gewapend. Men ging er nu toe over, dit laatste te voorzien met al het noodige materieel, geschut, geweren, en wat verder als reserve in geval van oorlog zou dienen. Moesten dan de troepen voor een vijandelijke aanval van de stranden wijken, dan zouden zij daar eene zekere retraite kunnen vinden. Het meest overweging verdiende toch, in zoodanig geval, den toegang naar de bovenlanden te verdedigen, waar men zich gedekt wist door, en onvoorwaardelijk staat maakte op de trouw vooral van den Soesoehoenan en zijn volk ². Het was deze gedragslijn, die door generaal Janssens, na de overgave van Batavia, bij zijn ongelukkigen veldtocht tegen de Engelschen in 1811, gevolgd werd.

Dat de heerschappij door de Compagnie over de inlandsche vorsten en regenten uitgeoefend, eene reëele was, kwam wellicht bij geene gelegenheid duidelijker aan den dag, dan bij de optreding van een nieuwen Gouverneur-Generaal. Dan kwamen er van alle zijden gezantschappen ter gelukwensching opdagen, wier reis naar Batavia veeleer een legertocht geleek, dan wel de vervulling van een vredesceremonieel. Gelijkzeitig waren daar, na het afsterven van van der Parra en zijne vervanging door van Riemsdijk, de rijksbestuurders en een aantal hofgrooten van den Soesoehoenan en den Sultan, de vorst van Madoera in eigen persoon, de rijksminister en vier pengawa's van Bantam, Sultan Seppoe en de zoon van Sultan Anum van Tjeribon, en een dertigtal regenten van Java's Noord-Oostkust bijeen. Wat het heette al die dignitarissen met hun gevolg te huisvesten, konden de tuinhuizen en de naaste omstreken van

¹ Zie blz. 36 en 45.

² Secrete Resol. Gouvern.-Gen. en Rade, 31 Januarij 1781,
Zie ook blz. 417—18.

Batavia in die dagen getuigen. Waren er bijna geen woningen binnen de wallen genoeg, om de hooge en hoogste personagiën te herbergen, daarbuiten moesten onafzienbare hutten en ware legerkampen worden opgeslagen. Hier legerden zich de 4000 gewapende manschappen van Soeracarta en Djocjocarta, ginds de 3000 strijdbare Madoerezen die hun vorst vergezelden, en daartusschen de zooveel duizend volgelingen van de Sultans van Tjeribon, van de Bantamsche zendelingen, en van de regenten van Samarang en Soerabaja en wie daar nog meer hun nationale praal kwamen vertoonen. Maanden lang bleef de zetel van het Nederlandsch bestuur dus met zijne magtige vasallen vervuld. Batavia, dat onder zijne twaalf duizend inwoners ter naauwernood een paar honderd Nederlanders telde ¹, was al dien tijd overgeleverd aan het welbehagen van een tienduizendtal van top tot teen gewapende keurbenden. En toch hadden de 180 Europesche soldaten, die Batavia's bezetting uitmaakten ², zelden minder vrees te voeden voor een vijandelijk beleg, dan toen daar, zoover het oog van de stadswallen reikte, niets dan de schitterende krissen van den inlander te bespeuren waren, en 300 schepen in de haven en op de reede de insluiting van de hoofdstad der Compagnie voltooiden. Geen wonder, dat een vreemde getuige zich geen begrip kon vormen van zulk een vreedzaam beleg, met zooveel onbezorgdheid doorstaan ³.

Van die daadwerkelijke oppermagt over vorsten en volken van Java, en van den vredestoestand die dit tijdvak in 't algemeen kenmerkte, trok van der Parra partij ten behoeve van landbouw en

¹ Zie blz. 363.

James Cook, die in de laatste maanden van 1770 te Batavia vertoefde, en daar zijne aantekeningen maakte, zegt uitdrukkelijk dat geen vijfde deel der Europeesche bevolking Nederlanders waren. Volgens hem, waren geen twintig der Bataviasche vrouwen uit Nederland geboortig.

² Zie blz. 317.

³ Zie *von Wurm*, „Reise nach Ost-Indien“. Brief van Januarij 1777.

handel, in het wezenlijk voordeel van den inlander. Dat het der Hooge Regering ernst was met de bevordering van de belangen der inlandsche bevolking, kan bezwaarlijk bestreden worden uit haar gedragslijn ten aanzien der verpligte leveringen. Zij vond toch overal, naar mate haar gezag op Java uitgebreid werd, de verpligte leveringen tot den *adat* der bevolking te behooren; en het zou bezwaarlijk aan te toonen zijn, dat die contingenten welke aan de Compagnie opgebracht werden, de krachten dier bevolking zouden zijn te boven gegaan. Voor het tegendeel vinden wij, den algemeenen trek tot lediggang der volken van de tropische luchtstreken in aanmerking nemende, overvloedige bewijzen. De heerschende rust en orde, het toenemen der bevolking en de daarmede gepaard gaande uitbreiding van landbouw en nijverheid, wettigden de uitspraak, reeds vóór 1780 gedaan, dat „land en volk van jaar tot jaar meer begonnen te floreren.” Eene uitspraak, slechts zoo weinig in tijd verschillend, en toch in zoo scherpe tegenstelling met die van Mossel en Hartingh, dat „het land alom gebrek leed.”

Naar het oordeel van Java's zaakkundige bestuurders in dit tijdperk, kon de bevolking „de verpligte leveringen zonder drukkende last of bezwaar best voldoen.” En het oordeel dier mannen bezit voor ons te meer waarde, omdat bij voortdoring elk gegrond bezwaar hun aanleiding gaf, om eene vermindering of zelfs vrijstelling van die leveringen bij de Hooge Regering te bepleiten. Nu eens ware het ongunstige oogsten, dan weder verliezen door overstromingen geleden, of het heerschen van epidemische ziekten, of de gevolgen van de strooptogten der roofbenden, die Java onveilig maakten, welke tot die voorstellen leidden. Java's Oosthoek bleef gedurende volle vijftien jaren na de verovering, van alle leveringen geheel vrijgesteld.

Vos, die zelf, op grond der oorlogsgebeurtenissen, vrijstelling van leveringen voor Soerabaya aanvraag, berigt, dat wanneer de helft slechts der bebouwde gronden in dat regentschap een gewonen oogst opbragt, daarmede aan de verpligtingen jegens

het gouvernement niet slechts voldaan was, maar tevens met het overblijvende alle particuliere eischen konden bevredigd worden. Daarvoor was het alleen noodig, dat de landbouw aanhoudend behartigd werd; en aan het Nederlandsch bestuur dier dagen kan bezwaarlijk de lof ontzegd worden, dat het zich jegens den inlander in dat opzigt, zij het ook al niet overal een gelijke, verdienste verworven heeft. Want werden de gronden niet geregeld bebouwd, dan stond de bevolking bloot aan afpersingen van hare regenten, die in gewone omstandigheden voor de levering hunner contingenten verantwoordelijk waren. Het kwam er dus op aan, te zorgen dat de bevolking, ligt geneigd om uit hare woonplaatsen te verloopen ¹, aan dien eigenaardigen trek zoo min mogelijk toegaf, en dat haar door hare hoofden geen meerdere lasten opgelegd wierden, dan de *adat* medebragt. Algemeene maatregelen hieromtrent zijn er slechts weinige te noemen, hetgeen te minder verwondering wekt bij het door de Compagnie vooropgezette beginsel om de inlanders te besturen door hunne eigene hoofden, en bij de groote mate van zelfstandigheid welke de bijzondere gouvernementen genoten. Zeer veel kwam dus aan op de verhouding tusschen de Hooge Regering en de regenten, en in dat opzigt is eene reeks van maatregelen aan te wijzen, die alle de onjuistheid der bewering van Hageman aantoonen, dat „de landzaat hoegenaamd niet in aanmerking kwam bij den soeverein ².

Het getuigenis, omtrent vele inlandsche hoofden in de Memorien der aftredende Gouverneurs gegeven, luidt, in tegenstelling met de traditie, gunstig ³. Het aanhoudende toezigt op de handelingen der regenten was eene der voornaamste zorgen van het dagelijksch bestuur. Van der Burgh had, ter bevordering van

¹ Zie o. a. blz. 331—33, 341.

² „Geschied- en aardrijksk. Overzicht van Java”, blz. 268.
Zie ook D. van Hogendorp, „Bericht”, blz. 16—18.

³ Zie o. a. blz. 39, 163, 191—2, 334.

een geregeld verkeer met hen, uit elk regentschap een vertegenwoordiger bij zich te Samarang, dien hij met een „pluimpje van mantrie Anum” vereerde, en welke personen belast waren met het gestadig overbrengen zijner orders en vermaningen. Waar de regenten echter de bevolking knevelden of benadeelden, zag de regering niet tegen de krachtigste maatregelen op. Men heeft de Memorie van Hartingh slechts te lezen, om zich te overtuigen van de beteekenis, te dier tijd, van besluiten van den aard van het ontslag van een inlandsch regent. Toch werd aan dien van Sumanap, wien het bestuur over Panaroekan aanvankelijk was opgedragen, dit weder ontnomen, op grond van knevelarijen jegens de Javaansche bevolking ¹. Om de slechte behandeling hunner onderhoorigen werd niet alleen, zooals wij zagen, Sulian Tjeribon, maar werden achtereenvolgens de regenten van Lamongang, Malang, en zoovele andere, ontslagen ². Kiezen wij onder de gevallen, waarbij de regering zich partij voor den inlander tegen zijne hoofden stelde, nog deze. „Hoe ongaarne ook”, kwam men in 1764 „tot het uiterste om den regent van Indramayoe, tot een exempel van andere, uyt dat regentschap te stellen, wyl blykt, dat de gemeene man, of die den arbeid doet, weynig of niet tot loon krijgt, maar alles door den regent na sich genomen wordt ³. In 1773 stelde de Gouverneur van Java's Oostkust het ontslag van den regent van Touban voor, om reden dat deze „zyne onderhoorigen met nieuwe lasten beswaarde, en van de honderd coyangs ryst, die hij jaarlijks tegen betaling opbrengen moest, maar dertig betaalde, en voor de zeventig resterende, even als voor de catoene garens, niets voldaan had” ⁴. Gouverneur Generaal en Rade haastten zich die beweegredenen goed te keuren, en ook dit ontslag te verleenen. En zoo was ook een

¹ Zie blz. 149.

² Zie blz. 102 en 146.

³ Zie blz. 19.

⁴ Van der Burgh aan Gouv.-Gen. en Rade, 3 Julij 1773.

der voornaamste punten, welke door den aftredenden Resident van Tjeribon aan zijn opvolger werden aanbevolen, dit, „dat hij wel kome te vernemen na 't gedrag, zoo van den Europeschen, als van den inlandsehen regent, opdat deze zig niet ten kosten van den inlander verryken en hem in geenerlei wijze onderdrukken.”

Een andere weg om het welzijn der bevolking te bevorderen, werd almede ingeslagen. Deze bestond in het brengen van het verdiende geld regtstreeks onder den inlander: een beginsel, waarvan het gewigt later door Daendels zoo hoog werd aangeslagen, dat hij het eene eereplaats waardig keurde in de rij *zijner* hervormingen. De vooruitverstrekkingsen, meermalen aan de regenten gedaan — dit was voornamelijk in het Tjeribonsche het geval ¹ — hadden reeds gedeeltelijk de strekking, om aan de plantende en arbeidende bevolking eene meer dadelijke betaling barer verdiensten te verzekeren. Ook nam men, waar de regenten niet onvoorwaardelijk vertrouwd konden worden, dikwijls zijn toevlugt tot de mindere hoofden „ter distributie der betaling aan den gemeenen man zelfs”. Nu nam de Gouverneur van Java, met magtiging van het opperbestuur, het besluit, in de nieuw veroverde landen van den Oosthoek, de producten ter plaatse waar de Nederlandsche kommandanten en posthouders gevestigd waren door den inlander te doen leveren, en aan hem regtstreeks te betalen ². Wij erkennen, dat in de nadere bepaling volgens welke die voldoening geschiedde tegen den marktprijs, maar de levering aan de Compagnie tot den prijs voor de Javaproducten bepaald, de commerciële geest der magt-hebbenden zich niet verloochende; maar het stelsel der regtstreeksche betalingen was daarom voor de bevolking niet minder van gewigt, en kon wel geene andere uitwerking hebben, dan

¹ Zie blz. 188, 329—30.

² Gouverneur van Java aan Gouv. Gen. en Rade, 18 Mei 1778, en Gouv. Gen en Rade aan Java's Gouverneur, 2 Julij 1778.

deze te meer tot den landbouw en tot eene geregelde vestiging aan te moedigen ¹.

En gelijken geest ademden de besluiten, die Gouverneur-Generaal en Rade omstreeks terzelfder tijd ten aanzien der onmiddellijk door hen bestuurde districten namen. Ter verligting van den „armen landman” in de Jacatrasche landen, werden alle servituten afgeschaft, waaraan hij tot dusver was onderworpen geweest. En dit waren niet weinige, als: de verplichting tot het leveren van vrachtwagens en lastdieren, werkverrigtingen voor particulieren, het opbrengen van willekeurige boeten, enz. Met uitzondering van één dag werkens in de week aan bruggen en wegen, werden voortaan alle diensten, van de bevolking gevergd, onder een vast tarief van betaling gebragt, de arbeid per dag bij particulieren, zoowel als de vrachten en andere werkzaamheden voor de Compagnie verrigt. En aan den Gecommitteerde voor de zaken van den inlander, zoowel als aan een ieder, die van 's volks diensten gebruik maakte, werd gelast, de betaling van het loon contant of bij de aanneming, en in elk geval „aan den gemeenen man zelfs” te doen geschieden ².

De regtstreeksche betalingen aan den inlander, door Java's Gouverneur meer stelselmatig bij de levering der producten, en door de Hooge Regering op de levering van diensten toegepast, zouden wel eene grootere uitbreiding hebben gekregen, wanneer niet de koopmansgeest, die nog in alles bovendreef, zich daartegen had verzet. Wat was toch het geval?

Met de buigzaamheid en gemakkelijkerheid, den zonen van het

¹ Een der middelen om de inlandsche bevolking aan vaste woonplaatsen te binden, was ook de verplichte aanplant en kweek der voor de huishouding zoo belangrijke klapperboomen. Daarom schreven Gouv.-Gen. en Rade den Gouverneur van Java, den Resident van Tjeribon en den Gecommitteerde tot de zaken van den Inlander aan, om de teelt dier boomen bijzonder te bevorderen (*Resol. 2 Febr. 1778*); eene aanschrijving, die de gewenschte uitkomsten had.

² Zie N°. LII.

Hemelsche Rijk eigen, hadden deze de stille, maar niet minder groote en aan gevolgen rijke omkeering gevolgd, die dit tijdvak in volkshuishoudkundig opzigt kenmerkte. Zij waren, in algemeenen zin genomen, van handelaars, landheeren en landbouwers geworden. De regering had hiertoe zelve aanleiding gegeven. Oeloedjamie, een rijkland bij uitnemendheid, was reeds tijdens Mossel aan Chinezen verpacht. Men volgde dat voorbeeld ten aanzien van Bezoekie; en toen kort daarop eene nadere beschikking over het district Panaroekan moest genomen worden, werd dit eveneens in huur aan den kapitein-Chinees van Soerabaja afgestaan. Voor streken zoo weinig bebouwd als Bezoekie en Panaroekan vooral was het wenschelijk, dat het kapitaal der Chinezen in den grond werd gestoken. „Een Chinees als pagter kon ook meer doen, dan een Javaan als regent.”. En dat woord werd door de naaste uitkomst bewaarheid. Van Oeloedjamie werd getuigd, dat het meer opbragt dan het grootste der regentschappen bewesten Samarang, met de pachten inbegrepen. Bezoekie en Panaroekan waren in 1780 reeds „de volkrijkste en welvarendste plaatsen van den geheelen Oosthoek van Java” geworden.

De inlandsche regenten hadden het voorbeeld, door de Hooge Regering gegeven, gevolgd. Deels met het doel om hunne landen met te aanhoudender zorg bebouwd te zien, deels om hunne schulden te kunnen dekken, verhuurden zij landstreken en negorijen aan Chinesche pachters, wie het aan ondernemingsgeest noch ijver ontbrak, en die wel zorgden voor een geregelden „inzaam” der producten.

Maar daarbij bleef het niet. De levering van producten aan de Compagnie boven de verpligte contingenten — dit was met het hoofdartikel rijst geregeld het geval — bood eene geschikte gelegenheid aan om het ruilmiddel, waaraan zoo algemeene behoefte bestond, regstreeks in handen van den inlander te brengen. Vos deelt ons, reeds vóór zijn verlaten van het gouvernement der Noord-Oostkust, mede, dat „het geld inderdaad

hoe langer hoe meer onder den inlander raakte". Daarbij kwam nu echter de Chinesche ondernemingsgeest in strijd met de gedragingen der Compagnie. Niet tevreden met het product hunner buurlanden, kochten Chinezen bovendien en schuurden zij dat der omliggende negorijen op; waardoor niet alleen de regenten zelve dikwijls bij hen ter markt moesten komen, maar ook eene mededinging met de Compagnie ontstond in de bepaling der prijzen, waarvan de inlander metterdaad het meeste voordeel trok. In die bemoeijng der Chinezen vonden dan de regtstreeksche betalingen door de vertegenwoordigers der Maatschappij veelal haar grens; wilden zij zeker zijn leveranciers te vinden, dan moesten zij wel tot de regenten of dezer depatties, en het doen van voorschotten, met name op het rijstgewas, hun toevlugt nemen. Het gevaar lag toch maar al te zeer voor de hand, dat de Chinezen, die overal in de dessa's aanwezig waren, de Compagnie anders voorkwamen, door den inlander in al diens kleine behoeften te grieven, en daartegen zijn rijst weg te voeren, die dan nog zeer dikwijls op clandestine wijze naar andere plaatsen dan Batavia verscheept werd.

Het is niet te ontkennen dat hierin ook het uitgangspunt gelegen was van de maatregelen, die in dit tijdperk ten aanzien der Chinezen werden genomen. Want naast en in zekeren zin tegenover de meening van Hartingh, dat „dit ijverige en arbeidzame volk op Java niet wel kon worden gemist", stond die van van der Burgh, aan de Hooge Tafel te Batavia gedeeld, „dat de Chinesche natie nergens meer als op Java met omsigtigheid en wantrouwen moest worden in het oog gehouden".

Sterk vermenigvuldigend en door geregelde aanvoeren gestadig toenemend, bezaten de Chinezen thans laugs de geheele Noordkust een schakel van noderzettingen, die zich van Indra-majoe tot Panaroeckan onafgebroken uitstreckte. Hunne Samarangsche en Soerabaijasche kampen deden in uitgestrektheid niet onder voor dat te Batavia, en overtroffen het in volkrijkheid. In de Bataviasche Ommelanden waren de Chinezen van

een aantal van 24,000 in 1766, tien jaren later tot over de 35,000 aangegroeid; van de tachtig suikermolens in die streek waren zeventig onder het beheer van Chinezen. Het was geenszins hunne schuld, indien zij het suikerriet niet over geheel Java onbeperkt verwerken konden. De rijkste djatibosschen waren in hun bezit. Door de huur van Compagnies districten en van een groot deel der dessa's en negorijen van de regenten, hadden zij het heft in handen waarmede de landbouw geleid werd. Tal van Chineseche handelaren en arbeiders bevonden zich zoowel in Bantam als in den Oosthoek: de Hooge Regering liet zelve hen naar de jongst veroverde gewesten heen voeren ¹. En in het Tjeribonsche, waar de aanzienlijke kampongs van Indramajoe en Tjeribon waren, vond men hen over het geheele gebied, voornamelijk als landbouwers, verspreid. Ook de Parnakans — tot het mahomedanisme overgegane Chinezen — breidden zich zeer uit. Zij bezaten eene soortgelijke organisatie als de overige, onder afzonderlijke hoofden, die te Samarang en te Tjeribon gevestigd waren. Houdt men hierbij in het oog, dat allengs al de Compagnie's pachten door de regenten aan Chinezen waren overgegeven, dan wordt het duidelijk welk eene gewichtige rol deze in de volkshuishouding dier dagen vervulden, en welk eene magt zij uitmaakten in den staat.

Eerst nadat zij regtstreeks en zijdelings had medegewerkt om die magt in 't leven te roepen, zag de Compagnie de gevaarlijke strekking daarvan in. Maar het kwaad was nu te diep geworteld, om zelfs door buitengewone maatregelen te kunnen worden uitgeroeid. „Besnoeijen, maar niet uitroeijen”, werd nu het wachtwoord; palliatieven tegen een al te sterke uitbreiding van het Chineseche element, de geliefkoosde maatregelen. Toevoer van Chinezen had er voornamelijk over Palembang en Borneo naar Java plaats: men bepaalde nu, dat met elk van daar komend vaartuig, voortaan aan niet meer dan drie of vier

¹ Zie blz. 101.

personen dier natie passen mogten worden uitgereikt. Voor de inwendige huishouding werd echter verder gegaan. Het kwaad der verhuring van negorijen en dessa's aan Chinezen greep zóóver om zich, dat de Gouverneur van Java alle onder zijn bestuur staande regenten naar Samarang opriep, om gemeenschappelijk maatregelen daartegen te beramen. „Getracht hebbende hen te overtuigen, dat zij daarmede zig zelfs benadeelen en hare onderhoorigen beswaren, twyfel ik niet of zy zullen zig niet verder door den vlytigen aart der Chinezen laten verkloeken, en medewerken om den diepen indrang dier natie tegen te gaan”, schreef van der Burgh ¹. Om aan zijne vertoogen meer kracht bij te zetten, werd bepaald, dat de huurprijs door de Chinezen niet meer in geld, waarom het den regenten vooral te doen was, maar in natura zou worden gekweten. De „Akten van verband”, waarop de regenten hunne aanstellingen ontvingen, werden nu herzien en vernieuwd; en eene der belangrijkste bepalingen, waartoe deze zich verbinden moesten, was wel, dat voortaan geen verhuur van dessa's of negorijen door hen aan Chinezen geschieden zou, dan met toestemming van den Gouverneur ². Door toedoen van den Resident van Nijvenheim, vaardigden de Tjeribonsche vorsten eene wet uit van soortgelijke strekking, waarbij verboden werd meer dan de helft der padievelden van iedere negorij aan Chinezen te verhuren ³. Kenschetsend deed diens opvolger echter opmerken, dat toen ook niet genoeg padie kon worden bijeengebragt, om aan den eisch der Compagnie te voldoen!

Zeker is het, dat de „vlijtige aart” der Chinezen in scherpe tegenspraak was met den vadzigen aard der Javanen, en hierin juist het tegenovergestelde lag van een waarborg voor de openbare rust. Het kon wel niet anders, of harde bejegeningen van den

¹ Van der Burgh aan Gouv.-Gen. en Rade, 5 April 1773, en Gouv.-Gen. en Rade aan van der Burgh, 14 Mei 1773.

² Zie N°. XXXV.

³ Zie blz. 329.

inlander moesten daarvan het gevolg zijn, daar waar de Chinees pachter of huurder was, en zijn natuurlijk belang medebragt die pacht en huur zoo groot mogelijke voordeelen te doen afwerpen. Menigmaal was het behoud van orde en vrede in de dessa's slechts aan het niet ten onregte geroemde beleid van de hoofden der Chinezen en de krachtige tusschenkomst des gouverneurs of residenten te danken. Maar de lang onderdrukte wrevel der inlanders kwam ook wel eens tot uitbarsting, en openbaarde zich dan in eene geheel aan de zaak vreemde of onverwachte gebeurtenis. Zoo gaf de gevangenneming eener bende onruststokers in 1778 het sein tot vrij ernstige onlusten in westelijk Tjeribon. Op de grenzen had zich veel slecht volk verzameld, dat de wegen onveilig maakte en openlijke huisbraak pleegde. De aanvoerder dier bende genoot, wegens de vlugheid waarmêe hij die feiten volvoerde, den eernaam van „den gevleugelden” Mirsa. Beducht voor de gevolgen, zond de Resident onverwijld eene afdeeling Parnakan-Chinezen, om zich van dat hoofd meester te maken; hij had daartoe echter al geen ongelukkiger keuze kunnen doen. Wel gelukte het aan het detachement, om Mirsa te Lobener te verrassen en gevangen te nemen. Maar het was voldoende dat dit het werk van Chinezen was, om de bevolking op de been te brengen. De boosdoeners werden ontzet, Mirsa bevrijd, en de gouvernementstroepen op de vlugt gedreven. Al het volk uit de omliggende dessa's der Sultan's landen school bijeen, en toog nu noordwaarts naar Indramajoe, met het doel den Chineschen kampong daar in brand te steken en te plunderen. Slechts eene sterkere troepenafdeeling, in allerijl uit Tjeribon aangerukt, slaagde er in dat plan te verijdelen. Zoo werd voor 't oogenblik het verzet der inlanders tegen de Chinezen nog onderdrukt, dat zich een twintigtal jaren later met te meer verwoedheid en geduchter gevolgen zou openbaren.

Was thans van de Hooge Regering geene afdoende bescherming tegen de Chinezen meer te verwachten, dan nam dus de

bevolking zelve haar zaak in handen. Dit verschijnsel was het natuurlijke en noodzakelijke gevolg van de veranderde omstandigheden. De Chinees was door het belangrijk aandeel dat hij in het landbouwbedrijf genomen had, meer dan ooit een hoofd-factor geworden in de huishouding van den inlander. Voortaan stond het pleit telken male tusschen hen regtstreeks beslecht te worden.

De winst- en verliesrekeningen van den handel der Compagnie in Indie leveren verrassende uitkomsten op. Over twee verschillende tijdperken zamengenomen, omvatten onze stukken ¹ nagenoeg al de bezittingen van dit handelsligchaam, en toonen zij algemeene en groote winsten aan. Waar allcen een paar min beduidende kantoren op Sumatra verlies gaven, en daarentegen de handel van Cejlon en Suratte respectie eene zuivere winst van 85 en 93 percent, die van China eene van 100 %, van Java tusschen 75 en 99 % afwierpen; waar de Indische handel eene gemiddelde winst van 55 percent behaalde; waar het octrooi aan de Amfoen-Societeit verleend, over 24 jaren grooter voordeelen opleverde, dan de handel in dat artikel met particulieren ooit gedaan had ², daar scheen het gewaagd van een achteruitgang van zaken te spreken, en aan te korten te denken. Maar die tegenstrijdigheid was slechts schijnbaar. Want de gewonnen percenten wogen tegen de toeneming der uitgaven, en vooral tegen de inkrimping van den omvang der handelszaken in geenen deele op. En dit laatste was het gevolg van omstandigheden, buiten de Nederlandsche Maatschappij gelegen, en die zij — wat erger was — niet met juistheid wist te beoordeelen. Zij zocht nog steeds heil in de ontwikkeling der deelen, terwijl de leiding van het geheel haar ontsnapte; zij ging voort met zich aan octrooijen en mono-

¹ N°. LIX en LXV.

² Zie N°. XVIII.

polien vast te klampen, waar, om de west van Batavia altans, eene volslagen verandering in de algemeene vaart en handel had plaats gegrepen.

Kenschetsend was in dit opzigt de beweegreden, die den Gouverneur-Generaal Mossel genoopt had op de besluiten van zijn voorganger terug te komen. Door van Imhoff was de vaart van Batavia op Ceylon en het vaste land van Indie, tot Perzie, onder zekere voorwaarden, aan particulieren vrijgelaten. Mossel trok die vergunning weder in, op grond dat alleen vreemde natien daarmede haar voordeel hadden gedaan! De omkeering, door de particuliere vaart en handel der Engelschen, Franschen, Deenen, allengs op de marktplaatsen van Azie bewesten Batavia te weeg gebragt, was voor hem een geheim gebleven. Ver van in te zien, dat het oude stelsel daartegen onhoudbaar was, zocht hij, in overeenstemming met de geliefkoosde denkbeelden zijner meesters, slechts kracht in de verscherping van verbodsbepalingen.

Het is de verdienste van van der Parra, dat hij, zoover eenigszins mogelijk, met die bepalingen brak. In vergelijking met de resolutiën van December 1753, waren de besluiten van van 1771 en 74 ¹ eene ware verademing en een groote stap ten goede. De vaart, over en weder, tusschen de West van Indië, Madoera en Batavia, en verder met geheel Java, werd onbeperkt opengesteld voor alle Compagnie's onderhoorigen, en daarmede de handel in alle niet uitdrukkelijk aan de Compagnie voorbehouden artikelen. En evenzoo, van al die plaatsen, op Siam en China. Tusschen Batavia, Tjeribon, Java's Oostkust en Bantam mogt vrij gevaren en gehandeld worden, onder bepalingen die alleen den aanvoer van rijst naar de hoofdstad bevorderen, en dien van suiker daarheen beletten moesten. Voorts — en dit was voor het grootste deel van Java eene levensvraag — mogt er particuliere vaart en handel op de

¹ N°. XXVII en XXXVIII.

Noord en Oost van Indië gedreven worden, waaronder eene voorname plaats bekleedde de zoogenaamde smalle handel op den Overwal. Eindelijk werd die tusschen Batavia en Padang weder opengesteld.

Wat aan deze maatregelen eene bijzondere beteekenis gaf, was de geest waarin zij werden uitgevoerd. De lijnwaden, enz. van Bengalen mochten nu over Batavia naar Java's Oostkust worden vervoerd; maar het was niet uitdrukkelijk toegestaan, in de vaart tusschen Java en de West van Indië, Malacca aan te doen. Niettemin ontstond er een levendig verkeer van Samarang op Malacca, en over Malacca met andere plaatsen, dat oogluikend werd toegestaan. Den Koning van Johore werd zelfs in 1774 de vergunning gegeven om scheepspassen naar Java uit te reiken; en de Gouverneur van Java gaf passen naar Siak af ¹, hetgeen met de ordonnantiën bepaald in strijd was.

Het verloop der vaart van China op Batavia was wel gedeeltelijk reeds het gevolg van de openstelling der directe vaart tusschen Nederland en China ² en van het verbod van den theevervoer op vracht; maar thans werd de handel in Chinesche waren bovendien naar andere plaatsen van Java, naar Soerabaja en Samarang afgeleid. Particuliere handelaren van den Oosthoek vervoerden die langs de Solorivier en de Kali Brantas naar de Vorstenlanden, waar zij een geregelden aftrek vonden. Daarentegen gingen nu de producten van Java's Oostkust regtstreeks naar China, naar Malacca, naar de landen van den Overwal. Maar hierbij bleef het niet. Waar een monopolie-stelsel door vrijzinnige maatregelen gewijzigd en op vrijzinnige wijze ten uitvoer gelegd wordt, valt de lijn tusschen wettigen en onwettigen handel onmerkbaar weg, en is er slukerij aan de lucht.

Het lust ons niet na te gaan, als eene vrij onverschillige zaak

¹ Dit blijkt uit de overwegingen der Resol. van Gouv.-Gen. en Rade, van 9 April 1778.

² Sedert 1730.

zijnde, of en in welke mate ambtenaren der Compagnie aan de voordeelen van wat men toen ter tijde „morshandel” noemde deel namen. Waar wij echter de hoogste overheid als de beweegreden waarom zij van de haar voorgeschreven gedragslijn afweek, zien aanvoeren, dat dit anders door hare ondergeschikten zou geschieden, daar moet het kwaad wel te diep ingeworteld zijn geweest om aan uitroeijen te denken. Engelsche schepen voerden in strijd met de van kracht zijnde bepalingen, te Batavia lijnwaden en opium aan. Het bestuur kocht niettemin beide partijen, want, „had men die lijnwaden en amfoen van de hand gewezen” — heet het in eene opmerkelijke resolutie van Gouverneur-Generaal en Rade — „dan zouden nog de prohibitive orders, nog het scherpste toezigt den elandestinen invoer daarvan hebben kunnen tegenhouden” ¹. Dit gold twee handelsartikelen, aan wier monopolie de Nederlandsche Maatschappij steeds met de meeste onverzettelijkheid had vastgehouden, en die met voorweten der Hooge Regering, en onder hare oogen te Batavia waren ontscheept! Het in Java's binnenlanden, en niet het minst aan de Vorstenhoven, zoo geliefde opium werd bovendien over Malacca, Borneo, Bali en Bawean, ter sluiks, op afgelegen punten van de kust aangebragt ². Waren de inlichtingen der Heeren Zeventienen juist, dan wist zelfs de Engelsche Compagnie aanzienlijke hoeveelheden van dat „heulsap” regtstreeks in Balemboangan in te voeren ³.

Ongemerkt, en wij mogen aannemen onwillig, werd men bij den inkoop van dit belangrijke artikel op den weg van den particulieren handel gedreven. De Bewindhebbers te Amsterdam mogten het al aan andere oorzaken toeschrijven, dat te Batavia van Engelschen ingekocht werd, men was hier wel door den nood gedrongen om de oude voorschriften gaandeweg te verlaten. Want ook op dit gebied had de handelsbeweging die

¹ Zie blz. 210.

² Zie blz. 288 en 310.

³ Zie blz. 280 1.

rigting genomen, waaraan het rijk der Britten aan den Ganges de laatste hand legde. In plaats van 1000 en 2000 kisten, die weleer door het Compagnies kantoor voor de amfoen te Patna aan den Directeur te Hoogly werden afgeleverd, was het jaarlijkse contingent thans tot eene partij van 300 à 400 kisten teruggebracht. Dit was niet alleen, en niet hoofdzakelijk, het gevolg van officiële of officieuze tegenwerking van de zijde van het Engelsch bestuur, maar dit vond voornamelijk daarin zijn oorzaak, dat er nu „zoo vele liefhebbers in den weg stonden”. De Britsche „raadspersonen, agenten en pennisten” in Bengalen zochten mede hun voordeel in den opium-handel; maar in de eerste plaats waren het „de vrij-kooplieden, welke gewoonlijk den prijs bederven” — zooals het opperhoofd te Patna klaagde ¹, — waarmede de Compagnie te rekenen had, wilde zij nog eenigermate het heft in handen houden, en zorgen dat de periodieke veilingen der Amfoen-Societeit geregelden voortgang konden hebben.

De handel in suiker op Suratte en Malabar was aan de Compagnie voorbehouden. Kon echter de regering te Batavia den clandestinen invoer van amfoen met vreemde schepen niet te keer gaan, was het dan aan te nemen, dat zij bij magte zijn zou den uitvoer van suiker met diezelfde bodems te beletten? Maar hier was niet van een oogluikend toegelaten, wel van een openlijk verdedigden particulieren handel sprake. Het bestuur van van der Parra kon en wilde de oogen niet sluiten voor de veranderde omstandigheden, kon en wilde niet doof zijn voor de regtmatige eischen van de nijverheid zijner onderhoorigen. Was de jaarlijksche komst van een twintigtal Engelsche schepen en een gelijk getal van de andere Europesche natiën den Heeren Zeventiennen een doorn in 't oog, ter hoofdplaatse zelf zag men daarin veleer een middel van verlevendiging van den weinig bloeienden handel. En oordeelden Bewind-

¹ Falck aan den Directeur Bacheracht, 16 October 1773.

hebbers, dat men dien vreemden handel fnuiken moest, ten koste zelfs der suikercultuur, dan hield van der Parra tegenover hen het regt der Bataviasche kolonie staande, om haar eigene nijverheid te drijven en met hare producten haar eigen voordeel te doen.

Dit beginsel paste de Gouverneur Generaal op geheel Java toe. In strijd met van Imhoff, wilde hij niet alleen van Batavia „eene magtige koopstad”, maar van Groot-Java een magtig koopland maken. Van Imhoff hield nog aan den alleenhandel der Compagnie als aan het „capitale object” vast; van der Parra was voor de begrippen, die onder zijn voornamen voorganger het terrein begonnen in te nemen, reeds geheel gewonnen.

De oude, zwaarmoedige de Klerk, die hem als Gouverneur Generaal opvolgde, en nog van den alleenhandel van Batavia droomde, zei niet zonder eenigen grond: „Het scheen mij toe dat men meer werk scheen te maken van Java's Oostkust, dan van Batavia.” Men zag ter hoofdplaatse bijna geen schepen van daar meer opdagen; die zochten hun eigen weg en voordeel, naar straat Malacca, naar China, en waar al niet! Metterdaad leverde Java alles op wat noodig was, om een levendigen handel te voeden. Van Samarang, Soerabaja, Grissee, Joana, ging het hout, de rijst, de suiker, het zout der Oostkust naar Malacca en Amoy, naar Borneo, Macassar, Banda, Amboina, Ternate. Java — nog steeds het gouvernement der N. O. kust geheeten — werd „de hout- en korenschuur” der Maatschappij in Indië. De smalle handelaar van den overwal werd daardoor aange trokken, met dat gevolg, dat de Maleische en Macassaarsche kampongs zich op die Noordoostkust in gelijke mate uitbreidden, als de Javaansche negorijen. Er kwamen bij de grootere uitvoerplaatsen welhaast terreinen te kort, om de snel aanwassende bevolking te huisvesten ¹. Rembang kon al het werk voor de scheepvaart niet meer af, en werd door Joana ter zijde gestaan in de levering

¹ Berigt van Sieberg, van 1787.

van al wat bouw en uitrusting der schepen vereischte ¹. De keizerlijke bosschen van Biora verstrekten het timmerhout aan Onrust, welks scheepswerven eene wereldvermaardheid bezaten. De rijstcultuur vond in den ongehinderden uitvoer zulk een prikkel, dat, in weerwil der behaalde handelsvoordeelen, er „overvloed van levensmiddelen onder de bevolking” kwam. Java ging met groote schreden vooruit; en het proces Samarang contra Batavia werd in eerste instantie door Java's hoofdplaats gewonnen. Terwijl de oude zetel der Compagnie over een gestadig verval klaagde en het getal zijner inwoners verminderen zag ², werd Samarang door nieuwen aanbouw uitgelegd en nam hare bevolking, zoowel Europeesche als inlandsche, zoo sterk toe, dat de vaste goederen er sedert 1770 aanhoudend in waarde stegen. Men beraamde thans het groote plan om den toegang tot de haven, door kanalisering der rivier en den aanleg van hoofden in zee, te verbeteren ³. Ook Soerabaja werd weder het volkrijke district van weleer.

Vergeleken met den tijd van Mossel, had de cultuur der landsproducten zich merkwaardig ontwikkeld. Wij wezen op het voor de volksvoeding zoo hoogst belangrijke artikel rijst: boven het verpligte contingent van 5000 coyangs, werd daarvan eene noemenswaardige hoeveelheid van ruim 7000 coyangs thans jaarlijks door de Oostkust aan de hoofdstad geleverd. De voortbrenging der koffij had in de Vorstenlanden reeds eene genoegzame vlugt genomen, om in de behoeften van het geheele eiland te kunnen voorzien. Tot in 1760 was door de Compagnie uit die Vorstenlanden nog zoo goed als niets getrokken: thans werden, zoowel te Soeracarta en Djoejocarta, als te Tagal, cardamon,

¹ Zie o. a. Stavorinus, „Reize naar Batavia, Samarang, enz.”, I, p. 125, 6.

² Stavorinus, die in de jaren 1774—1778 Batavia bezocht, schreef: „Thans staan de huizen waar certijds de groote negocianten woonden en hunne pakhuizen ledig, door het verval van den handel. De onbegrijpelijke daling in den verkoop der woningen duidt den val van Batavia aan.”

³ Zie blz. 426, 7.

staartpeper en katoenen garens geleverd, waarvan de laatste het bewijs gaven hoe ook de katoenkultuur daar vooruitging. Te Samarang gesorteerd, leverden die garens zeer bruikbare soorten op. De cubeba werd door de Vorsten geregeld boven den eisch opgebracht. Onder de krachtige impulsie van van der Burgh, werd op Java's Oostkust aan de katoenteelt zoo goed de hand gehouden, dat meer dan 600 picols garen 'sjaars van daar konden geleverd worden. Voor de indigo-cultuur en bereiding waren nieuwe voorschriften uitgevaardigd, onder den invloed waarvan uit den oogst van 1780, alleen uit Samarang, reeds 6000 $\text{f}\ddot{\text{f}}$ dier verwstof verzonden werden. De houtaankap was al van 1771 af aan vaste regelen onderworpen; en sedert van den Keizer de vergunning verkregen werd om in de boschrijke bovenlanden te kappen, was en bleef Java in staat om den Archipel van het onmisbare artikel hout te voorzien. De suikercultuur leed helaas! onder de tegenstrijdige inzigten en bevelen der Compagnie; de Java-suiker moet echter, naar alle kenteekenen te oordeelen, een niet gering deel der verschepingen uitgemaakt hebben, die van de Oostkust regtstreek naar den Overwal plaats hadden. De Jacatra-suikercultuur was mede aan den eisch uit het moederland gebonden: zij kon echter daar, in plaats van 6 millioen, bij een goeden oogst wel 14 m. m. ^w opbrengen ¹. Ook de uitbreiding der Compagnie's koffijteelt blijkt uit onze stukken. Het viel der Hooge Regering ten laatste moeilijk, om zoo weinig van dat product af te leveren, als de jaarlijksche eischen medebragten. Te regt weigerden Gouverneur-Generaal en Rade hun toevlugt tot het middel der uitroeiing van cultures te nemen, met het eenige doel om aan een steeds afwisselend en tamelijk willekeurig gesteld cijfer te beantwoorden. Maar daardoor was ook op het eind van 1780 een zoo groote voorraad koffij in de pakhuizen te Batavia aanwezig, dat de vraag in overweging moest worden genomen, of men niet tot den verkoop daarvan in Indie zou overgaan ².

¹ Zie blz. 64.

² Gouv. Gen. en Rade aan HH. Bewindhebbers, 30 October 1780.

Eene erge bezoeking van Java, ook in dit tijdperk, en die wegens de ongenoegzaamheid der aangewende middelen onoverkomelijk scheen, was het heerschen van epidemische ziekten. In de jaren 1767 en 1773 werkten deze hoofdzakelijk tot de ontvolking van den Oosthoek mede. Eene ontzaghelijke sterfte woedde jaren achtereen onder de bewoners der Tjeribonsche landen, en sleepte ook Sultan Seppoe en den Panembaban weg ¹. Batavia's ongezondheid was spreekwoordelijk geworden, zoodat men beweerde, dat geneesmiddelen daar even regelmatig werden ingenomen als het dagelijksch voedsel, en de terugkeer van epidemiën er even regelmatig was als die der jaargetijden. Bij al die treurige verschijnselen, en in weerwil daarvan, nam echter de bevolking van Groot-Java in opmerkelijke mate toe. Voor zoover de gegevens ons ten dienste stonden, moge dit uit het volgende blijken.

Het gouvernement van Java's Noord-Oostkust, zonder de Vorstenlanden, bevatte aan het einde van dit tijdperk, eene nagenoeg even talrijke bevolking als, volgens Raffles, in 1815. Berekend naar de in 1780 geheven tjatja's en calangers-gelden, bedroeg zij omstreeks 1,435,000 zielen, waarbij nog de verhuurde districten Oeloedjami, Bezoekie en Panaroe kan en de bevolking van enkele steden, als Samarang en Soerabaija, te voegen zijn. Het schijnt daarom alleszins geregtvaardigd, een cijfer van een en een half millioen aan te nemen. Zelfs die districten van den Oosthoek, waar oorlog en epidemien het hevigst gewoed hadden, waren betrekkelijk vooruitgegaan. Het zoozeer geteisterde Balemboangan kon in 1780 weder eene bevolking van 9000 zielen aanwijzen; en Malang, welks vruchtbare grond al spoedig gewaardeerd werd ², zag de zijne in tien jaren tijds met 25% vermeerderen.

¹ Zie blz. 247 en 330.

² Zie blz. 100 en 146.

In de tweede groote afdeeling van Java, de Vorstenlanden, had de verdeeling van 1755 wel 172.500 tjatja's aangewezen: volgens een onpartijdig getuige was echter het land er wel, maar niet het volk ¹. Geene twintig jaren later, leidde eene opzettelijke opneming en telling tot een cijfer boven de 200,000; terwijl Sieberg sedert aantoonde, dat de aanwas der bevolking zoo gestadig was en het getal tjatja's dermate toenam, dat eene nieuwe telling vereischt werd. Op die gronden, kan het zielental in de Vorstenlanden omstreeks 1780 veilig op 1,500,000 gesteld worden ².

De Batavia'sche Ommelanden, eindelijk, waren in de twaalf jaren 1766—1778 mede in bevolking toegenomen. Van 103,000 in het eerste jaar, wees deze thans het vrij aanzienlijke cijfer van 175,000 zielen aan. Tijdens Mossel, had de stad Batavia met de Ommelanden en Preangerlanden nog geene 150,000 inwoners, nu telden deze te zamen er 235,000. Opmerkelijk was hierbij de afnemng der Europeesche bevolking van de stad Batavia, en die der Nederlanders in de Ommelanden; terwijl in diezelfde Ommelanden het aantal Chinezen met de helft vermeerderde.

Kon aan de opgaven, ons door Stavorinus mēgedeed, omtrent de toenmalige bevolking van Madoera, Tjeribon en Ban-

¹) Hartingh ging zelfs zoóver, van te zeggen, dat de bevolking er toen ter tijde niet voor het derde gedeelte was. (Deel X, blz. 361).

²) Bij eene berekening der huisgezinnen op een gemiddeld getal van 5 personen elk, zou voor de bevolking der Vorstenlanden, volgens de registers van 1773 (zie blz. — noot), eerstens een cijfer van 1,100,000 verkregen worden. Hier moet dan nog een zeker getal bij berekend worden, voor die dessa's waarvan — zooals dit in de registers der landen van den Soesochoenan nog al eens voorkomt — de gezinnen niet zijn opgegeven, en verder voor de zoodanige tjatja's, die bij het traktaat van April 1774 zelf als nog in 't geheel „niet opgenoemd of bekend gesteld" werden voorbehouden. Men hebbe, eindelijk, in 't oog te houden, dat met de vermeerdering van het aantal huisgezinnen, ook wel eene vermeerdering van het aantal personen waaruit elk gezin bestond, zal zijn gepaard gegaan. Stavorinus stelde, 1774—78, dat getal gemiddeld op zes.

tam ¹, genoegzame waarde gehecht worden, dan zou alzoo het gezamenlijke zielental op Java en Madoera bedragen hebben omstreeks 3,450,000.

Wij hebben hier nog een maatregel te bespreken, die in den loop dezer jaren zijn beslag kreeg, en die in hooge mate bevorderlijk was aan de belangen der Java'sche bevolking en de ontwikkeling van het binnenlandsch verkeer. Wij bedoelen de verbetering der munt-circulatie. Daar deze Duiten-quaestie van een tamelijk ingewikkelden aard was, moeten wij haar een weinig van hooger ophalen.

Het gebrek aan pasmunt had zich in geheel Nederl.-Indie sedert lang doen gevoelen. De enkele en dubbele stuivers, hoezeer met de bestemming om als pasmunt dienst te doen in omloop gebracht, waren als onbeperkt betaalmiddel gebezigd, en hadden voor een deel den weg gevolgd, dien het zilver, bij de onverzadigbare begeerte der Oosterlingen naar dat metaal, veelal insloeg, dien van als handelsartikel te worden uitgevoerd. Dit vooral had de Regering op eene verbeterde koper-circulatie bedacht gemaakt, en eene eerste proef doen nemen met de gunning aan een Chinees van het vervaardigen van koperen munten, ter waarde van een halven en een kwart stuiver, ten einde zoowel Batavia, als Ceilon, Malacca en Banda daarvan te kunnen voorzien. Dit was de eerste in eene reeks van proefnemingen, die, in verband ook met de afwisselende inzigten der Bewindhebbers in het moederland, de eene al minder voldeed dan de andere. Slechts had elke proef de verscheidenheid der koperen pasmunt, die op en om Java gang had, doen toenemen. De Keizer sloeg zijne eigene munt, de Koning van Bantam de zijne, en niet minder hechtten de Vorsten van Tjeribon en die van Madoera aan een regaal, dat hun, zoo al niet veel voordeel opleverde, dan toch als een regt dierbaar was. Daarbij voegden zich niet alleen de Japansche, maar ook de Chinesche en Tonkingsche kippings, en wel het allermeest de Palembangsehe en Balisehe looden pitjes, waar-

¹) „Reize naar Batavia, Samarang, enz. 1774—1778.” Deel II.

mede het legerbestuur dat Balemboangan veroverde, Java's Oosthoek overstroombd vond.

De onderwerping der verschillende vorsten had hierin wel eenige verandering ten goede gebragt. Bantam had zich het eerst verplicht tot het invoeren, tegen Batavia'schen koers, van de pasmunt der Compagnie. Maar toch stelden Gouverneur Generaal en Rade zich nog in 1764 de vraag, of de Compagnie wel aan het traktaat met den Soesoehoenan het regt tot het slaan eener voor geheel Java gangbare koperen munt kon ontleenen ¹. En was men al geneigd die vraag bevestigend te beantwoorden, het zou er toch op aankomen, niet alleen de vorsten vrede te doen nemen met dien nieuwen inbreuk op hunne regten, maar tevens den maatregel zoodanig in te rigten, dat deze waarlijk ten goede kwam aan den inlander en aan lang gevoelde bezwaren een einde maakte.

Met het eerste belastten zich Ossenberch en Vos. Nog vóór dat de regering te Batavia tot den aanmaak van duiten besloten had, was Ossenberch er in geslaagd zoowel van den Soesoehoenan als van den Sultan de stellige belofte te verkrijgen, dat zij met het doen munten van pitjes in hunne landen zouden ophouden ². Het gold nu slechts de hand aan die belofte te houden. Met den vorst van Madoera werd eveneens met vrucht onderhandeld; het mogt den nieuwen Samarangsehen Gouverneur gelukken, al was het ook met eene tegemoetkoming van 25 pCt., de afschaffing van alle gang hebbende kleine munt en de invoering der Compagnie's duiten ook in diens land door te drijven ³.

Met die invoering moest eene biljoen-verklaring der overgeblevene, gesnoeide dubbele en enkele stuivers gepaard gaan. De intrekking en afschaffing eener gedepreciëerde munt, als de dub-

¹ Resol. van Gouv.-Gen. en Rade, van 9 Nov. 1764.

² Dat Ossenberch hierop nog in de tweede helft dier eeuw aandringen moest, bewees te meer, hoezeer menige bepaling van de tractaten van 1743 in de uitvoering te wenschen overliet.

³ Zie blz. 40, 90 en 154.

beltjes en de uitheemsche koperen en looden pitjes waren, was eene weldaad voor de bevolking. Met name de Palembangsche kippings, bij afwisseling van tin of van lood, waren door de sterke daling in koers een dood kapitaal geworden, en onder den gemeenen man niet meer gewild. De behoefte van dezen aan eene munt van kleine, maar vaste waarde, bij zijne dagelijksche geringe transacties, sprak uit menige resolutie van Gouverneur-Generaal en Rade. En het was dan ook niet te verwonderen, dat de Hollandsche duiten van den aanvang af, en allengs meer, een goed onthaal vonden bij de mindere bevolking, waarvoor zij hoofdzakelijk bestemd waren.

Slechts toonden de tegenstrijdigheid en aarzeling in de maatregelen der regering, dat zij zich geen rekenschap had gegeven van de vraag, wanneer het juiste tijdstip voor de invoering moest geacht worden gekomen te zijn. Reeds in 1726 had de O. I. Compagnie de eerste koperen munt voor Indië doen slaan; en de Hollandsche duiten, toen derwaarts gezonden en tegen vier per stuiver gangbaar gesteld, zijn tot 1859 in onzen Archipel in koers gebleven. Maar het debiet dezer, naar het schijnt, onvoldoende bezending, bleef aanvankelijk uitsluitend tot Batavia beperkt ¹. Daarop ging men aan het slaan van kleine koperen pitjes, ter waarde van zestien in een stuiver ². In 1748 deed men intusschen weder bij de Regering in Nederland aanzoek om halve duiten, waaraan ook voldaan werd ³. De aanvoer daarvan geschiedde echter op een ongelegen tijdstip, zoodat men besluiten moest een groot gedeelte, met gaatjes doorboord en zamengeregen, naar de handelskantoren van Oost-Java te zenden, om met de Balische pitjes te concurreren, d. w. z.

¹ Zie „de Munten van Nederl.-Indië”, door Netscher en van der Chijs, blz 62.

² „Om daardoor voornamelijk op Java te beletten de verlegenheid, waarin de arme ingezetenen om een kleiner munt dan een duit worden gebragt, en waarin zij tot hiertoe geholpen zijn door de looden pitjes, die de sabandaars alom hebben gemaakt.” (Resol. Gouvern.-Gen. en Rade, 3 Dec. 1743.)

³ In de jaren 1750—1754.

daar een uitweg te vinden. In 1757 kwam men nog op het zonderlinge denkbeeld om de inwisseling van zilver tegen koper geld te verbieden; een verbod dat evenwel maar twee maanden stand hield.

Eindelijk werd, tot gerief der ingezetenen, besloten, duiten te Batavia te laten slaan. Bij plakkaat van 9 November 1764 werden deze, even als de eerste Compagnie's duiten, tegen vier op een stuiver gangbaar verklaard. Nu volgde ook de inwisseling der versleten zilveren pasmunt, welke aan het debiet der duiten zeer bevorderlijk was ¹. Oude voorraden van koperen munt, te Batavia en elders aanwezig, werden tevens opgeruimd ². En eindelijk trad met Januarij 1769 de slotmaatregel in werking, waarbij alle aanvoer van vreemde kippings en pitjes, over geheel Java, van Bantam tot Madoera, op straffe van confiscatie verboden werd.

Het was duidelijk dat deze laatste, bij een geregelden aanvoer der duiten, van zelf geheel buiten koers zouden geraken. Vóór 1769 bestond hieraan nog gebrek, en kon men vrees voeden, dat zoowel de landman als de smalle handelaar zijn toevlugt tot de looden pitjes zou blijven nemen. Sedert werd echter uit Batavia voor eene waarde van niet minder dan zeven ton aan duiten alleen naar het gouvernement van Java's Oostkust gezonden; en deze waren binnen twee jaren in de wandeling gebracht, tegelijk met een bedrag van twee ton, uit Nederland aangevoerd. De gevolgtrekking door Netscher en van der Chijs uit de aanmunting te Batavia gemaakt ³, is niet geheel juist; wijl ook blijkt dat, na den gezegden aanvoer, weder in 1771 voor eene waarde van twee en een half millioen aan koperen duiten uit het moederland werd ontboden ⁴.

Naar het schijnt, leverde de munt, daar geslagen en naar

¹ Zie ook blz. 39.

² Zie blz. 153.

³ Ter aangehaalde plaatse, blz. 66.

⁴ Zie blz. 152—155.

Java vervoerd, de grootste voordeelen voor het bestuur op. Vos gewaagde van eene ongehoorde winst van f 130,000 op het in gang brengen der evengenoemde twee ton Hollandsche duiten; hij voorzag, op het verdere debiet daarvan, eene geregelde avans van 65 percent. En die berekening kwam der waarheid zeer nabij; want over de f 420,000 aan koperen duiten, die zijn opvolger in eenige jaren omzette, werd door de Compagnie eene zuivere winst van \pm f 270,000 behaald. Daarbij voegde zich nog de bate der op het plakkaat van 1769 gegronde confiscaties, welke zich in de eerste jaren herhaaldelijk voordeden.

Zoo liep het voordeel der Regering in deze met het belang van den inlander zamen. Gouden en zilveren munten waren in die tijden op Java schaars. De gouden dukaten verdwenen, telkens als zij in omloop werden gebragt, in de schatkist van den Soesochoenan en den Sultan, of in de smeltkroes der Chinezen; terwijl diezelfde Chinezen jaarlijks minstens voor eene gelijke waarde aan zilver naar hun land uitvoerden, als de Hooge Regering bij magte was in circulatie te brengen. Zilveren pasmunt bestond er nu op Java niet meer, en de aanvoer er van werd te Batavia verboden. Voor den gemeenen man en voor den binnenlandschen handel was de in goeden voorraad aanwezige koperen duit het groote, gemakkelijke middel, waarmede alle verpligtingen, ook die der pachters, konden worden gekweten. In de Vorstenlanden zoowel als in 's Compagnie's landen, vervulde de Java-duit voortaan eene rol in de huishouding van den inlander, en werd hij een schakel te meer in den band, die de verschillende volken van Java's gebied onderling vereenigde.

Aangenaam is het voorzeker, naast de verbetering van den materiëlen toestand van Java, ook op merkwaardige levens-teekenen op intellectueel gebied te wijzen. Ook hier echter geenszins als een gevolg der bemoeijingen van het hoofdbewind in het moederland, dat zich daaraan weinig liet gelegen liggen,

en veelal storend tussehen beide trad. Vrij onschuldige pogingen om eenige meerdere algemeene kennis, tegelijkertijd met de moedertaal, te verspreiden, werden door de Bewindhebbers zelfs tegengegaan. Zoo had de eerste klerk ter Algemeene Batavia'sche Secretarie, Jordens, beproefd een dagblad onder den titel van „Bataviasche Nouvelen" nittegeven, en die uitgave ook verscheidene maanden volgehouden. Hoewel deze met voorkennis en magtiging van de Hooge Regering geschiedde, moest zij echter op het stellige verbod der HH. Zeventienen worden gestaakt. En zoo vond Daendels in 1808 slechts één blad op geheel Java, het „Vendu-Nieuws", waarvan de titel reeds voldoende de beperkte en beperkende strekking aantoonde.

Nu mogt in de scherpe verwijten, door Ds. Hofstede tegen de Compagnie wegens haar gebrek aan zorg voor de verspreiding van taal en godsdienst gerigt ¹, de spijt doorstralen, dat de door hem daartoe voorgestelde middelen onpraktisch en onuitvoerbaar geoordeeld werden, het was niettemin met de Nederlandsche taal en de „ware godsdienst" op Java jammerlijk gesteld. Om ons bij de moedertaal te bepalen, deze was buiten de ambtelijke wereld en de ambtelijke briefwisseling nauwelijks gekend; en menig onzer stukken wijst nog aan hoe weinig zuiver zij zelfs daar beoefend werd. Het Portugeesch en Maleisch maakten de hoofdtalen in het dagelijksche verkeer uit. Onderwijs werd voor het grootste deel in die beide talen gegeven. Het aanzienlijkste kerkgebouw te Batavia was dat der Portugeesche gemeente, waar Ds. Liefstink zijne toespraken in het Portugeesch hield. En toen de bekende James Cook op zijne reizen ook Batavia aandeed, meende hij, hoe gunstig overigens zijn oordeel over al wat Nederlandsch was luidde, dat de overgrootste meerderheid der Bataviasche bevolking metterdaad uit Portugeezen bestond, zoozeer vond hij de taal der oude veroveraars, nog in het jaar 1770, in den zetel van het bestuur der O. I. Compagnie gevestigd.

¹ „Oost-Indische Kerkzaken", door P. Hofstede.

Een krachtige stoot ter verbetering van dien stand van zaken werd in dit tijdperk gegeven. Met het jaar 1777 trad een Collegie „van Curatoren en Scholarchen” op, aan hetwelk Gouverneur-Generaal en Rade niet te vergeefs de belangen van het onderwijs en de bevordering van de kennis der Nederlandsche taal opdroegen. Aan instellingen voor onderwijs ontbrak het niet. Zes Compagnies- en vijftien bijzondere scholen, met een gezamenlijk getal van 550 leerlingen, waren op eene bevolking als die van Batavia, van nog geen 5000 vrije menschen, waaronder 1700 Chinezen, een vrij aanzienlijk cijfer ¹. Het was echter de vraag wat, en hoe er geleerd werd. De inlandsche onderwijzers kenden in den regel zelve slechts Portugeesch of Maleisch; aan dezen in de eerste plaats werd dus de kennis der Nederlandsche taal verplichtend gesteld. De Hervormde Kerkeraad belastte zich, met hun het aanleeren daarvan te vergemakkelijken; en voortaan zouden geene inlandsche leermeesters meer aangesteld worden, welke niet die taal magtig waren.

De Compagnies-onderwijzers waren 29 in getal, waarvan 10 te Batavia, 1 te Samarang, 1 te Soerabaija en op enkele andere plaatsen. Wat zij leerden, ging niet boven de kennis van de taal, de grondbeginselen van het rekenen en het „behoorlijk zingen van Davids psalmen.” Maar de leering zelve van de Nederlandsche taal moest nog geschieden door middel van het Portugeesch en Maleisch; en thans eerst werd het voorschrift ingevoerd, dat door de leerlingen, bij meerdere vordering, het Hollandsch uitsluitend zou moeten gesproken worden. ²

Men was reeds ver van den tijd, toen Rijklof van Goens de slaven op Ceilon dwong met kaalgeschoren hoofden te loopen, zoolang zij de moedertaal der Compagnie niet zouden

¹ „Tegenwoordige Staet van het Hervormde Christendom in den jare 1778 op het Eylant Groot-Java.”

² „Batav. School-Reglement van 10 April 1778.”

hebben aangeleerd. Toch lag eene onzachte *violence* nog in de zeden van het einde der 18^e eeuw, en men verplichtte alle inlandsche leermeesters en ziekenbezoekers, voortaan „de godsdienst in de Nederlandsche taal” aan te leeren, op straffe van eene halve maand hunner gage te verbeuren. Dat die bepaling, om de zwaarte der straf, haar uitwerking niet zal gemist hebben, gelooven wij gaarne. Leermeesters genoten toch zelden een hooger inkomen dan 12 gulden per maand; alleen de Compagnies-onderwijzer in het weeshuis en die in het armenhuis van Batavia trokken eene gage van 7 en 8 rijksdaalders ¹. Kenschetsend voor de toenmalige begrippen was het voorstel, door Gouverneur-Generaal en Rade te gelijker tijd gedaan, om het inkomen der predikanten te brengen op 3000 rijksdaalders ².

Voor den vooruitgang der Bataviasche gemeente ook in hooger ontwikkeling, pleitte de oprigting in 1778 en '79 van nog twee andere instellingen van onderwijs. Wij bedoelen eensdeels eene meisjesschool „voor de dogters van fatsoenlijke lieden”, waarvoor de Hooge Regering terreinen te Batavia bereidwillig afstond. Ten andere, eene kostschool, door den bekenden Ds. Hooijman opgericht, „ter onderwijzing van de jeugt zonder onderscheid van stant of godsdienst” ³. Zoo kwamen er van meer dan eene zijde heugelijke teekenen van leven; en de Resolutien van Gouverneur-Generaal en Rade van Indië doen ons nog thans de warme belangstelling kennen, waarmee de vooruitgang van het onderwijs en de verspreiding der Nederlandsche taal onder de inlanders door hen werd gadeslagen en ondersteund ⁴. De naam van een Radermacher, vóór weinige jaren op treffende wijze vereeuwigd, getuigde voor het initiatief en de levendigste

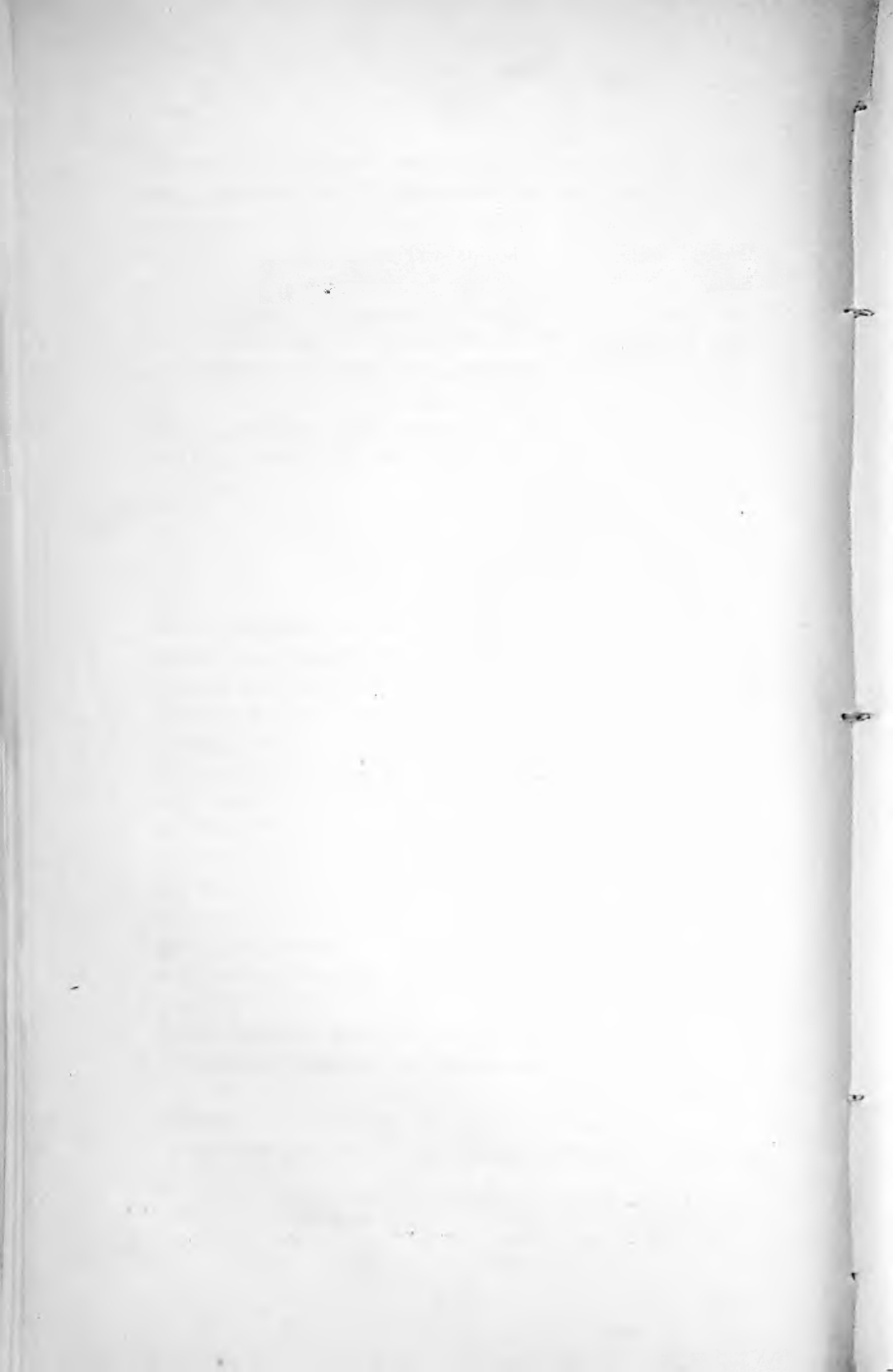
¹ Resol. Gouv.-Gen. en Rade, 10 Maart, 15 Mei en 30 Oct. 1778.

² Zie blz. 313.

³ Res. Gouv. Gen. en Rade, 23 Januarij 1778.

Zie ook blz. 357, 8.

deelneming der magthebbenden aan die intellectuele beweging. En de oprigting van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, welks werken de rijke bron openden waaruit onze huidige kennis van Indië voor een groot deel geput is, wijst ook op haar beurt terug naar het einde der 18^e eeuw als het tijdperk der krachtige voorbereiding van Java's grootheid.

- I. Contract met den Koning van Bantam, Sulthan Aboel Moghalie Moghamad Wasie Halamien, ter eener,
en
d'Ed. Comp. ter andere zijde aangegaan, waarbij
Dezelve het gem. Rijk aan Zijne Hoogheid ter Leen
opdraagt.

Den 17 April 1752.

Art. 1. Dat van 't verm. Leenrijk zal g'excipiëerd zijn 't Land breed 600 Roeden, langs de Revier van Ontong Java of Sidame van de zee, tot in 't gebergte en langs de Limiet scheijding, bij contract van a° 1747 ¹ aan de Comp. afgestaan, als mede 't Hoekje Lands b'oosten de Revier Songjidadap inclusive 't Eijland Panijang, a° 1731 ² in volle Eijgendom aan de Comp. overgedaan, met alle derzelve Inwoonders, welke als van ouds onder 's Comps. magt blijven, item 't campong voor of b'westen 't fort Speelwijk op Bantam, de grond benoorden van de Boom tot aan de zee so be-westen als benoorden Speelwijk, en Speelwijk selvs, item de punt Carangantoe, neevens eenig Land rondsom.

2. Dat alle van wedersijde aangegaane contracten, in so verre daarinne bij deesen geene verandering gemaakt werd, stiptelijk zullen g'observeert werden.

3. Den Zulthan zal geene nieuwe fortificatien sonder consent van de Comp. vermogen aan te leggen, nog ook geene buitenlandsche correspondentien houden.

4. Zal de Comp. de extractie van sterktens nodig oordeelende den Zulthan daaromtrent kennen, die daartoe behulpsaam zijn zal.

¹ Zie het ontwerp van dat contract in Deel X, blz. 125, 126.

² Zie het contract van 1731, in Deel IX, blz. 182—186.

5. Zal den Sulthan onze Europeese of Inlandsche overlopers, slaven en menschen dieven moeten laten opvatten, en de oppakkers de moeite betalen, sullende den Commandeur desgelijx doen.

6. Zal den Commandeur de vaartuygen laten visiteeren, en de aanhaling tusschen beijden eguaal verdeeld werden.

7. 's Lands Producten sullen aan de Comp. geleverd werden, namentlijk teegen 5 sps. 't Picol de swarte, 10 sps. de witte, en de overige Producten tegens de gewoonlijke prijzen.

8. De Sulthan zal de Lamponders wel betalen.

9. Zal op Bantam niemand geene Negotie in coffij mogen drijven, en 't meerdere door de Comp. te bepalene, moet exclusief aan dezelve blijven.

10. In cas van noodzakelijkheid zal de Comp. den Sulthan na tijdsomstandigheden ten koste van 't Rijk assisteeren, blijvende de Sulthan, 't Rijk en alle onderdanen onder 's Comps. spetiale bescherming tegens alle binnen en buitenlandsche vyanden.

11. Insgelijcx zal den Sulthan alle de aan Bantam oijt g'acroccheert geweest zijnde Landen houden, en de Comp. des begeert werdende bijstaan tegens hare vijanden, so te water als te Lande.

12. Ingevalle den Sulthan ofte iemand met zijn consent uyt ondanckbaarheid tegens de Comp. de wapens mogt opvatten, so vervalt 't Rijk aan de Comp. als den Leen-Heer.

13. De Chineezen sorteeren direct onder de Compagnie.

14. Die mahomethaans werden, sorteeren onder de Comp., maar hare kinderen in dat Geloof opvoedende, redigeeren die onder het Rijk, 't welke ook de hoofdgelden van hun invordert.

15. Wetangers, Maleyers, Baliers, Boegineesen, Macassaren, enz. sorteeren onder de Compagnie.

16. Kinderen van een Wetangse vader en Bantamse moeder geprocreeert werdende, zal, uit dat Huwelyk een zoon voorkomende deselve onder de Comp. sorteeren, en een Dogter zynde zal diezelve hare moeder volgen.

17. Aan de Comp. zal de Sulthan 's jaarlyks ter voldoeninge van de oude schulden en oorlogsonkosten, begroot op sps. 200,000, als de Bezetting van het Casteel den Diamant, afleggen 25.000 Realen van agten, voor den tyd van 25 Jaaren, en daarna alleen het onderhoud der Lampongse fortjes, en dat van den gewezen Koning en

d'uitlandsche vorsten; maar so lang de troubles nog mogten continueeren, zal zijn hoogheid kunnen volstaan met in plaats van 25,000 maar 20,000 te voldoen, mits de mindere Betaling door een langduriger voldoening in een getal van jaren gesuppleert werde.

18. Ingevolge het tweede articul van 't Tractaat d' a^o 1747, blijven de Goud Rivieren in 't Lampongse, de eene helfte ten voordeele van de Compagnie, en de andere dito ten voordeele van het Rijk.

19. 't Fortje aldaar blijft ten lasten van 't Rijk, als meede eene andere in de Lampongs aantebouwene, des goedgevonden werdende.

20. De Zuykermolens zal d' Comp. in 't Bantamse des noodig bepalen.

21. De vervallene Bruggen zal den Zulthan laten maken, en de waterlosing tot in Speelwijk brengen, als het selve zal mogelijk zijn.

22. De Zulthan zal 's jaarlijks homage doen, door eene besending van 100 charen Peper, half witte en zwarte.

23. De Zulthan zal 't Ryk en 't resorte van dien, op een expres daartoe benoemden Rijksdag, solemneel aanvaarden, en alle de gemaakte schikkingen heiliglijk onderhouden, besweeren, en verders haar hoogmogende d' Heeren Staten Generaal, Zijn Hoogheid den Heere Prince van Oranje en Nassauw en de Comp. als haren Leenen Beschermer-Heer erkennen, en hulde doen, zullende zijn Hoogheid in dat geval, en anders niet, 't Ryk bekleeden, alsmede de presente ministers continueeren, so lange 't de Sulthan en de Comp. zullen goedvinden.

Separaat Articul van conventie tusschen d'Ed. Comp.
ter eener, en
Den Koning van Bantam ter andere zijde aangegaan.

Den 17 April 1752.

Sijn Hoogheid geensints onweetende sijnde, dat de Engelse ter ordre van wijlen den Koning Hadie Aboe Nassar Abdul Kadir 't Bantamse territorio hebben moeten verlaten, mitsg. dat aan deselve tot Sileboe een verblijfplaats was vergunt geworden, maar onder expresse conditien, dat deze permissie niet langer stand grijpen zal, als het Syn Hoogheid ofte desselfs successours daarinne zullen condescendeeren.

Terwijl nu dese Natie sig in Sijn Hoogheids Landen te Lampong Silleboe heeft weten in te dringen, waar van daan de vader van den tegenwoordigen mitsg. de nog op Amboina sijnde Sulthan deselve hebben tragten te delogeeren, maar de Engelschen haar altoos daarteegen aangekant hebbende, tot heden toe haren onwettigen oponthoud aldaar nog maintineeren, so verobligeert sig Sijn Hoogheid bij dezen, de evengem. Silleboese Landen onder de Comp. te redigeeren, en de Peper (met uijtsondering van alle vreemde Natien) aan deselve te sullen leveren.

Nader Separaat Articul van overeenkomst tusschen
 d'Ed. Comp. ter eener, en
 Den Koning van Bantam ter ander sijde aangegaan.

Den 17 April 1752.

Vermits 't haar hoog Ed. behaagt heeft, tot meerdere bevestiging der Bantamse Regeeringsform, den Pangerang Gusti tot Kroon Prins te verkiesen, en den volke sodanig publicq voor te stellen, en als aanstaand opvolger van den nieuw geligeerden Koning te doen uijtroepen, onder den Titul van Pangerang Ratoe Aboel Mofaghier Mahomad Arief Djenoelabidin, so beloofd en verbind sig den presenten Sulthan, ter bewijsing van zijne geneegetheid tegens den gem. Kroon Prins, alsmede omdat deselve conform sijnen staat zoude kunnen leven, bij dit separaat articul aan hem eene geregte 4de portie van de Revenuen des Rijks uyt te keeren, sonder daarvan iets uyt te sonderen; egter met die distinctie, dat alvorens van die algemeene Inkomsten zal gedetraheert werden alles, wat bij de thans geslote acte van Investiture, tot de jaarlijcx afbetaling der schulden aan d'Ed. Comp. bedongen is; in gelijker voegen wanneer het de thans regeerende Sulthan 't eeniger tijd behagen mogte van de Regering af te treden, en hij Kroon Prins dus als Sulthan 't Rijk mogte komen aantevaarden, so neemt de laatstgem. aan een gelijk quart, aan den afgaanden Sulthan, tot soutien van de eere en luijster, die aan desselfs bekleede staat verknogt is geweest.

II. Memorie of korte verhandeling van den tegenwoordige staat en toestand van zaaken van het Bantamse rijk, met de belangen van de Generale Nederlandsche Oost Indische Comp. ten deese commandemente, ter ordre van Haar Hoog Edelens de Edele Hoog Indiasche Regcering opgesteld door den g'eligeerd gouverneur en directeur van Malacca en afgaand commandeur Mr. Thomas Schippers, omme met approbatie van hooggem. Haar Hoog Edelens, te kunnen dienen tot narigt en observatie van zijnen successeur, den aankomend commandeur Johannes Reijnouts.

Mijnheer!

Nademaal het Haar Hoog Edelens goedgunstiglijk heeft behaagd my in rade van India op den 11 deser lopende maand te eligeeren en aan te stellen tot gouverneur en directeur van Malacca, en UEd. al met een te benoemen tot mynen successeur alhier, mitsgaders mij by letteren van den 19 daaraanvolgende te gelasten een memorie te ontwerpen nopens de presente constitutie van het Bantamse rijk, ten einde met approbatie van hooggem. Haar Hoog Edelens te kunnen dienen tot UWEd. narigt, zo ist dat ik in obtemperance aan dat hoog gerespecteerd bevel, succinetelijk heb ontworpen de navolgende remarques over de presente gesteldheid van het hof, daar alles zig tegenwoordig in een gewenste rust en tranquileyt bevind.

Dog om echter in dezen niet al te prolix te zyn, zal ik UEd. in de eerste plaats renvojeeren tot de successive contracten, waarvan die van den jaare 1752 en 1753 UEd. insonderheid zullen moeten dienen tot een basis en een grondslag van alle uwe behandelingen.

T'en twcede tot de afgaande en aankomende brieven, zo gemeen als secreet.

En laastelyk tot de memorien onzer predecesseurs, en wel voornamentlijk tot die van den Wel Ed. Gestr. heer raad extraordinair van India en presente gouverneur en directeur van Javas noordoost-cust, Willem Hendrik van Ossenbergh. ¹

¹ Zie de memorie van van Ossenberch, bij Robidé van der Aa: „De groote Bantamsche opstand,” Bijl. III.

En vermits UEd. daarby niet alleen de genealogie der koninglijke stam, en de hoedanigheeden zoo van den thans regeerende sulthan en princen van den bloede, als van de voornaamste staatsministers op een zeer naive en distincte wijze zult vinden beschreven, maar genoegzaam ook alles het welke UEd. verder in zijn bestier kan te stade komen, alwaar omme de voors. memorie my dan ook door Haar Hoog Edelens bij hoogstderzelve geeerde letteren van den 16n September des voorleden jaars met zeer veel nadruk is aanbevolen, om te gebruiken tot een rigtsnoer, zo zal ik (ter vermindering van onnodige redites) die poincten thans onaangeroerd laten en mij daaraan allesints gedragen.

Ik kan mij al echter niet wel dispenseeren om van sommige princen van den bloede en eenige g'accrediteerde hovelingen, waarvan in de voors. memorie wijinig of geen mentie wordt gemaakt, en die ik echter meen dat mede wel meriteeren gecraijoneert te worden, alhier nog een weinig nader te spreken.

Dog alvorens ik daartoe overga, zal ik UEd. vooraf een narré doen van hetgeene, dat even na mijn komst in 't rijk is gepasseert en de veranderingen die daardoor in hetzelfde zijn voorgevallen, en dat zo kort en beknopt als mij maar eenigsints doenlijk is, vermits UEd. hetzelfde dog in jongste afgaande en aankomende secrete brieven geheel ampel en in alle zijne omstandigheden zult beschreven vinden.

En daardoor zal ik dan te gelijk occasie hebben om UEd. en passant te melden de reedenen van 's Konings broeder den pangerang Mochamet zijn verbanning na Amboina, en wat oorzaak heeft gegeven tot de stille retraite van hier na Batavia van den raden Radja, Ratoe Bachus Chassam, Ratoe Bachus Aboechir, Ratoe Bachus Mochamat, Ratoe Bachus Oedien, Ratoe Bachus Sale en Ratoe Bachus Fajjer, de drie eerste insgelijks broeders en de overige nabestaande van den Zulthan.

Alsmeede waarom den gewese ryksbestierder Tisna Nagara uyt die aanzienlyke charge is gedemoveerd geworden.

Waaromtrent dan te noteeren staat, dat zoodra den voorn. Tisna Nagara, van Kiay Aria en Sabandhaar aan de boom van Speelwijk, is verheven en verkosen geworden tot Pangerang en Rijksbestierder van dit rijk, en dat Haar Hoog Edelens hun die electie hebben laten welgevallen, mitsgaders hem in die gedistingeerde post hebben gelieven te confirmeeren, denzelve daardoor en door het groot crediet

dat hy by den koning had weten te krygen, zo trots en opgeblasen is geworden, dat hij, vergeetende zyn vorige lage staat, zig niet ontzien heeft al aanstonds de grooten van het rijk, ja zelfs de princen van den bloede, geene uytgezondert dan alleen 's konings zoonen, op allerlei wijze te quellen en te chagrineeren, zoo met hun op een veragtelyke en smadelyke wijze te handelen, als hun te ont-rooven van hare woningen en wettige inkomsten, hetwelk (zooals ligt te begrijpen is) int algemeen, dog insonderheid onder 's konings bloedverwanten, een groote ombrage en misnoegen, en gevolgelyk ook een geheele wanordre in't rijk verwekte.

In zooverre dat de meeste der princen in die tijd getragt hebben, zig te werpen in de schoot van de Nederlandsche Maatschappij, of zig elders heen te begeven, nadien in den beginne niemand derzelve hem dervde onderstaan om dien hoogmoedige en barse minister het hoofd te bieden, of zig over zyn arrogantie en petulantie by den koning te beclagen, alsoo hun niet onbekend was, wat pouvoir hy op 's vorsten geest en gemoed had; tot dat eyndelyk den wakkere pangarang Mochamet de vrymoedigheyd nam, zyn broeder over de ergerlyke conduites van zyn gunsteling te onderhouden, edog met dat funeste gevolg voor hem en zyn gansche familie, dat hij van dat oogenblik af aan (zekerlyk op de boose en malitieuze raadgevingen van zyn ontzaggelyke antagonist) in de disgratie en de ongenade van den vorst is vervallen, hetwelk gevoegd bij de onderdrukkingen en quellingen, die hy byna dagelyks van die geweldenaar moest souffreeren, hem eyndelyk noodsaakte tot voorkoming van grooter onheilen, de protectie van de Compagnie te verzoeken en zig onder hare bescherming te begeven, en dit zyn dan de redenen van die prins zyn versending na Amboina, alsmede de oorzaak van de stille retraite van de raden Radja, c. s.

Dan vermits den koning hierdoor, dog wel insonderheyt door het onverwagt en precipitant vertrek van zyn broeder den voorn. Radeen Radja c. s. na het naburig Batavia, de oogen eenigsints geopent en dat hem daar te boven ook zonneklaar aangetoond wierd, dat niemand dan den rijksbestierder daarvan en van de gansche combustie in zyn rijk oorzaak was, nam zyn Hoogheijd eyndelyk een cordate resolutie, en stelde hem om die reeden geheel en al uyt het bewind van zaken, terwijl Haar Hoog Edelens al verder goed vonden,

om hem (ter vermindering van meerder moeyelykheeden en bijzonder om de beleedigde princen de vereijste satisfactie te geven) in militair arrest na de hoofdplaats op te laten komen, van waar hy by provisie opt eyland Edam is overgebragt, om hem wijders bij gelegentheid elders te verplaatsen.

Ziedaar een beknopt verhaal der troubles, dewelke kort na mijn aanweesen alhier binnen 't rijk zyn voorgevallen, en de gevolgen die dezelve na zig gesleept hebben, en die ik daarom ook niet ondienstig g'oordeelt heb vooraf te laten gaan.

Ik zal dierhalve alsnu overgaan tot eene nadere beschrijving van sommige princen van den bloede en g'accrediteerde hovelingen, en ik zal beginnen met den Pangarang Mochamet, dewelke op verzoek des konings binnen weynige maanden met zijne familie weder van Amboina na herwaarts staat te komen; van die prins kan ik niet dan met de grootste louange spreken, naar dien ik in hem heb ontwaard een opregtheid en edelmoedigheid, dewelke men zelden of byna nooit in zyne landsgenooten vind; daar te boven is hy van een zeer charitabel en vreedzaam naturel, minzaam, vrolijk en discreet in de conversatie, in voorspoed gansch niet hoovaardig, maar veel eer nedrig, en in tegenspoed zeer geduldig en standvastig, mitsgaders van een zeer gemakkelijk accés, waardoor hij dan ook de algemeene liefde en hoogagting der Bantammers zoowel nu als althoos is geweest, en met dit alles bezit hij ook nog een goed, klaar en net oordeel en een solide kennis van de zaaken van dit rijk.

Wes dien prins, zoowel als syn gemalinne, dat mede een deughtsame en beminnyke prinses is, de koninglijke genade dubbelt waardig zyn, en dierhalven is het (mjns oordeels) ook een prijswaardige actie van den koning, dat hy hem met de zijnen weder in het rijk laat komen.

De radeen Radja, of so als hy nu sedert eenige tijd genoemd word, de Pangarang Radja Coesoema, daarvan kan ik met zooveel onderzinding niet spreken, dewyl mijn ommegang met die zo frequent niet is geweest, als met zyn vorige gemelde broeder; egter weet ik dat van hem te zeggen, dat hij al vrij wat levendig van geest, zeer driftig en entreprenanter is, als sijn compatriotten wel gemeenlijk zyn; en vermits denzelve tegenswoordige alhier in een groot credit is, ja, in een blakende gunst aan het hof staat, en dat hij buitjen-

dien de Comp. niet ongenegen schijnt, zoo meen ik dat UEd. niet qualijk zult doen, van hem in die agting tragten te behouden.

De Pangarang Nata Bajja is een creatuur van den geculbuteerde Tisna Nagara en een groote voorstander van hem ¹, wes UEd. die knaap wel wat in 't oog mag houden; daar te boven word hy alhier int generaal geconsidereert als de principaalste oorzaak van pangarang Mochamets verbanning uit het rijk, dog dat hem wel het meest aggraveert en mitsdien zeer gehaat en gevreesd maakt is, dat hij, en met veel fundament, ook gesuspecteerd wordt de moordenaar van de kleinzoon van den presente rijksbestierder te zijn.

De Pangarang Souria word gehouden voor een verstandig hoveling, en men zegt dat hij in zaaken van veel gewigt en aangelegenheid altoos door den koning word geconsulteerd.

Ik heb d'eer niet van hem particulier te kennen, also hij zeer geretireerd leeft, en niet dan in plechtige bijeenkomsten aan het hof paraisseert, alwaar geen occasie is om met luijden van zijn rang in eenige conversatie te treden, want aldaar zonder permissie van den koning niemand van hun een woord spreken mag, zoodat ik verders niets anders van hem getuijgen kan, als dat hij zeer wel g'intentioneerd schijnt omtrent d' E. Comp.; want daarvan heeft hij (mijns bedunkens) een openbare blijk gegeven in de tijd, dat den koning (niet tegenstaande zijn bereits gegeven woord) echter nog al sterk begon te aarzelen, of hij namentlijk den gewezen rijksbestierder Tisna Nagara op het versoeck van zijne vrouwen en anderen zoude rehabiliteeren en weder in zijn vorige brillante staat herstellen, dan well off hij bij de gedane afzetting zoude perseveeren en een ander in zijn plaats verkiesen, alzo gesegt word, dat hij diegeene is geweest, die in die tijd de vrijmoedigheid heeft durven neemen om tegens den koning te zeggen, dat hij de koninglijke waardigheid ongelijk zoude aandoen, indien Zijn Hoogheid in een zaak van die importantie aan zijn gegeven woord quam te manqueeren.

Van Pangerang Bantam kan ik UEd. niet anders melden, als dat hij onder het despoticque ministerie van Tisna Nagara mede al zeer veel heeft moeten lijden, en daarom heeft hij in die tijd ook al

¹ Vg. van Breugel „Bedenkingen over den staat van Bantam,” in de Bijdr. voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indie, N. R. Deel I, bl. 158.

dikmaals getragt, om het juk van dien dwingeland af te schudden en zig onder de bescherming van d'E. Comp. te begeben, maar dat oogmerk heeft hij nooit kunnen bereiken; hij is ook wel van een levendige aard en zeer vif, maar nogtans op verre na zoo stout en ondernemend niet, als zijn oom den radeen Radja Pangerang Pourbajja. Schoon dat die eygentlijk wel niet tot het Bantamsche hof behoord, als sijnde een Oosters prins, en die door Haar Hoog Edelens (ongetwijfeld niet zonder gewigtige redenen) voor eenige jaren naar Ceijlon is gerelegueerd geweest, kan ik evenwel niet met stilzwijgen passeeren, eensdeels omdat hij een eijge broeder is van de ratoe Soepoe, de tweede echte vrouw van den zulthan, ten anderen omdat hij op de aanhoudende instantien van dit hof door Haar Hoog Edelens van Ceijlon is gerappelleert en herwaarts gesonden, met ordre, om hem alhier onder een goed opzigt te laten verblijven, en dat men den koning heeft moeten te verstaan geven, dat hooggem. Haar Hoog Edelens nimmer zullen dulden dat hij ooit een voet op Java set, zonder dat Zijn Hoogheid daardoor echter in een denkbeeld moet gebragt werden, dat zij niets goeds van dien prins verwagten.

En ten derde, omdat hij bij den koning in een groot estiem schijnt te zijn; of nu zulks uit hoofde van de voors. alliantie is, dan wel of daar andere staatkundige redenen toe zijn, kan ik Uw Ed. met geen gewisheid zeggen, maar wel, dat zoo lange Tisna Nagara het bewind alhier heeft gevoerd, hij altoos zeer aan hem g'attacheerd is geweest, en dat er word gezegd, dat hij zoowel als de koningin te dier tijd al heel veel moeite heeft gedaan, om die muitzicken minister in zijn gezag staande te houden; hetwelk bijna den koning zoude hebben doen overgaan tot het doen van een demarche, die niet alleen de koninglijke majesteit zoude hebben gemaculeert, maar die somwijle voet soude hebben kunnen geven tot een geheele binnenlandsche oorlog, al waarom ik sedert altoos op die man zijn gedrag een waakzaam oog heb gehouden, en met welk te continueeren ik niet geloof dat UEd. ondienst aan de belangen van onze heeren meesters alhier sult doen.

Dus dan kortelijk de hoedanigheeden der meeste princen van den bloede en dewelke wel de grootste influentie op de zaaken van dit rijk hebben, na waarheid (ten minste zooveel mij bekend is) afge-

schetst te hebben, zo zal ik UEd. nu verder ook een korte descriptie geven van eenige der principaalste ministers, en daarmede UEd. in het manieren van Comp. zaken wel het meeste, ja! bijna dagelijks te doen zult hebben.

De eerste dan van dien is de rijksbestierder den Pangerang Coesoema Diningrat, ¹ dewelke een man is van zeer veel candeur en integriteit, en die met een kleine tuschenposing nu al eenige jaren na den anderen die hooge waardigheid met zeer veel reputatie en ten genoeg van Haar Hoog Edelens heeft bekleed, inwoege deselve dan ook uit hoofde van zijne beproefde trouwe en welmenendheid, van het presteeren van den eed van trouwe en gehoorzaamheid, die hij andersints op het weder aanvaarden van het bestier van het rijk, zo aan de Comp. als den koning zoude hebben moeten doen, door hooggem. Haar Edelens zeer goedgunstiglijk is g'excuseerd geworden.

Voorts kan UEd. bij de aparte brieven van Haar Hoog Edelens van den 10den en 24sten Februarij deses jaars, item in die van hoogstdeselve van den laatstgenoemde datum aan den koning nog nader zien, in wat groot estiem en hoogagting die minister bij de hooge regeering dezer landen is; en in der daad deselve meriteerd het ook volkomen, weshalve Uw Eds. voornaamste betragting in deze zal behoren te zijn, om met dien heer gestadig in een mutuele en vertroude vriendschap te leven, en hem in het wigtig bestier van 't rijk steeds, wanneer hij daarom versoekt, dat by sommige occasien al gebeuren kan, met uwen goede raad ondersteunen en assisteeren, mitsgaders tegens alle qualyk gezinde en turbulante geesten, dewelke hem hier of daar in zoeken te contracareeren (daar zijne indulgentie en zagmoedige imborst al veelmaals zelfs aanleiding toe geeven) met alle uwe vermogens tragten te maintineeren.

De tweede is de kiai Aria Soura Dilaga; hij is voor mijn tijd sabandhaar aan de boom van Speelwijk geweest, dog tegenswoordig is hij het hoofd der peperplantagien; hij is een nobel man, en die de Comp. zeer is toegedaan; hij heeft onder het vorig ministerie almeede veele ongelyken moeten verdragen, en heeft alsnog veele benijders, echter word hij thans wat beter na zijne merites behandeld;

¹ Vg. de „Bijdragen voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië“, N. R., Deel I, bl. 161, en voormelde Memorie van Ossseberch.

hij is ook diegeene, die ten bijwesen van een Comp. dienaar (waartoe den jong assistend Koehl, als wel de bequaamste tot dat werk, tot nu toe gebruikt is) jaarlijks door den vorst g'employeerd word tot het doen van een generalen opneem der pepertuijnen, en dewijl het tegenswoordig tijd is dat dit wederom geschied, zo heb ik den koning al diverse keeren daartoe aangemaand, dewelk daarop ook wel heeft gelieven te beloven, een vaartuijg en wat meerder daartoe benoodigt is in gereedheid te zullen laten brengen, maar nog niet nagekomen; zoodat UEd. den vorst zulks bij gelegentheid zult dienen te herinneren, wijl het andersints ligt in het vergeetboek kan geraken, dat aan de intentie van Haar Hoog Edelens alzo min als aan de promesse van den koning zoude voldoen.

De derde is de kiaij Aria Troena Jaja, een eenvoudig dog oprecht man; hij is de galopin niet alleen van den koning, maar ook van den commandeur, en moet alle de boodschappen die over en weder gedaan worden doen, dat hij ook getrouwelijk executeert; daar te boven moet ik hem die lof geven, dat hij zich altoos zeer expeditief en adroit in dit metier gecomporteed heeft.

De vierde en vijfde, dan wel de twee laatste, die ik tot een besluit hier nog zal bijvoegen, zijn de rijksraad radeen Aria en de Secretaris van Staat de kiaij Aria Wignia Dimarta; en schoon deze twee personagien bij de memorie van den heer van Ossenbergh gansch niet favorabel, dog egter zeer natuurlijk en na waarheid zijn afgeschilderd, zoo kan ik echter niet af zijn, tot UEd. narigt hier nog bij te voegen, dat, zoodra de fameuse en in dit rijk al vrij wat onrust verwekt hebbende Tisna Nagara de waardigheid van rijksbestierder is ontnomen en van hier verbannen geworden, zijlieden doordat voorbeeld zoodanig zijn afgeschrikt geworden, dat hun gedrag sedert die tijd geheel irreprochabel is geweest, en dat het niet te denken is dat zij zullen derven onderstaan, om den braven Pangerang Coesoema di Ningrat meer te coyonneeren of te dwarsdrijven.

En indien zij, of iemand anders nogtans tegens verwagting stout genoeg waren om sulks andermaal te tenteeren, zoo meen ik, dat in zulk een geval alsdan niets beter door UEd. kan verrigt worden dan haar daarinne onmiddelijk met alle vigeur en efficace tegen te gaan, en den koning van hunne menées en schadelijke desscinen aanstonds kennis te geven, mitsgaders bij Zijn Hoogheyd met ernst

op een spoedige satisfactie en redres te urgeeren; dewijl mij de experientie geleerd heeft, dat men bij desen landaard geen gras onder de voeten moet laten groeijen, en dat een hartelijk woord op sijn pas gesproken, bij hun van een wonderbaarlijk effect is: en dit derv ik UEd. niet alleen omtrent die twee hovelingen, maar ook omtrent alle anderen met veel gerustheid als een generale maxime aanbevelen.

En hiermede dan overgaande tot het voornaamste point, daar UEd. (buiten de onderhouding der contracten en een goede harmonie met den koning en zijne rijks grooten) steeds waakzaam en attent op zult dienen te weesen, namentlijk de peperculture, daaromtrent zal ik kortelijk remarqueeren, dat den Koning tot bevordering van dien thans alles in't werk steld, wat maar immaginabel en immer mogelijk is; nochtans zal UEd. bij alle gelegentheeden den vorst tot de continuatie daarvan assidue en onophoudelijk moeten blijven adhorteren, dewijl zijn indolente aart hem al menigmaal zijn eijge voordeel en intrest doet vergeeten.

Dog insonderheijd zal UEd. een nauw regard dienen te neemen en wel zorg moeten dragen, dat de leveranciers, dewelke de peper alhier aan den koning leveren moeten, op zijn tijd betaald en niet gekneveld worden, want zulks niet alleen ruineus voor die menschen, maar ook allesints schadelijk voor de Comp. is.

En zo UEd. deswegens van die luyden enige klagten in der tijd (zo als ligt kan gebeuren) mogten te voren komen, zo zal UEd. almede den koning en niemand anders daarover ilico en zonder uitstel in persoon dienen te onderhouden, en hun na redelijkheid en billijkheijd in hun goed regt tragten te maintineeren, zoo met den vorst in civile termen aan te toonen de onredelijkheid van zulk een gedrag, als de nadeelige gevolgen die daaruijt voor Zijn Hoogheijd en zijns rijks inkomsten absolut moeten geboren worden; want daardoor heb ik meer dan eens ondervonden, dat al veele concussien en extorsien, daar de gemeene Bantammers andersints al zeer ligt toe inclinceren en overhellen, met een goed succes kunnen tegengegaan en belet worden.

Ja! daarvan heb ik nog onlangs (wanneer ik door den resident van Lampong 'Toelang geïnformeerd wierd dat 's konings bediende de radeen 'Tjacra Nagara aldaar een schadelijke nieuwigheid tragtede

te introduceeren en een bezwaring van vijf percento op de leverancie der peper wilde stellen) een convaincante preuve gesien; want zoodra heb ik den koning de dangereuse gevolgen van sulc een baatsugtige handelwijze niet aangetoond, of Zijn Hoogheid heeft al aanstonts aangenomen, sulx niet alleen te zullen beletten, maar zijne voorm. bediende en alle degene die na hem zullen komen, ook te sullen gelasten, om van de Lamponders de peper te blijven ontfangen zo en in dier voegen, als tot nu toe een constant gebruik aldaar is geweest, met interdictie om op pene van zijn hoogste indignatie en een strenge correctie, daarvan in 't vervolg niet meer af te wijken; maar dat, ingevalle zij door het indrogen der peper dat door een lang leggen absolut moet gebeuren, eenige schade komen te lijden, zij dat alsdan aan Zijn Hoogheid zullen hebben te kennen geven, wanneer hoogstdeselve henl. voortaan tot dedomagement van dien eenige pers. sal toeleggen.

Ik heb den resident Schoester ¹ hiervan ook aanstonds kennis gegeven, en dezelve gelast omme omtrent dat delicate point alle oplettentheid te gebruiken en niet toe te laten, dat de leveranciers het aldergeringste wordt afgeperst; echter zal UEd. niet qualyk doen van meede een oog in 't zeijl te houden, en op de punctucele observantie van dien by continuatie attent te zijn.

Met dese weijnige remarques nu flatteer ik mij, UEd. by provisie het nodige ligt gegeven te hebben omtrent den tegenswoordige toestand van zaaken en personen aan dit hof en de essentielste belangens van de Maatschappij alhier; het overige zal ik aan UEd. eyge onderfinding overlaten, als wel de beste leermeesteresse in alle ondermaansche zaaken, en dierhalven daarvan afstappende, zal ik nu nog maar een kleyne beschryving doen van de fortificatien en gebouwen.

En beginne met Comp. fortress Speelwijk, dat thans in een redelijke toestand is, en het welk, wanneer eens alles g'absolveerd zal zijn, als dan nog al van een tamelyke defensie zal zijn; ik heb geduirende myn kort verblyf alhier zooveel spoed met de onderhanden zijnde werken gemaakt, als my maar immer mogelyk is geweest, maar de swaare regen de welke in de gepasseerde westmousson byna by continuatie hier gevallen heeft, en de daarna gemeenlyk opvolgende

¹ Zie van Breugel, „Bedenkingen over den staat van Bantam,” *l. c.* blz. 362.

sterke afwateringen der rivier, mitsgaders het gering getal der arbeeyds-luyden, hebben mij daarin veel belet; echter is het nieuwe bolwerk Katoog en de daaronder zynde kruytkelder geheel gerepareerd, en de cavallier of kat geraseerd, mitsgaders de nieuwe gordijn tusschen voors. bolwerk en de rivierpunt thans mede geheel voltooid, gelijk ook een gedeelte van de nieuwe rivierpunt.

Maar met de noodzakelyke reparatien en verbeteringen aan de pakhuisen, wagten, het hospitaal, de boschieterswoning, de smitswinkel en de kruytkelders onder de bolwerken Speelwyk en de rivierpunt, heb ik, door gebrek aan ambagtslieden en materiaalen, tot nog toe also min een aanvang kunnen maken, als met de verlanging van de linie aan de noordsyde en de reparatie van de beschoying langs de rivier voor Speelwyk.

Ook is de graft rontom het fort Speelwyk tot nog toe onuitgediept gebleven, also zulks in de regentyd tog weynig zoude gebaat, en somtijds meer quad als goed gedaan hebben; maar de valbrug voor 't commandement, met de kleyne valbrug aan de noordzijde agter de punt Speelwyk, zyn beyde int geheel vernieuwt, en de eerst gemelde daar te boven voorsien met twee suffisante steenen beeren en hoofden.

Het fortje of de redout Carangantoe is mede nog niet gedemolieert, dog het canon en de verdere artillerie zyn binnen Speelwyk geborgen, en het zelve is thans maar bezet met een corporaal en vier man, also ik de overige manschappen zoo binnen Speelwyk als in de Diamant heb geplaatst.

Welk laatst gemelde fort tegenwoordig in zoo een groot verval en decadence is, dat indien daar niet schielijk de handen aangeslagen en de werken aldaar niet met er haast en met ernst aangetast en gerepareert worden, dezelve naderhand niet zonder immense kosten zullen te redresseeren zijn.

En de capiteyns woning is, zoowel als die der overige officieren, zoo bouwvallig, dat het te vreesen is, dat die op den een of andere tyd nog ongelukken zullen baaren.

De cazemet of de logementen der zoldaten zyn in zoo een deplorable toestand, dat die arme krygers in den regentyd tot aan de excels in de modder en vuyligheyd moeten loopen, en byna geen droge plek hebben om sig te dekken voor de injurien van de lugt.

Ik heb den vorst over het een en ander wel menigmaal onder-

houden, en zelfs al met veel vrijmoedigheid en nadruk op een spoedige herstelling g'urgeert, met bijvoeging dat de onheijlen, dewelke daaruit in er tijd kunnen geboren worden, voor reecque-ning en verantwoording van Zijn Hoogheid loopen, alsmede dat zulk een nonchalance en zorgeloosheid niet kan overeengebragt worden met de hoogagting, die dezelve voor de Nederlandsche Maatschappy, en de genegenheid dewelke hy voor hare dienaren aan my zoo menigmaal betuygt heeft te hebben, en waarvan Syn Hoogheydt in andere gevallen ook zoo dikwils preuves gegeven heeft en nog dage-lyks geeft; maar alles is tot nu toe te vergeefs en vrugteloos geweest.

T is waar de koning heeft mij op die ernstige representatien wel meer dan eens beloofd, daar mede bij eerste gelegenheid een begin te zullen maken, maar het is tot heden toe by die simpele belofte zonder nakoming ook maar gebleven; UEd. zult het daarom nogtans niet moeten laten slippen, want er waarlijk te veel aan gelegen legt, maar op de noodzakelykheyd der reparatien en verbeteringen by continuatie blijven insisteeren, tot dat den vorst eijndelyk uijt zyn slaap zal ontwaakt zijn en aan zyne promesses zal voldaan hebben, waarin ik UEd. een goed succes toewensch.

Het guarnisoen is tegenwoordig wat zwak, en daarvan heb ik (navolgens mijn pligt en gehoudenisse) ook niet gemanqueerd Haar Hoog Edelens de vereijchte communicatie te geven; dan vermits hooggem. Haar Edelen zelfs op ontzet van miliairen uit Nederland wagten, zo hebben hoogstdezelve het ontbrekend getal alhier voor eerst nog niet kunnen suppleeren, zodat UEd. met dat point gedult zal moeten hebben, en op de gevoegelykste en bequaamste wijze en zonder het volk boven de noodzakelykheyd af te matten, dus lang gaande moeten houden.

Wijders zal UEd. indagtig gelieven te zijn, om de pantjallang Java en de pantjallang de Snuffelaar, welke laaste ik ter reparering na de hoofdplaats heb gesonden, dog die dagelijks terug verwacht word, bij continuatie in het vaarwater te houden, om op de zee-rovers te kruijssen, moettende zij gemeenlijk hunne courses neemen na het Boomtjeseijland, en van daar na de rivier van Lampong Toulang Bauwang, vervolgens na de Verkenshoek, also die plaatsen gestadig besogt moeten worden om te zien of zig daar geen van dat gespuis ophoud.

Tot Lampong Toulang Bauwang, zowel als tot Lampong Samanca, is tegenwoordig alles in een zoete rust en vrede, en mitsdien valt daaromtrent niet anders te seggen, dan dat de residenten aldaar bij alle occasien moeten gerecommandeert werden, om hunne attentie nergens meerder op gevestigd te houden als op de peperculture, en dat zij tot voortzetting van dien niets onbezogt moeten laten.

En nadien mij voorts niets meer van aangelegenheid of dat verder noodzakelyk tot UEd. narigt en observantie dient gezegt te worden te binnen wil schieten, zo zal ik hiermede deze memorie besluiten, in hoop en vertrouwen dat, indien ik nogtans door den haast dan wel door inattentie iets mogte vergeeten hebben, dat ik alhier had behoren te noteeren, my dat alsdan goedertierentlijk zal vergeven worden, en dat UEd. hetzelve door eijge ervarentheid en erlangde experientie schielijk moogt ontdekken, en daarmede wensch ik UEd. toe een voorspoedig en gelukkig bestier, en dat alle uwe behandelingen en ondernemingen steeds mogen strekken tot welzijn van dit rijk en tot nut en voordeel der Edele Maatschappij, mitsgaders tot genoegte van onze heeren meesters en UEd. eijge glorie en reputatie.

Terwijl ik blijve UWEd. dienstwillige dienaar

(w. get.) Thomas Schippers.

Bantam, int fortres Speelwijk, ult°. Meij anno 1764.

III. De Gouverneur Generaal Petrus Albertus van der Parra en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

Batavia, den 31 December 1764.

Onse enz.

Hiermede gaan wij over tot die van Java.

Java's Noord-Oostkust.

„Vleiden wy ons dat de zwevende geschillen, tusschen den Keyzer en den Maltaramschen Vorst ontstaan, welhaast ten eenen male een cynde souden nemen, soo is men hierin ook ten volle ge-

confirmeert geworden. . . . In voegen, dat door de gepaste maatregelen van den Heere Ossenberch, de aan weerskanten ingenomene dorpen en gehugten over en weër ten genoegten uytgewisseld zyn; in welk geval insonderheyd de Sultan alle teekenen van vreedelievendheid betoond heeft, ja tegens zyne natuurlyke geaardheid seer toegevend geweest is. Omtrent zyne welmeenendheid voor 's Comp. belangen verseert men ook in geen twyffel meer; gelyk voorm. Heer Gouverneur ook vermaan doet van de goede harmonie in welke ZynEd. met hem en den braven Soesochoenang, sowel als met den Panembahan van Madura leeft."

„Van den inval der Baliërs in het Prinsdom van Balemboangan in het laatst van het voorl. jaar, hebben wy, als eene saeke die op sig selfs soseer de aandacht van UEd. HoogAchtb. niet meriteert, geen speciaal gewag te dien tyde gemaakt. Waarom wy er tans ook maar eenlyk van noteren, dat de Heer van Ossenberch Baly's hoofdkoning daarover per missive onderhouden heeft, voornamelyk om het verder indringen in Java's Oostelyksten hoek te prevenieren; hetwelk door den denzelven op eene submisie wyze aangenomen is. Terwyl wyders door de onlusten die op Bali selfs regeeren, alle beduchting dienaangaande weggenomen is.

„De aanbrenge monteert:

66,990	realen oud payement,
13,858,400	ƒ (4519 lasten) ryst,
584,675	„ katjang,
1,837,513	„ suyker poeder,
7,517	„ indigo,
18 500	„ katoene garens,
37,500	„ tamarinde,
36,045	kannen klapperolie,
300	lasten zout,
4,465	ƒ lange peper,
1,543	„ staartpeper,
2,000	kannen aardolie,

en eene menigte diverse soorten van houtwerken

„De lasten van dit Gouvernement over het boekjaar 1762/3 hebben gecommeerd ƒ 361,400; de inkomsten en winsten ƒ 373,599, . . . soodat dese kust door meerdere winsten en inkomsten als lasten in

het genoemde boekjaar *f* 12,199 tevoren is geraakt. Van het jongste afgeloopen boekjaar heeft men geen min voordeelig uitzigt. . . .

„Cheribon heeft in dit op het eynde geloopen jaar aan 's lands producten uytgelevert:

2,353,687 @ koffyboonen ,

375,250 „ suikerpoeder ,

192,562 „ arreek ,

12,625 „ indigo ,

30,125 „ katoene garens ,

6,093 „ zwarte peper; bedragende, nevens divers houtwerken, te samen in gelde *f* 290,407,1.8.

„De Regent van Indramayoe het by uitstek slecht hebbende laten leggen, invoegen dat onder zyn gewoon contingent maar 8 pikols garen is gevonden, en hy geen enkel koekje deugdsame indigo geleverd heeft, so hebben wy, om zyne onwilligheid naar verdienste te corrigeren, en tot een exempel van andere te statueren, denselven uyt voormeld regentschap gesteld. . . . Hoe ongaarne men tot dit uysterste gekomen is, so schynt het echter ook maar het enigste te zyn hetgunt nopens den Cheribonder wat goeds beloven kan; wyl blykt, dat de gemeene man of die den arbeid van planten en insamelen doen moet, weynig of niet tot loon krygt, maar alles door de regenten na sich genomen word, en dus door de inhaligheyd van de laatste, de eerste yver en moedeloos worden. Waarom dan somin eenige verhooging van prys tot opbeuring, als vermindering tot straffe, de eygenlyke oorzaak van 't quaad wegnemen kan, ja selfs geen geldboete, omdat deselve ook al maar aanleiding zoude geven tot beswaarnis voor de onderhorigen.”

„De winsten en inkomsten van het jongst afgeloopen boekjaar 1763/4 hebben maar gesommeerd *f* 72,887, of *f* 20,916 minder als in 1762/3; daarentegen de lasten niet hooger geloopen hebben als *f* 17,128.

Bantam.

„Terwyl de verwagting groot blyft, dat binnen weynig jaren in het Bantamsche Ryk en de Lampongse landen een aanmerkelyke quantiteyt peper sal ingesameld worden, so hebben wy ook selfs voor het tans ten eynde geloopen jaar het genoeg, om van een tamelyken aanbrenge gedurende den loop desselven verslag

te doen, als hebbende bestaan in 2,172,000 ponden, met eenige duysenden ponden kapok (voor onse hospitalen), . . . te samen in gelde monterende f 286,300.

„In de maand Mei voorl. verscheen aan het Bamtamsche Hof een sich uitgevende voor een Mataramsche Prins, Raden Sadar genaamd, en eigen broeder van den in 1761 van Ceylon gerappelleerden pangerang Pourbaja; ¹ terwyl zyn wyf zoude heeten Raden Adjang Boedik, en eene dogter wesen van den Mattaramschen Prins Praconingrat, eigen broeder van 's Konings egte vrouw Ratoe Gusti. . . . Gemelde Sadar sig uytlatende een vyand van den Javaschen Soesoe-hoenang, van den Sultan en van de Comp. te wesen, waaruyt dus niet veel goeds te wagten was, so liet de welmeenende vorst den Commandeur hiervan kondschap geven, onder betuiginge dat hy geen Comp. vyand wilde huysvesten, maar versogt dat deselve en zyn gevolg binnen de fortten Speelwyk mogt geseceureerd worden; gelyk geschiedde. Egter, naderhant ontdekt wordende dat opgemelde dame inderdaad eene zuster van de Koninginne was, so heeft men deselve, op verzoek van den trouwen Sultan, terug laten geven; maar den gevaarlyken Sadar selfs in militair arrest herwaarts laten komen, om ten eylande Edam te verblyven.

„Ook hebben wy naar het eyland Rosingain moeten verbannen het van Lampong Toelang-Bawang in versekering opgezonden hoofd van het district Backonang, zynde de wegens den jongsten moord van 's Comp. dienaren aldaar anno 1750 wel bekende pangerang Aboe-Bakar, nevens zyn broeder Raden Juba. . . . Invoege dat door hunne verhuysinge, de algemeene rust niet alleen geconserveerd, maar ook laglyke gevolgen voorkomen zijn.”

„De Staatsrekening van dit Commandement de annis 1763/4 maakt geen min nadeelige vertooning dan in het naastvoorgaande jaar; wyl de lasten, ter somma van f 94,216, wel f 12,900 meerder, en de winsten, van maar f 2916.10.8, een montant van f 4,255 minder beloopden.

Batavia.

„De verkoop van de hieronder specifiek genoemde goederen,

¹ Deze pangerang Poerbaja was in 1761 op aandrang van den Bantamschen Koning, van Ceylon teruggeroepen. (Zie Decl X, bl. 382.)

nevens eenige articulen van gering belang, bedroeg eene somma van
/ 1,548,177.16, wegens

418	kisten	amphioen,
256,250	ponden	zwarte peper,
223,750	"	Banca tin,
4,116	⊘	plat lood,
30,000	"	Curcuma, Java's,
16	Balen	katoene garens,
187,512	ponden	poedersuiker,
1,949	"	kandy "
6,240	"	poetjoek Sourats,
1,903	"	patolen "

"Ten aanzien van de Jaccatrasede Bovenlanden, komt tot ons
byzonder genoeg te manifesteren eene schoone leverantie van
1,875,000 ⊘ koffyboonen, mitsgaders dat in dit jaar ingesameld is:

56,745	ponden	peper,
3,527	"	indigo,
5,775	"	katoene garens."

.
"De gesamenlijke inkomsten van het jongste boekjaar 1763/4 be-
dragen eene somme van / 980,532, of / 103,000 minder dan in
1762/3, voornamentlyk wegens het minder rendement van
de pagten. Terwyl het niet dan tot onse sensibele smart verstrekt,
dat de verpagting van heden over 't geheel genomen nog minder
gehaald heeft; meer egter als wy ons hadden kunnen voorstellen,
mits het oogenschynlyk verval deser kwynende Colonie, mits het
verloop van den particulieren handel; waardoor dan ook op de Booms-
pagt alleen een minderheid van / 3,288 's maands gevallen is, in
vergeelyking van het voorleden jaar."

IV. Memorie, opgesteld door den Raad Extraordinaris van N. I. en afgaand Directeur van Java's Noord-Oostkust, Willem Hendrik van Ossenberch, om te strekken tot narigt van zynen successeur, den Heer Johannes Vos, aankomend Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust ¹.

Mynheer! Alzoo de Ed. Hooge Indiase Regering my op myn instantig verzoek heeft gelieven te permitteren om ter assistentie aan de Hooge Tafel, naar Indias hoofdplaats op te komen, en UEd. tot mynen opvolger als Gouverneur en Directeur op en langs Java's Noordoostkust te benoemen en te eligeren, met ordre om buyten het doen van een behoorlyk liquid transport van alle d'Ed. Comps. effecten, enz. UEd. tot narigt in te stellen eene distincte memorie, behelsende den presenten staat van Java en wat UEd. verders tot het bestier van zaken op deze kust zal van noode hebben en dienen te weten. Edoch aangezien het nog maar 3½ jaar ruym geleden is, dat de heer raad extraord. van India en doemaals afgaand Gouverneur en Directeur Nicolaas Harting by zyne ampele memorie, den geheelen staat van Java, zoo met betrekking tot de inlandsche zaken, als tot 's Comps. byzondere belangen, handel, inkomsten, dienaars en regeerwyze of zonder zelfs iets te passeren, beschreven heeft ² en er zedert dien tijd geen groote veranderingen zijn voorgevallen, zoo agte ik in de eerste plaatse het noodzakelyk, om hier geen gezegde zaken te repeteren, maar UEd. te wyzen na gemelde memorie en H. Hoog Ed. secrete resolutien, die daarop gevallen zyn, naar de brieven, enz. . . . dewelke UEd. zullen aantoonen gebeurtenissen, die in der tijd van myn bestier voorgevallen zyn en op wat wyze de dikwerf opgekomen onlusten geprenerieert, de gevreesde rupturen geheeld zyn; want hoewel ik het gebied van Java in rust en vrede hebbe overgenomen en ik UEd. 't zelve weder, zoo al in geen betere, ten minste in zoo een gerusten staat overgeve, zoo dient UEd. hem daarom niet te verbeelden, dat er in dit uitgestrekte land, hier

¹ Deze memorie is gedrukt in Deel V der „Berichten van het Historisch genoots. te Utrecht." 1853—1856.

² Zie Deel X, N°. LVII.

of daar, niet een vonkje zoude verscholen liggen, welke niet by tijds uytgedoofd een geheele brand zou kunnen veroorzaken.

Pangerang Prabodjoko of Singosarie, oom van den Soesoehoenang en halve broeder van den Sulthan, die heeft zig al verscheyden jaren als een vorstelyke rebel schuijl in het woeste Malangsche gebergte en op zyne luymen gehouden, om van derwaarts veel moedwil in 's Comps. gebied en in de Vorstenlanden te plegen, gelyk nader blyken zal.

Radeen Goenter of Wieradmadja Djam en Wiradikta waren reeds aan het woelen vóór myne komste alhier, waarbij een pangerang Rongo, verzeld van een pangerang Serang, nog kwam en andere vagebonden meer, waarvan sommige door onderwerping, anderen gesneuveld, allen gelukkig zijn ten onder gebracht, egter niet als na de verwoesting van eenige negoryen. — Deze brandende rebellie was naauwlyks gedempt, of eene woeste hoop kramans ruym sterk 1000 koppen kwamen weer op het tooneel met veel drift verschijnen en zich verstouten, genoegzaam in het gezigt en als onder den rook van Samarang, vyandelykheden te bedryven; maar door de onlogebare blyken van de wakende Voorzienigheid, zyn zy in een veldslag op Caliewoengoe totaal verstrooid en de voornaamsten vernield geworden. Aan deze zyde weer rust verkregen hebbende, zyn my dan van de Hoven, dan van den Oosthoek, weeder zwarigheden voorgekomen, waarvan ik hieronder, eenigsints omstandiger, nader zal ophalen, die altoos nog onder Gods zegen, ten genoege van Haar HEd. geremedieerd zijn; maar die my echter hebben doen ondervinden de waarheid van het oude gezegde, namelyk dat tgeen minder moeite en zorgen kost, iets te behouden, dan hetzelfde te verkrijgen, 't gunt met het grootste regt op het bekomen van den vrede en het behouden van dezelve op Java kan en moet toegepast worden, zooals UEd. zelfs na alle waarschyndykheid ook zult ondervinden. Mijn voornemen is dan den draad van de memorie van den heer Hartingh vervolgende, van niets te spreken dan van hetgeen eenige veranderingen is onderworpen geweest of nader bedenking meriteert.

Ik zal dan daarmede beginnen met de uiterste Oosthoek van Java ofte het landschap Balamboeangang.

Schoon de heer Hartingh sustineert dat eene posthouding aldaar onnoodig en maar tot praesjuditie van de Ed. Comp. zoude zijn,

heeft echter de gezaghebber Breton mij een project overgegeven ¹ aan haar Hoog Edelh. geadresseert, en UEd. dat kan vinden bij d'afgaande brieven aan welgemelde HEdelh. sub dato 12 Nov. 1763 (lees: 28 Nov.), behelzende om aldaar een comtoir op te richten, ter gelegenheid van den vlugtende pangerang van dat landschap, Patty en zijn gezogte toevlugt tot ons, als zijnde door het toedoen van den Balier uyt zyn land verdreven. Ik wil gaarne bekennen, dat my dit project niet geheel verwerpelyk in den beginne voorkwam, te meer omdat de Pangerang Patty beloofden wanneer hij weder in het bezit van zyn land door behulp geraakte, een contract met d'Ed Comp. aan te gaan, 'twelk nog al iets beloofde.

Edoch Haar Hoog Edelh., met grond oordeelende dat de omslag van d'Ed. Comp. bereids genoeg uytgestrekt was, en dat nieuwe etablissementen met de belangen van d'Ed. maatschappij niet overeenkwamen, hebben zulks van de hand gewezen en den Pangerang Patty aan zyn eygen noodlot overgelaten. Dit is een zekere waarheid met betrekking tot de tegenwoordige tijdsomstandigheden; maar of men in het toekomstige echter daartoe niet wel zal dienen over te gaan, zullen wy van den tyd, die verandering onderworpen is, moeten afwagten, want Balanbolangan, Lamadjang en Malang, schoon eygendommen van de Ed. Comp., altoos schuylnesten zynde van rebelerende princen en andere malcontenten meer, vinden dezelve aldaar altoos protectie en veeltyds adsistentie om hunne kwade desseynten ter uytvoer te brengen.

De Baliërs, onderhoorigen van den Koning Gusti Agong Mang-oer, spelen uit het eerste landschap, waarvan zij voorheen en van Lamadjang slechts beschermers waren, thans geheel den meester, hebbende zelfs den pangerang Patty en zyn broeder Willis naar Balie overgevoerd ².

Ik heb in het gepasseerde jaar op bevel van Haar HoogEdH. een brief met een zendeling naar Bali, aan dezen Gusti Agong Mang-oer gezonden, met verzoek zorge te dragen, dat zyne volkeren op Java niet verder doordrongen, waarop ik wel een voldoende antwoord heb

¹ Zie Deel X, bladz. 393 in de noot.

² Zie over de geschiedenis van pangerang Patty o. a. manuscript Hageman, Oost-Java Deel II § 6 Blambangan, inl. Historie.

gekregen; dog egter blijft de bedugting, dat de Baliërs met de volkeren van Malang en Lamadjang eens, door eenen vorst of Prins die het met de Ed. Comp. niet wel meent, opgerokkend of ondersteund wordende, ons werks genoeg aan dien oort zoude kunnen geven, en vooral als men dan hierby considereert, dat onze magtige antagonist, ik meene de Engelsen, die nu en dan zig eens om de Oost vertoonen, dog dewelke met hen zoo min politesse te bewyzen of hulp te bieden als mogelijk is, meer en meer overal dienen afgeschrikt te worden, by rupture daar eens post vattende en met die volkeren zig engageerden, zal men ondervinden, dat een fortres of een comptoir om van nabij een oog in het zeyl te houden niet zoo verwerpelijk is.

Over *Lamadjang* voert tegenwoordig nog het gebied eenen Cartanagara, die zig gedurende myn bestier redelyk stil gehouden heeft; over *Malang* Radeen Malayoe Coesoemo, broeder van den overleden radeen Wiranagara, dewelke wel wil schynen niet tegen d'Ed. Comp. te zullen ondernemen; echter niet alleen Pangerang Singosarie, hier bevorens aangehaald, protectie geeft, maar ook met hem een lyn trekt en in zyne strooperijen met volk de behulpzame hand biedt.

Alzoo zyn zy in het gepasseerde jaar onverwagt in het Passourawangsche gevallen, dog daar vandaan wecr schielyk verdreven, verwagtede maar na gelegenheid, om aldaar dan wel elders op nieuw eene invasie te doen, zooals uyt haar gehouden gedrag te bespeuren is. Dus vereyschen de belangens van d'Ed. Comp., waarop UwEdh. zal moeten aandringen, dat de vorsten de handen in mal-kanderen slaan, om met een vereenigde magt dien doorn uyt Java's tuyn te rukken, hetwelk met meerder effect zoude geschieden, indien HHoogEd. geliefden te accorderen, die expeditie met eene comp. infanteristen van 80 koppen en 500 man inlandse strandjavanen te ondersteunen, en waartoe ik aan hooggem. HEdelh. bereids heb verzoek gedaan by myne aparte letteren van 6 maart jl.; doch tzelve hebben haar H. Edelh. by derzelve secreete letteren van 9 April jl. finaal afgekeurd. Want dezelve zoude niet alleen hebben gestrekt om de volkeren der vorsten te beter te doen ageren, maar ook tefens te noodzaken met meerder ernst Praboedjoko aan te tasten, en nevens zynen heelen verdervenden aanhang tot zyn ondergang te brengen, buyten welk zulks bezwaarlyk zal vallen.

Omtrent *Sourabaija* heb ik niets aan te merken, als dat in plaatse van den tweeden regent, die overleden is, aldaar onlangs de successie verkregen heeft desselfs eenigste zoon, zijnde een jongeling van agt of negen jaar, onder den eertitul en name Tommongong Djaja Dirana, staande onder de voogdye en het opzigt van zijn twee brave pepattys, Soema dirono en Carto widjojo, die het land ook tot zijne meerderjarigheid moeten bestieren.

Sumanap. Daarover voert thans het gebied de radeen Tommongong Aria Natta Coesoema, tweede zoon van den overleden regent Tirta nagara. Deze jongeling van 24jarigen ouderdom was mij na zijns vaders dood, zoo door zijn schoonvader den Panembahan van Madura, als door den toenmaligen gezaghebber in den Oosthoek, den opperkoopman Abraham Christoffel Coertsz. en alle de voornaamste Mantris van dat landschap op het instantelykst voorgedragen; maar in het vervolg aan de verwagting die men van hem had niet hebbende voldaan, heeft oorzaak gegeven dat de Gezaghebber Breton zeer veel gravamina tegens hem heeft ingebracht en betoogd, dat men zulk een kostbaar landschap niet langer aan hem konde toevertrouwen, by een vertoog mede te vinden onder de afgaande Bataviasche secrete papieren van a^o. 1763.

Hierby kwam nu nog, dat de Panembahan van Madoera mede een wrok tegen hem zette, en op het verzoek van gemelden Breton tot zyne dimoveering, aanleyding kreeg het te ondersteunen, ten fine van daardoor de gelegenheid te krygen om zyne geliefden zoon Natta Diningrat in dat regentschap te helpen. Zeer veel bewegingen zyn daartoe geschied, doch Haar HoogEd. hebben om gewigtige redenen, in dit verzoek hoe krachtig ook aangedrongen, niet willen condescenderen, maar my zoowel als den Panembahan aanbevolen te tragten dien jongen Regent tot zyn pligt te brengen, hetgeen hy ook serienuslyk beloofd heeft.

Edoch, door het zien mislukken van zyn schoonvaders desseyne, eenigzints trots geworden zynde, schynt hy thans met Zyn Hoogheyd niet meer iets te doen te willen hebben, welke afkeerigheid nog vermeerderd is door het onlangs afsterven van zyne huysvrouw, dogter van den *Panembahan van Madura*; van welken vorst ik thans in het byzonder zal spreken.

Zyn Hoogheid, den eeretitul van Panembahan en Wedono over

de strand regentschappen tot Japara toe, behalve Soerabaya en Sumanap, ook afslag van 500 Sp. realen of de helite zyner contributie voor altoos, dus alles verkregen hebbende wat zyne ambitie maar zoude kunnen pretendeeren, schynt daardoor in gevoelen gekomen te zyn, dat men hem in alle zyne verzoeken, die hy billyk oordeelt, wel diende toegestaan, ten minste Z. H. schynt, by weigering altoos wat gemelykheid by hem te voeden; doch anderzints in allen deele en in alle zyne handelwyze eene volmaakte bereidwilligheid voor den dienst en de belangen van de Ed. Maatsch. betoonde, en het is niet als by onkundigen te verdenken, dat die prins immer meer een stap zal doen om zich met de Ed. Comp. te brouilleren, mits er in den Oosthoek altoos ligt een ervaren en kundig hoofd, die door wat te geven en te nemen Z. H. weet te cajoleren, en hem maar niet ledeert of affronten aandoet. Maar daar zal toch altoos by den Panembahan echter ééne moeyelykheid en eene zekere bekommernis blyven heerschen, zoolang zyn zoon Natta Diningrat géén etablissement verkregen heeft, en ik ben verzekerd, dat noch Toeban noch eenig ander regentschap om dien oort zal vacant geraken, waarom hy geen verzoek zou doen.

Deze jongman begint ook zijne jaren te krygen, is levendig van naturel, bemind en zeer gezien van de Madureezen, en dit is oorzaak genoeg voor den vader, om voor hem eer hy eens uytspat een bestaan te bezorgen, en hiertoe zal men vroeg of laat wel dienen eens over te gaan, wil men Zyn Hoogheid daarin te vreden stellen en daardoor te vaster aan de belangen van de Ed. Maatsch. verbinden. Sterk heeft hy geïnsteerd om Sumanap, gelyk ik bevorens gemeld heb; maar naderhand, schoon ik er nog geen melding van, om redenen, aan Haar HoogEdH. gedaan heb, heeft Z. H. mij voorgesteld en mijn goeddunken afgevraagd of het niet gelukken zou, byaldien hy aan Haar HoogEd. kwam te verzoeken om de aanstelling van zyn gem. zoon tot Tommongong en hoofd van de eilanden Kangiang, Sapodie, Sapandjang, Toelangoe en Gieli Genting ¹; waaromtrent ik Z. H. geraden heb van zulks niet te ondernemen, zeggende voorts, dat verzoek aan H. HEdelh. niet te durven voordragen, omdat somtyds eene nieuwe ongemakkelykheid zou veroor-

¹ Oostwaarts en zuidelyk van Madoera gelegen, nabij de kust van Soemanap.

zaken, schoon er myns erachtens niet veel zwaarigheid daarin zoude steken, en men zoude de Panembahan te vreden gesteld zynde, op nieuw verpligten en den beminden zoon een bestaan en etablissement geven, alhoewel de regent van Sumanap daartegen zoude hebben, wyl die eylanden onder hem sorteren; doch hieromtrent resideert geen de minste zwaarigheid.

Aleer ik van Madura afstappe, zoo zoude wel noodzakelyk alhier nog zyn, myne consideratie te geven over de successie van den Panembahan, die, hoewel nog gezond en sterk, echter den ouderdom sterk begint te naderen; maar dewyl ik myn sentiment, wanneer ik van de vorsten spreek, daaromtrent nader zal te kennen geven, zal ik hier maar nog melden, dat zig op Madura by haren broeder ook ophoud de Ratoe Maas, gewezen gemalinne van den Soesoehoenang, en die Z. H. pas twee jaren geleden, om haar gedrag, principaal om hare stijfhoofdigheid gerepudieerd heeft; hetwelk by den Panembahan in den beginne ook al wat kwaad bloed gezet heeft tegens den Soesoehoenang, maar schynt iets te zyn verminderd.¹

Omtrent *Grissée*, *Lamongang*, *Sidaijoe*, *Toeban*, *Lassem*, *Rembang*, *Joanna*, *Patty*, *Djenkalzewoe*, *Coedoes* en *Japara* niets aan te merken hebbende, dewyl het nog op den ouden voet en geen verandering voorgevallen is, als dat de onderkoopman mr. Pieter Ras thans als resident op *Grissée* ligt; over *Rembang* is regent Ingabeij Dermo Djojo, zoon van den vorigen regent Ongo Djojo, die mits zyn hooge jaren zyn ontslag gekregen heeft, en dat aldaar als resident mede geplaatst is de onderkoopman Jan Louis van Nimwegen. Tot *Joanna* is aangesteld als resident de onderkoopman Jan Pieter Bredius; en tot *Coedoes*, vermits de aanstelling van den gewezen tweeden regent Soera diredja tot tweeden regent van Danak, is wederom tot tweeden Ingabey bevestigd eenen Djojo Kosoemo, zoon van Radeen Tjondro Troeno, eerste regent van dat landschap, dewelke volgens Haar HoogEd. besluit, na het afsterven van zyn ouden vader dat regentschap alleen zoude dienen te behouden. Op *Danak*, in plaats van den ouden en byna afgeleefden Marta Negara, die zyn ontslag verzocht en bekomen heeft, is tot Tommongong en tweede regent

¹ Zie over deze repudiatie Deel X, bladz. 387 noot.

derwaarts weer aangesteld de voorwaarts genoemde Soera diredja, broeder van den Samarangsen hoofdregent Soera-di-Maugala.

's Comps kantoor op de qual ¹ is, ingeolge Haar HoogEdelh. ordres, opgebroken, en houdt zig daar alleen nog op een bosch-ganger om op de daar nog liggende balken te passen, en stipt toe te zien dat er geen boomen in het bosch gekapt worden, alzoo het door Haar HoogEd. op poene van de kettingstaffe voor den tyd van 10 jaren geïnterdiceert is.

Samarang. Gedurende mijn verblijf alhier heeft in de gebouwen eene aanzienlijke verbetering aangenomen, vele ledige plaatsen, verzamelingen van vuylnissen betimmerd, de Hohendorfs stroom, die droog was en veel stank veroorzaakte, gedempt, en tot eene aanzienlijke straat gemaakt, zynde het gouvernement, dat voorheen met een plat dak voorzien en aan vele lekkagien onderworpen was, met een pannendak gedekt, en is tegenwoordig hecht en sterk.

Ter verligting van de dagelyksche reparatien, is voorleden jaar, met approbatie van Haar HoogEd. ingevoerd een wagenpagt, die in het jaar circa nog 430 Rds. opwerpt, yt welk fonds nog al eenige kleine reparatien kunnen worden goedgeemaakt.

Tot afwering van de zeeschuymers, die den smallen handelaar langs deze kust al veel afbreuk doen, worden drie roey-galeyen onderhouden, als twee alhier in den omtrek en een in den Oosthoek buyten eenige onkosten van d'Ed. Comp., dewyl ieder tollenaar en handelaar, aan dewelke er het meeste aangelegen ligt dat de zee beveiligd wordt, voor derselver onderhoud, na rato een klein bedrag contribueert, van welke inkomsten en nytgaven op UwEd. bevel de Cassier alhier een boek houdt, en aan U in rade van politie moet rekening doen. Tot meerder encouragering, zyn den bescheydenen op de roeygaleyen al de buyt beloofd die zy bekomen, behalven de ammunitie van oorlog, die voor de Ed. Comp. blyft, en hoewel de roey-galeyen tot nog toe weynig of niets hebben opgedaan, en daarin gelykstandig zyn met de considerabele uytrusting in den jare 1762 tegen de zeeroovers, zoo houden zy echter de zee zuyverder, en men heeft in het gepasseerde jaar langs de kust van 't geheele gouvernement byna van geen zeerooveryen gehoord.

¹ Het fortje aan de „qualee” of rivier van Demak. Zie Deel X, bl. 344.

De raad van Justitie, waarvan voorheen een Gouverneur president was, is volgens Haar HoogEd. ordre en na het voorbeeld van andere gouvernementen thans zoo geschikt, dat de hoofdadministrateur daarvan president is, kunnende echter gemelde Justitiele Raad geen vonnissen dewelke eene corporeele straffe behelzen, ter executie laten brengen, vóór dat UEd. het vonnis met zyne approbatie gesterkt heeft, gelyk dat allomme eene permanente ordre is.

In den kerkenraad zit tegenwoordig ook de hoofdadministrateur als commissaris politicus, en van het jongst opgerigte collegie van weesmeesteren enz.

De Depatti Soera di Mangala en hoofdregent van Samarang, die voor dezen wel toeziende opperregent van Damak, Caliwoengo en Candal was, is daarin door Haar HoogEd. niet alleen bevestigd en daarvan eene acte ter hand gesteld; maar ook met Batang, Paccalongang tot Wiradessa toe zyn gebied als wedono uytgebreed, en het ware te wenschen dat men dien getrouwen Regent, om de balans dit heen meer te doen overslaan, een grooter uytgestrektheid van gebied konde geven.

Ik ga willems het overige met stilzwygen voorbij, omdat UEd. dezelve breedvoerig in de memorie van den heer Hartingh beschreven zal vinden. In zelve voege stap ik Caliwoengoe en Candal over, alleen hier maar noterende, dat in steede van den afgezetten Awanga, thans voor het laatste district regent is Tommongong Marta Joeda, zoon van den Samarangsen hoofdregent, gelyk mede Batang en Paccalongang, waarvan resident is de onderkoopman Jacob Spiegel.

Wieradessa in denzelfden stand zynde, zal ik hieromtrent ook niets aanhalen, maar melden, dat aan den capitain Chincees alhier, Tan Janko, gepermitteerd is op Oeloedjamie, hetwelk hy in pagt heeft, steenen pakhuizen op te rigten, op die voorwaarde dat zijn vervanger in die pagt dezelve voor het kostende voor Haar HoogEd. besluyt zal moeten overnemen, waarvan de specificatie ter secretary te vinden is.

Over *Pamalang*, *Tagal* en *Brebes* is thans Wedono de eerste regent van Tagal, Radeen Tommongong Raxa Nagara, en op welk comptoir tegenwoordig als resident bescheyden ligt de koopman Isaïc Rynst.

Dus langs de stranden beknoptelyk hebbende aangehaald hetgeen

zedert het vertrek van den heer Harting eenige verandering heeft ondergaan, voeg ik hier nog maar eenelijk by, dat gedurende mijn aanwezen alhier de contingenten van ryst en houtwerken op alle comptoiren meest voldaan zyn, dat over de leverantie van de zuyker, cattoene garens en indigo niet te klagen is; doch door gedurige regens is het laatste product in het jongst gepasseerde jaar slegt geslaagd, tot welkers verbetering en meerder leverantie UEd. van tijd tot tijd de residenten zoowel als de regenten by continuatie zal moeten aansporen, opdat deze voorname tak van 's Comps. handel en intrest niet verwaarloost worde. Door veeltijds gebrek aan schepen ter afhaal van houtwerken is er sedert eenige jaren bevorens eene considerabele parthy van houtwerken langs deze kust blijven liggen, die door onagtsaamheid der residenten verwaarloosd, en door bloot te liggen aan weer en wind meestendeels zijn bedorven, dewyl gemelde residenten liever altoos de bovenste en dus de jongste aangebragte tot meerder gemak hebben afgescheept . . .

De menagie is thans op zoo een voet geschikt, dat ik vertrouwe dat er niets meer af te dingen zal zijn, en het zal mannenwerk wezen, hetwelk UEd. zult ondervinden, het zoo op den duur gaande te houden. Ik heb van jaar tot jaar getragt de inkomsten en winsten te vermeerderen en de lasten te doen verminderen, waarin dat ik ten genoegen van Haar HoogEd. gereusseert ben, de aankomende brieven van gemelde HoogEd. geven daarvan een suffisant bewys; want in den jare:

1761/62 zyn de lasten	f	386623.10.8
de winsten en inkomsten	-	367294.14.8
in 1762/63 zyn de lasten	-	361400.10.—
de winsten en inkomsten	-	372978.—.—
in 1763/64 zyn de lasten	-	347060.01.8
de winsten en inkomsten	-	439237.12.—

Dus alles met betrekking tot de huyshouding alhier op Samarang afgehandeld hebbende, zal ik overgaan tot:

de *Vorstelyke Hoven*, en UEd. in het korte eene schets geven van den tegenwoordigen aanschouw en constitutie derzelve.

De *Soesoehoung* is een vorst, de goedaardigheid zelve, en zoo onverbrekelyk aan de Maatschappy verknogt, dat men, menschelykerwyze gesproken, nooit van Z. H. eenig attentaat ten nadeele van d'Ed.

Maatschappy te wagten heeft; edoch hoe goedaardig en zagtzinnig de vorst ook zy, en hoe onnoozel of eenvoudig men hem in vorige tyden mag geagt hebben, heeft Z. II. echter by mynen tyd meer dan eenmaal getoond, dat hy betreffende het point van honneur niet onverschillig is en hetselve wel weet te bewaren; het is zeker, hoe toegevend die vorst ook geoordeeld werd, niets aan iemand toegeeft, zoo het zyn gesag en majesteit maar eenigermate aangaat, ja zedert hy zyne vorige gemalin, des Panembahans zuster, die de meesteresse speelde en eene regte mannin over haar gemaal was, ten huyze en hove heeft uytgedreven, schynt de vorst meer en meer op te huyken, een regt keyzerlyk gezag te voeren over zyne onderdanen, en zich met nadruk te mainteneren tegens alle zoorten van kleinachting die hem zoude kunnen worden aangedaan. Ik heb nimmer meer van dien vorst iets kunnen verzoeken, of Z. H. was aanstonds altoos even bereydwilleg van my zulks te accorderen, behalven het uythuwelyken van zyne tweede dogter aan den pangerang Adipatty van de Mattaram, waarvan hy, hetzy onder verciert pretext harer jonkheyt, hetzy om zig door den sultan niet te laten dwingen, hetzy om de wrok, wegens des sulthans behandelingen tusschen prins Mangcoenegara en zyne gemalinne, van welk alles ik nog apart en met meerder omstandigheid hierna zal spreken, byna niet heeft willen hooren, in zooverre om het huwelyk te voltrekken; niettegenstaande Z. H. zyne dogter niet finaal heeft geweygerd, maar alleen het huwelyk uytgesteld, en myns bedunkens is het zeker dat zoo lange de Sulthan den Pangerang Mancoenegara zyne vrouw onthoudt, en zoolange de Sulthan des Soesochoenans dogter niet op eene plegtige wyze en naar het aloude gebruik der Javaanse princen laat ten huwelyk verzoeken, dat de Keyzer op gene instantien van buyten gedaan daartoe zal overgaan.

Echter zy UEd. die zaak ten hoogsten aanbevelen, opdat dezelve ter regter zyde uytvalt; want Pangerang Adipatty Aria Mancoenegara, schoon sedert zyn verkeering ten hove het woeste boschen krygsleven heeft afgelegd, en met bedaardheid en eene volkomen onderwerping aan de bevelen van de Ed. Comp. en den Soesochoenang zig gedragen hebbende, is en blyft echter levendig en driftig van temperament, die de hoop en moed verloren gevende, al zeer schielyk en op een oogwenk op den Sultan en de zynen zoude losgaan; om

hetwelk te beletten door alle bedenkelyke middelen, ik meer dan ééne nacht slapeloos doorgebracht hebbe. Wat overreding ik ook in het werk heb gesteld, wat vermogens ik ook heb aangewend, zoo is en blyft hy in dat gevoelen, dat zyne lieve gemalinne de Ratoe Bendoro, des Sulthans dogter, tegens haren zin en genoegen en alleen door dwang van haren vader aangehouden werd, dewelke hem nog waarlyk zoude beminnen zoo teeder als de prins haar lief heeft. Alles wat hy verzoekt, is om zyne waarde Bendoro weer te verkrygen ¹, en hy komt byna nooit by den Soesoehoenang noch by den resident Beuman, of zyn mond loopt over van liefde betuygingen wegens zyne verloren gemalinne, waarvan zyn harte vol is. UEd. zal gehouden zyn alle gelegenheden, die in der tyd mogen voorkomen te capteren, en waartoe het my thans door de begonnen hernieuwde vriendschap van de vorsten niet hopeloos toeschynt, om hem eens dat genoegen te geven, waarvan de constitutie van Java's welvaren en vrede gedeeltelyk zal afhangen. Wel is waar dat ik reeds alle middelen heb in het werk gesteld die ik heb kunnen uytdenken en ik oordeele gevoeglyk konden worden aangewend, om die fachieuse zaak een keer te doen nemen; doch het zal uyt de retroacta consteren dat ik in de vorige dagen niets meer heb kunnen verkrygen, als dat Ratoe Bendoro naar Samarang is overgekomen en aldaar om aan de begeerte van den pangerang haar gemaal te voldoen als buyten bedwang of aanrading van haar vader, van haren man was afgegaan, van welke zy om eenige kleynagting haar aangedaan eene aversie had; hebbende ik naderhand nog ter naauwer-nood kunnen uytwerken, dat men aan het Hof van den Sulthan beloofd heeft, haar niet uyt te huwelyken aan een anderen prins, zoolang Mancoenegara leeft. Het zal egter by continuatie van UwEd. departement zyn, zoo by UwEd. brieven als mondeling by UwEd. aanzyn ten Hove van den Soesochoenang en Sulthan, werwaarts ik noodig agte, op voorafgaande approbatie van Haar HoogEd. zig begeeft, aan de eene zijde den pangerang óf aan te moedigen om eene verlaten vrouw te vergeten, óf, dit niet mogelijk zijnde, Z. H. hoop te geven en belofte van uw devoir tot voldoening zijner harte-

¹ De geschiedenis der scheiding zie men in Deel X, noot 2, bladz. 394, en n°. LX der gedr. stukken aldaar.

lijke begeerte te zullen aanwenden, en aan de andere zijde, den Sulthan vriendelijk voor te stellen des pangerangs onverzettelijke genegentheyd voor de Ratoe Bendoro, welker slaappleats nog ledig blijft staan, zonder dat iemand zich verstouten durft dezelve te gebruyken of aan te raken, en dus op de eene of andere wijze een gelukkiger uytslag, als ik heb kunnen verkrygen, te bekomen.

De zoon van den pangerang Adipatty Mancoenegara, in name pangerang Aria Praboe Amid jaja, is getrouwd met de oudste dogter van den Soesoehoenan, en dus Z. H. schoonzoon.

De leiding der zaken brengt mij nu van zelfs om nog een woord te reppen van het verzogte huwelijk tusschen den pangerang Adipattie Anom en 's Keyzers jongere dochter, welk huwelijk, schoon in den gebruyke dat vorstelijke kinderen behooren met malkanderen te trouwen, echter moet aangemerkt worden dat niet zoozeer gezogt werd om de affiniteyt nader aan te binden, alswel om dien prins evenwel regt te geven om als schoonzoon, bij overlyden van den Soesoehoenang, de Soeracartase troon te beklimmen, alsoo de Keyser tot nog toe geen mannelijke kinderen heeft.

Hierom is het ook, dat de pangerang Mancoenegare, zoowel als de Sultan, d'Ed Comp. door een schynbaar attachement zullen trachten te believeu, en hetwelk ook kan aangemerkt worden als een breydel om hen beiden in bedwang te houden.

Aleer ik nu nog van Soeracarta scheyde, kan ik niet voorbij desselfs welgesteldheyd te vermelden, als zijnde de Holl. kamp genoegzaam geheel in sijn wallen berent, en met verseheyden zeer goede woonhuysen verciert, onder welken allen zeer uytmunt het huys van den eersten resident, hetgeen echter den vorst in eygendom toebehoort. Aldaar zijn, tot eerste, de opperkoopman Jan Christoffel Beuman, en mr. Pieter Luzac tot tweede resident. Aan den eersten zijn alle de apparte en hofzaken alleen gedemandeerd, doch de gemeene worden tegenwoordig door hen beyden behandeld.

's Keizers eerste minister of rijksbestuurder is nog de Radeen Depatty Mankoejorodjo, wiens goede hoedanigheden reeds van ouds bekend zijn; doch hij is oud en af, en de Soesoehoenang zal binnen korten dienen over te gaan om een anderen in sijn plaats op te doen, schoon ik geloof men werk zal hebben om weer zoo een te krijgen, die het zoo hartelijk met sijn vorst en met d' Ed. Comp.

meent, en daarvan de overvloedige blijken gegeven heeft, alhoewel hij in zich zelf boersch en weynig van pligplegingen weet of zich daarmede ophoudt.

De Sulthan, van wien ik thans behoor te spreken, hofhoudende tot Djocdjocarta, die een vorst is dewelk veel schanderder dan de Soesoehoeng is, maar aan de andere zijde ook in het geheel die goedaardigheid en inschikkelijkheid niet bezit, en Z. H. moet als glas, dat is met de grootste voorzigtigheid behandeld worden; want op het minste dat hem voorkomt en met zijn zinlijkheid of concepten, die zomwijlen al wat dwars zijn, niet overeenkomt, is hij aanstonds onvergenoegd, en dan kan hij zig wel 14 dagen of langer in zijn Dalem als opsluyten, zonder zelfs den ryksbestierder te willen hooren; want eens een besluit genomen hebbende, blijft hij daar onverzettelijk en met eene onvergeeflijke styfhoofdigheid op staan, zonder dat eenige persuasien Z. H. daarvan kunnen doen afstappen, tot dat hij ziet en ondervindt dat het onmogelijk is. Hoezeer men mij voornamelijk in den Oosthoek heeft trachten in verbeelding te brengen dat Z. H. slegts op zijne luymen ligt, om bij gelegenheid tegen de Ed Comp. en den Socsoehoeng de wapenen op te vatten, en alle zijne betuygingen van vriendschap en vredelievendheid slegts geveinst waren, dat Zijne Hoogheid, dan wel zijne hovelingen, met Prabodjoco, Malayoe Coesoemo en andere weerspannelingen in verband leven, zijn my echter nog nooit bewyzen voorgekomen, waardoor ik myn zegel aan dat sentiment zou willen hangen; integendeel stel ik vast, dat de Sulthan om zyn en zyns kinderen belangen willen, nooyt van het attachement der Ed. Comp. zal afstappen, schoon ik niet zou durven negeren, want daarvan heb ik de ondervinding, dat die vorst, hetzij met hulp, hetzij met conniventie van d'Ed. Maats., gaarne Mancoenagara en alle de zijnen met wortel en tak zoude willen uytroeyen, de wrok dien Z. H. tegen dezen prins voedt, tot nogtoe onverzoenlijk schynt, en niet als met den dood of verbanninge te zullen eyndigen. Daarenboven begint de vorst jaren te krygen, in welke de rust altoos boven de krijg en desselfs gevolgen gesteld wordt, en ik heb reden om vast te stellen dat Z. H. alle zijne wenschen zoude vervuld zien bijaldien de successie van het Mattaramsche rijk op zijn geliefden zoon, den Pangerang Adipattie, onveranderlijk gevestigd was.

Dat zijne hovelingen wel met de rebellen, om de eene of andere oorzaak, zouden kunnen corresponderen, wil ik niet geheel ontkennen; doch op wat fundament men zulks den Vorst zoude attribueren, weet ik niet, ja, zelfs is my al van ter zyde verteld, dat Z. H. de Sultan, zoodra de Kroonprins tot zyne mannelijke jaren gekomen is, genegen zoude wezen zyn gebied af te leggen en het zynen zoon op te dragen, zoo hy zulks maar kon verkrygen, en dan zyne nog overige levensdagen in rust en in priesterlyke bezigheden door te brengen, in den Oembol of lustplaats, die met veel kosten vervaardigd wordt.

Zyn Hoogheids oudste zoon is de prins Ingabei, dewelke om eene zekere misdaet, door de driften der jeugd daartoe verleid, by zyn vader in kleynagting is, en gesteld verre beneden zynen jongeren broeder, de pangerang Adipatty Anom, dewelke een volwassen jongeling word, en reeds in zyne gedoentens betoont de waarheid van het zeggen, dat de vrugt niet verre van de boom valt. Deze prins word van zynen vader, den Sulthan, als een oogappel op het teederste bemind en geliefkoosd, en byaldien UwEd. den vorst niet wilt ongenoegen geven, dient U indagtig te zyn altoos eenige geschenken aan dien jongen prins te zenden, zoo dikmaals U den Sultan iets stuurt, 't welk twee à drie reyzen in een jaar dient herhaald te worden, om de vorstelyke vrindschap gaande te houden, waarentegen UwEd. weder tot een recompens nu en dan wel eens twee à drie paarden zult krygen, zelden van een hair en van een couleur.

Des Sulthans ryxbestierder is de radeen Depatty Danocredja, van wiens hoedanigheden ik niet zal spreken, omdat reeds alles van ZEd. gezegd is, en dat de papieren genoegzaam daarvan getuigenisse geven.

Aan dat Hof ligt thans alleen de resident Jan Lapro, dewelke de rang van koopman heeft, en Haar HoogEdelh. hebben gelast hem by provisie daar alleen te laten, en schynt vooralsnog by den vorst en ryksbestierder hoogst bemind te zyn. Lang werk heeft men gehad, en ik heb myn aanzien ten hove zoowel als successive door brieven den Sulthan ernstig verzogt, om tot securiteyt van 's Comps. dienaren te Djokdjocarta een benting of fortres te helpen willen extrueren; doch altoos te vergeefs ¹. Men heeft wel reeds een jaar of

¹ Onjuist is dus het verhaal van Hageman (Tijds. v. Ind. T. L. Vvk. IX, blz. 321), dat „de regering sinds 1758 te Djokjokarta een fort gebouwd had.”

twee geleden begonnen de zoogenaamde logie in aarden wallen te besluyten; doch de aarde te stoffig en zandig zynde, konde niet houden, zoodat eyndelyk de vorst te rade is geworden, op myne herhaalde instantien, rondsomme de woning der Europeanen en waaraan zy thans bezig zyn, een steenen fortres te laten bouwen, zoo hegt en sterk, naar de teekening die de ingenieur Frans Haak daarvan gemaakt heeft, als er eenige op Java te vinden is; terwyl de noodzakelykheid vereysschen zal, derwaarts eenig meerder canon te laten voeren, want daarvan is men byna geheel destitunt.

Men zal dus in het toekomende voor het guarnisoen zooveel bekommering niet behoeven te hebben, als ik wel gehad heb wanneer ik voor eene rupture vreesde, dewyl er toen niets was hetgeen eenige dekking konde geven, ja zy waren veel veyliger in een open veld, dan in die zoogenaamde logie

Hoezeer ook myne predecesseurs in vorige tyden alle mogelyke devoiren hebben aangewend om de leverantie der producten te vermeerderen, zoo is het egter in de bovenlanden altoos schoorvoetende gegaan, en niettegenstaande myne iterative verzoeken aan de vorsten en ryxbestierders gedaan, zie ik daarvan tot nogtoe niet veel vrugt. Egter zullen de instantien gedurig dienen levendig gehouden te worden, en zooveel mogelyk zorg gedragen dat het alles in 's Comps. schoot komt, en niet van de smokkelhandelaars, die het cattoenen gaaren voornamentlyk, hoezeer men er ook op past, langs sluypwegen weten af te brengen en te vervoeren

De successie bij overlyden van een der beyde vorsten of van den Panambahan van Madoera is een point, hetwelk dubbel eene rype deliberatie meriteerde, en die by onverhoopte toevallen al meer bekommering en zwaarigheid zoude veroorzaken als men in den eersten opslag zich wel verbeeldt. Want de Soesochoenang eens komende te overlyden, zoude de pangerang Mancoenegara niet stil zitten, maar zekerlyk tragten den troon te beklimmen, on daartoe niets onbezogt laten. De Sultan zal aan zyne zyde alles in het werk stellen om dit te beletten, en tragten óf dat gedeelte van Java voor zyn zoon te bekomen, óf geheel Java weder onder één hoofd te brengen, wat beklagelyke rampen veroorzaaken zou, zoo een gouverneur daarin niets beslissen kan, en de heete mededingers naar het ryk elkander zullen zoeken de loef af te winnen, zonder

geduld te hebben of te willen wagten naar het decisief besluit van Haar HoogEdelh. En dus zoude het byna eveneens gesteld zyn, by het afsterven van den Sultan, dewyl Mancoenegara zoowel als de pangrang Adipatty van de Mattaram evenveel naar die successie zouden dingen. — En, den Panembahan van Madura eens onverwagts iets menschelyks overkomende, zouden zekerlyk beyde de zoons of hunnen aanhang zig zoeken meester te maken van het bezit. Om deze kwade gevolgen, die zekerlyk uyt zulke toevallen te resulteren staan, te prevenirèn, zoude zekerlyk eene vastgestelde successie veel kunnen contribuieren.

My is niet onbekend dat eene bepaling van die natuur uytlekende, ten hoogste pernitieus is, en daarom zoude zulks in secretesse dienen te geschieden, en deswegens den Gouverneur eene verzegelde ordre kunnen worden ter hand gesteld, die niet als by exteering van zulk een geval, mogte geopend worden, en by verandering van zaken of omstandigheden kunnen veranderd worden. Doch hieromtrent zal U Haar Hoog Edelh. geëerd besluit moeten afwagten.....

Het is eene bekende zaak, dat de pakt van de tabak en vogelnestjes aan de vorsten is afgestaan, die dezelve gemeenlyk voor drie jaren verpagten, waartoe veel liefhebbers, namelyk Chinezen, zich opdoen, die veelmaals de voorschryving van den Gouverneur verzoeken, hetgeen U ook wel zal voorkomen; maar ik heb my daar niet mede willen bemoeien en dit is ook de beste weg om alle de verzoeken, die ook van den kant der vorsten gedaan werden te declineren, als het zaken zyn waarvan de Ed. Comp. in het byzonder het regt toekomt

Nu zoude er nog resteren om UEd. eenige zaken rakende de huishouding en de dienaren van de Ed. Comp. die op deze kust bescheiden zyn op te geven, alsmede eene beschrijving te doen van den aard en de inborst der Javanen; maar dewyl UEd. reeds in zyne successive diensten betoond heeft, yver en doorzigt genoeg te bezitten, om dezelve behoorlyk te bestieren, en het tweede point door de ondervinding beter kan dan hier afgeschetst te worden, zal ik maar kortelyk in 't generaal van de inboorlingen dezer kust, ik meen de Javanen noteeren, dat dezelve meer en meer zig aan den dienst, submissie, en ommevang der Europeanen gewennende, ook meer en meer hunnen ouden inborst afleggen en een handelbaarder

aard aannemen, waardoor het niet zwaar valt hen te regeren. Haar eenigste staatkunde bestaat in eene diepe achterhoudendheid, waarom zy zelden hunne ware gedachten voor de vuyst zullen declareren, dan by de uysterste noodzakelykheid.

Over de regenten in 't algemeen, uytgezonderd een paar die wat loom hebben gevallen om haar contingenten ter behoorende tyd op te brengen, edog daaraan hebben voldaan, heb ik niet te klagen gehad, en UEd. zal van hen ondervinden alle gedienschtigheid en bereidwilligheid voor den dienst van d'Ed. Maatssy. byaldien UEd. maar zyn toezigt komt te vestigen, dat de respective residenten, die zig doorgaans wat willekeurig aanstellen, hun (i. e. aan de regenten) onder het een of ander voorwendsel niet meer opleggen als zy verplicht zyn, volgens de nieuwe schikkingen, die UEd. vinden kan by myn dagregister gehouden in myne reyse naar den Oosthoek en westwaarts naar Tagal, voorts bij andere aparte papieren; terwyl UEd. de regenten in hare klagten dient behulpzaam te zyn, die zy nooit zullen doen byaldien zy geen dubbele reden hebben.

Eyndelyk vind ik my nog verplicht nopens de koperen muntspecie te melden, dat deselve by myn aankomst gansch niet gewild en er nog wel voor 70.000 Rds. ruym per restant in cassa was; maar het geval willende, de afschaffing en billicon verklaringe van de gesnoecide dubbele stuyvers, waarvan eene considerabele quantiteyt roulleerde en zedert voor de Ed. Comp. opgewisseld, is daardoor de aftrek van de koperen duyten, die bevorens op myne instantie nog niet wilde gelukken, zóó groot geworden, dat Haar HoogEd., schoon nu en dan al eene aansienlyke somma er in myn tyd 133628 Rds. overgezonden, aan de noodzakelykheid en onzen eysch niet hebben kunnen voldoen; terwyl Java nog wel 2 à 300000 Rds. daaraan zal van noode hebben, alcer het land ter deeg daarvan vervuld zal zyn, en dus ben ik wel genoodzaakt geweest om in geen ongelegentheyd te vervallen met dezelve de meeste zuynigheid te betragten, hetgeen by continuatie dient opgevolgd te worden, tot dat men ruym daarvan voorzien wordt, het welk voor landman en handelaar principaal tot 's Comps. voordeel hartelyk te wenschen is; want by aanhouding van gebrek aan die munt, is het te dugten, dat de loodpitjes weer in zwang beginnen te geraken, en als eene

oude munt getrokken, allomme de geweldheid der koperen duyten tot ons nadeel zal stremmen; en schoon UEd. by continuatie de vorsten van het slaan der pitjes op eene vrlendelyke wyze dient af te raden, waarin ik in zooverre ben geslaagd dat zy in 't geheel niet meer in de beide Vorstenlanden worden geslagen, zal UEd. egter daarin zoo min als ik volkomen reusseren, vóór dat de overvloed der koperen duyten de gangbaarheid van de nog roullerende looden pitjes van zelfs doet cessereren.

Ziedaar! Mynheer, kortelyk opgegeven het noodzakelykste waarnaar UEd. zig dient te rigten.

Ik geef UEd. dan het bestier van Java over in een gewenschten staat, het land alomme in vrede en florissant, de vorsten in eene opregte harmonie met d'Ed. Comp. en in volle vriendschap met my, enz.

Samarang, 13 mei 1765.

(get.) Willem Hendrik van Ossenberch.

V. Memorie door den Raad Extra-ordinaris mr. Pieter Cornelis Hasselaar, afgaand resident, nagelaten aan zijnen vervanger den Opperkoopman Robbert Hendrik Armehault, geëligeert resident dezès Comptoirs.

Mynheer!

Dewyl het Haar Hoog Edelh. behaagt heeft my met myne verkiesing tot raad-extraordinaris van N. Indie op te roepen om aan de Hooge Tafel te adsisteren, en teffens te gelasten voor UEd. eene memorie te ontwerpen, heb ik my verpligt gevonden uyt kragte van die speciale ordre tot het byeenbrengen van zoodanig instrument, die ik, om de weinig omslag van dit bestier, om repetitien te vermyden en om de papieren, daar zeer nonchalant en slordig mede gehandeld was, door my in eene goede schikking gebragt, en welker naleesing ik UEd. ten hoogste aanbeveel, op de allerkortste en eenvoudigste wyze heb ingerigt.

Met de vorsten beginnende zal ik my niet ophouden met haren aard te beschryven, alzoo die by ondervinding het beste geleerd

wordt; maar UEd. opgeven van wien zy gesproken zyn, hunne namen en hun aantal in het ryk en de leverantien aan de Compagnie.

Zy zyn afkomstig van den *Soesoehoenang Goenoeng Djati of Sjeich Moelana*, die een groote voortplanter en doorzetter van de Mahome- taansche godsdienst op Java is geweest, volgende hierna de stam- lysten ¹.

De tegenwoordige princen zyn *Sulthan Anom*, die de helft van het Cheribonsche ryk regeert, en die in 1756 als van één ouderdom met *Sulthan Seppoe* zynde, volgens ordres van Haar HoogEdelh. den rang wisselen; *Sulthan Seppoe* en *Sulthan Cheribon* regeren ieder een vierde van het Cheribonsche ryk. Egter moet by het overlyden van den laetste zyne portie op *Sulthan Seppoe* devolveren, volgens een plegtig beslyt van de Hooge Regering, te zien by aankomenden brief dd. 30 dec. 1762. De *Panembahang* is geap- panageerd.

De inkomsten dezer princen zyn gering; hun land is niet groot, en de pady en coffy laat haar niet veel over, alzoo nog al een pompeusen omslag van huishouding hebben, uytgesondert hunne jaloersheyte tegen den anderen, waaruyt vele onaangename disputen voortvloeyen; maar waartegen ik heb getragt te voorzien met een voorstel om alle hunne *pepakkums* of wetboeken tot één boek te brengen, gelyk zulks omstandiglyk by de Cheribonsche resolutien van den 17 decem- ber 1774 en 20 Mei 1775 te vinden is; dog hetgeen om de korthed des tyds en de omslag van het werk nog tot geen volkoménheid heeft kunnen gebragt worden, recommanderende hetzelve UwEd. attentie aan, te meer het de goedkeuring van Haar Hoog Edelh. heeft weggedragen, zyn zy zeer gemakkelyk te behandelen, en het volk is door een langdurige rust van een gansch vredigen aart en zeer wel te bestieren.

De leveranties bestaan: in groote en kleine houtwerken, wordende de eerste tweemalen in het jaar vlotsgewyze naar de hoofdplaats verzonden, en de laatste gelyk andere producten door Compagnies schepen afgehaald; voorts in 400 coyangs ryst, waaromtrent ik my

¹ Wij laten deze lijsten hier achterwege, wyl voor den belangstellende eene veel uitvoeriger genealogie der Cheribonsche vorsten te vinden is in de *Memorie van Ilasselaar's* opvolger, *Armenault*, onder N. XXV hierachter.

gedraag aan eene rescriptie aan Haar HoogEd. dd. 21 July 1762 en volgens laatste contract van 18 January 1752, ¹ alwaar UEd. meer andere schikkingen zult vinden. De leveranties bestaan verder in 22½ picols indigo, werdende deze twee laatste articulen door de Tommongongs Pattys, die de zaken der princen waarnemen en waarmede UEd. het meeste te verrigten heeft, in de pakhuyzen geleevert.

De *Domceinen*, sedert a° 1746 aan d'Ed. Comp. afgestaan zynde, worden thans om de drie jaren verpagt, gelyk zulks het laatst is geschied ult°. December 1763, voor Sp. Rln. 19,980 of / 59,940, waar afgetrokken wordt de recognitie, als:

aan de vier princen: . . . Sp. R. 1800

" Pangerang van Gabang " " 100

" Ingabey van Indramajoe. " " 450

" geschenken, het eene jaar door het ander genomen

" " 1000 " " 3,350 of / 49,890

Rest Sp. Rln. 16,630 of / 49,890

Negotie, de voornaamste zuyl der Maatschappy, is er thans niet. De redenen daarvan kunt UEd. nagaan by myn eerbiedig schryven aan H. HoogEd. dd. 22 oct. 1764 ² en de gevolgen doen zien, dat dat gedwongen werk de ingezetenen van deze plaats ten eenemale uytgeput en verarmd heeft.

Wegens de *dienaren*, het *guarnizoen* en de *lasten* kan de memorie van menage UEd. tot rigtsnoer strekken

Overgaande tot de plaatsen onder Cheribon gehoorende, geef ik aan *Gabang* als een prinsdom de eerste plaats.

Het is een klein district even beoosten Cheribon, doch onafhankelijk van de Princen, en wordt bestierd door een pangerang. Het levert 8 picols Cattoenen Garen en 4 picols Indigo.

¹ Deze dagteekening is vermoedelijk die der ratificatie; er is toch kennelijk geen ander contract bedield dan dat, wat vermeld is in de Resol. v. GG. en R. van 31 Dec. 1751: zie Deel X, n°. XXXVI, bladz. 189.

² Uit den hieraangehaalden brief blijkt, dat de „negotie” van de Compagnie kwijnde, omdat de Chinezen en Mooren, die zich hoofdzakelijk met den handel belastten, geen debiet meer vonden voor de waren, die zij van de Comp. hetzij à contant, hetzij op crediet namen.

Lossary, een klein district beoosten Gabang gelegen, alwaar de rivier van dien naam de limietscheyding tussehen het Cheribonsche en Brebesche formeert, behoort ouder den Sultan Cheribon, blijkens nader bevestiging van Hun HoogEd. bij missive dd. 30 Dec. 1762, en wordt thans van wegen dien vorst bestierd door den Ranga Jaga Wasita.

Indramajoe, alwaar de houtvloten worden vervaardigd en gedepecheerd, is een klein regentschap, thans onder de beheersching van de Papattys Tanoë Jiwa en Wirantakka, nevens den broeder van den gedemoveerden regent, als voogden van den minderjarigen Ingaby Wira Loedra, levert 8 picols Cattoenen Garen en 4 picols Indigo.

De *Preanger-landen* zijn *Octama*, *Tjamis*, *Imbanagara*, *Limbang(an)* en *Soecapara* ¹, ieder onder hun regent, die het gezag over de opgezetenen harer districten hebben; moettende *Prakamoentjang* en *Sumadang*, volgens de ordre van Haar HoogEd. ², met al wat daartoe relatie heeft, wederom onder Batavia overgaan.

Hare leverantien bestaan in Koffy, Peper, Cattoenen Garen, Indigo, etc. Zijnde hier annex eene notitie der gewonen tax hunner leveranties van Cattoenen Garen en Indigo

Zie daar Mijnheer! een beknopt gedenkschrift, waarvan sedert a 1739 geen te vinden is. Ik wensch U zooveel rust en vrede toe, als ik genoten heb, mitsgaders bestendige voorspoed over alles, enz

(get.) P. C. Hasselaer.

Cheribon, 15 October 1765.

¹ Vg. deel VIII, blz. 274—281 en deel X, blz. 260.

² Krachtens Resolutie van 28 Mei 1765, werden de Preangerregentschappen Sumadang en Prakamoentjang, die zeven jaren te voren onder de residentie Cheribon gebracht waren, weder onder Batavia en het oppergezag van den Goeverneur-Generaal gesteld.

Bylage.

Lyste der gewone tax van het Cattoene Garen en Indigo, 't welk door de Preanger regenten moet worden geleverd., en hetgene zy in dezen jare voldaan hebben, te weten :

	gewone tax		in 1764/5 geleverd	
	het Catt. Garen.	Indigo.	Catt. Garen.	Indigo.
Oetama . . . picols.	19 $\frac{1}{2}$	4 $\frac{1}{2}$	14 $\frac{2}{3}$	5
Tjamis . . . "	29	7	10	5 $\frac{10}{3}$
Imbanagara . . . "	39	8	15 $\frac{6}{3}$	8
Limbangan . . . "	20	4	13 $\frac{1}{3}$	3 $\frac{4}{3}$
Soecapoera . . . "	59	18	23	17 $\frac{1}{3}$

(get.) P. C. Hasselaer.

Cheribon, 15 Oct. 1765.

VI. De Gouverneur Generaal Petrus Albertus van der Parra en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Gen. O. Ind. Comp.

Batavia, 31 december 1765.

WelEdele HoogAchtbare, enz.

Het Hoorns kamerschip, enz.

Java's Oostkust (wy zullen thans de) inlandsche zaken (bespreken) en onder die het gepasseerde met de vorsten deses lands, ten aanzien van welke wy met genoegten kunnen melden, dat door eene goede verstandhouding dit gezegende land, welks vredigen staat de Maatsy. zoozeer te stade komt, jousseert van eene volmaakte rust, vermits alle de zich in den beginne van dit jaar en nog nader vertoond hebbende wolken van zwarigheden, door tydig in het werk gestelde wel beraamde maatregelen gelukkig verdwenen zyn, mogende men thans op goede gronden hoopen dat de vrede van duur zal zyn. Immers als men na het uytterlyk mag oordeelen, schynt het zich daarnaar meer en meer te schikken, wyl men den Keyzer onglyk zoude doen met aan zyne vredelievende sentimenten te

twyfelen, en de Sulthan niet in gebreke blyft steeds de nadrukkelykste verzekeringen van welgezindheid te doen. Terwyl Mancoenegara zyn noodlot met gelatenheid draagt, en aanhoudend betuygt niets tegen het welbehagen der Comp. te willen ondernemen. Dog hoe favorabel nu alles ten deze aspecte zig ook laat aanzien, heeft de ondervinding al veelmalen en nog jongst geleerd, dat men op dat alles geen staat mag maken of vertrouwen kan, zoo lang Java het gevoelen heeft van eene menigte schraale princen, welke steeds naar gelegenheid hakende om hunne finantien te verbeteren, niets onbesogt laten wat hen tot bereiking van hun oogmerk dienstig voorkomt, en daarom ook nooit zullen manqueren oneenigheden te verwekken, om dus occasie te krijgen van, zooals men zegt, in troubel water te kunnen visschen. Tot een voorbeeld daarvan strekt de jongste inval der Cramans of zoogenaamde geestelijken in 's Keizers gebied, onder aanvoering van twee zoonen van den beruchten Abdul Cadir en eenen Sitjo Wilankan omstandig beschreven te vinden bij aparte Samarangsche brieven van den 25 January en 6 Maart ¹.

Intusschen schijnt de Sulthan, zedert dat die affaire geëxteerd is, in een beter vertrouwen en openhartiger dan ooit bevorens te leven; hebbende hy zelfs, om zyne welgezindheid te toonen, het dikwyls gereïtereerd verzoek geaccordeerd, en ook gelast de noodige materialen byeen te brengen, tot het bouwen van een fortres te Djokjokarta, met welkers extractie men daar thans ijverig bezig is ²; hebbende wy de ministers nevens den resident aan dat hoff by meergem. onze letteren van den 9den april aanbevolen, den vorst met alle vriendelijkheid te animeren tot de spoedige volbouwning van hetzelfde, om by eenigen kwaden aanslag in der tyd eene secuurere retraite te hebben, en zig daarin te kunnen mainteneren; blykende by 's Gouverneurs aparten brief van 15 November, dat er

¹ Uit deze brieven van Samarang dd. 25. January en 6 Maart 1765, blijkt o. a. dat in Soemanap zich weder een Tapa had opgeworpen, die met eenige Kramans aldaar huis had gehouden, doch welke onrust spoedig was gestild. Gevaarlyker waren de invallen van twee zoonen van Abdoel Cadir, in 1763, in de gewesten Kendal en Kaliwoengo. In 1764 scheen deze verzameling van Kramans eene gevaarlyke houding aan te nemen, omdat men vreesde, dat ook de Sultan daarin de hand had. De onruststokers werden ehter spoedig geheel verslagen, by Kaliwoengo, en de gevangenen gestraft.

² Zie hiervoor, blz. 36.

apparentie was om het fortres in het volgende najaar in eene complete ordre te zullen zien.

Ook mag men als een nader bewys van der vorsten goede intentie aanmerken, dat zy beiden, volgens Samarangsche aparte letteren van 20 mey, eyndelyk op de continuele aansporing om de in den Oosthoek en daaromstreeks zwerfende rebellen te onder te brengen, ieder een hunner voornaamste bevelhebbers met eenig volk afgezonden hadden, om met vereenigde kragten Singosarie, alias Prabodjoke, en de zynen te verdelgen ¹; schoon dat tot heden van even zoo weinig effect geweest is als alle vorige expeditien van die natuur, en het ook waar is dat de Sulthan tot die afzending schoorvoetende getreden is, mitsgaders het grootste gedeelte van de zynen zedert weder terug geroepen heeft, onder vele voorwendfels, waarvan de voornaamste waren dat ze het land kaal aten en niets op den vyand wonnen, met byvoeging, dat zulkx ook zonder Comps. hulpe niet te wachten was. Dat dit laatste niet geheel ongegrond is, blykt wyl de Heer van Ossenbergh by zyne aparte letteren van 6 Maart ook van datzelfde gevoelen was, uythoofde van de altoos heerschende jalousie tussehen der vorsten veldoversten, en ons daarom voorsloeg eene diergelyke expeditie te secunderen dog wy hebben daaro, zakelyk geantwoord, dat de presente constitutie veler zaken niet toelaat om in dat voorstel te condescenderen De Gouverneur Vos heeft, naar het gebruyk, en ter cultivering van de goede verstandhouding in de jongst gepasseerde maand October een bezoek aan de beide hoven afgelegd, alwaar hy met de gewone ceremonien zeer vriendelyk ontvangen, en onder de sterkste verzekering van welgezindheid en trouwe gescheiden is. Het opmerkenswaardigste wat by die gelegenheid voorviel, is alleen, dat hy den Soesoehoenang zoowel ongenegen vond om zyne tweede dogter ten huwelyk te geven aan den pangerang Adeputty Anom, zoon van den Sulthan, als de laatste vorst om zyne dogter Ratoe Bendoro aan haren gemaal den pangerang Mancoenegara weder te restitueren, hoeveel genegenheid die ook by aanhoudendheid voor gem. zyne gewezene bedgenootte bleef behouden Deze weigering, schoon van beyde zyden door

¹ Zie over dezen halven broeder van den Sultan, Deel X bladz. 333.

de welberaamde maatregelen van den Ed. Vos in het vriendelyke en uysterlyk met geen particulieren haat gedaan, thoont ons evenwel aan, dat de vriendschap tusschen de twee hoven niet van den zuiversten aard is, gelyk dat nader af te meten is uyt des Sulthans te werk gestelde resolutie zoo met zynen zoon den pangerang Adepatty Anom te laten trouwen met de dogter van een prins, als de voorm. Ratoe Bindoro mede in den egt te doen treden met den prins Diponogara, in weerwil van den Keizer en Mancoenegara's genegenheid, ook het ten dien regarde betoogde door den Gouverneur Vos. Hetgeen en des Keyzers ongenoegen, nader betoond (terwyl Mancoenegara zig het geval om de wille dezer regering, om geene beweging over de vermelde vereeniging van zyne vorige vrouw te maken, maar zig gerust en stil te gedragen, zich onderwerpt) den Sulthan naar het schynt, heeft doen besluyten om, aan ons kennis gevende van de voorm. huwelyken, teffens te verzoeken verschooning, indien hy in het een en ander mogt hebben misdaan, met nadere verzekering van aankleving en het agtervolgen van zynen aan de Maatsch. gedanen eed; en hoewel de Sultan dezen stap fundeert op de wetten, en dat hy het hertrouwen van zyne dogter niet verder heeft toegezegd, dan dat zy daartoe zou inclineren, zoo zal men egter Zyne Hoogheid daarover in ernstige en gepaste termen onderhouden, en al het noodige doen aanwenden om de rust en vrede tusschen hem, den Keizer en Mancoenegara bestendig te doen blyven, schoon het niet apparent is, dat er ooit eene regte welmeenendheid tusschen dezelve plaats vinden zal. Dan, dewyl het geensints met de belangen der Maatsch. quadreert, dat de vorsten dezès lands volmaakt eensgezind zyn en harmonieren, zoo zullen wy ons ook geen mocite geven om de verstandhouding tusschen hen verder te cultiveren, dan noodig is om alle publike oneenigheden voor te komen of te weeren; dat thans te gemakkelyker zal vallen, wyl beyde de partyen en Mancoenegara zich volkomen schynen toe te leggen, om de genegenheid der Maatsch. te winnen; waartoe zy naar onze verbeelding te meer aangespoord worden, omdat wy tot heden gedetailleerd (sic) hebben eene vaste bepaling te maken nopens de successie by overlyden van een der vorsten of den Panembahan van Madure, omdat wy dit aanmerken als een breydelsom zoowel den een als den ander in toom te houden, terwijl de opvol-

ging bepaald zijnde, by de minste uitlekking van zeer dangezeuse gevolgen zoude kunnen zyn Madura, waarentrent men almede in eene volkomen gerustheid verseeft, dat men om den Panembahan van dit eiland te voldoen, en meer en meer aan de Comp. te verpligten, zyn geliefden zoon Nata Diningrat aangesteld heeft tot tomongong en hoofd over de eilanden Kangiang, Sepodie, Sapandjang en Giligenting, bevorens gehoord hebbende onder den regent van Sumanap. Wy zyn daartoe overgegaan, zoo omdat die prins zyne genegenheid te dien einde aan den Heer van Ossenbergh had te kennen gegeven, en men hem daarin zonder de minste bedugting konde te wille zyn, als omdat hy (wien men in het voorleden jaar, om staatkundige redenen, het regentschap van Sumanap voor dienzelfden zoon weygerde) dog niet scheen te zullen rusten vóórdat Nata Diningrat geholpen was, maar zekerlyk by vacature van het een of ander regentschap, ons met vernieuwde instantiën zoude komen lastig vallen, die men eindelyk eens schoon tegens ons systema aanloopende, om gem. Panembahan in een goeden luym te houden, zoude hebben moeten voldoen.

De zeeroovers belemmeren, in praecjudicie van den smallen handel, by continuatie de vaart langs deze kust en in den omtrek van Cheribon sterk, hebbende zy niet lang geleden zelfs de assurantie gehad, om te Indramayoe zeven en te Joana vyf praauwmayangs, die ryst en duygen van de wal naar de daar ter rheeде liggende schepen transporteerden, in die tusschenwydte weg te nemen, schoon die vaartuygen ter eerstgemelde plaats nog wel door de scheepsschuyt geconvoyeerd wierden, die ook gespolicerd is, zijnde het daarin gewezen volk het zelfs maar ter naauwernood ontkomen. Wij hebben op de berigten van eenigen by dat geboefte gevangen geweest doch geëchappeerde inlanders, (vernomen) dat het Johorezen zyn, die zig meest op de eilanden Poeloe Crimon, Mandalika en Manjawakan ophielden

De insameling der producten, waarentrent de ongewone regenvlagen en sterke winden in het voorjaar zwaarmoedige gedagten veroorzaaken, is, schoon niet zeer favorabel, egter en vooral het aangelegenste articul van den rystoogst, door het gelukkig slagen van eene tweede naplanting tegen veler verwagting nog al wel uytgevallen, en wel zóó dat de respectieve regenten, die in den beginne weynig van hare

verpligte contingenten leverden, zedert eenparig beloften gedaan hebben daaraan compleet te zullen voldoen; waartoe zekerlijk veel helpt de interdictie tegen den particulieren vervoer van dien korf buyten Batavia, als nu met denzelven geen anderen weg kunnende inslaan, dat zij anders onder voorwendsel van schrale gewassen maar al te veel practiseren. Dit maakte de reden uit waarom wy den 29 October den Gouverneur Vos aangeschreven hebben, om ons op te geven welke regenten in gebreke bleven hun aandeel op te brengen, alzoo wy van intentie waren om door een tydig betoonden ernst, en om ook niet altoos de toegevende te spelen, dezulken die van traagheid te beschuldigen waren naar verdiensten te corrigeren; dat nu, als zij aan hunne belofte voldoen, niet noodig zal wezen. .

De winsten en inkomsten in het boekjaar 1763/4 hebben bedragen (Java's oostkust):

de winsten	f	439317.15.8
de lasten daarentegen	-	346978. 7.—

die dus . . . f 92339. 8.8 beneden

de voordeelen gebleven zijn, en wel f 41415.3.8 minder en daarentegen de winsten wel f 39317.15.8 meer dan de bepaling bij de memorie van menagie gereendeert hebben, zoodat dit gouvernement in vergelyking van die memorie f 80732.19 te voren is geraakt; en men heeft van het jongst afgelopen en van het presente boekjaar geen mindere verwagting, wyl de inkomsten, schoon niet veel, evenwel weder staan te acresseren door de pagt van de uytgevoerd wordende suyker, die volgens onse ordre by brief van 12 November, voor 't aanstaande jaar voor rekening van de Comp. moet verpagt worden.

Bantam, hetwelk gedurende het ten einde gelopen jaar uytgeleverd heeft eene aanzienlyke quantiteit van 3796875 w peper en 36663 w capoek. De aanbreg van peper, die in het jaar 1864 bedroeg w 2310000, heeft in dit jaar meerder bedragen eene aanzienlyke quantiteit van wel 1486875 w , en dus beantwoord aan onze verwagting, die wy UwEd. dienaangaande te kennen gaven by onze generale beschryving van heden een jaar; en onze hoop op een verder acressement van de pepereulture zoowel in 't Bantamsche rijk, als de Lampongsche landen, blijft nog al even groot, wyl de vorst overtuigd zoo 't schijnt van het voordeel,

dat hy daardoor trekt, niet nalaat bij continuatie zyne onderdanen daartoe meer en meer aan te sporen en de onwilligen met nadruk te corrigeren, zooals dat in Aug. passo bij den jongsten opneem der peperthuynen in de Bantamsche bovenlanden alweder 20 hoofden, twee mandoors en 14 gemeenen, door condemnatie tot de gewone werken, ondervonden hebben. Ondertusschen zijn de berigten, die ons met betrekking tot het aankweeken van dien korf toegekomen zijn, aller favorabelst, alzoo het getal der in het jongste jaar in het Bantamsche aangeplante boomen alleen bedroeg 756370, en in de jongste ses jaren te zamen gesteld 1774500 uytgemaakt, welk getal om aan 's Konings ordre te voldoen, met nog 108300 planten moet vermeerderd worden, wanneer er in die pepertuynen een naamwaardig aantal van 1970883 boomen zullen te vinden zijn. . . .

Inmiddels zijn de rapporten uyt het Lampongsche niet minder aangenaam, wyl de inlander daar mede allerwege met veel ijver bezig is jonge boomen aan te planten, en alles in 't werk te stellen wat tot bevordering van 't pepergewas dienen kan

De Hofs- en inlandsche zaken aangaande, hebben wij ons dog ongaarne genoodzaakt gevonden, by brief van 15 Mei toe te stemmen in de aanhoudende instantie van den braven ryxbestierder Pangerang Coesoema diningrat, die sedert de dimotie van den naar Banda gerelegeerden Tisna Nagara dat laborieus ambt voor de tweede maal heeft waargenomen, en hem om zijne debile lichaams constitutie zijne demissie op de reputatieuste wyze gegeven, mits dat hy tot het ophanden zynde voorjaar moeste blyven continueeren, zynde deesen en voor de Comp. en voor zynen vorst althoos trouw geweest minister op 's Konings eygen verzoek een jaarlyks pensioen van 200 Rd. toegelegd, dat uyt 's ryks inkomsten moet gevonden worden. Zoo op 's Konings voordragt als de favorabele getuygenis van voorn. ryksbestierder selve, hebben wy tot syn successeur benoemd eenen kiai Aria Soera di Laga, als volgens de rapporten een bequaam en alom bemind persoon zynde, en die in de jongste jaren nevens voorn. Coesoema diningrat zig uytermate beyerd heeft om de peperplantagien te doen toenemen, zoodat men reden heeft te verwachten, dat hy deselve nog steeds zal doen accesseren.

De Koning geeft ons by aanhoudendheid blyken van welmeenendheid, en heeft ons in het begin van May jl. door zendelingen com-

municatie gegeven wegens het aanstaande huwelyk van Pangerang Akram, zoon van den pangerang Soeria, oom van Z. M., met Ratoe Siena, oudste dogter van den in 1760 overleden Sulthan en predecesseur van den tegenwoordigen Koning, zoomede dat zyne dogter Ratoe Amisan zig met Pangerang Mortalla, vollen broeder van voorm. Ratoe Siena, in den egt stond te begeven; op welke twee huwelyken de vorst onze aggregatie verzogt, en dat wy enkel voor communicate hebben aangenomen, als daaruyt niet het minste nadeel in 's Comp. belangen voorziende. Intusschen heeft de Koning de 6000 sp. Realen, tot welker betaling men hem in den voorl. jare uytstel verleende, neven nog eene gelyke som die onder ult°. maart vervallen was, zoowel als nog andere 500 sp. realen voor een jaar onderhoud van den op Amboina geweest pangerang Mochamat, zedert behoorlyk betaald. — Wy hebben, om dezen braven vorst ook van onze zyde te believeen, hem andermaal surchéance verleend van de voldoening van het jongst weder verschenen termyn van 6000 sp. r., om na expiratie van het tweede onder ult°. maart aanstaande te gelyk 12000 Sp. R. af te leggen.

De voorm. pangerang Mochamat, 's Konings broeder, die in 't voorjaar 1764 naar Amboina gezonden, maar niet lang daarna of even na den val van den hoogmoedigen ryksbestierder Tisna nagara op 's vorsten instantie weder gerappelleerd wierd, kwam met zyne familie en gevolg in de maand July uyt die provincie hier aan, wanneer wy hem met de zynen direct naar Bantam voortzonden, alwaar hy door den Koning op eene tamelyk minzame wyze gerecipieerd is. — Voor weynige dagen ontvingen wy twee briefjes van den Commandeur Reynouts, gedateerd 16 en 17 dezer, het laatste verzeld van een relaas, waaruyt wy op het onverwagtste ontwaarden dat de Lampong Toelang Bauwangs resident Schoesten den 's Konings wege het gezag aldaar hebbenden Radin Tjakra Nagara eygenhandig nevens een zyner slaven doodgeschoten had, zonder dat men tot heden de reden daarvan weet. Dit zoo onverwagt als onaangenaam geval komt ons te zeldzamer voor, omdat gem. Resident met den Radin althoos als intieme vrienden omgegaan heeft, doende de omstandigheden . . . uyt het voorm. relaas . . . ons denken dat hy, Schoester, het gebruyk zyner redelyke zinnen verloren en in dolle razerny dit feit moet bedreven hebben. Wy hebben, om ten

spoedigste deze zaak te onderzoeken, aanstonds een vaartuyg naar Bantam gedepecheerd, en de bedienden gelast om daarmede een officier en 12 gemeene militairen nevens den gesworen scriba naar die Residentie te zenden, ten eynde meerm. Schoester in verzekering te nemen, en daar zoodanige stukken in te winnen als tot dese affaire applicabel zyn

De *Jacatrasche Bovenlanden* concernerende, heeft men van de Tangerangische boeren of landbouwers laten invorderen voor verschenen erfpagten f1200, en den gecommiteerde over de zaken van den inlander den 22sten maart gequalificeerd om in het vervolg dezulken welke in de voldoening van erfpagt agterblyven uyt het bezit hunner perceelen te stellen, zynde teffens aan twee differente personen in eigendom afgestaan 2 perceelen voor 250 Ryxd. ieder.

De *Praanger-Regentschappen Sumadang en Prakamoentjang*, die van den 12 Mei 1730 ¹ tot 12 Mei 1758 onder Jacatra gesorteerd hebben, dog op laatstgem. datum onder Cheribon gesteld wierden, zyn ingevolge ons besluit van den 28sten May, om de vele inconvenienten daaruyt ontstaan en waarvan er eenige by de resolutie van dien dag genoteerd zyn, weder onder deze hoofdplaats en het oppergezag van den Gouverneur-Generaal gesteld, om als de overige Jacatrasche bovenlanden te ressorteren onder den gecommiteerde over de zaken van den inlander, invoegen als zulks bevorens heeft plaats gehad.

(Batavia) Ter sessie (der Hooge Regering) van den 29 Oct. vertoonden de voornaamste lynwaat-negotianten dezer Colonie ons de menigvuldige inconvenienten, waarmede het tjappen der lywaten, by resol. van den 15 en 22 Novber 1763 ingevoerd ², verzeld ging,

¹ Resol. 12 Mei 1730. De hoofden van Bandong, Soemadang en Prakamoendjang hadden zich in 1730 gewend tot den G.-G. Durven, met verzoek voortaan te mogen behooren tot het gebied van Batavia, en niet meer tot dat van Cheribon, wegens den druk der diensten aldaar, zoo in het houtkappen, aanvoeren van hout en leveren van arbeiders aan het fort aldaar, als bij den afvoer der producten. Op 12 Mei 1730 hadde daarop G.-G. en Rade dit verzoek toegestaan. Op 12 Mei 1758 waren echter Prakamoendjang en Soemadang weder onder Cheribon gebracht.

² Resol. 15 en 22 Novber. 1763. Ten eynde den clandestinen invoer van Lijnwaden te Batavia tegen te gaan en den handel in dat verboden artikel te controleren, was bij deze resolutien bevolen, dat alle lijnwaden binnen Batavia moesten voorzien zijn van een Comps. merk of tjap. De getjapte lijnwaden werden door dat merk vervoerbaar; de niet gemerkte werden confiscabel.

en dat die alle zeer strekten in prejuditie van dien voornamen handel, met verzoek dat het tjappen mogte ophouden. In deze instantie is niet bewilligd, omdat er geoordeeld wierd dat de bygebragte redenen niet voldoende waren om van ons besluit daartoe af te wyken; maar besloten de vryheid om de lywaten, die vervoerd moeten worden, ter tjapping op de bescheiden plaatsen te brengen, en om die hier gesleten worden ongetjapt te verkopen, nog voor een jaar te prolongeren, wanneer men over dat sujet nader besluyten zal. Dus viel de dispositie op voorsz. instantie by de meerderheid, contrarie het gevoelen van den eerst get. Gouverneur-Generaal en de Heeren Raden extraord. Taillefert, Romp, Ossenbergh, Hilgers en Alting, die eenparig meenden dat men van het tjappen der lywaten wel zoude kunnen afzien, omdat de zwaarigheden der handelaars niet alle verwerpelyk waren, en de handel oogenschynlyk spoorlags ten agteren ging; die, wanneer het niet strydt tegen, maar zelfs direct gepaard gaat met het belang van de Maatschappy, niet genoeg kan gekoesterd worden, om deze colonien in stand te houden; terwyl er meer andere reden opgenoemd wierden, die wy (om kort te zyn) hier niet zullen verhalen, maar omstandig aangeteekend zyn te vinden by Resol. van voorm. 29 Oct. passato. Om alle twyfeling weg te nemen, die er nu en dan hier en elders ontstond, of met de interdictie tegens den particulieren vervoer van lywaten ook waren gecesseert de gepermitteerde lasten, den sloopsoverheden volgens de reglementen toegelegd, wanneer zy van de lywaetgevende comptoiren herwaarts retourneerden, hebben wy tot ampliatie van die vergunning gestatueerd, dat de lasten of packen, die hun zyn geaccordeerd en voormaals in lywaten wierden vervoerd, na deze hoofdplaats alsnog mogen worden getransporteerd (alle lywaten uytgesloten) in alle andere soorten van goederen, mits geen contrabande-waren zynde. En aan de schippers en opperstuurlieden der van Macassar reverterende schepen is gepermitteerd het medebrengen van agt en vier slaven ieder, zonder meer, op poene van confiscatie, en mits by den invoer betalende het gewone redemptiegeld van 10 Ryxd. voor ieder kop, alles volgens het aangeteekende by onse besluyten van den 2den July en 5den dezer

VII. De Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der Parra en Rade van Indie aan Z. D. H. den Prince van Oranje, Opperbewindhebber en Opper-Gouvern. Generl., en aan de Bewindhebbers der Gen. O. I. Comp.

Batavia, 31 dec. 1766.

Doorlugtigste Vorst, EdelHoogAgtb. HH. enz.

Tot onze byzondere eere en vreugde thans weder het geluk genietende om gelyk in den jare 1749 onze generale advisen met de verschuldigde eerbied te mogen opdragen aan Zijne Doorlugtigste Hoogh. den Heere Prince van Oranje en Nassau enz. . . . als het eminente hoofd van de Nederlandsche O. Ind. Comp., zoo zy het ons geoorloofd, deze te beginnen met ons eerbiedig compliment aan Uwe Doorl. Hoogh., dat het dezelve na het loffelyk voorbeeld van dess. beroemde Doorl. Heer Vader (G. G.) ook behaagd heeft deze aangelegen conquesten te nemen onder desselfs op- en- toezicht, de Maatsch. te honoreren met desselfs opperste gebied, en deze regering in het byzonder te suppediteren eene zooveel nadere betrekking tot Desselfs Doorl. persoon en hooge waardigheden, ja in de eerste plaats te stellen onder het Hoger gezag van een Prins, wiens bevelen ons nieuwen moed doen scheppen en op nieuw aanmoedigen zullen, om de ons aanbetrouwde zake der Maatsch., behaagt het God, zoodanig te bestieren, dat de Nederl. Comp. mag komen tot dien trap van grootheid en vermogen en nuttigheid voor ons Vaderland, die men zich van Uwe Doorl. Hoogh. protectie over deselve beloven mag, enz. enz.

De blyde tyding der gewenschte acceptatie door Z. H. van het Opperbewindhebber en Gouverneur-Generaalschap over de Maatsch. ¹ is hier voor de eerste maal op den 25 Nov. aangebragt, door den ontvangst eener missive van Heeren Bewindhebberen te Amsterdam gedateerd, en wy hebben niet gemanqueert dezelve aan de gemeente door het lossen van het kanon bekend te maken, en zullen ook niet in gebreke blyven Zyne Doorl. Hoogh. door eene statelyke inhul-

¹ Zie Resol. Ho. Mo. 24 Maart en 27 Maart 1766 en Resol. XVII Bewindh. 10 grasmaand. Tot Representant van Z. H. verkoos Willem V den Heer Thomas Hope.

diging, die op den 1sten Mey aanst. hier staat te geschieden, alomme in deze Indische gewesten in Desselfs Hoge waardigheden te doen erkennen

Java's Oostkust, inlandsche zaken int gemeen, en (zullen wy) onder die in de eerste plaats spreken van de Vorsten des lands, tusschen welken tot ons byzonder genoeg thans de vriendschap meer dan ooit schijnt plaats te grypen, en om bevorens geëxteerde onlusten niet meer gedacht wordt, alzoo het laatste voorval, waaruyt wel eenige brouillerieën hadden kunnen ontstaan, en dat den Sulthan zeer waarschyntlyk eenigen tyd gereserveerd gehouden heeft om zoo niet den Keizer zelve, dan den by hem zyn verblyf houdende Pangerang Mancoenagara te fixeren, namelyk de hertrouwing van des laatsten gewezen vrouw de Ratoe Bindoro, waarvan wy reeds de eer gehad hebben de eerbiedige communicatie te doen by onze eerbiedige van heden één jaar, door de voorzigtige handelwyze van den Heer Vos geene kwade gevolgen nagelaten heeft.

Wy hebben den Soesoehoenang, en de Gouverneur-Generaal alleen aan Mancoenagara, ons genoeg over hunne gehouden conduites met eene gunstige verzekering aan den laatsten te kennen gegeven; maar den Sulthan over ditzelve voorval en zyne eigenzinnige manier van doen ernstelyk onderhouden, en betuygd dat wy uyt hoofde van de door hem verzogte vergiffenis de zaak er by zouden laten, in dat vertrouwen, dat hy zyne verzekering van aankleven en welmeenentheid heylig nakomen zal, zooals hy ons ook sedert geen reden van misnoegen gegeven heeft; varende zelfs yverig voort met den opbouw van het te Djokjokarta geëxtruceerd wordende fortres, en waarop de Minjsters gelast zyn het oog te houden des het binnen kort apparent geheel voltooid zal zyn.

By de goede harmonie, die tusschen den Keizer en den Sulthan subsisteert komt nog, en dat de apparentie tot eene bestendige rust tusschen hen zeer vermeedert, dat der rebellen vermogen schynt te verflaauwen; want schoon zy zig nog al by continuatie in hunne gewone schuylnesten ophouden, en nu en dan een stroop in der vorsten daar naby gelegen landen doen, zyn die van zoo weinig belang, dat eer uyt nood dan met andere inzigten schynen ondernomen te worden. De Keizer doet hen steeds door zyne troupes observeren, en heeft zelfs, om de weinige voordeelen die op dat gespuys

behaald wierden, zyn veldheer teruggeroepen en een ander in zyn plaats gezonden, als thans meer dan ooyt gestoord zynde omdat Singosarie, één der rebellen, eene zelfs in 'tvoorleden voorjaar gezogte onderhandeling zeer flaauw en onverschillig afgebroken heeft, nadat de Keyzer hem nevens zyn zoon, indien tot submissie wilde komen, een gerust leven en toereykend bestaan had laten aanbieden, en hy zelfs daartoe scheen genegen te zyn; maar waarvan denkelyk op instigatie van zyn zoon, niets komen zal, zoomin als van eene formele uytroeying der rebellen, zoolange de vorsten niet met vereende kragten daartoe aanspannen, en de Sulthan by zyn voornemen blyft om hen maar enkel van zyne landen te houden, gelyk hy hen nog onlangs uit één zyner districten heeft doen delogeren, maar niet vervolgen; en schoon dat wel grootelyx zyne source schynt te nemen omdat wy daartoe geen Europesche hulpe afzenden, hebben wy egter nog niet raadzaam kunnen vinden iets offensiefs te ondernemen, maar by aparte van den 6 oct., onder approbatie dat 's Comps. limiten op de gerugten, dat die zwervers voornemens waren een kans in onze districten te wagen, versterkt waren, den Heer Vos op dit subject geantwoord, dat de Vorsten zoowel hare landen moeten dekken, als wij gehouden zijn 's Comp. bezittingen te bewaren.

De stranden genieten mede eene aangename rust, maar zijn om de oost, nevens Madura en vooral die van het Balemboeangsche, volgens 's gouverneurs aparte van 10 July en 3 Sept., in dit jaar vry frequent door de Engelschen bezogt, die zig ter laatstgem. plaats schynen opgehouden te hebben met den verkoop van Amfioen, lynwaden en snaphanen, en weder inkoop of troqué van hout en provisie, en schoon zy niets anders ondernomen hebben is het evenwel zeker, dat zy met andere voornemens daar moeten gekomen zyn; want hoe different de berigten daarvan ontvangen ook zyn, en het getal en de grootheid hunner daaraan geweest zynde schepen en vaartuygen werd opgegeven, kan men egter uyt dat alles opmaken, dat die natie met vry groote ontwerpen in nadeel van de Comp. beswangert is, en apparent wel iets nader ondernemen zal, om zig in het Balemboangsche of elders anders in te dringen en neer te zetten, vooral indien de gerugten waar zyn, dat zy met zich om dien oirt herom voeren den zig voor lange tot den Britten begeven

hebbenden broeder des Madureschen Prins ¹. De Heer Vos heeft aanstonds het noodige aangewend om nopens het een en ander be- behoorlyk geïnformeerd te worden, en wy hebben uyt overweging dat het een point van de uysterste noodzakelykheid is, te waken dat onze arrogante competeitoren vooral om dien oird geen verdere ingang krygen, ZynEd. eerst bij aparte van den 25 July gequalificeerd de in den Oosthoek aangekomen of van Amboina verwagte barken of sloepen, gecombineert met een gedeelte van de op Java tegens de zeeroovers uytgeruste vaartuygen, te laten kruyssen langs de stran- den van Balemboengang, ten eynde alles wat hen daar zonder pas zoude ontmoeten, in beslag te nemen en op te brengen; en vervol- gens by latere van den 6den October ², op desselfs propositie en

¹ Deze uitgeweken Madoerees was vermoedelyk een der zoons van Tsjakra Ningrat, die met zijn vader in 1745 naar Banjermassing was gevlugt. Zie Deel X, blad. XXXVII.

² Dat Gouverneur-Generaal en Rade hunne maatregelen tjdig wisten te nemen, bleek wel uit deze aanschrijving aan den Gouverneur van Java's Noord-Oostkust:

„Onder goedkeuring Uwer verrigtingen in het algemeen, namen wy in 't byzonder genoegen in het door U met opzicht tot de te Grissee aangeweest zynde Engelsche brigantyn en ses daarby behoorende inlantse vaartuigen, welke tegen de waarschuwing aan door het Oostergat vertrokken zyn

Met recommandatie, soewel te Soerabaya, als op alle de overige comptoiren van Java al het mogelyke te betragten om den vreemde Europeërs het aan- komen *aller diffieelst* te maken, en zulks egter exterende, hun geene ge- rieflykheden buyten water en brandhout te bewysen, mitsgaders van de Grisseësche reede niet anders als door het Westergat te laten vertrekken

En dewyl het een voornaem punt is te waken tegen allen indrang van Europeërs, en byzonder der Engelschen, zoo op Java en Madura als elders, heeft het ons niet alleen zeer behaagd dat UEd. den pangerang van den (eiland) Baviaen ter afwering van dergelyke aanloopers op 't serieusste onderhouden hebt, en dat op de instantie van den Prins van Madura, met hetselve inzicht, Bancallang met 12 man versterkt is, die daar zoolange UEd. het noodig acht mogen blyven, — maar om die zelve reden nemen wy volkomen genoegen in de door U te werk gestelde maatregelen, om van de dessein der Engelschen te *Balemboengang* geïnformeert te worden, en approberen de af- zending van een kruisvlootje, waarvan wy zoowel als van de verder beraande bekruisingen den uitslag te gemoet zien

Om intusschen de noodige toestel te maken, ten einde des gerequireerd wordende een paar duyzend man van Madura naar Balemboangan te doen oversteken, en 's Comps. limiten om dien oort door Javaen te laten dekken, en alle invasies te verhoeden, het Passarouangs garnisoen dusdanig te ver- sterken, dat by benoedigdheid een Europeesch detachement ook derwaarts zoude kunnen worden gezonden, om den Sumanapper tot beveliging van den overkant

favorable sustenue nog gemagtigd, eerstelyk om die bekruyssing tot in het aanstaande voorjaar te laten continueren, en daartoe twee van de bovengen. vier uyt Amboina gekomen vaartuygen aan te houden, ten eynde om met een eerstdaags van hier te zenden sloopje en twee sloepen de voormelde stranden te bewareu; tweedens, om ook de noodige toestel te maken, om wanneer de Engelschen daar weder kwamen te landen, 2000 Madurezen derwaarts te kunnen transporter, en in dien gevalle het Passarouangse guarnisoen dus te versterken, dat er een Europeesch Corps uit kan gedetacheerd worden; en derdens, om zulkx exterende, den Sumanapper Madura's overkant te doen bewaken, zullende er intusschen eenige middelen in 't werk gesteld worden, om des mogelyk de Engelschen en voorm. met hen herom zwerwenden prins zelve in het net te krygen, mitsgaders om de langs de Balemboeangsche stranden gezeten Chinesen, die daar schadelyk geagt worden, van daar te doen delogeren, zonder ze egter door geweld daartoe te noodzaken. Van wat uitwerking dit alles wezen zal, hangt nog van den tyd af; doch wy hebben

van Madura de wagt aan te seggen en daarop uyt den Oosthoek te doen letten; en eindelyk met de Balemboangers te handelen, of het mogelyk ware hen over te halen om de Engelschen met den door hen medegevoerd wordende broeder des Madureschen Prins in het net te krygen, blyven wy ook te gemoet zien wat van de door UEd. te ondernemen tentamens om de langs de stranden van dat district zich onthoudende *Chinezen* te doen verhuizen, zal worden, alsoo wy vermeenen dat men sulks door den Balemboanger zelve moet trachten uyt te werken, zonder zich vooreerst daarmede direct op te houden, ten ware die luiden van daar naar Java's Westkust gevoeglyk konden worden overgewezen, zonder hen door publicq geweld daartoe te noodzaken."

„Op de door UEd. versochte elucidatie, in hoeverre de aanbrengh van *amphioen* door Engelsen en anderen te Balemboegang, zoolange wy daar geen blykende possessie hebben, als een object op de dienaangaande aanbevolen orders moet aangemerkt worden, diene, dat UEd., uithoofde de Comp. meester is van de stranden van dat district, het regt daarop tegen dien invoer zooveel mogelyk moet funderen. Om alle twyfelingen dienaangaande weg te nemen, en den Engelsen die daar amfioen zouden willen aanbrenghen alle exceptien te ontnemen, en ook allen indrang van eenig vreemd Europeër te voorkomen, hebben wy besloten te Balemboang voormeld een Europees sergeant met twaalf inlanders in onze bezolding zynde te doen plaatsen, waarvan wy de uytvoering aan UEd gedefereerd laten, zoowel als aan Uwe keuze om daartoe Boeginezen, Macassaren of Maleyers te employeren; ten eynde daardoor en door het vertoonen van 's Comps vlagge, by alle gelegenheden, ons eigendomsrecht op dat district voor een ieder te doen blyken en staande te kunnen houden."

teffens den Heer Vos almede aangeschreven, om op Balembocang te plaatsen een Europees sergeant met 12 in 's Comps. bezoldiging staande inlanders, die door het vertoonen van de nederlandsche vlaggen by alle gelegentheden 's Maatschappy's regt op die landen moeten doen blyken, ten eynde de Engelschen of wie daar zullen tragten in te dringen te overtuigen, dat zij niet gerechtigd zyn daar possessie te nemen of haren handel uyt te breyden. De prins van Madura is, uit vreesse dat die natie nog eens zyn by hen zynde broeder aan den wal zullen zetten, tot tegengang hunner lorrendrayeren mede steeds zeer op zyn hoede. Wy hebben hem daarom vryheid gegeven te zyner beveiliging mede eene uitrusting ter zee te doen, mitsgaders geaprobeert dat Bankallang op zyne instantie met 12 man versterkt, en de pangerang op de Baviaen (eiland Bawéan), daar een Engelschman geweest en zig ververscht heeft, serieuslyk tot afwering van diergelyke aanloopers bij herhaling onderhouden is. Intusschen heeft de Panembahan zig gewillig getoond om een paar duyzend man ter transporterung naar Balembocang in gereedheid te houden, en toen eenigen tyd bevorens een Engelsche sloep zich op de hoogte van Sidayoe had laten zien, mitsgaders één schip, twee brigantyns en een sloep aan Madura's noordkant waren aangekomen, met den Soerabaya's gezaghebber het noodige beraamd wat tot dies afwering dienen konde; maar deze allen zonder iets te ondernemen vertrokken zynde, had zich onderwyl en weder een tweemast Engelsche brigantyn, verzeld van zes inlandsche vaartuygen af en aan Sidayoe vertoond, die eerst voor Poelo Manara en vervolgens ter Grisseesche reede ankerden

Buiten alle die onaangename visites der Engelschen, is deze kust in 't voorl. voorjaar ook bezocht door twee van Makkauw gekomen Portugesche scheepjes.

De bekruyssingen, die in het voorleden jaar uit dit gouvernement gedaan zijn tegens de zeerovers, hebben zoo min als vele vorige aan het oogmerk beantwoord, doordat die schuimers overal de kruyssers mydende, niet te agterhalen zyn geweest. Maar de bekruysing die in dit jaar, na 's gouverneurs propositie by aparte van den 12 Maart, gedaan is, en bestaan heeft uit 3 pantjallings en 35 praauw majangs, bemand met 88 Europeërs en 455 inlanders (verdeeld in 3 smaldeelen), heeft de Javasche zeeën tot groot nut van

den smallen handel zeer beveiligd, en een rovers vaartuig met 2 masten en by de 60 koppen in den grond geboord; van welke 5 man zig in een onzer prauw mayangs hebbende weten te sauveren, na den Europeeschen gemassacreert te hebben, wanneer de bloode Javanen aanstonds hun vaartuig verlieten, daarmede doorgegaan zijn. Dog zedert dat een gedeelte van dat vlootje oostwaarts opgestevend en by Balemboegang geëmployeerd is, zyn er weder enkele zee-schuymers te voorschyn gekomen.

Bantam (na vermelding dat er in het afgelopen jaar, tengevolge van nalatigheid, enz. der bedienden, veel minder peper dan in het vorig jaar naar Batavia was overgebracht, vervolgt de brief:) „Door dat de Koning by zyne goede sentimenten continueert en wy die by alle gelegenheden op de minzaamste wyze beantwoorden, waardoor van beide zyden alle redenen tot brouilleries geweerd worden, leveren de inlandsche of Hofszaken thans weynig ter bedeeeling uyt.

. De *Aria Soera di Laga* heeft in stede van den ontslagen *Pangeran Coesoema Diningrat* in het voorste van dit jaar het ryksbestierders ampt aanvaard, en schynt met geen minder hartelykheid de peperculture te bevorderen dan zyn brave predecesseur gedaan heeft, alzoo het getal der peperboomen by den jongsten opneem in Aug. passato in de Bantamsche binnenlanden al bedragen heeft 2001020 stuks, en waarboven weder ter aanplanting aanbevolen is een nombre van 119200 ranken terwyl van het eerste getal nog maar 144460 vrugten geven, en de overige 1856560 als in de jongste zes jaren na den anderen geplant zynde nog niet tot vrugtbaarheid gekomen zyn. Uit het Lampongsche zyn de rapporten niet minder favorabel, en het geval van den gewezen resident *Schoester*, wiens zaak by de justitie nog niet getermineerd is, schynt geen nadeeligen invloed op die culture gehad te hebben, alzoo daar in vier byzondere districten geteld zyn aan vrugtdragende en jonge boomen een aantal van 1015700, en dus 420200 meerder dan in 't voorleden jaar. . .

. Wat nu onze verblyfplaats *Batavia* zelve concerneert, enz.

Ten aanzien van de *Amfoen-Sociteit* moeten wy gewag maken van ons besluit van den 6 October jl., waarby geïnserceert is een extract uit de resol. van dit genootschap den 1en bevorens genomen, en wy met declineering van de verzogte vermindering der voor het aanstaande

jaar uit Bengale gevorderde quantiteit na de begrooting van den heer Raad ordr. De Klerk als directeur van deze societeit tot op 500 kisten, persisterden by de volgens onze secrete resolutie van 21 Juny passato geëischte 800 kisten van dat heulsap; omdat, schoon het met dies debiet zeer schoorvoetende gaat en eene prysvermindering tot een beeteren sleet zeer noodig geagt wordt, de toen nog af te zenden ordres tog apparent te laat in Bengale zouden aankomen, en wy al vooraf ten sterkste op eene prysverlaging aangedrongen hadden, buiten nog dat eene diergelyke geringe petitie al te zeer van het octrooi afweek, alhoewel dat in de jongste jaren niet weinig van zyn kragt verloren heeft Omtrent de *militie* dezer hoofdplaats zullen wy zeggen, dat onder huidigen datum onze geheele magt zoo te dezer hoofdplaats als de 17 daar onder sorterende buitenposten bestaat uit de volgende, als :

- 1 Colonel als hoofd van de *militie*.
- 1 Lieutenant Colonel titulair.
- 2 Majoors titulair.
- 9 Kapitains.
- 1 Kapitain Lieutenant.
- 17 effective en sous Lieutenants.
- 38 Cornets en Vaandrigs.
- 113 Wagtmeesters en Sergeants.
- 6 Paukers en Trompetters.
- 16 Schryvers.
- 13 onder Chirurgyns.
- 132 Corporaals.
- 40 Tamboers en Pypers.
- 973 gemeene soldaten; dat buiten dezelve nog heden ten dage in de beide hospitalen te vinden zyn :
- 4 Sergeanten.
- 11 Corporaals.
- 326 Soldaten.
- 2 Tamboers en
- 1 Pyper; en dat sedert den 15 Oct. jl. nog 196 stuks ten grave zijn gedaald, buiten 247 zoo zeevarenden als ambagtslieden. Wij zullen ons niet inlaten in een détail van de gegrond-

heid onzer bedugting over onze meer dan gemeene verzwakking, en de daaruit voortgevloede instantien sedert den jare 1761 tot onze jongste van de maand October, wyl men zig verzekert houd, dat van de hooge noodzakelijkheid om extraordinaire middelen te hulp te nemen Uw D. H. en WelEd.H. Agtb. zig wel zullen gelieven te houden overtuigd

Betrekkelijk tot de *Jaccratrasche Bovenlanden* is by onze resol. van 8 April geinsereerd een berigt van den boekhouder Tisson en sergeant Weis, die ingevolge arrest van 2 Oct. 1764 de byzondere regentschappen een voor een doorreist en van alle de coffij- en peper- tuinen oculaire inspectie genomen hebbende, daarby den uitslag hunner commissie overleggen, en onder meer aanhalen dat in het algemeen op den yver der regenten ten nutte der producten weinig te roemen is, alzoo zelfs eenige van de voormaals wel aangelegde tuinen, niet zoozeer door gebrek van volk als wel door verwaarloo- sing en luiheid van den inlander, genoegzaam geruineert waren; dog dat er egter onder de in de respectieve negoryen en campongs gestelde 8862335 coffij- en 159551 peperboomen, van de eerste 4693416 en van de laatste 101069 stuks gevonden werden die in de jongste drie jaren op de aanhoudende aansporingen van den presenten commissaris van Tets aangeplant zyn, en welken bediende wy daarom opnieuw geïnjungeerd hebben om in agtervolging van die goede ordres, den gezamentlyke regenten en de mindere hoofden verder aan te sporen, en den één meer den anderen min naar vereisch ernstelyk te adhor- teren tot een betere en alzins voor hun eigen en 's lands welzyn hoog noodige behartiging nopens de aanplanting en onderhouding der boomen, met den inzaam en rigtige leverantie aan de Comp. der producten, en wat meer tot bereik van dat allezints heilzaam oogmerk dienstig geoordeeld wordt; en waardoor, gevoegd bij het extraordinare welgeslaagde koffij-, dog sober pepergewas, dan ook bereeds veroorzaakt is dat er in het geëindigde jaar uit de onder deze hoofdplaats sorterende Bovenlanden ingezameld zyn wel 28207 picols of 3525875 @ Coffyboonen, dog ook maar 115 picols of 14375 @ peper, $87\frac{1}{2}\frac{5}{8}$ picols of 10893 Cattoene garens, $22\frac{3}{2}\frac{5}{6}$ picols of 2767 $\frac{1}{2}$ @ Indigo, 400 picols of 50000 @ cur- cuma en 24661 bosschen pady, gelyk dat nader blykt by het berigt van voormelde gecommitteerden, dezen in copie byge-

voegd. ¹ En schoon het zeker is dat de ruyme coffyooft, van welke volgens een nevens het berigt overgelegde specificatie, in de 22 voorgedane jaren of sedert 1744 ² geen voorbeeld is, wel eenig verlet in den inzaam van het tweede, derde en vierde artikel moet veroorzaakt hebben, heeft men ook omtrent de peper niet alleen inschikkelykheid gebruikt, maar zelfs besloten, dewyl die culture zoo min in de Jacatrase en Preanger als in de Cheribonsche landen wil aannemen, dien korl niet meer onder de verpligte leverantie te begrypen, en de regenten dus daarvan te ontheffen; zullende egter alles wat daarvan geleverd wordt tegen den bepaalden prys van 7 Ryksd. per picol aangenomen worden. Dog om bij deeze inschikkelykheid, de regenten ook aan te sporen tot wat meerder ernst omtrent de leverantie van cattoenen garens en indigo, arresteerden wy teffens gisteren, om door hen ieder voor zyn aandeel de te min opgebragte $134 \frac{4}{11} \frac{7}{5}$ picols van het eerste en $87 \frac{21}{2} \frac{5}{0}$ pic. van het tweede product te doen betalen, de helft van de jongst by onze resolutie van 4 febr. 1763 gestelde boeten van 10 Rxd. voor ieder picol garen en 20 Rxd. voor ieder picol Indigo. Onder de producten, die deze colonie voortbrengt, een van de voor-naamste artikelen zijnde de *suyker*, moeten wy ook speciaal verslag doen van onze besluiten van 4 en 25 Nov. jl., by welk eerste wy, op de vertooning van den Heer Directeur-Generaal dat er een restant van 3722309 ponden poedersuiker in voorraad lag, 'twelk met de toen nog na calculatie voor ult. december ontvangen party na aftrek van alle verzendingen, zoo naar Nederland als elders, gerekend wierd te zullen augmenteren tot eene excessive party van circa 5700000 ponden, zooals er ook wezentlyk thans in de pakhuizen in voorraad ligt 6580016 ponden van die soetigheid, of wel 580016 ⁶ meer als den 19 Aug. 1765 voor den jaarlykschen vertier gecalculeerd wierd, besloten om, wyl in dat besluit met opzigt tot dit jaar geen verandering konde gemaakt worden, maar alles wat nog in hetzelfde jaar ter schale zoude gebragt worden ook moest worden geaccepteerd, aleer sfinal te disponeren, door de officieren van de Chinesche natie te doen opgeven hoeveel er in het aanstaande jaar,

¹ Zie hierachter No. VIII.

² Zie hierachter No. IX.

na calculatie, door de gezamentlyke onder deze hoofdplaats sorterende suikermolens zoude kunnen worden geleverd. Aan dit requisit sedert door de officieren voldaan zynde, en zy by hun berigt stellende dat de 70 in eigendom of in huur van Chinesen zynde molens waarschynlyk zouden kunnen opbrengen 21000, en by een favorabel gewas wel 30000 knassers, uytmakende, met nog 5100 of 7285 cnassers die de overige 10 Jaccatrasche en 7 Bantamsche molens na evenredigheid gerekend mede zullen kunnen leveren, in het eerste geval 9,787,500 ponden, of by een ryk gewas wel 13,981,875 ponden; — waardoor, als men de acceptatie liet doorgaan met het bovengen. tegenwoordige restant een considerabele voorraad zoude aan handen komen, dat ons, en om de leverantie te verminderen en zoo na mogelyk te brengen op de door Uw EdH.agtb. bepaalde 6000000 @ ter sessie van 25 Nov. op de propositie van den G. G., by meerderheid deed arresteren:

1°. om zulke van de geprivilegieerde 80 suikermolens in het Jacatrasche, die 2 jaren stil gestaan of niet gemalen hebben, voor vervallen te verklaren, en dus het privilegie aan die onnutte effecten verleend in te trekken, na de bepaling by onze resolutie van den 18 Mey 1756 gemaakt, met de eygenaars derzelve schadeloos te doen stellen door die van de molens die in stand blyven;

2°. om te dien einde het collegie van Heemraden te gelasten, door twee leden nevens den secretaris, geassisteerd met 21 officieren van de Chinesen, exact te doen onderzoeken, welke molens 2 jaren of langer niet gemalen hebben, en ons zoo spoedig doenlyk te dienen van een schriftelyk rapport, onder presentatie van eede;

3°. om in 't aanstaande jaar 1767 by provisie niet meer te accepteren als vyf millioenen ponden poedersuiker eerste en tweede soort uit de Jacatrase en Bantamse gewassen, waarvan wy eene speciale verdeeling zullen maken na 't inkomen van bovengedagt rapport, uit het laatste omdat, schoon er zeven in stede van de by contract bepaalde vier molens in de Bantamse landen gevonden worden, den welgezinden koning, door op 't uiterste regt te staan, een merkelijke onaangenaamheid in zijn mediocren staat zoude ondergaan, tot weinig nut dezer colonie; en

4°. om den invoer van Javasche, Cheribonsche en andere suiker, van wat plaatsen of hoegenaamd, item het overschepen op de rheed

van den eenen in den anderen bodem, sub poene van confiscatie, met de vierdubbelde waarde daarenboven voor den aanhaalder te verbieden, zooals sedert geschied, en den Samarangsche ministers nevens den Cheribons resident gelast is de gemeente daarvan kennis te geven

De particuliere *Vaart* en *Handel* betreffende, hebben wy om die der Chinesche jonken naar deze hoofdplaats en voornamentlyk die van Limpho meer en meer te lokken, ten vervoer naar derwaarts afgestaan 150 picols thin, tegen 19, en 250 picols peper tegens 15 rds. de 125 ponden, mitsgaders nog 5 picols noten muschaat, tegens den gewonen inkoopsprijs.

Het tjappen der lywaten, dat wy den 29 October des voorl. jaars nog voor één jaar continueerden, door het behendig namaken der stempels niet aan ons oogmerk beantwoordende, hebben wy ter sessie van den 19 dezer besloten daarvan weder af te zien, en zulks aan de comptoiren waar het mede geschiedde ook gelast te doen.

.

VIII. Kort Sommarium der producten welke de onder te noemen Regent-

	Picols Coffij.	Picols Peeper.	Picols Catt.Gar.	Picols Indigo.	Bossen Padij.
Siliboet	"	"	" 8	" 8	1000
Tjitrapp	"	"	"	"	560
Tjipaminkies	60 —	"	"	"	"
Pamanoekan	130 —	100 —	4 —	1 —	"
Tjassem	130 —	100 —	4 —	1 —	"
Pagadeen	130 —	100 —	4 —	1 —	"
Twee Capitains	"	"	"	"	8000
Godongbadak	"	"	"	"	1500
Tjiblagong	200 —	25 —	4 —	2 —	"
Tjicalong	250 —	25 —	"	"	"
Tjimaper en Jatinagara	100 —	25 —	"	"	1000
Crauwang	200 —	150 —	8 —	4 —	"
Sumagang	1600 —	640 —	30 —	15 —	"
Pracamoentjang } volgens vorige oude verplichting	2700 —	1080 —	50 —	25 —	"
Bandong	3500 —	150 —	50 —	25 —	"
Buitensorg	4000 —	50 —	"	"	6000
Campongbaroe	800 —	"	"	"	4000
Tjanjoer, Jampang en het volk aan de Zuidzee	7500 —	250 —	65 —	35 —	"
Tangarang	150 —	25 —	3 —	1 —	"
De verplichte leverantie be- draagt	21450 —	2720 —	222 —	110 —	22060
In A°. 1766 geleverd	28207 —	115 —	87 18	22 17½	24661
	6757 —	2605 —	134 107	87 107½	2601
	Meerder geleverd	Te min geleverd	Te min geleverd	Te min geleverd	Meerder geleverd

schappen moeten uytleveren, en deesen jaare geleverd hebben, als:

Picols Coffij.		Picols Peeper.		Picols Catt. Gar.		Picols Indigo		Picols Curcuma.		Bossen Padij.
"		"		"	⊞	"	⊞	"	⊞	500
48	$\frac{1}{2}$	"		"		"		"		560
262	—	"		"		"		"		"
211	$\frac{1}{2}$	22	—	"	121	"	12	"		"
114	$\frac{1}{2}$	13	—	"	67	"		"		"
155	—	9	—	"	117	"	11	"		"
"		"		"		"		"		8750
"		"		"		"		"		1504
168	$\frac{1}{2}$	"		"		"	38	"		"
254	—	"		"		"		"		"
150	—	2	$\frac{1}{2}$	"		"		"		1000
250	—	25	$\frac{1}{2}$	"	11	"		"		"
2061	$\frac{1}{2}$	"		"	11	25 $\frac{1}{2}$	2	49 $\frac{1}{2}$	"	"
4296	$\frac{1}{2}$	"		"	39	—	13	100	—	"
4660	—	34	$\frac{1}{2}$	"	12	62 $\frac{1}{2}$	1	32	300	—
5053	—	"		"			"			6197
251	$\frac{1}{2}$	"		"			"			4000
10180	—	3	$\frac{1}{2}$	"	11	—	5	"		"
90	$\frac{1}{2}$	5	—	"			"	"		2150
28207	—	115	—	87	18	22	17 $\frac{1}{2}$	400	—	24661

Batavia, den 30sten December A°. 1766.

(was geteekent) A. A. van Tets.

Accordeert,

(get.) B. Reijke.

IX. Specificatie der geleverde coffyboonen uyt de Bataviasche
Bovenlanden, zedert anno 1744 tot anno 1766.

A ^o	1744	4,224 $\frac{1}{2}$	Picols
"	1745	7,249 $\frac{1}{2}$	"
"	1746	6,539	"
"	1747	10,301 $\frac{1}{2}$	"
"	1748	9,712	"
"	1749	12,015	"
"	1750	13,314 $\frac{1}{2}$	"
"	1751	19,088 $\frac{1}{4}$	"
"	1752	11,738 $\frac{1}{2}$	"
"	1753	18,063 $\frac{3}{4}$	"
"	1754	15,870 $\frac{3}{4}$	"
"	1755	14,068 $\frac{1}{4}$	"
"	1756	19,905 $\frac{1}{4}$	"
"	1757	20,922 $\frac{9}{12}\frac{2}{5}$	"
"	1758	16,022 $\frac{1}{12}\frac{9}{5}$	"
"	1759	14,468	"
"	1760	11,191	"
"	1761	9,022 $\frac{9}{12}\frac{5}{5}$	"
"	1762	11,228	"
"	1763	5,458 $\frac{8}{12}\frac{7}{5}$	"
"	1764	15,000	"
"	1765	7,361 $\frac{4}{12}\frac{9}{5}$	"
"	1766	28,207	"

Batavia, den 30sten December Anno 1766.

(Was geteekent) A. A. van Tets.

Accordeert,

(get.) B. Reyke.

X. „Generale Lyste van alle huysgesinnen binnen de stad
Batavia, by de respective wykmeesters opgenomen,
Anno 1766 (Extract):

Europesche inwoners (aantal personen):	1,282
Mestiesen " "	664
Mardykers " "	1,139
Chinezen. " "	2,518
Mooren " "	138
Maleyers en Javanen " "	458
Baliërs en Macassaren " "	7
Slaven " "	8,974
	<hr/>
	Totaal 15,180

„Generaal Summarium, genomen uyt de Rollen der res-
pective wykmeesters der Bataviasche Ommelanden,
Anno 1766”.

Nederlanders (aantal personen)	378
Mestiesen " "	491
Mardykers. " "	4,470
Chinezen " "	24,157
Ambonezen " "	410
Bandanezen " "	193
Mooren " "	948
Jentiven " "	317
Maleyers " "	1,484
Boetonders. " "	573
Macassaren " "	1,959
Boeginezen " "	3,917
Timorezen. " "	135
Mandarezen " "	576
Sumbauwers " "	283
Baliërs " "	14,751
Javanen. " "	30,769
Slaven " "	17,527
	<hr/>
	Totaal: 103,338

Batavia, 31 December 1766. ¹

¹ De opgaven over dit jaar worden gemist in de bekende tabel bij Raffles
„History of Java” II, App. A.

XI. De Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der Parra en Raden van Indie aan Z. D. H. den Prins van Oranje, Opperbewindhebber, en de Bewindhebbers der Gen. O. Ind. Comp.

Batavia, 31 Dec. 1767.

WelEd. Hoogagtbare, enz.

Nadat de Voorzeiler, enz.

Java's Oostkust. Wij gaven Uw EdHoogagtb. naar gehoudenisse kennis van de beraamde expeditie naar Balamboangan, met de redenen daartoe, en by onse eerbiedige van 15 Mai en 20 Oct. jl. ¹ hebben wy pligtschuldig bedeed, dat dezelve gevolg genomen heb-

¹ In den brief van 15 Mei leest men:

„Nadat de Europesche en Maduresche troepen te Panaroekan, zonder de minste resistentie te ontmoeten, geland waren, en aan strand in een opgeworpen benting de Prinsenvlag gebeschen hadden, syn het hoofd en de inwoonders van dat district sich komen onderwerpen; gelyk vervolgens, nadat de troepen verder opgemarcheert waren, die van Balemboangang, na een weinig tegenstribbeling, ook gedaan hebben, en sig van de Baliërs afgescheiden. Zelfs hebben sommige daarvan dies hoofd Cottabedda met verscheidene andere voorname om het leven gebragt. Maar de Lamadjangsche Regent heeft geweygert sich te onderwerpen, de wegen van syn lant beset en toegekapt, en selfs een onser voorposten met 500 man vyandelyk geattaqueert, dog is genoodsaakt geworden af te deinzen. Waarop ordre gestelt is, om met eenige Europeesen en 5 à 600 man Maduresen in dat lantschap in te dringen, en hetselve al was 't ook geheel te verwoesten.”

De brief van 20 October hield o. a. in:

„Schoon de expeditie in het Lamadjangsche seedert voortgang gehad heeft, en dat district voor de Maatschappy gepossideert is, zoo heeft egter de Regent zig niet willen onderwerpen, zynde met groot gevolg in het Malangsche en Antangsche geweken, daar hy schuilplaats vindt, en in weerwil van de gedane opeischingen, door den Regent van het eerstgenoemde district schynt geprotegeert te worden, die in dit geval blyk gegeven heeft van zyne kwalykgezindheid voor de Maatschappy

Wyl men dog aan dien kant aan den gang is, hebben wy den Heer Vos gequalificeert, om den Lamodjanger en allen die hun steun op die van Malang en Antang gevestig hebben, in hunne schuilplaatsen op te zoeken, en ten eenenmale magt- en kragteloos te maken. Waartop de onsen opgetrokken, en al eens door de vyanden geattaqueerd, maar victorieus gebleven zyn. Wy zien den verderen uitslag der affaire, en in hoe verre Singosarie en Raden Maas, na het oogmerk, tegelyk tot submissie te brengen zullen wesen, nog te gemoet; hebbende te meer reden op een goed eind te hopen, nu de Vorsten zig ook zeer bereidwillig getoont hebben om hunne landen te dekken, en te doen opletten dat geene der rebellen hun retraite daarin nemen”

bende, eerst Panaroe kan en vervolgens Baleboangan zelve zig aan de Comp. onderworpen had; dat men ook, op de betoonde onwilligheid tot onderwerping en het vyandelyk gedrag van den regent, genootzaakt was geweest *Lamadjang* te laten attacqueren en almede consideren, mitsgaders dat op die van Malang geweygerde uytlevering van den by hen schuilplaats gevonden hebbende Lamadjangse regent ¹, met zyn gevolg en anderen, onze magt in aantogt was naar dat district, en ook naar Antang, met oogmerk om met dies inwoonderen te gelyk de zig om dien oord meest ophoudende rebellerende princen Singo Sarie, anders Praboe Joko, en zyn zoon Radeen Maas tot submissie te brengen. Bij dezen moeten wy ten verfolge van de stoffe onder het hoofddeel van *Inlandsche zaken*, meest verhandeld zynde by de aparte brieven van den Heer Gouverneur Vos van 15 Maart, 17 April, 19 Mei, 7 en 30 Juny, item 11 Sept., 7 Oct. en 20 December, mitsgaders ons antwoord daarop van 10 April, 12 Mei, 23 Juny, 29 July, 25 Sept., item 29 en 31 dezer, UwEdH. agtb. melden dat ook sedert Malang en Antang door de onzen geoeucepeert geworden, hebbende volgens de gerugten de uitgeweken regenten met die by hun schuilplaats gezogt hadden en haar gevolg, zig vervoegd by de evengenoemde rebellerende princen op Woelo Laras, eene negory digt by Lodalim, het oude en byna ongenaakbare schuilnest dier swervers; werwaarts dezelve egter door onze troupes tegens de aanstaande goede mousson, en als de wegen bruikbaarder zyn dan in den tegenwoordigen regentijd, staan vervolgd en opgezogt te worden, met veel hoop van succes om nu dat gespuis uit te roeyen of te verstrooyen, waartoe van onze zyde alle zorgen gedragen wordt tegens hare retraite naar elders, en door de beide Vorsten mede niet alleen zeer bereidwillig order gesteld is, dat zy in hare landen de wyk niet nemen kunnen of eenigen onderstand vinden, maar zelfs is een gedeelte van 's Keizers magt met de onze geconjungeert, die te zamen al meer dan eens met vyandelijke partyen aan den gang geweest en altoos victorieus gebleven zyn; des men veel apparentie heeft, dat zoo zy intusschen niet door gebrek hun aanhangeren als dog meest opgeraapt volk zynde verliezen en genoodzaakt worden

¹ Zie omtrent de Regenten van Lamadjang en Malang, de Memorie van Ossenberch hiervoor, blz. 25.

zig te onderwerpen, zy dan door geweld daartoe zullen te dwingen zyn, dat de tyd welhaast zal openbaren en wy verlangen UwEdH. Agtb. te mogen communiceren. Intusschen zyn in het Balemboeangsche, Panaroekansche en Lamadjangsche wel reeds bentiugs tot verzekerde verblyfplaatsen van onze by provisie daar geplaatste en zig bevinde troupes opgerigt, maar anders zyn in gene van de in bezit genomen districten de zaken tot heden, zoo met betrekking tot eene bepaalde bezetting als de huishouding en wat dies meer zy, op een geregelden voet gebragt; dat egter geschieden zal, en in Panaroekean en byzonder te Balemboengan al geschied zoude wezen, was men daarin niet verhinderd geworden, eerst door het in possessie nemen van Lamadjang, Malang en Antang, en nu weder door den afval van eenige Balemboeangers, die voornemens zyn zig te voegen by zekeren Pangerang Willis, wiens broeder, een pangerang Patty, op Baly omgebragt is, omdat hy in 1763 zig aan de Comp. wilde submitteren, en welke Willis, eerst onder voorgeven dat op Baly mede met veel kleynagting behandeld wierd, 's Comps. aanneming laten verzoeken, dog sedert op het onverwagts zig te Balemboengan nedergezet heeft, daar aanhang maakt, weigeragtig blyft naar Samarang over te komen, en met de rebellen schynt te willen aanspannen ¹; dat alles den Heer Vos, volgens zijn jongste aparte van 20 dezer, genoodzaakt heeft andermaal eene expeditie naar Balemboengan te doen met eenige Europeanen en 1000 Madurezen over zee, en 200 Madurezen en 500 Bangersche Javanen over land uit het Lamadjangsche, om langs de zuidkant opmarcherende, zig eerst meester te maken van zeker naby strand liggend eilandje Noessa, en vervolgens te zamen de hoofdnegory Cotta zelve in bezit te nemen. Waartoe wy de gemaakte schikkingen geaprobeert, en boven des besloten hebben den Heer Vos, op zyn verzoek om nog eenige militairen, te assisteren met de onlangs van de westkust teruggekomen compagnie Mariniers, sterk 100 koppen, buiten de officieren, nevens 1 vaandrig, 2 sergeants, 2 corporaals en 48 gemeene infanteristen, onder aanschrijving, by

¹ De Gouverneur van Java's N. O. Kust schreef: „Het is van vry meer bedenking geworden, dat de pangerang Willis formeel te Balemboang een aanhang is makende, en veroorzaakt dat er geen diensten meer van de ingesetenen aan onse logie of de besetting toegebragt worden. Boven dit alles zoekt hy zig langs het Zuiderstrand met Malayo Coesoema en de andere uytgewekenen te engageren”.

onze aparte van heden, om alle mogelyke zorg te doen dragen, den pangerang Willis het niet door de vlugt naar Baly of naar de rebellen dan wel naar elders anders ontkomen, maar om daarentegen te tragten, hem met zyn aanhang, hetzij levendig hetzij dood in handen te krygen, en goedkeuring dat om de Balemboangers weder van Willis af te trekken, en te doen weten onder wien zy hooren, tot regenten by provisie zyn aangesteld zekere Bagus Anom en Maas Oeno, beide van oude familien aldaar, en die zig tot heden getrouw voor de Comp. gedragen hebben, om als zij daar nu by blyven continueren, als hoofden over dat district in het vervolg bevestigd te worden. Om intusschen dat onze troupen daar bezig zullen wezen, der Ed. Compagnie possessie beter te vestigen, ook een wakend oog te houden dat de Baliërs of onder hun naam de Engelschen, zooals men zegt, in geen troubel water komen te visschen en mede iets tegens Balemboangan ondernemen, of tragten Pangerang Willes met volk, vivres of iets dergelyks te ondersteunen, — hebben wy qualificatie gegeven de stranden daaromstreeks nog gedurende de tegenwoordige westmousson of tot Maart of April aanstaande te laten bekruißen, door het om dien oird zynde schip Vosmaer, met twee barken nevens eenige mindere vaartuigen; terwyl ook nog het schip de drie Papegayen met drie barken van hier binnen weinige dagen zullen afgezonden worden, om door den Heer Vos gedurende dien tyd geëmploicert te worden, daar 's Maatschappy's belangen dezelve het meest zal komen te requireren, en vervolgens als de Vosmaer en de drie Papegayen na onze ordre in het aanstaande voorjaar herwaarts gestevend zullen wezen, een of twee van voorm. barken te gebruiken tot de noodig geacht wordende uitloggers by Balemboangan.

Door de daaromstreeks en vooral in het evengem. district ge-grasseert liebbende ziekten, die onder de nieuwelings aankomenden nog niet geheel geëesseert zyn, zyn niet alleen vele Europeërs en inlanders overleden, maar ook de Pamakassanders en Maduresche hulptroepen van de eerste expeditie uit vrese van ziekte allen van daar verlopen, voordat het land genoeg is gezuiverd is geweest van de daar schadelijk geagte Chincsen, Bocginesen, Mandarezen en zoogenaamde Parnakanders, van Baliërs met Balemboangers gewonnen, schoon men ook van de laatsten, ter aanmoediging van den Madurees, dezulken (ter levering aan de Comp. tegens 35 Rds. ieder) tot slaven

verklaard heeft die zig niet vrywillig onderwierpen; uit welk soort van volkje nu wel meest de aanhang van Pangerang Willis bestaat, die daarom te gelyk met hem moeten worden gedelogeert, invoegen dat reeds met eenige andere suspecte personen heeft plaats gevonden, van welken er zelfs eenige in haare detentie overleden, en twee gewezen Balische hoofden door ons naar Ceilon verbannen zyn. Onder de eersten heeft zig bevonden zekere chinees The-Poanks, die bevorens, luitenant dier natie zynde, van hier geaufugeerd is, en op Balemboangan bekend en van de Engelschen gezonden was om nu handel in de producten van het land op te rigten, zynde egter het door hem gedaan relaas van geen de minste consideratie om daarvan in dezen gewag te maken.

Zoodra als nu de voorm. expeditie naar het oogmerk gelukkig geslaagd, de rebellen uitgerooid of verstrooid, en alles op een bepaalden voet gereguleerd is, zullen wy alle de geconquesteerde districten, in stede van lastposten, trachten te maken tot zooveel mogelyk winstgevende plaatsen voor de Maats.; wordende van de inwoonders niets meer gevergd dan zy aan hunne hoofden hebben opgebracht, en het nodige tot verversching als anderzints voor de Europesche krygers tegens betaling afgekogt, zoo om hen tot den landbouw aan te moedigen, als een gunstig denkbeeld van 's Comp. regering in te boezemen.

De *Vorsten* en haar landen genieten voor het overige eene gewenschte ruste, principaal veroorzaakt wordende door de goede harmonie die meer en meer bestendig tussehen de wederzydsche hoven resideert en door beyden schynt geconserveert te worden, inzonderheid door den Keyzer.

De prins van Madura continuert by zyne welmeenende gevoelens voor de Comp., en heeft niet alleen bereidwillig tot de eerste expeditie naar Balemboangan een corps van 2000 koppen, maar ook tot de presente de verzogte hulptroepen gefourneert, en zelfs den Heer Vos in het voorjaar naar Sourabaya verzeld, om het noodige te beramen; dat in den beginne eenige bedenking baarde, of hy niet wel inclineerde eener zyner zonen gesteld te zien in het bestier van Balemboangan of een der andere geconquesteerde districten, hetgeen wy als tegen 's Comp. systema aanloopende, den heer Vos als by anticipatie recommandeerden te prevenieren. Dan de Panembahan heeft tot heden

geen sollicitation van die natuur gedaan, maar wel tot rappeling van zyn op Ceylon zig bevindende broeder Rana dinigrat met zyne familie en gevolg, waarin wy zoomin zwaarigheid gevonden hebben te bewilligen, als om te approberen dat Zyn Hoogh. de weduwe van den voorwaarts genoemden op Bali om het leven gebragten Pangerang Patty zig ten vrouwe genomen heeft, als beyde zaken zynde waaruit in de presente tyden geen zwaarigheden te voorzien of te dugten zyn, en waarmede den Panembahan veel genoeg gegeven is. Om welken nog meer te believeen, hebben wy Zyn Hoogh. als een geschenkje doen aanbieden de verzogte honderd snaphaansloten en vier koperen trommels, mitsgaders aan den eersten regent van Coedoes gedefereert den titul van Radeen Tommongong Wirjo dinigrat, als met vol genoeg getrouwd zynde met 's prinses zuster, de gesepareerde vrouw van den Keizer.

De *Stranden*, die in het voorleden jaar zeer frequent van de Engelschen bezogt zyn, hebben in het gepasseerde byna geen overlast van die natie geleden, alzoo buiten de te Bonang aangeweest zynde bark de Tartar niet meer dan twee scheepjes onder Engelsche vlaggen na den anderen deze kust aangedaan hebben.

.

De bekruisingen tegen de *Zeerovers* zyn weder geschied, maar op eene andere wyze dan bevorens gedirigeerd, hebbende wy . . . de roeigalleeyen doen afschaffen, en de regenten zeer gewillig en met redelyk goed succes hunne districten met eigen vaartuigen bekruist, ieder, om de inlanders aan te moedigen en met het schiet geweer wel om te gaan, 's Comps. wege bemand met een à twee Europesen en voorzien van kruid en lood naar benodigtheid; waartegen wy zoowel ingetrokken hebben de voor den smallen handelaar te zeer drukkende belasting op passen naar den overwal van Java, deze hooftplaats en Bantam, als de regenten ontheft van hetgene zy uit de Tjatjas-gelden alsmede voor het fonds der roeigaleeyen moesten contribuieren, met instandhouding egter van het 1% dat de pagter ook daartoe moet opbrengen, als door de ministers toereikend geoordeeld wordende, zoo tot verevening van dat nog ten agteren staande fonds, als tot goedmaking der kosten, die de Comp. wegens gemelde Europeërs en het voorzien met kruid en lood zal komen te dragen

Dat wegens den inzaam van producten niet te klagen valt, consteert door den aanbreng, in dit jaar, te dezer hoofdplaatse voor de Comp.

van:	15727385	Ƴ of 5128½	Lasten ryst
	295500	„ of 96½	groene cadjang
	5312½	„	Indigo in soort
	35125	„	Cattoenegarens
	490	„	Cardemon
	3095	„	Zwarte peper
	4875	„	Cubebe of staartpeper
	5325	„	lange peper
	441		lasten zout
	1514		kannen aardolie enz.

.

Batavia zelve, zoo melden wy, enz

De procedures tegen den gewezen resident te Lampong Toulang Bawang, Willem Schoester, over het doodschieten van den daar van wegen Bantams koning het gezag gevoerd hebbende Radeen Tjakra Negara en een slaaf, waarvan wy UwEdh. de verpligte communicatie gegeven hebben is door den raad van Justitie getermineerd, mitsgaders Schoester gecondemneert zynde om gedecapiteerd te worden, en deze verzoek gedaan hebbende om gratie, . . . vonden wij goed alle de procespapieren op te eischen, en die te doen stellen in handen van de Heeren Alting en Hasselaar en hieraan door die heeren voldaan zynde, arresteerden wy ter sessie van den 31 July te persisteren bij het geslagen vonnis door den Raad, gelyk dit sedert ook volgens het aangeteekende by onse resol. van 21 Aug. is ter executie gelegd, zynde Schoester onthoofd, en zyne goederen geconfisqueerd

De *Bank-courant* en van *Leening* betreffende, statueerden wy ter sessie van den 13 Februari op de door den heer van Ossenberch als Directeur opengelegde bezwaarnissen, wegens het considerabel ledig leggend kapitaal en het gevaar dat met de verergering der tyden toeneemt om het te laten roulleren tot stand- of gaande houding dier banken en maintien van de successive daartoe gestelde ordres, dat ingaande met medio dier maand, hoe groot het kapitaal van iemand in de Bank ook wezen mag, egter van niet meer als Rds. 25000 intrest zal worden goed gedaan, en dat ook nog op geen

andere gelden als die behoren aan personen binnen de jurisdictie van de Comp. domicilierende, mitsgaders dat een iegelyk die eenig geld inbrengt, des noods gehouden zal wezen om onder eede te verklaren, dat hem of haar in eigendom toekomt

Van de *Jacatrasche bovenlanden* hebben wy aan den Gouverneur-Generaal afgestaan in eygendom twee stukjes land, nevens andere landeryen van denzelven, gelegen tusschen de spruyten Tjiefienang en Tjietjantong, 7 à 8 uren gaans zuidwaarts van deze stad, voor de door den gezworen taxateur waardig geschatten somme van Rds. 500, en in zelve voege aan den Heer Raad Extraord. Romp gecedeert een stuk Comps. land genaamd Benting Alang Alang, ook wel Joe-passan Parrang, gelegen twee uren westwaarts van deze stad aan de noordzijde der Mokervaart, voor de mede getaxeerde prys van Rds. 1200.

De producten, die uyt bovengem. Boven en Preanger landen gedurende dit jaar (1767) ingezameld zyn, bestaan in:

26987 $\frac{7}{260}$	picols of	3373376 $\frac{1}{2}$	ƒ koffyboonen.
101 $\frac{1}{2}$ $\frac{8}{5}$	" "	12741	" peper.
143 $\frac{3}{2}$ $\frac{4}{5}$	" "	17909	" Catoenen garen.
22 $\frac{8}{2}$ $\frac{1}{5}$	" "	2831	" Indigo.
250 $\frac{1}{2}$	" "	31312 $\frac{1}{2}$	" Curcuma.
en 24160 bossen Pady. ¹			

XII. De Gouverneur van Java's N. O. Kust aan Gouverneur Generaal en Raden van Indie.

HoogEd. enz.

Van de by onse occupatie van Oulopampang ² de vlugt genomen hebbende Chineesen is men, na contenu van myn vorig schryvens, nog een parhytje op de inleggende notitie bekend ten getalle van groot 30 stuks meester geworden, schoon vegtenderhand en des wynig gratie meriteerde; onder dezelve bevinden zig twee stuks in naam Ong Aapko en Ong Tooko, die sig gedistingueert hebben al zedert geruyme tyd met de Baliers en Balemboangers allerley

¹ Vg. hiermede No. VIII.

² Oeloepampang, door Pangerang Willis bezet geweest, was den 13den Mei 1768 door de onzen heroverd.

smokkelhandel ook van vreemde naties te bevorderen, item de Balemboangers van kruyt en lood tegen ons te voorzien. Zy gaan te samen bij dek over, ten eynde na Uw Hoog Edelh. welbehagen als aller pernitieuste subjecten, te mogen geëloigneert en gepunieert werden; derzelver vrouwen en kinderen heb ik in de Chineseese kamp alhier zig doen nederzetten. Men verwacht dagelyks nog eenige van die natie van Balemboanga te Soerabaya, by welker aankomst ik de vryheyd sal neemen die in selver voegen Bataviawaards te depecheeren.

Hoeseer ik tot nader in te komene berigt een formeel verslag van alles te Balemboanga moet surcheeren, mag ik egter het geluk hebben Uw Hoog Edelhs. by dese te informeeren, dat zedert mijn laatste nog tot ons aldaar is overgekomen met 500 koppen Maas Uno, die met Bagus Anum onder ons oppergesag te samen was als hoofden over de inlanders, maar op het laatst byde tot Pangerang Willis overgegaan zijn ¹; gelijk ik van des eerstgen. opkomst als by jongste de eere had kennis te geven. Ook heeft sig de alsdoen door mij beschrevene Soetanagara, die sig althoos welmeenendste gedragen heeft en 2000 koppen by sig had, met dezelve onderworpen; en is eyndelijk daartoe met list door Maas Uno ook gepersuadeerd de Pangerang Willis, welke ons de laatste commotie gebrouwen heeft en de grootste vrees voor was, soo lang men hem niet in handen had. Dezelve is dan nu reeds te Sourabaya gearriveert, en word daar tot nog toe taliter qualiter als een zig ter discretie overgegevene getracteert, doch onder het strengste opsicht tegen alle echappade; terwyl men uytstelt op een rigoureuser wyze te procedeeren, of sulks bevorderen kan dat men de nog manquerende bosc Oelarang, die de raadsman en agent van Pangerang Willis geweest is, en by wien deszelfs vrouw en kinderen met de rest der uytgewekene sig bevinden, te eer ook tot submittie op hoop van pardon lokken mogt, wanneer alle vreesse tegen de gevaarlykste subjecten verdwenen kan gerekent worden. Maas Uno bovenvermelt, die Willis tot overgaaf overhaalt heeft, soude sulx mede tenteren}, en is een broeder van gemelden Oelarang, waarom men hem althoos minder

¹ Onder dagteekening van 21 Maart 1768, had Vos aan Gouvern. Gen. en Rade gemeld: „Maas Uno en Bagus Anum, die men altoos geacht heeft te kunnen vertrouwen, en sig als provisionele hoofden wel gedragen hebben, syn thans ook geheel tot pangerang Willis overgegaan”.

heeft kunnen vertrouwen, want die Oelarang lang met Willis gesworven, en met hem van Baly jongst op Balemboanga gekomen is. De gezaghebber heeft in mandatis alle drie de personen, namentlijk Bagus Anum, Maas Uno en Soutanagara na Sourabaya laten komen, om selver met hun te onderhandelen en my daarna van rapport te dienen; schoon tot nog toe my onder correctie van hoogst wyzer en beeter oordeel voorkomt, Soetanagara (die pepatty is geweest van den braven Pangerang Patte, die sig anno 1763 by de Comp. heeft willen onderwerpen) als hoofd daarte stellen, tot nader, en sig van Pangerang Willis met de twee voorige so seer suspecte hoofden Bagus Anum en Maas Uno geheel te ontdoen, so hy Soetanagara maar kans ziet dat volk ontdaan van alle haare hoofden wel te leiden en te regeeren, waartoe het eerst meester worden van de nog absente Oelarang veel sal contribueren ende getrouwe handeling die nu Maas Uno in het op helpen brengen van Willis, en vooral wanneer hy daarin met Oelarang ook slaagde, ook wel weder in eenig aspect van consideratie ten zynen beste zoude kunnen komen, ter welkers nader eclaireissement 't verder te houdene gedrag van deze personen sal moeten afgewagt werden, opdat ik daarna in staat gesteld werde Uw. Hoog. Eds. sulks eerbiedigst te berigten.

De majoor Colmond schryft niet als favorable tydinge, het kielen van volk daar, en 't vrugtbare land; doch het gebrek van vivres, die hoe abundant by de aankomst van 's Comps. magt, ook door de Madurese schielyk als versmolten zyn, maakt dat men voor de Europeese en vooral voor de zieken het nodige met moeyte en koste daar besorgen moet. De besettingen houden 't er thans redelyk, schoon nog vele aan vorige vergaderde ongemakken kwijnende zyn.

De volgens Uw Hoog Eds. verleende qualificatie successive geworvene oosterlingen zyn daar van cene buytengewone dienst geweest, en blyven sulks nog, en sullen mits deselve nu in het geheel nog 600 sterk blyven met 't presente Europeese garniesoen sufficieeren, so als ik by myn jongste de eere had Uw Hoog Edelhs. dit extenser te demonstreeren, gelyk nu ook alle de Madureesen reeds na huys zyn, en des op de evengem. al de steun blyft; verwagtede egter nog dagelyks 500 goede Sumanappers, die het tussehen Balemboanga en Panaroeckan na de west wel mogen schoonhouden, en apparent in consideratie sullen komen om Uw Hoog Edelhs. te proponeeren

gedeeltelyk sig in 't laatstgem. district te mogen nederzetten, wanneer men met wat meer fundament sal kunnen deliberéeren hoe best datheen uyt ook al een evenwigt tegens alle verkeerde handelingen te vinden. Men is by dese occasie ook de schelmse Wajahan Coetan, die ons van Malang af tot daar toe sooveel spuls gebaart heeft, meester geworden, schoon de omstandigheden by die occasie niet hebben toegelaten dat dit leevendig heeft kunnen wesen en hy exemplair na merites gestraft kunnen werden.

Van Baly willen de gerugten, dat de meeste koningtjes samenspannen om Mongoei, den gewese schutsheer van Balemboanga, opt lyf te vallen, hetwelk hem dan ook wel van eenig melange met de Balemboangse zaaken sal diverteeren.

In het sylen van Panarockan na Balemboanga, met ryst voor onse besettinge aldaar, is de oude bareq de Buys so^olek geworden, dat geen zee meer kunnende bouwen, genoodsaakt wierdt af te houden en de eerste have om de west weder op te gaan zoeken, in welke tusschentyd het lek soo toenam dat de barcq begon te sinken, en de scheepelingen sig even van dies boord gesauveert hebbende, deselve ook direct na de grond hebben sien gaan op de hoogte der eylande by Sumanap; ik sal by volgende occasie tot Uw Hoog Edelh. dies gezaghebber met de verdere officieren en zyn journaal laten overgaan, alzo de eerstgem. van de laatgen. over desselfs gedrag beschuldigt werdt, en wel dat te dier selver tyd seer onbequaam door den drank geweest is.

Nog sal ik by volgende eenige geringe Javaanse hoofden Batavia-wards moeten senden, van de successive gevangen genomen, als onder de onderwerpelingen suspect geraakte, terwyl ik van diergelyke de gemeene herwards laten komen om in de ketting vooreerst geklonken tot soulaas aan 's Comps werken te kunnen arbeyden, en in der tyd hier denk ik wel gewend zynde, geen quade inwoonders sullen uytleveren, daar zy in den Oosthoek of nader by met rede als pernicious te verdenken waren, 't welk ik hoop Uw Hoog Edelh. approbatie mag wegdragen.

Om de zuyd avanceert men mede dagelyks na wensch, en na proportie van de progressen die men in dese landen op sulke struykroovers parthyen maken kan, want tusschen en op ontoegankelyke weegen en bossen zig ophouden, die egter ons volkje tot admiratie

so hebben nagespoort en daarheen getrokken, dat de uytgewekene aldaar tot nog toe geen geruste verblyfplaats van wynige dagen genoten hebbe. In de voorlede maand heeft men tweemaal die van Malang by Labak so na op de hiele geweest, dat met agterlating van vrouwe en kinderen, paarden en hun gewoone geweeren het eve naakent geechappeert zyn; met Praboedjoko en Radeen Maas siet het er mede even desolaat voor hun uyt, werdende maar tusschen de 20 en 30 koppen begroot, dog desniettegenstaande nog al moejelyker in alle spelonken op te sporen, egter nu alomme in die quartieren met kleyne patrouillies van 100 à 200 tot 300 der beste Javaanen en van 5 tot 10 à 12 Europeese daarby op myn ordre by aanweesen geageert zynde, heeft men de successen daarvan allerwenschelykst gevonden, en hoope dat onder 's heemels zegen deselve nog eens de zaak ten eynde zullen brengen, waertoe thans de Lieutenant Meyer en Gondelag, de eene met de grootste gedeelte van het camp te Cadierie, de andere met die van Malang in 't Lodalm Lodojische en Malangse, ook daar beoosten gecampeert, ageerende zyn ¹.

Men heeft ook by een der rencontres, schoon niet sonder merkelyke oppositie, in de magt gekreegen seekere Europeese Pieter Smit, al

¹ Weinige dagen na het afzenden van dezen brief, werd reeds het berigt ontvangen van de overgaaf van Praboejoko. Wy laten het karakteristieke schryven, deswege uit Moedal den 20 July door den kommandant Meyer aan den Gezaghebber van Java's Oosthoek gerigt, hier volgen:

„Met groote blijdschap heb ik de eer UEd. Agtb. bekend te maken dat de vaandrig Imhoff, door 's Heeren zegen, op 16 dezès het geluk gehad heeft, den Pangerang Praboejoko en Radian Maas beneffens Tirtonegoro, ten oosten van Loedalm, in het Zuydergebergte te attaqueren, en den pangerang beneffens deses vrouwen en 3 kinderen gevangen te nemen, en by my herwaarts te brengen. Radian Maas en Tirtonegoro hebben sig door de vlugt gesalveert, met het naakte lijf, dog veel geweerschoten op hen gedaan en Radian Maas syn kleedje en zydgeweer van 't lijf geschoten, deselve ook gevallen, maar dog nog ontkomen is. Op 's vyands kant syn in de 20 dooden en vele geblesseerden geweest, dog van onsen kant Goddank niet één man verloren is.

„T is ongelooflyk hoe beswaarlyk hier 't oorlogen is. Vaandrig Imhoff heeft zyne paarden hier moeten laten en is te voet 't gebergte ingegaan, 't welk soodanig gesteld is dat men sig by de klippen moet oppalmen; en de schuilnesten zyn zoodanig verborgen, dat men geen weg nog steg daar naar toe kan vinden, maar zelfs een weg moet kappen.

Op morgen zal ik den pangerang Praboejoko Soerabayawaarts doen convoyeren, terwyl deselve hier niet betrouwd, en voor myn leven moet sorgen, 't welk de dochter van den pangerang my desen morgen met een kris heeft soeken te benemen.”

van A^o 1752 tot de Malanger overgeloopen, en eens door de Wel Edele Gestr. Heer Harting (L. M.) 't hem aangeboden pardon geweygert zynde, deselve is in handen van den Raad van Justitie alhier, alwaar zyn proces werd opgemaakt. In dese troubles is ook nog door den tyger verscheurt sekere Hendrik Segers, misties, bevorens ook in 's Comps. dienst, die omtrend dieselver tyt almede tot de Malanger is overgeloopen; van hyde zyn vrouwen en kinderen ook jongst in onse handen gevallen.

Der Vorsten harmonie blyft mede allergewenscht, dat ons in dese sowel te stade komt als oit; de Kyzer verschaft al wat hem gevraagt werde, waardoor er beter hoofde en volk als te voren komen, en men van die uytgekorene, schoon wynige, meer succes heeft als van de voorige groote menigte, en sulks wel onder eene Lieut. Malajoe, die in vroegere tyden als een officier in onse leegers by de oosterlingen groote roem behaald heeft, en my ook in den oosthoek ontmoet, van veel bravure en beleyt is voorgekomen. De Sulthan houdt zyn volk op zyn grensen tegens alle invasie gereedt, en laat ook tegens alle konkelery der zyne met de rebellen na het schynt thans meer als oyt waken. Ik heb volgens Uw Hoog Edelh. jongste qualificatie soo den Sulthan als Soesoehoenang by de 150 geweeren laten afgeven, waarvoor zy zeer dankbaar waren; de eerstgen. versogt in plaats van die in gift aan te nemen, mogt betalen, en dan nog met 150 d^o. en eenige pistoolen vereert te werden, twelk ik op hoop van approbatie niet hebbe derven afslaan, in een tyt dat waarlyk die vorst deselve meest gebruykt en verslyt in een dienst die thans 's Comps. oogmerken 't meest begunstigt, schoon sy daarvan ook de vrugten sullen genieten.

Ter occasie van eenige verschil voorleede jaare tusschen de Sulthan en Prins Mancoenagara nopens eenige negoryen, die de laatsten by usurpatie sig had meester gemaakt, begeerde de eerstgen. een conferentie, opdat alles na het daarvan gemaakte boek geschikt zoude werden; ik heb dit doen als buyten my gehouden en van alle beweginge gediverteert, die er ook niet verder van gezien zyn. Maar doen dit over was, heeft de Kyzer en Sulthan byde by my tot een diergelyke conferentie ter vermyding van alle disputen voor het vervolg seer aangehouden, te meer alzo er door de gewenschte vrede vrij wat meer landen bewoond zijn geraakt, als by dies

treffing ¹. Twelk my dan ook heeft doen 't beste agten haar beden als nu te permitteeren, en dit te laten geschieden op Cadessana, in een plaatsje circum circa halfwegen Souracarta en Djokjokarta, alwaar omtrent de eerste overeenkomst nopens der landen verdeeling getroffen is; sullende sulks dan ook in de volgende toekomende maand effect sorteeren, ten bywesen van de ryksbestierders en hyde residenten, terwyl de vorsten my verseekert hebben dat zulks in de minsaamste denkbeelden geëntameert, ook geen andere, maar een spoedig verschiet geven sal om de zaaken te vereffenen, en vast te stellen dat er noyt geen verschillen meer overkomen sullen of met schyn van grond gemaakt kunnen worden. Des ik verhoop sulks ook Uw Hoog Edelhs. goedkeuring mag wegdragen, en ik niet gemankeert hebbe de hyde hoffresidenten, die ten dien eynde hier geweest en dese morgen weder vertrokken zijn, alles aan te recommandeeren wat het heylsame oogmerk kan dienstig zyn en alle hindernisse wegnemen, waarvan ik dan alweeder ter zyner tyd het aangenaamste wensch te sullen kunnen bedeele.

Terwyl met het diepste respect enz.

(geteekend) Johannes Vos.

Samarang, den 18 July A^o. 1768.

XIII. Missive van den Gouverneur van Java's N. O. Kust aan de Koningen Gusty Djambi en Gusty Agong op Bali ².

Uyt UEd. laatste schryvens zag ik zeer ten genoegen Uwe beider goede verstandhouding en wil om derselver landen in rust en vrede te houden en ook alle menschelykheid in derselver regering te gebruiken, gevende wyders de blyken van het laatstgemelde ook door de terugzending van nog zes 's Comp. Europese dienaren, die in het district van Gusty Mengoei door schipbreuk vervallen wareu, waarover de Comp. seckerlyk seer satisfait is, en het deselve te eer

¹ Zie Deel X, blz. 373—375.

² Zie hiervoor bl. 24, 25.

sal aansetten om met UEd. in vriendschp te leven, en ter bestendigheid van dien mogelyk wel eenige articuls willen vaststellen, opdat die . . . een meerder vertrouwen voor UEd. kunnen nitleveren; terwyl de Comp. niets anders beoogt als hare landen in rust te bewaren, hare ingezetenen van derselver voorregten een vreedzaam genot latende, zynde voor 't overige met alle anderen neutraal, en genegen tot alles wat de menschelykheid en het regt der volkeren onder den anderen medebrengt.

Tot welkers nadere verklaring ik UEd. by desen mijn zendeling wel heb willen laten toekomen, en ook wel een zendeling of brief in antwoord verwagtede ben, of dit de grond mogt leggen om met UEd. eenige stukken tot bestendigheid van eene goede buurschap te bepalen. Schoon het tegens 's Comp. neutraliteit en zetregel om geene andere als hare eigene conquesten te bewaken strydende is, UEd. eenige hulp tegen uwe vyanden toetebrenge, maar wel dat bij vriendschapsonderhouding UEd. vyanden noyt eenig secours of steun in hare landen vinden; hetwelk deselve dan ook verwagt UEd. nopens hare vyanden niet alleen, maar quade onderdanen sult plaats geven, en des jegens allen die sig by UEd. van Balemboangan als elders als weggelooopen komen op te houden. Waartoe ik by dezen reclamere allen die sig sedert 's Comp. besetting van Balemboangan na Baly begeven hebben, gelyk daaronder zeer verdagt voorkomen sekere Notto Poero en Malayoe Coesoema, de eerste van Lamadjang en de andere van Malang, en ik niet twyfel of UEd. sult wel ten eersten de noodige orders geven tot onderzoek na dese personen, en in 't algemeen zorge laten dragen dat niemand van den Javasen wal tot UEd. etablissementen overkomt, als met een behoorlyke Comp. pas; in welk geval ik UEd. vermag van 's Comp. genegenheid te versekeren.

Dog, by contrarie, moet declareren, sy sig met de wapenen dat regt soude moeten besorgen, dat sy nu nog op de vriendelykste wyze en als een gevolg van de tusschen UEd. en Haar subsisterende neutraliteit komt te requireren, en hetgeen ik my ook vleye UEds. ware sentimenten zyn, en UEd. selfs daarvan de aangenaamste vrugten plukken zult, en, in onderscheiding van anderen die 's Comp. goeden raad versmaden mogten, op syn tyd ook hare vermogende bescherming te wäkten hebt.

Ik sende UEd. hiernevens een kelder likeur en eenige kleedjes, terwyl na seer minzame groete met agting verblyve

(w. get.) J. Vos. ¹

Samarang, den 4 October 1768.

XIV. De Gouverneur-Generaal en Rade aan den opperkoopman R. H. Armenault, Resident te Tjeribon.

Batavia, den 9 December 1768.

Eerzame, enz.

Onder hetgeen antwoord vereischt op UEd. brieven van Aug., Sept., Oct. en Nov. ll., dient in de eerste plaats, met opzicht tot de door de pangerangs van Talaga c. s. ten laste van Sulthan Cheribon nu jongst weder gedane klagten over knevelaryen en kwade behandelingen, dat, dewyl die ons niet ongefundeert voorkomen, en zelfs de door UEd. ingewonnen en ons gesuppeditieerde informatien vele accasatien in nadeel van dien Prins behelsen, die aantoonen niet alleen dat hy onbekwaam is om de landen onder hem gestelt wel te regeren, maar ook dat zijn bestier strekt tot verwaarlosing van alles en tot beswaar der onderdanen, — wy, om die redenen, en om voortekomen dat alles in 't eijnde ook niet tot 's Maats. nadeel redundere, ten uystersten noodig oordeelen hem, Sulthan Cheribon, te ontnemen alle gesag, bewind en regeering over land en volk; en UEd. dienvolgens gelasten om het district van Cheribon, met Lossary, Talaga, met één woord alle de landen die dus lange door denselve zyn bestierd, nevens dies inwoonderen, de ryks-ornamenten enz direct te doen overgaan op, en te stellen onder het

¹ Het antwoord der Balische vorstjes werd den 21 December daaraanvolgende met eene „expresse deputatie” aan den Gouverneur van Java's Oostkust gezonden. Het hield veel betugingen in „ter onderhoudinge van vrientschap”, en, wat meer zegt, zy verbonden zich geen verkeer tusschen Balemboangan en Bali te zullen toelaten, waarby niet een pas of magtiging van wege de Compagnie zou kunnen vertoond worden. (Brief van Vos aan Gouv. Gen. en Rade, 24 Dec. 1768, en hierachter blz. 101, 102).

bewind van Sulthan Seppoe, als hem dienvolgens toekomende. Met recommandatie aan desen, om alle deselve landen en volkeren te regeren na regt en billykheid, en dus tot ons genoeg, en dienvolgende ook tot voordeel van land en onderdanen; en teffens met eene heusche vermaning aan de pangerangs en verdere hoofden om, ter voorkoming van ons by het contrarie te wagten misnoegen, hem Seppoe als haren Sulthan te erkennen en gehoorzamen, *wyl niet goedgevonden hebben hen en hun land en volk direct onder ons oppergesag te nemen.*

En opdat de noodige arrangementen tot de overgave en acceptatie ten spoedigste worden gemaakt, en de zaak zelve na onze intentie haar beslag kryge, moet den beide Sulthans ten eersten van onse ordre worden kennis gegeven, en vervolgens door Seppoe eene acte van verband in behoorlyke forma gepasseert om, zoolange de afgaande Sulthan Cheribon leeft, jaarlyks aan 's Compagnies Resident à costy te zullen betalen eene somma van één duizend Spaanse Realen, om herwaarts ten goede gebracht en aan den laatsten hier tot zyn onderhout uitgekeert te worden; alzoo wy ook goedgevonden hebben desen Sulthan Cheribon, na transport der landen met wat er toe behoort, nevens zyne familie en hetgeen hem in eygendom toebehoort zoodra mogelyk met maar een klein gevolg ten verblyf ditheen te doen overkomen; moetende hem, zolang de westmousson dat niet toelaat, een verblyfsplaats dicht by het fort onder UEd. oog bezorgd, en intusschen tot zyn vertrek het ordinaire honneur gegeven worden.

Alsoo de klagten van de pangerangs van Talaga, wegens de hun afgenomen 13 negoryen, gelden en goederen, ons niet ten eenenmale ongegrond voorkomen, qualificeeren wy Ued. om ook by deze gelegenheid daarin een billyk redres te maken, en keuren intusschen goed dat UEd. het questieuse gouden handvatsel van de kris van Aria Sitja Dilaga en het diamanten slot van Soeria Bratta aan den nu afgezette Sulthan heeft teruggegeven; omdat voorm. pangerangs, schoon hun vertoond, die kleinodiën niet hebben teruggeeeischt.

Over de vermeerderde winsten en mindere lasten uwer Residentie in tjongst geëindigde boekjaar 1767/8, en dat deselve daardoor in vergelyk van 1766/7 weder *f* 1243,17,8 te voren geraakt is, be-
 tuigen wy ons bysonder genoeg; en UEd. eene verdere besnoeiing

van al wat overtollig is zoowel als de vermeerdering der inkomsten
aanbevelende,

(w. get.) P. A. van der Parra. ¹
enz. enz.

XV. De Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der Parra
en Rade van Indie aan Z. D. H. den Prins van Oranje
en de Bewindhebbers der Gen. Oost. Ind. Comp.

Batavia, dd. 31 Dec. 1768.

WelEd. HoogAchtb. enz.

Onze submitse jongste letteren van 21 Oct. enz.
.

Java's N. O. Kust. Wegens Java's Noord Oost Kust hadden wy
by onzen eerbiedigen dd. 21 Oct. reeds de eer UwEd. te communi-
ceren de favorabele keer van zaken om de Oost²

¹ Onder dagteekening van 31 Januarij 1769 schreven Gouverneur Generaal
en Rade daarop aan den Resident te Tjeribon:

„Naardien wy geoordeelt hebben beter te zullen zyn, dat de gedemoveerde
Cheribonsche Prins verwijderd, dan met zyne aanhoudinge te deeser hoofdplaatse
gelegenheid gegeven worde tot eene continuele correspondentie met de zynen aldaar,
zoo laten wy het schip „Oosthuizen” naar Ternaten gedestineert, en passant
UEd. residentie aandoen, ten einde gem. Prins en zyn gevolg in te nemen en
naar het eiland *Boeroe* voort te zeilen, ten einde aldaar deselve aan land geset
hebbende, zyne roise te vervorderen”.

Blijkens Armenault's antwoord van 16 Februarij, werd hieraan stiptelijk
voldaan:

„UwEd. gehonoreerd bevel omtrent Sultan Cheribon is behoorlijk geëxecuteerd,
zynde Z. H. met zyne vrouwen, kinderen en bywyven heden morgen na boord
vertrocken, en het schip ten eersten onder zeil gegaan”

Zie verder *Staorvians*, „Reizen naar Batavia”, die den Tjeribonschen Prins
in 't jaar 1775 op Amboina aantrof. Overigens schijnt het gebeurde met Sultan
Tjeribon, in bovenstaanden brief vermeld, tot dusver een geheel onbekend feit
te zijn gebleven. Vg. *Veth* „Java”, II, bl. 520.

² In den hiervormelden brief van 21 Oct. 1768 leest men o. a.:

„Op Java's Noord Oostkust zyn sedert onze jongste van den 15 Mai de
zaken aanmerkelyk ten goede veranderd, zoo door de volkomen overmeestering
door 's Comps. magt van geheel Balemboangang en de submittering van dies
inwooneren, nevens den bekenden Pangerang Willis, die de laatste moeyelyk-
heden daar gebrouwen heeft, met de tot hem overgelopen en de Comp. afge-

. Ten vervolge onder het kapittel van *Inlandsche zaken* van het een en ander nader verslag doende, melden wij, dat ook door de laatste apprehensie en afmaking van den gewezen Malangse regent Malajoe Koesoema en de agterhaling van nog verscheiden andere kwade subjecten, thans niet alleen de gansche Oosthoek van Java van de gevaarlijksten als gezuiverd mag aangemerkt worden, maar ook in de geconquesteerde districten alles in rust en vrede is, en tot het maken der noodige schikkingen tot eene geregelde beheering zeer wel gedisponeerd schynt; invoegen wy daarom ook de directie van den heer Vos over het algemeen zoowel hebben geaprobeert, als in 't byzonder de provisioneele aanstelling van twee hoofden over Balemboegang, één over Lamadjang, één over Antang

vallen by de eerste possessie van dat district gewesen provisionele Regenten Bagus Anum en Maas Uno en nog verscheyden anderen, ongereekend eenige gemassacreerde hoofden, als door de attrappe van den berugten Prins Prabodjoko, alias Singosarie, die zynde een oom van den tegenwoordigen Keyzer en een halve broeder van den Sulthan, circa 18 jaren gerebelleerd heeft, en ook van zyn zoon Radeen Maas met hunne wyven en kinderen, mitsgaders verder byzynde familie en gevolg; zynde te zamen zoolang door onze troupes in het Antangsche, Malangsche en woeste gebergte daaromstreeks vervolgd en benaauwd, dat Prabodjoko is genoodsaakt geworden zig direct op discretie aan de Comp. te moeten overgeven en Radeen Maas om zyne retraite in 's Sultans gebied te nemen, daar hy met de zynen opgeligt wezende, na te Djokjocarta by den vorst gebragt te zyn met twee zyner broeders (alzoó een derde daar overleden is) en verder gevolg, ook aan de Comp. ter straffe is overgegeven. Deze allen, door den Heer Vos te dien einde onder goede verzekering herwaarts gezonden zynde, hebben wy in de boeyen, waar Prabodjoko door eene bekomen kwetsuur aan een zyner beenen overleden is, geseecureerd, met voornemen om Radeen Maas en Pangerang Willis nevens hunnen en Prabodjokos wyven en kinderen, te zamen 22 personen uitmakende, met derselver verder gevolg by eerste gelegenheid te verzenden naar Banda, om daar als gevangene van staat gedetineerd te blyven. Maar Bagus Anum en diverse andere ontrouwe en zig tegens te Comp. geopposeerde hoofden met hun familie hebben wy almede ter verzending naar Banda op Edam geplaatst, en de gemeene krysg-gevangene rebellen by de 200 koppen uitmakende en bestaande in Chinesen, Javanen, Maleyers, Boeginesen en Mandharezen, zyn alle twee aan twee in ketenen geklonken naar Ceylon en de Mallebaar verzonden, ten arbeid aan de gemeene werken, buiten eenige Chinezzen, die naar China gebannen zyn, en 12 gemeene wyven nit het gevolg van Bagus Anom, die wy op Onrust hebben doen plaats.

. Wat bestellingen al berechts in het Balemboangsche gemaakt zyn en nog gemaakt zullen moeten worden, tot een gerusten en voordeeligen zeet aldaar voor de Maatsch., ons nog niet alle bekend synde, zullen wy eenc omstandige bedeeeling daarvan uitstellen tot onze generale beschryving

en één over Malang, ten einde en met intentie om, als dese regenten zig verder trouw gedragen en aan de verwagting voldoende genoeg geven, in het aanstaande jaar eene vaste bepaling omtrent de bezetting dier landen voor 't vervolg te maken, en voorts met hen alles wat tot de huyshouding op zig zelve, item het opbrengen van zagte contributie behoort, op een geregelden voet te schikken, en zoo te bepalen, dat ten minste ieder conquest buyten last der Maats. met zyn eigen inkomsten zal kunnen onderhouden worden.

In *Balemboegang*, als wel het meest in consideratie komende district zynde, of eigenlyk op Oelonpampang, is met dat oogmerk en, om het aan de zee kant, waar het overigens door zware klippen en vreeselyke brandingen ongenaakbaar gehouden wordt, zoo wel te dekken als het door Cotta aan de landzyde versterkt is, intusschen al een fortje aangelegd, en de eerste van de provisionele hoofden, de voorwaarts al eens genoemde Soetanagara heeft zig ook reeds verbonden om 300 Kojang ryst en tien picol wax 'sjaars voor niet aan de Comp., met zooveel van het eerstgen. product boven des tegen 7 spaansche realen de Koyang te leveren als hem mogelyk en te bekomen zal zyn; terwyl de pagt der vogelnestjes, omdat uit de confuse opgaven nog geen vaste calculatie te maken zy wat wel opbrengen kan, aan een gegoeden Chinees by provisie overgelaten is voor 1500 sp. Realen, buiten 20 % voor de regenten tot ult^o. dec. 1769; voor welken tusschentijd zal en moet worden onderzocht of het voor het vervolg profitabeler zal wezen, dat artikel publicq te verpagten, dan wel hooger in admodiatie af te staan, met andere langzamerhand te introduceren niet te zeer tot bezwaar van den inlander zynde pagten, om die ook zoo min door servituten als het invoeren van nieuwheden van ons avers te maken. En onder het laatste den ondernomen debiet der duiten begrypende, zal ook daartoe geen dwang plaats mogen gegeven worden, maar alzoo de in het voorleden jaar met rds. 1000 van die munt genomen preuve wel is gereusseerd, en de om dien oordt nog het gezag voerende Majoor Lt. Colmond tot een verder succes goede hoop geeft, mitsgaders op dat fundament weder rds. 5000 aan duiten derwaarts zullen gezonden zyn, wagten wy den uitslag van deze nieuwe tentamen tot bevordering dier op zigzelve voor de Maats. zoo wenschelyke zaak in 't Balemboeangsche en daaromstreeks, zoowel als van wat effect weezen zullen de aan-

houdende pogingen en de nu door den Heer Vos ook volgens aparte van 8 oct. voorgenomen onderhandeling met den prins van Madura op dit voorname subject, zoo ter introductie van deze munt of penningen ook in zyne landen, den Oosthoek, Malang en daaromheen, als ter gemoet koming van het nadeel, dat de gemeente zou lyden by de afschaffing der tans daar alomme roullerende kippings, op een millioen spaansche realen begroot wordende. En vermits ZynEd. ook van gevoelen is, dat de vaart van Samarang en Soerabaya naar Balemboangang ter aanbreng van vivres en benooidgheden voor de bezetting mitsgaders snuisteryen voor den inlander, het debiet der duiten zal bevorderen, en teffens proponeert om daar een hondert Chinesehe nieuwelingen zig te laten nederzetten, onder een vertrouwd hoofd haarer natie, in eene Campong onder Comps. opsigt en geschut, hebben wy onze toestemming gegeven, om van die vaart onder het noodige toezigt eene preuve te nemen, en beloofd de gemeene Chinezen uit de dagelyks uit China verwacht wordende van hier derwaarts te zullen laten overgaan; wyl die onvermoeide natie alles wat voordeel geven kan, weet op te snuffelen, en daarby in het kappen van jatty en vleeschhout, mitsgaders het opzoeken der vogel-nestjes in de klippen, van veel dienst zal kunnen wezen. Het voornaamste waar de onzen in dit distrikt, nu het van alle slegte Bouginezen, Chinezen en anderen gezuiverd en tot de uitroeying van eenigen zig schuil gehouden hebbende Baliërs ook ordre gesteld is, nog mede te worstelen hebben, zyn by continuatie zware ziekten en groote sterfte, waardoor sedert January 1767 tot medio Sept. jl., naar onze geringe magt op zig zelve, aldaar een groot getal van 335 Europeërs weggerukt zyn; dog te Oelonpampang als zeer gezond gehouden wordende ook een hospitaal gemaakt, en de zieken zoowel van de Cotta als het ongezonder Banjoeliet derwaarts getransporteerd, mitsgaders op deze beide plaatsen niet meer volk dan tot de noodige bezetting gelaten zynde, hoopen wy, dat nu ons volk ook meer rust geniet, de ziekten zullen cessereren of ten minste door 's Hemels gunste nevens de sterfte verminderen.

De Madureesche hulptroepen na de volkomen possessie naar huis gekeerd zynde, heeft de heer Vos successive 600 Oosterlingen doen aanwerven, die met de Sumanappers van veel nut geweest zyn; en inzonderheid de laatsten onder hun regent in allen deele zig lofwaar-

dig gedragen hebbende, is aan eenigen ook op onze voorafgaande qualificatie, indien het noodig te observeren evenwigt zulks toeliet, gepermitteerd zich in het Panaroekansche neder te zetten, dat aan voorm. Oosterlingen in 't Balemboeangsche, als goede ingezetenen kunnende uitleveren, ook zal worden toegestaan, wanneer zy als Comps. dienaren niet meer noodig zynde, zullen wezen afgedankt; invoegen bereeds met byna 200 heeft plaats gevonden, en met nog 100 stond te geschieden, omdat het met de dan nog overblyvenden tot in het aanstaande voorjaar zoude te stellen wezen.

Het goed succes van Comps. wapenen om dien oord schynt onder-tusschen de daar nabygelegen *Baliers* tot attentie opgewekt en vry handelbaar gemaakt te hebben, zoodat Gusty Magoey, de gewezen schutsheer van Balemboeangang, zes van de op zyn territor in het voorjaar gestrande pantjallangs de Catharina Cornelia en de Duy-sentbeen aangehouden Europeërs op de eerste reclame heeft terug gezonden; en dewyl wy het niet buyten apparentie stellen, dat uyt de blykbare perplexiteit van dit en andere vorstjes op Bali eenig voordeel, door hen onder zekere restrictien te brengen, zal te behalen zyn, hebben wy niet alleen goedgekeurd het door den heer Vos opzigtelyk daartoe by brieven hun aangeschreven en voorgesteld, met intentie om het zoo te dirigeren dat zy zig verpligten, om by provisie zoomin vaart of overtocht van en op Balemboeangang zonder Comps. consent, als in het geheel geen acces aan vreemde Europeërs te zullen permitteren, onder bedreiging, dat zy het een of ander toestaande, als gevaarlyke naburen beteugeld en daartoe met de wapenen zouden genoodzaakt worden, — maar ook te dien eynde ZynEd. geïnformeerd, hoe het te Macassar met de Sumbarawers en Baliërs gesteld is ¹, en boven des zelfs de gezamentlyke vorstjes onderhouden over hunnen toelig om eene invasie in het Sumbauwarcesche ryk te doen, die al lang voorspeld, maar nog niet ondernomen is; terwyl, om gedurende die onderhandelingen met hen eene goede vertooning te maken, ook 5 barken ter bekruyssing daaromheen en by Balemboeangan mogen worden aangehouden

¹ De Balische vorsten bedreigden Soembawa met een inval. Door den Gouverneur van Makassar was op last der Hooge Regeering, aan de inwoners van Soembawa bescherming van de zyde der Compagnie toegezegd, omdat er vrees bestond dat Soembawa Engelsche hulp zou inroepen tegen Bali.

De *Javasche Vorsten* conserveren eene goede harmonie, en hunne landen genieten na het agterhalen der rebellen ook eene gewenschte rust

Des *Keyzers* tegenwoordige egte gemalinne van een zoon bevallen en ons zulks ohlangs door den Vorst gecommuniceerd zynde, hebben wy hem daarmede gefeliciteerd en by die gelegenheid een geschenk doen aanbieden ter waarde van circa 1000 Rds.

De niet minder welmeenende prins van *Madura*, wiens bemindste zoon Radeen Tommogong Nata Diningrat in de maand November overleden is, heeft door zyn bewezen assistentie met volk ook veel toegebracht tot het erlangde goed succes van zaken om de Oost; en wy hebben om die reden en meer ander blyken van 's Vorsten welgezindheid voor de Comp., niet alleen gepasseerd, dat ook aan denzelfen 150 geweren zyn afgelangd (even als aan den Keizer en den Sultan), maar hem boven des geëxuseerd van de vergoeding in gelde van 11 koyang Cadjang, die aan zyn voorjarig contingent manqueerden uit hoofde van het voormalig misgewas.

De *Stranden* ook in een rustigen toestand verserende, leveren geen byzondere stoffe tér vermelding op

De aanvoer van deze kust voor Comps. rekening heeft gedurende dit jaar hier ter plaatse bestaan in:

16554600 fl of 5398 $\frac{2}{3}$ lasten ryst;

656200 „ of 213 $\frac{3}{4}$ lasten groene Kadjang;

7175 „ indigo in soort;

44465 „ katoenen garen;

450 „ kardamom;

11550 „ zwarte peper;

3935 „ cubebe of staartpeper;

135 „ harsthoorns;

494 lasten zout;

1650 kannen aardolie;

38500 „ lampolie; nevens allerley soorten van balken en timmerhout, item diverse artikelen van minder belang, waarby Rembang nog gefourneerd heeft (onderscheidene vaartuigen) . . .

Cheribon Nadat ons by brieven der pangerangs van Talaga menigvuldige klagten over Sulthan Cheribon gedaan waren, en wy den resident Armenault by onsen brief van 2 Juny

gelast hadden daaromtrent onderzoek te doen, mitsgaders daaraan door hem by zyn schryven van den 4 October niet min onpartydig als voldoende zynde voldaan, hebben wy, overwegende al hetgeen ons van syn laag character en geringe vermogens tot zoodanige waardigheid al in den jare 1762 is voorgekomen, met de menigte klagten doenmaals ook over syne schraapzugtigheid gedaan, en omdat daaruit niet alleen bleek hoe hy, Sulthan, zich al verder met knevelaryen zynen onderhoorigen opgehouden en hen qualyck behandeld had, maar ook zelfs dat hy onbekwaam bleef de landen onder hem gesteld, wel te regeren, voornamentlyk omdat zijn bestier inzonderheid strekte tot verwaarloosing van alles en bezwaar der onderdanen, en eindelyk om voor te komen dat alles in 't einde ook niet op de Maatsch. tot hare schade redundere, ten uysterste noodzakelyk geoordeeld, hem het bestier te ontnemen; gelyk wy dan ook by onsen brief van 9 dezer ¹ daartoe ordres gesteld hebben, en gelast om het district van Cheribon met Lossary, Talaga, met één woord alle de landen die dus lange door hem bestierd waren, nevens dies inwoonders, de ryksornamenten, die er zyn mogten en wes meer, naar den inhoud der onderlinge conventie van 18 January 1752 en onse resolutie van 24 December 1762, direct te doen overgaan en te stellen onder het bewind van den sulx toekomenden Sulthan Seppoe; met recommandatie zoo aan deesen tot een goed en billyk bestier, als aan de pangerangs en verdere hoofden van Talaga, Hem als haren Sulthan te erkennen en gehoorsamen, alsoo wy niet goedgevonden hebben hen en hun land, navolgens hun aan ons gedaan verzoek, direct onder ons oppergesag te nemen. Terwyl wy tot voldoening deeser onse ordre, wyders gelasten, dat daarvan aan de beide Sulthans niet alleen ten eersten kennis zoude moeten gegeven worden; maar ook door den nieuw verkorenen, ten behoeve van den afgeganen, in behoorlyke forma gepasseert eene acte van verband, om gedurende het leven van den laatsigem. jaarlyks aan onsen resident op Cheribon in te handigen 1000 Sp. Realen, om voor hem, dien maar een klein gevolg is toegestaan, en in deze hoofdplaats (Batavia), tot vermyding van kwade gevolgen welke uit zyn verblyf

¹ Zie dien brief hiervoor, onder n°. XIV.

Vg. verder de Memorie van Armenault, onder XXV.

daar zouden kunnen ontstaan, tot onderhoud te dienen

Bantam. Schoon nu de beduchting voor smokkelhandel op Lampong Callianda geheel verdwenen is, is men intusschen weer geplaagd geweest met de Johorsche zeeroovers; want de Lampong Toulang Bauwangs-resident Johan Christoffel Steenhuyzen schreef den 15 July, dat dat geboefte zich met negen groote tweemastvaartuigen en meer dan 25 champangs tusschen de rivieren Poeti en Toelang Bauwang al swervende ophielden, dat zy omstreeks de eerste rivier met een pangerang Singa radja slaags geweest zynde, de laatste had moeten retireren, en zy een vaartuyg met bindrottings beladen nevens een ander met peper veroverd en weggevoerd hadden. Maar, nadat op des residents verzoek, de chaloup de Haak met twee koningsvaartuigen om te kruissen derwaarts gezonden zyn, zyn die zeeschuymers volgens zyn later schryven van 19 Sept. verdwenen, en men van hen dus daar verlost geworden. De koning van dit Ryk (Bantam) by herhaling zyne inclinatie te kennen gegeven, en in het gepasseerde voorjaar expres een gezantschap herwaarts gezonden hebbende, met instantie, dat zyn oudste zoon Pangerang Gusti mogt worden voorgesteld en verheven tot kroonprins en opvolger op Bantams troon, hebben wy om 's vorsten welmeenendheid te beantwoorden, ter sessie van 27 Mei daarin bewilligd, en om dees verheffing uit onsen naam te wettigen, den heer Raad ordinaris van Ossenberch, als wegens het bestier dat Zyn Ed. bevorens te dien commandement heeft gevoerd zeer bemind en der zaken kundig zynde, te dien eynde genomineert tot onzen Commissaris en Plenipotentiaris, en heeft voorn. Heer aan syne commissie zoo tot ons als des Sulthans en 's Kroonprinsen byzonder genoeg volkomen voldaan, en blykens het door ZEd. overgegeven rapport by die gelegenheid ook niet vergeten én den koning én den kroonprins mondeling over de uitbreiding der peperculture te onderhouden, en hen daartoe door alle bedenkelyke redenen te animeren; met dat gevolg, dat de vorst daartoe de favorabelste beloften gedaan heboende, die ook heylig tracht na te komen, gelyk daartoe zyne welmeenendheid en zyn yver blykt door de ruyme leverantie van dien korl en de zorg die sig voor de uytbreiding dier cultuur alomme aanwendt, door den aanplant daar ze door luyheid van den inlander en de woede van den tyger, als in het Weybossische district, verwaarloosd

was, behalven dat hy ook zyne onderdanen, die hen met den peper-
teelt geneeren, heeft aanbevolen een tiende van al wat ingezameld
wordt wit te maken. Doch omdat wy, ter voldoening van Uw Ed.H.
jaarlyxen eisch en de geringe consumtie hier, in verre na zooveel
niet benoodigd, hebben wy de bediendens by brief van 13 dezer
aangeschreven, dat zy onder te kennen geving van ons contentement
over 's Konings welgezinheid, Hem teffens moeten doen begrypen,
dat men jaarlyx aan 50000 ₧ witten peper genoeg heeft. Dat
de vorst niet minder alles tracht te vermyden, wat de goede ver-
standhouding tusschen Hem en de Maatsch. zoude kunnen storen,
is ook hieruit op te maken, dat hy by des Heeren van Ossenberch's
aanwezen te Bantam, zich niet alleen aanstonds gewillig getoond
heeft tot het verevenen der geschillen die tusschen syne en 's Comps.
onderdanen, by de Grinding of de 600 Roeden lands in 1747 door
zynen vader aan de Comp. in vollen eigendom afgestaan, wonende,
gerezen waren maar zelfs zedert, om te prevenirien
dat zynen 's Comps. onderdanen niet tot het overloopen verleidden,
zooals is geschied den Tommongong, die als
hoofd van de Grinding heeft gelegen, had opgeroepen, en allen aansien
ontnomen

XVI. Missive van de Heeren Zeventienen aan Gouverneur
Generaal en Rade van Indie.

Amsterdam, 7 October 1769.

Erentfeste, enz.

Ons gedragende enz.

Evenmin voldoende vinden wy de bygebragte redenen tot verant-
woording van de gedane verstrekingen van equipagegoederen aan
den Engelschen kapitein Breveton, en het verwondert ons ten hoogste
dat UEd. zich daarby hebben beroepen op onze brieven van April
1761 en November 1762, alsoo onze intentie wel is geweest, gelyk
die nog is, dat de Engelsche schepen en die van andere natien
sullen mogen worden gerieft met hetgeen zy noodig hebben tot herstel
van rampen, die zy gedurende de reis hebben bekomen, maar daaruit
volgt geensins dat vreemdelingen, wier schepen door hun lang ver-
blyf in Indien genoegzaam buiten staat zyn geraakt, om zonder

zware reparatiën en eene zoo merkelyke verstrekking van equipage-goederen de terugreize naar Europa te kunnen volbrengen, en die met voorbygaan van hunne eigene etablissementen de Bataviasche reede opzoeken, aldaar naar hun welgevallen met die benoodigdheden zullen mogen voorzien worden, zooals zulks met opzigt tot het schip „the Falmouth” heeft plaats gehad.

UEd. hadden op zeer goede gronden aan den kapitein Breveton kunnen doen vertoonen, dat hy *niet* Batavia, maar een van de etablissementen der *Engelsche Compagnie* had behooren op te zoeken, en dat UEd. niet vermogens waren om buiten ongerief van de Comp. hem te gerieven

Dat de handel dien de vreemde trafiquanten, en in 't bysonder de Engelschen, met hunne schepen te *Batavia* doen, schadelyk is zoowel voor de Maatschappy als voor het meerder gedeelte der Bataviasche ingezeetenen, kan, zoo wy vertrouwen, met geen grond worden tegengesproken, als men agt geeft op de klagten van de Surat'sche en andere ministers, over het nadeel dat aan het debiet van 's Comps. suyker en andere koopmanschappen word toegebracht door den aanvoer van dieselve goederen met de schepen van vreemde natien, welke die goederen te Batavia hebben ingenomen. Wij zien wel dat UEd. hebben besloten, om na het eynde van het jaar 1767 nimmermeer aan eenige vreemde trafiquanten te permitteren om suyker of ryst by *particulieren* op te doen; maar, indien wy al souden mogen onderstellen dat die order beter zal worden agtervolgt als zovele andere, die bevorens door UEd. op datselve respect zyn gesteld, zoo zal egter, zonder eene nadere voorziening, blyven subsisteren de reden, die UEd. nog laatst weder hebben bygebracht, tot justificatie van de zoo dikwerf gemaakte uytzonderingen der vorige orders, nl.: „dat het nut en de billykheid vorderde, dat men „vooral den leverancier van arak en suyker in de Bataviasche „Colonie eenigzints een weg openlate, om datgene wat zy aan de „Comp. niet kunnen leveren, aan vreemden af te staan, om by het „contrarie niet gernineert te worden.”

Want, soolange de molens sooveel meer suyker leveren als voor 's Compagnies handel of de consumtie noodig is, moet die meerdere quantiteit op de eene of andere wyze worden gesleten; en de onderinding heeft geleerd, dat degenen die daarmede syn beset, genoeg-

same gelegenheid vinden om, onaangezien het gedane verbod, hun suiker aan vreemde handelaars te debiteren. Het vernieuwde verbod zal noch kan sulks niet beletten, ten ware de jaarlyksche insaam worde vermindert; en daartoe is naar onse gedagten geen bekwamer middel dan eene gepaste reductie der molens.

De morshandel in lynwaden en andere verboden goederen, welke die vreemde trafiquanten met hunne schepen te *Batavia* aanbrengeu, is in verscheiden opzigten mede zeer schadelyk; en de Bataviasche ingezeetenen klagen niet sonder reden, dat aan *vreemden* wordt toegestaan hetgeen aan 's *Compagnie's* *eige* ingezeetenen verboden is. UEd. hebben buiten des te meermalen ondervonden de onaangename gevolgen, die uit het verblyf van vreemde schepen te *Batavia* van tyd tot tyd zyn ontstaan, en wy recommanderen UEd. derhalven met allen nadruk, dien schadelyken handel van vreemde trafiquanten te *Batavia* zooveel mogelyk tegen te gaan en te beletten. ' . . .

Het slot van de Indische negotieboeken onder ult^o Aug. 1766 is wel by vergelyking met het vorige jaar, van een min nadeeligen aanschouw; maar de jaarlyksche veragtering van *Indien*, die 1765/6 over de 41 tonnen gouds heeft bedragen, geeft ons de uiterste be-
kommering, en vereischt dat met verdubbelden yver alle pogingen gedaan worden, om door het vermyden van alle onnoodige kosten de lasten te verminderen, en door eene gedurige applicatie op hetgeen ter verbetering van den handel kan dienen, die lasten zoover doenlyk dragelyk te maken.

Het accres van de Bataviasche lasten in 1766/7 tot een aanzienlyk bedrag van / 174,131 is mede gansch niet aangenaam, dog word egter door de meerdere behaalde winsten rykelyk goedge maakt, en verstrekt oversulks tot geen lastpost.

By enz

' Vg. de missive van de Heeren *XVIIen* aan Gouv. Gen. en Rade van 14 Sept. 1731, in Deel IX bl. 165, en de Resolutien van Gouverneur Generaal en Rade van Sept. 1745 en Aug. 1747, in Deel X, nos. II en XVIII.

XVII. De Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van de Parra en Rade van Indie aan Z. D. H. en aan de Bewindhebbers der Gen. Oost. Ind. Comp.

Batavia 31 Dec. 1769.

WelEdele HoogAchtb. enz.

Het schip Vreeburg als voorzeiler, enz.

Java's Oostkust. Heden een jaar hadden wy de eer UwEd. Hoog-Achtbare betrekkelijk tot Java's Oostkust onder 't hoofddeel der inlandsche zaken, 'tgeen wy volgens gewoonte weder 'teerst opvatten, te melden, dat men den Oosthoek konde rekenen van de gevaarlijkste rebellen gezuiverd te zyn, en wy de gevangen gekregen wederspannelingen naar Banda verzonden hadden; maar zedert nog 23 gemeene suspecte Baliërs nevens eenige naastbestaande van de voormalige trouwlooze regenten van Malang en Lamadjang uit het geslacht van Soerapatty, in Balemboangang opgevat en herwaarts gezonden zynde, hebben wy dezelve met uitzondering van vrouwen en kinderen, die op het eyland Edam geplaatst zyn, . . . naar het voorn. Gouvernement (Banda) verbannen. Ondertusschen komen de nog in Balemboangang overgebleven Baliërs zeer welmeenend voor, en van dat district . . . hebben wy door de jongste van den Heer Vos ontvangen secreten brief van 23 dezer berigt ontvangen, dat zig op *Oeloepampang* bevind een ruym fortres, en aldaar een pakhuis, naar proportie van 't contingent dat de regenten jaarlyx leveren moeten, opgerigt en byna voltooid; dat Cotta ook eene sterkte heeft evenredig met de aldaar benoodigde manschappen; maar dat deze best zal dienen verlegd te worden, om met *Oeloepampang* te beter communicatie te hebben, en daardoor de vreemde vaart en handel der Baliërs nader te kunnen gadeslaan; dat het benoodigd getal der militairen in Balemboangang is gesteld op 74 koppen . . . en genomen zal worden uit het garnisoen van den Oosthoek, om $\frac{2}{3}$ te *Oeloepampang* en $\frac{1}{3}$ te Cotta te dienen; dat men 't op Lamadjang met de bezetting van 21 man wel zal kunnen stellen, en dat in Malang 14 man in bezetting ligt, mitsgaders tot het garnisoen in Antang 29 koppen noodig zyn ¹, vooral zoolang de twee absente Malangsche

¹ Het garnisoen van Soerabaya voorzag in de bezetting van het gebied van Balemboangan; in de posten te Panaroeau, Lamadjang, Antang en Malang werd voorzien door het garnisoen van Passaroean.

broeders nog zwerven, tot welkers bekoming de Keyzer al 't mogelyke aanwend, en de Radeen Depatty van dat district te Soeracarta in arrest geplaatst is over het niet opbrengen van die swervers.

Dit nopens de benooidigde militairen berigt hebbende, zullen wy ten vervolge uit het voorm. secreet schryven van den Heer Vos, opzigtelyk tot de winsten, die uyt de geconquesteerde landen te wagten, en de lasten die daarentegen te dragen zullen zyn, noteren, dat volgens eene aan ons overgezonden ruwe calculatie, de inkomsten van Balemboangang jaarlyks zullen monterén 22192.10, als voor 300 lasten ryst *f* 14.400 en 10 picols wax *f* 500, tot welker opbreng zig de beide nu bevestigde regenten voor niet verbonden hebben ¹; item de pagt der vogelnestjes en tripangs, de paarlreeven en de inkomende en uitgaande regten, die aan den Capitain der Chineezen voor 1770, 1771 en 1772 verpagt zyn, jaarlyks voor *f* 12,000; bedragende te zamen *f* 26,900 naar de oude, of *f* 22,192.10 naar de nieuwe berekening; dat de lasten daarentegen ieder jaar belopen zullen aan soldyen, kostpenningen en randsoenen der officieren en verdere dienstdoeners: *f* 4180.11, aan ordinaire, extra-ordinaire, hospitaals en scheepsongelden, item scheepssoldyen, timmeragien en reparatien *f* 981.3, te zamen *f* 5161.14; en dat daarby gevoegd zynde de bark de Ida met hare ongelden, die nogtans over een paar jaar zal kunnen worden gemist, wyl het daarna met de ordinaire vaartuygen zal te stellen zyn, tot 4741.16, zoodat de generale lasten zullen bedragen *f* 9903.10, en dus Balemboangang jaarlyks winst geven *f* 12289. Waaruit dan blykt, dat hoezeer de expeditieongelden tot nu toe hebben gemonteert *f* 142886, dit conquest nogtans door den tyd een voordeelige post voor de Maatsch. zal uitmaken, wyl men niet alleen op voorsegde winst jaarlyks rekenen kan, maar ook de vermeerdering derzelve met grond verwagten.

.
De bezetting van *Lamadjang* en *Malang* zyn onder *Panaroe kan* gesteld, en men heeft in die plaatsen zoomin als te *Panaroe kan* en *Antang* eenige ongelden te maken buiten de bezoldiging der militairen,

¹ De Gouverneur Vos schreef ten aanzien der nieuwe regenten van Balemboangau: „die regenten komen aller welmeendst voor, en zy hebben vlytig geyvert tot het inpalmen van hun contingent in dit jaar, schoon het rystgewas considerabel veel beschadigd is.”

die nogtans niet onder de hiervoren gecalculeerde lasten zyn gebragt, wyl het krygsvolk uit den Oosthoek zal genomen en dus de soldyen daaruit in het generaal zullen gevonden worden; doch wyl er mogelyk andere ongelden, waarop by 't maken der calculatie niet mogt gerekend zyn, zig zullen opdoen, houdt men zig nogtans verzekerd, dat die met gemak zullen te vinden zyn uit de 500 Rds., die de Capitain der Chinesen te Samarang voor de vogelnestjes, die in Lamadjang, Malang en Antang vallen, uitgeloofd heeft, mitsgaders uyt andere 500 Rds., die voor de pagt der inkomende en uitgaande regten van Panaroekan's jaars betaald zullen worden, met welker verhooging men zig ook vleyen mag, wyl van Panaroekan op Madura en Sumanap nog al vaart is, en deze door het floreren dier plaatsen buyten twyfel zal toenemen.

Voor het overige zullen wy hier nog ternederstellen, dat het eilandje Noesa, voor dezen onder Balemboeang gestaan hebbende, nu geplaatst is onder Lamadjang, om de Baliërs en andere smokkeelaars, die daar hun rendez-vous hadden, te beter te kunnen gadeslaan; dat nopens Malang, tgeen eene schoone landsdouwe is, geen twyfel meer valt over 's Comps. regtmatige possessie, en dat het plaatsje Porong (onder Antang), 'tgeen in 1764 aan de Comp. ad interim is afgestaan, om tot eene barrière aan den Oosthoek te dienen, en toen van nut was, door den Heer Vos aan den Keyzer is teruggegeven; dat deze geheel Antang weder verzogt heeft ¹, en op de betuiging van den Heer Vos, dat hoezeer het de Comp. niet zoude gelusten die lastpost op den duur te dragen, echter best oordeelde dat de Maatsch. daarin nog zoolange continueerde tot de uitdelging der landlopers geheel zoude bevestigd zyn, daarin ook volkomen heeft berust ².

¹ De Keizer maakte niet alleen op Antang, maar ook op Malang aanspraak, op grond der contracten van 1743, aangezien beide landen *bewesten* Passaroëan gelegen waren (Art. X 1°, Traktaat van 11 November 1743). *Gouverneur Vos aan Gouverneur Generaal en Rade*, 23 December 1769.

² De Compagnie was zich zoozeer bewust, op Antang geen regt van bezit te hebben, dat by Secrete Resolutie van Gouverneur-Generaal en Rade van 27 September 1771, de Gouverneur van Java's N. O. Kust werd aangeschreven het daarheen te leiden, dat de Keizer zelf dat district aan de Compagnie zou aanbieden.

Wel is waar kwam het daartoe niet, maar de Keizer kwam van zyne zyde

Nopens den Oosthoek in 't gemeen moeten wy hier nog byvoegen, niet alleen dat dezelve, 't geen in jaren herwaarts niet heeft geëxteerd, alans eene aangename rust en vrede zonder stoornis geniet, mitsgaders met de noodige pennisten en zeevarenden voorzien is; maar ook dat aldaar door reductie van het overtollige de meest mogelyke menage betrakt werd, gelyk te dien einde de officieren der Marine en verdere supernumerairen, die daar gediend hebben, herwaarts overgezonden en de inlandsche soldaten reeds allen afgedankt zyn, zynde voorts ook de post op Cadierie, als nu niet meer noodig ingetrokken, mitsgaders de barken de Vryheid, 't Zeepaerd, den Arend en de Mossel ook alhier terug gekomen

In voldoening aan onze beloften, hebben wy den Capitain der Chineesen te dezer hoofdplaats opgedragen het byeenbrengen van 100 stux Chinesen, ten einde zich die in 't Balamboangsche mogten neerzetten; maar wyl dat volkje tot hun etablissement aldaar wilden verstrekt hebben eenige lywaten, yzerwerken, pitjes en andere articulen van minder belang, tot een bedrag van wel 10000 Rxds., hebben wy by provisie van hunne verzending derwaarts afgezien, wyl wy 't voor de Maatsch. niet raadzaam oordeelden, om die somma op een zoo lossen voet in 't verschot te zyn, te meer wy in die vaste verwagting verseeiden, dat er wel eenigen van die arbeid-same en winzicke natie zouden opkomen om zich zonder 't gerief dier goederen in Balemboang te stabiliëren. Wy hebben ons ook in dat vooruitzicht niet bedrogen gevonden, want 50 stux Chinesen zig sedert aangeboden hebbende om hun voordeel in onze nieuwe conquesten te zoeken, hebben wy hen derwaarts doen transportereren, en zullen die laten volgen van een gelyk getal dergenen die verder ook daartoe zullen inclineren

Het door den Heer Vos, navolgens het heden een jaar aan Uw EdH. bedeelde, aan Gusty Mangoey en de andere Balysche vorstjes aangeschrevene, met opzigt tot de smokkelvaart harer onderdanen van en op Balemboang en de admissie te haren kuste van vreemde Europeërs, heeft tot gevolg gehad, dat zy by een aan ZEd. gerigten

niet op de zaak terug, die dus op haar beloop bleef.

Mageman geeft (Tyds. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, IX, bl. 283) ook hiervan eene onjuiste voorstelling.

brief van 21 dec. a°. p°. beloofd hebben niemand, zonder bewys dat hunne aankomst aldaar door ons gepermitteerd zy, te zullen admitteeren; waaraan wy hopen dat zy, is 't niet uyt respect voor de Comp., 'tgeen zy wel voorwenden, dan uit vrees voor de hun voorleden jaar gedane bedreyging, voldoen zullen.

Van Ceylon op onze verleende qualificatie herwaarts gezonden zynde de broeder van den Prins van Madura, Radeen Tommongon Rana Diningrat, nevens zyne vrouw, kinderen en gevolg, hebben wy ter betoog van ons respect voor de familie van dien welmeenenden en de Maats. zeer toegedanen vorst, zyn boeder van boord door een expres daartoe benoemd persoon doen afhalen, en overeenkomende met zyn character ten koste der Comp. logeren in een particulier huis buiten deze stad, mitsgaders hem met zyn voorm. gevolg laten transportereren naar Samarang, van waar hy verder na Madura vertrokken is; terwyl wy niet alleen om den Prins zelven te complaiteren hem voor 't inkoopkostende op zyn verzoek geriefd hebben met 4 koperen trommels, enz., maar ook tot een verder bewys van onze reciproque genegenheid, op de favorable voordragt van den Heer Vos, na 't overlyden van 's Vorsten zoon Radeen Tommongong Nata Diningrat, zyn schoonzoon Radeen Bagus, de naaste uit de Sumanapse regentenfamilie, tot regent over de eilanden Kiangiang, Sepoedi, Sapangjang en Giliginting aangesteld hebben; maar daarentegen, wyl de gewezen Lamongangs regent onaangezien alle gebruikte inschikkelykheid zig by aanhoudendheid onwillig getoond en op de hem gedane adhortatien om zyne landen weder in hunnen vorigen fleur te brengen, geantwoord heeft zyn regentschap liefst te willen quiteren, hem daaruyt gedimoveert, onder toelating van zig op Grisseé met er woon neder te zetten, en in zyne stede tot regent benoemd die van Coedus, welke weder vervangen is door Radeen Rongo, broederszoon van den braven gewezen tweeden regent van Japara, Rokso Prodjo, uit 't oude geslagt van Coedus gesproten, en zulks de laatste onder den naam en titul van Radeen Tommongong Wiria Diningrat; terwyl wy den eersten hebben toegevoegd die van Tommongong Djojo Santiko, mitsgaders hem, omdat zyn nu gedemoveerde predecesseur door zyne slegte behandelingen de ingezetenen van Lamongang genoodzaakt had van daar te retireren, en het met die landen inderdaad slegt gelegen was, voor de twee

eerste jaren afslag van 150 lasten ryst 'sjaars op zyn contingent verleend, ten einde hem tot herstel van 't vervallene des te beter aan te moedigen.

Eer wy het hoofddeel der inlandse zaken verlaten, mogen wy niet voorby UwEdH. te communiceren, dat eenige inlanders te zamen gerot zynde, den 8 dezer in den vroegen morgenstond de loge te Joana overmeesterd, een corporaal zwaar gekwetst en den schildwacht nevens nog 4 gemeene militairen om hals gebragt, het particulier rystpakhuis van den resident door den brand vernield, 't kruidhuis opgeramt en andere baldadigheden gepleegd hebben; dat de resident, die zig door de menigte omringt ziende, eerst wel door de gracht in 't fortres gevlugt was, dog daarna met behulp van eenige Javanen, den sergeant en twee man van de bezetting, een zoodanig postuur heeft gemaakt dat de booswichten het fort hebben moeten verlaten, by welke gelegenheid 10 van die muitelingen, buiten nog een gelyk getal dat gesneuveld is, in de handen der onzen zyn gevallen. Men heeft deze boosdoeners herkend voor volk uit het Joanas district en de dessa der Calangers ¹, en zommigen heeft men bevonden te zyn battoors, die in de loge dagelyks dienst deden De redenen van dit voorval ons tot nog toe onbekend zynde, en daaraan ten hoogste gelegen liggende, zullen wy daarnaar de noodige recherche laten doen

De aanbrenge uit dit Gouvernement (Java's Oostkust) heeft in 't nu afgelopen jaar voor rekening der Comp. bestaan in:

14958050	⊕	of	4877 $\frac{11}{13}$ $\frac{5}{4}$	Lasten ryst
331500	"	"	108 $\frac{3}{2}$	" groene Cadjang
6925	"			" zwarte peper

¹ *Calangers*. Over den waren oorsprong van dezen door eigen godsdienstige gebruiken en zeden zich onderscheidenden, vooral over Midden-Java veel verspreiden stam is en wordt een strijd gevoerd, waaromtrent zie Veth „Java”, III, blz. 579—589, en nog laatstelijk het „Tijds. I. T., J. en V.k.”, XXVIII, 3 en 4 Añ.

Bij alle verschil van meening schijnt dit vast te staan, dat de Kalangers eene kaste vormden onder eigene hoofden, in afzonderlijke dessa's woende, die meer bijzonder zich met de levering en bewerking van het hout bezig hielden. Als zoodanig, komen zij reeds voor in het eerste berigt omtrent hen in deze verzameling, Deel VI blz. 193, en wordt verder van hen melding gemaakt in het contract van 1705 met den Soesochoenan (Deel VIII, blz. 264). De hierna te vermelden registers van de verdeling der Vorstenlanden, in 1774, wijzen ook de dessa's aan der Calangers „of hout-leveranciers”.

5805	⊕	Lange dito
3061	„	Cubebe of staartpeper
44875	„	Cattoene garen
6750	„	Indigo
15000	„	Sappanhout
381	„	Cardamon
260		Lasten zout
100	⊕	Corianderzaad
17113		Kannen lamp- en

1700 Kannen aardolie; nevens een goed deel houtwerken en eenige kleinigheden, enz.

Om tot slot dezer materie van de Dienaren te spreken, hebben wy na het afsterven van den Gezaghebber in den Oosthoek mr. Johan Everart Coop à Groen, in zyn plaats gesteld mr. Pieter Luzac, en in diens plaats tot tweede resident te Soeracarta aangesteld Mathys van Rhyu

Bantam (nopens) melden wy, dat de Koning zijne obligatoire schuld (groot per resto 6625 sp. R.) . . . ten volle vereffend heeft, en dat wy van Z. H. welmeenendheid voor de Maatsch. en zynen yver voor de peperculture weder versche blyken ontfangen hebben, doordien hy wel 38 hoofden der campongs en negoryen, welke hunne pepervelden schandelyk hadden verwaarloost, afgezet, en ten exempel van anderen gestraft, mitsgaders eenige onlusten die tusschen de Pabianers en de volkeren van Cotta Allam waren ontstaan, door het bevredigen der parthyen gestild heeft. Het aanhoudend zwerven der Palembangers in de Lampongsche districten niet anders kunnende strekken dan om de onderhoorigen van Bantam tot den overloop te debauchereren, waartoe ook door de eersten eenige geschenken aan de laatsten zyn gedaan, hebben wy by ons schryven derwaarts van den 12 Sept. jl. gelast, dat de resident van Lampong-Toulang Bauwang, Steenhuysen, alle gepermitteerde middelen tot verhinderend van die conversatie zal moeten in 't werk stellen

Eenige roovers zeedert weinige maanden herwaarts zich weder in de bogt van Lampong vertoond en 't uit- en- inkomen van de rivier van Lampong-Toulang Bauwang beswaarlyk gemaakt hebbende, is door ons wel de goerab de Zeeleeuw naar Bantam gesonden, ten einde nevens 's Konings vaartuygen op hen te kruysen, hen te ver-

strooyen of liever zoo 't mogelijk ware geweest te vernielen, waartoe ook de gem. goerab met twee vaartuygen des Konings de kruistogt hebben ondernomen, doch wegens welker fatalen uitslag ons in substantie gerelateert is dat, nadat zy eerst rondom het Boomtjes eiland hadden gezeild en geen roover ontdekt hebbende, eindelyk eene groote Mandhareese stroopatjallang hebben in 't gezigt gekregen, dat de goerab zyne dubbelde princevlag hebbende vertoond en de Mandharees niet willende stryken, hem nevens één van 's Konings vaartuygen, als zynde het andere intusschen vastgeraakt, onder een gestadig vuur wel heeft vervolgd, mitsgaders het inmiddels vlot en vooruit geraakte Konings vaartuig getracht hebbende den roover de passage af te snyden, met hem is slaags geweest, wanneer de Mandharees heeft gepoogt hem te enteren; maar dat zulx door de intusschen tot secours bygekomen en sterk vurende goerab zynde verhinderd, de roover voor den wind is weggelooopen, doch door de vervolging van de goerab ziende dat 't niet ontlopen konde, heeft bygedraayd eerst aan de ly- en daarna aan de loefzyde, met dessein om de goerab te enteren; 't geen hem ook, nadat deese eene generale salvo op den Mandharees gedaan had, is gelukt, hebbende de rovers die 40 man sterk waren, de voorschr. goerab met alle de daarop zynde zielen, excepto een stuurman en een matroos die zich op een van 's Konings vaartuygen bevonden en 3 matrozen die onder de massacre over boord gesprongen zyn, doch van welken er één verdronken en maar twee hun leven gered hebben, vermeersterd en weggenomen.

. Hoe smartelyk dit verlies ook weder voor de Maatsch. is . . . en hoezeer wy overtuigd zyn van de noodzakelykheid om ter verdelging van dit roofgespuis eene capitale expeditie te laten doen, hebben wy ons daartoe, zoo door 't aanhoudend volksgebrek en dat men van de vaartuygen cok ander employment maken, als wyl men nog in het onzekere verseert hoe sterk de magt dier rovers is, vooralsnog buiten staat gevonden

XVIII. Korte aanthoning hoeveel kisten Amphioen en teegens wat pryzen ieder kist zeedert het boekjaar 1721/2 door d'Ed. Comp. aan particulieren, en zeedert A°. 1745/6 aan de Amphioen-Societeit zyn verkogt, mitsgaders wat winsten jaar voor jaar op dezelve behaalt zyn ¹, namentlyck:

Aan Particulieren.

A°. 1721/2 zyn
verkogt geworden
927 kisten voor
Rds. 425851, de
kist gerekt. à Rds. 600 kisten 1

"	416 $\frac{5}{8}$	"	204
"	459 $\frac{5}{8}$	"	472
"	493 $\frac{3}{8}$	"	250

kisten 927 inh. # 174725 winst /789968.17.8

A°. 1722/3 zyn
verkogt geworden
356 kisten voor
Rds. 128843, de
kist gerekt. à Rds. 365 $\frac{3}{8}$ kisten 75

"	361	"	279
"	385	"	2

kisten 356 " " 51620 " " 152426.12.8

A°. 1723/4 zyn
verkogt geworden
941 kisten voor
Rds. 265878, de
kist gerekt. à Rds. 301 $\frac{3}{4}$ kisten 300

"	271 $\frac{1}{4}$	"	200
"	290 $\frac{1}{3}$	"	236
"	256 $\frac{3}{8}$	"	205

kisten 941 " " 136445 " " 196638.5.8

¹ Het behoeft geen betoog dat deze opgaven, over boekjaren loopende, afwijken van die in het bekende opstel van den Heer J. C. Band: „De Opiumhandel in Ned. Indie.”

A^o. 1724/5 zyn
verkocht geworden

1113 kisten voor

Rds. 262182, de

kist gerekt. à Rds. $238\frac{1}{3}$ kisten 329

" $228\frac{3}{4}$ " 270

" $398\frac{5}{8}$ " 345

" $330\frac{1}{4}$ " 169

kisten 1113 inh. w^{e} 163415 winst f 314915.5.

A^o. 1725/6 zyn

verkocht geworden

597 kisten voor

Rds. $136752\frac{1}{2}$ de

kist gerekt. à Rds. $303\frac{5}{8}$ kisten 122

" 221 " 10

" 209 " 465

kisten 597 " " 86565 " " 49164.7.

A^o. 1726/7 zyn

verkocht geworden

822 kisten voor

Rds. 292698, de

kist gerekt. à Rds. 300 kisten 4

" $271\frac{1}{2}$ " 300

" $315\frac{5}{8}$ " 300

" $529\frac{1}{6}$ " 218

kisten 822 " " 119190 " " 324172.8.8

A^o. 1727/8 zyn

verkocht geworden

434 kisten voor

Rds. $134450\frac{1}{2}$, de

kist gerekt. à Rds. 500 kisten 2

" 450 " 3

" $288\frac{3}{5}$ " 206

" 314^{7m} " 200

" $374\frac{2}{3}$ " 23

kisten 434 " " 63342 " " 171305.2.8

A^o. 1728/9 zyn
 verkogt geworden
 1251 $\frac{1}{2}$ kisten voor
 Rds. 429301 de
 kist gerekt. à Rds. 331 $\frac{7}{4}$ kisten 355
 " 321 $\frac{5}{8}$ " 282
 " 367 $\frac{2}{3}$ " 97 $\frac{1}{2}$
 " 360 $\frac{1}{4}$ " 210
 " 356 $\frac{2}{3}$ " 307

kisten 1251 $\frac{1}{2}$ inh. ₤ 181463 winst f551905.—.

A^o. 1729/30 zyn
 verkogt geworden
 985 kisten voor
 Rds. 318857 $\frac{1}{2}$ de
 kist gerekt. à Rds. 327 $\frac{1}{48}$ kisten 484
 " 320 $\frac{5}{16}$ " 501

kisten 985 " " 142825 " " 390899.10.8

A^o. 1730/1 zyn
 verkogt geworden
 1039 kisten voor
 Rds. 324779 de
 kist gerekt. à Rds. 319 $\frac{5}{4}$ kisten 185
 " 317 $\frac{3}{8}$ " 487
 " 302 $\frac{1}{4}$ " 267
 " 302 $\frac{1}{2}$ " 100

kisten 1039 " " 150655 " " 380309.15.

A^o. 1731/2 zyn
 verkogt geworden
 1005 kisten voor
 Rds. 216815 de
 kist gerekt. à Rds. 299 $\frac{1}{8}$ kisten 858
 " 404 $\frac{1}{4}$ " 147

kisten 1005 " " 145725 " " 374835.19.

A^o. 1732/3 zyn
 verkogt geworden
 1405 kisten voor

Rds. 527436 de

kist gerekt. à Rds. $386\frac{1}{8}$ kisten 549

" $384\frac{9}{16}$ " 106

" $370\frac{9}{16}$ " 750

kisten 1405 inh. @ 203725 winst f690569.5.

A^o. 1733/4 zyn

verkocht geworden

370 kisten voor

Rds. 122150 de

kist gerekt. à Rds. $330\frac{1}{8}$ kisten 370 " " 53650 " "150004.15.

A^o. 1734/5 zyn

verkocht geworden

1354 kisten voor

Rds. 432895 de

kist gerekt. à Rds. $315\frac{1}{16}$ kisten 752

" $325\frac{3}{8}$ " 602

kisten 1354 " " 196330 " "481733.6.8

A^o. 1735/6 zyn

verkocht geworden

974 kisten voor

Rds. 297175 de

kist gerekt. à Rds. $311\frac{7}{8}$ kisten 586

" $294\frac{7}{8}$ " 388

kisten 974 " " 141230 " "337416.13.8

A^o. 1736/7 zyn

verkocht geworden

1227 kisten voor

Rds. 446719 de

kist gerekt. à Rds. $292\frac{5}{8}$ kisten 21

" $302\frac{1}{16}$ " 433

" $400\frac{3}{8}$ " 773

kisten 1227 " " 177915 " "600910.1.

A^o. 1737/8 zyn

verkocht geworden

788 kisten voor

Rds. 384973 de

kist gerekt. à Rds.	$408\frac{1}{2}\frac{3}{4}$	kisten	176
"	$518\frac{1}{2}$	"	246
"	$506\frac{3}{4}$	"	366

kisten 788 inh. ₤ 114260 winst /613743.7.

A^o. 1738/9 zyn
verkocht geworden
668 kisten voor
Rds. 270391 de

kist gerekt. à Rds.	$401\frac{1}{2}$	kisten	20
"	$392\frac{3}{4}$	"	352
"	$399\frac{1}{4}$	"	185
"	$453\frac{1}{2}$	"	111

kisten 668 " " 97462 " "385552.

A^o. 1739/40 zyn
verkocht geworden
997 kisten voor
Rds. 428509, de

kist gerekt. à Rds.	$458\frac{1}{2}\frac{5}{8}$	kisten	38
"	$442\frac{7}{8}$	"	554
"	$409\frac{5}{2}$	"	400
"	420	"	5

kisten 997 " " 144565 " "639572.19.8

A^o. 1740/1 zyn
verkocht geworden
1090 kisten voor
Rds. 417877 de

kist gerekt. à Rds.	$405\frac{1}{2}\frac{7}{4}$	kisten	590
"	411	"	26
"	$400\frac{9}{4}$	"	35
"	$350\frac{1}{3}\frac{7}{3}$	"	409
"	350	"	30

kisten 1090 " " 158050 " "331412.13.8

A^o. 1741/2 zyn
verkocht geworden
1062 kisten voor
Rds. 374972 de

kist gerekt. à Rds. $330\frac{1}{3}$ kisten 665
 " 350 " 15
 " $383\frac{5}{12}$ " 665

kisten 1062 inh. @ 153990 winst f 511741.5

A^o. 1742/3 zyn
 verkogt geworden
 1532 kisten voor
 Rds. 821764 de
 kist gerekt. à Rds. $451\frac{1}{8}$ kisten 784
 " $625\frac{3}{4}$ " 744
 " $479\frac{1}{2}$ " 4

kisten 1532 " " 225095 " " 1415110.2.8

A^o. 1733/4 zyn
 verkogt geworden
 1011 kisten voor
 Rds. 606358 de
 kist gerekt. à Rds. $596\frac{5}{6}$ kisten 291
 " $600\frac{3}{4}$ " 720

kisten 1011 " " 146595 " " 1063598.2

A^o. 1744/5 zyn
 verkogt geworden
 1000 kisten voor
 Rds. 606358 de
 kist gerekt. à Rds. $606\frac{1}{2}$ kisten 1000 " " 145000 " " 1063538.16

Overzulk in 24 boekjaaren door d'Ed. Compagnie aan particulieren verkogt is: kisten $22131\frac{1}{2}$, off ponden 3373837, met eene winst van f 11,981,444.10.

De Amphioen-Societijt.

A^o. 1745/6 zyn
 verkogt geworden
 975 kisten voor
 Rds. 430250 de
 kist gerekt. à Rds. $441\frac{1}{3}$ kisten 975 inh. @ 136443 winst f 632684.4.

A^o. 1746/7 zyn
 verkogt geworden

1200 kisten voor
Rds. 540000 de
kist gerekt. à Rds. 450 kisten 1200 inh. @ 174000 winst /800166.6.

A^o. 1747/8 zyn
verkocht geworden
1500 kisten voor
Rds. 663750 de
kist gerekt. à Rds. 450 kisten 1200
" 400 " 300

kisten 1500 " " 217500 " "1000452.1.

A^o. 1748/9 zyn
verkocht geworden
1428 kisten voor
Rds. 619072 de
kist gerekt. à Rds. . . . kisten 200
" 450 " 983 $\frac{1}{4}$
" 400 " 200
" 410 " 16 $\frac{3}{4}$
Bagelpoers. De pic. 70 " 28

kisten 1428 " " 207060 " "911106.17.

A^o. 1749/50 zyn
verkocht geworden
1300 kisten voor
Rds. 580000, de
kist gerekt. à Rds. 450 kisten 1200
" 400 " 100

kisten 1300 " " 188500 " "817262.11.0

A^o. 1750/1 zyn
verkocht geworden
925 kisten voor
Rds. 406250, de
kist gerekt. à Rds. 450 kisten 725
" 400 " 200

kisten 925 " " 134125 " " 568629.78.

A^o. 1751/2 zyn
verkocht geworden
1199 kisten voor

Rds. 501605, de
 kist gerekt. á Rds. 450 kisten 836
 " 535 " 63
 " 400 " 200
 " 180 " 100

kisten 1199 inh. € 171514 winst f609264.19.8

A^o. 1752/3 zyn
 verkogt geworden
 1090 kisten voor
 Rds. 483095 $\frac{1}{8}$ de
 kist gerekt. á Rds. 450 kisten 1059 $\frac{1}{2}$
 " 387 $\frac{3}{8}$ " 4
 " 180 " 26 $\frac{1}{2}$

kisten 1090

A^o. 1753/4 zyn
 verkogt geworden
 1243 kisten voor
 Rds. 549350, de
 kist gerekt. á Rds. 450 kisten 1043
 " 400 " 200

kisten 1243 " " 180425 " " 617670.17.8

A^o. 1754/5 zyn
 verkogt geworden
 1294 $\frac{1}{2}$ kist voor
 Rds. 580825, de
 kist gerekt. á Rds. 450 kisten 1277 $\frac{1}{2}$
 " 350 " 17

kisten 1294 $\frac{1}{2}$ " " 187679 " " 666959.3.8

A^o. 1755/6 zyn
 verkogt geworden
 1200 kisten voor
 Rds. 540000, de
 kist gerekt. á Rds. 450 kisten 1000
 " 450 " 200

kisten 1200 " " 174000 " " 634034.6.0

A^o. 1756/7 zyn

verkogt geworden
 1200 kisten voor
 Rds. 540000, de
 kist gerekt. à Rds. 450 kisten 1200 inh. # 174000 winst f678857.10.8
 A^o. 1757/8 zyn
 verkogt geworden
 1200 kisten voor
 Rds. 540000, de
 kist gerekt. à Rds. 450 kisten 1200 " " 174000 " " 733285.14.8
 A^o. 1758/9 zyn
 verkogt geworden
 1200 kisten voor
 Rds. 540000, de
 kist gerekt. à Rds. 450 kisten 1200 " " 174000 " " 755500.19.8
 A^o. 1759/60 zyn
 verkogt geworden
 1200 kisten voor
 Rds. 540000, de
 kist gerekt. à Rds. 450 kisten 1200 " " 174000 " " 973900.9.0
 A^o. 1760/1 zyn
 verkogt geworden
 1200 kisten voor
 Rds. 540000 de
 kist gerekt. à 150
 # en Rds. 450 " 1200 " " 174000 " " 714071.11.
 A^o. 1761/2 zyn
 verkogt geworden
 537 kisten voor
 Rds. 241650 de
 kist gerekt. à Rds. 450 " 537 " " 80550 " " 231513.9.
 A^o. 1762/3 zyn
 verkogt geworden
 210 kisten voor
 Rds. 115500 de
 kist gerekt. à Rds. 550 " 210 " " 31500 " " 108386.3. 1

' De prys door de Amfloen-Societeit aan de Compagnie te betalen, werd in het jaar 1763 verhoogd met 100 Ryksd. per kist.

A^o. 1763/4 zyn
 verkogt geworden
 418 kisten voor
 Rds. 229900 de
 kist gerekt. à Rds. 550 " 418 inh. # 62700 winst / 208963.9.

A^o. 1764/5 zyn
 verkogt geworden
 508 kisten voor
 Rds. 279400 de
 kist gerekt. à Rds. 550 " 508 " " 76200 " " 208437.1.8

A^o. 1765/6 zyn
 verkogt geworden
 799 kisten voor
 Rds. 399500 de
 kist gerekt. à Rds. 500 " 799 " " 119850 " " 352301.4

A^o. 1766/7 zyn
 verkogt geworden
 937 kisten voor
 Rds. 411343 de
 kist gerekt. à Rds. 439 " 937 " " 140550 " " 311712.4.8

A^o. 1767/8 zyn
 verkogt geworden
 799 kisten voor
 Rds. 359550 de
 kist gerekt. à Rds. 450 " 799 " " 119850 " " 296555.1

A^o. 1768/9 zyn
 verkogt geworden
 511 kisten voor
 Rds. 255500 de
 kist gerekt. à Rds. 500 " 511 " " 76650 " " 347318.3.8

Dus gedurende 24 agtereenvolgende boekjaren door de Ed. Comp.
 aan de Amphioen-Societeit verkogt is kisten 24073½, ponden 3505251,
 met een winst van / 13498559.3.

Het verkogte aan particulieren gedetraheert van 't aan de Amphioen-
 Societeit verkogte, zoo blykt dat in gemelden tyd van 24 boekjaren
 door de Societeit meerder verdebiteert zyn kisten 1942 of # 140533½,

en oversulks door de Ed. Compagnie meer geprofiteerd f 1517114.13. ¹.
Batavia, in 't Casteel den 25n Maart 1770.

(w. get.) H. Reysig.

XIX. Extract Resolutie der vergadering van Hoofdparticipanten in de geprivilegeerde Amphioen-Societyt, gehouden op Saturdagh den 10 Maart 1770 ².

Vervolgens door den Heer Directeur deeser Societeit aan de presente Heeren leden gecommuniceerd zynde, dat het laast geobtineerde octroy onder ultimo Augustus 1772 stond te expireeren, en dat men in conformite der hoog gevenereerde ordres van Haar WelEdele Groot Agtb. de Hoog Edele Heeren Bewindhebberen ter Vergadering van Zeventienen in't patria, de datis 15 September 1747 en 29 September 1752, by tyds de noodige prolongatie moet verzoeken, 'tgeen na Zyn Ed. gedagten met believen van Haar Hoog Edelens nog per 't naschip zou kunnen worden in agt genomen, 'twelk eenpaarig in dier voegen begrepen zynde, produceerde Zyn WelEd. tot meerder eclaireissement van deze vergadering, de retroactens op dat stuk weleer in consideratie gekomen en beraamd, na welkers lecture is goedgevonden en verstaan, by renovatie en per extract deezes te persisteeren by de door dit gemeenschap in anno 1761 drielidig gedaane instantien aan Haar Hoog Edelens de Hooge Indiasche Regeering, continerende:

Primo. De obtenu van een nader octroy of prolongatie voor den tyd van 20 jaaren.

Sec^o. Om voor alsnog te mogen volstaan met duizend kisten amphioen 's jaars, in vertrouwen dat de opgemelde quantiteit haast te slyten, en ten deezen opzigte den vredigen toestand op Java ook een betere sleet belooft, en

Tert^o. Dat het Haar Hoog Edelens mogt gelieven te behaagen,

¹ Uit deze cyfers blykt, dat de stand van zaken zoo ongunstig niet was, als men uit de „Verhandeling” van den Oudkassier der Amfioen-Societeit Graane zou opmaken, en als die ook voorgesteld werd in het genoemde opstel van Baud in de „Bydragen voor Taal-, Land- en Volk. van Ned. Indië” I, blz. 132, 141, enz.

² Zie Deel X, blz. XVI—XVIII.

deze Societeit te munieeren met een allezins favorabel voorschryvens aan hooggemelde Haar Edele Groot Agtbaarhedens.

Hierna int breede gesproken zynde over de gevolgen, welke in prejuditie van de geïnteresseerdens in deeze Societeit, die in deeze landen verblyven, zouden moeten voortvloeyen, indien gelyk reeds omtrent een aantal van 172 acties plaats heeft, er meerder acties in 't bezit bleeven van degene die uit India vertrekkende haare actien blyven behouden, en in Nederland zynde, 'tzy by erffenissen of legaaen komen magtig te worden, nadien daardoor allengskens zoude worden omverre geworpen het ware oogmerk van de oprigting dezer Societeit, die buiten het réeel belang van de Comp. in de tweede plaats ten doelwit hadde het interest der in India zynde dienaaren en burgers, en dus de welvaart dezer colonie; en dat afschoon het 18 articul van het verlengde octroy gedateerd 29 Augustus 1753 eenlyk maar gewag maakt dat niemand, buiten de Nederlandsche Republicq gezeten, daarinne zoude mogen blyven geïnteresseerd, en dus gezegd zoude kunnen worden dat andere, of die in gedagte Republicq zig ter nederzetten, daarentegen daarvan zouden mogen blyven gaudceren, egter met zeer veel grond in aanmerking zoude mogen genomen en verondersteld worden, dat men by gedagte oprigting niet heeft te gemoet gesien, dat zoo een menigte van geïnteresseerdens deze gewesten verlaaten, en zig na derwaarts begevende, de bevordering van de welvaart deezer colonie, die uit een genoegzaam roullement van gelden ook al moet worden gehoopt, daardoor als wordt tegengegaan, dewyl de gelden uit de zesmaandige uitdeelingen profluerende, voor die na Nederland vertrokken zyn, in Comps. kasse geteld, en dus van onder de gemeente gebragt worden, ten nadeele van den particulieren koopman voornamelyk alhier ter plaatse, — zoo is goedgevonden en verstaan Haar Hoog Edelens de Edele Hooge Indiasche Regeering by deze gelegenheid teflens eerbiedig te verzoeken, dat het dezelve gunstiglyk behaage, deze Societeit te qualificeeren en autoriseeren by biljetten alle geïnteresseerden in deze Societeit te mogen verwittigen, dat zy gehouden en verpligt zullen zyn by haar vertrek na Nederland haare acties alhier te gelde te maaken, onder de penaliteit by het vermeldde 18 art. vermeld, en dat ook notarissen mogen worden gelást alle testateurs en testatrices behoorlyk te informeeren, dat geene acties,

tzy in erfdeel of legaat, zal mogen worden vermaakt aan iemand buiten India zig bevindende, en dat zy notarissen dus hun daarna ook zullen hebben te gedragen. ¹

(was getekend) A. Schuyt, Secretaris.

XX. Secrete Resolutie van Gouvern. Gen. en Raden, dd.
18 November 1770.

Extraordinaris Vergadering.

De Heer Gouverneur Generaal gaf te kennen de vergadering expreslyk te hebben geconvoceerd, op de onverwagte tyding van het subiet overlyden van den Panembahan Adepatty Sitja Diningrat, regent van Madura; nadien Zyn Edelheid vermeende, dat de omstandigheden dewelke zouden kunnen exteeren, voornamelyk als Zyn Hoogheids broeder de Radeen Wiera Diningrat, die zig zedert een geruymen tyd by de Engelschen ophoud, met hun van tyd tot tyd om de Oost rondzwerft, en zelfs in de maand Augustus, volgens schryvens der Banjermassingsche residenten van den 5 deezer, met een schip en twee pantjallings op de kust van Borneo is geweest, by deze gelegenheid iets ondernam om de rust te stooren, en tragtte om gelyk men zegd in troebel water te vissen, het noodzakelyk maakten, om hoe eerder zoo beter in steede van den overleeden

¹ De Heeren Zeventienen beschikten op dit verzoek eerst den 18 October 1771, wanneer zy aan Gouverneur Generaal en Rade van Ned. Indie schreven: „In aanmerking nemende dat de termyn van de laatst verleende prolongatie van het Octroy van de Amfoen-Societeit sal cyndigen ult^o. Augustus 1772, en er dus geen tijd is om over de geproponeerde veranderingen naar behooren te delibereeren, zoo hebben wij goedgevonden het voorz. octroy by provisie te prolongeren voor den tyd van twee jaren, en sulks tot ult^o. Aug. 1774, op denzelfen voet als de geïnteresseerden thans van dat octroy jouïsseren”.

Twee jaren later was men nog niet verder. De Heeren Zeventienen wachtten op eene beschikking van Hun Hoog Mogenden, en vleiden zich met een gunstig gevolg van de tusschenkomst van den Prins. In afwachting daarvan „ hebben wy” — zoo heette het den 20 October 1773 — „ goedgevonden, het voors. „ Octroy provisioneel te continueeren tot den laatsten December 1774”.

Het octrooi bleef tot het einde van 1792 gecontinueerd.

Omtrent het hoofdpunt dat de aandacht der participanten op Java bezig hield, het bezit van aandelen der „ Societeit” door repatriërenden, werd echter geene beslissing verkregen.

braaven regent, een ander hoofd over dit voor de Maatschappij met betrekking tot haare belangen op Java's Noordoostkust van veel belang zynde eyland te benoemen en aan te stellen, produceerende tot dien eynde een gisterenavond over den landweg van den Heer Raad extraordinair en Gouverneur van Java Johannes Vos ontvangen aparte missive, ged. den 11 deezer, behalven de communicatie van dat sterfgeval en van eenige noodwendige schikkingen daaruit voortgevloeid, omtrent het voorname point der successie inhoudende: dat de overleedene heeft nagelaaten twee echte zonen, namelyk Radeen Tommogong Soera Diningrat, Regent van Sidayoe, en Radeen Tommogong Jaja Diningrat;

dat den eersten sedert twee jaaren door ziekzens byna uitgeteerd, laboreert aan een buykquaal, dewelke hem by vlaagen zoo sterk attacqueerd, dat zelfs somtyds in het hoofd getroubleerd, en niet in staat is menschen te zien ofte spreken, of zig met eenige affaires op te houden;

dat den andere wynig goeds van der jeugd beloofd en zig tot heeden toe zoo opgevoerd heeft, dat nooit des overledenens genegenheid gewonnen, maar zig by groot en klein om zyn losbandig gedrag en inheligheid, na rato van zyn vermogen, gehaat heeft gemaakt;

dat zulks den overleedenen hadt doen afzien iets omtrent de successie voor te stellen, en aan den Heer Vos verzoeken, om by zyn overlyden dog by deze regeering te solliciteeren, dat op geen van beyde, als hen zoowel als alle zyne natuurlyke incapabel en onbevoegd daartoe oordeelende, te zyner opvolging het oog vallen mogt, maar wel op desselfs kleinzoon, Radeen Mancoë Diningrat, die een zoon van wylen des Panambahans vooroverledenen oudste zoon en 21 jaren oudt is, mitsgaders volgens het getuigenis wel de bekwaamste tot de regeering en van de meeste verwagting voorkomt; en dat dewyl 's princen begeerte de beste voor 's Comps belangen schynt, Zyn Ed. niet anders konde doen dan dezelve op de kragtigste wyze deze regeering voor te dragen.

En hierop ook gelezen zynde, niet alleen alles wat by de successive brieven na en van Java met opzigt tot de regeering en het bestier van Madura voorkomt, nevens de conditien en voorwaarden waarop den overledenen in den jaare 1745 van wegens de Maatschappij heeft ontvangen het regentschap en subalterne gebied over dat eyland met desselfs ab- en dependentie, voor zooverre het

certyds onder zyn vader den gewezen Pangerang Tjacraningrat hadt gesorteerd, maar ook de periode uit de memorie van wylen den Heer Raad ordinaris van Indie en gewezen Gouverneur van Java's Noordoostcüst, Nicolaas Hartingh, waarby Zyn Ed. zegt dat het heilzaam zoude wezen indien men daar weder drie hoofden konde hebben, als over Arosbaya, Balega en Sampan, dog over welke verdeeling men, ingevolge het aangeteekende by secreete resolutie van den 11 Maart 1762, zig tot heden niet heeft verklaard; zoo gaf de Heer Gouverneur Generaal in overweging, hoe het allenthalven zeker was, dat men na de tegenwoordige situatie van zaaken Madura als een balans tegen de macht van de Javasche vorsten, gelyk als na het oude systema Sumanap en Pamakassan, zoowel als Sourabaya, tegen den Madurees aanmerken, en dus die districten zoo min mogelyk van elkander schyden of onder meer dan een hoofd brengen moest, om door verdeeling de macht niet te breken en het tegenwigt te verliezen.

En nadat dit door de gezamentlyke Heeren leeden geavoneerd, mitsgaders met Zyn Edelheid raadsaamst geoordeelt, en beslooten was de door welm. Heer Hartingh maar als ter loops en zonder er de noodzakelykheid of het nut van aan te toonen voorgeslagen splitsing geen plaats te geven, met betrekking tot het voornaame point der successie wyders in aanmerking genomen zynde, dat wylen de Panambahan in 1764 stilzwygende zynen tweeden of oudsten zoon den Sidayo's Regent Soera Diningrat voorbygaande, met verzoek dat zynen derden zoon Nata Diningrat (door de wandeling genaamd Santara) hem in zyn bestier opvolgen mogte, dog zedert dat die in het jaar 1768 overleden is van de successie by deeze regeering niet weder gerept, veel min iemand anders tot zyn opvolger voorgedragen heeft, maar zulks schynt te hebben uitgesteld tot dat zynen opgemelden eersten zoons zoon Mancoc Diningrat tot toerykende jaaren zoude gekomen zijn;

dat dit voor een bewys te houden is, dat die prins zelfs zyne byde nog in wezen zynde echte zoonen, de oudste om zyne debile ligchaams constitutie onbequaam, en den jongsten om zyn slegt comportedement onwaardig, mitsgaders zyne natuurlyke zoonen onbevoegd tot de regeering gehouden heeft;

dat om die redenen ook niemand hunner, zoo min als des over-

ledenens in anno 1746 naar Ceilon gerelegeerden en 1767 van daar gerappeleerden broeder Radeen Tommongong Rana di Ningrat, of zynen swager de regent van Coedus in aanmerking kan komen, maar het in alle opzigten preferabelst voorkomt, aan de voordragt van den Heer Vos in faueur van des Panembahans kleinzoon Mancoe Diningrat te defereeren, te meer wyl zyns vaders regt van eerstgebooren en wel uit een en dezelfde moeder met den Sidayo's Regent, die anders de naaste zoude weezen, in zyn voordeel komt, en dies zyne verkiesing evengenoemden zynen oom minder hart vallen en by anderen minder jalousie verwekken zal dan wanneer het oog op een ander geslagen wierdt;

Zoo is na rype deliberatie, en wyl men zich verzekerd houdt dat de Heer Vos de zaaken wel overdagt en gewikt en gewogen hebben zal, wat gevolgen uit het een of ander zouden kunnen resulteeren, mitsgaders Madura wel een wakker hoofd requireerd, en behalven des niemand op zig zelve in dezen in zyn regt verkort wordt, nadien er geen regt van successie plaats vindt, maar de Maatschappij een vrye verkiezing heeft, goedgevonden en verstaan, meergem. Radeen Mancoe Diningrat by dezen te verkiesen en aan te stellen tot regent van het district van Bancallang, Sampang, Arosbaya, en hetgeene gemeenlyk met onderschying van Sumanap en Pamakassang, Madura wordt genoemd, met zyn presente titul en naam, en op denzelven voet, dat is, onder 's Compagnies opperheerschappij en gehoorzaamheid, als den overledenen Panembahan Adepatty Sitja Diningrat daartoe by secrete resolutie dezer tafel van den 1745 wierd genomineerd, mitsgaders onder gelyke conditien en voorwaarden als waarop welmelde zynen grootvader in dat regentschap is gesteld en hetzelfde heeft bestierd, nadat onder de approbatie deezer regeringe daarby zoodanige alteratien en ampliatiën zullen weezen gemaakt, als de Heer Vos overeenkomende met 's Comps. belangen zal noodig oordeelen.

Terwyl voorts nog is beslooten, den Heer Vos een afschrift van opgem. conditien ter speculatie, nevens een extract uit de missive der Banjermassingsche Residenten van den 5den deezer, wegens het swerven van des overleeden Panembahans broeder Wiera Diningrat om de Oost, ten einde daaromtrent almede de noodige maatregelen te neemen, toe te zenden, mitsgaders Zyn Ed. aan te schry-

ven, van het *Wedonoschap* zoomin over de Javasche oosterstranden, gerekend van Grissé af tot aan Lassum toe, als over de landen en regentschappen van Joana, Patty, Coedoes, Tjianselsewoe tot Japara inclusive, over dewelke wylen Zyn Hoogheid, dog zonder consequentie voor zyne nakomelingen, schutsheer is geweest, geen het minste gewag te maken, maar zulks buiten het regentschap van Madura en ter dispositie deezer regeering te laten ¹.

Eyndelyk is na gedane leesing verstaan, zig te conformeeren met een aparten brief diendwegen aan den Heer Vos, door den Heer Gouverneur Generaal staande de vergadering geconcipeerd.

Batavia, int Casteel, dato voors.

XXI. De Gouverneur van Java's Oostkust aan Gouverneur Generaal en Raden van Ned. Indie.

Hoog Edele Hoog Achtb. enz.

In eerbiedige rescriptie van Uw Hoog Edelheidens zeer geveneerde de datis 10 en 18 November jongstleden ², dient ten opsigte van de in cours gebragte duyten in den Oosthoek, waartoe Uw Hoog Edelheidens seven tonnen Indiaas geld in anno 1769 gesonden hebben, dezelve reeds alle met de bepaalde tegemoetkoming van 20 per cent uytgegeven en op Rds 44102 met silvergeld reeds voldaan zyn, zoodat men die nog overblyvende somme ook hoopt dusdanig te innen, dat alles met het vroege voorjaar ten deze sal vereffent zyn, en zooveel contanten daaruyt als hier te missen weder na de hooftplaats kunnen gezonden werden, daar men nu van de jongst per Tulpenburg ontfangene een ton Indiaas geld met de van hier ook na Sourabaya gezondene 20000 Rds. in diezelve spetie, almede een schielyke debiet geld om geld te verwagten heeft. Egter heb ik ten deze dienstig gecoordeeld, op Uw Hoog Edelheidens geëerde approbatie, te permitteeren met het credit in derselver uytgaaf nog eenige tyt te continuereen, mits hetselve ter

¹ Vg. Deel X, blz. LXXIX en 338, en hiervoor blz. 26, 27.

Geen onzer geschiedschrijvers van Java schijnt met deze resolutie bekend te zyn geweest. Zie *Maajeman*, Handl. I, blz. 220, 1; *Meinsma*, Gesch. d. Ned. O. I. Bezittingen, I; en *Velth* Java II, blz. 525.

² Zie de Secrete Resolutie van 18 November, hiervoor onder N°. XX.

verantwoording van de Sourabaise bediendens blyve, en op die voorsigtige voet als tot nog toe plaats had geschiede, waardoor dan het debiet van die munt seker gefaciliteerd wordt, omdat de hoofden die dezelve onder het gemeen brengen, hetzy dit door de verhandeling van waren of kippings geschieden moet, zeker maar de pas à pas in staat zyn hart of zilver gelt daarvoor in te krygen en het in Comps cassa te bezorgen.

Dagelyks verwacht ik tyding van de approbatie der Vorsten op het tusschen de ryksbestierders alhier ten mynen bywezen en mediatie gesloten contract, waarvan ik de eer hebbe Uw Hoog Edelhedens een copy met deze aan te bieden ¹. Wordende nog alle moeyte door den Sultban aangewend, om de absente van alles beroofde Malangsehe swervende broeders, ook den bewuste Bappa Gombro meester te worden, hebbende ik Zyn Hoogheyt nog jongst daarover al vry ernstig onderhouden, alzoo ik berigt heb, dezelve sig in zyn land ophouden en moeyelyk daar te treffen zyn, van wegens veele hoofden in de districten vrouwen uyt het Malangse hebbende, de hand tot de opvatting niet getrouw genoeg lenen, schoon ook haar niet aanhangen, en die swervers selfs even zig by het leven behouden kunnen. De Sulthan sig by het jongste onderhoud op dit sujet ten hoogste gepicqueert getoont hebbende omme de Comp. de voorschreven swervers in handen te bezorgen, sal ik het succes daar nog wat van afwagten, maar sulks niet vernemende, van de kant van Malang en Passaroeang Comp. wegen er klyne patrouilles op uytzenden, en daardoor gebruyk maken van de reeds bekome toelating om sonder ontzien dezelve uyt der Vorsten landen te ligten, waar men die vinden mogt. Het is ook ten dezen dat ik Uw Hoog Edelheidens dispositie ter versending te versoeken heb, over nog eenige ontdekte van die zig te Sourabaya by den schoonzoon van den oud eerste regent, als van deszelfs parantage zynde, bij het overgaan van Malang aan de Comp. clandestin hadden ter

¹ Het hier bedoelde contract, ten overstaan van den Gouverneur van Java, door de rijksbestuurders van Soeracarta en Djocjocarta gesloten, betref de verdere regeling der grenzen tusschen de beide Vorstenlanden, voornamelijk den afstand van het geheele landschap Laro, of Laro-Boemi Sentono, aan den Keizer.

Reeds was den 28 November 1768, op dezelfde wyze, een contract tot stand gekomen, tot nadere verdeeling der dessa's en negoryen tusschen den Soesoehoenau en den Sultan.

woon begeven; excuseerende gem. schoonzoon sig deswegens als dit met weeten van den overleden gezaghebber gedaan, en in het aspect van als gewillige sig onder de Comp. begeven hebbende, waarvan ik egter geen de minste kennis dragende, en die subjecten voor het oog van bedenking reekende, wel die gedachte schoonzoon Soering Rono, onder eede van zig noyt tot sulke oponthoudinge te sullen laten gebruyken, maar au contrair alle verder te ontdekken aan te geven, agtede (ook ten reguarde van zyn schoonvader, de jongst op desselfs verzoek ontslagene eerste regent, die altyd niettegenstaande een vrouw uyt de Sourapattysse familie had, getrouwe was) zynes weegs te kunnen laten gaan, dog voor de evenbedoelde en op inliggende notitie vermelde, aan de Sourapattysse familie nog al na bestaande, verwijdering van deze kust te moeten verzoeken; waarop dan hoogst derselver beveelen sal afwagten en die ook zeer nedrig insteeren, hebbende voor de nog by den landraad voor al zyn leven verbannen Jojo Lolono, gewesen regent van Lamadjang, schuldig aan het ordre geven ter ombrenging van twee Balyse Chineesen en 2 gemeene Balyers op Noesa ter hou gekomen, item voor Wiro, die op des evengen. ordre het opsigt over die gruweldaad gehad heeft, terwyl men wegens de hartnekkige ontkenenisse van genoemde Jojo Lolono, het echapperen uyt de boeye van een medepligtige en andere duysterheden, die vooral de Mahometaensche wetten zeer bepalen, tot geen scherpe procedure heeft kunnen treden, zynde zoortgelyk vonnis blykens nevensgaande appointementen ook nog gevallen jegens 6 Javanen, waarover almede Uw Hoog Edelheidens welbehagen humbel te gemoet sie, als met het eenigen tyd al zeer toegenomen aantal van gevangene niet wynig geobruceert, en door uytbrake ter occasie van brand als andersints sommige, schoon niet van de eerste consequenties, nu en dan en nog jongst geëchappeert, daar men egter nu ook al door het aankooopen van een hegt huys en erf, na het besluit des landraads, in voorsien heeft.

Voor de gunstig verleende remisen aan de Sourabaisse, Pattysse en Balemboangse regenten zeer bedankende, flatteer ik my hetselve de gewenschte successen ten gevolge hebben zal, en ik na Uw Hoog Edelheidens begeerte met het uytteynde dezes jaars een nette opgave van de ongelden der expeditie, ook van de revenues der nieuwe possessies, fourneeren zal kunnen.

De uytvoer van ryst na de overwal sig nu in dit jaargety van selfs sluytende, wensch ik het aanstaande gewas sulc een voorsorg niet mag nodig maken, terwyl niet in gebreeke blyven de voor Ceylon gerequireerde Sumanappers by den anderen te versamelen, zoodat op de hier voor dat gouvernement binnen korten tyd ter belading te wagtene 2 scheepen kunnen geplaatst werden, waertoe my jongst de ondervinding geleerd heeft de laaste dagen dienen afgewagt te werden; want 100 in het begin deser maand hier gekomen, hoezeer men hun voor vrywillige had opgegeven, nadat zy hier wynige tyt aan land waren geweest, het hasepad gekosen hebben, ter welkers preventie voor het vervolg alles sal aangewent werden.

Dat het Uw Hoog Edelheedens behaagd heeft sig met myne nedrige eerbiedige consideraties nopens de successie van den in het begin der voorleedene maand overleden de Comp. zoo getrouwe als welmeenende Panembahan, in zooverre te conformeeren, als hoogstedelve by gevenereerdste schryven van den 18n dierselver maand, tot optreden in het regentschap van Sampang des overledene klynzoon, den Radcen Mancoe Diningrat, hebben gelieven aan te stellen en daartoe de noodige acte my te doen geworden, wensch ik dat met de voldoenste en aangenaamste gevolgen mag be kroond worden, waarmede ik aanhoudend redenen meen te vinden my te vlyen, en ter speculatie deswegens de eer hebbe de nadere by my ontfangene brieven van de brave Pepattys te Madura en den nog al swak blyvende Sidayse regent Uw Hoog Edelheedens by deesse te suppediteeren, daar dezelve een algemeene tevredenheyt en vergenoeging met Uw Hoog Edelheedens verkiesing contineerende zyn. Tot de verdere arrangeering en bevestiging van hetwelke, ik in het begin van de andere maand, my vlyende met Uw Hoog Edelheedens goedkeuring, best dagt my selfs na Madura te begeven, den volke deze nieuwe regent als uyt Comps. handen over te geven en zoo plegtig te doen installeeren, ook het oog te laten gaan dat de goederen, die zoo lang behooryk verzegelt en geïnventariseert zyn, na hunne wetten en gebruyken in de meeste just en billykheyt verdeelt werden; wanneer ook voeglykst de nieuwe regent, in presentie van zyn pepattys en eerste hoofden, sal kunnen ondertekenen en beswoeren een acte obligatoir, vervattende al sulke gepaste conditien als men daarvan het fundamentele in anno 1745 ten ge-

lyken opsigte door Uw Hoog Edelheidens aanbevolen en daarna hier geobserveerd vindt, en wyders in alles volgens hetgeen Uw Hoog Edelheidens my jongst ten desen hebben gelieven tot narigt te doen zyn, en ik van hetselve Uw Hoog Edelheidens respectivelyk de copia sal te presenteeren hebbe, gelyk den eed van trouwe by het overgeven van zyn acte reeds gepresteert heeft, hetgeen ik ook om te meer observantie en consideratie ten eerste jegens zyn persoon by de zyne te insinueeren best dagte.

Ik hebbe ter prevenieering van alle gevolgen, wegens de nog swevende en zig na den teneur van het my door Uw Hoog Edelheidens gesuppediteerde extract Banjermassingse messive, aldaar vertoonde broeder Wira Diningrat, de chaloup Samarang, om die van de Hoop te laten volgen, ter bekrusiging van Madura tot aan Sumanap aan de eene kant, en van Sourabaya tot caab Sandana aan de andere zyde geexpedieert, ook den gezaghebber en gecommiteerden te Madura alle toesigt, zonder de minste redegeving van agterdenking, aanbevolen; daar zoo de circumstantien des tyds als de successive berigten my geen de minste bedenking van eenige swarigheid zoo ten deze als andere opsigte aan de hand geven, en my eenelyk meer ter ooren gekomen is, een van de onegte kinderen, in name Panoelar, die 2 a 3 jaren ouder als den geeligerden klynzoon is, sig hadde uytgelaten, hardigheid voor hem te resideren vond dat zyn vader hem als ouder vorst voorbygegaan had, en daardoor hy aan een jonger homages zoude moeten bewyzen; dog ook van deze discoursen zedert Uw Hoog Edelheidens verkiesing niets vernomen zynde, heb ik geen reden dezelve andere attentie meriteerende te considereeren, als die my ter eerster verneming hebben aangezetz, Uw Hoog Edelheidens ter meerdere preuve van goedkeuring op des overledenes wensch in dese successie de nieuwe geeligerde wat meer honneur by te zetten als wel zyn grootvader in het eerste van dat regentschap gehad heeft, waarmede ik dan den titel van Pangerang beöoge, en eerbiedig vermeen deze so spoedige gunstbewysing in vry avantageuser aspect komt, als men die niet zoo prompt by de overledene mogt nodig agten, die het bestier van Madura in een vry humilianter terme als uyt gratie, en op hoope van beeter gedrag als een rebellige vader en de overige uytgeweekene familie, ontfangen heeft; daar deeze certitul alsnu

juyst het contrarie, ter belooning van een beproefde trouw en welmeenendheyt van meergen. aflyvigen vorst, zoude demonstreeren; ook al de andere, die eenige pretentie by hun selfs mogten formeeren ofte geformeerd hebben, de kragt der protectie Comp. wegen meer verseekeren, ook van het flauwe, dat eenelyk in den titul van een regent over sulk een uytgestrekt land meer opgesloten legt, wegnemen, en duydelyk doen sien dat het 's Comps. ernstigste meening was hem het gezag alleen over alles op te dragen, en daartoe ook een gedistingueerde certitul toe te voegen. Weswegens ik dan mene, Uw Hoog Edelheidens dit op het humbelste te mogen voordragen en versoeken, met naamverandering in stede van zyn presente Mancoe diningrat, die van Setjo Diningrat, zynde dezelve die zyn overledene grootvader als pangerang gehad heeft, zooals daarmede ook de zoozeer met hem ingenomen eerste hoofden hier aanwezig eenigermate gevlyt hebbe; terwyl ten dese nog byvoegen mag, dat ook des nieuw verkoorens opdoen, houding en wellevende minzaamheyt, by ðesselfs aanwezigen alhier, groot en klyn inneemt, en de verwagting aller flattantst maakt. De hoofden en gemeente schynt ook zeer gezet, dat de nieuwe verkoorene zig, na zyn grootvaders bedoeling met hem, in huvelyk begeeft met een dogter van den overledene Radeen Tommongong Santara, die geen zoons heeft nagelaten, waartoe den nieuwen regent ook zeer schynt te inclineeren, en die dogter van een convenabele ouderdom en qualiteyten daartoe beschreeven word, 't geen dan ook een point van myn attentie by aanzyn te Madura zal uytmaken.

Ter geleegentheyt ik in het begin dezses jaars by de beweeging te Joana, en nog meer andere gevallen, een extraordinair gepast gebruyk gehad heb van de dragonders, als altoos met meer spoet en vertooning by opkomende schielyke commoties boven voetvolk van nut en directe dispositie zynde, heb ik, alsoo daartoe ook geen groot aantal behoort, egter noodig geagt Uw Hoog Edelheidens een augmentatie van deselve tot 40 eerbiedig by dese te moeten voorstellen, gelyk het ook door Uw Hoog Edelheidens anno 1762 op de memorie van wylen de Heer Harting (L. M.) maar provisioneel, tot nader niet of al nodig bevinding, van een geheele comp. groot 60 gemeene op 25 gereduceert is; daartoe te meer menende te mogen treden, alsoo zulks nog wel een paar jaren buyten kosten van de Comp. was goet te maken, de dragonders-Cassa selfs, die door een gepaste zuynghyt

van de een Rd. die smaands voor monteering, paarden etc. word ingehouden, sig daartoe over in staat bevindt, en Uw Hoog Edelheidens na expiratie van gedagte twee jaren de ware nuttigheyt van die augmentatie gesondeert en geexperimenteert hebbende, over de continuatie of intrekking althoos, na hoogstderselver welbehagen, sonder de minste gedragene last voor de Comp. bepaalen kunnen. Ook is myn nedrige instantie, dat den luytenant Reygers, die dat corpsje alhier commandeert, en ygentlyk te Djokjo bescheyden staat (waarvoor sig daar een cornet meer bevindt) niet alleen hier mag blyven over dat corps te commandeeren, maar ook als een der oudste en niet de minste reputatie gedient hebbende officers, met de rang van capitein luitenant mag begunstigd worden, twelk dan ook nog wat na de evengen. augmentatie van het corps zoude geproportioneert, en de Comp. niets kostende zyn; dog daarentegen kan ik dan niet wel af Uw Hoog Edelheidens te versoeken, de geringe last van nog een cornet by dat corps alhier te willen permitteeren, die egter als de voorschreeven meerdere 15 dragonders nog twee jaaren buyten Comp. kosten het rygelt zoude kunnen trekken, en des eenelyk maar de f 30 gagie de Comp. te betalen hebben, en waartoe dan by deze humbelst ben voordragende den wagtmeester Jacob Kleynheysen van Jonasdorp, anno 1748 voor soldaat en sedert anno 1754 als wagtmeester met loff te dezer kuste gedient hebbende.

By het slot dezès, die Uw Hoog Edelheidens apparent niet lange voor de intrede van het ophanden zynde nieuwe jaar enz.

(geteckend) Js. Vos.

Samarang, den 15n December 1770.

XXII. De Gouverneur Generaal Petrus Albertus van der Parra en Rade van Indie aan Z. D. H. en aan de Bewindhebbers der Gen. Oost. Ind. Comp.

Batavia, 31 Dec. 1770.

WelEdele Hoog Agtbare, enz.

Na het afgaan onzer laatste eerbiedige, enz.

Java's Noord-Oostcust. 's Comp. zeet te Balemboangang thans ten eenemale vastgesteld, en de daarover benoemde inlandsche regenten

in hunne functien bevestigd zynde, heeft de Heer Gouverneur Vos (opdat wy naar gewoonte eerst van de inlandsche zaken handelen) om de laatste hand aan het regelen van een goed bestier dezer nieuwe conquesten te leggen, den gezaghebber in den Oosthoek ¹ in mandatis gegeven om een opneem aldaar te doen, en teffens te onderzoeken wat er tot eene gevestigde huishouding nog wierde vereischt. Wy zien het berigt deswege nog te gemoet, en moeten daarom dit point van bedeeeling tot eene volgende gelegenheid uitstellen; by welke wy niet twyfelen of zullen UwEdh. niet alleen kunnen opgeven de gansche somma der expeditie-ongelden, en hoe de reventuen die reeds komen te verzoeten en voor 't vervolg nog beloven, maar ook het genoeg hebben te melden, dat het gansche geslacht van Sourapatty geheel zal wezen uytgeroeid; want behalven dat navolgens het appart schryven van den Heer Vos van 4 Oct. jl., het gevolg der nog swervende en van alles beroofde twee Malangsche broeders Soeroe Negoro en Djojonegoro met haren broeders zoon Notto Coesoemo reeds tot op 5 à 6 personen verminderd geworden, en men jongst uit het Lamadjangsche, Bangersche en Soerabayasche eene party vrouwen, kinderen en naastbestaanden, waaronder 21 stuks uit de laatste gem. plaats, die zig hier en daar verscholen hadden, ontdekt en op Samarang gebragt heeft, schynen die swervers zelve als tot het uysterste gebragt te wezen; en wy voeden dus hope, dat zy, zoo door de goede officien die de beide Javasche Vorsten gelykelyk en gezamenderhand aanwenden, als den yver, die de Sulthan, in wiens landen dezelve zig ophouden en moeyelyk te krygen zyn, in 't byzonder betoont tot de apprehensie derzelve, en door de patrouilles die de Heer Vos, wanneer de beloften des Sultans dientwegen van geen gevolg zullen zyn, van den kant van Malang en Passarouang meende uit te zenden, om hen op te ligten, wel ras in handen zullen geraken ², 't geen des te noodzakelyker wezen zal,

¹ Mr. Pieter Luzac, sedert 1764 tweede Resident aan het Keizerlyke Hof te Soeracarta geweest zynde, werd in de laatste dagen van 1769 tot Gezaghebber van Java's Oosthoek bevorderd. De functiën van zyn voorganger Mr. Johan Everhard Coop-à-Groen, in September van dat jaar overleden, waren inmiddels door den bekenden Majoor Colmond waargenomen.

² De laatste rondzwervende familieleden van den opgestanen regent van Malang werden in January 1771 door de troepen van den Keizer govat, naar Djococarta opgebragt, en daar aan de Compagnie overgeleverd.

niet zoozeer alsof men van hunne bewegingen ten aanzien van 's Comps. possessie van Balemboangang iets naamwaardigs te vreezen zoude hebben, als wel uit hoofde van stroooperen die ze aanregten, gelyk ze door een zoodanige met een aanhang van 40 koppen in de maand Juny de inwoneren in het Calembretsche ¹ hebben ontrust. Wy mogen ondertusschen niet nalaten in dezen te noteren, dat van onze nieuwe bezittingen op den duur het goede gemeld wordt; immers volgens het voorm. schryven van den Heer Gouverneur Vos, cesseerden de ziekte en sterfte in 't Balemboangsche geheel, en men was daar zoo geheel naarstig achter de ploeg, dat er goede hoop was, dat het contingent ryst dit jaar zoude worden geleverd; dog wyl het ongedierte in 't voorledene zooveel schade aan het gewas van dien tyd had toegebracht, dat het geringe 't welk de regenten reeds op de contingenten hadden voldaan hun ter bezaaying in dit jaar moest terug gegeven worden, hebben wy om die reden op de favorabele voordragt van den Heer Vos, en omdat de regenten zig in dit jaar merkelyk hebben geëvertueerd tot de reguliere bevolking van hun land ², hun geremitteerd hun contingent voor 1769 of 300 lasten ryst, als tot welker jaarlyksche leverantie zy zig verbonden hebben, gelyk wy de eere hadden UwEdh. . . . te bedeelen, en voorts bewilligd in het verzoek der regenten dat hun 100 snaphanen tegens inkoopsprys mogten worden afgestaan.

Dat er eene goede verstandhouding onder de Vorsten of tusschen den Keyzer en den Sulthan resideert, consteert niet alleen uit hetgeen wy bereeds gezegd hebben ten opzichte van de middelen, die zy te zamen tot de apprehentie der zwervende Malangers in 't werk stellen; maar wy moeten ook zulks besluyten uit de vriendelyke communicatie, die de Keizer aan den Sulthan van de aanstelling van zynen nieuwen ryksbestierder en van de huwelyken zynere beide dogters heeft gegeven, en uit de obligeante wyze waarmede de Sulthan, onder aanbod van eenige geschenken, zulks beantwoord heeft. Wy hebben die eendracht niet dan zeer ge-

¹ *Kalangbret*: district in de Mantja Negara's van den Sultan.

² Eene voorloopige indeeling der bevolking had in het vorige jaar reeds plaats gehad. De Gouverneur Vos schreef dienaangaande: „De Tjatja's hebben „de regenten onder hen beide egaal verdeelt, dog waren nog niet in staat een „genoegzaam accurate opneem te doen. Hunne ruwe calculatie komt uyt op 1400 „reguliere tjatja's en 310 negorijen.”

vallig en aangenaam kunnen aanmerken, en wyl de ryksbestierders in de jongst gepasseerde maand November ten hoofdcomptoire zyn geweest, en tusschen hen op last harer Vorsten een contract gesloten is, ten bywezen en onder mediatie van den Heer Vos, nopens het gedecideerde en gecedeerde in Laro door den Sulthan aan den Sousouhoenang, item de verdeeling van nog eenige andere plaatsen, over welken wegens derzelve situatie in de tjatjaas bevorens verschillen zyn ontstaan geweest, twyfelen wy ook niet of door de approbatie van hetzelfde, die men dagelyks van de Vorsten te gemoet zag, zal eene bestendige ruste en vrede geboren worden ¹.

De sleet der Duiten in den Oosthoek heeft by continuatie een gewenschten voortgang gehad, en is jongst zelfs zoodanig toegenomen dat volgens het apart schryven van den Heer Vos van 15 dezer maand, de seven tonnen Indias geld met de tegemoetkoming van 25% reeds uitgegeven zyn en voor het geheele bedrag, op rds. 44102 na, zilvergeld ingekomen is, zynde tot het innen en verevenen van die overblyvende somma zoowel goede hoop als tot de omzetting nu, naar den gewonen cours van vier duiten voor een stuiver, van nog één ton dier munt, welke wy (met ons geheel restant aan penningen tot f 21292 India's geld daaronder begrepen) op het verzoek van den voorm. Heer Gouverneur conform ons besluit van den 16 Oct. jl. derwaarts hebben gezonden, en bovendien van 20000 Rds. die van Samarang naar Sourabaya waren gedepescheerd, terwyl de Heer Vos tot faciliteering dier omzetting op onze approbatie heeft gepermitteerd om de uitgave daarvan op credit te doen, mits de bedienden in den Oosthoek er voor responsabel blyven en zulks voorzigtig geschiede, en van onze zyde de ministers zyn gelast, dat buiten de reets hier ontvangene een ton Indias geld aan grove spetien, allengs naar herwaarts zal moeten worden gezonden zooveel zilver geld als voor de duiten inkomen en men op Java niet benooidigd hebben zal, gelyk wy daarvan . . . met het opengaan der vaart eene naamwaardige somme verwagten.

Hieruit zullen UwEdh. ligt begrypen met welk eene algemeene graagte die specie is en nog werd gedemandeerd, en wy kunnen niet dan als een notoir gevolg daarvan aanmerken, dat men volgens

¹ Zie hiervoor blz. 123, noot.

't meerm. schryven van den Heer Vos byna geen kippings meer ziet; terwyl wy niet vreemd zyn om met ZynEd. te geloven, dat de sleet dier munt nog al meer en meer zal accesseren, nu dezelve naar Baly en elders wordt vervoerd, en men te dier custe zelfs al eene kieschheid toont in het aannemen der kippings, aangezien de beste soort der Chinasche en Japansche daar alleen gewild worden. Dan dewyl de Heer Vos nothans vermeent dat de van UwHoogEd. verzogte 2½ ton halve en 3 ton heele duiten Indias geld, of een ton halve en een en een halve ton heele, Nederlandsche evaluatie, provisioneel voldoende zullen zijn, om intusschen te kunnen observeren de benooidghheid dier specie voor 't vervolg, laten wy het voor tegenwoordig ook daarby berusten; en zouden hiermede van 't hoofddeel der inlandsche zaken afstappen, vonden wy ons niet verplicht UwEdh. ten vervolge van 't gene wy de eer hadden te melden by onze voorm. letteren van 22 Mey jl., te bedeele, eerstelyk dat op de voordragt van den Heer Vos, de Calangers vry van alle andere servituten als die zy jaarlyks aan de Comp. moeten opbrengen, en met behoud hunner oude voorregten, onder de beide Pattysche regenten zyn gesteld ¹; voorts dat de eerste regent van Joana, Ingebey Sebo Jojo, ten wiens laste, behalven diverse gepleegde crueliteiten waarover hy door den Landraad in eene boete ten behoeve der Comp. van 3000 Rds. is gecondemneerd geworden, verscheiden nadeelige getuigenissen waren uitgebragt, die een slegten invloed hadden op de in 't voorl. jaar voorgevallen overrompeling van Joana, gedimoveerd zynde, wy almede op de voordragt van den Heer Vos, denzelve als regent over het geheele district van Joana hebben laten succederen door den tweeden regent Soero Wicrama, met promotie tot Tommogong, wyl de beheering nu daarnaar was geproportioneerd, waardoor het naar de gedachten van gem. Heer Vos daaromstreeks vry wat zuiverder dan voor dezen zal worden gehouden; 't geen in de districten van Joana en Patty te noodwendiger is, wyl dezelve zeer dicht aan der Vorsten

¹ De *Kalangers* waren, by de overname door de Compagnie van het kustgebied der Vorstenlanden, als te voren, onder het bestuur hunner eigene hoofden gebleven. Die wyze van bestuur echter tot ongeregeldheden aanleiding gevende, werd den 10 Mei 1762 besloten: „de Kalangs-volkeren, ter voorkoming van „oneenigheden en twisten, voortaan te laten ressorteren onder de respectieve „regenten, in welker districten zy zich bevinden.”

De bedoelde regeling in Patti was waarschynlyk een uitvloeisel dezer Resolutie.

landen van de Warang en Grobogansche ¹, alwaar zig niet zelden een geheele troep vagebonden van alle oorden ophoudt, gelegen zyn. Wyders, dat wy den by onzen nedrigen als in 't Sidayoesche geaprehendeerd vermelden stiefzoon van den alhier in de boeyen overleden rebel Praboedjoko, naar het Robbeneiland gerelegeerd hebben; en laatstelyk dat, had de duisterheid van de nacht en verkeerde rapporten, waardoor men een ander in stede van den regten heeft gevat, daarin geen hinder toegebracht, men ook reeds meester zou geworden zyn van Bappa Gombro, die als het hoofd van den voornoemden oproer en de overrompeling van Joana bekend is, doch tot welks apprehensie nog niet buiten hoop leven, dewyl van Sulthans wege reeds ordres zyn uitgevaardigd om hem 't zy levend of dood magtig te worden.

Maar, zoo aangenaam ons de apprehensie van dien booswigt wezen zal, opdat hy loon naar werken ontvangen moge, zoozeer smert het ons, dat wy ook nog in de verpligting zyn UwEd. Hoogagt. te moeten communiceren het overlyden van den braven Panembahan van Madura, die de Maatsch. altoos getrouw is geweest en haar een zeer genegen hart heeft toegedragen. Deze verandering in het bestier van Madura eene zaak van het uiterste gewigt zynde, gaf den Heer Vos ons by desselfs schryven van den 11de gepasseerde maand Nov., welk wy den 17den ontvingen, ten spoedigste kennis, en den ouden braven pepatty Aria Mantjanagara inmiddels in 't bestier gesteld zynde, droeg ZynEd. ons voor, dat de overledene buiten zyne natuurlyke wel had nagelaten twee echte zonen, t. w. den presenten regent van Sidayoe, en een die hy by de Raden Ayoe van Ceylon had geteeld; dog dat, behalven dat zy beiden tot zyne opvolging weinig reflexie meriteerden, als zynde de eerste hoewel een braaf man van een zeer ziekelyke gesteltenis, en den anderen van een losbandig en inhalend gedrag mitsgaders gehaat by elk en een iegelyk, de Vorst zelve gedurende zyn leven ook verzogt had dat wy by desselfs overlyden op geen van die beiden, maar wel op zynen kleinzoon Radeen Mancoe Diningrat, een zoon van zyn overleden allergeliefsten oudsten zoon, by desselfs afsterven den naam gedragen hebbende van Radeen Tommongong Soera diningrat, die een volle broeder was

¹ *Grobogan* en *Warong (Wande)*: beide districten in de Mantja Negara's van den Sultan.

van den voorschreven tegenwoordigen regent van Sidayoe, het oog mogten laten vallen tot benoeming als zyn opvolger; uit hoofde van welk verzoek des afgestorvenen, en omdat wy met den Heer Vos van oordeel waren, dat de verkiezing van gemelden kleinzoon in stede van zyn grootvader verhinderen zoude de jalousie, die er anders wel zou hebben kunnen ontstaan tusschen de voorm. broeders, dog speciaal om de wille van 't goed getuigenis dat ons van de vatbaarheid tot het bestier en het gedrag desselven is gesuppeditteert, en wyl wy ook zulks ten meesten beste van de belangen der Maatsch. oordeelden, hebben wy ter onzer buitengewone vergadering van 's daags daaraan geresolveerd gem. Radeen Mancoe Diningrat, tans 21 jaren oud, in plaats van voorm. zynen defuncten grootvader, onder onze opperheerschappy en gehoorzaamheid tot regent over alle de landen onder Madura begrepen wordende aan te stellen, met last aan den Heer Vos by ons secreet schryven van denselven datum, niet alleen de noodige arrangementen tot zyne installatie in dat regentschap en de verdeeling van des Panembahans nalatenschap conform de wetten en gebruiken te maken, maar ook door hem te doen onderteekenen en bezweren eene acte obligatoir, vervattende zoodanige pointen en voorwaarden als waarop zyn nu ontslapen grootvader in dat regentschap was gesteld, geamplicieert en gealtereert met zoodanige articulen als ZynEd. ten meesten nutte van de Maatsch. zoude noodig oordeelen; doch teffens bevolen niets te reppen van het *Wedono*- of schutsheerschap over de landen van Joana, Patty, Coedoes, Tjangkalsewoe tot Japara inclusive ¹, waartoe wy den overleden in 1761 verhieven, maar dat dit buiten het Madurees regentschap en tot onze nadere dispositie moest gelaten worden. Waarop wy ook even voor het sluiten deses, door meerm. Heer Gouverneur Vos by aparte missive van den 15den dezer zyn geïnformeert geworden ², dat den nieuwen Regent bereeds den eed van trouwe heeft afgelegd, de verwagting van hem allerfavorabelst is en de Madurezen met denzelven zeer in hun schik zyn, terwyl ZynEd. van voornemen was tegen het begin der aanstaande maand zig in persoon naar Madura te begeven, om alles naar onze ordre en intentie effect te doen sorteren, en ons wegens diverse solide

¹ De tegenwoordige residentie Japara.

² Zie dien brief hiervoor, onder N°. XXI.

redenen geproponceert heeft om dezen nieuwen regent van Madura den titul van Pangerang te geven, waarover wy eerstdaags aan ZynEd. onze dispositie zullen laten toekomen. Even voor het ontfangen van het berigt nopens des Panembahans overlyden, wierd ons van Banjermassing bedeed het zwerven van 's Panembahans broeder, Radeen Wira-Diningrat, met een particulier scheepje. Wy hebben daarop, uit precautie of hy ook wel iets kwaads mogte in den zin hebben, niet verzuimd by dienzelven brief van 18 November den Heer Vos te recommanderen, daaromtrent almede de noodige maatregelen te nemen, gelyk zulks navolgens ZEd. evenged. apart schryven ook al in 't werk gesteld is, en verhopende dat de nieuw verkoren Regent met dezelve sentimenten ten aanzien van de Comp. als zyn grootvader zal bezielde zyn en blyven, mitsgaders zyne installatie vreedzaam zal toegaan, daar wy geen reden van twyfeling toe hebben

Bantam. Behalven de tyding, die een der hoofden van de regentschappen in de Lampongsche bovenlanden, onder Bantam sorterende, den resident van Lampong-Toulang Bauwang had gebragt, dat narmelyk zig weder eene party zeerooversvaartuygen omtrent Denthe vertoond, dog na een kort verblyf het om de Oost gezet hadden, hebben wy geen rapporten ontfangen, dat er gedurende dit jaar zig ergens in het Bantamsche eenig roofgeboefte veel min eenige geweldadigheden gepleegd heeft; maar met relatie tot de goerab de Zeeleeuw, welker verovering door de Mandharesche zeeschuimers wy by onze generale beschryving van heden een jaar bedeeden, door drie van de Johorezen naar Johor vervoerde dog van daar gevlugte menschen ons berigt zynde, dat die goerab door den Johors prins Ismaël veroverd, en met een Chineesche jonk die naar Malakka was gedestineert naar Siak vervoerd was, hebben wy niet verzuimd de Malaccasche ministers by ons schryven van 30 April daarvan kennis te geven, en te gelasten daarnaar naauwkeurig onderzoek te doen, en by bevinding dat het gem. berigt de waarheid behelste, de voorschreven goerab van dien prins te reclameren. Met opzigt tot de inlandsche zaken, het verbod tegens het zwerven der Palembangers in de Lampongsche districten, mede vermeld by onzen eerbiedigen van heden een jaar, behoorlyk afgekondigd, door de ingezetenen met genoegen aangehoord en beloofd zynde onze ordres dieswegens

prompt te zullen voldoen, zyn ons daaromtrent zedert geene klagten voorgekomen, maar wel over een ysselyken moord van twee uit het district van Cotta Alam aan een gelyk getal lieden uit dat van Cotta Boemie gepleegd, wegens welkers apprehensie wy den koning ten ernstigsten hebben laten onderhouden, die ook daartoe de noodige ordres gesteld heeft Aangaande de productie, die dit ryk de Comp. oplevert, en wel van het voornaamste van dien, de *Peper*, hebben wy de eer met genoegen te melden, dat de rapporten nopens die culture van allomme zeer gewenscht, maar dat de ziekte en sterfte onder de Europeërs zoowel als onder den inlander oorzaak zyn geweest dat de inspectie in de Abongs niet heeft plaats gehad. Daarentegen heeft de visitatie in de Palembangsche en Weyboesesche districten, zoowel als in de Bantamsche bovenlanden, doen bevinden, in de eerstgenoemde districten 49000, en in de bovenlanden 2508270 zoo vrugtdragende als jong aangeplante ranken. (Het geleverde in het afgelopen jaar 1770 had bedragen 4416000 ponden). . . .

Batavia. De schikkingen die wy dit jaar in het huiselyke hebben gemaakt zyn. 2°. ons bevel, om te laten verbranden de beschadigde, onnutte en uitgeschoten Charters en papieren van het archief der Generale Secretary. . . 3°. onze statutaire ordre, dat lyfeigenen, de belydenisse van het gereformeerd Christengeloof gedaan hebbende, niet zullen mogen worden verkogt, te gelde gemaakt of op eenigerlei wyze veralieneert; maar dat zy, die diergelyke lyfeigenen meester zyn, en hare slaven of slavinnen in de gereformeerde religie in het vervolg zullen doen onderwyzen om ze in de Christenkerk te doen inlyven, door deze zoo pryselyke, ja na de wet van den lande verpligte wyze, zig moeten laten welgevallen gehouden te wezen, om by haar overlyden of vertrek uit deze gewesten: 1, al sulke slaven of slavinnen te stellen buiten slaverny, 2, of by donatie inter vivos of testamentaire, dan wel andere codicillaire dispositien weg te schenken of te vermaken aan hare kinderen, andere naastbestaanden dan wel vreemde erfgenamen, mits egter dat de eigendom van dezelve op de zoodanigen niet zal mogen overgaan dan onder de voorwaarts gestelde verpligting, of 3°. dezelve by vertrek uit Indie by redelyke taxatie aan dengenen over te laten, die uit Christen- en menschlievendheid genegen zyn zullen haar overtenemen en dan vry te geven, of eindelyk 4°. haar

te vergunnen om zig zelve voor den inkoopsprys, dan wel mede tegens taxatie indien het huisinboorlingen of aan haar geschonken slaven zyn, vry te koopen, met opheffing in een der voorsz. gevallen van de boete van 25 Rds., op het emanciperen van lyfeigenen gesteld by ons arrest van 26 Mei 1766; alles tot voorkoming van den, tot declin van het Christen- en tot aanmoediging van het Heiden- en Mahometaandom, door sommigen gepractiseerden verkoop van zoodanige slaven.

Ten besluite van dit hoofddeel moeten wy nog noteren, dat tot praeventie van de menigvuldige verzending van oostersche slaven naar Ceylon, ten verkoop, wy by besluit van 27 Nov. dezelve buiten speciale permissie van den onderget. Gonv. Gen. op verbeurte van 100 Rds. voor de armen alhier verboden, en den Commandeur en Opper-equipagemeester alhier, zoowel als den advocaat en waterfiscaal geinjungeert hebben, tegen de overtreding daarvan te vigileren . . .

XXIII. Memorie van de afgaande Gouverneur en Directeur van Java's Noordoostcust den Raad Extraordinair van Nederlands India Johannes Vos, aan zyn successeur de heer Johannes Robbert van der Burgh, aankomend Gouverneur en Directeur van Java's Noordoostcust.

Mynheer!

Na gebruik en gehoudenisse deese inrigtende, zoude ik deselve met referte aan vorige zoo zeer doorwrogte, en nog jongste van de Wel Edele Gestrenghe Heeren Harting en van Ossenbergh, buytege- woon beknopt kunnen begrypen, ja tgeen tot een beschryving van deeze kust relateerd niets by te voegen hebben; het zullen dan maar de na dien tyd geexteerde veranderingen en principaale objecten ten deeze zyn, welke my ter notitie verpligten, en waar- omtrent ik almede om niet overtollig te zyn seer kort sal kunnen weezen, als in aanmerking neeme dat het voornaamste daarvan UWel Ed. oog en pen in zyn jongste so laborieuse als honorabele posten gepasseert is, gelyk die kundigheyd ook eene der motiven van de hoogwyste kouse by Haar Hoog Ed. in U Wel Ed. persoon

voor dit bestier gevallen heeft uitgemaakt; en dus sal het begin van deze, als ik daarin ook tot de beste connexie het oostelykste eerste stelle, my wel de meeste stoffe uitleveren, terwyl dies uysterste

Balamboanga, dat zomin oyt onder de magt van een der *Javase* oppervorsten, als onder de *Comp.*, nadat dezelve de stranden waren afgestaan, gesorteerd heeft, maar meest cynsbaar aan *Baly* was, om seer aangelegene motiven, in de secreete brieven aan en van Haar Hoog Ed. de annis 1766, 67 en 68 te vinden, anno 1767 door d'Ed. *Comp.* geoccupeerd, en tot nog toe niet zonder moeyte, koste, zorg en verlies van volk gepossedeert is, welke niet te vermyde geweest zynde zwarigheden egter U Wel Ed. schielyk onder het oog sullen kome als opgewoogen wordende door de hylzame gevolgen van onsen zeet aldaar, ter bevyliging van een oirt die dagelyks van buiten bloot lag voor de morshandel onser competitours ende protectie daarin door *Baly* (een yland zo na en over hetzelfde gelegen) als ter verblyfhouding en refuge aller malcontenten en rebelsieken, die zig op dese cust bevinden en verder bevinden mogten, welke niet weynig steun en uytzigt ten deese op *Baly* hadden, en door het *Sourapatties* gebroedt, hetwelk zig in dies digste nabuurschap, 't *Lamadjangse*, nog zo radicael bevondt, daarin direct een voor hun nuttige adsistentie vonden. Over dit *Balamboanga*, ofte onze bezetting en verdere dienaren tot dit nieuw comptoir gehorende, hebben Haar Hoog Ed. als commandant gesteld den luytenant *Biesheuvel*, met den onderkoopman *Schophoff* als tweede resident, en over den inlander als regenten zekere *Soeta Nagara* en *Wansing Sarie*, die ook by acte van Haar Hoog Ed. de titul van *Tommegongs* was toegevoegt, en waarin men, als door haar moeders en vrouwen 't naaste aan de regte familie der *Balamboangse* princen bestaande en wel byzonder in vroegere tyden aan de zoogeroemde *pangerang Patti* seer na gelieert, ook by de revoltering van den trouwloosen *pangerang Willis* zig voor de *Comp.* extra geattacheert getoont, na de opgave van de te *Balamboanga* zelfs geweest zynde gezaghebber *Coop á Groen* en na dato den mayoor *Colmond*, dagt de regte subjecten tot een heylzaam beheer van dat district gevonden te hebben; dog heeft men niet lange geleden, vooral van de eerstgenoemde, tgansch contrarie ontdekt, in zooverre men genoodzaakt geweest is hun byde te arresteeren, en na de hoofdplaats, met de

stukken ten haren laste, haare families en nog eenige suspecte op te zenden, onder al zulke eerbiedige proposities aan Haar Hoog Ed. als UWelEd. uit de jongste ten deesen afgegane secrete brieven reets geconsteert zyn; overeenkomstig dewelke intusschen het regimen der inlandsche zaaken aldaar aan zekere Carta Widjaya, gewesene pepatty en voogd van den presenten tweeden regent van Sourabaya is opgedragen, en men zig flatteert hy aan de verwagting voldoen zal, gelyk die op zyne in de evengen. posten gebleeken kundigheyd, yver en trouw gevestigd is, ook in een district als het Balamboangse meer dan elders thans gerequireerd worde, voor zoover het niet alleen inwoonders heeft die bevorens onder en van wegens de opperheerschappy der Balysche vorstjes als slaven successive bestierd en verhandelt, maar ook daardoor en door de ontrusting, die by Comps. occupatie hun niet konde ontgaan, door sterfte en verlooping in aantal vermindert, en meer dan ordinair in armoede met verwoesting van hunne akkers gevallen zyn; tot preventie van welk een en ander men reets de regenten in den Oosthoek heeft aanbevolen, na rato van haar tjatjas, en wel van het 1000 vyf huysgesinnen derwaarts te zenden, gelyk deselve ook reeds onder favorabel conditie van voor den tyd van drie jaaren van alle anders gewoone volksverplichtingen gelibereert te weesen, vertrocken zyn, en te zamen vyf en tagtig huysgesinnen bereekenen. Daar men egter dit getragt heeft, opdat het meer het regte oogmerk beryken zoude, te augmenteeren, door nog 100 huysgezinnen den bovengenoemden Carta Widjaya te laten versellen, dog zulx niet veel inclinatie by den gemeenen man treffende, heb ik ook best moeten agten hetselve niet te forceeren, maar liever by bekkeslag de aannemelyke condities, op dewelke de eerste bovenvermelde parthy vertrocken is, doen bekend maken, ja zelfs op approbatie van Haar Hoog Eds., de eerste 200 huysgesinnen, die daartoe vrywillig mogten resolveeren, nog twee Spaanse matten yder voor rysgeld aan te bieden, en sulx uit het montant van de jongst aangehaalde kippings, als een gevallige winst die cm. ca. Rds. 500 bedragen zal, na de desweegens thans gedane propositie aan Haar Hoog Eds. kosteloos te vinden was; met welk een en ander ik niet avers ben te sustineren, dat zoodra maar eens de bovengen. en die men nog hoopt haar te zullen volgen, daar geëtablisceert raken en onder de regeering van

een Javas regent sig bevinden, verscheyde zullen toevloeyen, alzoo het daar aan geen land, dies vrugtbaarheyd en byzonder voordeelige situatie ter gedurige cultiveering ontbrekende is, en men dog nog al overal onder de geringe, voornamentlyk als er uitsigt van nog al minder servituten is, sulken vindt die na zoortgelyke veranderingen (lust) hebben, en hunne verhuysing (in zeer enkele bestaande) de plaatsen waarvan daan zy trekken niet praejudiceert, dog te zamen genomen het ware oogmerk zeer bevorderlyk weesen connen, en men dan, na bovengenoemde voorslag aan Haar Hoog Ed. gedaan, voortvarende alle Baliërs en suspecte ingezeetenen te verwijderen, ook met Comps. strand-Javanen, al zyn die tot nog toe gering in getal, grooter zekerheid tegen alle kwade desseinen, die de Baliërs al hebben mogten, stellen kan; schoon ik nog zeer dubiteer off zy sulcx oyt zullen entameren, als wel kennis dragende dat van geen duur of voordeel zoude weesen kunnen, en heel ligt met sensible represailles op haar redundeeren, welk laaste zy dog van alle kanten in de jongste jaaren getoont hebben te eviteren, gelyk men van onse syde ook weet hoe ligt dit, met hun van alle toe en uitvoer te ontzetten, te doen zy, en dus tot het uitterste voor een tyd te brengen waren. Onse hoofdresidentieplaats dan in dit district, dewelke men eerst te Banjoealit (wegens de nauwe observatie van Baly 't gelegenst voorgekomen) begrepen had, dog om ondervonden ongezondheyd, moerassige grond en slegt water verlaten moest, is Oeloepampang, versterkt met een fortres, na plaatssituatie ende bezetting geproportioneerd, ook van de benting op de Goenoeng Ican de observatie van het geheele Baly om de zuid en zuidoost, en dan nog na de landzyde op de Cotta ofte de hoofdnegory der Balamboangers ook een sterkte, observeerende de binnenlanden; voor welk een en ander ter bezetting geschikt zijn 60 gemeene militairen, 4 sergeants, 8 corporaals en 2 tamboers, en waarmede ik agte men over in postuur is, ja met de tyd laastgem. op de Cotta wel zal kunnen intrekken, te meer als men verwagten mag hetselve voor de ware ingezetenen binnenslands hoe langer hoe minder nodig zal wesen; schoon men nog niet in staat is een regte opgave van de ware bevolktheit te doen, zynde onder de poincten der trouwloose directie van de gedimoveerde en bovenverm. verzondene regenten ontdekt de jongste aanwyzing zeer vals en agterhoudent geweest is,

dus sulx nog van een te doene accuratere opneem, onder het toe en opzigt van de presente provisioneele regent bovengen., te wagten is. De voordeelen die dit district aan de Comp. geeft, bestaan voornamelyk in de pagt der vogelnesjes, tripans en paarlreeven, schoon omtrent het laatste des gezaghebbers jongste rapport dicteert er wel paarlschulpen, maar geen paarlen van aanmerking daarin gevonden worden, alsmede het uit- en inkomend regt, dat alles te zamen aan den overleedene capitain Chinees Tan Janko onder ult^o. December 1769, en by continuatie aan den presenten d^o. Tan Lieko, als executeur in den boedel van den eerstgen., voor een somma van 5000 Rds. Indias geld 'sjaars, voor den tyd van drie jaaren by admodiatie is afgestaan, item 300 lasten ryst, waartoe zig de gedimoveerde regenten verplicht hadden, en de volgende zig zeer faciel ook zullen kunnen obligeeren; dat, na de prys genomen waarvoor de Comp. die correl de andere comptoiren aanrekent tot Rds. 30 't last, met de bovenstaande Rds. 5000 ende 10 picul wax, waartoe zy almeede gehouden zyn, te zamen monteeren zoude een somma van Rds. 14200. Waartegen de Comp. in dat district aan lasten dragen moet, voor de bezetting, verdere dienaren en al wat daartoe relatief is, op zyn hoogst 3000 Rds. mede Indias geld, en dat dus een soet advansje sjaars van Rds. 11000 ruym zoude bedragen, dog in dese ruwe berekening de gemeene militairen en haare onderofficieren niet ten laste gebragt weezende, maar als uyt het bepaald guarnisoen van den Oosthoek proflueerende genomen, zoude hetzelve, na de ordre en gewoonte dit comptoir apart ten bezwaar gesteld wordende, zeeker die reekening veel van voordeelijker aanschouw doen veranderen, dog met al dat nog zooveel overblyven, dat de Comp. in 20 jaaren al het geexpendeerde, hetgeen na ruwe calculatie op 100000 Rds. stelle, terug had, en dan in het overige van den Oosthoek minder aan bezetting 6000 Rds. betalen, 't welk by de laast gesupponeerde overwinst van Rds. 5000 'sjaars genomen (gelyk het dog inderdaad uyt de possessie van het Balemboangse voortvloeyt), zo waren er geen 10 jaren nodig om de kosten vergoed te zien.

Daar ik en passant en onder referte aan het principaale, de primitieve oorzaken ter occupatie van dit district met het hylzaame van dese possessie gedemonstreerd hebbende, als tot de jaarlyksche ongelden relatief alleen maar aanroere, hoe Haar Hoog Ed. om er

maar een toereikende poste tegen de vreemde konkeleryen te hebben, al in anno 1766 sig dies kostende zouden hebben laten welgevallen. De barcq d'Ida, die men daar voor een uitlegger gehad heeft, dog nu als niet meer noodig geagt na de hoofdplaats teruggezonden is, geen lastpost meer zynde, behoeft dezelve ook alleen maar met een paar steevige kruis pramayangs gesuppleert te worden, dewelke met geringe ongelden te onderhouden zyn, en altoos zoo te schikken is, dat een van de twee pantjallangs, die den Oosthoek thans in employ heeft, voor Oeloepampang zig bevinde, en den andere aflossende, transport der behoefkens van Sourabaya daar heen aanbrengen en de producten van daar na evengen plaats afvoeren. Egter zal U WelEd. zeker eerst by nader een juste reekening van dit alles kunnen te vooren komen, wanneer de boeken van die plaats gesloten en de nette jaarlyxe ongelden sullen opgemaakt wesen, daar ook de inkomste van de ryst aparent eerst toekomende jaar in haar geheel ten goede zal kunnen gebracht worden, hebbende voor 't contingent van anno 1770 nog maar 100 lasten geleevert, en is dies culture door de slegte behandeling der verzondene regenten, in plaats van aangemoe-digd, steeds gestremt geraakt; waarmede ik van Baly en Balamboanga afstappende, van 't laeste nog maar noteere, de duiten daar extra gewild blyven, en meest alle kippings van daar door opwisseling als andersints vervoert zyn. En nopens het eerstgen, dat aan de vorsjes Gusty Agong Mengoey, Gusty Moera Jamby en Gusty Pamatjoetan voor eenige dagen geschreeven, hun over de gespargeerde correspon-dentie der afgezette regenten onderhouden, en myne verwondering deswegens te kennen gegeven heb, onder vrindelyke aanrading van in soortgelyk de Comp. alhier niet van advisen destitut te laten, en zig nog veel minder in zulke desseinen in te wikkelen dan wel dezelve te soutineeren, waarop my de 2 laatstgen. in antwoord dienden soo-als U WelEd. dat by derzelver missive reeds is voorgekomen, en ik hier ook ter speculatie agter deese gevoegd hebbe, waaruit blykt sy, welker land in het engste van de straat en dus het naaste aan 't Balamboeangsche legt, seer welgezind en getrouw voor de Comp. zig voorgeven, en tragten te monstreeren dat de hulp die de Balam-boangers, of liever de jongst opgezondene regenten, om zig van 's Comps. magt te onttrekken, verwagt hadden, van de zyde van Gusty Agong Mengoey, hun geweesen schutsheer geweest zyn zoude,

die men ook wil die regenten daartoe zoude aangezet hebben. Dese Gusty Mengoey is thans met de vorstjes, die my geantwoord hebben, in oorlog, en daarentegen met Gusty Karang Assam, die het magtigste en oostelykste van Baly, ook het ryke rysteilandje Sasak in bezetting, ja zelfs voet in het Sumbauwase Salemparang heeft, na de berigten, wel nauw geallieert; dog de verdere afgelegenheid van den laatstgen. en het gebrek aan vaartuigen by byde maakt hun na myn gedagte niet te dugten, en boven dit een en ander zyn zy met zooveel billyke denkbeelden van respect voor Comp. magt vervult, gelyk ik meen dit doorstraalt in het schryven van de WelEdeleGestr. Heer Boelen aan Haar Hoog Ed. dato 5 Juny 1768, waarvan het hoogstdeselve belieft heeft my extract benevens derselver aparte missive dato 3 December 1768 toe te zenden en UWelEd. dat daar vinden kunt, daar my de hulp dewelke de reeds verwyderde regenten zig van Gusty Mengoey beloofden, van wynig consideratie voorkomt, en meer dat hy getragt heeft hun eerst tot rebellie op te zetten, en als dat gereusseert was mogelyk by te springen, hetwelk egter niet nalaat in dese Gods wakende voorsienigheid ten Comp. beste in het des uytlekte te erkennen, en daar benevens het noodige om dat land noyt meer onder een anders gezag als van onze yge Javaansche regenten te laten, waaromme ik zelfs zeer weynigh hellen zoude, den zig in het ontdekken van het laast hylloos voornemen der eerst aangestelde Balemboangsche regenten anders zeer getrouw gedragene, haar geweest pepatty Jaxa Nagara tot een tweede regent te Balamboanga aan te stellen, zooals blykens het rapport van den gezaghebber Luzac hy sulx reeds op approbatie gedaan had; want hoezeer de deugd betaamt beloont en andere ter betragting van deselve daardoor opgewekt te worden, vind ik de applicatie daarvan in deese althoos met bedenking gemelleert, want zulke lieden te veel aan verlyding, bygeloof en servile impressies haar als aangeboren blootstaan, daar zy ook eens de apparenties van succes in de gebreken van beeter overleg ten kwade bespeurt, sig de gelegenheid open siende en vertrouwen geacquireerd hebbende, vry meer ondernementhyd voeden. Daar nu boven dit alles uit de jongste opstand onder ons guarnisoen en het boose voornemen van den belhamel om in cas van reusiet de Baliërs te hulp te roepen, het een en ander nog al meer stoutheyd en in alle gevalle reede

tot jalousie by den thans prvisioneele regent Carta Widjaya voorn. zoude verwekken kunnen, terwyl ik van opinie ben die alleen voor alsnog wel genoeg is, vry ygender had men den ged. Jaxa Nagara daar, ter nodige illucidatie, met vlying van hoop ter bevordering ingevalle van op den duur beproefde trouw, als pepatty aangehouden, wanneer men in allen gevalle hem gepaster had kunnen remunerereen als nu hy reeds tot tweede regent door den gezaghebber, schoon op approbatie is aangesteld; edog UWelEd. den gezaghebber thans met zyn rapport by zig hebbende, en deselve my wegens geduurige dilayen in zyn vertrek en terugkomst na en van Balamboanga de occasie tot een rype overweging gedestitueerd, zal over dit alles met hem ampelder kunnen adviseeren, en het noodigste daaruyt proponeeren, waarom ik my daarover, als op het punct van vertrek staande, niet sal of kan elargeeren, maar egter zeer verblyd ben het gedagte rapport includeert, de gezaghebber 't Balamboangse in de wensche-lykste termen, zoo wegens de presente bezetting als het van hem zoo schoon en vrugtbaar bevonden land, gelaaten had.

Waarmede ik dan overgaande tot het aan het Balamboangse ten zuydende stootende

Lamadjang, alwaar voor dese en nog by myn aankomst alhier, sig een van de zoonen van Sourapatty in name Carta Nagara bevondt, dog by de inneem van deese plaats door de Comp. anno 1767 by zyn vlugt om 't leven geraakt is. Van dat district maar zal te noteeren hebben, het thans onder het bestier van een der geschikste zoonen van den gewesene eerste regent van Sourabaya sig bevindt, die ook regent van Banger en genaamt is Djoyo Nogoro, zynde het eerstgen. nog geen contingenten opgelegd en ook nog niet wel te vergen, opdat men zig er maar eerst bevylytge de landbouw aan de gang te krygen, waartoe het zeer wel gelegen is, en het ook nog al zyn laste heeft door somtyds veryscht werdende adsistentie van het eilandje

Noessa, dat aan de zuydkant van het Balamboangse geleege en ook althoos daaronder gesorteerd, gelyk het nog in het articul van de pagt der vogelnesjes die daar vallen onder 'tzelve gerekent werd, dog nu onder *Lamadjang* gesteld, en wel om redenen van de zoo zeer niet te vertrouwen Balamboangers en de Baliërs, die er nog mogten wesen, als wegens de te supponeren verstandhouding van

beide met Baly selfs, en dat een landing van daar zoowel by de welmeenende als andere ligt confusie zoude veroorzaken; 'twelk te meer noodig is, alzoo men daar nog gedurige vaart van Mandareesen en soortgelyke ronselaars op vernoomen heeft, dewelke langs de zuydkant van Java weder na hun land terugkeeren, daar hun tragten te verversen, en in der Vorsten landen aan de zuidkant al wat geringe handel in ryst en kleedjes zoeken, dat egter op myn geduurig onderhoud by den Kyzer, nu hun al meer als eens belet is, en zy de laatste ryze dat daar geweest zyn, sulx hebben getragt te represaileren met eenig volk van de wal te ligten en met zig te voeren, zoodat ik, dit gevoegt by der Vorsten stipte ordres, thans daaruit presumeere, de liefhebbery van de eerstgem. wel zal overgaan. Zy hebben over een groote maand ook nog op Noessa een ravage aangerigt, en zyn daarna vertrokken; twee van hun by ons geapprehendeert, zyn het by opbrenging geechappeerd, en er is thans uit de Lamadjangse bezetting ter provisioneele posthouding een sergeant en 8 gemeene; zoodat zelfs om dat eylandje tegen voorschreven rendezvous en meer als eens bevondene schuytplaatsen van slegt volkje te bewaren, van groot nut onze occupatie te Lamadjang is, zynde daar een bentingje bezet door een sergeant, 2 corporaals, een tamboer en 23 gemeene, 'twelk geen lasipost voor de Comp. kan genoemd worden, alzoo het guarnisoen te Passourouang dat fourneert, en 't met Malang en Panaroekan een barrière van den Oosthoek uytmaakt. De extra ongelden die er dog buiten dat apart komen te vallen, kunnen alleen gerekend worden op de locale geringe lastjes van nagtligt en soortgelyke, die nu op drie plaatsjes en anders maar op een gedragen worden; dog sulx wordt ruym gebalanceerd nyt 500 Rds. die de Balamboangse pagter voor de vogelnesjes 'sjaars apart aan de Comp. betaalt, voor zoover die nog in het Malangse mogten gevonden worden, dog by de inneeming, na de berigten, meest geruïneert en geïnfecteerd zyn.

Van welke zo aangeleege plaats *Malang* ook het noodige zullende melden, zoo dient dat het by myn aankomst alhier tot regent had Malayoe Coesoema, die op zig zelve de Comp. geen offensies gedaan en zig nog al dikwils cynsbaar aan haar gedragen heeft, ook ten blyke daarvan eenige kleine diensten te Passourouang door zyn volk liet doen, dog opgezet door Lamadjangse familie en de betrekking

tot de rebellige radeen Maas, die uyt de suster van evengen. Malangse regent geteelt was en de pangerang Singosarie tot zyn vader had, dikwils de byde laastgen. schuytplaats en auxilie verschafte, en by zyn opbrenging na Sourabaya gesneuveld is. Over dit Malang dan, nu onder zyn yge heer de Comp. volkomen gebragt, is provisioneel het bestier der Javase of inlandse zaken opgedraagen aan de hoofden Soeta Nagara en Rongo Lawe, de eerste door huwelyk vermaagt aan den braaven Passourouangsen regent Niti Nagara, en de laastgen. een schoonzoon van den ouden Sourabayase regent Tjondro Nogoro; zeer ongelyk egter hebben deeze aan de verwagting ten goede beantwoord, want de eerstgen. zig aan veel knevelaryen heeft schuldig gemaakt, ook tot zyn laste dat prive auctoritate een Javaans hoofd, om zig met zyn goed en vrouw te verryken, heeft laten ombrengen, waarover hy thans by den Landraad in versekering is, dog de getuigen zig op de vlugt na het Bangerse begeven hebbende, heeft men zyn proces nog niet kunnen opmaken, en word afgewagt of dezelve na het aangeschrevene aan den gezaghebber Luzac in die contreien opgezogt werdende, sullen te vinden syn geweest, schoon er buyten dese fyten, wegens knevelaryen en onagtzaamheden reden genoeg zyn, meen ik Haar Hoog Ed. te versoeken, dat Rongo Lawe als regent alleen mag aangesteld, en daarvoor een acte onder den titul van Tommongong verleent werden. Het land is er extra vrugbaar, gesont en welgeleegen, en neemt ook in zyn huysgesinnen dagelyks toe, en kan reeds wel Tjatjaasgeld van 2000 d°, ofte na de gemeene berekening Spaansche realen 70 tot een verpligting aan de Comp., benevens 10 coyangs ryst voor niet geven, en zal sulcx dan nog, gecalculeert na het present vermogen, in het minste niet drukkende, maar au contrarie tot een opwekkend verband voor dies regent weesen, daar wanneer het na mate van zyn voordeelige situatie bevolkt raakt, over een jaar of drie nog wel tweemaal zoo hoog denkelyk sal kunnen genomen worden.

De bezetting bestaat in een sergeant, 3 corporaals en 20 gemeene, wordende uyt het guarnisoen van Passourouang gedetacheert, en is thans ook sufficient ter observeering van

Antang, dat van Malang in het zuidwest ligt, en schoon met hetzelfde althoos ontoegankelyk gerekend wierd, egter A°. 1767 door onse troupes als het schuylnest en de woonplaats van Radeen

Maas met zyn aanhang ook ingenomen, en nu mede als een uytterste barriere daar te stellen is, terwyl het beheer der inlandsche zaaken voor alsnog den voorn. eerste Malangse regent Rongo Lawe opgedragen blyft, die daar een bekwaam inlandsch hoofd geplaatst heeft. Het is anders in ware eygendom den Keyzer toebehoorende en byde de Vorsten van veel aangelegentheit, ja meer als de Comp., omdat het een weergaloose refugie voor alle uytwykende en malcontente was, en lang geweest is; waarom men, sulcx considereerende, het wel weeder aan de Keyzer terug mogt geven, gelyk men er de bezetting als niet meer nodig geoordeelt was, heeft uytgetrokken en het bentingje geslegt. Dog teffens reflecterende, dat men ten deele van een plaats op de uytterste grenzen en zo verre van het hof afgeleegen, niet anders te wagten heeft als dat het schielyk weder een schuylnest van alle geboefte worden zoude, en dan door de natuur zeer versterkt, moeyte, volk en kosten om er deselve uyt te krygen, vereysschen, meen ik het beste te zyn de Comp. het voor alsnog in die term aanhoudt, en U WelEd. het door de tydt (zonder dat het apparentie maakte men het uyt beooging van revenus tragte te naasten) wel daarheen sult kunnen dirigeeren de Kyser het de Comp. selfs aanbiedt, en by myn afgegane brief aan den vorst dato 12 May 1769 zien kunt hoe ik daartoe de preparative reeds gemaakt heb, alsmede in myn afgegane brief aan Haar Hoog Ed. dato 23 December desselfden jaars, hoeseer omtrend het meeste nutte van de Comp. oordeelde in de uytroeying van 'al het Malangse gebroed, na dato dit egter niet ten principaale moveert, maar wel een bezetting niet meer noodig gesteld heeft, daar de communicatie tusschen Malang en Antang in de presente constitutie van selfs openblyvende, by ongedagte verschuyling van kwade gesinde in Antang direct sulx van Malang tegen te gaan is, en men dat wanneer het onder Kyzers magt weder geraakt, in diervoegen met zooveel gemak niet doen, maar als voormeld, vry eerder egter in de termen van noodzakelykhyt daartoe sig vinden zoude kunnen, hetgeen nu in het minste niet te voorzien is, te meer het de Malangse regent de pas à pas (als daar ook niet onvrugtbaar of ongezond) met welmeenende van 's Comps. Javanen sal kunnen bewoond doen raken. In een het evenvermelde niet ongelyk aspect van necessaire possessie komt ook het plaatsje *Porong*, tusschen Passourouang en

Malang geleege, dat op een vroeger versoek kort na de vrede, den Kyzer voor een van zyn mindere hoofden, waarvoor hy eenige zugt had, tacite gelaten is, schoon het onder Comp. landen behoorende was; dog, dat genoemde hoofd overgelopen na Sulthans land Djapan, en van daar onder de zwervers sig opgehouden hebbende, heeft de Kyzer Porong als het zyne aan de Comp. weder quasie ter leen afgegeven, en het is alsdoen van een hoofd uit de Bangerse regents familie bestiert, maar deselve van wegens dat het door de troubles van die tyd geheel verlopen was, sig wynig daaraan hebbende laten geleege leggen, wierd het na cesseering van die strooperyen door den Kyzer ter possessie teruggevraagd, dog door my van wegens desselfs zoo voordeelige situatie, ter openhouding van de weg na Malang, in dies afgave gebesiteert, en daarentegen de ware ygendom nader onderzocht, en bevonden dat het noyt formeel was afgestaan en er mede zoo geleege was als ik den Kyzer daarover onderhouden heb, zooals UWelEd. in myn aan Zyn Hoogheyt afgegane brieven dat° 12 January en 24 February 1769 sien kunt; in welkers gevolgen het dan nu ook onder de Comp. blyft, en door den zoon van den braven Passourouangse regent Niti Nagara bestiert, en als onder Passourouang gelyk althoos bevorens gerekend werdt, nemende zeer in florisance toe, en is in rustige tyden (schoon die daar in jaaren en daagen niet geweest zyn) een zeer vrugtbaar landstreek geweest, en op 300 tjatjas gerekent, zoodat het by provisie ook wel 10 coyangs ryst aan de Comp. 's jaars kon opbrengen, en de tjatjas van den regent van Passourouang met 39 Rds. 's jaars vermeerdert werden, hetwelk dien regent als een blyk van genegtheit en vertrouwen al meer aan de Comp. attacheert, en hy er dan met passelyke voorkennis van den Gouverneur althoos een hoofd zynentwegen stellen kan, en dat by provisie met de rang van eerste mantrie groot genoeg is, gelyk er nu zyn zoon Poro Coesoemo alzo de zaken beheert.

Omme nu verder zoveel doenelyk de strekking der plaatsen te volgen, dien ik terug en noordwaards te keeren, en van *Panaroekan*, als tegens het Balemboangse daar ook stootende, te noteeren, hetzelve almede en tot het jaar 1767 onder Balemboanga en Baly gesorteerd heeft, dog door ons in dat evengen. jaar geoccupeert is en zedert rustig gepossideert, onder een bezetting van een sergeant als posthouder, met 2 corporaals, 1 tamboer en 13 ge-

meene, en een bentingje, en dies proportie best gedagt hebbende om dies goede gelegenheyd voor Sumanap omtrent het Javass bestier, onder een minder hoofd uit dat regentschap zoude gesteld worden, en daartoe ook aanzoek van dies regent gedaan zynde, hebben Haar Hoog Ed. op myn propositie goedgevonden hetzelve aan genoemde regent provisioneel aftestaan; dog daarop dagelyx klagten ingekomen, dat de Sumanapper er zig in het geheel niet aan gelegen liet leggen, en integendeel het hoofd dat er zynentwegen was, zig de bebouwing van het veld niet bekreunde, maar die verwaarloosende, eeniglyk zyn werk maakte het volk door alle knevelaryen de lust om in het landgewas haar bestaan te zoeken uytdoofde, en weder direct naar elders deed verloopen, ook zig van het geringe servituut tot herstelling en onderhouding van de benting niet kwam te quyten, om welk een en ander ik dan ook best agtede deese plaats, als Besoekie, aan het hoofd der Chineesen te Sourabaya Han Boeyko, onder een recognitie van 500 Rds. 's jaars, by provisie voor 3 jaaren over te laten; terwyl men dog de bezetting en het postje houdende, en den Capitain Chinees alhier de pakt van die plaats hebbende, genog oog in het zyl hebben kan, en dit dan met het genoteerde van Malang en Porong door Haar Hoog Eds. goedgekeurt werdende, nog al een voordeelige berekening 's jaars van Rds. 1200 Indiaas geld ruym zoude opleveren. Waarmede van de zedert 1767 geoccupeerde plaatsen als en passant remarquere, dat men ook in die contreien en wel als onder 't Lamadjangse bevorens gesorteerd hebbende, in dat jaar zekere hylige of priester by den berg Smeroe geseten, en daar van de omleggende volken zeer gevenereert, nadat er doorslaande blyken voorgekomen waren hy de Lamadjangers in hare opiniairityt tegen de Comp. sustendeerde, met verlies van desselfs loeven heeft in handen, en dus de heele streek van alles zoortgelyks of nadenkelykst heeft schoon gekregen. My niets byzonders meer te vermelden voorkomende, dient ten reguarde van de overige, als de eerste of oostelykste,

Besoekie (in de memorie van de heer Hartingh niet vermelt, omdat het doe nog onder het regentschap van Banger sorteerde), dat het op propositie van den heer van Ossenbergh (L. M.) van Banger gesplist, en onder een aparte regent ter merkelyke voordeel van de Comp. gesteld is; want Banger zyn oude lasten daarby

blyvende dragen, brengt Besoeki alleen en buyten des op 1000 Sp. realen, met 10 coyangs ryst 's jaars. De argumenten die daarvoor gedient hebben, kunt U Wel Ed. by de afgegane aparte brieven aan Haar Hoog Eds. dato 2 December 1763 vinden. De evenbedoelde regent by myn tyd overleden zynde, heeft het Haar Hoog Eds. na voordragt behaagt, onder hetselve tribut, die plaats aan den Sourabayse capitein-Chinees Han Boeyko, die een broeder was van den evengerepte overleeden Ingeby Soeroe Pernollo, met dat onderschyd op te dragen, dat in stede de laatstgenoemde als regent onder den titul van Ingeby daar was, nu deze, als een parnakan-Chinees, het op die wyze als de Samarangsche capitein Oeloedjamie possideert, ofte als in huur te hebben gezegt kan worden; waardoor dan, als reeds genoteerd is,

Banger een regentschap op zyn zelfs, en ook onder zyn oude contingenten van 8 coyangs ryst, 6 picols wax en 2 d^o. gaaren, buyten de pagt van Rds. 375 's jaars gebleven, en vacant geraakt door dimotie van zyn vorige regent Poespa Coesoema, nu, in aanmoediging tot een getrouwe behartiging der belangens van Lamadjang, onder hetzelfde hoofd den Tommongong Djoyo Negoro gesteld, en redelyk floreerende is; dat men ook van het district

Passourouang getuygen kan, waarin by myn aanweesen geen verandering gekomen is, als dat de bezetting nu gereguleerd werdt om uyt deselve Malang, Lamadjang en Panaroekan na occasies te voorzien, waardoor Passourouang weder minder behoeft, gelyk dit reeds boven en passant hier en daar geremonstreerd is, en ook uyt de gewisselde brieven ten dien sujette klaarlyk blykt. Haar Hoog Eds. het onder Porong genoteerde ampleteerende, zoude dan dit district in zyn contingent ryst 10 coyangs en in syn tjaljaas 39 Sps. augmenteeeren. Dit om syn situatie zo aangeleegen district wordt bestiert door den Tommongong Niti Nagara, wiens onvermoeyde yver en trouw waarlyk de eerste consideraties meriteerd, en altoos die reputatie heeft weggedragen, ook A^o. 1767 by de inneeming van Malang en de occupaties daaromheen zig op nieuw gedistingueerd, waarom men ook wel mogt afzien, hem andere nieuwigheden te vergen; hoezeer ten deese ook de uytzigten tot een goede indigomakery in vroegere dagen zig voordeelig opdedden, vindende thans genoegzaam geduurig werk in hetgeen de evengenoemde plaatsjes

van daar requireeren, en is het met het articul van de indigo een bewezen zaak, dat het waar het ook is een lastpost voor den inlander uytmaakt, en die het hun daarvoor van de Comp. betaalt werdende in lange niet opweegt, en men dus verplicht zoude wesen sulx Haar Hoog Ed. ter decharge eerbiedig te demonstreeren, zoo het niet op de plaatsen daar reeds in train is, van de regenten met genoeg en een contingentje dat gedeeltelyk te gemoet gekomen wordt gedragen werdt, ee ook lang na niet zoude voldoen, ten ware de residenten sig niet piqueerden hierin hun kragtdadig te hulpe te komen, dat men ook ter louange van de evenbedoelde, of daar dat product geleverd werdt, getuygen kan.

Dus over *Bangil*, waarvan niets anders te noteeren valt, dan dat het by myn bestier van regent verandert is, en in stee van den overleedenen Soero Widjoyo thans heeft de Ingaby Poespa Nagara van de Madureese familie, een yverig althoos de Comp. getrouw man, die daartoe uyt die hoofde en op speciaal versoek van den overleeden Panembahan is aangesteld, en te meer dewyl zyn precesseur zonder zoons is komen te overlyden, tot

Sourabaya genadert, — is daar zedert de memories van de heeren Hartingh en van Ossenbergh de voornaamste verandering, dat er nu als regent legt den radeen Tommongong Djayeng Rono, en als tweede den Tommongong Djaya Dirana, byde zoons van de voor haar daar het bestier gehad hebbende regenten Tjondro Nogoro en Djaya Dirana, de eerste nu jongst op zyn versoek gedemitteerd en door zyn zoon anno 1769 gesuccedeerd, en de laatgen. mede in datzelve jaar het regentschap van zyn overleden vader, waarin hy by survivance reeds anno 1759 gesteld, dog tot zyn meerderjarigheyd onder voogden gebleeven was, aanvaart. De eerste heeft tot zyn vrouw een dogter van den overleeden Panembahan van Madura, de laaste eeñe van de Samarangse hoofdregent. De invloet, die men van de eerste betrekking bevorens oyt reeden mogte gehad hebben bedenkelijk te considereeren, immers goede attentie te requireeren, is vry wat door de presente constitutie der zaaken of van het regentschap te Madura van gedaante veranderd, en des ten desen geen byzonder mentie veruysschende; daar de betrekking van de tweede genoemde desolve al meriteeren aan de hylzaamste zyde zeeker zoude overhellen, gelyk dat uyt haar yge natuur meen ik af te nemen is. Byde de regenten

geven genoeg, en wakkert de eerste door meerder uitzigt als bevorens en de andere door toenemende jaaren daarinne dagelykx op, waartoe de oplettenthyt by een Gezaghebber om hun goede pepattys te geven en tot gedurige yge opsigt aan te zetten, het meest kan toebrengen, vooral te betragten dat de landen bebouwt raaken, en niet meer als het gewoone daarvan aan haar regenten opbrengen; want sulx ten nauwste aan den andere gevoegt is, doordien het eerste mankeerende, het laaste by extorsie, om aan de verpligting by de Comp. te voldoen gesogt wordt, en daardoor verloop van volk en lusteloosheid in de akkerbouw veroorzaakt, zynde het een met het andere de contingenten te leveren onmogelyk maakt, daar anders wanneer maar de helft van het bouwland in dat district geslaagt, geen gebrek om het Comps. contingent te leveren, en zelfs nog al de particuliere sleet gaande te houden, sal bevonden worden. En is in de andere revenues van dat land aan de Comp. na myn aankomst geen vermeer of vermindering voorgevallen; dog daarentegen wel omtrent het zo zeer important articul der daar voornaame in cours zynde geldspecie, dewelke tot anno 1769 geweest zyn de Chinase, Tonkingse, Japanse en Palembangse kippings, over welkers aart, considerabel aantal en intrinsicque waarde, en hoe de laaste van dies bezitters door de tyd zeer nadeelig, en daarentegen de introductie der duyten voor deselve zeer avantageus en ook de Comp. profitabel moest bevonden worden, ik my wegens het ampel daarover aan Haar Hoog Eds. van anno 1769 tot nu successive by aparte geschreevene en reeds UWelEds. oog in zyn vorige functies gepasseerd, ter vermyding van rediten niet zal elargeeren; maar by deese conclyk de presente staat van het duitendebiet zeedert hare introductie notee-ren, en dus dat van de seven tonnen die Haar Hoog Eds. ten dien fine, met een tegemoetkoming van 25 pCt., successive van anno 1769 herwaarts gezonden hebben, reeds alle in de wandeling gebragt, en daarvan met grootgeld verwisselt zyn tot een somma van Rds 226313 Indias geld, des nog maar uytstaan een kleyn sommetje van Rds. 7020.16, hetwelk de Sourabayase bediendens op zig genomen hebben met ult^e. deeses op zyn langst te zullen verantwoorden, en heeft de Comp. dan op die somma een winstderving van 20 percent, waardoor met de uytgave van de 3½ thon schats Nederlands geld, voor de suppleering der uyt de cours gestelde Palembang

bangse kippings geprojecteerd, en welke na de nieuwe geïntroduceerde geldrekening tellen *f* 577500, geen *f* 140000, maar *f* 115500 minder geprofitteerd werdt, in welkers voordeel dan nog in consideratie komt, dat niet alleen de in cours bringing der duyten zeedert 1761 een kragtig medewerkend middel geweest is om de Comp. te ontlasten van een overvloed van die munt, die sy ter hoofdplaats en andere comptoiren in abundantie had, en sulx waarschynelyk met al het gewoone debiet elders alsnog zeer merkelyk hebben zoude, en zoodanig nog lange in hare pakhuysen als een renteloos capitaal had moeten aanhouden, maar daarenboven zeedert uyt Nederland voor Java alleen geyscht en daar in cours gebragt zyn *circum circa f* 200000, waarop de Comp. een ongedagte winst van *f* 130000 behaalt heeft, en waarvan ten stipste genomen nu deese winstderving (tot zulk een hylzaam oogmerk als de introductie der duyten in den Oosthoek ontegenspreekelyk is) afgetrokken, de Comp. dan nog met de introductie der duiten op deese cust en het daarvoor expres geyschte, van de bedoelde tyd tot nu toe bereekent, profiteert *f* 14500; met tegemoetsiening van een zuyver advance van 65 pCt. (na de vaderlandse berekening genomen) op al wat verder zal kunnen gedebiteerd worden, en reeds ten dien fine voor Java ten importe van *f* 2500000 Ned. gelt geyscht is. Boven de vermelde 7 ton Indiaas geld hebben Haar Hoog Eds. nog na herwaards gezonden een somma van groote 1 ton guldens Indiaas geld, dewelke met hetgeen men uyt de voorraad der duyten uyt onse cas te missen had, ten bedrage van *f* 24000 Indiaas geld, almeede op qualificatie van Haar Hoog Eds., na Sourabaya ter uitgeving op de oude voet wat het credit aangaat, egter sonder tegemoetkoming, afgegaan zyn, en daarvan ook reeds de grootste helft gedemandeert is.

Omtrent derzelve aanhoudende gewildhydt behoefte ik maar alleen te noteeren dat men geen kippings, van welke soort ook, meer ziet, en die er zijn nu al op zulk een prys gesteegen, dat het voordeel twelk er op den uytvoer na Baly te behaalen is volstrekt medebrengt, deselve eenelyk tot de negotie derwaarts geemployeerd werden, en die duiten nu in haar meerder intrinsieque waarde voor een duursame muntspecie bekend, daar in verre preferabel geagt werden; terwyl ik, buyten hetgeen daarover reeds in het boven geciteerde gedemonstreerd heb, tot heden nog niet kan penetreeren wat het

middel zoude zyn deselve wanstallig ofte oyt de kippings weder smakelyk te maken, voornamentlyk wanneer na Haar Hoog Eds. vaste ordres, tegen den invoer van alle kippings gewaakt werdt, en het die sulx ten handel op Baly ofte de plaatsen daar deselve tot troquering nodig zyn, vry wat beter door een directe aanbrengh derwaards convenieert, en zy ook al preuves hebben dat met geen excuse ten deese sig behelpen kunnen, als in de jongste maant May een parthy van Rds. 1000 aangehaald en na de ordre geconfisqueert, waarvan UWelEd. het omstandigere in de jongste Sourabayase papieren reeds is voorgekomen, en er althoos geen de minste bedenking blyft dit met Palembangse kippings, die egter den Oosthoek zoo vervult hadden, oyt getenteerd zal werden, als nergens dan daar gangbaar geweest, en nu in haar valeur dusdanig bekend geraakt, dat de regenten, waaronder den braven overleeden Panembahan, niettegenstaande de tegemoetkoming van 25 pCt., die sulx wel eenigsints soulageerde, 't best gevoelt hebben wat zy op derselver biljoen-verklaaring bevondene verteering van die specie zelfs door de tyt verlooren, dog sig sulx met dat al vol lust en yver om de Comp. te believeen en een beter duursaame munt te bezitten getroost hebben. Ja zelfs meen ik dit van hun wel sonder de tegemoetkoming van 25 pCt. zoude geschiet zyn, schoon ik geen vryheid vond, wanneer my de overleeden gezaghebber Coopagroen by desselfs aparte van dato 19 Maart 1769 schreef, dat hy op declaratie van den Panembahan en de Sourabayase regenten, als sulx het eenigste middel om de cust, die doen by groot en klyn gaande was, te capteeren, een montant van 50000 Sp. matten met 25 pCt. rabat aan dezelve ter in cours brenging voorraat of zilver geld had afgegeven, Haar HoogEd. deezen, anders op zig zelve door den gezaghebber al vry wat geexcedeerde pas in het principaale oogmerk te dissuadeeren; maar au contrarie verpligt agtede te considereeren, om dit althoos zoo important gereekent articul met sagthyd te veraangenaamen en de menschelykhyd plaats te geven, ook met deese tegemoetkoming zig verantwoordelyk te moeten stellen zo tegen alle gedagten by de introduceering difficulteiten sig hadden opgedaan, ofte sommige regenten de gemeente daarom gedrukt, welk alles nu geen plaats heeft gehad, en de duyten op de aangenaamste wyze in den gantschen Oosthoek en ook der Vorsten landen, daar naby-

gelegen, item te Madura in cours gebragt, en tot heden gebleven zyn, en des te zamen genomen, op deese geheele cust.

Dit dagt ik nodig UWelEd. in meer detail te moeten noteeren, alzoo ik meen daarmede teffens het grootste gedeelte van het deese cust concerneerende extract generale patriasche missive dato 25 September 1770 beantwoordt te zyn, en in dies margine te kunnen beantwoordt werden, en daardoor eerbiedig gerefuteerd hetgeen hetselve reverentia abusive wegens een van my op eige autoriteyt gedane afgave van duyten met een rabat van 25 pCt. sustineert, als noyt geen plaats gevonden hebbende, maar wel uyt de bylagen myner afgegane aparte dato 31 Maart 1769 te sien, de gezaghebber in den Oosthoek zulks zonder eenige aanschryving of in te wagten goedkeuring gedaan had, en wel in een tusschentyd, dat ik van hem geyscht had een opgave op hoeveel, na een zyner vroegere proposities van gelyksoortige aard, men wel eenige tegemoetkominge zoude begeeren. Egter, gelyk boven de basis daarvan geciteerd, vermogt ik niet voor bekome andwoord van Haar HoogEd., deese reeds gedane pas in te trekken, en zoo de eerste drift en graagheyd uyt te blussen; terwyl ik omtrend het meerder nut ende onvermydelykhyt der biljoenverklaring Haar HoogEd. yge rescriptie en derselver genome besluyten ten deese zoowel oversufficient rekene, als dat al myn gedoentens in deeze met hoogst derselver volle approbatie vereert zyn, daar, wat het verdere benoedigde van dese specie zoo in halve als heele duyten betreft, nu dagelyx en jaarlyx de ondervinding het beste leeren zal kunnen; zynde de uytgaaf der halve duyten expresse nog tot de te verwagtene aanbrenge uyt patria gesurcheert, omme dan met die te gelyk een genoegzame getal ter verdeeling alomme en in cours brenging op de passers aan handen te hebben, terwyl ik sustineere zy alleen daartoe strekkende, aangenaam, en boven de heele duyten preferabel sullen bevonden werden, dog ook teffens haar aantal in lange na niet zoo necessair als dat der heele, die voor den vervoer en negotie den voorkeur wel behouden zullen, en waarover ik UWelEd., als in myn apart afgegane brieven ten dien sujette Haar HoogEd. ampel onderhouden, en dezelve UWelEd. lecture niet sullende echappeeren, almede geen reciten maken zal; maar yndelyk nog maar myn gedagten omtrend de verdere acceptatie der duyten in occasioneele verreekeninge met de Comp. declareeren.

Men heeft deselve alsnu op heel Java ten gewilde munt, ook op een tyt als wat abundant zyn, hetgeen ryst en daalt nadat de tyd van het jaar derselver employ requireert of niet; in een spaarsaam gedeelte niet moet avers zyn te ontfangen, en daardoor te verhoeden particulieren door winsugt op geld gedreven, sulke tyden niet capteeren om de duyten (schoon het thans maar by verwisseling tegen groot geld plaats kan vinden) te wanstallig te maken, daar de silvere munt althoos hier zeer schaars geweest is, dog zeekerlyk nu in steede van de kippings, die bevorens in den Oosthoek ter troqueering van andere negotie wierden aangebragt, weder staat te augmenteeren, volgende in dit concept de hoog doorwrogte remarque in de memorie van Zyn Excellentie Mossel (H. L. G.) anno 1753 op dat articul, en onder Javas Noordoosteust te vinden. Waarmede Sourabaya (onder notitie dat de publieque gebouwen aldaar, zoowel als te Grissee, na by gemeene brieven gedaane opgave, een merkelyke verbetering requireeren) afgehandelt, alvorens de kust van Java westelyk te volgen, van het zo aangeleege yland Madura eenige mentie diene te maken, en eerst nopens dies oostelykste:

Sumanap,—dat omtrent den regent aldaar nog al eenige consideraties vallen, voor zover hy al dikwils blyken van een slechte directie der zaaken gegeven heeft, en sulx by gelegenhey van geduurige sware moorddelicten die aldaar geperpetreerd zynde, noyt spoedig genoeg door hem ter kennisse gebragt werden, en hy dan nog bovendien versuymt ordres ten enquesten te geven, ja al dikwils suspicien daaruyt zyn geresulteerd dat die delicten uyt zyn ordres zelfs gepleegd waren, hetwelk egter noyt heeft kunnen bewesen worden, en meest nog al voorkwam, zo het al plaats gevonden had, wel op zyn naam bevolen, dog egter van hem zelfs niet voortgevloeyt te zyn. Om nu ten dese egter alle mogelyke preventie van verdere kwade sequeelen te betragten, heb ik zyn broeder de Aria Janaredja, dewelke van verschyde kwade incitaties aan den regent niet ongegrond verdagt wordt, op Haar Hoog Ed. approbatie hier, zolang sig daarin stil gedraagt, ter woon laten komen, en daarentegen hem tot provisioneele pepatty toegevoegt zekere Poelang Djiwa, bevorens pepatty by zyn vader, dog herwaarts opontboden omdat hy onder de verdenking geweest is van ten tijde des overlydens van den presenten regents vader, voor Radeen Aria Adakara, nu genaamt Aria Tjakra-

dipoera, thans regent van de eylanden Cangiāng etc., te hebben geyvert, en des om deese regent te postponeeren. Hoe het daarmede inderdaad geleegeen is, sult UWel Ed. onder de secreete papieren overgegeven, en het ook daarover aan Haar Hoog Ed. geschrevene, nader kunnen ontwaren, en vooral wanneer daarby considereert, dat te dier tyd de presente regent in huwelyk had een dogter van den overleeden Panembahan, na welkers dood de Madureese vorst zeer ongenoegt op dezen regent geworden, en een van zyn andere dogters heeft laten trouwen met evenvermelden regent der Sumanapse eylanden, die wel de naaste van de Sumanapse regenten familie is, en die UWel Ed. in de memorie van den heer Harting breeder beschreven vindt; terwyl de overleden Panembahan van die tyd af niet stil gezeeten heeft, maar door geduurige sollicitaties zyn vnes en wensch betoont om zyn schoonzoon in het Sumanapse regentschap te krygen, en waartoe de geduurige bovenvermelde suspicies tegen den presenten hem met veel hoop voedden. Dan egter zyn die noyt sterk genoeg geweest, om my voet te geven Haar Hoog Ed. zyn demotie te proponeeren, te meer ik ook de omwenteling van tyden en zaaken ten deese met de daaruyt voortgevloeyde menschelykheden by den overledene waardige prins moest in agt nemen, en niet buyten aanmerking houden of het Sumanapse, zoo na aan dien vorst relatie krygende, ook niet al byzondere attenties nodig had, welk laatste egter by een prins die zo wel te leiden was, ook al had kunnen geschikt zyn geworden, en althoos nu niet zoveel bedenking vooreerst requireert. Daar ik intusschen op dit sujet geraakt ben, — ingevalle genoemde Poelang Djiwa, een man van byzondere bequaamheyt, tot pepatty, tegen de jongste goede getuygenisse van den resident Faure, niet aan de verwagting beantwoordde, en de zaaken in dat regentschap meer in het riet liepen, men op een andere regent en opgen. Aria Tjakra Dipoera, als de naaste, het oog wenden moest, meer is het egter, myns bedunkens, te wenschen dat Poelang Djiwa voldaan sal en het met het regentschap blyven zo als het is; immers de eerste arrangementen en redressen door die depatty reeds gemaakt, en de goede gevolgen der verwydering van de bovenverm. broeder, doen UWel Ed. het ligtelyk nog wat insien, en nu onder Poelang Djiwa ook noodsakelyk ordres te stellen hebbe, dezelve nieuwe onderhoofden en vooral jaxas of fiscaals worden toegevoegt.

In het bestier der eylanden van *Kangiang* etc. is door de dood van des overledene prince zo geliefde zoon Santara, voorn. Aria Tjakra Diepoera gesuccedeert, en zyn die eylandjes van het Sumanapse anno 1765 gesepareert geraakt.

Te *Pamacassang* is geen verandering, als dat de regent, intusschen meerderjarig geworden, zelfs dat landschap bestiert.

Van het grootste gedeelte dezès eilands, sooals dat by uytzondering genaamt wert *Madura*, en meest althoos onder dies princen bestier is, sal ik voornamentlyk maar de jongste successie aan te roeren hebben, gelyk die plaats vond in den klynzoon van de in de jongste maand November overleden Panembahan, met titul en naam van Panerang Adepatty Setja Diningrat, omtrent welkers motieven ik my eensdeels om deselver delicatesse en secretesse, en anderendeels als nog zo jong geleden beschreeven en U WelEd. mede in het geheugen leggende, daaraan het zeekerst en convenabelste gedragen zal, en dat ook applicabel stelle omtrent de noodzakelykhyd der verwydering van een der natuurlyke zoonen van den overleeden Panembahan, alsmede de man van een zyner natuurlyke dogters, en de man van zyn halve suster, de eerste Panoelar, de tweede Soera Nata en de derde Wira Diningrat genaamt, welke dan ook reeds verzonden en eerstdaags van hunne nog (door misbegrip by den gezaghebber van den Oosthoek) agtergebleven kinderen staan gevolgt te worden, en waarmede ik gelyk meer dan eens in de twee jongste maanden my daarover by Haar Hoog Ed. ampel geexplicieert hebbe, vermeene alle bedenking van eenige onaangename sequeelen dier zoo hoog wyze keuze en successie weggenomen te zyn. En dus zal uyt het reeds geallegueerde ook af te neemen wezen, dat nopens een te volgene successie by onverhoopt sterfgeval iets te melden, ligt van een primature aart zyn zoude, daar de ondervinding ten deese zowel als de ygene constitutie van soortgelyke zaken leert en jongst geleert heeft, hoe de veranderingen in korte jaaren alles verschikken en de uytinge alvorens, hoe secreet die ook blyven kunnen, criticq maken, waaromtrent men zig maar de gesteldhyd der zaken nu en by het formeeren van de zo exacte memorie van de heer Hartingh te recolleen heeft ¹, en het aan de doorzienighyt van een gebiedter te deser

¹ Vg. deze Memorie van Hartingh in Deel X, blz. 337, 8.

cust vyliger wert overgelaten na de verandering van omstandigheden gedurige wel beradene concepten te formeeren, en als de nood het yscht provisioneel ten effecte te stellen, daar hy dog meest tyd heeft de besluiten na hoogwyze deliberatie van de hooge regeering af te wagten, en de zaken daartoe met zagthyd en belyt sien te traineeren en in te rigten.

Waarna, als van het overbuurig *Baviaan* niets anders als hetgeen er de memorie van de heer Hartingh over zegt te melden vallende, van dit yland weder na de vaste custe oversteekende, ik van alle de regentschappen die zig van Soerabaya tot Samarang strekken, en in die van Grissee, Lamongang, Sidayoe, Toeban, Lassum, Rembang, Joana, Patty, Tjinkalsewoe, Coedus, Japara en Damak bestaan, van Grissee en Joana alvorens aanteekene, op de eerstgen. plaats in deesen jare tot eerste regent in plaats van zyn op desselfs van wegens uyt een beroert overgehoute lammigheyd gedaane verzoek ontslagene vader, is aangesteld zyn zoon den Tommongong Ardjo Nohoro, en in het voorleden jaar te Joana, dat bevorens onder twee Ingabys stond, ter occasie der demotie van den doenmaals daar eerste regent in name Sebo Djoyo, de tweede als eenige en eerste met de titul van Tommongong over dat district, beantwoordende in allen opzigte aan de goede van hem geformeerde verwagting. Hoe men ter deese residentie besig is aan het verbeeteren van de sterkte, pakhuysen en wooning voor dies resident, is UWelEd. deser dagen uyt Haar Hoog Ed. qualificatie ten dien fine reeds gebleken; en wyders omtrent Lamongang, dat dies regent Djoyo Sentiko redelyk de hem beweesen beneficie van afslag voor den tyd van twee jaren van 1769 en 1770 tot 100 lasten ryst 's jaars, in stede van zyn vorige verpligting, die groot was 250 d^o., beantwoord, en het verloop van volk in dat regentschap door de aanwinning van verschyde huysgezinnen geredresseert heeft; dog in lange niet zooals het voor desen geweest is, des hy ter bevordering daarvan versoek doet, om nog voor twee jaaren, en des dit loopende en het volgende, met 150 lasten 's jaars te volstaan, om daarna de minder geleverde 200 in drie jaren boven het volle contingent van 250 lasten 's jaars te zullen voldoen, 't welk ik meen als billyk een gunstige voordragt by Haar Hoog Ed. is meriteerende; dat te Sidayoe de hupse regent het nog al zo zukkelende en uytteerende gaande houd, 't welk egter het regentschap

ook geen goed doet, te meer hy een pepatty heeft die zig wynig aan de zaaken laat gelegen leggen, en waarom ik reeds gedemandeerd had naar andere van meer verwagting om te zien, en welke U WelEd. dan zeker schielyk ter keuze zal te vooren komen; terwyk ik van meerdere veranderinge op gen. plaatsen, die geen byzondere attentie requireeren, en by derzelve exsteering in haar oogmerken reeds gedetailleert, geen mentie zal maken, en daartoe meer stoffe vinde onder U WelEd. residentieplaats

Samarang, dat in zyn Comps. gebouwen geen verandering by myn tyd ondergaan heeft als na de natuur eenlyk door de tyd veroudert en reparatie successive benodigt rakende, gelyk de pakhuysen de eerste aan de beurt leggen, en men tot het presseerende, om het nog deese aanstaande westmousson daarmede te kunnen gaande houden, reeds op approbatie van Haar Hoog Ed. qualificatie verleent heeft; ook zoude het gouvernement niet minder gedurige kostbare onderhoud requireeren, wilde men het tot een permanente logies voor een gouverneur geappropriert houden, zynde op een slegte plaats gebouwt, waar men bevorens gedeeltelyk een kerkhoff, gedeeltelyk stallinge vondt, dat die woning ook wat bedompt en des niet zeer gezont moet maken. Dog nu de gouverneurs al eenige tyd buyten in huysen, op haar prive kosten gebouwt, gewoont hebben, kan het voor een optrek in tyd van noodzakelykheid, alsmede tot de vergaderplaats deeses politiquen raads en de groote geldcas, die er in geplaatst is, ook by plegtige recepties, ja in parade van buyten genoegzaam dienen, en het zo jaaren met wynige ongelden gaande houden. In andere gebouwen is deese plaats by myn aanweesen tot zyn avantage opgeluykt, daar een nieuwe steene kerk, een fray modern huys voor de oudste predicant, en een zeer spatieus armkinderhuys (waarin zig thans al ver over de 100 kinderen bevinden) alle in de voornaamste straat staande, het haare aanzienlyk hybrengen, en wyders is alles op de vorige verhandelde voet hier gebleeven; except omtrent de equipage die men tegen de zeerovers hier bevorens met roeygalyen aan de hand hielt, en uyt een daartoe opgereggt fonds dat de regenten en de vrye vaart fourneeren moesten, wierd gesoutineerd, dog welke galyen in lange niet beantwoord hebbende, men heeft moeten voor een bagatel verkoopen, en die equipage op een andere leest schoeyen, en wel om onder de 2 Comps. pantjallangs

of chialoupen, zooals na de ordre daarop twee hier in dienst zyn, zoo om de oost tot Touban als om de west tot by Lossarie, met 10 permayangs yder bemand met eenige Javanen en op yder een goed mattroos, te laten kruysen, wordende van amunitie en kruyd op Comps. kosten voorzien. Twelk, zeedert men hun daarmede anno 1766 een gevoelige neep heeft toegebracht, tot nog toe van dat effect geweest is, geen naamwaardige overlast eenig vaartuyg van de minste defensie is bejegent, schoon dat wel zeer kleyne en onweerbare of geheel zorgloose by enkele ryzen ontmoet, dog dan ook al dikwils te presumeeren is van slegt volkje van 't land selfs, twelk de geleegentheeden tot deese coups afziet en waarneemt, en dit niet te prevenieeren is; de voorschrevene equipage word nu over genoegzaam uyt het 1 percent, dat de pagters daarvoor blyven opbrengen, goed gemaakt, en heeft dit een behoorlyke reekening by de boeken, waaruyt consteert sulx voor de Comp. schadeloos geschiedt, daar Sourabaya op deselve voet van Sidayoe tot het oostelykste equippeerende thare mede herwaards aanreekent.

In de collegies geen verandering gekomen zynde, en haar staat jaarlyx by Comp. gemeene brieven, gelyk nog in de jongste maand van May verhandelt zynde, zoude het superflu weesen UWel Ed. daarover op te houden, daar er eenelyk maar ten opsigte van den kerkenraad te noteeren zoude voorkomen, men thans hier twee predikanten heeft, zynde de jongste den oudsten om laastgen. hooge jaaren toegevoegd; dog door aanhoudende siektens heeft de eerstgen. daaraan wynig kunnen beantwoorden, schoon het hem noyt aan loffelyke yver, lust en applicatie in deese en alle andere deelen van zyn beroep ontbrak, waardoor ook de andere opgewekt is en door gezondheid tot nog toe in staat gebleeven den dienst waar te neemen, hetwelk hy egter betuygt niet langer wegens memories swakheyt te kunnen goedmaken, en daarom zig genoodzaakt te vinden eerstdaags desselfs gagement by Haar Hoog Ed. te versoeken, dan wel verlossing na Nederland, onder gunstige aanschryving tot wederbekoming van zyn emeritus tractement, dat hy op een 31 jarige predikdienst bekomen, dog waarvan zig zelve door lust om de kerke in India nog van dienst te zyn, by zyn vertrek na deese gewesten ontslagen had. Dese uytstap tot zyn persoon lydt my egter tot het nodige opdat men by Haar Hoog Ed. by tyds insteere, een leeraar uyt Nederland

zig opdoende deselve dog na herwaarts te dispicieeren, want anders heel ligt de kerk en gemeente (die men seggen mag na proportie van plaats en vorige tyden hier al zeer floreert) niet sonder herder weesen mogt; ook zal men Haar Hoog Ed. nog om een zieketrooster boven het gepermitteerde getal alhier te versoeken hebben, zynde twee noodzakelyk voor den dienst in het armekinderhuys, uyt welkers ofte diaconies revenues boven haar Comp. gagie 20 en 15 Rd. smaands genieten, en men daardoor er thans zeer bekwame subjecten in heeft. Ook was een soortgelyk verzoek, meen ik, gantsch niet oneygen ten opsigte van Joana en Paccalongang, in 't meest, gelyk met andere comptoiren, van alles except een sieketrooster voorsien, waardoor de publieque godsdienst in het geheel daar versuymt blyft, en de kinderen van de daar geplaatste dienaren zonder eenig onderwys.

Het inlandse betreffende, en de Landraad in het eerste aspect daarvan komende, dient, deselve thans een vast steene vergaderhuys en boeyens buyten de stad heeft, waartoe de regenten na maate der tjatjas zeer bereytwillig het nodige ter inkoop gefourneert hebben, en de boetens by dat collegie gecolligeert werdende strekken tot dies onderhoud, en om by eenig overschot na rato het geexpendeerde voor de inkoop te doen rembourseeren, daar deeze voorziening zeedert eenige jaren meer als oyt necessair gevonden is, alzoo er maar wynig naamwaardig aantal van gevangene (daar het hier als het gerigtshoff van de geheele kust zelden aan ontbreekt) zynde de grootste part in bamboese woningen, gecureert wierd, dewelke door brandstigting als andersints heel ligt tot echappades occasie gaven, en men desweegens nog mist de gewesene Lamadjangse regent Djojo Lalono, die in de gewone hegtenis over op zyn last gepleegde moord en roof te Noessa sat. Gelyk UWel Ed. president, zoo is het permanent lid van den landraad, die UWel Ed. by de memorie van den heer Hartingh ampel gedetailleert vindt, den Samarangsen hoofdregent, en de leeden worden na gelegenheyd uyt de strandregenten genomen; UWel Ed. vinden er thans nog verschyde delinquanten, welker processen uyt gebrek van de nog niet ingekomen enquesten niet voldongen of uitgesproken zyn; onder andere nog twee speculative zaken, als eene uit den oort van Salatiga opgezonden Maas Pantjer, die een klynzoon van een voor lange al overledene Javaanse tapa of craman wesen, en jongst eenige nadenkelyke mines van dat soort zoude gemaakt

hebben, twelk egter nog navorsing meriteert; de tweede, die ik bedoel, is een subject door den Kyzer eenelyk met verzoek ter examinatie hier gezonden, zynde in zyn dalm nog by klaren dag met een houwer en kris gevonden, en wat tormenten hem ook zyn aangedaan niets hebbende willen confesseeren; dat den Kyzer wat timied maakte, alzo 12 dagen bevorens een diergelyke zig verthoont had, dog tusschen den 2n en 3n poort van den dalm, die dan ook ten eerste is afge- maakt. Waarop de resident Stralendorf den Kyzer heeft aangeraden den gedagte quaadwillige herwaards te zenden, of men hem tot bekentenis van zyn principaale commissie krygen mogt, waarmede men dog zonder vrugt al een begin gemaakt heeft, doende het zig met deselve op als een van superstitie zinneloose, by de een of andere paep lange tyd gesworven, en sulx een ondernemend stuk in de harsens gebrouwt; immers zyn volgens traditie daarvan meer exempels, en kan men geen geslagt of woonplaats uyt hem halen, ofte ter verdere navorsing deese uit zyn omstandigheden afnemen.

Om nu nog iets van den Samarangsen hoofdregent te uytten, is het ten zynen reguarde te wenschen, men in lange na geen successieur voor hem zal behoeven uyt te zien; hy heeft er egter drie zoons toe, schoon de oudste die regent van Candal is, door gedurige suk- kelykheyd ligt buyten die apparentie sal blyven, maar zyn tweede zoon, thans regent van Batang (jongst met de suster van de Kyser, gesepareerde huysvrouw van den regent van Sidayoe getrouwt, en waarom ik ook op Haar Hoog Edelb. approbatie hem, na gewoonte van sulke relaties, den titul van radeen tommongong heb toege- voegd), is van zooveel meer verwagting ten deese, en de hoop daar zig zyn vader omtrend hem in het opzigt van successie mede vlyt, doet den oude man onvermoeyt zyn om die zoon tot die post op te lyden en bequaam te maken, des men dubbel reden heeft denzelven tegen de lasten van de toekomstige jaren op te wekken en ook in aanzien te houden. Terwijl de meeste regenten van eenige kennis, ondervinding, trouw en consideratie, meestal gestorven, en door haare kinderen, voor het grootste part nog zeer jong, gesuceedeert zyn, ook het wedonoschap over de plaatsen om den oost van Samarang met de dood van den prins van Madura gecesseert is, UWelEd. van dese hoofdregent onder UWelEd. opsigt al veelsins hetselve nut kunt trekken, dat voor deese nyt het wedonoschap sproot.

Hy heeft een dogter zoaals onder Sourabaya al geschreeven is, aan den tweeden regent aldaar uytgetrouwt, en dit geeft tot de naarstige bouw en beheer des lands aldaar zeer opwekkende leiding, alzo de schoonvader dat mede getrouw ter harte neemt, en een gouverneur dus door hem daar een waaksaam oog ten beste houdt. De jegenwoordige prins van Madura heeft my ook al om een dogter van dien hoofdregent aangeweest, dog pas getrouwt met een dogter van Santara, heb ik dit met goede gratie traineerende kunnen houden, terwijl ik van opinie ben dese alliantie te Madura somtyds mogt gegouteert werden als van hier ter beooging van meer dan voor deese afhankelyke invloet gesogt, hetwelk ik meen ook al ter eviteering van jalousie als andersints mogt gemyd worden; daar ik egter de prins er op blyvende, over een jaartje waarlyk er zooveel difficultyt niet in stellen zoude, en au contrarie nog al iets goeds, zoals ik dat over Sourabaya beraisonneerde, wanneer het in geen geringe aangenaamste uitzigt komen zoude, mogt de prins dan nog een jaar of zes onder inducties van syn oude pepatty Maas Aria te Madura en van dese hoofdregent, die hy meede zooveel estime toedraagt en deferencie bewyst, weesen.

My wyders langs Caliwongo, Candal, Batang, Paccalongan, Tagal, tot het westelykste van dit gouvernement Brebes, ook niet voorkomend dat UWelEd. tot eenig narigt ofte byzondere oplettenhyd te noteeren weesen zoude, gaa ik, onder een algemeene vermelding dat de producten van deese cust alle met de meeste vlyt in hun toeneeming en leverantie door de regenten gedurende myn aanweesen alhier bevordert en behartigt zyn, ook alle dit jaar door den andere genomen een gewenschte vooruitzigt geven en de ysschen en verwagting niet zullen teleur stellen, schoon de laatste regens den inzaam van het rystgewas hierom heen en den Oosthoek al wat geprejudiceert hebben, daar ik omtrent het hout twyfel of de Comp. wel scheepen genoeg tot dies afhaal sal kunnen senden, ook al ten beste medewerke en gewerkt heeft, want daardoor de bossen in sulc een staat sullen geraken, dat men nog al eenige tyd capitaale leveranties sal mogen gaande houden, dat by voldoening van de vorige ysschen en zonder het gunstig jongste remis van Haar Hoog Ed. al wat difficultyten zoude geopereert hebben, en nu vooral in de Damakse, Welleriese en Brebesse zeer te stade komt; terwyl

omtrent het eerste nog wel 10 jaren mag gewagt worden te kappen, en in het tweede het hout ook al dun wordt en menagement requiëert, daar het derde met de afslag van 1000 balken nu sagtjes in een jaar of 10 ook wel weer wat op sal komen; dog van de leggerduigen die men eerst dagt dat in die tusschentyd nog leveren zoude kunnen, alzoo de gezondene monsters in het geheel niet voldoen, sal men wel moeten afzien, en Candal waar mede het wegens zyn vervallene waterlydinge in lands culture en volk wat verlopen is, eens een jaar vryheydt van rystleverantie dienen te procureeren, ten fine dies regent onder op en toezigt van zyn vader den hoofdregent, die ook wedono in die districten van Caliwongo tot Wiradessa incluse is, een nieuw canal te doen graven, hetwelk zoo den landbouw als den houtafvoer merkelyk bevorderen en faciliteeren zoude.

Met de cadjang heeft men buiten Madura altyd agterstellen, en moeyte om dat zelfs daar gaande te houden, zoodat zy daar gemeenlyk liever dat contingent tot 50 Sp. de coyang in contant als in natura voldoen; egter dient men er op te staan, en buyten wettige excuusen niet ligt met geld, immers niet minder als 50 tot 60 Sp. de coyang sig te vreedde te houden, want daarvan de vadsigheyt veel oorzaak is, en de regenten om een wynig hoofdbreeken, dat sy in die culture hebben te myden, liever betalen, daar de Comp., die noyt door de volle contingenten selfs na hunne ysschen voldaan raakt, niet mede te gerieven is.

Over de indigo heb ik my onder Passourouang al uytgelaten, en omtrent het gaaren kan men niet wel meer vergen als er geleverd wordt, want het op de meeste plaatsen mede een servitut is, en de regenten met hetgeen de Comp. geeft er niet meede uit kunnen, zo er niet wat onder van de eerste soort zal zyn; egter zooals het nu is, zyn zy te vreedden, en dat gewent, gelyk de residenten al meede, en in sulke een aspect heb ik ook betragt dat Samarang nog al boven zyn verpligting 30 á 40 pikols goed garen 'sjaars leverde. Met de peper en cardamom kan men niet sooals men wel wil; het valt meest in der Vorsten landen, die ook al ver van het hof leggen, des zig ligt met excuusen werden afgezet, en die weder zoo overgeven. Met de particuliere opkoop van het laatstgen. in mandatis te geven, ben ik het verste gevordert, en tot wesentlyke contingenten kan men het dog niet brengen; de regent van Tagal heeft my nog een half

picultje gebragt, en schynt er op een vrywillige voet sig nog al toe te willen bevltygen. In het Balamboangse heeft men blyken dat het valt, en met onder de gemeente wat duiten te geeven, om het in de bossen te soeken, zal het ook nog al te vinden zyn, en hetgeen het meerder bedraagt als de Comp. geeft gaarne bij de eerste commissiant gedraagen werden.

Het sappanhout heeft men door onbedrevenhyt van kapping in het Balamboangse voor eenige jaren geruineert, dog in het Besoukise en Panaroepanse valt er, denk ik, genoeg om by goede yver ten deese niet ver van de 500 pikols 'sjaars te leeveren; het hoofd der Chineesen Han Boeyko, die byde die plaatsen voor alsnog aangaan, heeft my ook toezegging gedaan dat hy dit articul behartigen zoude.

Op de leverantie van de oly valt niets te remarqueeren. Het articul der producten dus almede afgehandelt, en de ziel der inkomsten zynde, is op dat van het principaalste de ryst aan te merken, men van de vermeerdering dier culture al veele blyken heeft, ook dat de Compagnie, zedert de toeleg van Rds. 5 op yder coyang die boven de contingenten geleverd word, de preferente al getrouw krygt, en het geld ook inderdaad hoe langer hoe meer onder den inlander raakt, schoon er daarom de Chinees mede van wel vaart, dog nu minder het oog op de vaart en vervoer laat vallen, en nog te meer als de Comp. extra benoedigheden tot 25 Rds. komt, schoon het my daarentegen verwondert, geen meer klagten van de pagters opkomen, die dat egter gevoelen moeten, dog die natie zorgt gemeenlyk dat de eene hand de andere wast, en by die wat in distinctie zyn is waarlyk de ambitie om genoegen te geeven prysselyk. Ik heb dit by den overleeden capitain Chinees alhier meer dan eens efficatieus ondervonden, en wel byzonder in het aanvaarden der pagten, daar maar wynige een gering voordeel en sommige waarlyk tekort kominge gaven, gelyk het met die van Balamboangan en Sourabaya nog jongst geweest is, daar het hoofd der Chineesen aldaar niet eens dorst een bod op te doen en het sogt te dwingen, om er een zeker en important voordeel uit te hebben.

De Comps. negotie, hier als byna niet te huys hoorende, heb ik ook niet van te melden, boven hetgeen de successive gemeene papieren en daaglykse routines aanthoonen; daar de menagie hier almede binnen de gestelde palen blyft en seldzaam geexcedeerd werdt, ook

buyten onlusten niet zo zeer aan geexponeert, daar een meerdere bezuiniging als by de memories daartoe ingerigt en verdere beveelen ten dien sujette niet wel zonder innerlyke deteriorereing practicabel voorkomt. Er is thans onder het militaire een cornet meer als de evenbedoelde bepaling medebrengh; de redenen, by die van de vermeerdering der dragonders alhier, en hoe sulx buyten kosten van de Comp. geproponeert en geaprobeert is, zyn UWelEd. bekend, en het zoude by vacature onder de dragonders officiers aan de hoven met daar een cornet minder te leggen nog wel weder op den ouden voet te brengen zyn, daar dog in onlust tyden die van Samarang overal haar dienst presteeren. Waarmede ik dan het noodige ter UWelEd. narigt, wat het bestier in Comps. plaatsen en landen te deser custe aangaat op de fundamenten als in den hoofde deeses geallegueert aangeteekent hebbende, dese zoude kunnen besluyten, behoorde ook niet tot UWelEd. attentie en byzondere zorg de belangens aan de *Vorstelyke Hoven*, waarvan UWelEd. de regeeringsform overbewust zynde, ook de bevestigde harmonie tusschen byde vorsten niet onbekend is; egter heeft die conservatie een gestadige prudentie en circumspectie noodig, daar er, hoe welmenend zy ook tusschen hun byde ten principaale syn, althoos twistappels onder hare onderdanen uyt yge belang gestroyt werden, ter welkers zooveel doenlyke vermyding nu al van anno 1768 gedurige conferenties tusschen de ryxcbestiërders in myn bywesen over de restitutie en verdeeling der na den vrede bewoonde, onder den andere of van den andere en gerooft geraakte negoryen geweest zyn, en ook zover het de tyd heeft toegelaten daarna in het minsaame effect gesorteert hebben ¹; terwyl men in deesen ten eerste bedagt geweest is uyt den weg te ruymen al hetgeen door preoccupaties onaangename disputen formeeren konde, zooals daartoe de landen dewelke de prins Mancoë Nagara in bezit had de meeste apparentie gaaven, en uyt dien hoofde het . . . voorleede jaar op een zeer aangename wyze geheel door den Sulthan aan den Kyzer tegen andere equivaleerende tjtjaas is overgelaten, en daardoor de gen. prins het zyne vreedzaam blyft bezitten, 'twelk ook jongst weder gebleeken is men hem wel dient te laten doen van alles dat hy zeedert eenige tyd bezectën heeft, begrypende alles onder de belofte

¹ Zie hiervoor blz. 82, 83, 123 noot, 131.

by zyn opkomst gedaan, schoon die niet zag op landen die hy zig willekeurig toen al of even daarna toegeygent had. Hy is op die voet in de possessie van zeeker plaatse Taman¹ geraakt, dat men na zyn vorige uitinge niet twyfelde of zoude hy, als billyk den Sulthan in de conferentie der verdeeling bovenvermeld toegeweesen, ook uytgekragt (?) hebben, en is het ook maar 12 tjatjas groot; dog nu het er op aankomt, kan de prins niet resolveeren iets dat hy zegt zoo lang gerust in ygendom te hebben gehad, weder te geven. De Kyzer wil zig dat nog wel laten gevallen, en er de Sulthan andere land voor geeven, als zynde de eenigste plaats die de prins meer heeft waarover eenig difficiel requisit tot restitutie of vergoeding vallen kan; waartegen men aan Sulthaus hoff nu wat gepiqueert is, dat toen men van daar een ruyling aanbod, Kyzers ministers declareerden Tjaman zeker zoude afgegeven worden, waarin zy buyten den waardt blyken gerekent te hebben, alzoo er de pangerang niet na hooren wil; en vraagt men nu te Djokjocarta voor dat Taman Serenang², dat de Kyzer pas als een billyke uytkeering van de Sulthan ontvangen, en tot eene appenage voor zyn eenigste zoon (aan welke vorsten kinderen dat eyge zoude weesen) gedestineerd had; dog sal dit, schoon het eenigste nog ter speculatie, alzoo de andere door de prins sig geygende negoryen van den Kyser voldaan werden, en het equivalent daartoe alle oogenblikken zonder subjecthyt van capities aan handen is, egter ook ligt te vinden wesen, als den Sulthan maar dit billyk versoek van den Kyser gepast wordt voorgedragen, en het niet voor Pangarang Mangcoe Nagara, maar als geschikt voor 's Kyzers zoon gevraagd wordt, dat ligt te tendereen is, daar de Kyzer dog gedeclareerd heeft, hy Serenang terug te geven (hoe tegen zyn wensch ook) zig zal laten welgevallen, eer om die klynighyt eenig onaangename sequeelen te hebben; waaromtrent ik my wyders aan het deese annex rapport, door byde de hofresidenten aan ons byde en sulx deesen dagen gedaan, gedrage. Vermeene dat men zooveel doenlyk des Kyzers versoek, om in plaats van Serenang ander land aan den Sulthan voor Taman te geeven, by den laatstem. Vorst moet

¹ *Taman*: dessa in het Padjangsche.

² *Serenan*: district bezuiden Soeracarta, aan de zamenvloeying der Poesoer met de Solo-rivier.

appuyceeren, vindende daartoe genoegzaam adstructie uyt Sulthans meer dan eens en nog jongst door den resident Lapro my uyt zyn naam gedane beloften, dat althoos zig in de ruyling ten genooge zoude schicken, gelyk men aan de andere zyde den Kyzer over zyn geduurige inschikkelykhyt voor de pangerang Mangcoe Nagara te consoleeren heeft, als dog met die concessie hem tot een stil en gerust gedrag op den duur geleid heeft, zoodat eenige de minste rancunes of eenige wraakzugt over het hem zo getroffene van de Ratoe Bendora (niet) meer betoont. •

In de pryselyke characters en geduurige preuves van der Vorsten welmeenenthyt voor de Comp., en hoe deselve dagelyx syn toegenomen, ook in de getrouwe behulpsaamhyd ter uytvoering van alle maleontenten, by myn bestier gebleeken, kan ik niet meer elargeeren als in myn successive bedeeeling aan Haar Hoog Ed. daarover tot de laatste aparte brieven te vinden zyn.

Ten opzigte hunner families, en wel die daar het meeste oog op vallen moet, is aan Kyser's hof by myn tyd een prins geboren, die nu circa 3 jaaren heeft, en als uyt een geegte vrouw, ook wel het oog aan het hof als een kroonprins op gevestigd is; dog het verder daaruyt te beraisonneere parallel stellende met hetgeen ik over de Madureese successie declareerde, denk ik, kan meede tot tyd en omstandigheeden gesurehcert werden, immers de pangerang Mangcoe Nagara, die aan dat hof zyn domicilie heeft, en thans 46 jaren oud en nog sterk dog zeer zwaar van lichaams constitutie is, geeft geen de minste preuves van inquietude ofte byzondere ambitie omtrent dit articul. Ik heb hem by myn eerste ontmoeting althoos trachten te induceeren, sulk een conduite om zyn lot in deese aan Gods voorzienigheyt onderworpen over te geven de betamelykste was; hy heeft een zoon van een zeer affabele, en na zyn geboorte zig zeer wel opdoende imborst, deselve is met Kyzers dogter getrouwt, uyt dat huwelyk zyn al 4 dogters en een zoon, hetwelk ik heb kunnen merken althoos Mangcoe Nagara nog al een aliantie van uitzigt meer als voor zig zelve, by ontstentenis van nadere, gaf.

De Kyser in zyn 40 jaar thans gaande, komt my schoon van de sterkste constitutie niet, door zyn matig leven een vorst voor, die nog vry wat jaaren beryken kan; de presente Kyserin is geen vrouw van geboorte; het was zeker wel te wenschen geweest, de eerste ofte de

zuster van die jongst overleedene prins van Madura zig niet zo gedragen had als de gevolgen in de separatie geweest zyn, want waarlyk zy was een dame die een vorst eer aandeed, en de Javaan heeft al zeer veel egnard daarop. Voorts ontbreekt het den Keizer aan geen kinderen, dog 't zyn buyten den reeds vermelde eenige prins, alle dogters; een er van, by myn aankomst hier voor Sulthans zoon gevraagd, is voorlede jaar zowel, als haar zuster, en byde met twee broeders, zoons van pangerang Adiwidjaja, die een broeder van den Sulthan geweest en in de Cadoe in de rebellige tyd om het leven geraakt is, getrouwt; dat egter zonder remarques en integendeel met polite communicatie en felicitatie vise verso by het Mattarmse hof is afge-loopen, ontbreekende het den Sulthan aan geen perceptie dat sulx daar te wagten had, en zyne behandeling met de Ratoe Bendora alleen daartoe genoeg motief was, daar ik meen het van Comp. zyde zeer wel begrepen was er zig van verre in te hebben laten zien, terwyl genoeg spels met dat van genoemde Ratoe gehad heeft, en haar trouwe met de Pangerang Dipanagara my nog al enkel zorgelyk uurtje heeft doen doorbrengen, dat in de aparte brieven vooral van A° 1765 en 1766 nader te vinden is. De ryxbestierder aan het kyzershof Sasra Diningrat, by myn tyd den ouden Mangcoe Prodjo gesuccedeert, geeft genoeg, is getrouw aan zyn vorst en de Compagnie, en appliceert zig dagelyx om in lands zaken kundiger te werden; met zyn vorst in zyn vlugt gedwaalt hebbende, heeft die byzondere estime voor denzelve, ook harmonieert hy zig met Sulthans ryx bestierder zeer wel. Tot het een en ander dagelyx meer te perfectio-neeren, dient veel de goede leiding van een eerste resident, en vooral by een vorst als de Kyzer, die in alles waarmede hy denkt de Comp. maar genoeg te kunnen geven, zoo beryd is, dog ook by inattentie van een ryxbestierder of eerste resident, ligt door mindere ministers het een of andere kan ingeboezemd in zyn geduurige inschikkelykhyt ten opsigte van de Sulthan, als tot declin van zyn groothyt getour-neert werden, wanneer hy zig verleege bevindt.

De daar thans als eerste fungerende resident Stralendorif heeft my successive in zyn post genoeg gegeven, en legt zig ook dagelyx meer en meer toe; de onbedreeventheyt van de mindere Javase hoofden is dikwils oorzaak dat de zaaken niet zo voortvaren als wel requireerde, waartegen by een resident naarstige navorsing en veel

gedult geeycht wordt; men kan dus de residenten aan de hoven, als zy blyken van yver en trouw geven, niet genoeg met gepaste toelaggingen in hunne post opwekken, daar van haar wyze, gematigde en presente behandeling van zaaken, schoon maar ter eerste instantie, veel kan afhangen. En men is waarlyk verlegen by vacatures waar het oog te wenden, daar men zeer zelden by de tweedens, die anders het naaste scheenen, de regte subjecten vindt, of bevorens gevonden heeft, dat ik egter in de presente koopman van Rhijn ter contrarie getuigen moet, zig onvermoeyt beyverende een regt character daartoe te krygen, gelyk ook extra by den Kyzer en by den Prins bemint is, en zig waarlyk met de ambitie van successie in der tyd in die post exemplaar gedraagt; dat raar is, omdat het byzonder sober bestaan en aller solitairst leven wynige daartoe aangezet heeft, maar meest door andere vues en hoope van beter forthuyn elders lust- en yverloos gemaakt; welk loffelyke getuygenis ik ook van den administrateur Niepoort in den Oosthoek, een plaats daar het niet minder op een bequaam successeur by vacature aankomt, geeven kan, en my verzeekert houde UWel Ed. de ondervinding sulx voldoende bevestigen zal.

Over het requisit dat de eerste en tweede residenten aan de Hoven ongetrouwt moeten zyn, zal ik my niet verder uytlaten, als dat dit na de perzoonen en tyden daar het invalt maar consideratie myns bedunkens kan meriteeren, en als men ook nagaat hoe die reflexien gebooren syn, sal dit ligt algemeene toestemming vinden, en zoo is het meeste ten dien opzigte geleege, waaromme ik sustineer Haar Hoog Eds. zig ook aan geene qualityt het zy in of buiten het militaire omtrent een eerste resident gebonden hebben.

Hoe de Sulthan, die althans 56 jaaren en 4 maanden oud en nog al tussehenbyde redelyk gezond is, sig doorgaans laat kennen van een aller welmeenendste en pacifiefste gezindhyd te zyn, dieteeren de successive aparte brieven aan Haar Hoog Eds., en de presente constitutie der zaaken boven reeds geremarqueert. Het meer byzondere van zyn character, in comparatie van den Kyzer, al by de twee jongste nagelatene memories ampel beschreeven, heb ik sulx thans niet nodig; en buyten de affaire van de Ratoe Bendora, die hy, tot groot depiet van den pangerang Mancoe Nagara en den Keyzer, met den pangerang Diepanagara a°. 1765 liet trouwen, en egter zig van

woordbreeking aanneemelyk daaromtrent heeft vrygeplyt, heb ik hun althoos door betooninge tot redelykhyt kunnen brengen, daar hy toch zelden zonder fundament iets poseert, en zyn ryxbestierder Danoe-redja by vlagen, en nadat de zaaken omtrend de benodigthyd van zyn advis en kennis het medebrengen, credit houd, zynde de betrekking door de dood van Danoe-redjas vrouw, die 's Vorsten suster was, wel niet zo sterk; dog het op handen zynde huwelyk tusschen Danoe-redjas dogters, uyt dat bed gesprooten, met een natuurlyke zoon van den Sulthan, en vice versa dat van een zoon van Danoe-redja, uyt desselfs presente vrouw, met een natuurlyke dogter van den vorst, schynt die band weder te versterken, te meer de vorst my dit ook selfs als hem aangenaam bedeeft heeft, en boven dit al die minister zig vol trouw en yver voor de Compagnie op den duur gedraagt, en ook althoos getoont by deselve zyn uytzigt van vylighyd gehouden te hebben, indien het by den Vorst niet had willen lukken.

Sulthans zoon, de kroonprins, thans 22 jaren oud, is getrouwt met een dogter van pangerang Paoediningrat, die een zoon was van de bekend ryxbestierder Notto Coesoemo; hy heeft er geen kinderen by in het leven; ik moet van hem getuigen dat hy sig seer wel gouverneert, en by myn tyd geen traces zyn geexceed, waarvan men voor deese reden vondt hem te verdenken, en dat wat na het stoute en vindicative hebben zoude.

De vorst blyft evenwel werk van hem maken, en nog al solliciteeren om een vrouw uyt Compagnies handen voor zyn zoon. Ik heb met my, als de eenigste die daartoe in apparentie komen kon, de dogter van de eerste Pattyse regent Martoe Sarie voorleede February maand uyt den oosthoek gebragt, en de Sulthan heeft dames gezonden om haar te bezigtigen, dog nog al te jong en niet bevallig genoeg bevonden, zeer beleefdeleyk daarvan afgezien, en zig by aanhoudenthyt ten dien opzigte blyven recommandeeren; 't welk daarmede ook zo wel kan gaande gehouden worden.

De resident van dit hoff heeft my meede byzonder genoegen gegeven, en dit blykt hy ook den Sulthan op den duur te doen, al zeer wel weetende met den vorst om te gaan, en discreet zyn commissie te soutineeren en ter effect te brengen; 't welk vooral in de netelige tyden die hy daar geweest is, by een vorst van dat humeur merites geeft. Wenschelyk ware het, men stof vondt om er een tweede,

die zig zoals die te Soeracarta appliceerde, te plaatsen, want anders in veel opzichte wel aan hyde de hoven de tweede residenten konden gemist worden, en waarom ik ook voor Djokjo geen tweede noodig geagt heb te proponeeren, maar daarin tyd en omstandigheden te observeeren.

Omtrent de besetting te Djokjocarta, zoo min als te Souracarta geen verandering by myn tyd geexceed, en met het steene fort op de eerst genoemde plaats na mate van de tyd die er tusschen verloop is wynig vordering gemaakt zynde, heb ik daar, na Haar Hoog Ed. besluit op de memorie van de heer Harting, niet zeer op gedrongen, te meer wyl de vorst dagelyxs zelfs aan het bouwen was, en deswegens zo wel zyn excuses maakt, als de Kyser nu jongst my versogt heeft om den capitain luytenant ingenieur ten ynde een plan te formeeren en de aftekening te doen, gelyk men nu te Djokjo ook met ernst staat voort te varen; en dit zal U WelEd. best by te doene hofryse onder het oog komen, schoon ik denk dit jaar daartoe al wat ver verloop zal zyn, en U WelEd. alvorens wat meer tyd neemende, nog al eenige dingen ook occureeren sullen, die een zeer aangenaam renvoy tot ontmoeting niet alleen geven, maar ook efficacius succes en dat vooral omtrent de afdoening der negorye-verwisseling belooven kunnen.

Waarmede ik considererende U WelEd. kundigste kennisdraging van het voornaamste deeser cust, en de intricaatsche poincten daarvan meer als genoeg meene van deselve in deese geschreeven te hebben, en er dus alleenlyk byvoege de jongste met de Vorsten gewisselde brieven, welke my een aangename satisfactie van een ongestoorde harmonie met hen produceeren; daar ik U WelEd. met deese teffens de contracten en andere secreete en aparte papieren ter hand stellende, meen de eerste zowel als de laaste onder een en deselve classe van gchymhouding sorteeren, zooals het ook meestendeels wel begrepen wierd, dog ik dit alleen aanroere voor zooverre, zeker tegen de intentie van de geëerde concipienten, my al dikwyls gebleeken is papieren van die natuur in veeler handen gekomen zyn, die door nieuwsgierighyt vry meer als tot lust van hylzaame applicatie in dies lectuure gedreeven, ook meer mis- als goed gebruyk daarvan maakten.

Voorts is myn hartelykste beede, U WelEd. al het noodige van

Gods goedhyt toevloeye, om na onvermoeide lust en groote hoedanigheeden, zoo aan de hoogwyze keuze onser hoog gerespecteerde heeren gebieders, tot bestendig welzyn van deese cust en Comps. dierbare belangens op deselve, als tot yge volste satisfactie en genoegens althoos te mogen beantwoorden, en in der tyd dit gewigtige bestier met zoveel stoffe tot dankzegging en vergenoeging in allen opzigte neder te leggen, als ik thans dit groote voorregt geniete, en daarby onder verzekering van myn byzonderste hoogagting, enz.

(was geteekend) Johannes Vos.

Samarang, 24n July a°. 1771.

XXIV. Rapporten van de Residenten in Baleboangan aan den Gezaghebber te Sourabaya, Augustus—September 1771.

Gebruyke de vryheid Uw Ed. Achtb. te bedeele, als dat ons door de regenten heeden ogtend berigt is, zig alhier in het Baleboangse een onder den naam van Maas Willis, ofte by haar Pangerang Willis genaamt, heeft opgeworpen, en aan de gemeente verspreid dat de geest van den oude weggevoerde Maas Willis wederom in hem was gevaaren, en hy der Baleboangers heer was; hem de gemeene negorys volkeren bereets gedeeltelyk waaren toegelopen, die zig daarmede in de wildernis noordwestelyk van Cotta, onder het gebergte schuyl hield. Zoo hebben met de regenten daarover geraadpleegt, om dat rot best uyt elkanderen te brengen, den tweeden regent met zyne vertrouwste volkeren derwaarts te laten gaan, om te zien de gemeene man daaraf te trekken, en het hoofd op de omsigtste wyse te bemagtigen.

Waarmede d'eere genieten ons met de meeste veneratie te noemen enz.

(geteekend) C. v. d. Biesheuvel. Hendrik Schophoff.

Oeloepampang, den 2den Augustus anno 1771.

Van alsbooven.

Met de uiterste aandoening hebbe d'eere Uw Ed. Achtb. bekend te maken, als dat de beide regenten den 2den deezer hun met haare volkeren van hier omstreeks na het schuilnest van den nieuw gewaande Pangerang Willis hebben begeeven, om de gemeene man van dat bygeloovig rot af te trekken, alle de by haar gehad hebbende Balemboangers naar het Kramansrot, ¹ daarby koomende, zyn toegelooopen, en de regenten alleenig gelaaten, met eenige man Sourabayers, de mans Mindokko, Bawalaxana en Smediromie, die toen amoek op de Tommongongs met haare weinige hebben gemaakt; waarby 't Cottas hoofd Joyoloksono, broeder van den tweeden regent Jaxanagara, een Sourabayase mantrie en 5 gemeene na een dappere tegenweer zyn gebleeven, en den eersten regent Cartenagara in zyn linkerschouder door een schoot en regterbeen met een piek, den mantrie Sinedirono door een schoot aan 't hoofd ligt, met nog eenige gemeene Sourabayers gequest; die de retirade daarop na Cotta, en heeden nagt na herwaarts hebben genoomen. Zoo verneemt men daarby, dat alle nog overige volken het geheel land deur hun gisteren en deze nagt na dat ret hebben begeeven, met zak en pak, en is in die uyterste noodzakelykheyd door den eerstgeteekende geresolveert, heeden nog met een goed commando Europesche militairen na dat schuylnest te gaan, en zien of ze goedwillig tot reedenen zyn te brengen, deselve anders met geweld te attacqueeren en dien hoofdrebel te zien bemagtigen; waarom needrigst insteere om secours van à costly, zoo spoedig als doenlyk is, wyl deeze omstandigheid zig ten uytersten nadeelig voor de E. Comp. en gevaarlyk voor ons begint te vertoonen, als deze aanslag niet mogte gelukken, en onse jongst aangekomen militairen ook al meest door siekten aangetast zyn. Hebben de eer ons met de meeste gehoorzaamheid te noemen enz.

(geteekend) C. v. d. Biesheuvel. Hk. Schophoff.

Oeloepampang, den 4den Augustus anno 1771.

¹ *Kramans*: gebruikelijk Javaansch woord voor opstandelingen.

Van alsooven.

Voor parest deeser hoopen onse van den 2den en 4den deeser by Uw Ed. Achtb. zullen aangebragt zyn, hebben de eere nader te bedeele, als dat de eerstgeteekende den 5den dezer na 't schuyl-nest Bajoe, alwaar zich de nieuwe Pangerang Willis heeft opgeworpen, met een commando heeft begeven gehad, van waar zig dat rot g'absenteerd hadde verder in de wildernissen, daar se voor ons commando ondoenlyk geweest verder te vervolgen, onverrigter zaeke wederom thys gekeert Zoo is ons van alle zeyden berigt, dat de negorys-volkeren grootendeels in de bossen by haare negoryen uyt vreesse voor dat Willis-gesinde rot waren gevlugt, (waarop) de tweede teekenaar zig heeden ogtend met een commando van 1 sergeant en ses gemeene militairen na de negoryen begeven, om te zien of de volkeren doenelyk was uit de wildernissen onder goede bewoordingen wederom in hare negoryen te keeren, en haar vreesse voor den gewaanden Pangerang Willis te doen verdwynen, ook op eenige parthyen in den beginne geslaagt zynde, haar met bleydschap scheenen te gerusten; tot dat, onder de negoryen van Gambor koomende, een troep van groot twee honderd mannen ontmoetten, die hun tot geene redenen wilden laten beweegen, ten eersten op ons vuuren en met haare pieken gedeeltelyk quamen advanceeren, onder het geschreeuw van amok, waaronder eenige schooten wederom gedaen, boschwaerts in vlugten; werwaards deselve (niet) kunnen de vervolgen, de retirade wederom na herwaarts heeft genoomen. Verder verneemt men, dat een tweede parthy, onder dien Willis-hoop gehoorende, nog sterker soude weesen; van welke quade toeloop niets anders te dugten hebben als 's lands totale ruine, als niet met geweld van wapenen gedrongen werden hare hoofden te sien bemagtigen. Ons van alle bystand van 't gemeen alhier ontbloom vindende, versoecken soo spoedig als doenlyk is, ons van een hondert of drie inlanders uit den Oosthoek met een commando militairen van veertig koppen te voorsien. Waarmede met de meeste hoogagting en eerbied verblijven enz.

(geteekend) C. v. d. Biesheuvel. Ilk. Schophoff.

Oeloepampang, den 7den Augustus anno 1771.

Van alsobooven.

Gisterenavond de klok circa agt uren over Cotta, per den sergeant Rood, van den Luitenant Imhoff ons berigt werdende aangebragt, onse treyn heeden ogtend vroeg den opmarsch genoomen hadde met alle benodigde toebereydselen, het schuylnest Bajoe te ruineeren, en de hoofdrebellen aldaar te verdryven en uit te roeyen, door onze Europeesche als daartoe aangewend zynde, en doorgedrongen tot het binnenste van haare verschansingen, in zoodanige verwagting d'inlanders hun devoir meede zouden aangewend hebben, het heilsaame oogmerk voor de Comp. ook word getuigt, zoowel van Europeese als inlandse hoofden, zeer ligt en spoedig was bereikt geworden, als eenige van alle gemeene uitgezondert de weinige Balemboangers aan d'Ed. Comp. trouw gebleven, tot aanval was te brengen geweest, of maar eenelyk vervolging in de retiratie, waartoe se door onse Europeezen geduurende waren gebragt geweest, alle moeite, animeringe, eerst zagtzinnig en vervolgens door harde bewoordingen aangezegt, geen de minste beweging hebben willen maken te advanceeren, hare retiratie de eene parthy regts en de andere links de bossen in hadden genomen, en dusdanig door deselve verlaten (excepto eenige hoofden die hun uiterste wel hadden aangewend, het gemeen aan te voeren); door welke vlugt onze Europeezen, na drie uren lang in onophoudelyk gevegt waaren geweest, alle patronen tot de laatste voorraad uit de vaten uytgedeelt was, mede verdere ammunitie van oorlog verschoten geweest, en volgens inclose naamlyst (velen) van onze Europeezen gesneuveld en gebllescert zynde, waaronder den Luitenant Imhoff meede een quetsuur bereets twee uren al weg gehad, door het onophoudelyk vuuren van de rebellen uit haare schuylnesten, waaronder zy ook van dezelve twee Rantakjes hadden gezien, hun genoodzaakt gevonden de retiratie te nemen, en battoors byna alle by haare picolancen door rebellen doodgeschoten, dezelve hadden moeten agterlaten met een stuk canon van een pond en twee mortiers, hare retiratie na Cotta hebben genomen; van waar den Luitenant Imhoff heden met de gekwetste alhier ter geneesing zyn aangekomen. Dit nadeelig geval volstrekt aan d'inlanders moet geweten worden, dewelke ook voor het vervolg niet kunnen gebruikt werden.

Verzoeken zeer instandig om een groote duyzend Madureesen en

Sumanappers met 150 militairen, dan meer geschieden kunnende, herwaarts te laten komen, om het land van alle levensmiddelen te ruineeren; geen ander uitzigt by deze notitie tot gehoorszaamheid is, dan door honger en gebrek te noodzaken. Daar wordt door de Sourabayasche hoofden zelfs opgegeven, dat alle de van daar herwaarts overgezonde volkeren door de regenten uyt afgelege negoryen zyn genomen, de wapens onkundig te gebruyken, de oorzaak was toe te eigenen van hun slegt gedrag, alsmede die van Passourouang en Banger zoo geleegen, behalven die van Bangil in den beginne het hare wel hadden aangewend, egter door d' andere hun verlaaten gezien, meede toen de wyk hadden genoomen. Heden zooveel onderzoek, als heeft kunnen geschieden, te ontdekken hoeveel van onse inlanders gebleven zyn, is ons door de hoofden opgegeven dertien te zyn gesneuveld, waaronder vyf mantries en 8 gemeene, en 94 zoo door schooten als voetangels geblesseert, egter weinig door schooten, en door de voetangels in hare spoedige retirade ruim 80 zynde meede 5 van onze Maleyers gebleven, en 2 gekwest, die hun niet beter als de overige inlanders hebben gedragen, ook de rest byna alle by hun retirade in de voetangels gelooopen. Om 10 vaten patroonen insteeren mede ons te laten toekomen, zynde alreets in die korten tyd vier vaten patroonen, buiten die Luitenant Imhoff heeft medegebragt, by de patrouilles en in andere schermtselingen verschoten; gaande met een Passourouangs vaartuyg, waarmede ryst aangebragt, onder commando van een Maleits corporaal en vier gemeene, vier krygsgevangen op den 20sten dezer over, zynde een loera onder, zynde de langste en oudste, uit welke UwEd. Achtb. de grondreeden van haar rebellie zal kunnen ontdekken.

Waarmede de eer hebben ons met de meeste eerbied te noemen enz.

(geteekend) C. v. d. Biesheuvel. II. Schophoff.

Oeloepampang, den 23sten September 1771.

XXV. Memorie door den oppercoopman en oud sabandhaar van Batavia Robbert Hendrik Armenault, afgaande resident deses comptoirs, nagelaten aan zyn vervanger den koopman titulair Evert Jan van Nieuwkerken, genaamt Nyvenheim.

Mynheer,

In voldoening aan de gehonoreerde ordre van de Edele Hooge Regering, by hoogst derzelve geeerde gedateert 15 July jongstleeden, behelsende om rigtig transport van dese residentie aan UWEd. te doen, en wat daartoe behoort, heb ik by desen d'eer UWEd. kennis te geven van de veranderingen, gedurende myn bestier van 5 jaaren en 10 maanden, in de regering van het Cheribonse ryk en de Preanger landen voorgevallen, en teffens van de noodzakelykste verrigtingen in Compagnies dienst alhier, tot UWEd. elucidatie.

Met referte aan de memorien van onse predecesseurs Jongbloet, Gobius, van Tets, Tersmitten, Donker van der Hoff, Landsheer, van Soesdyk (N.B. van de zeedert geweest zynde resident van Biezum, den commandant von Glan, de residenten van der Hoop, van der Heyden, van Suchtelen en Ingerssen, waarvan de eerste en vierde genoemden alhier zyn overleeden, zyn geene nagelaten) en speciaal van den WelEdele Gestrenge Heer Hasselaar, die Haar Hoog Edelhedens g'applaudeerd hebben en my ter narigt aanbevolen, begin ik

Met de presente Vorsten, synde sultan Anom (die dit jaar de rang heeft) in A°. 1733 aangesteld, vide Haar Hoog Edelens gerespecteerde missives gedateert 31 January en 3 November desselven jaars, en heeft volgens hoogstderzelve letteren van den 25sten February 1744 de regeering aanvaard.

Sulthan Seppo, int jaar 1753 g'eligeert, blykens Haar Hoog Edelens g'eerde schryven dato 30 December.

Die beyde thans ieder de helfte van het Cheribons ryk regeeren, doordien de laatste

Sulthan Cheribon door de Hooge Regeering is gedimoveert; vide gevenereerde brieven de datis 9 en 20 December 1768, en den 16 February 1769 na Amboina vertrokken ¹.

¹ Zie hiervoor N°. XIV en blz. 87, noot 1.

Ten wiens behoeven sulthan Seppoe jaarlyks moet betaalen een duysend Spaansche realen tot zyn onderhoud, blykens Haar Hoog Edelens missive van den 9den December evengemeld en hoogstderzelve letteren aan de princen alhier gedateert 20 dito.

Waarvoor laatstgenoemde jaarlyks by de negotieboeken moet gecrediteert worden, en gedebiteert voor de successive aanrekeningen van de hoofdplaats, wegens het verstrekte te Ambon; vide Haar Hoog Edelens brief van den 3den Augustus anno passato.

En de Panembahan, in anno 1732 met de successie begunstigd, blykens missive van de Hooge Regeering dato 10 Maart en by afgaande brief gedateert 7 November 1751, als mondig voorgedragen, is by hoogstderzelve antwoord van ultimo December daaraan van syne voogden ontslagen, en in de regeering getreden; blykende by de ondervolgende genealogie Haar Hooghedens afkomste, welk geslagtregister in Anno 1766 op myn requisit door de ter dier tyd fungeerende vier Tommogongs syn opgegeeven ¹.

Genealogie.

Soesoehoenan Goenoeg Djati off Kangdjung Sinoehoen, te vooren genaamt Chec Maulana, was een Mahometaans priester uyt Mecha, van waar hy uitgegaan was om de heydenen tot het Mahometaenendom te bekeeren, kwam te Cheribon, ging twee keeren weder na Mecha, en te derde mael te Cheribon gekomen synde, bleeff voorts al zyn leven. ² Den sulthan van Damak, het Mahometaans gelooff door de leere van Chec Maulana aangenoomen hebbende, verklaarde hem Soesoehoenang van Cheribon. Hy gewon de volgende kinderen (de dogters ongereekend) als: uyt Ratoe Kawang Anten (hem ten vrouwe gegeven door haar broeder, een Pangeeran van Padjadjaran, die door hem tot het Mahometaans gelooff was overgebracht),

Pangerang Saba Kiengkieng, die na het voorbeeld van zyn vader volkeren ging bekeeren, en tot Bantam zig neder zettede, en koning wierd. Hier vandaan heeft het zyn oorsprong dat zyne nakomelingen, de koningen van Bantam, zig vermaagschapt rekenen aan de princen

¹ Zie hiervoor blz. 41, noot.

² Zie omtrent dezen Arabischen Scheikh Noeroe'ddin Ibrahim ibn Maulana Israil: *Veth*, Java II, blz. 191, en *Hayeman*, Handl. I, blz. 29.

van Cheribon, en offerhanden komen doen op Goenong Jaty op 't graf van Kangdjung Sinoehoen.

Uyt een vrouw van Majapayt, genaamt Nji Gedech Tepas, geen Ratoe synde,

Pangeeran Passareean.

Uyt een vrouw van Goenoeg Djati (of zooals men 't nu noemt, Astana):

Pangeeran Seedang Loutan, die zonder kinderen ende jong stierff, zynde voor Pangeeran Passareean geboren.

Pangeeran Passareean gewan uyt Ratoe Njawa, dogter van den sulthan van Damak, die verlooft was geweest aan syn overleeden broeder Pangeeran Seedang Lautan:

Pangeeran Dipatty Cheribon off Sawarga.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Lossary.

Pangeeran Dipatty Cheribon off Sawarga gewon uyt Ratoe Wanawati, dogter van Ratoe Ajoe off Adjie, die weder een dogter was van Kangdjung Sinoehoen:

Panembahan Ratoe,

Pangeeran Manies.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Aria Wira Soeto, waarvan de Pangeerans van Gabang gesprooten zyn.

Kangdjung Sinoehoen overleefde zyn zoon Pangeeran Passareean en zyn klynzoon Pangeeran Sawarga, en stierff oud zynde, zegt men, 200 jaren.

Panembahan Ratoe was in den ouderdom dat hy stond besneeden te worden (dat is 14 a 15 jaren), wanneer hy zynen overgrootvader successeerde. Kangdjung Sinoehoen had niet meer als een priesterlyk gezag geoessend, thans kreeg het de gedaante van een koningsheerschappy. Panembahan Ratoe gewon uyt Ratoe Maas Padjang, die off een dogter off een klyndogter was van den Koning van Padjang, 't geen onzeker is:

Pangeeran Dipatty Seedang Madec Gajam.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Dipatty Seedang Baliemieng,

Pangeeran Aria Kidoes,

Pangeeran Wira Nagara.

Uyt nog een gemeene vrouw:

Pangeeran Dipatty.

Pangeeran Dipatty Seedang Madee Gajam gewon uyt Ratoe Radja Boentek, off zoo als anderen willen Ratoe Iboe, off zoo als nog anderen meenen Ratoe Linga, gesprooten uyt Kangdjung Sinoehoen, daar de gevoelens in overeenkomen, hoewel niet in een en dezelve tak:

Panembahan Gierie Laya.

Panembahan Ratoe overleefde zyn zoon Pangeerang Seedang Madee Gajam, en stierf, zegt men, in 't 140ste jaar syns ouderdoms, wanneer hy nog jonk van aanzien was.

Panembahan Gierie Laya had al eenige jaren bereykt, men weet niet hoeveel, toen hy zynen grootvader successeerde; gewon geene kinderen by Ratoe's, maar wel by andere vrouwen, als:

Uyt Njibibi Majan off Nji Wadon Poetra:

Pangeran Marta Widjaya.

Uyt Nji Ratoe off Radeen Poetrie:

Pangeeran Karta Widjaja en

Pangeeran Wangsa Karta.

Uyt Nji Woengoe:

Pangeeran Nata di Coesoema, ook genaamt

Pangeeran Nata Ningrat.

Uyt Nji Jantoeka:

Pangeeran Soera Djaja.

Uyt Nji Soeria:

Pangeeran Jaya Nagara.

Uyt Nji Minta Kasmi:

Pangeeran Coesoema Djaja.

Uyt Nji Bibi Rimong:

Pangeeran Wira Coesoema, ook genaamt Pangeeran Aria Nata Ridja, en Pangeeran Tarde Resmi.

Panembahan Gierie Laya stierff in den ouderdom van 65 jaaren.¹ Zyn twee oudste zonen wierden op zyn begeerte door den Soesoehoenan van Mattaram tot zyne successeurs benoemd, en kreegen daarna door de bestellingen van den Koning van Bantam, uyt Mecha

¹ Volgens *Hageman*, in het jaar 1662.

Panembahan Giri Laja zou dan echter de eerste van dien naam geweest zijn.

den titul van Sulthan; de derde broeder wierd naderhand voornamentlyk door toedoen van de Compagnie g'appennageerd met den titul van Panembahan. Dus wierd de stam in drie takken verdeelt, als volgt:

I.

Sultan Suppoe Samsloedien, off geweesen Pangeeran Marta Widjaja, gewon uyt Ratoe Sultan Iboe, die uyt de zydlinie Ratoe gebooren was:

Pangeeran Dipatty Anom.

Uyt Ratoe Sultan Santana, tot Ratoe verheeven:

Pangeeran Aria Cheribon.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Aria Jaja Wikarta.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Tommogong Soeria Diridja.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Gierie Pammekas.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Soeria Nata.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Demang Nata Soera.

Sultan Suppoe versogt voor zyn dood, dat zyne twee oudste zoons hem mogten succedeeren; dus wierd de tak van Suppoe in twee gesplitst, als:

Ia.

Sulthan Suppoe Salamoeldien, geweesen Pangeeran Dipatty Anom, gewon uyt Ratoe Sulthan Iboe, dogter van den Pangerang van Gabang:

Pangeeran di patty Anom, en Pangeeran Nata Ridja.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Tommegon.

Sulthan Suppoe Tadjiarifien, Mochamad Sjaynoedien, of ge-

Ib.

Pangeeran Aria Cheribon Abi Moecharam Moechamad Canarodien gewon uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Marta Widjaja.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Soeria di Ridja.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Adie Widjaja.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Balancas.

Ia.

weesen Pangeeran Depatty Anom, gewon uyt Ratoe Radja Ningrat, dogter van Pangeeran Aria Cheribon :

Pangeeran Dipatty Anom, overleeden.

Uyt Ratoe Koelon, dogter van een Pangeeran van Talaga, en dus Ratoe geboren :

Pangeeran Dipatty Anom, Pangeeran Notaridja, overleeden.

Uyt een gemeene vrouw :

Pangeeran Nata Ridja.

Uyt een Ratoe, dogter van een Pangeeran :

Pangeeran Aria Koelon, Pangeeran Aria Weetan, Pangeeran Aria Kidoel.

Uyt een bywyff :

Pangeeran Aria Panenga.

Sultan Suppoe Tadjularifien Moechamad Sjaynoedien, off gewezen Pangeeran Dipatty Anom, gewon uyt een bywyff :

Pangeeran Aria Loor.

Uyt een bywyff :

Pangeeran Dipatty Anom, bevoorens genaamt Radja Satria.

Uyt een bywyff :

Pangeeran Tjoled.

Uit een bywyff :

Pangeeran Tjo—ed.

Uyt Ratoe di patty, weleer een bywyff :

Pangeeran Radja Ningrat.

Uyt een bywyff :

Pangeeran Soebaktie.

Ib.

Uyt een gemeene vrouw :

Pangeeran Samaloedien.

Sulthan Cheribon Marta Widjaja Moechamad Achbarhoedien stierff, zonder zoonen na te laten.

Sulthan Cheribon Adie Widjaya Abi Moecharam Moechamad Saliehoedoen stierff zonder zoonen na te laten, benoemde zyn broeder Pangeeran Soeria Diridja tot opvolger; dog die bedankte er voor, en verzogt voor zyn zoon Pangeeran Aria Coessoema Radja, gewonnen by Ratoe Seppia, een gemeene vrouw van Kapatakkkan.

Sulthan Cheribon Abi Moecharam Moechamad Harroedien, gewezen Pangeeran Aria Coessoema Radja, gewon uyt Ratoe Coessoema Radja, dogter van Sultan Adi Widjaya, een pangeeran, die kort na zyn geboorte stierf, gelyk de moeder niet lang daarna,

is hertrouwt aan Ratoe Radja Poetrie, mede een dogter van Sultan Adi Widjaja.

II.

Sultan Anom Abil Manasirie Badridien, off geweest Pangeeran Karta Widjaya, gewon uit Njimaes Loera :

Pangeeran Ratoe, die te sterven kwam.

Uyt Njimaes Iboe :

Pangeeran dipatty Cheribon.

Uyt Ratoe Kadaton, geen geboren Ratoe :

Pangeeran Dipatty Kadaton.

Uyt Ratoe Sultan Gusti, dogter van Pangeeran Soeria Nagara, en dus Ratoe gebooren :

Pangeeran Radja Coesoema.

Uyt Radeen Dipatty, geen Ratoe synde :

Pangeeran Dipatty Pringa Baya.

Uyt Ratoe Kadaton voors :

Pangeeran Rana Mengala.

Uyt Ratoe Sultan Panenga, geen geboren Ratoe, synde haar vader een Radeen en moeder een gemeene vrouw :

Pangeeran Radja Poetra.

Uyt een gemeene vrouw Njeyde Karadeenam :

Pangeeran Awanga.

Uyt een gemeene vrouw Njirara Karaton :

Pangeeran Amad.

Pangeeran Dipatty Cheribon Abil Manasirie Hallaroedien ; deze heeft maar drie jaaren geregeert, en heeft den titul van Sultan niet gevoerd, gelyk de opvolgers van sultan Suppoe den I mede niet tot de dood van den Panembahan toe, gewon uyt Ratoe di patty, dies vader een Radeen en moeder een Ratoe was, en zy dus een geboren Ratoe :

Pangeeran Ratoe.

Uyt Ratoe Panenga, een geboren Ratoe als boven :

Pangeeran Gusti.

Sultan Anomabil Manasirie Moechamad Aliemidien, geweest pangeeran Ratoe, gewon uyt Ratoe Dipatty, een gemeene vrouw :

Pangeeran Dipatty Cheribon.

Sulthan Anomabil Cheirie Moechamad Cheiriedien, geweest Pan-

geeran Dipatty Cheribon, gewon uyt Ratoe Poeloe Antara, een gewesen bywyff:

Pangeeran Dipatty Cheribon, bevorens genaamt Radja Kaprabon.

Uyt een bywyff:

Pangeeran Radja Pangiewat.

Uyt Nji Radeen, een gemeene vrouw:

Pangeeran Radja Ampoean.

Uyt Ratoe Sultan Gusti, dogter van Pangeeran Aria Nata Ningrat en Njimaes Ratna, dus een geboren Ratoe:

Pangeeran Radja Kapoetran.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Radja Pakkoemdia,

Pangeeran Radja Sobita.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Bauwangien.

Uyt een gemeene vrouw:

Pangeeran Radja Panenga.

III.

Panembahan Cheribon Abdul Camil Moechamad Nassaroedien, of geweest Pangeeran Wangsa Karta, gewon uyt Ratoe Iboe, synde geen gebooren Ratoe:

Pangeeran Maes Cheribon,

Panembahan Cheribon Abdul Poehoer Moechamad Moechei-iedien, off geweest Pangeeran.

Maas Cheribon gewon uyt Ratoe Siti Sataria, dogter van Pangeeran Gierie Pammekas, en dus Ratoe geboren:

Pangeeran Radja Dipatty, overleeden,

Pangeeran Maas Cheribon.

Panembahan Cheribon Tadjul Arisien Moechamad Tair Jarini Sabirien, off geweest Pangeran Maas Cheribon, gewon uyt Ratoe Panembahan, dogter van den Sultan Suppoe:

Pangeeran Dipatty Maas Cheribon, bevorens genaamt Radja di Patty.

Gemelde regeerende vorsten hebben bereeds haare benoemde successieurs, als:

Sultan Anom, desselfs zoon bevorens genaamt Radja Kaprabon; vide Haar Hoog Edelens schryven van den 5n February 1762, met de naam van Dipatty Cheribon.

Sultan Suppoe, syn zoon die genaamt was Radja Satrie, met de naam van Dipatty Anom, volgens missive van de Hooge Regeering gedateerd 31 December 1760, te weeten zoo deeze vorst by zyn vrouw Ratoe Sultan Suppoe geen zoon verwekte, dat zedert niet gebeurt is, en om haare jaaren niet apparent.

De Panembahan's zoon die genaamt is geweest Radja Dipatty, met de naam van Dipatty Maas Cheribon, blykens Haar Hoog Edelens letteren de dato 27 Augustus 1765.

By het overlyden van een der regeerende princen, dat in anno 1758 de laatste maal gebeurt is, moet de resident zig in persoon na desselfs dalm vervoegen, en aldaar terug eischen de krits en zegulring die aan hem van de Compagnie verleend is, mitsgaders daarvan kennis aan de Hooge Regeering geven, en den successeur op de alon alon publicq voorstellen, zoo als ter dier tyd geschied is.

De rang omtrent de twee eerstgenoemde sulthans blyft ambuloir, blykens Haar Hoog Edelen nadere brieff gedateert 3 Augustus 1769; waarby teffens aan Haar Hooghedens g'accordeert is tournoyspel te houden, sonder malkanders toestemminge te behoeven te vragen, en aan den resident gedefereerd, indien gemelde Haar Hooghedens op eene dag tegelyk dat spel wilden laeten voortgaan, hetgeen niet wel geschieden kan, omdat by zoo een geval de mantries van alle 3 de princen sig daarby bevinden en ieder apart te weynig volk en paarden (daartoe benoodigt) hebben, behalven het een oud gebruik is den resident verzogt word zulks persoonlyk by te wonen, en dus aan beyde geen genoegen soude kunnen geeven.

Met Haar Hooghedens heb ik een continueele minzaame vriendschap onderhouden, synde met zagtzinnigheyd, vriendelykheyd en wat inschikkelykheid wel te regeeren, ziende gaarne men hun eguaale cere bewyst, dat ik (de bepaalde rang uytgezonderd) heb g'observeert, alsmede omtrent Haar Hooghedens patties off tommongons, mitsgaders int afdoen van crimineele zaaken trachten te voldoen aan de gerespecteerde recommandatie van Haar Hoog Edelheeden van den 31n

Mey 1763, behelsende om de decisien van de princen te volgen, al was het stryden met onze wyze van regtspleging.

De dootstraffen omtrent inlanders, en verschillen tusschen Haar Hoogheedens over landen en volkeren alhier, moeten door Haar Hoogheedens en den Resident afgedaan werden, waartoe vergaderingen worden belegd, die altyd int fortres behooren gehouden te worden, om by zulke extraordinaire gevallen te kunnen voldoen aan de intentien van de Hooge Regeering als vermeld is by hoogst derzelve voorwaarts gementioneerde schryven gedateert 9 en 20 December 1768. Item resolutie alhier genomen den 5n January 1769.

De dagelykse maneance van zaaken, item delicten die met geeselen en brandmerken off verbanning moeten worden gestraft, worden haarentwegen waargenomen door de tegenwoordige Tommegons :

Brata Diridja, van Anom,
Karta Diridja, van Seppoe en
Satja di Poera, van de Panembahan.

De uyttreksels der vorige oude papakkums zyn verzameld en tot één wetboek gebragt, mitsgaders door Haar Hoogheedens met derzelve cachetten bekrachtigd; vide resolutie van den 18n April 1768, annex die van den 29n October anno passato, item 15 July.

De sulthans leeveren, volgens contract gedateerd Batavia den 18n January 1752, in Compagnies pakhuyzen, te weeten :

S Itan Anom 10 picols indigo,
Sultan Snppoe thans ook 10 picols ditto, en
de Panembahan $2\frac{1}{2}$ picols dito,
die plus minus voldaan worden in eerste soort.

In het houtbosch, daar de houtwerken gekapt worden, geeven de princen het benooidigde volk tot kappen en sleepen derselve, die aldaar onder opsigt zyn van den sergeant Christiaan Tschanky en eenige Javaanse hoofden, wordende Haar Hoogheedens jaarlyks onder ultimo Augustus voor een en ander betaalt.

Om de ryst, die sulthans landen uytleeveren, voor het grootste gedeelte in 's Comps. pakhuys te doen koomen, ter voldoening der provisien aan de Hooge Regeering en tot randsoenen voor de dienaren alhier, heb ik in navolging van myn predeceaseurs, aan de Tommongons de noodige penningen vooruyt verstrekt, die dat voedsel by klyne parthyen voldoen.

Aan Haar Hoogheidens worden, volgens geeerde missive de dato 14 October 1746, item voors. contract de anno 1752, als een recognitie van de pagtpenningen jaarlyks betaald 1800 Spaansche realen, namentlyk:

aan Sulthan Anom	1000 Rds.
„ Sulthan Suppoe	1000 „ en
de Panembahan	250 „

off Rds. 750, alle 4 maanden.

Tot het lossen en laeden der scheepen, item boegseeren der houtvloten, moeten de Tommogong van Sulthan Seppoc, item de strand-Ingabies van sultan Anom en de Panembahan, van hunne heeren de vaartuygen en de sleeptouwen bezorgen, die door gebrek aan eygene prauwen somtyds particuliere (mits betaalende) moeten pressen, waarin zy geprotegeert dienen te worden.

De regenten der Preangerlanden dependeeren van Haar Hoog Edelens, onder opsigt van den resident alhier, blykens aankomende missive van den 10n April 1712, bestaande thans in 5 regentschappen, en werden bestiert als:

Soekapoera door Tommogong Wiradadaha, daartoe by Haar Hoog Edelens schryven gedateert 10 November 1765 aangesteld, onder opsigt van voogden, en heeft de regeering aanvaard volgens hoogsterzelve brief de dato 8n May anno passato.

Moetende volgens de lyst door de Edele Heer Hasselaar by desselfs memorie g'annexeert jaarlyks in Comps. pakhuis leveren:

18 picols indigo.

59 picols cattoene garens,

die compleet voldaan, en de laaste drie jaaren extra goed in haar soorten geweest zyn, principaal die verffstoffe, waarvan zeer weynig tweede soort ontfangen is. De garens avanceeren ook in deugd, dus gem. Tommogong en de aldaar bescheyden indigomaker Jacob Wiegereeff aangemoedigd moeten werden, om des mogelyk alleen eerste soort van eerstgem. en meerder garens van Letta. A en B te bezorgen.

Gemelde regent is nog jong, maar wil zig wel laten gezeggen, en gedurende desselfs regeering heb geen misnoegen over de leverantie van die plaats gehad. Hy heeft in April jongstleeden verzogt, dat Anga di Coesoema (in steede van Ranga Soera di Ridja)

als ombol van de landschap Barang mogte regeeren, en vermits laestgenoemde in myn presentie daarvan gewillig afstand gedaan heeft, is het opsigt daarvan aan eerstgemelde opgedraagen.

Deeze Tommogong heeft mynes weetens nog geen mannelyke erfgenaamen.

De landen van Galoe bestaan in de te noemen drie regentschappen, als: Imbanagara, wordt geregeert door de Patty Coesoema Dinata, in anno 1732 aangesteld volgens Haar Hoog Edelens g'eerde de dato 18 Maart. Zyn jaarlyks contingent in de leverantie is voldaan, vide hoogerzelder aanschryvens gedateerd 3 May deses jaars:

6 picols indigo en

29 " cattoene gaerens;

dog volgens voors. lyst bevoorens 8 picols van het eerste en 39 van 't laatste, die in qualityt wel ontvangen zyn, maar by de sorteer- ring van die verfstoffen eenige ponden afgekeurt, en de grofste soort van dat gespin voor India g'accepteert, ten dienste van de dispens-pakhuysen te Batavia.

Gemelde Depatty heeft vyff zoons:

Radeen Nata Praya,

Radeen Orienda,

Radeen Kontang,

Radeen Barga en

Radeen Kimbas.

Tjamies word bestierd door Tommogong Wiera Oetama, anno 1756 aangesteld, vide Haar Hoog Edelens missive van den 30sten April, synde sedert eenige tyd heel siekelyk geweest, waarom hy de maneance van zaaken heeft opgedragen aan zyn oudste zoon Jadi Koesoema.

Desselfs aandeel voor 't vervolg is blykens boovengemelde brieff van hooge regeering de dato 3 May jongstleeden:

5 picols indigo en

20 " cattoene garens,

maar bevoorens (vide gem. notitie) 7 picols van het eerste en 29 ds. van het laatste, die geleverd syn, maar by examinatie doorgaans bevonden, en daarmede gehandelt, als met die van Imbanagara.

Deze regent heeft ook vyff zoons:

Radeen Jadi Koesoema, evengemeld,

Radeen Wira Nagara,
 Radeen Magnoe Nagara,
 Radeen Barta Jaya en
 Radeen Bakar.

Oetama, welkers Tommongong genaamt is Wira Mantrie, by Haar Hoog Edelens letteren van den 10den November anno 1762 en volgens voornoemde lijst verplicht te leveren:

4½ picol indigo en

19½ " cattoene garens.

Hy voldoet dezelve, als de twee laatgem. regenten, en heeft drie soons:

Radeen Soeri Nagara,
 Radeen Sador en
 Radeen Sampan.

Soodat deese Galoese regenten, die alle drie vriendelijke en gewillige menschen zyn, benevens de thans aldaar synde indigo-sorteerder Lodewyk Angely, g'animeert dienen te worden hunne producten in beeter deugd off meerder eerste soorten te leveren.

Onder de jurisdictie van deeze regenten is het meer Sagganarakkan, waarin eenige paarlreven zyn, die door haar onderdaanen bewaakt worden, dat niemand daar komt visschen.

Seedert anno 1754 is zulks Comps. weegen niet geschied, synde volgens getuygenis en voorige papieren de vangst de moeyte niet waardig, alzoo niet uytleveren als gruyts off heel klijne stamppaerlen, behalven het ongemak, de ziekten en sterftens die dat werk onder de inlanders en Europeese gecommiteerden veroorsaken.

Limbang's Tommongong is Wangsa Diridja, aangesteld int jaar 1763 by Haar Hoog Edelens schrijven dato 28 April; en zyn quota bedraagt:

4 picols indigo en

20 " cattoene garens,

maar heeft onder myn bestier in dies leverantie seer gebrekkig geweest, principaal omtrent eerstgem., en byzonder dit jaar, waarom ook maar 2 picols en 63 @ heb kunnen accepteren. En zyn gaerens zyn ook gemeen en slegt in soorten, niettegenstaande ik hem jaarlyks vriendelyk gereprocheerd en ernstig vermaand heb, mitsgaders door de voorige indigomakers en den presente Jacobus van Bommel

laten recommandeeren om meerder en beeter agt te geven op syne producten, soo heb daarmede niets kunnen winnen, waarom genoodzaakt ben geweest over hem aan de Hooge Regeering te klaagen, vide afgaande brieff gedateerd 22sten April Jongstleeden; waarop hoogstdezelve zodanig hebben gelieven te antwoorden als de aankomende missive van den 3den May daaraan aantoonde, welkers inhoud hem aangezegt, wanneer hy ernstig beeterschap 'belooft heeft, dat men zal moeten afwagten.

Hy heeft een zontje dat nog heel jong is, en twee broeders genaamt:

Radeen Abas en

Radeen Soera Praya,

welke laatste volgens getuygenis, een goed en vigelant man mitsgaders by d'onderdanen bemind is, die ik had voorgedragen om hem te succedeeren.

Het land van Gabang word geregeert door den stokouden pangeeran Soeta Iaya, vermeld by aankomende brieven de datis 4 Augustus 1714, 27 May 1719 en 5 Maart 1721.

Syn leverantie bestaat in:

4 picols indigo en

8 " cattoene garens,

die in quantityt circa voldaan werden, maar de qualiteyt is maar tamelyk, waarover by continuatie hem gecorrigeert en beterschap gerecommandeerd heb, maar zulks is nog weynig van goed succes geweest en twyffele ook aan dies reussite; het manqueert hem niet aan de noodige ordres tot verbetering, zelfs in myn presentie aan zyn mantries gegeven, maar zyn onderdanen hebben den naam dat zy doen wat zy willen, dus is er niets anders op als hem telkens te onderhouden en te animeeren om beeteren soorten te voldoen.

Syn oudste zoon Pangeeran Nata Koesoema, die al lang met hem geregeerd heeft, is ook al een oud man, ten minsten half caducq en slap in syn commando in 't nakoomen van de vermaningen, dog wie ook die van de familie indertyd als regent benoemd word, sal al tzelfde zyn, dus heb ik wel geduld moeten oefenen en 't maar zoeken gaande te houden; egter is er thans hoop van beeterschap, nademaal anno passato om de slegte conduite van de vorige, een

andere patty is aangesteld, die door de pangeran begunstigd is met de naam van Radeen Demang Mangoepradja, en door my ernstig gerecommandeert ten uytterste attent en vigilant te zyn.

Aan gem. pangerang wordt jaarlyks betaald Rds. 125 tot een equivalent voor de pagtpenningen, vide aankomende missive in dato 2 December 1746.

Indramayoe heeft tot regent de jonge Ingabee Wiera Lodra, wiens acte gedateerd 6 September 1764 neevens deese overhandige, en staat om zyn wynige jaeren onder voogdy van de daarby genoemde Ingabees Tanoe Iiwa en Troena Widjaya (zynde Wirantakka overleeden), moetende per anno leveren:

4 pocols indigo en

8 " cattoene garens;

welke eerste quantiteyt sy niet kunnen voldoen, om reeden de landen aldaar seer laag leggen, en meerder als anderen in de regentyd g'exponeert aan overstromingen, hebbende by myn tyd maar jaarlyks 2 picols plus minns van die verffstoff voldaan; waarom zy aangemoedigt moeten worden om die quantiteit en de gaarens zooveel mogelyk in eerste soorten te leveren.

Aan deeze regent wordt onder ultimo Augustus telkens betaald Rds. 562.24, in steede van pagtpenningen, volgens Haar Hoog Edelens qualificatie sub dato 3 January 1747.

De posthouder aldaar is d'indigomaker Jan Hendrik Christoffel Herbts, die de houtwerken voor de vloten, groote en kleyne duygen uyt het houtbosch, de coffy van Soekapoera en Limbangan, mitsgaders de ryst die ingekogt word, op de wal haalt, in de pakhuyzen ontfangt, en vervolgens weder afscheept.

Voorgemelde Cheribonse princen en pangeeran van Gabang, item de ingabee van Indramayoe, moeten jaarlyks na Batavia senden 200 modder-Javanen, die int begin van de oostmousson vertrekken en in 't najaar retourneeren, als:

Sultan Anom	50	man,
Sultan Suppoe	50	"
de Panembahan	45	"
Gaban	35	" en
Indramayoe	20	"

By overlyden van een der regenten hiervoren gemeld, moeten

desselfs wettige successeurs Haar Hoog Edelens voordragen en hoogstderzelver goedvinden afgewagt werden.

Talago was vóór tjaar 1769 onder sultans Seppoe en Cheribon verdeelt, en van ieder waren er twee pangeerans, die hunne aparte negoryen en volkeren hadden; maar is nu onder eerstgen. vorst alleen, doordien de landen en volkeren van laatstgem. onder den eerstgenoemden vorst zyn gesteld. ¹

De pangeerans Aria Sadjanata Kasuppoean, Aria Sadja Dilaga Kacheribonan overleeden synde, is in des eersten plaats gesuccedeert desselfs zoon Pangeeran Coesoema Nagara, met de naam van zyn vader, en de laatstgem. is ook opgevolgt door zyn schoonzoon, bevoorens genaamt Pangeeran Tommongong Soeria Brata, met toevoeging van zyn vaders naam, die weder vervangen is door desselfs jonger broeder Radeen Demang Karta Mengala, hernaamt Pangeeran Nata Dilaga, dus met Pangeeran Aria Karta Nagara weeder als bevoorens vier Pangeerans.

Met deeze pangeerans, die door den sultan aangesteld worden, heeft men niets te doen; want de ryst van hunne landen worden gelyk als van de andere sulthans negoryen, in Compagnies pakhuizen geleevert, daar sy egter dikwils om gemaand en tot dies voldoening aangespoord worden; waartoe

te Ragawadjana bescheyden is de sergeant Jan Fredrik Librecht van Hennig, seer noodsakelyk om d' insameling daarvan en de koffy van de daaromstreeks leggende landen genaamt Parrakoewaegeren te bevorderen, en voornamentlyk te sorgen dat een en ander na Cheribon gebragt werden.

De producten die voors. landen uytleveren, bestaan en worden betaalt als volgt:

Koffy, daarvan is de prys een Rds. per picol vermindert, vide Haar Hoog Edelens gehonoreerde missive gedateerd 27 Juny 1766, en dus thans Rds. 4.14 de picol,

Indigo, de eerste soort à 30 st. 't pond off Rds. 78.6 de picol, bepaald by contract d'anno 1752 en memorie van menage 1755; de tweede soort à Rds. 62½ de picol, off 24 st. het pond.

¹ Ten gevolge van het outslag van Sultan Tjeribon.

De derde soort mag niet g'accepteert worden, volgens aanschryven der Hooge Regeering de datis 21 July en 4 October 1766.

Cattoene gaarens syn by een memorie, nevens aankomende brieff gedateert ultimo December 1749 ontfangen, bepaald, en by letteren van ultimo May 1761 g'augmenteerd, dus voor:

L ^a A	Rds.	41.10	de	picol	} pro patria.
" B	"	31.10	"	"	
" C	"	23.10	"	"	
" D	"	18.10	"	"	

Dispens soort " 8.— " " voor India.

Peeper, daarvoor werd 8 Rds. per picol betaald off een halve rycxdaalder meerder, als bevorens voor de koffy, volgens het contract en de memorie evengemeld; waarvan de leverantie seer gering is, alzoo dezelve hier omstreeks en in de Preangerlanden niet weeldrig wil groeyen, dat aan de grond toegeschreven word. Om welke redenen Haar Hoog Edelens by brieff gedateerd 19 December 1766 qualificatie gegeven hebben, de groote vrugteloose pepertuynen te Soekapoera en Limbangan uyt te roeyen, en g'ordonneert in dies plaats koffyboomen aan te planten, mitsgaders by ieder huysgezin 10 a 15 peeperplanten, dat g'excuseerd is, maar nog geen vermeerdering daarvan gegeven heeft, en men dies van de tyd sal moeten afwagten.

Ryst, door de Tommogongs alhier geleeverd wordende, Rds. 16 't last, vide Haar Hoog Eds. missivens gedateert 31 December 1759 en 30 December 1762, en die te Indramayoe word ingekogt Rds. 20, behalven nog 2 Rds. pagtpenningen, ingevolge qualificatie van den 18n April 1765.

Den insaam alhier, by een extraordinair goed gewas, grooter synde als de benooidgheyd tot provisien voor Haar Hoog Edelens en rantsoenen voor dienaren deeses comptoirs, word het overige na de hoofdplaats gezonden, dat in myn tyd maar eens geschied is in Anno 1767 met 60 lasten, want gemeenlyk blyft er ten dien eynde weynig over, maar nadat den oogst groot is 50 à 100 lasten jaarlyks te Indramayoe ingekogt, zynde my niet doenlyk geweest aan Compagnies cysschen te voldoen, tenzy den particulieren uytvoer had mogen beletten: maar daardoor soude de pagter veel schade geleden en dan seckerlyk een verzoek opgevolgt hebben om remies van

pagtpenningen, dat zooveel mindere winsten voor 't comptoir soude geweest zyn.

Voors. provisie ryst voor Haar Hoog Edelens bestaat in de volgende, synde dies bezorging, benevens pluymvee, aangeschreeven by Haar Hoog Edelens gerespecteerde letteren, gedateerd 15den Juny 1743 en primo July 1755, dog van 't laatste word volgens nadere aanschrijvens niet meerder, maar in dies plaats ook ryst gesonden.

Voor zyn Hoog Edelheyd:

20 lasten ieder jaar, als:

6 lasten, off $\frac{1}{2}$ last smaands

14 „ in steele van pluymvee, voor 't geheele jaar.

Voor d'Edele Heer Directeur:

$6\frac{2}{3}$ lasten int jaar, off

$1\frac{2}{3}$ „ alle drie maanden.

Voor de Edele Heeren Raeden van India, de Heeren Secretarissen van de Regeering, beneevens 't hoofd over 's Comp. zeemagt in Indien:

5 lasten ieder in 't jaar, dan wel

$1\frac{2}{3}$ „ om de vier maanden,

die na rato van den voorraad successivelyk met de pantjallangs versonden werden.

Catjang groene, nu drie jaren g'eyscht, is betaald Rds. 39 per last en 8 pCt. pagtpenningen.

Houtwerken worden van ouds betaald als volgt:

Balken van 24 á 25 vt. lang, dik 7 á 8 dm.: $1\frac{1}{8}$ Rds. 't ps.

dito „ 20 „ 21 39 sts.

dito „ 17 „ 18 36 sts.

Leggerduygen 2 Rds. het hondert,

kleyne „ $1\frac{1}{4}$ „ 't Cs.;

kunnende het bosch geen zwaarder houtwerken uytleveren.

De balken worden jaarlyks in twee reysen met 5 vloten na Batavia gezonden, onder opzigt van de vlottemaaker Jan Bosch, die den matroos Roeloff Laurens tot zyn adsistentie heeft.

De duygen en al de andere producten worden van hier en Indramayoe meestendeels met scheepen afgehaalt; op laatstgem. plaats moet volgens Haar Hoog Edelens g'eerd bevel by missive van den 19den December 1766 by het laaden der scheepen aldaar een g'ar-

meert vaartuyg op brandwagt leggen, om te beletten de kleyne vaartuygen, die daartoe gebruykt worden, tusschen boord en de wal door de zeeroovers niet weggevoerd werden.

By het maaken der vlotten op de rheede aldaar moet zulks ook geschieden, tot voorkoming van schaaden.

Areek is verhoogt tot Rds. 3.44 $\frac{1}{2}$ en met agt percent pagtpenningen, blykens aankomende brieff de dato dertiende Maart 1767, synde bevoorens geyscht, maar tot nadere ordre afgeschreven by missive gedateerd 7 July daaraan.

Zuyker is g'excuseert by letteren van den 6den December 1766, en door Haar Hoog Edelens den 3den Augustus anno passato g'ordonneert, als de zuykermolens twee jaren agtereen hebben stil gestaan, daarvan communicatie te geeven.

De winsten deses comptoirs bestaan voornamentlyk in de penningen die de pagters in drie termeinen van 4 maanden ieder betalen, bedragen gesamentlyk volgens de jongste opveyling onder ultimo December 1769, in 't jaar ryxdaalders 21525, namentlyk:

De inkomende en uytgaande regten alhier Sp. R. 855 off Rds. 1068 $\frac{3}{4}$ sm.			
" " " " " te Gabang "	160	" "	200 "
" " " " " te Indramayoe	220	" "	275 "
De topbaenen alhier	101	" "	126 $\frac{1}{4}$ "
Het hoofdgeld der Chineesen alhier	99	" "	133 $\frac{3}{4}$ "

is maandelyks Rds. 1703 $\frac{3}{4}$

off in 't jaar Rds. 21525.

De lasten by de memorie van menage bepaald, syn toerykende, en hebben tot nog toe minder bedraagen, hoewel het daarby gestelde voor onkosten van chialoupen en mindere vaartuygen (tzy met eerbied gezegt) thans niet genoegsaam is; vermits ter dier tyd maar op een off twee vaartuygen gerekent is, daar geduurende myn bestier altoos behalven Compagnies patjallang de Adriana, nog drie eygene noodig zyn geweest tot transport van de provisie ryst voor de regeering en andere producten, het convoyeeren der modder-Javanen en de houtvlotten, mitsgaders om op brandwagt te leggen.

De inwoonders alhier bestaan, behalven de onderdaanen der Sulthans en regenten, in de volgende, als:

Compagnies dienaren, volgens de bepaling by de memorie van

menage, vide generale monsterroll onder ult^o. Juny jongstleeden, die onder behoorlyke discipline tot hunne pligt gehouden zyn, en gezaamentlyk in hare dienst genoegen gegeven hebben.

Ook bevinden zig alhier een Europees burger, synde de geweesen indigomaaker von Soltz, en eenige inlandse christenen.

Chineesen, onder opzigt van den capitain Tan Inloo en den lieutenant Ong Banseeng, tot adsistentie hebbende de boedelmeesteren Tan Gokko en Tan Isoeng, deeze laatstgenoemens voornamentlyk om te sorgen, dat de boedels van sonder testament overleedene Chineezen hieromstreeks onder sequestra koomen van de geswoore scriba, over welkers provenue den resident met hunlieden disponeeren.

Parnakkans, off Chineezen die tot de Mahometaanse religie overgegaan zyn, en haare mannelijke naazaaten, onder capitain Sanilla, die in zyn qualiteyt als hooft derzelve en over de Baliërs, Boegineesen en andere overwalsche natien, met een acte van Zyn Hoog Edelheyd begunstigd is, alsmede met 10 Rds. voor opvangloon van iederen gedrosten slaaff, volgens Haar Hoog Ed. aanschryvens van den 10den November 1765 en 29 July 1767.

Mooren bevinden zig alhier seer weynige, synde smalle handelaars, die heen en weder na Batavia varen.

Het fortres de Bescherming, in anno 1686 gemaakt, en de meerdere Comps. gebouwen, soo hier als te Indramayoc, bevinden zig allen in goeden staat, alsmeede de particuliere dittoos, vermeld by Haar Hoog Edelens missive de dato 16 November 1765.

Het weeshuys alhier, daar . . . weesen in zyn die gealimenteerd worden van de gelden, in de kerk gecollecteerd.

Het capitaal van dat godshuys is onder heeden groot Rds. 128263, waarvan vide transport Rds. 9427.19 aan UWelEd. overhandige, beneevens Rds. 858.8 van Chinese weesen en onmondige erfgenamen. Het meerdere is onder administratie van den geswooren scriba Johannes van Hek, die als cassier smaandelyks de noodige ongelden betaald, en daarvan rekening houd, waarvan de boekjes tot speculatie jaarlyks onder ult^o. Augustus na Batavia worden gesonden. Volgens Haar Hoog Edelens g'eerde ordre gedateert den 8 May anno passato, is de resident, beneevens de pakhuysmeester en voorm. schriba, gelykelyk responsabel voor der weesen middelen.

Met het voorenstaande het voornaamste bekend gesteld hebbende,

gedraage my overigens aan de brieven de datis 13 Juny en 22 November 1766, 19 February, 10 April en 15 October 1767, 8 January, 15 dito, 7 Maart, 27 May, 9 Juny en 14 October 1768, 31 January 1769, 10 February 1770 en 15 July jongstleeden, item de bylaagen, door Haar Hoog Edelens successive herwaarts gezonden, nevens de andere boeken en papieren by het rapport van dies opneem bekend gesteld, alsmeede aan onze mondelinge gesprekken over 's Compagnies belangen alhier, tot verder opening der zaken en verbetering van het gebrekkige in deezen.

Waarmede deeze yndige onder hertgrondige wensch de goeder-tierne God UWelEd. bestier met zyne zeegeningen gelieve te bekroonen, ten beste van de Compagnie, welvaren van het Cheribonse ryk en dies regentschappen, mitsgaders tot UWelEd. eer, roem en glorie.

Terwyl d'eer hebbe met hoogagting te blyven,

(w. get.) R. H. Armenault.

Cheribon, ultimo Augustus 1771.

XXVI. De Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der Parra en Raden van Indie aan Z. D. H. den Opperbewindhebber en de Bewindhebbers der Gen. O. I. Comp.

Batavia, 22 Oct. 1771.

WelEdele Hoogagtb. enz.

.....
 De bestiering en beheering van 's Comps. nieuwe possessien te Baleboangang op *Java's Noord-Oostkust* in dier voegen als zulk aan twee hoofden, uit de Balamboangers genomen, toevertrouwd was, is de eenigste geweest van alle de schikkingen, welke men tot conservatie van de rust in dat land noodig oordeelde, die niet beantwoord heeft aan de verwachting; want die hoofden zich navolgens het schryven van den Heer Vos van 25 Mey dezes jaars aan correspon-

dentie met de Baliërs zeer suspect gemaakt ¹, en ZynEd. daarom noodzakelyk geacht hebbende hen van daar te nemen en herwaarts te zenden, vanwaar zo met de hunnen navolgens ons arrest van 25 Juny jl. gedeeltelyk naar Ceylon en gedeeltelyk op 't eyland Edam verbannen zyn, mitsgaders anderen tot regenten in hunne plaatsen aan te stellen, heeft het een en ander gevolg genomen, ter gelegenheid dat de gezaghebber Luzac zich in den Oosthoek bevonden heeft; na welks retour wy ook hebben ontfangen zyne consideratien ten aanzien van de maatregelen, die hy vermeende dat daar verder zouden dienen genomen te worden, en waarvan, item van hetgeene wy daarop zullen besluiten, wy de eer zullen hebben by onse generale beschryving UwEdH. Achtb. de vereischte communicatie te geven, en verslag te doen van de ongeldden, die de Comp. aldaar zal hebben te dragen en van de voordeelen die er daarentegen zullen te behalen wezen; voort tegenwoordige alleen noterende, dat de bark de Ida tot vermindering der Balemboangsche lasten herwaarts teruggekeerd, en Balemboang nog niet geheel van misnoegden en kwalyk gezinden gezuiverd is; want eenen Craman of geestelyke zich in Augustus jl. onder den naam van Pangerang Willis opgeworpen hebbende en onder den inlander verspreid zynde, dat in hem de geest van den weggevoerden Maas of Pangerang Willis gevaren was, had navolgens de van daar ontfangen tydingen niet alleen vele gemeenen negory's volkeren tot zich getrokken, maar ook dadelykheden gepleegd met zich tegen de beyde nieuwe regenten geweldadig te opposeren, het Cotta's hoofd, een mantrie en vyf gemeenen te dooden en anderen daaronder ook den eersten regent zwaar te kwetsen; dan dewyl een schermutseling tusschen eenige der kwalyk gezinden en de Licutenant Biesheuvel voorgevallen, tot effect heeft gehad dat niet alleen eenige van zyn tegenparty gedood maar ook andere gemeenen hunne makkers verlaten hebbende, zoo te Cotta als Oeloepampang terug gekomen zyn, willen wy verhoppen, dat als de van Soerabaya en Passarouang derwaart gedetacheerde versterking daar zal wezen aangekomen, zig ook alles spoedig ten beste tot herstelling der ruste zou schikken.

¹ Het geheime overleg tusschen de ontrouwe regenten van Balemboangau en de Balinezen had ten doel, het verdryven der Hollandsche bezetting uit Oeloepampang.

Intusschen vinden wy ons verplicht UwWelEdH. Achtb. nog te moeten verwittigen een snood verraad, gesmeed door een Europesch sergeant van de Oeloepampangsche bezetting, die uit een opgevat misnoegen tegen den voorm. luitenant-commandant Biesheuvel, met eenige gemeenen uit het guarnisoen aldaar het execrabel voornemen hadde genomen om zich van 's Comps. sterkte en de vaartuigen op de rhee de meester te maken, daarna alles in handen van de kwalyk gezinde inlanders te stellen, en voor hem zelven een goed heenkomen te zoeken; dan 't welk gelukkig by tyds is ontdekt, en de belhamel met de zynen door den Luit. Commandant, den tweeden resident, den boekhouder en anderen van onse zyde ter overgave geattaqueerd geworden, waarby niet alleen de voornoemde oproerige sergeant ter nedergelegd en nog een der quaadwilligen zwaar gequetst, maar ook gemelde onsen boekhouder, na zich dapper geweerd te hebben, gesneuveld is, waarmede wel alles gestuyt en gestilt is geworden ¹; doch niettemin door de ministers noodig geoordeeld het guarnisoen aldaar door changement te zuiveren van alle degenen, die in 't voorgenomen oproer deel gehad hebben, omtrent welke de vereyschte enquesten werden gedaan, ten eynde de schuldigen haren verdienden loon mogen ontfangen.

De gehouden directie, en de vermeestering van Balemboang, en de schikkingen die met betrekking tot die affaire gemaakt zyn, blyken gegeven hebbende van het byzonder beleyd en kennis van den Heer Vos, hebben wy ook even als UEdh. ons genoegen over het een en ander betuygd, en ZynEd. toen hy by brieve van 10 April dezes jaars desselvs ontslag uit dit Gouvernement solliciteerde, door versoek tot continuatie in 't bestier trachten te disponeren, dan op 't verzocht ontslag nader aangedrongen zynde, hebben wy zulx ZynEd. niet langer kunnen weijgeren, maar op de aller reputatieuste wyze geaccordeerd, conform 't geen wy reeds de eer hadden . . . te melden; gelyk ZEd. dan ook, ingevolge daarvan, behoorlyk transport van dit Gouvernement en dies onderhoorigheden gedaan hebbende aan desselvs verkorenen vervanger, den Ed. *Johannes Robbert van der Burgh*, alhier nevens familie gearriveerd is den 3 Augustus dezes jaars, onder nalating van *eene memorie*

¹ Het oproer in het fort te Oeloepampang had plaats in Junij 1771.

na d'ordre; waarop wy het noodige ter onzer sessie van den 27 Sept. jl. hebben besloten, en aan welke wy de vryheid nemen ons in eerbied te gedragen, speciaal ook omtrent hetgeene bij die Memorie door den Heer Vos is bygebracht op UwEdh. gemaakte remarque, ten respecte van de wyse op welke de introductie der duiten en penningen te deeser kuste geschied is, en waaromtrent wy nog moeten noteren, dat het genoeg dat men alom op Java betoond heeft in de introductie dier specien en de weerzin der inlanderen tegen de Kippings, tot oorzaak hebben gediend dat de billioen-verklaring der laatstgenoemde munt geen het minste kwaad gevolg gehad heeft.

.
Batavia . . . Hetzy ons verder vergund om tot nadere justificatie van ons besluit van 28 Mei 1765, om de regentschappen van Sumadang en Pracamoentjang, zooveel betreft de leverantie der coffie, te stellen onder Batavia's ressort, ¹ en in eerbiedig antwoord op de reflectien van UwEdh. Achtb. te dien sujette, te dienen, dat wat aangaat de verhooging van den prys van het rundvleesch tot een stuyver per ƒ , welke Hoogstdeselve niet kunnen overcebrengen met den grooten aanvoer van 't vee, die onder meer voor reden van ons beslyt heeft gediend, gemelde verhooging haren oorsprong gehad heeft door de aanhoudende duurte van runderbeesten, welke uyt die regentschappen wierden afgebragt, naar welke beesten de trek der gemeente ongeacht den considerabelen aankweek van vee in de Bataviasche bovenlanden, blyft continueren, ter zake zy veel zwaarder vallen dan die uyt de gemelde bovenlanden, item van Chormandel en van Bengale worden aangebragt, gelyk uyt het meerder getal der jaarlyx uyt die districten herwaarts afgevoerde beesten zedert het beslyt van 28 Mey 1765 zou blyken, indien daarvan aantekening gehouden was. Dog zulks niet geschied wezende, omdat van dese beesten geen geregtigheid voor de Comp. geheft is of wordt, ten einde den inlander tot den afvoer derzelve meer aan te moedigen, inwege zulk consteert uyt het op onze ordre geformeerd en door den oppercoopman en gecommiteerde tot en over de zaken van den inlander David Joan Smith ingediend bericht, zyn wy ook buyten staat het getal dier afgebragte beesten, in voldoening

¹ Zie blz. 52.

aan hoogstderzelve begeerte, op te geven; en schoon wy nu daaruit en zoolang die trek duurt, met UwEdh. wel van gevoelen zyn, dat al geschiedde de leverantie van de koffy uit de voorm. twee regentschappen op Cheribon, egter de regenten mogelyk wel hun vee alhier aan deze hoofdplaats leveren zouden, om de wille van de hoogere prys oordeelen wy nogthans, dat het geheel onraadzaam zou wezen en geweest hebben om de regenten dier districten te verplichten tot de leverantie van dat product te Cheribon, omdat dan de leverantie uit meerm. regentschappen in verre na niet zoo opulent zoude zyn geweest, als ze inderdaad geweest is, als hebbende in

1766	bestaan in	6357 $\frac{1}{2}$ $\frac{3}{4}$	pikols of	794749	ƒ
in 1767	" "	6924 $\frac{6}{10}$ $\frac{7}{10}$	" "	865576	ƒ
in 1768	" "	8814 $\frac{2}{10}$ $\frac{4}{10}$	" "	1101774	ƒ
in 1769	" "	6159	" "	76985	ƒ
in 1770	" "	7457	" "	932125	ƒ

en dus de Maatschappy niet zoude genoten hebben de voordeelen, die zy daarop merkelyk heeft geprofiteerd, en die een aanzienlyk capitaal hebben uytgemaakt; terwyl het vooruytzigt daartoe, tgeen ook aan onze verwachting voldaan heeft, nevens ons oogmerk om den meerderen afbreng van runderbeesten voor't garnizoen, de zeevaart, de eylanden Onrust en Edam, item voor de beyde hospitalen alhier te bemagtigen, de werkende beweegredenen en motiven geweest zyn van de verandering, die wy in de jurisdictie dier districten zooveel de koffyleverantie en ook de andere producten betreft, hebben gemaakt, die wy ons vrymoedigen UwEdelh. voor onze consideratien op te geven.

De ordres, die UwEdHoogachtb. by derselver successive brieven zedert 11 November 1762 tot 7 October 1769, speciaal ten ansien van de behandeling der hier aankomende vreemde Europesche schepen gegeven hebben ¹, byeengebragt en na eene voorgaande resumtie by de Heeren Leden door den onderget. Gouverneur Generaal op den 19 Juli deeses jaars om daarop te nemen een finaal besluit, ter vergadering van dien dag overgelegd zynde, heeft men om alle zoodanige reedenen en motieven als UwEdHoogachtb. daarby zullen te voren komen, goedgevonden voor den aanstaande te statueren,

¹ Zie hiervoor No. XVI.

dat voortaan aan geen particuliere vreemden (de Manilhase en Macao-sche smalle handelaars, die als onder de inlandsche vaart worden geconsidereerd, en de vreemde of Engelsen die van en naar Bancahoeloe op dese plaats over en wedervaren, uytgezonderd) permitteren den invoer of verkoop van eenige goederen hoegenaamd, zonder de minste uitzondering, snuysteryen zelfs daaronder begrepen; vervolgens hun ook niet toelaten den overscheep ceniger goederen alhier ter rheedede, en met relatie tot het doen van inkoop alhier, die alleen en dat wel voor contante betaling toestaan van suiker, arak en andere artikelen en provisien, waarin de Compagnie niet handelt, en overzulk voor deselve ook niet nadeelig, maar integendeel door de contributie in de pacht van de Boom zoowel voordeelig zyn, als zulk de ingezetenen en colonisten van Batavia en dies ressort door den meerderen vertier dier goederen tot voordeel verstrekt; terwyl des onaanzeien, telkens tot den inkoop en vervoer derselver speciaal verzoek aan ons zal moeten worden gedaan, met eene opgave der goederen die zy zullen komen te verzoeken en nodig te hebben. . . Maar de vaart en handel onzer eygen particulieren belangende, zullen wy aan alle dezelve, die van de West uytgezonderd, allen mogelyken bystand verleen, en naarmate de noodzakelykheid zulk zal vorderen accorderen zoowel de reparatie harer schepen en vaartuygen, 'tzy alhier op de reede of aan de eilanden Onrust en de Kuiper, als den invoer en verkoop van alle gepermitteerde artikelen, item den inkoop van de goederen die zy tot voortzetting van hunnen geoorloofden handel zullen benoodigen; onder welke gepermitteerde goederen, die zullen mogen worden ingevoerd, wy dan ook begrypen alle zoorten vnn Bengaalsche, Chormandelsche, Tutucorynsche en Mallabaarsche lynwaten, mitsgaders zyden stoffen, de Soeratsche doeken, zyde kleeden ende overige sortementen, welke voor de Comp. zyn en zullen blyven gereserveerd, uytgenomen; mits daarvoor aan de Comp. voor inkomend regt zal moeten worden betaald 20 percent voor die van de kust en 15 ten honderd voor de Bengaalsche, Tutucorynsche en Mallabaarsche soorten, en zulk van 't suyver inkoopkostende derselve, mits zy de origineele facturen zullen moeten overgeven aan den Gouverneur, Directeur, of 't opperhoofd der plaatsen vanwaar de vervoer zal geschieden, die vervolgens herwaarts onder 's Comps. papieren zullen moeten worden gezonden, en des noods met

eede bekrachtigd; zullende de kisten en pakken met zoodanige lywaten en stoffen by aankomst alhier van boord der schepen moeten worden afgehaald met Comps. vaartuygen, en besteld in de westzydsche pakhuyzen, om daar door de eygenaars na betaling der gem. 20 en 15 %/o respective, en na vertooning van het bewys van dien aan de administrateurs dier pakhuyzen, onder afgave van een behoorlyk receptis, ongeopend te kunnen ontvangen.

XXVII. Ordonnantie van Gouverneur Generaal en Raden,
dd. 3 December 1771. ¹

Nademaal wy, in overweging van den tegenwoordigen staat der zaaken van de Compagnie en haare onderhoorigen, noodig geoordeeld hebben ten meesten nutte van beide dezelve niet alleen te altereeren de successive door ons gestelde bevelen met betrekking tot den vryen vaart en handel der ingezetenen dezer landen, onder onze commissie resorteerende, maar ook eenige schikkingen te beraamen tot tegen-gang van den aanbreg herwaarts van lywaaten en westersche zyden stoffen door vreemde trafiquanten, zoo is op den 19n Juli en 24n September laastleden, mitsgaders op heden, in Raade van Indie goedgevonden en verstaan voor het vervolg te statueeren en te verklaaren, gelyk wy statueeren en verklaaren by deezen:

Dat de Bataviasche ingezetenen met hunne schepen en mindere vaartuygen naar de West van Indie (behalven naar Soeratte) zullen mogen navigeeren of laten navigeeren, en ten handel derwaarts vervoeren, mits daartoe telkens by ons permissie verzoekende, suiker, arrak en andere waaren, waarin de Compagnie niet negocieert, of die zy van de Compagnie zelve hebben ingekogt, mitsgaders van daar retourneeren met zoodanige linnen en zyden kleeden, als by deezen niet aan de Compagnie gereserveerd zyn, zoo ook met andere by voorige plaacaaten of ordonnantien niet verboden koopmanschappen. ²

¹ Zie Deel X, blz. 18 verv., 111 verv. en 223—227.

² De Resolutie van Gouv. Gen. en Rade van 19 Julij grondde die vergunning op de overweging: „dat de Batavia'sche Colonie eenen openen weg behoort te hebben om zig van hare overtollige producten te ontdoen.

„Bij deze gelegenheid” — leest men daar verder — „door den Heer Gouverneur

Dat daarentegen de ingezetenen om de West van Indie, met hunne schepen en vaartuigen, tenzy voor Comps. rekening bevragt en herwaarts gezonden, nimmer op Batavia of elders anders op het eiland Groot Java, nog op Sumatra's Westkust, zullen mogen komen, op verbeurte der laadings van zoodanige kielen ten behoeven van de Compagnie, maar wel de vryheid hebben om, gelyk op de etablissementen van vreemde natien om dien oord, ook van het eene Comps. comptoir ginder op het ander, mitsgaders op Malacca, ten handel te vaaren.

Dat, behalven de volgende soorten van Chormandelsche en Bengaalsche lywaaten, naamelyk:

Chormandelsche,

- Gunces gemeen gebleekt,
- „ „ gemeen ruw,
- „ „ bruin-blaauw,
- Salempoeris bruin-blaauw,

Generaal in omvraage gebragt weezende, op wat wyze de schepen of mindere vaartuigen van Comp. onderhoorigen zouden worden behandeld? onder aanmerking teffens dat men, om het verder verval van de particuliere vaart en handel voor te komen, dien wel zooveel mogelyk door eenige gratificatien behoorde te verleevendigen, zoo is na deliberatie by meerderheid van stemmen goedgevonden en verstaan, de Bataviasche ingezetenen niet alleen te blyven toelaaten, dat ze met hunne schepen en mindere vaartuigen navigeeren naar de West van Indien, en derwaarts vervoeren suiker, arrak en andere waren, daar de Comp. niet in handelt, of die zy van dezelve in koop erlangen kunnen, maar hun ook te permitteeren, om hier te mogen aanbrengen en verkoopen allerhande zoorten van Bengaalsche, Chormandelsche, Madureesche en Mallabaarsche linnen en zyden kleeden, uitgezonderd Sourattesche, en de nog by resolutie van den 28 Mai deezes jaars voor de Comp. gereserveerde sortementen; mits daarvoor tot recognitie aan de Comp. betaalende 20 percent van de Chormandelsche en 15 percent van de overige kleeden, onder zoodanige verdere limitatien, als op den aanbreng aan de overheeden, van de in dit jaar naar derwaards van Indie en Malacca vertrekkende schepen geaccordeerde aanvoer herwaards van diergelyke lywaaten, by de gem. resolutie van den 28 Mai of ook bevorens met betrekking tot den particulieren vaart en handel gemaakt zyn, in zooverre die door deze vergunninge niet worden gederogeerd.

„Voorts aan de genoemde ingezetenen deezer hoofdplaatse allen mogelyken bystand te verleen, en naarmate van noodzakelykheid zoowel toe te staan de reparatie hunner schepen en vaartuigen, tzy hier op de rhede, of aan de eilanden Onrust en de Kuiper, als hun voor betaling te gerieven met equipagie- en ammunitie-goederen.”

Salempoeris gemeen gebleekt,
 Parcallen bruin-blaauw,
 " " " gebleekt,
 Moeris bruin-blaauw,
 " " gebleekt,
 Baftas bruin-blaauw,
 " " gebleekt,
 Dongrys gebleekt en
 " " ruw.

Bengaalsche,

Gunees gemeen gebleekt,
 Gorrassen gebleekt,
 Salempoeris gebleekt en
 Baftas, en

alle soorten van Sourratesche linnen en zyden kleeden, zonder onderscheid,

die by deezen aan de Compagnie in het byzonder gereserveerd, en welkers overbreng herwaarts aan een iegelyk onder onze gehoorzaamheid behoorende, op de daartegen leggende poenaliteiten, verboden blyven; — alle andere soorten van Chormandelsche, Bengaalsche, Maduresche en Mallebaarsche lywaaten, mitsgaders Bengaalsche zyden stoffen, door of voor Comps. dienaren in het generaal (die van Soeratte en Malacca alleen uitgezonderd), en door of voor de Bataviasche, dog geene andere burgers, zowel met Comps. als met particuliere by de ingezetenen hier ter hoofdplaatze geëquiperde schepen en mindere vaartuigen, hier zullen mogen ingevoerd en verkogt worden, mits dat zy daarvoor tot recognitie aan de Compagnie betaalen twintig percent van het waare inkoopskostende der Chormandelsche, en vyftien percent van dat der andere lywaaten en zyden stoffen, wanneer dezelve met Comps. schepen en vaartuigen worden aangebragt, dog integendeel tien percent voor de Chormandelsche en agt per cent voor de andere lywaaten en zyden stoffen, by aanbreng met schepen en vaartuigen die by de Bataviasche ingezetenen zyn uitgerust; zonder dat in het eene en het andere geval voor zoodanige lywaaten en stoffen, die van Chormandel, Bengale, Ceilon en Mallebaar hier worden ingevoerd, den pagter van de in-

en uitgaande regten eenige tol zal competeeren, nog hy dien mogen vorderen.

Dat ingevolge van de evengemelde vergunninge, de ministers van Ceilon, Chormandel, Bengale en Mallabaar gequalificeerd worden, om alle de linnen en zyden kleeden, die ter verzendinge herwaarts met Comps. schepen en vaartuigen aangeboden of ten vervoer met dezelve aangegeven worden, te accepteeeren, mits niet zynde van de aan de Compagnie gereserveerde soorten, en dezelve in de herwaarts vertrekkende kielen te doen laaden, zoo menigmaal zulks buiten prejudicie in het transport van Comp. eigen goederen geschieden kan, zonder dat de Compagnie nogtans in het minste zal instaan voor de risico van de zee, alzoo die voor rekening der eigenaaren van de gemelde kleeden blyven zal, naar maate het een ieder aangaat; terwyl omtrent de officieren der van Ceilon, Chormandel, Bengale, Mallabar en Malacca komende Comps. schepen en vaartuigen zal standgrypen de by advertissement van den 30en May deezes jaars gemaakte bepaling van het getal der kisten, die zy voor de aan hun gepermitteerde lasten zullen mogen herwaarts brengen, met zoodanige lywaaten of zydeu stoffen gevuld, als niet zyn van de aan de Compagnie gereserveerde soorten, namelyk voor:

Een schipper of gezagvoerder.	3	} kisten lang 5, hoog en wyd 2 voeten.
Een opperstuurman en opperchirurgyn, ieder	2	
Een onderstuurman, derde waak en krankbezoeker, ieder	1	

Elk deksofficier 1 kist, lang $4\frac{1}{2}$, hoog en wyd 2 voeten, en waarmede zy zig zullen moeten vergenoegen, zonder voor zig zelve iets meer te mogen overvoeren, op verbeurte van het meerder aangebragte goed, ten behoeven van den aanhaaler.

Dat een eigelyk van degenen, die gebruik willen maaken van de voorschreven permissie tot den handel in het Westersche geweeft, gehouden zal weezen de factuur van de linnen of zyden kleeden, die door hem zullen werden verzonden of overgebragt, ondertekend over te geven aan den gouverneur, directeur, commandeur off opperhoofd der plaatze, van waar de schepen en vaartuigen met die goederen vertrekken, ten einde in originali in der Comps. papieren aan ons te worden toegezonden, zorg draagende by die factuur geene andere als de waare inkoopspyzen dier goederen bekend te stellen,

opdat zy dezelve ten allen tyde, wanneer wy zulks begeeren, met solemneien eede zullen mogen bekragtigen.

Dat van de kisten, kassen en pakken met lywaaten of zyden stoffen, die Comps. scheepen en mindere vaartuigen herwaarts overvoeren, aparte cognoscementen zullen opgemaakt, en door de schippers of gezaghebbers van zoodanige kielen ondertekend, daarmede aan ons bezorgd, mitsgaders van die in de schepen en vaartuigen der Bataviasche ingezetenen geladen zyn, by de passen daarvan genoteerd moeten worden.

Dat alle de kisten, kassen en pakken met lywaaten en zyden stoffen, op de gezegde wyze hier aangebragt, van boord der schepen of mindere kieltsjes zullen moeten worden afgehaald met Comps. losvaartuigen, en besteld in de Westzydesche pakhuizen, om daar door een ieder de zyne, nadat de bepaalde recognitie zal weezen betaald en daarvan het bewys vertoond aan de administrateurs in de gemelde pakhuizen, onder afgaave van eene behoorlyke recipisse aan dezelve, ongeopend te kunnen ontvangen worden; zonder dat hy gehouden zal zyn om voor den overbreng, het opslaan en de aflevering van zyn goed, of hoedanig en aan wien het zy, iets te contribueeren, hoe gering het ook wezen moge, boven of buiten de voormelde recognitie aan de Compagnie, maar wel integendeel de vryheid hebben om zulks, indien het hun gevergd wordt, geheel van de hand te wyzen, en by aanhouding van zyn goed daarvan kennis te geven aan den Gouverneur Generaal.

Dat om te prevenieeren en te beletten de ontscheeping van zoodanige lywaaten en zyden stoffen, als baatzugtige sloopofficieren of anderen onderstaan mogten, buiten de cognosementen en passen, met de schepen en vaartuigen van de Compagnie of van de ingezetenen deezer hoofdplaatze aan te brengen, met inzicht om dezelve hier clandestin in te voeren, en daardoor aan de Compagnie te onttrekken wat haar voor de voorschreven vergunningen regtmatig toekomt, elk der van de voorschreven plaatzen komende schepen en mindere vaartuigen in presentie van twee gecommiteerden, door den Directeur Generaal te benoemen, en elk van de schepen en vaartuigen der ingezetenen alhier in presentie van twee boomwagters, zal moeten worden ontladen, mitsgaders dat dus lang op de laatstgemelde bodems de twee boomwagters zullen moeten blyven, en op de eersten de

twee gecommiteerden, dewelke geassisteerd zullen worden met een sergeant, een corporaal en twaalf soldaten, om de wagt te houden dat buiten de tegenwoordigheid van die gecommiteerden niets gedebarcueerd worde; terwyl by ontdekking van eenige contraventie, of den minsten toeleg tot elusie van ons goed oogmerk, de schuldigen niet alleen de agterhaald wordende lywaaten en zyden stoffen, buiten de aan de Compagnie gereserveerde soorten, verbeuren zullen ten behoeven van den aanhaaler, maar ook, indien het Comps. dienaaren zyn, van ampt, qualiteit en gagie gedeporteerd, infaam verklaard en zoodanig naar Nederland verzonden, en indien het Europeesche burgers zyn, mede naar derwaarts, dog inlanders elders verbannen zullen worden, voor den tyd van 25 jaaren.

Dat daarentegen een iegelyk vry zal staan de linnen en zyden kleeden, die invoegen voorschreven langs gepermitteerde wegen hier ingevoerd en niet van de aan de Compagnie gereserveerde soorten zyn, weder te mogen uitvoeren naar alle plaatzen, binnen en buiten Comps. jurisdictie gelegen, except naar Bancahocloe, mits daarvoor aan den pagter van de in- en uitgaande regten betaalende den tol van vier per cent.

Dat om de Compagnie zoowel als haare onderhoorigen te beter te doen juisseeren van de voordeelen op den lywaathandel, aan geene vreemde Europeers ¹ nog ook buiten Comps. jurisdictie woonagtig,

¹ De Resolutie van Gouverneur Genl. en Raden van 19 Julij was merkwaardig omtrent het punt van den handel en de vaart van vreemden. Wij lezen daar:

„Door de Heeren superioren verscheide misnoegde reflexien gemaakt zynde op de handeling deezer regeering omtrent vreemde Europeers, zoo is voraaf goedgevonden en verstaan, met opzigt tot de speciale gevallen, waarvan Hunne Edele Hoog Achtb. spreken, te antwoorden:

„Dat het voordeel, hetwelk aan de Maatschappij stoude te worden toegebracht, en by haar ook werkelyk genooten is, zoo door de verleende permissie aan den supercarga van 't Engelsch particulier schip „Datty,” tot den invoer en verkoop alhier van zyne medegebragte lywaten, nadies hy daarvoor betaald heeft 10 percent recognitie, bedragende in Nederlandsch geld f 27136, als door 't inkopen voor de Comp. van 36 kisten amfoen uit het Engelsch Comp. schip „The Granby,” die vervolgens aan de Socijtyt zyn afgestaan met eene winst van 100 rds. op ieder kist, dan wel Rds. 3600 op de parthy, en de bedugting-teffens dat, indien men hun daarmede van de handt hadt gewezen, nog de prohibitive ordres, nog het scherpste toezigt, den clandestinen invoer van die lywaten en amfoen zouden hebben kunnen tegenhouden, wanneer de Comp. er niets van gehad zoude hebben, de dringendste redenen geweest zyn voor de inwilliging hunner verzoeken.”

nog zelfs iemand die op Malacca of elders anders daar omstreeks gezeten of handel drijvende is, zal worden toegelaten de invoer of afscheep alhier, in de straat Sunda, op Bantam, Cheribon en Java's Oostcust, van eenige lywaaten, in welke soorten die ook bestaan mogen, zoomede van zyden stoffen, om de West van Indien gefabriceerd, maar dat dezelve integendeel, wanneer de invoer of afscheep daarvan op eeniger hande wyze getenteerd wordt, confiscabel zullen weezen ten behoeven van den aanhaaler; en wordt eenlyk den Bataviaschen Christen burgers by deezen toegestaan met hunne vaartuigen van Malacca te mogen afhaalen, hier invoeren en verkoopen, alle gepermitteerde soorten van Westersche lywaaten en zyden stoffen, onder de voorgemelde betaaling en verdere limitatien, zonder dat door eenig Comps. dienaar of ingezeten op Malacca, met Comps. bodems zoo min als met particuliere vaartuigen, eenige lywaaten of zyden stoffen, hoe ook genaamd, zullen mogen worden gezonden naar deeze hoofdplaats, dan wel Java, Cheribon en Bantam, op poene van confiscatie der geheele laading van zoodanig particulier vaartuig, waarmede dezelve overkomen en van de goederen alleen, die met Comps. scheepen of mindere vaartuigen worden aangevoerd buiten de gepermitteerde kisten aan de overheden dier kielen, van daar herwaarts stevenende.

En eindelyk, dat de lywaaten en zyden stoffen, buiten de aan de Compagnie gereserveerde soorten, die ter sluik aangebragt, ontscheept en geatrappeerd worden, den aanhaaler toegewezen zynde, ten einde daardoor een ieder even zeer op te wekken en aan te moedigen tot het mogelijkste toezigt op en tegengang in zyn eigen voordeel van zulke franduleuse bedryven, dienvolgende alle particuliere personen, 'tzy in of buiten den dienste van de Compagnie, zoowel als de officieren van de justitie, zonder onderscheid, de sabandaars en de pagter van de in- en uitgaande regten de faculteit zullen hebben om alle de opgemelde lywaaten en zyden stoffen, die uit de van Chormandel, Bengale, Ceilon, Mallabaar en Malacca komende schepen en vaartuigen van de Compagnie of van de Bataviasche ingezetenen, niet naar de Westzydesche pakhuizen overgebragt, maar elders anders getransporteert worden, te mogen aanslaan, en zonder forme van proces voor zig houden; gelyk ook alle lywaaten en zyden stoffen, die uit schepen en vaartuigen van vreemde natien naar de wal of

eenigen anderen bodem worden afgezonden ¹, mits daarvan, ook van de quantiteit en soorten, kennis gevende aan den Gouverneur Generaal; waarentegen de zoodanige van de gemelde officianten, dien men overtuigen kan van zelf in de contraventie getrampeerd of daaromtrent geconniveerd te hebben, dezelfde straffe als hiervooren aan Comps. dienaaren welke enig smokkelwerk komen te tenteeeren, bedreigd is, subject zal weezen, en de pagter van de Boom, indien hy met zyn voorweten eenige van de gemelde lywaaten of zyden stoffen laat doorslippen, 't zy dat hy er iets voor genoten hebbe of niet, voor vyfentwintig jaren naar elders gebannen worden.

Alle welke permissien, limitatien, prohibitien en bevelen zullen ingaan met den aanvangk des naastkomenden jaars 1772, buiten prejudicie nogthans onzer voorige ordres op dit stuk, dewyl wy die houden voor geconfirmieerd, in zooverre by deezen niet anders is gedisponeerd.

Lasten en beveelen derhalven, den Raad van Justitie deezes casteels

¹ Verder lezen wij in de Resolutie van 19 Julij 1771, omtrent de behandeling der schepen van vreemde natien, het volgende:

„Dat aan geene supereargas of gezaghebbers op vreemde particuliere schepen en mindere vaartuygen, die hier mogen werden geadmitteerd (uitgezonderd de Manilhasche en Macaosche, als van oudsher onder de inlandsche vaart geconside-reerd) zal worden toegestaan den inkoop of vervoer van eenige goederen, hoe-genaamd, snuisteryen zelfs ongeeximeerd, nog ook de overscheeping van eenige goederen uit den eenen in den anderen bodem op de reede alhier; dog dat hun daarentegen zal worden gepermitteerd de inkoop, niet anders egter als voor contante betaaling, van suiker, arak en andere articulen van negotie, mitsgaders provisien, waarin de Comp. niet handelt, en welkers uitvoer haar nietnadeelig, maar integendeel door dies contributie tot verbetering der pagt van de in- en uitgaande regten alhier zoowel voordeelig zyn zal, als de ingezetenen en colo-nisten van Batavia in dies ressort door een meerder vertier van de goederen eene toereikelyke subsistentie zullen hebben; mits dat tot den inkoop en vervoer van zoodanige goederen door de vreemdelingen telkens speciaal verzoek zal moeten worden gedaan, onder exhibitie van een lyst der goederen die ze begeeren in te koopen en te vervoeren; zonder dat nogtans van beide deeze vergunningen zullen jouisseeren de Engelsche schepen, en mindere vaartuigen die van Banca-hoeloe aankomen of de wil naar derwaarts hebben, also daaraan voor alsnog geen andere gerieflykheden zullen worden bewezen, als met water en brandhout, volgens resolutie dezer tafel van den 24 April 1770.

„Dat voorts aan geen der gem. particuliere handelaars (de Manilhasche en Macaosche weder uitgezonderd) 't doen van eenige reparatien aan hun onder-hebbende bodems, hoe gering ook, toegestaan, maar alle instantien die zy daarom doen mogten, zullen worden van de hand gewezen, tenzy, na gedaan onderzoek, blyke dat dezelve, by vertrek zonder verlimmering, aan een oogenschynelyk gevaar

en scheepenen deezer stede, ook den Advocaat Fiscaal van Indie, en de verdere respective officieren van justitie alhier, mitsgaders alle andere justiciëren en officieren in Indie, dien het zoude mogen aangaan, den inhoud deezes stiptelyk te agtervolgen; procedeerende en doende procedeeeren tegen de transgresseurs van dien zonder eenige oogluikinge, faveur, dissimulatie of verdrag, nadien wy zulks tot welzyn van de Compagnie en haare onderhoorigen alzoo bevonden hebben te behooren.

En opdat niemand hiervan eenige ignorantie zouden kunnen pretendeeren, maar een iegelyk zig voor schaade hoeden, beveelen wy voorts deeze niet alleen zal worden gepubliceerd, en in de Nederduitsche, Javaansche, Maleitsche en Chinesche taalen geaffiggeerd, daar men gewoon is diergelyke publicatie en affixie te doen, maar ook naar alle de subalterne comptoïren van de Compagnie gezonden, om daar te worden gemeen gemaakt, mitsgaders nog gevoegd by de instructive papieren voor de overheeden van Compagnies schepen en vaartuigen.

Gegeven in 't casteel Batavia op het eiland

Groot Java, den 3n December 1771.

(was get:) P. A. van der Parra.

Ter ordonnancie van welgemelde Hunne Hoog Edelheden

(was get:) P. G. de Bruyn,

Secretaris.

van op de reize te vergaan, zullen weezen blootgesteld, en dat hun insgelyks geene de geringste equipagie of ammunitie goederen zullen worden geaccordeert; indien volstreckte beweezen nood het contrarie niet mogte vereischen.

„Dat aan capteins van de Engelsche en andere vreemde Comp. schepen, even als zo aanstonds ten aanzien van de particulieren gezegd is, mede geen invoer, verkoop of overscheep van eenige goederen op de rhede zal worden gepermitteerd, en geen inkoop, dan van de voorschreven articulen, wanneer zy daar verzoek om doen, mitsgaders geene verstrekking van equipagie- of ammunitie-goederen, dan nadat by genomen informate zal weezen gebleeken zoowel de noodzakelykheid daarvan, als dat het gebrek niet door eene slegte uitrusting maar door geleden rampen op de reize of andere toevallen veroorzaakt is; en dat zelfs in zoo een geval, omtrend de afgaave van de behoeften zal worden gebruikt zooveel menagement als maar eenigzints zal kunnen geschieden, zonder aanstoot te geven; terwijl aan de gem. Comp. schepen zal wezen toegelaaten de reparatie van hunne gebreken, met eigen of gehuurd volk, buiten laste van de Nederlandsche Compagnie.

„Van al hetwelk verstaan is, door den Sabandhaar te laten kennis geeven aan de hier aanwezende en vervolgens aanlandende vreemdelingen, om er zich naar te reguleren”

XXVIII. De Gouverneur-Generl. Petrus Albertus van der Parra
en Rade van Indie aan Z. D. H. en de Bewindhebbers
der Gen. O. Ind. Comp.

Batavia, 31 dec. 1771.

WelEdele Hoog Agtb. enz.

Om vervolgens te treden ter verhandeling der zaken die 's Comps. possessien op de Noordoostkust van 't eiland *Java* betreffen, en zooveel mogelyk in onze communicatie van hetgeen onder het hoofddeel der inlandsche zaken, 't welk ons thans eene ruime stof verschaft, behoort, eene goede schikking te houden, zullen wij beschouwen *eerst*: hetgeene 't nieuw geconquesteerde district van *Baleboang* in 't algemeen, *vervolgens* hetgeen de daarin nu onlangs de novo ontstane troublen in 't byzonder concerneert, en *ten derden* spreken van 't geen meer in 't generaal relatie tot deze kust heeft.

Toucherende het eerste, bevatten UwEdh. zeer faciel, dat hoezeer wij meer dan eens hebben beloofd op te zullen geven het gansche bedrag der train of expeditie ongelden, die voor rekening der Comp. in het overmeesteren van *Baleboang* geïmpendeert zijn, de gem. op nieuws gerezen onlusten aldaar ons in de volbrenging daarvan buiten staat stellen, en wij dus die zullen moeten excuseren tot eens eyndelyk de Maatsy. in een rustig en vredig bezit dezer conquesten zal wezen bevestigd; en gelyk wy tot dien tyd toe ook moeten sparen eene formele opgave van de winsten en voordeelen die de Comp. daar jaarlyks zal profiteren, mitsgaders van de lasten en ongelden, die dezelve daarentegen zal hebben te dragen, kunnen wy egter na onze promessen by onzen jongsten eerbiedigen van 22 Oct., niet voorby ten dezen belange uyt eene ons gezonden nadere ruwe calculatie te noteren, dat de voordeelen jaarlyks zullen bestaan in
. f35281.9, dat daarentegen de lasten en ongelden
calculatief bedragen zullen f30610.8.4, en *Baleboang* by een goed succes jaarlyks overleggen f4671.12 Indiasch geld; welk montant niet alleen sedert het maken der calculatie reeds vermeerderd is door 109 Sp. Realen aan 'Tjatjasgeld, en de leverantie voor niet van 20 lasten ryst jaarl. die de regent van *Malang* en die van *Passourouang* voor het plaatsje *Porrong*, by onze genomineerde dispositie

over de Memorie door den Heer afgegane Gouvern. Vos aan desselfs vervanger nagelaten, voor contingent opgelegd zyn, maar hetgeen ook vervolgens zoo door accressement der pagten en inkomsten, ook een oplegging aan den Regent van Lamadjang, die nog vry gelaten is, zal accresseren

Het rapport des Gezaghebbers voorts mede ingehouden hebbende zyne consideratien ten aanzien van hetgeen hij vermeende dat in het Balamboeangsche verder zoude dienen bewerkstelligd te worden, moeten wy daaruit almede na onze toezegging aanhalen, dat dezelve voornamentlyk hebben bestaan in eene propositie om de welgelegene en tot observatie van den smokkelhandel van den overwal Sumanap, Pamacassang, Cangiang en Baly byzonder dienstige benting te Panaroekan te verbeteren, en in te rigten naar de wyze van de onder de Vorsten gelegde posten. Voorts om de nieuw aangelegde Kotta, die van palissaden opgetrokken en met stukken wel voorzien is, te verplaatsen naar Katapan of Motjo, indien deze plaats by de aan den eersten resident Biesheuvel gedemandeerde examinatie daartoe geschikter zouden worden geoordeeld, wyl dezelve thans te diep landwaarts in gelegen en met bosschagien rondom besloten, van geen de minste vrugt of nut voorkwam; wyders om Oeloepampang, na het begrip des gezaghebbers te diep in de straat Bali en te laag gelegen, ook aan de zuid en oostzyde met zware bosschen en moeras omringd, mede niet alleen te verplaatsen naar Pas Acam ¹, ter observatie van den inham van den Goenong Ican, waardoor ook eenige sterkte op den berg zoude onnoodig zyn, maar ook te versterken tot een formeel fort; en eindelyk, om door affixie van biljetten of beloften aan de gemeenen van een geldpromie en aan geringe hoofden van bevordering, te animeren zig naar Balamboeang te begeven, hen daar neder te zetten en den landbouw te aanvaarden. Dog, dewyl wy kondschap van de nieuwe bewegingen in het meermelde district ontfangen hadden, hebben wy best geoordeeld onze dispositien daarover uit te stellen tot dat alles weder in ruste gebragt zal zyn, en aan den Gouverneur van der Burgh vryheid te verleenen om alsdan deze gansche affaire met de noodige berigten van de al of niet noodzakelykheid der geproponeerde veranderingen, waaromtrent deselve

¹ Pakkum.

ons van zyne prealabele gedagten gediend heeft, nader voor te dragen. Alleen hebben wy, by het besigneren over de memorie van den Heer afgegaan Gouverneur Vos voorm., ten aanzien van de bevolking van Balemboang, onder approbatie van de daartoe door ZynEd. genomen en deels met de propositie van den Gezaghebber quadrerende maatregelen, den Ed. van den Burgh gequalificeerd tot de afgave der daarby vermelde twee Spaanse Realen voor reisgeld van ieder van de 200 huisgezinnen, die het eerst vrywillig derwaarts zouden vertrekken; terwyl intusschen den gesaghebber Luzac verboden is het maken van eenige separatiën in de districten en negoryen, invoege hy dit nopens de bevorens onder Panaroekan gehoord hebbende dorpen, door hem onder Balemboang gesteld negory Sentong, buiten onze qualificatie en zonder voorweten des Gouverneurs gepractiseerd heeft.

. Na het eyndigen der nieuwe troubelen zullen wy van den Gouverneur verwagten desselfs consideratiën, wat best of preferabelst wezen zal, een politieq of militair het hoofd commando aldaar in handen te geven, tgeen na zyn schryven aan ons van den 5 November niet eerder dan alsdan zoude kunnen worden nagegaan

Wy zyn tot ons leedwezen ten desen belange of met relatie tot onze gemaakte *tweede afdeeling*, ook in de verpligting Hoogstdeselve te moeten ter kennis brengen, dat de hoop, die wy voededen, tot eene spoedige demping dier troubelen tot nog toe niet is vervuld, doordien zoowel de magt der vyanden als hare drift en hardnekkigheid geaccresseerd is. Althans, om den draad onzer communicatie op dit respect daar die jongst (22 Oct.) afgebroken is weder op te vatten, hadden de rebellen conform het schryven vanden Gouverneur van der Burgh van den 24 Sept. en 6 October niet alleen in drie partyen, waarvan er een over de duizend man sterk was, zichzelf by Bajoe in eene benting van hout en palissaden verschanst, en de wegen naar Panaroekan en hun schuilnest deels bezet, en deels door het omhakken van boomen en afbreken van bruggen toe en onbruikbaar gemaakt, voorts hun hoofd zich den naam van Soesochoenang of Keyzer toegeeygend, en volgens getuigenis van twee gevangenen van een ordinaris Comps. vat kruit en 1200 kogels weten meester te maken; maar ook de inwoners van de negory Sentong zig vyandelyk tegen de Comp. gedragen, hebbende ook een detachement van een

sergeant, een corporaal en 16 gemeene Europeſche militairen met 100 Inlanders, dat van Passaroeang gedestineerd was om, even als in 1768, by Djembar op de passage van Balemboang naar Lamadjang en Sentong post te vatten, zoowel geattaqueerd, als hetzelfde na het sneuvelen van den sergeant, twee gemeene Europeërs en negen inlanders genoodzaakt om met verlies der bagacie etc. te retireren; invoegen de Lieutenant Imhoff en de zynen, die wel eerst eenig voordeel op de weerspannige Balemboangers had behaald, daarna egter ook is genecessiteerd om by de attaque van hun schuilnest Bajjoe, alwaar een hardnekkigen tegenstand ontmoet en 15 dooden nevens 18 gequetste Europeërs, mitsgaders nog vele inlanders verloren heeft, terug te deinzen naar de Cotta, onder agterlating van twee mortieren, een stuk canon van een c , met alle de bagacie. Voorvallen die ons te meer smerten, omdat de blooheid der inlanders, inzonderheid de Sourabajers en Passarouangers, niet slegts zoo men wil de oorzaak deser laatstgenoemde retraite geweest, maar omdat ook de onvoorzigtigheid van de eene en de lafhartigheit van sommigen der onzen aan de andere zyde de vyanden niet weinig in de hand gewerkt hebben; immers wy hebben met den Gouverneur van der Burgh niet dan ten uiterste condemneren kunnen het gedrag van den Lieutenant van Imhoff, die zig op marsch naar Oeloempanpang wel naar de afgevallen negory Sentong begeven, maar omdat zig daar maar een handje vol te zamen geloopen volk, sterk 150 à 160 koppen bevond, het der moeite niet waardig geacht had hen aan te grypen, wyl daardoor naar alle waarschyndykheit niet alleen zoude zyn voorgekomen het verlies dat voorm. detachement by desselfs retraite heeft moeten ondergaan, maar ook de postvatting by Djembar gefaciliteerd; gelyk dan ook de posthouder Steenberg, Banger en Poeger verlaten hebbende, de aflooping van ons postje op 't eiland Noessa en het ombrengen van de bezetting, die in één corporaal en vier gemeene Europeërs bestond, veroorzaakt heeft.

De vendrig Fisscher, die in zyn optogt naar Djembar de Sentongers in eene sterke benting verschanst vond, heeft daarentegen niet versuynd haar aan te vatten, met dat succes, dat hy hen daaruyt en op de vlugt gedreven heeft, en een aanslag, die de hoofdrebellen met de zynen op de Cotta gewaagd heeft, dog mislukt is, de laatste berigten zynde van 'tgeene tusschen de wederzydsche troepen is voorge-

vallen, zullen wy ten aanzien van de genomen maatregelen door den Gouverneur van der Burgh, en 'tgeen wy hem tot derselver executie gefourneert en belast hebben, nog noteren, dat Zyn Ed. niet alleen uit het vry verswakt Samarangs guarnisoen, buyten de 40 man die deselve by de eerste tyding der ontstane troubelen naar den Oosthoek verzonden had, 20 krygers derwaarts heeft gedepecheert, en ook uit de versterking der Samarangsehe bezetting, die wy in de maanden Juny en September derwaarts hebben laten overgaan, een vendrig, een sergeant, twee corporaals en 50 gemeene militairen naar Soerabaya gecommandeert, onder de noodige last aan den gezaghebber Luzac, zoo tot het employeren der vendrigs Guttenberger en Dykman, als 't opdragen van het commando over het leger in Balemboang aan den Lieutenant Gondelag, wyl de Lieutenant van Imhoff was gequetst geworden, en hy boven des hun in ouderdom overtrof, en om het gezag te Passourouang aan den vaandrig Lichnouwsky te defereren; maar ook den pangerang van Madura nevens de regenten van Sumanap en Pamacassan verzogt, zooveel volk te willen in gereedheid brengen en fourneren, als tot verdelging of verstrooying der kwalykgezinden en herstelling der ruste zou mogen worden gerequireerd, mitsgaders de residenten van Souracarta en Djoejocarta in secretesse aangeschreven, om onder het een of ander pretext op eene wyze, die geen argwaan konde veroorzaken, yder twaalf man naar Samarang te zenden, om tot tyd en wyle toe dat dezelve dan wel anderen in hare plaatse gemist konden worden, aldaar te blyven militeren, wyl het garnisoen door de afzending der troepen naar den Oosthoek altezeer verzwakt geworden was; terwyl de Gouverneur by de eerst ontfangen tyding dezer nieuwe onlusten, niet alleen aan den gezaghebber Luzac heeft aangeschreven zorg te doen dragen, dat de Sentongers zich niet met de Balemboangers kwamen te conjungeren, ook geen volk uit het Lamadjangsche tot zig trokken of zig zelfs daarin begaven, maar ook o. a. naauwkeurig onderzoek te doen van waar het hoofd der wederstrevers voornoemde amunitie-goederen magtig geworden is. Deze en alle de verdere maatregelen, die de Ed. van der Burgh in deze omstandigheden genomen heeft, en verder by de voorwaarts geciteerde aparte brieven en bylagen, die thans Uw HoogEdelHagtb. eerbiedig in afschrift worden aangeboden, vermeld staan, hebben wy als op de voorzigtig-

heid en 't belang der Maats. gegrond by onze rescriptien
 volkomen geapplauderd, en ZynEd. onder aanschryving om zig van
 den jongst afgeganen en reeds gerepatrieerden Heer Gouverneur Vos
 geformeerde. consideratien naar vereisch en gesteld-
 heid van zaken te mogen bedienen, wyders generale magt en quali-
 ficatie gegeven, om al datgene verder te werkstelligen 't geen tot
 bereiking onzer oogmerken zoude kunnen strekken; met verder last
 om, dewyl wy niet in staat waren eenige Europesche soldaten af te
 zenden, in dienst te nemen 200 à 300 oosterlingen, en zoo het noodig
 mogte zyn een gelyk getal Sumanappers, om met byvoeging van het
 gansche corps der Samarangsehe dragonders, thans groot 40 koppen
 en 100 Europesche militairen, die zooveel doenlyk zouden moeten
 worden byeen verzameld onder een officier van beleid en dapperheid,
 naar den Oosthoek te worden gedepecheerd, waarna wy egter op
 ZynEd. sterke instantie en betoog van de hooge noodzakelykheid,
 met veel moeite voor Java byeengebragt en derwaarts gezonden
 hebben met de particuliere bark de Unie, 100 koppen Europesche
 krygers, onder commando van een luytenant en twee vendrighs, met
 qualificatie om alle dezelve of een gedeelte van dien naar vereisch
 van zaken of omstandigheden naar Oeloepampang voort te schikken,
 of aanhoudende tegens andere uit 't garnisoen van Samarang te ver-
 wisselen, en derwaarts mitsgaders naar de Hoven terug te zenden
 die vandaar ontboden waren

Het gevolg dezer genomen mesures ons nog onbekend zynde,
 wenschen wy van harte dat onze oogmerken er door zullen worden
 bereikt

Alvorens wy de verhandeling dezer nieuwe onlusten thans besluy-
 ten, moeten wy als daartoe behoorende nog noteren,
 dat men naar de oorzaken dezer nieuw ontstane troubelen wel reche-
 che heeft gedaan, dog door de verschillende berigten nog in het
 onzekere is gebleven; want sommigen beschuldigen den pepatty
 van den eersten regent, ook den regent zelve, en anderen den
 tweeden van harde behandelingen hunner onderhoorigen, maar
 onvoldoende en tegenstrydig. Althans de accusatien, die zekere Balem-
 boanger bij een relaas tegen den tweeden Regent heeft ingebracht,
 als had hy het hoofd der wederspanningen met amunitie geas-
 sisteerd, heeft men niet kunnen overeenbrengen met de vrees,

die hy relateerde dat die hoofdrebel, nog Panakawang zynde, voor gemelden regent zoude gehad hebben, dermate dat hy naar 't gebergte ter beveiliging van zyn leven, waarop het gemunt was, de vlugt had moeten nemen; maar dewyl men daarentegen aan eene verklaring van diverse personen, dat de beschuldiger zelfs zoude opgevat zyn, toen hy bezig was provisie voor het hoofd der muitelingen te zoeken, meer geloof heeft moeten attribueren en daardoor die Balemboanger zeer suspect is geworden, is hy met zyn zoon op voorstel van den Gouverneur naar Banda gerelegeerd; en schoon ons, als gezegd is, de beschuldigingen tegen de regenten niet voldoende zyn voorgekomen, hebben wy nogtans zekerheidshalve wel expresselyk geordonneert, dat hun eene goede behandeling der ingezetenen op het ernstigste zoude worden aanbevolen, opdat zy anders by de minste verdenking van mishandeling harer onderhoorigen uit hunne posten gedimoveert, en anderen in plaats aangesteld zouden worden van welkers trouwe en gehoorzaamheid men beter hoop zou kunnen vinden.

Onder onze *derde afdeling*, of de verhandeling der inlandsche zaken die meer in 't generaal betrekking op deze kust hebben, zouden wy in de eerste plaats bedeeien moeten het demitteeren, demoveren en weder aanstellen van nieuwe hoofden, over eenige vacant geraakte Regentschappen, enz.; dan de gewigtige attentien Uwer WelEd. Hoog Agtb. met diergelyke zaken in dezen niet willende occuperen, vergenoegen wy ons met ons deswegens te gedragen aan onze aparte brieven aan den Heer Gouverneur afgezonden onder 5 Febr. en 7 Mey dezes jaars; ten belange van het articul der duyten-introductie, 't geen by onze successive brieven onder dat hoofddeel verhandeld is, meldende, niet alleen dat gelyk onze jongst eerbiedige van 22 Oct. alreets dicteert, de 7 tonnen Indisch geld aan duyten, die van UwEdH. verzocht, hier ontvangen en naar den Oosthoek verzonden zyn, om daar met een tegemoetkoming van 25 perct. in den cours gebragt te worden, ook alle zyn uitgegeven en daarvoor hard zilver geld ontvangen is, maar ook dat de f 560.000 die daarvoor in grove specien zyn ingekomen . . . behoorlyk zyn verantwoord.

En om nog ook met een woord te vervolgen hetgeen by onze onderdanige heden jaarige advyzen voorkomt, met relatie tot den

jongst aangestelden Prins van Madura, dienen wy eerbiedig, dat die Vorst zig ten uysterste by elk en een ygelyk byzonder bemind maakt, mitsgaders met denzelven het noodig contract Comps. wege gesloten is, en dat wy besoignerende over den inhoud der meermelde memorie van den Heer afgegaan Gouverneur Vos, den titel van *Wedono* of schutsheer, die de overleden Panembahan gehad heeft, dog omtrent welke wy onze dispositie by de aanstelling van den tegenwoordigen gesurcheert hadden, vernietigd hebben, aangezien de Comp. van den Samarangschcn Hoofdregent onder het opzigt des Gouverneurs het zelfde nut kan hebben, dat voor dezen uyt het Wedonoschap sproot, hetgeen den Ed. van der Burgh ter narigt aangeschreven is; terwyl wy met betrekking tot de drie Radeens, die zig over het bestuur van Madura door den tegenwoordigen Pangerang 't onvreedden hebben getoond, noteren, dat zy niet alleen met hunne vrouwen en familien herwaards gezonden, maar ook wy hen met het naar Ceylon gedestineerde schip Noord-Beveland derwaarts zullen doen transportereren.

Eene gewenschte rust heerscht tusschen de Comp. en de beyde Javasche Vorsten; en schoon er nog eenige geringe differenten over de uytwisseling en bezitting van weynige stukjes land tusschen den Keyzer en den Sultan exteren ¹, zyn er egter geen redenen om te vreezen, dat de anders goede harmonie daardoor gekrenkt zal worden, maar integendeel met grond te hoopen, dat de geringe overblyfselen van verschil in 't volgend jaar zullen vereffent worden by de verschyning ten Hove van den Gouverneur van der Burgh, dien daartoe ook het noodige in mandatis gegeven is.

Schoon zig in het laatst van July en begin van Augustus op verscheyden plaatsen langs deeze kust diverse *zeeroovers* hadden ver- toond, die den smallen handel merkelyk stremden, dog op de ver- schyning der kruysers in zee meestendeel de kust verlaten en de wyk om de west genomen hebben, weten wy nogtans niet, dat zy eenige dadelykheden hebben gepleegd, dan aan een klein vaar- tuig, enz.

Cheribon. Wegens de residentie Cheribon valt ons ditmaal onder de inlandsche zaken te communiceren, dat wy zeker verschil in de

¹ Zie hiervoor blz. 123 noot, en blz. 167, 8.

begrippen der princen, betreffende het aanleggen van proceszaken, breedvoerig beschreven by de nevens deze in copia overgaande met de vorsten genomen Resolutie van den 15en July dezès jaars, welkers decisie hunne Hooghede aan ons hadden overgelaten, hebben uytgesproken en beslist naar het sentiment van Sultan Seppoe en den Panembahan, invoegen ons schryven aan den resident van Nijvenheim van 11 November aantoot; en met relatie tot de *Producten*, dat het jongst ongemeen vogtig saysoen veel heeft gecontribueert tot derselver geringen insaam, als hebbende daardoor de ryst en de peper, inzonderheid ook de vrugten van de capas of cattoen boomen, ongemeen zeer veel geleden, en den aanbrengh van 't cattoengaren in tegenstelling van 't voorl. jaar alleen 183 balen ten nadeele gediffereert, en schoon wy met reden gevreesd hadden voor een zeer geringen insaam der Indigo, te meer dewyl die op veele plaatsen daar zy een en andermaal was geplant, of niet opgekomen of verrot was, heeft nogtans de aanbrengh nog een picol of 125 R meer dan in 't voorgaande jaar bedragen (70 picols). De *coffyculture* is dit saysoen met een ruim gewas gezegend geweest, wyl daarvan alhier aangevoerd zyn 7250 picols, en per restant gebleven $8534\frac{67}{125}$ picols . . .

Van de *Jaccatrasche Boven- en Preangerlanden* hebben wy ditmaal alleen met relatie tot de daar vallende producten . . . te noteren, dat de gansche insaam gedurende het heden afgeloopen jaar 1771 bestaan heeft in:

24,374	picols	Koffy
77 $\frac{1}{2}$	"	Peper
140 $\frac{1}{2}$	"	Cattoene Garen
48 $\frac{7}{10}$	"	Indigo
300	"	Cureuma
23,810	bossen	Pady.

XXIX. De Gouverneur van Java's Noord-Oostkust aan
Gouverneur-Generaal en Rade van Neerlands Indie.

Hoog Edele Heeren,

Op fundament van de favorable berichten die my successive geworden zyn sedert de aankomst int Balembangsche van den Capitain Luitenant en hoofd der expeditie Reygers, met een aansienlyke versterking van Europeers, Madurcesen, Sumanappers en Panascassangers, te zamèn tot circa 2000 koppen, buiten de battors, zo van der rebellen verval door ziekten, sterven en gebrek, als dat de onse hunne soutnegory Banjar geruineerd en Cradjagan met wel 300 coyang ryst verbrand, mitsgaders als bevorens aan de andere kant te Djember by Adiroga post gevat en der Sentongers benting overmeestert hadden, terwijl veele dier volkeren zich by den vendrig Fisscher waaren komen onderwerpen, had ik my gevleid, ook nog vóór het uiteinde van het gepasseerde jaar een einde der onlusten in het eerstgemelde district, en eene algemeene rust en vrede alomme in die contryen hersteld te zien; maar dat myn wensch daartoe niet vervuld en door de fatalen uitslag van een na het scheint te voorbarig aangevangen, vry zorgeloos vervolgde en door een lafhartig gedrag van onse eigen Europeers afgebrooken onderneeming op des rebellen schuilnest Bajoe, alles in zorgelyk omstandigheden gedompeld is, zal Uwer Hoog Edelheeden uit de nevensgaande copia brieven nader consteeren, terwijl in substantie daarby blykt:

Dat den commandant Reygers den 13en December met het leger van de Cotta opgebrooken en svolgenden daags voor Bayoe aangekomen zynde, dat schuilnest hadt doen attaequeren, doch door harde tegenstand der rebellen uit een met zwaare boomen versterkte benting, het bekomen zelf van een quetsuur aan het hoofd, twee dooden en tien gequetste Europeers, item het sneuvelen van ruim een honderd inlanders, en nadat al het medegevoerde kruut en loodt zonder vrugt verschooten was, genoodzaakt was geworden een benting tegen die der vyanden op te werpen en daar ammunitie van de Cotta af te wagten. Dat dit geschied en de drie volgende dagen anders weynig van belang voorgevallen was, maar dat den 18en tegen den middag de rebellen, zoo eenige willen 200, doch zoo andere zeggen slegts 100 koppen sterk, en met niets anders dan korte pieken en spitze

bamboesen de onze overvallen en de dragonders (die nevens de infanteristen toen nog 120 man sterk waren) het eerst hadden geattacqueerd.

Dat deese wel eenige tegenstant geboden hadden, doch gewaar wordende dat de infantery onder den vendrig Schaar (dewelke het commando voerde, alzoo den capitain luitenant Reygers zig om zyn bekomen quetzuur naar Cotta begeven had) in steede van de wapenen op te vatten het hazenpad koosen, deselve daarop gevolgd zyn, wanneer de rebellen als dolzinnige en woedende tussehen de vlugtende Europeers ingevallen waaren, en de meeste moorddadig hadden gemassacreerd.

Dat daarentegen de Madureesen, Sumanappers en Pamacassangers zich dapper geweerd, en niet alleen dien dag de vyand afgeslagen, maar hun ook de volgende, wanneer zy hen andermaal kwaamen bespringen, genoodsaakt hadden, na het doodschieten van een der rebellenhoofden, naar hun schuilnest terug te keeren, mitsgaders den 20 December hunne benting verlaten en in goede ordre te Cotta teruggekomen waren, en

Dat de overgebleeven Europeers, eenige en daaronder ook den vendrig Ostrousky zwaar gequest, de meeste zonder wapens en alle afgemat in slegten staat by kleine partyen mede te Cotta aangekomen waren, en de nederlaag toeschreven aan het lafhartig gedrag van den vendrig Schaar, doordat hy een schoot op het gespuis gedaan hebbende, het geweer van zich geworpen hadt en de eerste aan het loopen gegaan was; terwyl volgens gerugten gesneuveld en vermist zouden zyn gemelde Schaar, de cornet Tinne, 41 infanteristen, 15 dragonders, onderofficieren en gemeene, en een canonnier, buiten een aanzienlyk getal inlanders.

De verzwakte magt, nu zoo min toereikende zynde als de kleinmoedigheid onder onze Europeers en inlanders beide, item het guure weer onraadsaam en onmogelyk maakt om althans het geleden verlies te redresseeren, of iets met apparentie van succes tegens den vyand te onderneemen, maar de voorzigtigheid vorderende op middelen ter conservatie van het volk en afweering van onverhoedsche overrompelingen bedagt te zyn, heb ik ordre gesteld om vooreerst of gedurende de tegenswoordige regentyd met het gros van het leger niet anders dan defensive ageerende, de Europeesche militie in de sterkens te Oeloepampang of te Cotta, waar het gezondste geoordeelt

wort te plaatsén, en intusschen de Madureesen, Sumanappers en Pamacassangers met de twee compagnien oosterlingen, tot welkers aanwerving ik ook direct overgegaan ben, en waarvan er reeds een voltallig 118 koppen primo plan sterk nu derwaarts vertrokken is, niet alleen te employeeren tot dekking dier beide plaatzen, en bezetting zooverre geschieden kan in wel voorziene bentings van de passagien en toegangen naar het schuilnest Bajoe, en waarvan de rebellen zich zouden kunnen bedienen tzy om met Baly te correspondeeren of elders om de west uitvlugt te zoeken, dan wel zich naar het gebergte te begeven en zoo teffens ook den toevoer van levensmiddelen, zoo niet geheel af te snyden, dan ten minsten aller bezwaarlykst te maaken, maar ook diezelfde inlandsche trouppen ten dien einde toe te laten om van tyd tot tyd met kleine partyen patrouilleerende den vyand te ontrusten, alle levensmiddelen waarvan hy zich zoude kunnen bedienen te vernielen, en allen die hun rancontreeren en zich niet gewillig onderwerpen aan het zwaard op te offeren.

Maar na het mislukken der onderneming op Bajoe, veele der opgemelde hulptroepen verloopen, en zelfs in het laast van December 300 Madocreesen tegelyk Panaroekan gepasseerd zynde om naar hun land terug te keeren, heb ik den gezaghebber Luzac gerecommandeert de hoofden door minsaame wegen en middelen te animeeren, dat zy daartegen voorzien, en om zoowel den pangarang van Madura als de regenten van Sumanap en Pamacassang te verzoeken, den eersten, gelyk ik zelfs ook al gedaan hebbe, om zijne krygers tot 1000 ende beide laatste om ieder de hunne tot 500 koppen te accompleteeren, en van degeene die er actueel nog zyn zoo nu en dan eenige verruilen, ten einde tegen de aenstaande goede tyd eene toerykende magt van fris volk byeen te hebben, om onder inwagting van Gods zegen den vyand met beeter succes het hoofd te kunnen bieden, en waartoe ik Uwer Hoog Edelheden bidde by mogelykheid ook met eene versterking van Europeesche militairen geadsisteerd te mogen worden.

In zelfder voegen heb ik den gezaghebber Luzac opgedraagen, om als er geene beduchting is dat de Sentongers, door het voordeel der Balembangers aangemoedigd, zich weder verzamelen om op Djember oft daar omstreeks iets te onderneemen, zooveel Europeesen

van daar naar Balemboangang te detachceeren als aan die kant met gerustheid, zonder de magt te zeer te verzwakken, kunnen worden gemist; met qualificatie om, dewyl door het sneuvelen van twee officieren, het quetzen van den capitain luitenant Reygers en den vendrig Ostrowsky, mitsgaders de ziekte van den vendrig Guttenger, geen een gezond officier in dat district te vinden was, den luitenant Heinrich en den vendrig Chateauvieux, van Djember, nevens nog een vendrig uit het Sourabayasche guarnisoen ook derwaarts te commandeeren, en in plaats van den eersten het commando te Djember op te dragen aan den vendrig Fisser en te Sentong een wakker onderofficier te plaatzen, mitsgaders om den capitain luytenant Reygers nader eene minzaame behandeling van den inlander aan te beveelen, en teffens te demandeeren om in alles met den luitenant Heinrich communicatief te werk gaande ¹, voortaan niets tegens den vyand te onderneemen, dan hetgeene met onderling overleg, na ingenomen advis der overige officieren, het raadzaamste zal geoordeelt worden, alzoo het my toeschynt dat gemelde commandant het een en ander hem by instructie aanbevoelen niet wel moet begreepen hebben, ten minsten na de intentie niet heeft geobserveert.

Ik ben nu maar bedugt dat de rebellen, stout op hunne successen, hulpe en assistentie van Baly tragtende te krygen, daarin ook om die reeden zullen reussceeren, en ik heb daarom vernieuwd de recomandatie tot de bezetting te lande en bekruyssing ter zee der stranden van Balemboangang, en inzonderheid by Menang en by Cradjagang (daar men wil, dat niet lang geleden een prauw zoude aangekomen zyn met 5 man, van dewelke een zich naar Bajoe begceeven hadt en vier weder vertrokken waren), dat gezegd worden de gelegenste plaatzen tot correspondentie met Baly te zyn; dan dewyl er, als de bereeds ten dien einde afgedepecheerde sloep Samarang tusschen caap Sundana en de Cotta een oog in het zyl hout, ook nog een wel gearmeerde bark of sloep gerequireerd word voor Oeloepanpang, om de Balyse wal te observeeren, en teffens met de

¹ De sedert tot kapitein bevorderde luit. Heinrich werd kommandant van Cotta. Een der eerste berigten, door hem van daar aan Luzac gegeven, luidde, dat de gewaande pangerang Willis overleden was, aan de gevolgen der wonden by de verdediging van Bayoe bekomen.

in straat Baly en aan de zuidhoek reeds kruissende kleene vaartuigen tusschen beide alle af- en aanvaart van waar of van wien ook te beletten, versoek ik Uwer Hoog Edelheeden eerbicdig met een daartoe bequaam kieltje hoe eerder zoo beeter te worden voorzien, en dat daarin dan ook mogen worden afgeladen de provisien, medicamenten en andere goederen; die by een tans afgaande extra-eisch expres voor de expeditie in 't Balemboangsche van Uw Hoog Edelheeden worden verzogt en ten uystersten noodig zyn, nevens drie bekwame meesters, alzoo er groote verlegentheid om geneeskundigen in dat ongezonde district is.

Om alles te probeeren wat my dienstig voorgekomen is om die weerspannige natie tot inkeer en onderwerping te brengen, heb ik maar ook al zonder vrugt den eersten regent Carta Nagara, omdat zy uyt een aangebooren zugt om van eigen geregeerd te worden hem niet mogtén zetten, ofschoon my anders niets weezendlyk tot 's mans lasten voorgekomen is, van daar opgeroepen, en de directie der inlandsche zaaken naauwkeurig onder toe- en opzigt van den resident Schophoff doen waarneemen door den provisieel tweede regent Jaxa Nagara, in die termen en ook niet verder als of de eerste maar voor eene korte tyd afwezig was, doch echter met intentie om hem onder Uw Hoog Edelheids welbehagen hier te houden, en als er intusschen niets ten zynen lasten opkomt, by gelegenheid tot iets anders te proponeeren, dewyl hy als gewezen meedevoogd over den presenten tweede Sourabayasche regent, zich bisonder heeft gedistingueerd, zoowel in de achterhaling van pangerang Prabojoko en de zynen, als by de overmeestering van Malang en Antang.

Ik hoope dat de schikkingen, die ik na toestand van tyd en zaaken heb kunnen neemen en genomen hebbe, de geëerde goedkeuring Uwer Hoog Edelen wegdragen zal, en heb de eere

(W. get.) J. R. van der Burgh.

Samarang, den 13en January 1772.

XXX. Rapport van Kaptn. Heinrich ¹ wegens de verovering van Bayoe.

Aan den Heere Gesaghebber Luzac, te Soerabaya.

Hierby heb ik de eer UEdAgtb. eerbiedigst te melden, dat de Almogende onser Comp. wapens gesegend, en ons gisteren eene heerlyke overwinning voor Bayoe verleent heeft.

Den eerste ben ik afgemarcheerd met der Comp. magt, en den 5de 'smorgens te Soutong gecampeert en aldaar eene benting bevestigen laten; onder dien tyd Bayoe wel gerecognosceerd, en wegen laten uitkappen, heb ik den vaandrig Mierop benevens Dykman gedetacheert met een corps van 900 koppen om de aanhoogte regts van Bayoe te occuperen met 2 halfponden kanonnen en een 4 duims mortier. Den vaandrig Guttenberger en Koegel hebbe ik met 500 koppen tot Soutong geposteerd, en ik ben met 1500 koppen nevens den vaandrig Ienigen in Sentum gerukt, en hebbe onze linker- en regtervleugel tusschen twee valleyen communicatief gestelt.

Van 5 tot 11 deeser heb ik approcheren laten, soo na aan der rebellen benting, dat wy te samen spreken konden. Op den 10 deser verseeckerde my de luitenant Imdeken bres schieten te kunnen, waarop krygsvergadering gehouden, waarin ik geproponceerd dat wy souden beginnen bres te schieten, en aan den vaandrig Mierop order geven om den 11de 'smorgens den vyand op onsen regtervleugel in een valsch alarm te brengen en vertooning met vuren te maken, om de sterkte van den vyand voor ons front en linkervleugel te verdeelen, en dat wy met de hoofdmagt ten 8 ure souden avanceren.

.

De vyandelyke benting is zeer sterk gefortificeert geweest, van voren sterke palissaden, in de midden wel ses schoebant (?) aarde, achter pagger na de loopgraven, en van voren alles vol voetangels. 'Teffect van myne propositie heeft getuigd, dat wy maar 4 gekwetsten by 't avanceren op de benting bekomen hebben. Voor de voetangelschen liet ik baggers maken ieder in syne hand, en voor het schieten machinen. De andere gekwetsten en dooden syn by den opmarsch en 't approcheren. De vyand heeft 40 dooden, en het bloed

¹ Zie hiervoor, blz. 226.

van de gekwetsten vindt men op een uur verre. 'T terrain van Bayoe is grootelyks te admireren; wel 1000 man kunnen sy spysigen van hunne plantagien, soowel paddi, jagons, bataters, tabak, enz., en wegens manquement van onse provisien kan onse geheele magt voor eenige dagen hier gespyzigt worden.

Wy hebben buit voor de Comp. een metale canon, drie mortiers 4 duyms, twee lillen, een metale, eene yzere. Der Comps. geweeren hebben de rebellen allen verruult tegen lange baliesche; hebben onse inlanders wel 100 bekomen met donderbussen tot hun buit, en 200 paarden, enz.

De vyant is gevlugt in het gebergte, en heb ik hem tot in de nacht vervolgen laten, en bezitting van Bayoe genomen. Van desen morgen heb ik wederom door sterke patrouilles den vyand laten nasetten, dewelke een dagmarsch van hier in de gebergten staat. De levendig gevangen weerbare mannen heb ik laten ter dood brengen, en hunne koppen tot een afschuw op hooge boomen setten. Ik versoeke om nadere order, nadien ik alles hier demoleren late en alle levensmiddelen gebruiken, of Bayoe sal beset blyven. . . Volgens ontvangen berigt van den resident Schophoff zyn nog verder geene rystvaartuigen opgedaagd, en daar wy van onsen buit ons spysigen, (vrage) wanneer dese verconsumeert, hoe ik my verder gedragen moet; daar ik Bayoe niet sal verlaten sonder expresse order, en onder dien tyt den vyand onophoudelyk vervolgen, wanneer onse levensmiddelen het maar verstrekken, daar ik van heden op 10 dagen gerekent sal hongersnood hebben ¹

Het is pryselyk dat een ieder van het zynige sig bysonder gekwetten heeft, als eerstelyk alle officieren, en alle inlanders sonder exceptie dag en nacht gevigileert, en in onze approchen by regen en sonneschyn gewerkt hebben en alle bevelen naauwkeurig o₁ gevolgt.

Laatstelyk vind ik my genoodzaakt UEAg^{tb}. te verzoeken, daar myne quetsuur niet kan genesen, en tegenwoordig het been weêr slegter wordt, daar ik het dag en nacht heb moeten fatigueren. [het verdere schynt een verlof naar Soerabaya te beoogen].

¹ Uit berigten van Schophoff, te Oeloepampang, blijkt dat de rystvaartuigen tien dagen later nog niet waren aangekomen. Er ontstond gebrek, en het leger moest den 21e opbreken.

Onder deses schryven, komen reeds seer vele Bayoers, vrouwen en kinderen, op, om sich te subordonneren.

(w. g.) J. G. W. Heinrich.

In onser Comps. hoofdquartier in Bayoe,
den 12 October 1772.

P.S. Bappa Endo, het eerste rebellische hoofd, is gequetst. ¹

XXXI. De Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der Parra en Rade van Indiën aan Z. D. II. en de Bewindhebbers der Gen. O.-I. Comp.

Batavia, 31 December 1772.

WelEdele Hoogagtbare, enz.

Het heden aflopend jaar, enz.

De materie van *Java's Noordoosteust*, tot welkers verhandeling wy thans overgaan, verschaft ons in het tegenwoordige geen mindere maar veel aangenamer stof ter bedeeeling dan in 't voorleden jaar, althans zooveel onder het hoofddeel der *Inlandsche zaken*, speciaal het nieuw geconquesteerde district van Balemboangang betreft; want toen de daarin op nieuw ontstane onlusten door de bewegingen van eenen opgeworpen zoogenaamden geestelyke met zynen aanhang, de vrugtelooze attaque van hun schuilnest Baijoe, de bekomen nederlage der onzen en de vergeefsche hoop waarmede wy ons tot een spoedig einde dier troubelen geveleid hadden, gecommunicceerd, mitsgaders onze jongste dezen jare berigten van 19 Febr. en 14 April, en in 't byzonder by die van 20 Oct. UwEd.HoogAgtb. geadvisceerd hebbende, zoowel de twee nader gedane dog ook vrugtelooz afgelopen aanvallen tegen het voornoemde schuilnest, als de aan den Ed. Gouverneur van der Burgh gegeven ordres, niet alleen om door het byeenbrengen van eene grooter landmagt dan voorheen van inlandshen, gevoegd by de aanwezende ende tot secours dit jaar van hier naar Java gezonden 300 koppen Europesche soldaten, den vyand in

¹ Blijkens een nader berigt van Schophof, van 23 October, vlugtte dat „ eerste rebellische hoofd”, over Cradjagan, naar Noessa Barong.

zyne benting formidabeler dan bevorens aan te fasten en des mogelyk ten eenemale onder te brengen, dan wel zoo daartoe goede gelegenheid was, met hem een minnelyk vergelyk te tressen, maar ook om zig in persoon te begeven naar den Oosthoek, voornamentlyk ten einde alles van naby te dirigeren en te werkstelligen wat tot een reputatieusten uitslag voor de Maatsy. van die troubelen zoude worden vereischt, — mogen wy thans niet slechts de verjaging der rebellen uit, maar ook de dadelyke overmeestering door de onzen van hun voornd. schuylnest Bayoe bedeeien, waartoe zekerlyk de dood van den gewaanden Pangerang Willes en verscheidene van der rebellen minder hoofden, de onwilligheid der Baliers om zig hunner meer aan te trekken, het overgroot gebrek aan levensonderhoud en de menigvuldige sterften onder henlieden, schoon de opgaven dier uitersten niet van vergrooting zyn vry te pleyten, niet weinig, maar ook veel heeft gecontribueerd de personele presentie des Gouverneurs in den Oosthoek en de door Z.Ed. gestelde ordres; want den 4den October te Sidajoe zynde gearriveerd, en na een gehouden abouchement met den gezaghebber Luzac over den toestand der zaken in Balemboang, ontwarende, dat men zig alleen bezig hield met door kleyne commando's den voorraad der rebellen te vernielen, en men met de hoofdzaak zelfs nog niets gevorderd was, mitsgaders niet scheen te denken om van 't nog goede weer en bruikbare wegen tot transport van vivres, arthillerie en dies meer, item van de byeengebragte groote 4200 krygers een gepast employ te maken, eer het sayzoen, en den inlander ziek en mismoedig geworden, verliep, en het hoofdoogmerk, de herstelling van de rust en vrede trachtete te bereiken, de noodige bevelen gesteld hebbende, om de zaken als daartegen geen wettige redenen pleyteden met allen spoed en zonder de minste tardance voortaan door te zellen, heeft de executie derzelve en de ieverige voortgang van het intusschen begonnen beleg tegen Bayoe dat gewenscht gevolg gehad, dat de onzen den 11den dier maand den vyand zoals even gezegd yst dat schuylnest gejaagd, en hetzelve overmeesterd hebben, by welke gelegenheid 6 stukjes geschut zyn veroverd en 4 koppen der rebellen gesneuveld, terwyl kort daarna 264 mans, vrouwen en kinderen krygsgevangen gemaakt, en de resterende de vlugt genomen hebbende, door eenigen uit de onzen agtervolgd, mitsgaders de noodige ordres gesteld zyn, die wy geapprobeert, en op welkers executie wy

by ons schryven aan den gouverneur van der Burgh van den 5den der voorl. maand nader hebben aangedrongen, om niet alleen alles 'tgeene by of omtrent Bajoe mogte te vinden zyn, waarvan de rebellen zig ter hunner hernesteling zouden kunnen bedienen, maar ook, gelyk sedert volgens des Gouverneurs berigten van den 19den November reeds was geschied, die sterkte zelfs (wyl men aan die te Oeloepanpang en Cotta in Balemboangang ruim genoeg heeft) tot den grond toe te demolieren, en zoolang men de hoofden op welkers koppen premien zyn gesteld, niet bemagtigd had en den vyand zig in de gebergten ophield, door gedurige patrouilles te doen waken dat hy zich niet weder hier of daar verschanste; met verder goedkeuren van de bevolen voorzigtigheid aan den Capitein Lieutenant Heinrich in de door hem geproponeerde te huiswaartzending van eenige inlandsche krygers, te weten om daarinne niet te voorbarig te zyn, en de Madurezen, Sumanappers en Pamacassangers als de dapperste het langste aan te houden, dog de meest lafhertige Sourabayers en andere Javanen het eerste te laten terugkeeren, ingeval zy met volle gerustheid zouden kunnen worden gemist.

De resident te Oeloepampang Schophof onvoorzigtig genoeg geweest zynde, om per een chialoup de voorsz. 264 krygsgevangenen naar Sourabaya te zenden, is hy deswegen naar merite dog ook maar met eene ernstige reproche gecorrigeerd, en hem aangeschreven om de opkomenden onder een gepast wantrouwen vriendelyk te ontvangen en wel te behandelen, t geen nevens de provisionele verdeelde plaatsing derzelven onder de regenten aldaar, by ons mede voor wel gedaan aangemerkt is; en schoon wy de daaronder zig bevonden hebbende mans allen naar verdiensten als rebellen zouden hebben kunnen doen straffen, hebben wy egter den zagten weg voor dien van rigneur prefererende, den Gouverneur aangeschreven om de voorsz. krygsgevangenen en degenen die als zoodanig successive reeds naar Samarang waren opgezonden, ten eersten vry en liber weder naar Balemboangang te laten terugkeeren, te weten zooverre zy daar mogten te huis behooren en niet als hoofden der rebellen maar als verleid te considereren waren, mitsgaders order te stellen tot derselver vriendelyke behandeling, om daardoor te bewerken dat zy in 't gezag der Maatsy. over hen volkomen genoegten mogen nemen, en voor te komen dat dit district niet geheel ontvolkt bleef, waarvoor anders te meer bedugting

was, om 't weinig succes dat de Ed. van der Burgh zig volgens desselfs schryven van den 7den Maart dezes jaars beloven dorst, van de toegezegde verstrekking van twee Spaansche realen aan elk van de eerste die in 't Balemboangsche zich zouden willen nederzetten.

Wyders mogen wy ons niet dispensereren om uit de jongste berigten des Gouverneurs nog by deze aan te halen, dat er zig zedert de inneming van Bajoe tot 7 November al 2505 zoo mans als vrouwen hebben komen onderwerpen, en dat er onder de krygsgevangen gemaakten 33 bevonden zyn te wezen slegte en suspecte knapen, tot welkers verzending naar Banda wy onze toestemming gegeven hebben, mitsgaders dat, schoon de Mandharezen, tegenwoordige bezitters van het in 't begin dezer nieuw ontstane troebelen in der vyanden handen gevallen eiland Noessa, werwaards naar de gerugten een voornaam hoofd der rebellen, Bappa Eudo genaamd, zoude zyn gevlugt, maar welken de correspondentie met de overige weerspanningen door de versterkte posten te Lamadjang, Djember en Panaroe kan afgesneden wordt, zig nog niet hebben willen onderwerpen, waartoe nogtans na 't begrip van den resident Schophof alle hoop niet verloren schynt, wy egter by onze aparte van den 3den dezer, contrarie den voorslag van den gezaghebber Luzac, hebben geordonneert niets op dat eiland te ondernemen buyten onze speciale qualificatie, en aangeschreven dat, indien de noodzakelykheid absoluut mogt vereisshen dat de Mandharezen van daar wierden verjaagd, dan onze toestemming daartoe alvorens moest worden gevraagd, dewyl de gevaarlyke gesteldheid der stranden tot het aandoen van dat eiland, ongerekend de toen reeds ingevallen regentyd, het doen eener onderneming tegen hetzelfde geheel ongeraden maakt.

Ook mogen wy niet voorby alhier nog te noteren, dat de jongste onlusten in Balemboangang, zooals ook van den beginne aan al is gedebiteerd, inderdaad haren oorsprong schynen genomen te hebben uit een opgevatten haat van het gemeen tegen de over hun district aangestelde Javaansche regenten, althans het onbewezen is en blyft, dat de gewezen eerste regent Carta Nagara zich ooit aan eene kwade behandeling zyner onderhoorigen heeft schuldig gemaakt. Uyt welken hoofden, en om zyne betoonde aankleving aan de belangen van de Comp., wy by de vacature van het regentschap over Malang en Antang door de dimotie en verzending onlangs van den suspect

geworden Rongo Lawe, niet gehesiteert hebben hem daarmede op 's Gouverneurs voordragt te begunstigen, mitsgaders den tweeden Jaxa Nagara, zooveel wy weten zig ook altoos trouw gedragen heeft, hebben de opkomelingen egter, zoo de berigten willen, een weerzin tegen den laatsten, die provisioneel alleen over hen geregeerd heeft, laten blyken; en wy hebben daarom niet alleen geaprobeerd dat de Ed. Gouverneur de noodige last aan den gezaghebber Luzac tot een naauwkeurig onderzoek naar de waarheid der zaak en 's regents gedrag gegeven, en order gesteld had om, zulk waar bevindende dog anders niet, den regent onder 't een of ander voorwendsel in 't vriendelyke tot de afkomst naar Samarang te persuaderen, en als er een ander zou moeten worden aangesteld, intusschen om te zien naar een bekwaam man tot regent, des mogelyk uyt de Balemboangers zelfs, die by 't gemeen bemind was, en de apparentie voor zig hadde dat hy de Comp. getrouw zou zyn; maar ook by ons schryven van den 3den dezer 't doen van eene voorzigtige keuze in dat gewigtig stuk met allen nadruk den Gouverneur gerecommandeerd, om de wille van den invloed, die deselve op 's Comps. gerust bezit van Balemboangang hebben moet.

Dit het zakelykste zynde, wat wy omtrent Balemboangang voor het tegenwoordige te melden hebben, en nadere berigten verwagtede, willen wy hopen, dat de zoo lang gewenschte rust en vrede nu eindelyk eens compleet zal wezen hersteld, en dus volgens de door ons geaprobeerde propositie van den Capt. Luit. Heinrich, door kundige lieden zal kunnen geschieden eene generale visite in het gansche district van Balemboangang, om het noodige te reguleren en op te nemen, mitsgaders wy dan ook spoedig de pachten der sabandharyen aldaar, te Lamadjang, Panaroekean en Malang, die om den toestand der zaken na onze daartoe gegeven permissie by de dezer dagen te Samarang gehouden Javasche verpagting vooreerst onopgeveild gebleven zyn, en de contingenten mitsgaders water meer zal vereischt worden, te bepalen als wezentlyke vermindering van de lasten van dit conquest; middelerwyl dat wy Balemboangang verlaten, om ten vervolge deser materie en relatief tot deze kust in 't algemeen te noteren, dat deselve van eene goede constitutie jousseert, en de *Vorsten* niet alleen ten aanzien van elkander in de allergewenschte dispositie schynen te verseren, dat de jonge

Prins van Madura allerwege zyne welgezindheid betoont, en Pangerang Aria Mankoenagara tot zyn pligt wedergekeerd, ook geen vreeze overlaat dat men iets dangereus van hem zou te verwagten hebben, van 't een en ander tot enkele staaltjes alleen zullende bybrengen de gracieuse en welmeenende wyze, op welke de Gouverneur by zyn aanwezen aan de hoven gerecipieert en weder van daar gescheiden is, de dadelyke afdoening van de questie over een deel van 't land Tamman en Serenang, die nu beiden aan den Keizer behooren, en de betoonde genegenheid van beide de vorsten tot eene verevening der nog subsisterende negorys-verschillen ¹, waartoe na des Gouverneurs gedaan en door den Keizer en den Sulthan geampteeterd voorstel, de geroofde en verdeelde, dog niet geleverde landen dadelyk aan weerzyden overgegeven, en de verdere plaatsen die in het door schrappen en doorhalen zeer duister geworden boek van Cleppoe, waarnaar de eerste verdeeling der landen is geschied, niet bekend stonden onder wien zy actueel waren, latende possederen, daarvan en van alle verdere landen, negoryen en plaatsen, die door elk der vorsten wierden bezeten, nieuwe registers zouden geformeert, om vervolgens van alle fouten gezuiverd zynde, verzegeld te worden.

Wyders het prompt fournissement van den Madureeschen prins van een goed getal hulptroepen tot de Balemboangsche expeditiën, en laatstelyk omtrent Mancoenegara niet alleen de immediate uitlevering van een by hem schuyfplaats gezogt hebbend vrouwspersoon en van twee cranans of geestelyken, die onder meer in dit voorjaar het Tinkelsewoesche ontrust hebben, dan waarvan men zedert de apprehensie van deze hoofden niets meer vernomen heeft, maar ook inzonderheid Mancoenegara's plegtig en in de tegenwoordigheid van verscheidene personen te Soeracarta gedane belofte en verzekering van zynen eerbied voor den Keizer, en niets te zullen doen dan dat billyk en van zyn pligt was, mitsgaders zig ook in opvolging van dien op de gewone Keizersdagen, en voorts wanneer het den Keizer mogte behagen, ten Hove verschynen, wyders met de districten van Pandjerlan en Pamardyn ², als die bekomen mogte, te vreden houden en van alle verdere pretensien afzien zoude ³, en zoovoorts . . .

¹ Zie den Decemberbrief van 1771.

² *Pamardyn* of *Pamardeen*: district in Banjoemaas.

³ Zie omtrent dit punt de Memorie van van der Burgh, hierachter, § 15.

Dan, hoezeer wy ons van deze favorabele gesteldheid der zaken op Java niet dan de gelukkigste gevolgen beloven kunnen, en met den Ed. van der Burgh wel willen vertrouwen dat een van beide de Vorsten nimmer tegen de Maatsy. of niet ligt tegen elkander iets zouden ondernemen; indien de ondervinding niet geleerd had dat de wankelbaarheid der Javaansche prinsen hen somwylen heeft gebragt tot zaken, waarvan men zich den schyn naauwlyks had kunnen verbeelden, en die op de algemeene rust en vrede geen geringen invloed hadden gehad, mitsgaders niet geheel buiten eenige bedugting verseerden, dat het afsterven van een der vorsten, vóór Pangerang Mankoenagara, nu zy beiden wettige erven hebben ¹, van nadeelige gevolgen zoude kunnen zyn, in aanmerking van zyn vermogen, indien hy door de Comp. met eene bepaling op de successie der Keizer- en Koninglyke waardigheden te maken, niet tydig geprevenueerd wierde; hebben wy, de noodzakelykheid daarvan penetrerende, ook de noodige schikkingen daartoe beraamd by ons secreet besluit van 27 November ², en nadat zulx geschied was, dat den Ed. van der Burgh ter kennis gebragt by ons schryven aan Z. E. van den 3 dezer, met ordre, dat (by) de gevaarlyke krankheid en apparente ontslapping van een derzelve, en *niet eerder*, de hem gesloten toegezonden en behoorlyk gesuperscribeerde brieven, waarin deze onze dispositien zyn vervat, zouden geopend, en conform dies inhoud in het stuk der successie moeten gehandeld, mitsgaders wyders betragt worden hetgeen denzelve verder by onzen gemelden aparten brief is voorgeschreven.

¹ Het enige echte zoontje van den Keizer was toen vier jaar oud. Zie hiervoor blz. 92.

² Dit besluit is evenmin te vinden als de aanschrijving, die daaruit is voortgevloeid. De voorschriften omtrent de erfopvolging van den Keizer en den Sultan en de daarbij te volgen handelwijze, mogten door den Gouverneur van Java wel gelezen, maar moesten door dezen gesloten bewaard worden. De eerste residenten te Soeracarta en Djoejocarta ontvingen soortgelijke verzegelde aanschrijvingen, waarvan zij zelve niet eens kennis mogten nemen, vóórdat het overlijden van een der vorsten daartoe aanleiding zou geven. Hierin werd door de regering te Batavia geheel de raad van Ossenberch gevolgd (zie blz. 37, 38).

Die uiterste geheimhouding belette echter *Hageman* niet, te schryven dat „den 1 December 1772 de erfopvolging door de Hooge Regering bepaald werd”, hetgeen in het daar voorkomend verband niet anders beteekenen kan, dan dat dit geschied zou zijn in overleg met den Keizer en den Sultan. Zie ook *Veth* „Java” II, blz. 506.

Dewyl het district van Panaroekan, dat aan den Soerabayaschen Capitain der Chinesen, blykens ons secreet en by de dispositien op de memorie door den voormaligen heer Gouverneur Vos . . . genomen besluit van 27 Sept. 1771, tot nader order voor 500 Rds. 's jaars in huur afgestaan is, door de in het Balemboangsche subsisterende tronbelen voor een groot gedeelte ontvolkt, en bovendien door de heen en weertrekking der inlandsche hulptroepen veel geleden had, hebben wy den gemelden huurder op zyn verzoek en 's Gouverneurs voordragt gepermitteerd, dat de huur en dus ook de betaling zouden gerekend worden niet in te gaan; wyders ook door de vacature van het Pamacassangs regentschap, de daaronder voor eenige jaren om dewille van den overleden Panembahan van Madura gestelde eilanden Kiangiang, Sepoedie, Sapandgang en Gelengenting, daar het nu zonder iemands nadeel geschieden konde, weder als voorheen onder Sumanap gesteld, mitsgaders een nieuwen regent in stede van den overleden over Pamacassang geëligeerd

Cheribon. Dat onder de residentie Cheribon het district Tjamies dit jaar door zware overstromingen, en dat van Soekapoera door water en vuur beide van den hemel jammerlyk zyn bezogt geworden, hebben UwEd.H.Agtb. reets by onze jongste eerbiedige bedeeld; en zedert de volgende byzonderheden omtrent de instorting van den Zwavelberg vernomen hebbende, mogen wy die UwEdh. niet onthouden.

In den middernacht tusschen de 10 en 11 Augustus dezes jaars, vertoonde zig rondsom den ingezakten berg, by den inlander Papan-daijang geheeten, een buitengemeen heldere ligte wolk, die den ganschen berg bedekte, en in denzelven besloten zwavelstoffen moet aangestoken hebben; althans kort daarna en voor dat de op 't gezigt der vurige wolk verschrikte, aan den voet en in 't hangen van den berg wonende menschen den tyd hadden, om zich met de vlugt te salveren, stortte de berg op een afstand van drie uren in 't rond met zulk een ysselyk onderaards geweld in, en dat het aardryk gelyk weinige ontkomenen zulk gezien hebben, als de zeegolven zig bewoog, mitsgaders zoo eene menigte vuurballen op eens uitwierp, dat daardoor tot op zeven uren in 't rond op vele plaatsen brand veroorzaakt is, 39 negoryen daardoor geheel vernield, 2140 menschen van 's lands ingezetenen, ongerekend het onbekend getal der vreemdelingen, ellendig omgekomen, 1500 stuks hoornbeesten, veel

ander vee, paarden, pluymgedierte, capriten, &c. geheel onder den grond gedolven en verbrand, en de capas- of katoen en indigo-kweekeryen aldaar, mitsgaders een nog grooter quantiteit coffyplantagen in 't byzonder geruineert zyn ¹;

Bantam (ten belange van) UwEdh. by onzen eerbiedigen van den 14 April dezes jaars, betreffende de inlandsche zaken, bedeed hebbende (het ontbieden) van de hoofden der twistende negorysvolkeren en eenige andere naar de hoofdplaats van dit commandement, mogen wy deswegen thans hare bevrediging door decisie des Sultans, de goede rust waarin zich sedert alles bevindt, met de apparentie tot deszelfs bestendigheid, . . . noteren, en ten regarde der producten melden, dat . . . de pepertuinen allen in eene zeer voordelige situatie bevonden zyn . . . en gelyk hier uit evident consteert, dat de cultuur van deze de Compagnie zoo nuttige korf alhier zeer wordt behartigd, hebben wy ook een gegrond vooruitzigt voor deszelfs vermeerdering door het verzoek van 115 huisgezinnen, te zamen uytmakende 500 menschen, van de Engelsche negory Tenoban ², die door de harde behandelingen der Britten, van hen waren wars geworden, om weder als voor dezen te mogen worden toegelaten onder de gehoorzaamheid des Sultans, en zig in de Lampons te mogen nederzetten ter culture van de peper

Betrekkelijk tot het ressort van *Batavia* vinden wy ons verplicht UwEdh. kennis te geven, dat eenige inlandsche bannelingen ten eilande *Edam*, te zamen gerot zynde, den 29 Mei op den vollen middag den Commandant van dat eiland Jan Albert Engel en nog eenige andere Europezen deerlyk vermoord, anderen zwaar gekwelst, en voorts het voornemen gehad hebben om alles wat leven ontvangen had te massacreren, en het eiland te overmeesteren; dan, dat zy in de volvoering van dat dessein door de presentie en stoutmoedigheid van den ondermeester Pieter Roukens, den baasbaander Lodewyk Jonas en anderen, zelfs van de bannelingen, verhinderd en vervolgd zynde, de meesten humner, ten getale van wel 89 stux,

¹ Deze eenige bekende vulkanische uitbarsting van den Pepandajan is beschreven in de „Verh. der Holl. Maatsch. van Wetenschappen”, deel XIV, en nader toegelicht door *Jungkuhn* „Java”, tweede deel.

² Vermoedelijk eene negorij onder Engelsch bestuur in Lampung Silleboe.

de wijk hebben genomen naar de aan het zeehoofd van 't gemelde eiland liggende tanjongpoer, die met geweld bemagtigd en daarmede oostwaarts opgestoken zijn, zonder dat men ongeagt de gedanc recherches . . . sedert iets van die booswigten gehoord of vernomen heeft

XXXII. De Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der Parra en Rade van Indie aan Z. D. H. en de Bewindhebbers der Gen. O. I. Comp.

Batavia, 31 December 1773.

WelEdele HoogAgtb. enz.

De scheepen Beekvliet enz.

Java. By onze successive brieven van den 29 January, 29 April en 26 Oct. jl. UwEd. HoogAgtb. bereeds schuldpligtig hebbende gepraeadverteerd van den verbeterden toestand der zaken in het landschap Balemboangang, en in dezen omstandiger verslag zullende doen van al hetgeen ons by de adviesen der ministers en bedienden, sedert primo January deses jaars van *Java's Noord-Oostcust* ontfangen, van aan- of opmerking is voorgekomen, onder aanhaling teffens van onze derwaarts geëxpedieerde ordres, brengen wy UEd.H. aangaande de *Inlandsche zaken* met onderdanig refert aan het genoteerde by voormelde onze brieven, ter gerespecteerde kennisse, dat wy weer mits gebrek aan volk tot nog toe onvermogene zyn geweest, de door den Ed. Gouverneur van der Burgh geproponeerde expeditie tegen het eiland Noossa voortgangh te laten nemen, en het ons overzulk tot heden niet mogt gebeuren om UwEd.H. de lang gewenschte rust en vrede om dien oord te bedeelen; maar in het Balemboangsche zelfs egter alles van langzamerhand ten goede schynt te schikken, en weder verscheiden der wederspannigen in de handen der onzen gevallen zyn, van dewelken wy zeker te Samarang in detentie zittend voornaam hoofd, genaamd Bappa Larat, ad vitam naar het Robben-eiland, eenigen naar Ceylon en anderen naar Amboina hebben gerelegeerd, mitsgaders den Ed. Gouverneur van der Burgh met renovatie onzer voorjarige ordres aangeschreven, om zulke krygs-

gevangenen, die niet als aanvoeders der rebellen maar veeleer als verleid geconsidereerd dienen te worden, nevens de opgekomen onderwerpingen ten spoedigste naar Balemboangang te doen terugzenden, ten eynde dat conquest niet al te veel van volk ontblood raake en de schaarsheid aan levensmiddelen nog meerder toeneme, die door het stilstaan van den landbouw zoodanig de overhand genomen had, dat de inwoonders gedeeltelyk geretireert waren naar Passarouang, van waar de gezaghebber in den Oosthoek gerecommandeert is, hun zooveel mogelyk door zagte middelen te verwyderen. De gestelde ordre door den Ed. Gouverneur van der Burgh tot completering van de in het Balemboangse om de wille van de zwakte der Europezen zeer nuttig geoordeelde drie compagnien Oosterlingen, zoo om de nog zwerfende rebellen den pas om de west af te snyden, als de afgevallen eilanders van Noessa te kunnen afkeeren, ingevalle zy iets naar den kant van Lamadjang mogten willen ondernemen, hebben wy als voorzigtig aangemerkt, en geapprobeert de adhortatie aan Oeloepampangs resident Schophof om den Gusty of Landvoogd te Baly-Tjembrana over het verleenen van protectie aan een party tot hem overgelopen Balemboangers eens als uit zig zelfs te onderhouden, en op de overgave derzelve aan te dringen, of hem by 't contrarie te waarschuwen voor de gevolgen, die uyt zyne weygering konnen ontstaan, wanneer wy indertyd kennisse daarvan mogten krygen, zoo mede het aan den gezaghebber in den Oosthoek op zyne bedenkingen, als of de hoofdrebellen naar der Vorsten landen zouden zyn geweken, toegepast antwoord, dat indien hy daaromtrent eenige zekerheid wetende en opgeven kunnende op welke plaatsen zy zig ophouden, men er dan onderzoek naar zal tragten te doen, maar anders niet, alzoo wy met den Ed. van der Burgh ongeraden agten op al zulke losse gronden over die vlugtelingen beweging te maken.

Voorts ons bezyden den aparten brief van den Gouverneur van den 26en Aug. passato toegeschikt zynde een door den gezaghebber in den Oosthoek, den opperkoopman Luzac, aan ons gerigt schriftuur, houdende desselfs consideratien over de aanstelling tot Regent in het Balemboangse van . . . Maas Alit, en hetgeen hy sustineerde, dat ten aanzien van de wyze op dewelke gemeld district bestierd behoorde te worden, om de Comp. aldaar oen gerusten zeet te bezorgen, verder bewerkstelligd diende te worden, verzeld van een

extract Oeloepampangsen brief van 30 Juny bevorens, sprekende over onze by apart schryven van 14 Mei ll. aan den Ed. Gouverneur van der Burgh gegeven last, om uyt consideratie van de buytengemeene slechte situatie dier plaats, gevoegd by de gansch onvoordeelige beschryving door den resident Schophoff by brief van 14 Maart, en de continueel aldaar grasserende ziekten en sterfte onder Europeesen en inlanders beiden, waardoor de resident zelfs bedugt was dat alle de Balemboangers uytsterven zouden, als het maar immers raadzaam geoordeeld wierd, tot conservatie van ons eygen volk, ze haast doenlyk van daar te verhuizen, en nadat alles wat eenigzints tot gerief van quaadwilligen kon verstrekken, verdelgd en door het vuur vernietigd zoude zyn, met den geheelen omslag van Oeloepampang op te breken, om die naar het gezondste terrein over te brengen en aldaar possessie te blyven houden, wanneer vermeend mogt worden behalve de werkelyk met militairen versterkte plaatsen in het Balemboangse nog eene andere noodig te wezen; mitsgaders onder diverse tot dit onderwerp relative bylagen, ook een berigt van de commandanten te Passarouang en Adirogo, den Lt. militair Adriaen van Reyke en vaandrig Frederik Fisser, continerende hunne gedagten hoedanig het eiland Noessa met vrugt geattacqueerd zoude kunnen worden; hebben wy, delibererende over den inhoud dier schrifturen, na rype overwegingen van al het daarby voorgedragene, in onze vergadering van den 7den dezer, uyt aanmerking van het te kennen gegeven verlangen des volks om gedagten Maas Alit tot hun regent verheven te zien, op de schriftelyke propositien van den onderget. Gouvern. Generl., by resolutie van dien datum geinsereert, goedgevonden en den Ed. Gouverneur van der Burgh dien conform by aparte letteren van den 13 daaraanvolgende gedemandeerd:

Eerstelyk, om Maas Alit zonder eenig langer vertoef van Madura naar Soerabaya te laten overkomen ¹, en hem door den gezaghebber

¹ Gouverneur Generaal en Rade hadden onder dagteekening van 2 Maart den Gouverneur van Java's Oostkust aangeschreven:

„ Indien UEd. mogt bevinden, dat Maas Alit, die voor een broeder der tegenwoordige weduwe van den panembahan van Madura bekend is, en gereporteerd word uit de Balemboangers te zyn gesproken, aan de noodige requisiten om hoofd van Balemboangan te zyn beantwoordde, qualificeren wy UEd. om tot diens aanstelling als Regent van Balemboangan over te gaan, en hem toe te voegen twee

Luzac in persoon naar Balemboangang te doen conduiseren, om aldaar niet alleen al aanstonds tot regent van het geheele Balemboangse land aan- en den volken als zoodanig voor- gesteld te worden, maar ook zonder hem, na het wonderlyk sentiment van den gezaghebber voormeld, tot het Mahometaans geloof te persuaderen, veelmin hem of zyne aanstaande onderhoorigen daartoe te dwingen, nog zig met het verdryven van priesters te bemoeien, welke menschen wy gelast hebben ongestoord in het oefenen hunner godsdienst te laten; tot bepattys en geensints als voogden toevoegen de twee ons als volkomen genoeg blyvende geven tot die waardigheid voorgedragen mantries, met name Bawa Laxana en Soeroe Koentjie, nadien Maas Alit tegenwoordig den ouderdom van 17 à 18 jaren bereikt hebbende, zelf in staat is om de regering te aanvaarden, en wy naar de gedane opgave oordeelende, vermenen ons op de getrouwigheid van de voorzegde twee mantris te mogen verlaten; niettegenstaande de gezaghebber Luzac den laatstgemelden als hebzugtig heeft beschreven en daarom van gevoelen is, dat men hem te Soerabaya, wyl hy daar eygentlyk tehuis behoort, diende te employeren, en uyt drie door hem opgenoemde getrouwe Mantries de beste tot bepatty te verkiezen, dat wy gedeclineert hebben, tenware het gedrag van Soeroe Koentjie zulx in het vervolg noodzakelyk mogte maken, met ordre om terstond aan Maas Alit by zyne installatie te laten overgeven een voor hem aan den Ed. Gouverneur van der Burgh overgezonden acte, waarby wy hem hebben vereerd met den Titul van Radeen Tommongong, onder promesse van hem by aanhoudende fideliteit tot hooger digniteit te zullen verheffen.

Ten tweeden, om op Crajagan, met relectie van des gezaghebbers voorstel, eenlyk en vertrouwd man met den titel van Ingabey te plaatsen over de aldaar domicilium houdende volkeren, zoo ook te Katapan over de by de consideratien van Luzac opgetelde landen,

getrouwe pepatties; aangesien het meer dan tyd wordt dat de onderworpeelingen gesteld worden onder een hoofd naar hun genoeg, en er buiten voorn. Maas Alit niemand gevonden word die tot het regentschap met genoegzaam fundament schynt te kunnen worden voorgedragen."

Het regentschap Tjinkelsewoe was opgehouden, ten einde den uit Balemboangan te verwyderen Jaxa Nagara een goed heenkomen te bezorgen.

Zie verder den December-brief van 1774.

en vooreerst op Crajagan eenige inlandse militairen te laten, met vermindering van het voorgedragen getal der inlandse zeevarenden op de door ons tot het doen der bekruisingen voor Balemboengang toegestane vier prauwmajangs, van 16 a 20 stuks tot 12 stuks op ieder, nevens zes Europeesche matrosen en een quartiermeester.

Ten derde, om in stede van het door den gezaghebber geproponeerde Panassa, tot hooftpost te verkiezen het met twee uitwateringen in zee en een gezonde lugtstreek begunstigde Banjoe Alit, gelegen in het midden van dat landschap, niet verder dan een quart uur gaans van den oever der zee, en aldaar vooreerst maar aan te leggen een gepallisadeert werk van inlandsch of Lariehout, dat volgens de berigten van den resident Schophoff vyf jaren dienen kan en afgebragt worden langs de zoute rivier, voorzien van tien stukken kanon, en gemaakt naar het plan dat wy hier door den majoor der arthillery en ingenieur Gideon Dulez van een diergelyke sterkte in gereedheid hebben laten brengen, en den Gouverneur toegeschikt is. De bezetting dezer sterkte hebben wy bepaald . . . in 't geheel op ruym 70 Europese en 40 inlandse loontrekkende dienaren, en daarby nog gevoegd twee . . . prauwmayangs.

Ten vierden, om te Banjoe Alit buyten het voorschreven werk niets te extrueren dan de allernoodzakelykste gebouwen . . . tot men zal hebben ontwaard, hoedanig het volk en de zaken in het nieuwe conquest zig komen te schikken, en tot opbeuring van het verwilderd Balemboengang, dies verarmde inwoners in de eerste drie jaren van alle contributien vry te laten, 'twelk by de voorstelling van den geëligeerden regent door den gezaghebber Luzac in 't publiek moet worden bekend gemaakt.

Ten vyfden, om te Pakkum zoo dicht aan 't strand van dies uytstekende hoek als mogelyk en raadzaam zal wezen, een klein werkje van agt éénponders met een sergeantschap van Europeanen en een gelyk getal inlandse militairen, een kanonier en twee busschieters te plaatsen, ter observatie van het naauw tusschen Bali en Balemboengang, en deze maandelyks van Banjoe-Alit van het benoodigde te doen voorzien, mitsgaders de Balemboangers aan te moedigen om de houtwerken zoo voor dit en het voorgaande fortje als andersints vereischt wordende te kappen, en tegen een redelyken prys aan den resident te leveren.

Ten zesden, om in stede van het voorheen tot verblyfplaats der regenten gediend hebbende Bentjolok, hetgeen ons voorkomt te diep landwaarts in te liggen, den nieuwen regent te laten aanwyzen Cotta, Oeloepampang of de negory Packie Sieram, dan wel zoodanige andere plaats als met zyne inclinatie best zal zyn overeenkomende, en daar teffens met en by hem te laten post vatten eenige weynige Europese en inlandse militairen, onder een goed en landkundig sergeant, die wy hebben geordonneerd dat van het voorvallende aldaar telkens aan den resident communicatie moet geven, met bevel om Oeloepampang en de Cotta, wanneer niet van des regents verkiezing zyn, onder inlandse hoofden te stellen.

Ten zevenden, om ten belangen van het Westeyk gedeelte van Balemboangan, op de thans ieder op zich zelf zynde districten van Panaroekan, Sentong, Prajagan, Djember, Sabran of Rennes ¹, de door den gezaghebber voorgestelde aanwyzing van derzelve scheidingen, door gecommiteerden, indien de Ed. van der Burgh het noodig oordeelt of sulx niet bereets geschied is, te laten gevolg nemen, en alles op den presenten voet te houden, zonder te Panaroekan, naar het begrip van Luzac, een fortres te extrueren op de wyze als dat van Salatiga.

Ten agtsten, om de ryst, het wax, cattoen garen en de peper, die het land uytlevert, van de inwoonders in te koopen tegen de pryzen voor die producten op Java bepaald, dog het zout omstreeks Cradjagan vallende aan haar over te laten, om daarmede naar welgevallen te handelen.

Ten negenden, om van de inlandse militie zooveel af te danken als gemist kunnen worden, en de zulken aan te houden van dewelke men de beste verwagting heeft, mits daarby in acht nemende om zich niet in diervoege te verzwakken, dat men eene schielijk opkomende onderneming niet aanstonds zoude kunnen tegengegaan en doen verdwynen.
en wyders den resident Schophoff ernstig te bevelen, om den Regent en al het onder desselfs bestuur gesteld wordende volk met de meeste

¹ Vg. *Hageman* in het „Tijds. I. T. L. en Vk.“, IX, blz. 280, en *Bosch*, „Aanteekeningen over de Afdeling Bondowosso“, in hetzelfde Tijdschrift, Deel VI.

zagtmoedigheid en vriendelykheid te behandelen, om haar dus hare onderwerping en gehoorzaamheid aan de Comp. aangenaam makende, eene geruste inwoning toe te brengen, waardoor wy dan ook hopen dat de Maats. eindelyk in een rust en vredig bezit dezer conquisten zal worden bovestigd, en langs dien weg door den tijd zooveel mogelyk vergoeding erlangen van de ongelden, tot occupering derzelve en demping der vervolgens ontstane onlusten bekostigd; dat egter in de eerste drie jaren, door onze hiervoren aangehaalde ordre om de Baleamboangers gedurende dien tyd geen contributien op te leggen, niet meer bedragen zal dan hetgeen de pagt der vogelnestjes komt af te werpen, die in dit jaar aan den capitain der Chinezen te Soerabaja afgestaan is voor eene som van 1000 sp. Realen, en wy veronderstellen dat, nu maar eerst in trein is gebragt, wel ryzen zullen. Ondertusschen zyn wy ten opzichte van het eiland Noessa blyven persisteren by onze vorige ordre om hetzelfde eerst onaangeroerd te laten ¹, en wy hebben niet alleen zeer applicabel gevonden de toegepaste reproche door den Ed. van der Burgh aan den vaandrig en commandant te Adirogo Frederik Fisscher, die zig aangematigd had de tot de rebellen overgelopen en hem door het opgeworpen hoofd te Noessa, den Boginees Bappa Janie, toegezonden gewezen Djembers regent Kapologo, onder pretext dat denzelven niet levendig naar Soerabaya konde worden overgebragt, ten exempel van anderen, in koelen bloede te laten onthoofden; maar genoemden officier deswegen uit onzen name ook nader op 't ernstigste doen reprimanderen, onder aanschryven aan den Ed. van der Burgh om diergelyke premature, ongequalificeerde en zeer condemnable gedoentens, sub poene van onze uysterste indignatie, aan een iegelyk hy zy wie hy zy absoluut te verbieden. Dienende tot slot der Baleamboangse zaken, dat wy den voormaligen regent Jaxanagara, ingevolge zyn verzoek, als zoodanig hebben ontslagen, en den Ed. van der Burgh gequalificeerd hem de negory Parwodessa in het Passarouangse te laten aanwyzen, nevens de zynen met den landbouw ernerende, daaruyt zyn bestaan

¹ De kommandant van Adirogo was wel met het hoofd van Noessa Barong in onderhandeling getreden over diens onderwerping, en deze verklaarde zich zelfs bereid dat eiland aan de Compagnie overtegeven; maar het bleef te dier zake bij woorden. De uitlevering van den genoemden Kapologo was intusschen het gevolg der gevoerde briefwisseling.

te kunnen vinden en zyn dagen in stilte te eyndigen, alsook gecon-
descendeert in de aan ons voorgedragen instantien van den Gezag-
hebber in den Oosthoek en Bangers regent, om schadeloos gesteld te
worden wegens twee in den dienst van de Comp. en op de reyze
naar Balemboangang gestrande particuliere pantjallings

Hiermede overgaande tot hetgeen deze eust in 't algemeen betreft,
valt ons opzigtelyk de *Vorsten* te noteren, dat zig aan de Hoven
alles in een goede gesteldheid bevind, en de Sulthan in dit jaar weder
afgelegd heeft de in het voorgaande aan Z. H. uyt 's Comps. cassa
geleende 5000 sp. realen.

Door den Keyzer almede aan den Ed. van der Burgh en door
Z. Ed. herwaarts gezonden zynde een getal van twaalf zoogenaamde
Cramangs, heydensche heiligen ¹, allen afstammelingen van den
berugten Soerapatty, die met eene partij hunner aanhangers getragt
hadden der Vorsten landen te invaderen, maar door 's Keyzers troepen
tegengegaan, geslagen, gedeeltelyk gevangen genomen, en de overigen
met verlies van vele dooden van elkander verstrooid zyn, hebben
wy dezelve naar het eiland Edam laten overbrengen, om aldaar ge-
confineerd te blyven en aan de gemeene werken voor den kost dienst
te doen.

Om den al te diepen indrang der Chinezen op en langs Java te
beletten, en de strandregenten te diverteren van het te zeer by hun
ingeworteld quaad om hunne negoryen en landen tot bezwaar voor
den gemeenen man aan die natie te verhuren, hebben wy de resi-
denten van Banjermassing en Palembang gelast om, in observantie
van het gestatueerde by placeaat van den 23 Juny 1758, met de naar
Java vertrekkende vaartuigen aan geen meer Chinezen passen te
verleenen, dan aan drie à vier personen met elk vaartuig, buiten die
welke tot de equipage gehören.

Toucherende de residentie te *Cheribon*, mogen wy niet voorby
UwEdH. reverentelyk ter aandagt brengen, dat de langdurige droogte
gedurende dit jaar aldaar een considerabele sterfte heeft veroorzaakt,
gelyk blykt uyt den brief van den resident Nyvenheim van den

¹ Deze beteekenis ligt niet in het woord *Craman* opgesloten. Zie blz. 175,
noot.

Men heeft hier derhalve te denken aan Hindoesche geestelijken, die tevens
opstandelingen waren.

16den Oct. pass., waarby het getal dergenen die dagelyks in het vlek aldaar begraven worden, op over de 50 personen begroot, dog waaromtrent na zyn nader schryven van 25 dezer eenige vermindering wierd ontwaard, zynde van de Princen door den dood ook weggerukt Sulthan Seppoe, den 13den der evengem. maand, en 18 dagen later of op den 1sten November de Panembaham, in welk ers eersten plaats de tot Zyn Hoogheids successeur benoemde pangerang Depatty Anum¹ door den resident op onze by brief van 19 October verleende qualificatie, den 25sten daaraan den volke als haren Sulthan voorgesteld, en gesteld is in de possessie van alle landen en volkeren, door wylen zyn Heer vader bezeten, onder voorhouding van zyne verpligting tot nakoming der contracten; waaromtrent hy verzekering heeft gegeven en zig verbonden tot fournissement van hetgeen door zyn overleden vader na volgens de pro dato gemaakte bepaling is gecontribueerd. Maar de Panembahan, die zonder mannelyke descendentes is komen te overlyden, heeft twee dagen vóór zyn dood aan den resident inhandigd een testament, by 't welke hy buiten zyn pouvoir tot desselvs opvolger in zyn vorstendom genomineerd had zyn tot universeel erfgenaam geïnstitueerde kleinzoon Pangeran Cheribon, oud 23 maanden, een zoon van een Arabisch priester in huwelyk by des Panembahans dogter verwekt; welke dispositie wy als onwettig en onbestaanbaar hebben gehouden, eensdeels, omdat de Panembahan, volgens de conventie tusschen de Comp., Hem en de overige Cheribonse Prinsen den 18den January 1752 gesloten, daartoe niet gequalificeerd geweest, en ten anderen ter zake genoemde Pangerang Cheribon naar de oebaja's of 's lands wetten niet admissibel tot de waardigheid van zyn grootvader, als geen Jantana of van het mannelyk oir afkomstig wesende, op welk fundament de Sultans Anom en Seppoe by twee aan ons geschreven brieven ook beweerden dat hy tot het vorstendom niet gerechtigd was, solliciterende te gelyk ieder afzonderlyk om in 't bezit van het Panembahanse ryk te worden gesteld. Dit een en ander by ons in overweging genomen zynde, oordeelen wy best en raadzaamst, wyl er geen wettige successeur tot het aandeel van den Panembahan kan worden gevonden, al wat door denzelfven was beheerd en bestierd, te laten overgaan aan de Sulthans Anom en Seppoe in twee gelyke

¹ Zie blz. 181, 1 a, en 187.

deelen, zoowel wat de landen als de 1000 tjatja's concerneert, en ook zoodanig haar ter contributie op te leggen hetgeen is opgebragt door den defuncten Panembahan, van welk ons op den 19den November genomen besluit wy den Resident nevens de Sulthans by brieven van dien eygensten dag hebben geadverteerd, en den resident gelast om door de installatie van de Sulthans Anom en Seppoe in hare nieuwe bezittingen, de zaken ten eerste ten effecte te brengen; nadat door dezelve zullen wezen gepasseert twee actens obligatoir, waarby zy niet alleen bekennen in dank van de Comp. te hebben ontvangen de haar ten deel gevallen landen, met eene specificque bekendstelling van de namen derzelve, als ook de regalia onder den Panembahan gehoord hebbende en de 1000 tjatja's, of 500 ieder, maar boven des heiliglyk beloven de verschuldigde trouwe aan de Maatschappy, de bestiering dezer hun toegedeelde landen en volkeren na de daarvan subsisterende wetten en gewoontens, om promptelyk te zullen opbrengen alle zoodanige 's lands producten als waartoe de Panembahan volgens de contracten gehouden is geweest; zullende door deze onze schikkingen, zoo wy vermeenen, vele disputen weggenomen en 's lands- en volkswaren, ook het interest van de Maatschappy bevordert worden, waarop den resident is gerecommandeert steeds reflexie te slaan, onder aanschryvens dat, vermits de nagelaten goedertjes van den Panembahan hem in zyn privé toebehoord en geen betrekking hebben tot het ryk, wy wel mogen lyden dat dezelve aan zyne nagelaten dogter, die almede na het afgaan van ons voormeld schryven is komen te overlyden, afgegeven en dus onverdeeld gelaten worden.

Door de buitengemeene lange droogte, waarvan wy hiervoren spraken, zyn niet alleen eene menigte menschen ten grave gedaald; maar door den invloed, die dezelve op de gewassen des velds gehad heeft, is de rystcultuur in 't Cheribons district byna geheel niet of ten minste zeer slecht geslaagt, en de inzaam der producten in 'tgeneraal van een soberen aanschouw geworden

Bantam betreffende, dienen wy vooraf onder de inlandsche zaken, dat de Abongders de 15 paggerdewase krygsgevangenen, van dewelke mentie gemaakt is by onze generale beschryving van heden een jaar, na 's Konings ordre uitgeleverd hebben, en de resident van Lampong Toulang Bawang ons by brief van den 19den April pass. gecommuniceert heeft, dat de menschen van wederzyden beloofd hadden de

rust en vrede te zullen behartigen, mitsgaders zeekeren door den Sulthan herwaarts gezonden oproermaker in name Ratoe Bagus Oedin met vier zyner compliceen ad vitam naar het Robben-eiland zyn gerelegeerd. Uyt het genoteerde by 't vroeger schryven van evengemelden Resident van den 4den January dezes jaars ons onder anderen gebleken zynde, dat de volkeren der negoryen Callangatie, Ranrangang en Limourang, om de ondragelyke behandelingen van die van Cotta Banij te ontgaan, zig naar 't Commerische begeven hadden, hebben wy als welgedaan aangemerkt de middelen door den resident in 't werk gesteld, om de uytgewekenen door belofte van een goed onthaal en aanwyzing van eene aangename standplaats weder van daar te trekken; en het goed gevolg dientwegen of de werkelyke terugkomst dier menschen is ons niet minder aangenaam geweest uyt 's residents brief van den 19den April te mogen vernemen, als uit die van den 21sten January dat de hongersnood, die veele menschen in het Abongse district een vroegtydigen dood veroorzaakt, door de opdaging van verscheiden vaartuygen met ryst gecesseert was, in verwagting dat dit smartelyk gevoel de inwoonders van dat district opwekken zal tot een naarstige aanplanting van andere levensmiddelen, om by een onverhoopten vytslag van het rystgewas, gelyk in cas subject plaats gevonden heeft, het noodige voedsel daaruyt te kunnen vinden

.
 Van de *zeeroovers* niets te melden hebbende, dan dat zy steeds in hunne moedwilligheden continuerende, het vaarwater zeer onveylig maken, enz.

XXXIII. Kort sommarium der producten welke de onder te noeme

	Picols coffy.	⌘	Picol garens.	⌘	Picols indigo.	⌘	Bossen pady.	
Siliboet	"		"		"		1000	
Tjitrap	"		"		"		560	
Twee Capitains	"		"		"		800	
Godong Badak	"		"		"		1500	
Tjimapper en Jatinagara.	100	—	"		"		1000	
Buitenzorg	4000	—	"		"		6000	
Campong Baroe	800	—	"		"		4000	
Tjipannenkies	60	—	"		"		"	
Tjassam	130	—	1	—	$\frac{1}{4}$		"	
Pamanoekan	130	—	1	—	$\frac{1}{4}$		"	
Pagadcen	130	—	1	—	$\frac{1}{4}$		"	
Tjiblagong	200	—	1	—	$\frac{1}{2}$		"	
Tjicalong	250	—	"		"		"	
Crauwang	200	—	15	—	2	—	"	
Sumadang	1600	—	25	—	7	—	"	
Praccamoentjang	2700	—	35	—	15	—	"	
Bandong	3500	—	35	—	10	—	"	
Tjanjoer, Jampang en het volk aan de Zuijdzee .	7500	—	35	—	15	—	"	
Tangerang en Grinding .	150	—	"		"		"	
De verpligting bedraagt .	21450	—	149	—	50	$\frac{1}{4}$	2206	
In deze jaar geleverd .	25479	—	111	$\frac{75\frac{1}{2}}{125}$	17	$\frac{119}{125}$	2206	
	4029	—	37	$\frac{49\frac{1}{2}}{125}$	32	$\frac{37}{125}$	220	
			Meerder geleverd.		Minder geleverd.		Minder geleverd.	Geleverd als de vermijting.

Regentschappen jaarlyks moeten uitleveren, en desen jare geleverd hebben, als:

Picols coffy.	⌘	Picols peeper.	⌘	Picols garens.	⌘	Picols indigo.	⌘	Picols cur- cuma.	⌘	Bossen pady.
"		"		"		"		"		1000
43	$\frac{1}{2}$	"		"		"		"		560
"		"		"		"		"		8000
9	—	"		"		"		"		1500
498	—	"		"		"		"		1000
2554	—	"		"		"		"		6000
251	—	"		"		"		"		4000
502	—	"		"		"		"		"
195	—	5	—		$\frac{1}{2}$	—	1	"		"
200	—	10	—	1	$\frac{105}{125}$	"		"		"
163	—	1	—	"		—	8	"		"
363	$\frac{1}{2}$	"			$\frac{74}{125}$	"		"		"
500	—	"		"		"		"		"
176	—	1	—	11	—	"		"		"
1670	—	"		11	$\frac{53}{125}$	4	$\frac{19}{125}$	"		"
3567	—	"		34	$\frac{3}{4}$	3	$\frac{61}{125}$	"		"
2942	—	"		19	—	6	$\frac{37}{125}$	400	—	"
11706	—	"		32	$\frac{1}{2}$	3	$\frac{118}{125}$	"		"
139	—	1	—	"		"		"		"
25479	—	18	—	111	$\frac{73}{125}$	17	$\frac{19}{125}$	400	—	22060

Batavia, den 31sten December 1773.

(Was getekent) A. v. Helsdingen.

XXXIV. Geleverde producten uit dezelfde Regentschappen,
van Anno 1769 tot 1773.

	Picols coffy.	ff	Picols peeper.	ff	Picols cat. garen.	ff	Picols indigo.	ff	Bossen pady.
Anno 1769	33017	$\frac{1}{2}$	137	$\frac{83}{125}$	126	$\frac{48}{125}$	43	$\frac{39}{125}$	24210
" 1770	28484	$\frac{1}{2}$	38	$\frac{1}{2}$	136	$\frac{3}{4}$	58	$\frac{71}{125}$	23099
" 1771	24374	—	77	$\frac{1}{2}$	140	$\frac{1}{2}$	48	$\frac{87\frac{1}{2}}{125}$	23810
" 1772	15258	$\frac{66\frac{1}{2}}{125}$	35	—	96	$\frac{113}{125}$	9	$\frac{102\frac{1}{2}}{125}$	22060
" 1773	25479	—	18	—	111	$\frac{75\frac{1}{2}}{125}$	17	$\frac{119}{125}$	22060
Summarium in 5 jaaren.	126613	$\frac{6\frac{6}{25}}{125}$	306	$\frac{83}{125}$	393	—	178	$\frac{43\frac{1}{2}}{125}$	115239

Batavia, ultimo December 1773.

(was getekent) A. v. Helsdingen.

XXXV. „Acte van verband voor Poespo Negara, Regent van het district Brebes ¹, omtrent het doen van heeren-diensten en de verplichte leverantie van producten.”

Ik ondergeschreven Poespo Negara, door de benevolentie van de doorlugtige Generaale Nederlandsche geoctroyeerde Oost Indische Compagnie, althans regent van 's Compagnies district Brebes, onder den titul en eernaam van Tommongong, verklare en verbindte my by desen nevens alle myne mantries, groot en klein, tot de nakoming der ondervolgende voorwaarden, welke ik belove getrouwelyk te sullen observeeren en doen observeeren ².

Articul 1. Dat ik de voorschreven doorlugtige Nederlandsche Maatschappye in het regentschap en bestier van haar landschap Brebes getrouw weesen, en dien dienst ten beste van deselve en hare onderdanen met alle oplettendheyd, gehoorsaamheyd en iever waarneemen sal, agtervolgens de bevelen die my van tyd tot tyd sullen worden gegeven, hetsy van Hunne Hoog Edelheden te Batavia, den heer Gouverneur en Directeur over deese kust te Samarang, dan wel uit derselver naam door den resident te Tagal.

Art. 2. Dat ik soo dikwils als het gerequireerd wordt, my sal komen vertoonen te Samarang, en selfs te Batavia, om myne eerbied te bewysen aan de Compagnie mynen opperheer, aan wien ik mynen welvaart te danken hebbe.

Art. 3. Dat ik met boven- of binnenlandsche regenten en hoofden, even min als met andere die niet nevens my onder de Compagnie sorteeren, en vooral met niemand buiten Java, geen gemeenschap ofte correspondentie houden sal, sonder daartoe erlangde speciale permissie van den heer Gouverneur en Directeur te Samarang.

Art. 4. Dat ik ook eeven daaron my met de negotie, die van buiten in het land Brebes godreven word, niet verder sal bemoeyen

¹ Soortgelijke „Acten van verband” werden successivelyk opgelegd aan de Regenten van Tagal, Pamalang, Wieradessa, Pekalongan, Batang, Kandal, Kaliwongo, Toeban, Lassen, Japara, en later ook aan die van Madura, Soerabaya, Pannakassan, Grissee, Sumanap, Bangil, Lamongang, Passaroean, Sidajoe en de vier regenten van West-Baleboangan.

² Zie omtrent de eerste Verbandschriften van dezen aard, van Imhoff's „Dag-register” in de *Bijdragen*, I. De belangrijkste wijzigingen komen hier in de Artt. 3 en 7 voor.

als de Compagnie my komt te ordonneeren en toelaten sal, dog dat ik met alle trouwe en oplettendhejd sal waken, weren en tegengaan alle sluykeryen, en alles wat tot nadeel van 's Comp. negotie of inkomsten alhier mogte werden in het werk gesteld, hetsy in amfioen, kleden, of andere artikelen van handel of negotie, soo van de Overwal van Java, Balie en de verdere eilanden daar beoosten leggende, ook de Baviaan of het eiland Lubock, als van Borneo of elders, van waar en waar na toe het soude mogen wesen, en dat ik integendeel de sabandharijen van de Compagnie in het land van Brebes leggende, volgens de oude gebruiken sal maintineeren, sooveel in myn vermogen is zoeken te verbeteren, en ook daaromtrent te doen en te observeeren alles wat my 's Compagnies wegen sal gelast en opgedragen worden.

Art. 5. Dat ik in erkentnisse van groote gunste my bewesen, en tot een blyk myner schuldige trouwe aan de Maatschappy, jaarlyks met Moeloet niet alleen sal opbrengen, en te Samarang voldoen, de van ouds voor dit district bepaalde:

195 Spaanse realen of Rds. 243.45 (zegge twee honderd drie en veertig Rds. en vyf en veertig stuivers Hollands) voor tjatjagelden, maar ook uitterlyk voor het uitgaan van de maand October in 's Comps. pakhuisen te Tagal besorgen en leveren 50 (segge vyftig) coyangs ryst, tegen Rds. vyftien Hollands de coyang, buiten eenige coyangs witte tafelryst, tegen twintig gelyke ryksdaalders de coyang, voorts, ook 5 (zegge vyf) picols catoengaren, sooveel doenlyk van de fynste soort lett. A, en 5 (zegge vyf) picols indigo, indien het gewasch die quantiteyt uitleverd, en anders sooveel my maar immers mogelyk sal syn, eerste of beste soort, beide tegens 's Compagnies bepaalde prysen, nevens 500 (zegge vyf hondert) pees balken, tegen 20 stuivers aan buffelsgelden voor ieder balk; waartoe ik my by desen onder verbeurte van het my toevertrouwde regentschap solemneel verbind, met belofte om de quantiteyt ryst en het getal balken te sullen vermeerderen tot de vroeger tyden uit het regentschap van Brebes geleverde 10 coyangs ryst en 150 pees balken, tegen voormelde betaling, by toenemende florisance van het land, en wanneer blykt dat de bossen sooveel hout uitleveren kunnen, mitsgaders het een of ander door den heer gouverneur en directeur van my gevorderd word.

Art. 6. Dat ik ingevalle de Compagnie, boven de voorschreven

50 coyangs ryst, die ik gelyk voorgesegd verpligt ben jaarlyks sonder fout en eenige tegenspraak te leveren, nog meerder ryst mogte benodigd wesen, en die kori, of ook wel andere producten van het land in haar regentschap Brebes, tegens ordinaire 's Compagnies inkoops dan wel marktsprys liet inkoop, my geensints daartegen aankanten, maar integendeel die opkoops van myn kant sooals een getrouw regent toestaat en betaamt, sooveel mogelyk sal soeken te faciliteren en bevorderlyk maken; verbindende my hiertoe op een soodanig solemneele wyze, dat ik daaromtrent in gebreken blyvende, my gewillig sal onderwerpen aan de poenaliteyten en straffen, die my van wegen de Compagnie sal werden opgelegd.

Art. 7. Dat ik om deese myne verpligting en gelofte te beter gestand te doen, niet alleen myne onderhoorige selfs steeds tot de bebouwing der landen aansetten, en geene negoryen of dessaas aan Chineesen of andere buiten speciale voorkennisse en permissie van den Gouverneur en Directeur over deese kust verhuuren sal; maar ook allen clandestienen opkoop van ryst in het district onder my gesteld, en soo ook dies uitvoer naar plaatsen niet onder Java, en wel insonderheid naar landen niet onder de Compagnie sorteerende, sooveel mogelyk strengelyk sal tegengaan en soeken te weren, mitsgaaders, buiten degeene die sulks Compagnies wegen word gepermitteerd, door niemand anders ryst als tot nootdruft sal laten inkoop, voordat myn bepaalde contingent van 50 coyangs voormeld wesentlyk in 's Compagnies pakhuisen te Tagal sal besorgd en ontvangen syn.

Art. 8. Dat ik voortz almede dagelyks te Tagal besorgen, en gereed doen houden sal:

12 batloors, om gras te snyden, en een prauwmajang (buiten de vaartuigen die ter bekrusing tegen de zeerovers worden gerequireerd), nevens

3 paarden op myn regentschap, tot transport van brieven ende andere 's Comps. diensten, alle voor niet.

Art. 9. Wyders belove ik, nevens de pepattys en jaxas door de Compagnie my gegeven, geene saken van eenige aangelegenheyd de onderdaanen betreffende af te doen, dan met communicatie en toestemming van den heer Gouverneur en Directeur voormeld; maar dat ik alle delinquanten en misdadigers voortaan, na de ordre van de

Compagnie, sal renvoyeeren aan den Landraadt tot Samarang, en my eenelyk tevrede houden met de afdoening van kleine geschillen van weynig belang.

Art. 10. Gelyk ik ook in het algemeen belove, de onderdaanen van 's Comps. regentschap Brebes soowel groote als kleine onder myn opsigt gesteld, in alle regt en billykheyd te behandelen, geene nieuwe lasten op te leggen, geene van myne mantries veel min jaxas of pepattys te verstoten, te verongelyken, of te verwisselen; maar dat ik, wanneer iemand van deselve sig ontrouw of onvroomlyk tegens my of nog sooveel meer tegens de Compagnie gedragen mogte, altoorens daaraf kennisse geven en assistentie imploreren sal, selfs des noodts tot een provisioneele arresteering van desselfs persoonen en goederen, gevende de saak dan over ter decisie van den heer Gouverneur en Directeur te Samarang.

Art. 11. Wyders belove ik sericuselyk, dat ik met een ieder geduurig in alle vrede en vriendschap sal tragten te leven, mitsgaders myne onderhorige onder den andere ook alle vrede en vriendschap doen onderhouden, en dat ik my met de regeering van de aangrenzende landen in het minst niet bemoeien of over sodanige landschappen eenig gesag aanmatigen, maar integendeel met degeene die door de Compagnie als regenten in die landen aangesteld syn en haare onderhorige, in alle vrede, vriendschap en goede nabuurschap leven sal, te meer dat ook 's Compagnies bevelen is, aan de inwoonders van die landen en sulks dus tot wedersydsche rust en welvaart komt te strekken.

Art. 12. Eyndelyk en ten laatsten, dat ik in alle extraordinaire voorvallen, waarvan in dese niet speciaal is gesproken, en die in der tyd eenige nadere bepaling mogte requireeren, my aan het goedvinden van de Compagnie gedragen, en de ordres die daaromtrent hetsy in cas van eenige verandering ofte andersints mogten gegeven worden, soowel met iever en vlyt sal obedieeren, als ik tot een teeken en bewys dat ik den inhoud deser acte en de daarby gedaane beloften en verbintenissen sonder de minste afwyking heylig sal nakomen en mene na te komen, mitsgaders onderhouden en doen onderhouden, sonder de minste tegenspraak, dese acte van verband, nevens nog twee van gelyken inhoud, met myn hand onderteekend, en met myn zegul

versegeld hebbe, op den eed die door my by de aanvaarding van het bestier over 's Comps. land Brebes op den Alcoran plegtig is afgelegd.

Tagal den 12n July 1773.

Aldus gedaan, geteekend en gesegeld ten mynen overstaan.

(Was get.) J. R. van der Burgh.

XXXVI. De Gouverneur van Java's Noord-Oostkust aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie.

Samarang, 5 February 1774.

Hoog Edele Gestr. enz.

Het was al voorlange enz.

Ingevolge Uwer Hoog Edelheeden qualificatie by gerespecteerde aparte missive van den 2n Maart 1773¹, heb ik door alle de regenten om de west, welkers districten ik besogt hebbe, doen passeren soodanige actes van verband, als ik my de eere geve Uwe Hoog Edelheeden hiernevens aan te bieden, waarby hen geene andere dagelyksche of soogenaamde heerendiensten opgelegd syn als sy op fundament van oude usantien gewoon syn te dragen, ook seer gewillig op sig genomen hebben, en omtrent de verpligte leverantie van producten ook maar deese veranderingen gemaakt syn, dat den regent van Brebes voor de in 1769 door Uw Hoog Edelheeden geacordeerde vermindering der balken van 1000 op 500 pees, voortaan in steede van 45 leveren sal 50 coyangs ryst des jaars, en nevens die van Tagal en Pamalang 24 picols catoen gaaren sooveel mogelyk van L. A., in plaats van de 16 picols die den resident dus verre heeft moeten besorgen, dog die, omdat anders de regenten de last ook al dragen moeten, daarvan nu met Uwer Hoog Edelheeden welbehaagen soude kunnen worden gelibereerd. Dat den regent van

¹ Gouverneur-Gen. en Rade hadden den 2 Maart 1773 aan den Gouvern. van der Burgh geschreven: „Omtrent de door UEd. geproponceerde renovatie van de oude Aktens der respective Regenten, met de noodige alteratien en ampliatiën, merken wy die voor zeer noodzakelyk aan, en verleenen wy UEd. tot het doen dier vernieuwingen by deesen qualificatie”.

Wieradessa in plaats van 150 in het vervolg maar 100 en dus 50 coyangs ryst minder, en voor eene nieuwe verpligting ook 2 picols catoen garen, en daarentegen die van Paccalongang 350 coyangs of 50 coyangs meer dan bevorens, voor de van Wieradessa terug bekomen 1000 tjatjaas, leveren sal, nevens 4 picols fyn catoen gaaren; en eyndelyk

dat ook de regenten van Batang en van Kandal voortaan ieder 2 picols fyn gaaren opbrengen sullen, het een en ander tegen betaling. En na deese alteratie, de samentrekking van de producten die de respectieve regenten en hoofden op deese kust onder de Compagnie sorteerende, verplicht syn jaarlyks op te brengen, verbeterd hebbende, gebruike ik de vryheid deselve Uwe Hoog Edelheeden ook te offereren en er in desen uit aan te tekenen, dat dienvolgende in het tegenwoordige jaar 1774 aan de Compagnie sal moeten worden geleevert, als:

5538 coyangs ryst, te weeten
 1098 coyangs voor niets,
 4440 " tegen betaling à 15 ryxd.
 170 coyangs groene cadjang voor niet,
 277 picols catoen gaaren, en wel
 37 picol voor niet en
 240 " tegen betaling,

58 picols indigo, dog waarvan de bepaaling meer stellerder wyse als wel positief is; terwyl het dog schynt dat zedert de indigomakers afgeschapt zyn, de cultuure deser verwstoffen niet opgenomen heeft, doordien er nu een assidueel toezigt manqueert, dat de residenten er landwaarts in niet soo wel op houden kunnen.

37000 kannen clappusolie voor niet,

800 " aardolie voor niet,

6 picols wax voor niet, en

11300 pees balken in zoort, tegen voldoening der buffelgelden ¹.

De gebouwen van enz.

(w. get.) J. R. van der Burgh.

¹ Vg. met deze opgaven die van *Hayeman* in het „Tijdschrift voor T., Ld. en Vk. van Ned.-Indië”, Deel IX, bl. 268.

XXXVII. Contract tusschen den Soesoehoenan en den Sultan, ten overstaan van den Gouverneur van Java gesloten, tot regeling van de verdeeling hunner landen. (Holl. tekst).

Soesoehoenang Paccocoecana Senopatty Ingalaga Abdul Rachman Sahidin Panatagama, hoff houdende te Soeracarta Adiningrat,

en

Sultan Hamengcoeboecana Senopatty Ingalaga Abdul Rachman Sahidin Panatagama Kalifattolak, hoff houdende te Djocjocarta Adiningrat,

Verklaren, beloven en verbinden ons by deze onderlinge Acte van Overeenkomst, op de solemneelste wyze, tot het volgende :

Art. I. Dat wy ten volle approberen de door Onze Ryksbestierders Radeen Adipatty Soeradiningrat c. s., ter eener, en Radeen Adipatty Danoeredja c. s., ter andere zyde, te Samarang, met voorkennis, toestemming en bemiddeling van den Heer Johannes Robbert van der Burgh, Gouverneur en Directeur van wege de Doorl. Gen. Nederlandsche Oost-Ind. Maatschappy te deezer Custe, geformeerde nieuwe accurate Lysten of Registers der Landen, Negoryen, Dessa's, Tjatja's, ofte andere plaatsen hoegenaamd, die ieder van Ons actueel possideert en bezit; deselve lysten of registers overzulk ieder voor zich by deezen op 't plegtigste te bekrachtigen, zoomede d'Acte, die door onse ministers te Samarang op den 2 November 1773 gepasseert is, om vóór die registers gevoegd te worden ¹.

¹ De hier vermelde registers, waarnaar de verdeeling der landen van den Keizer en den Sultan plaats had, beslaan twee folianten, half in Javaanschen en half in Hollandschen tekst, die bezwaarlyk in deze uitgaaf eene plaats kunnen vinden, en waarvan het zelfs, en wegens de uitgebreidheid en wegens den ingewikkelden aard der verdelingen, niet wel doenlijk is een volledig overzicht te geven. De algemeene uitkomsten, welke die stukken opleveren, worden in het XXVe Hoofdstuk medegeedeeld.

De dagteekening van 2 November 1773 is die van het vaststellen der registers.

Overigens zullen zoowel het contract als de registers, welke stukken eerst thans uit Batavia ontvangen zijn, eerlang eene plaats in het Rijks-Archief vinden. Eene nadere en meer gedetailleerde kennismening der zeer uitvoerige lijsten zal dan kunnen doen beoordeelen, of de uitgave daarvan niet in het belang der geographische kennis van het Java dier dagen, zoowel als van die der maatschappelijke toestanden in de Vorstenlanden zijn zou. Het schijnt intusschen niet overbodig op te merken, dat de oud-Hollandsche tekst nu reeds gebleken is den Javaanschen, hier en daar, niet met volkomen juistheid weer te geven.

Art. II. Dat wy, als een gevolg daarvan, het zoogenaamde Boek van Cleppoe, of dat waarna de Landen bevorens zyn verdeelt geweest, thans vervallen, van nut en geener waarde houdende, elkander over en weder beloven, op des anderen landen, hoe genaamd of waar gelegen, die by 't nieuwe register zyn bekend gesteld ¹, onverschillig hoe wy deselve in possessie gekregen zoomede of den anderen bevoren hebben toebehoord, nu nog nimmer, hetzy uyt hoofde van het opgemelde oude boek, andere redenen of oorzaken, eenige pretensie (te) maken of vergoeding daarvoor (te) pretenderen, en evenmin van bevorens daarover geëxteerde verschillen en disputen noyt weder reppen zullen, also wy die houden als ten onzen vollen genoeggen finaal te zyn beslist en gedetermineerd.

Art. III. Maar dat wy, daarentegen, elkander over en weêr zullen laten in de geruste vredige possessie van de Landen, die wy ieder voor sig, volgens de met de Doorl. Ned. O.-I. Maatschappy aangegane en nog subsisterende tractaten van vriend- en bondgenootschap, als *in leen bezitten*, en by de nieuwe registers specifiek opgenoemd, aan Ons *van Harentwege* door den Heer Gouverneur en Directeur vornoemd zyn *toegewezen*; met sincere belofte, dat wy niet alleen, *voor zooverre de Compagnie dit raadzaam en noodzakelyk oordeelen zal*, elkander tegens uitheems geweld, binnenlandsche vyanden, rebellen of andere rustverstoorders byspringen en adsisteren, maar bovendien ook zorge dragen sullen dat des een des anderen onderhoorigen geen overlast of molest komen aan te doen.

Art. IV. Dat wy overzulks nog minder zullen gedoogen of toelaten het rooven van des anderen landen, onderdanen, vee en goed, maar dengenen die onderstaan des anderen onderdanen tot zig te lokken, hetzy groot hetzy klein van geboorte, staat of qualiteit, het geroofde laten teruggeven, en na exigentie van saeken direct ten exempel van anderen zullen doen straffen, als ongehoorsamen die tegen ons gebod en intentie gezondigt hebben.

Art. V. En eindelyk, beloven wy over en weder, van zulke landen, negoryen, dessa's en tjalja's, die by de nieuwe registers niet opgenoemd of bekend gesteld zyn, hetzy dezelve verzwegen mogten weezen

¹ Zie blz. 235.

of nog onbekend zyn, en die nu of in der tyd ontdekt worden, zonder de minste tegenspraak of moeielykheid te moveren, door die er bezitter van is de helft te zullen laten afgeven, en een ieder zyne portie direct achter de registers, onder tzegeel der ryksbestierders, zal doen noteren en inschryven; ten einde zoo omtrent zulke landen ook alle nieuwe differenten en verschillen te preveniëren.

Ten teeken dat Wy voornemens zyn, al 't geen Wy in deze beloven en waartoe Wy ons verbinden, heilig te zullen nakomen en doen nakomen, hebben Wy, met voorweten en toestemming van den Heer Gouverneur en Directeur in deez' Acte vermeld, hiervan vier eensluidende actens, om agter een gelyk getal in 'tjavaansch en hollandsch geschreven registers gevoegd te worden, met Onse handteekening en zegel, neffens onze ryksbestierders, bekrachtigd.

Djoecarta Adiningrat,
den 26 April 1774.

Soeracarta Adiningrat,
den 26 April 1774.

(w. get.) J. R. van der Burgh.

In presentie van: F. C. van Stralendorf.

J. M. van Rhyn.

XXXVIII. Ordonnantie omtrent de vaart en den handel van particulieren.

Nadien wy sedert het doen emaneeren van het placcaat van den 3n December 1771¹, waarby aan Comps. dienaaren in 't gemeen, en de Bataviasche burgers in 't byzonder, geconcedeerd is om uit de West van Indie (Souratte alleen uitgezonderd), 'tzy met Comps. schepen, dan wel met die van de gemelde burgers, herwaarts te mogen brengen alle zoodanige soorten van lywaaten en zyden stoffen, als niet aan de Compagnie privatief gereserveerd waren, bevonden hebben, dat deeze concessie niet sufficeerde ter bereiking van het daarmede bedoelde oogmerk, of de bevordering van den welvaart

¹ Zie hiervoor n°. XXVII.

en bloei der Bataviasche colonie, met de vermeerdering van Comps. inkomsten, maar dat daartoe aan de particuliere vaart en commercie van Comps. onderhoorigen cenige meerdere extensie behoorde te worden toegestaan; en dewyl na rype deliberatie derhalven over de middelen, welke ten deezen opzigte van een voordeelig succes zouden kunnen weezen, op den 7, 11, 12, 14 en 18n April laastleden in Raade van Indie eenige nadere schikkingen voor het vervolg gearresteerd zyn: Zoo is ook teffens verstaan dien conform te statuieren en te verklaaren, gelyk wy statueeren en verklaaren by deezen.

I. Dat dienaaren, burgers en andere onderhoorigen van de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappye, zig bevindende op Comps. etablissementen ten eilande Ceilon, op de Maduresche kust, in Bengale, op Chormandel, op Mallabaar en in Souratte, mitsgaders de Moorsche kooplieden in Bengale en Souratte, die er onder de vlag en protectie van de gemelde Maatschappye gezeten zyn, of tot dezelve eenige betrekking hebben, hunne schepen, van wat chartre dezelve ook weezen mogen, voor eigen rekening uitgerust zullen mogen zenden of daarmede varen, niet slegts naar alle plaatzen en districten onder de West van Indie begrepen, 'tzy van de Compagnie en binnen haare limieten gehoorende, of van vreemde natien, en insgelyks naar Malacca, *maar ook direct van de West van Indie naar Batavia, en dus vice versa.*

II. Dat de gemelde schepen, daarenboven, zoo wel van de West van Indie en van Malacca, als van Batavia, zullen mogen navigeren naar de Golf van Siam en de Chinasche kust, tot Canton inclusive, mitsgaders van daar retourneeren, 'tzy door straat Malacca of over Batavia, dan wel direct naar de West van Indie of de plaatzen, van waar dezelve afgevaren zyn, of naar eenig ander Comp. comptoir.

III. *Dat de gemelde schepen ook van Batavia zullen mogen varen naar Java's Oostkust en Cheribon, mits over Batavia retourneerende; voorts naar Passir, Coety en Malacca.*

IV. Dat daarentegen de gemelde schepen niet zullen mogen navigeren, nog direct, nog over of van Batavia, naar Japan, Palembang, Jamby, Banca, Banjermassing, de Groote Oost, Bantam en Sumatra's westkust, nog ook van Malacca naar Batavia, Java,

Cheribon, Bantam, Palembang, Banca of eenige der evengenoemde plaatsen.

V. Dat de passen voor die schepen zullen moeten ondertekend, gezegd en verleend worden door de hoofdgebieders van de gouvernementen, directien en commandementen, kunnende zy dezelve by benooidghheid zenden naar de onderhoorige residentien of factoryen.

VI. Dat by die passen zullen moeten worden genoteerd de lengte, breedte en diepte der schepen, hoeveel lasten dezelve vervoeren kunnen, de monture, bemanning en laading, van waar zy de voyage beginnen, en werwaarts zy gedestineerd zyn.

VII. Dat die passen niet langer zullen dienen dan voor een jaar, maar na verloop van dien tyd weder overgegeven en nieuwe genomen moeten worden, 't zy ter plaatze daar die passen verleend zyn, dan wel daar de schepen zig bevinden of aankomen, by of na de expiratie van den gemelden tyd; terwyl by het doen van meer dan eene reize, geduurende dat jaar, telkens op den dorso dier passen zullen moeten worden bekend gesteld de monture, bemanning en laading, waarmede zoodanige schepen vertrekken, mitsgaders van waar en werwaarts.

VIII. Dat de eigenaars of reeders van de gemelde schepen niet zullen mogen *vaaren of vaaren laten voor rekening van vreemden, nog ook eenige vragtgoederen voor dezelve vervoeren, of hun daar eenigzins in doen participeeren*, maar daarentegen ten allen tyde verpligt zyn om by voorkomende gelegenheden en Comps. dienst zulks vereischende, Comps. goederen voor eene redelyke vragt in hunne schepen te laaden, en over te brengen werwaarts dezelve geprojecteerd zyn, met preferentie in deezen vóór alle vragtgoederen van particulieren.

IX. Dat zy op geene van de opgenoemde plaatsen eenigen handel zullen mogen dryven in articulen, die aan de Maatschappy privaatief gereserveerd zyn, en dus niet in nagelen, nooten, foeli, kanceel en olien van die speceryen, mitsgaders in amfioen, op de by voorige placeaaten gestelde straffen des doods, nog ook in Javasehe en Ceilonsche kofli, Ceilonsche kardamom, bruine en witte peper, van waar dezelve ook zy, Javasehe staartpeper, indigo en katoen garen,

't zy wit of gekleurd, Bancasch tin, Japansch staaf- en plaatkoper, Satsumasche kamfer, en de volgende soorten van grove lywaaten, naamelyk :

Chormandelsche.

Gunees gemeen gebleekt,
 „ „ ruw,
 „ bruin blaauw,
 Salempoeris bruin blaauw,
 „ gemcen gebleekt.
 Parcallen bruin blaauw,
 „ gebleekt,
 Mocris bruin blaauw,
 „ gebleekt,
 Baftas bruin blaauw,
 „ gebleekt,
 Dongrys gebleekt en
 „ ruw.

Bengaalsche.

Gunees gemeen gebleekt,
 Gorrassen gebleekt,
 Salempoeris gebleekt en
 Baftas.

Sourattesche.

Baftas zwarte breede heele,
 „ „ „ halve,
 „ „ smalle heele,
 „ „ „ halve,
 „ witte breede heele en
 „ „ „ halve.

En Maduresche.

Gunees grof gebleekt,
 „ „ ruw,
 Salempoeris grof gebleekt en
 „ „ ruw;

op poene van confiscatie, verbeurte van de viervoudige waarde, en zoodanige zwaarer straffe daarenboven, als de toedragt der zaake zal komen te vereïsschen, tenzy de gemelde specceryen, ook de peper, het tin, het koper en de kamfer van de Compagnie zelve, en de amfoen van de geprivilègeerde Amfoen Societeit alhier mogten wezen ingekogt, en men daarvan voldoende bewyzen kon produceeren.

En om te beletten dat de voorschreven aan de Compagnie privatif gereserveerde lywaaten ook onder geene andere gefingeerde en abusive benaamingen herwaarts worden overgebracht, verklaaren wy nog by deezen, dat wy onder die lywaaten begrypen en verstaan, zoowel de gemeene of Engelsche, als Comps. sorteering, tot twaalf kaal inclusive, of 2880 draaden en daar beneden.

X. Dat niemand van de gemelde naviganten wyders om de West van Indie inkoop sal mogen doen, ten uitvoer naar elders, van eenige soorten van lywaaten, die uit Nederland voor de Maatschappye gevorderd worden, ofschoon deselven ook niet mogten wezen van de straks gespecificeerde soorten, vóór dat de Nederlandsche eïsschen voldaan of daartoe gegronde apparentien zyn, waarna zy zig by de hoofdgebieders ginder zullen kunnen informeeren.

XI. Dat zy daarentegen alle andere soorten van Chormandelsche, Bengaalsche, Sourattesche, Mallabaarsche en Maduresche lywaaten, zyden stoffen, koussen en katoen, ook Bengaalsche alcativen, met hunne schepen zullen mogen invoeren en verkoopen, zoowel te Batavia als te Malacca, mits hier ter stede voor recognitie aan de Compagnie betaalende tien percent van de reële waarde der Chormandelsche, en agt percent van die der andere lywaaten, zyden stoffen, koussen en alcativen, mitsgaders van het katoen, en aan de administrateurs van de westzydesche of andere pakhuizen, daar zoodanige goederen worden opgeslagen, een ducaton voor ieder kist, kas of pak, hun tot een douceur toegelegd, dog tien percent in 't gemeen te Malacca voor inkomend en uitgaand regt, zonder voor die goederen, nog hier, nog te Malacca eenige andere impost of contributien, hoe ook genaamd, subject te zyn.

Zullende by den uitvoer van het een en ander uit de West van Indie, zoowel als by dies 'nvoer hier ter hoofdplaatze, moeten geobserveerd worden de ordres, by het voorschreven placeaat van den

3den December 1771 gesteld, met opzigt tot diegelyken toen aan Comps. dienaaren en de Batavische burgers geconcedeerden uyt- en invoer, en ondertusschen tot narigt van een ieder dienen, dat wy onder de gepermitteerde lywaaten en zyden stoffen niet alleen de heele stukken verstaan, maar ook al hetgene daarvan gescheurd of gemaakt is tot kleeding of ander gebruik, met uitzondering eenlyk van het gedragen goed.

XII. Dat het den gemelden naviganten nog zal vrystaan te negociieren in alle verdere koopmanschappen en goederen, op de plaatzen binnen de limieten hunner vaart vallende, of te bekomen zynde, voor zooverre die of niet aan de Compagnie alleen voorbehouden, of van haar zelve ingekogt zyn; mits dat zy op Comps. etablissementen, van waar zy vertrekken of daar zy aankomen, den daar ingestelden tol op den in- en uitvoer en andere gebruikelyke geregtigheden betaalen, buiten de bepaalde recognitie voor den uitvoer van suiker en arak van Batavia, mitsgaders voor den uitvoer van suiker van Java's Oostkust en Cheribon.

XIII. Dat zy egter van *Java's Oostkust en Cheribon geen ryst zullen mogen vervoeren, dan om op, en geen suiker, dan om elders, buiten Batavia verkogt te worden*, dog in't geheel geen arrak van Java, en ook verplicht weezen om, by aanbrengherwaarts van salpeter, hetzelfde aan de Compagnie over te doen tegen eenen billyken prys, maar, indien de Compagnie dat zilt niet noodig hebben of de prys haar niet aanstaan mogte, terug te vervoeren, zonder hetzelfde hier aan iemand anders, nog ook op Java's Oostkust, Cheribon, of elders buiten de West van Indie, daar zy in dit articul vryelyk handelen mogen, van de hand te zetten.

XIV. Dat de schepen van Comps. dienaren en andere onderhorigen, 't zy hier of om de West van Indie t'huishoorende, op hunne voyage naar China, wel zullen mogen aanloopen alle plaatzen, langs de Maleitsche kust gelegen (*Siac eeniglyk uitgezonderd*) ter inhandeling van tin en andere in het gemelde ryk gewilde waaren, dog niet (gelyk in het IVde articul van dit placeaat verboden is) Palembang of Banca.

XV. Dat de schepen, door Comps. dienaren en andere onderhoorigen om de West van Indie naar elders geëquipeerd, by retour altoos zulleu moeten komen ter plaatze, van waar zy eerst vertrokken zyn of daar zy t'huis hooren, om daar hunne lading te lossen, te vertollen en te verkoopen, dog, als er voor hunne waaren dezelfde pryzen niet te bedingen mogten weezen, welken zy op andere of vreemde etablissementen krygen konden, dat zy dan de vryheid zullen hebben van met hunne laading derwaarts te stevenen, zonder betaaling van eenigen tol of andere geregtigheden, terwyl zy, hunne laading breekende, verplicht zullen weezen den vollen tol te voldoen voor de goederen die verkogt, maar niet voor die binnen boord gehouden worden.

XVI. Dat nu ook door of voor de Bataviasche borgers, 't zy met Comps. of met hunne eigen schepen, mitsgaders door of voor rekening van Comps. dienaren en andere onderhoorigen in 't gemeen, en in 't byzonder door de officieren van Comps. schepen, 't zy in of buiten hunne gepermitteerde kisten, met de laatstgemelde kielen, zoowel van Souratte, als van Ceilon, Chormandel, Bengale en Malabaar, voortaan hier zullen mogen worden ingevoerd en verkogt alle soorten van lywaaten (uitgezonderd die in het IXde articul van dit placcaat aan de Compagnie privatief gereserveerd zyn) zyden stoffen, koussen, katoen en alcativen, onder betaaling aan de Compagnie van tien percent voor de Chormandelsche, en agt percent voor de andere goederen, wanneer dezelve met schepen van de Bataviasche burgers of andere onderhoorigen, dog van twintig en vyftien percent, wanneer dezelve met Comps. schepen worden aangebragt, behalven den ducaton tot douceur voor de administrateurs der westzydesche of andere pakhuizen.

XVII. Dat zoowel de Bataviasche christenborgers, als de officieren van Comps. schepen en mindere vaartuigen, aan welke beiden met uitsluiting van alle anderen toegestaan blyft, lywaaten (buiten de aan de Compagnie gereserveerde soorten) zyden stoffen, koussen, katoen en alcativen van Malacca hier te mogen aanbrengen (dog de gemelde officieren eenlyk in zooverre de ruimte hunner gepermitteerde kisten toelaat, en anders niet) in het vervolg daarvoor niet meer zullen behoeven te betalen, dan de helfte van de by het meerge-

meld placcaat van den 3den December 1771 bepaalde recognitie, dus maar vyf percent voor de Chormandelsche en vier percent voor de andere goederen, wanneer dezelve met vaartuigen van de gemelde Bataviasche burgers, dog tien en zeven en een half percent, wanneer dezelve met Comps. schepen of mindere vaartuigen hier worden ingevoerd, nevens den ducaton voor de administrateurs van de westzydesche of andere pakhuizen.

XVIII. Dat voor het overige, *zoowel met de particuliere vaart der Bataviasche burgers naar en van de West van Indie, als met de vaart en den smallen handel naar en van plaatzen, die om de Oost en Noord van Indie gelegen zyn, ook naar en van Bantam*, op den reeds vastgestelden voet zal mogen gecontinueerd worden, onder de thans subsisterende en deeze nadere restrictien, dat niemand van de voorschreven aan de Compagnie gereserveerde soorten van grove lywaaten, nog van de eene Oostersche provincie naar de andere, of naar plaatzen binnen de limieten der gepermitteerde vaart gehoorrende, indien die lywaaten niet van de Compagnie mogten wezen ingekogt, zal mogen transporteeren, op poene van confiscatie en verbeurte van de viervoudige waarde daarenboven; terwyl hun by dezen wordt toegestaan, om *alle andere soorten van Westersche lywaaten en zyden stoffen, zonder onderscheid, te vervoeren werwaarts zy willen*, beginnende met het najaar 1774.

XIX. Dat de *particuliere vaart van Batavia direct naar Padang, en desgelyks van daar herwaarts*, voor allen, die hier en op Sumatra's westkust onder de gehoorzaamheid van de Nederlandsche Oost Indische Maatschappye resorteeren, *weder opengesteld*, en behalven de in het IXde articul opgenoemde lywaaten en andere waaren, nog met betrekking tot de gemelde kust alleen aan de Compagnie privatief gereserveerd zynde den handel in zout, overzulks door hun voortaan over en weder zullen mogen worden vervoerd, gelyk wy hun by deezen permitteeren, alle andere soorten van koopmanschappen en huizelyke benoedigheden, onder deze bepaling, dat zy het goud, door hun derwaarts gebragt, der Compagnie zullen moeten aanbieden, om hetzelfde benoedigd zynde tegen marktsprys overgenomen, dog anders ter dispositie van den eigenaar gelaten te worden, en de extraordinair witte bensuin aan de Compagnie leveren tot den prys

van drie agtste ryksdaalder of agtien stuyvers het pond, zonder voor beide die articulen eenigen tol of andere lasten subject te wezen; dat zy daarentegen, by invoer alhier van de mindere soorten van bensuin, of bariga en peeuw, en van de Barosche kamfer, wanneer die in hunne eigen of particuliere vaartuigen afgeladen zyn, eenlyk voor inkomend regt aan de Boom zullen moeten betalen zes percent, maar dat by verzending of overbreng herwaarts der laatstgemelde soorten van bensuin met Comps. schepen en mindere vaartuigen, nog zes percent daarenboven voor vragt aan de Compagnie zullen moeten voldaan, en ten dien einde de quantiteit daarvan aan den hoofdgebieder ginder opgegeven worden, om dezelve by de factuur dier kielen te doen noteeren; dat zy voor de overige koopmanschappen en goederen verpligt zullen weezen den gewonen impost, zoowel daar, als hier ter hoofdplaatze; en dat het goud en de bensuin, mitsgaders de gemelde verboden lywaaten en andere waaren, die deeze of gene tragten mogte te sluiken, by agterhaaling, zonder forme van proces voor de Compagnie zullen worden geconfisqueerd.

XX. Dat eindelyk alle de voorgemelde naviganten en trafiquanten gehouden zullen wezen zig niet alleen naar den inhoud dezès te reguleeren, maar ook verder te observeeren en te gehoorzamen de wetten en statuten, die zy zouden mogen vinden op Comps. etablissementen, daar zy aankomen, zooals hun hetzelve bij deezen wel ernstiglyk wordt aanbevolen, onder toezegging dat zy dan ook genieten zullen de protectie van de Maatschappye en alle mogelyke behulpzaamheid, mitsgaders geriefd worden (in zooverre het buiten Comps. ongerief geschieden kan) met de benoodigde equipage- en amunitiegoederen tot de vastgestelde pryzen, of de Nederlandsche met een, en de Indische met een half capitaal avans, wanneer zy er verzoek om komen te doen.

Lasten en beveelen derhalven by deezen ten nadrukkelyksten allen justiciieren en officieren, zoowel hier ter stede, als elders in Indien; om tegen de contraventie van deze, mitsgaders van de gestatueerde ordres by het placcaat van den 3den December 1771, en andere edicten concerneerende de particuliere vaart en handel, voor zoo verre die door dezen tegenwoordigen niet zyn gerevoceerd of gealteerd, zorgvuldig en met alle exactitude te vigilceeren, ten cinde

onze goede intentie tot verbetering van den wettigen, en weering van allen voor de Maatschappye schadelyken sluikhandel, niet worde illusoir gemaakt.

En opdat niemand hiervan eenige ignorantie zoude kunnen preten-deeren, zal deeze niet alleen worden gepubliceerd, en in de Neder-duitsche, Javaansche, Maleitsche en Chineesche taalen geaffigeerd, daar men gewoon is diergelyke publicatie en affictie te doen, maar ook naar alle de onderhoorige buiten-comptoiren gezonden, om daar te worden gemeen gemaakt, mitsgaders nog gevoegd by de instructive papieren voor de overheden van Compagnies schepen en vaartuigen.

Gegeven int casteel Batavia, op het eiland Groot-Java, den 13n Mei 1774.

(Was getekend) P. A. v. d. Parra.

Ter ordonnancie van Welgemelde HunneHoog Edelheden (was getekend) P. G. de Bruyn, secretaris.

XXXIX. De Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der Parra en Rade van Indië aan Z. D. H. en de Bewindhebbers der Gen. O. Ind. Comp.

Batavia, 31 December 1774.

WelEdele Hoogagtb. enz.

De schepen Honcoop en Willem de Vyfde, enz.

Overgaande tot de verhandeling van hetgeen ons de ontvangen advysen der ministers van *Java's Noord-Oostkust* met onze successief derwaarts afgegane rescriptien ter bedceeling opleveren, zullen wy naar gewoonte beginnen met de *Inlandse zaken*, en in de eerste plaats omtrent het landschap Balemboangang ons in eerbied refereren aan onze brieven van den laatsten December 1773, 13 Mei en 21 Oct. pass.; met byvoeging, dat het project om de hardnekkige inwoonders van het eiland Noessa door kracht van wapenen te dwingen tot onderwerping aan de Comp., tot nog toe geen voortgang heeft genomen, nadien wy door ons aanhoudend volksgebrek onvermogende zyn geweest de benoodigde manschap te dien einde af te zenden, en zelfs ter versterking van het zoozeer verzwakte *Java's* guarnisoen, aan 't welke onder ult^o. Aug. dezes jaars reets 208 koppen manqueerden,

de ministers niet meer hebben kunnen laten toekomen dan 1 sergeant, 2 corporaals en 98 gemeene militairen waardoor er actueel nog 180 soldaten aan de bepaling te kort komen.

Wy hebben egter het genoegen UwEdh. te berigten, dat men thans van geen quade subjecten in dat conquest meer hoort, de zaken aldaar alsnu op een tamelyk goeden voet staan, en de overgebleven inwoonders zig weder verzamelen en tot den landbouw begeven; mitsgaders den nieuwen regent Maas Alit, nadat hy alvorens, om met eenigen luyster in zyn regentschap te verschynen, te Samarang van de gewone eereteekens was voorzien, door den Gezaghebber in den Oosthoek derwaarts geconduiseert, en onder den aangenomen naam van Radeen Tomonggong Wiero Goeno den volke voorgesteld ¹; — voorts aan den Resident Schophoff gedemandeert de uytvoering onzer verdere bevelen, waarvan wy de eer hadden UwEdelh. heden een jaar kennisse te geven, zoo nopens de opbrake en verlating van het ongezonde Oeloepampang, als de geordonneerde extractie der twee sterktens op de plaatsen Banjoe Alit, of eygentlyk Banjoe Wangie ²,

¹ Het „Dagregister door Luzac gehouden van zijne zending naar Balemboangan” meldt daaromtrent het volgende:

„Den 1 February des morgens ten $\frac{1}{2}$ 8 ure quam de jong geeligeerde Regent Wiero Goeno en verdere hoofden in des Residents woning (te Oeloepampang), en gingen de Heer Gesaghebber, de Heer Resident Schophoff en de translateur Buze, als gecommiteerden, alsmede de officieren van de inlanders en hoofden naar de passebaan, om aldaar de plegtige voorstelling by te wonen. Een weinig geseten hebbende, dronken wy onder malkanderen een glaasje morgenwijn; soo ordineerde de heer gesaghebber om een plaats te maken, die wy hebben doen passeren, om de acte van getrouwigheid op te lezen. Deselve werd door de translateur Buze, zoo in 't hollantsch als in 'tjavaansch voorgelezen, en onder 't eindigen werd door alle hoofden der Javanen onder 'troepen van hoezee! en 21 schoten met de mortieren, gesalueert.

Soo gingen wy dan hem met het verkregen ampt vergelukken, en dronken dan weder eenige glaasjes wyn, en nam de heer Gesaghebber den aangestelden Radeen Tommongong by de hand, en geleidde hem wederom in de logie. Aan tafel werden allerhande condities gesteld en gedronken, als

1 voor Hun HoogEdelens,	gesalueert met 21 schoten.
1 voor d' Agtb. Heer Gouverneur van Java,	„ 19 „
1 voor den Gesaghebber van den Oosthoek,	„ 17 „
enz.	enz.

te samen 111 schoten; en na de tafel versogt de Regent tehuis te mogen gaan, en werd door de gen. gecommiteerden na syn dalem gebragt”.

² Hier begingen Hun HoogEd. een geographischen en topographischen misslag, dien wij met de woorden van den Gezaghebber van Java's Oosthoek kunnen herstellen. Luzac, van zijne reis *in loco* teruggekeerd, schreef: „Ik hebbe UEd.

en Pakkum ¹, met welkers opbouw men thans werkelyk bezig is, met apparenatie van binnen korten alles in den vereyschten staat te brengen

Door den Ed. Gouverneur ons by desselfs aparte letteren van 30 Maart ll. al verder gecommuniceert zynde de betoonde intentie van de Radeen Aijoe, laatst weduwe van den overleden Panembahan van Madura, en suster van den presenten Balemboangans regent, om ter bezoeking harer famielje van Madura naar Balemboangang over te gaan, dog zy daarin gestuit was door den Gezaghebber in den Oosthoek, hebben wy niet alleen geapprobeerd, dat Z. Ed. op de deswege bekomen informatie, hadde gelast haar buyten ons speciaal consent niet te laten vertrekken; maar teffens gerecommandeerd om haar van dat voornemen geheel te doen diverteren, alsoo wy met den Gouverneur onderstelden, dat deze op Madura niet veel genoeg genoten hebbende vrouw onder dit voorwendsel eeglyk tragte van daar te geraken, met intentie om in 't Balemboangse te blyven, 't geen wy vooreerst onraadzaam oordeelen, omdat zy uyt hoofde van haar broeders jongheid, gevoegd by het credit dat zy bevorens als vrouw van den bekenden Pangerang Patty aldaar heeft gehad, somwylen eenig deel in de directie zoude zoeken te krygen, en zulx soo geen quade ook geen goede sequeelen hebben kan; 't welk van dat gevolg geweest is, dat zy daarvan finaal heeft afgezien.

De landen der *Vorsten* genieten eene aangename rust, en van cramangs of ander quaad gespuys wordt volgens 's Gouverneurs aparte letteren van 5 Febr. a^o. courant, thans zelden iets gehoord; wordende door den minzamen Keyzer zyne onderhoorigen ter vernieling van dat gevaarlyk volk aangemoedigd door premien en belooningen, mitsgaders door den Sulthan de zynen door gestrenge middelen.

By de goede harmonie, waarin de Vorsten tegenwoordig schynen

„te elucideren, dat *Banjoewangie*, welke plaats van outs af onder de Balemboangans dien naam gedragen heeft, wel ruim 4 à 5 mylen van het certyts genoemde *Banjoe-Alit* gelegen is”.

¹ „De tweede sterkte, waarvan 't plan mij is geworden, sal even boven Kaliboento soo na aan 't strand als doenlyk is moeten vallen, en conform Hun HoogEd. intentie 't naastly gelegen om van den hoek van *Pakkum* alles in het oog te kunnen houden, 't welk dan wel 6 à 7 mylen van den hoofdpst *Banjoewangie* sal komen te vallen.” (Luzac aan van der Burch, 26 Febr. 1774).

te leven, komt nog by de afdoening der voorheen gesubsisteert hebbende verschillen tusschen Hunne Hoogheden, over wederzydse landen en onderdanen, die tot ons byzonder contentement door de attentie van den Ed. Gouverneur met geen minder satisfactie voor de Comp. als tot onderlinge rust, vrede en zekerheid voor de Vorsten, zoowel als om in 't vervolg disputen te prevenieren, ten volle beslist en gedetermineert zyn; gelyk ons uyt de bezyden 's Gouverneurs aparten brief van den 10 Maart passato toegeschikte authentieque afschriften der registers van de landen die den Keyzer en den Sulthan ieder afzonderlyk possideren, tot veel genoeg is gebleken. Wy hebben derhalven ook onse goedkeuring niet willen weygeren over de middelen die de Gouverneur, conform het genoteerde by onse generale beschryving van ult. Dec. 1772, in 't werk heeft gesteld ¹, om deze zoo lang getraineerde affaire een gewenschten uytslag te doen erlangen, en niet alleen geaprobeerd het aan ons overgezonden contract of de acte van ratificatie, waarby de Vorsten de voorgeschreven registers, in dier voege als dezelve door beyder ryksbestierders te Samarang zyn geformeert, bekrachtigd, en beloofd hebben elkanders landen, welke zy daarby bekennen als *in leen* van de Maatschappy te bezitten, te zullen guaranderen, in zoover de Comp. sulx noodig mogt oordeelen, — maar den Ed. van der Burgh ook te kennen gegeven onze begeerte, dat van het daarby bepaalde zoo in het een als andere opzigte niet moet worden afgeweken, met recommandatie om daarop attent te zyn, en de Vorsten te verpligten tot de prompte nakoming van het gecontracteerde ². Met den opbouw der logien te Souracarta en Djoejocarta wordt yverig voortgevaren

Belangende den cours der duyten te deser custe, zullen wy UwEdh. eenlyk ter gerespecteerde kennisse brengen, dat om die munt in credit te houden, aan de pagters (naar het voorbeeld van het voorgaande jaar) toegestaan is, onder den pagtschat vyf procent aan duyten te betalen

Betreffende de *producten*, hebben wy de ministers op derselver

¹ Zie hiervoor, blz. 235.

² Zie onder n°. LXI de *Memorie* van van der Burgh, § 4 en 5.

Het „Contract of de acte van ratificatie” vindt men onder N°. XXXVII, waar ook de reden is medegedeeld, waarom de opname der bedoelde Registers minder wenschelyk voorkomt.

propositie gequalificeerd, om ter gemoetkoming van de regenten en ter opbeuring der arme boschvolkeren, voortaan te betalen voor een tinkamsche plank, lang 27 voet en breed 14 en dik 3 dm., 60 stuyvers, voor een dito lang 25, breed 12 en dik 2 duim, 48 stuivers . . .

Dog van het ons voorgesteld tweeledig verzoek by des ministers brief van 30 Maart passato . . . om de Javase suykermolenaars met eene geringe prysverhooging en verdere leverantie te begunstigen, hebben wy het eerste ontzegd, en omtrent het laatste hem voorgelouden, dat zoo lange de Bataviase molens suyker genoeg kunnen uytleveren, onze ingesetenen de preferentie dienen te behouden, en wy niet van meening zyn tot de Javase leveranciers recours te nemen, dan by het mislukken der plantagien te deser hoofdplaatse . . .

Hetgeen ons van deese cust in het op heden ten eynde gelopen jaar voor de Comp. is bezorgd, bestaat, behalve 150 coyang ryst, nevens een parthy houtwerken voor Malakka, zoomede de ryst en cadjang, die wy aldaar hebben laten verstrekken tot randsoen voor de schepen Schoonzicht, enz. (9 schepen), in

	6046 ⁷ / ₈	lasten ryst,	
966050	⌘	groenen cadjang,	
39200	⌘	cattoenen garens,	
1375	⌘	indigo,	
100		lasten zout,	
8100	⌘	lange	} peper,
19110	⌘	staart	
5765	⌘	zwarte	
50		Cassia fistula,	
1138 ¹ / ₄		Cardamon,	
247582	⌘	poederzuyker,	
97800	⌘	gesuykerde tammerinde,	
7200		kannen klappusoly,	
400	"	aardoly,	

eene parthy houtwerken, 2 sloepen, 3 pantjallings, 4 ligters, 1 sjampangan, 15 schouwen, bedragende met f18578.80 in aanrekening, f478948.12.8, en met het verzondene naar Malacca en Cheribon mitsgaders het geprojecteerde voor de gouvernementen Amboina en Banda, volgens specifieke samentrekking, f564747.48

XL. Missive van de Heeren Zeventienen aan Gouverneur
Genl. en Rade van Indie.

Amsterdam, 29 September 1775.

Erentfeste, enz.

Zedert het depecheeren, enz.

Wy maken dan een aanvang met het artikel van den *lynwaadhandel*, en moeten al aanstonts ons leedweesen betnygen over den zoo deerlyk vervallen staat, waarin deese tak van 's Comps. commercie zig by aanhoudenheyd bevind.

De oorsaken van dit verval zyn (wy erkennen het) grootendeels gelegen in de ongelukkige gevolgen der rampspoeden, waarmede dit land te worstelen heeft gehad, dog zoo al de tyd langzamerhand hierin eenige herstelling zou mogen te weeg brengen, laaten nochtans der ministers berichten voor ons weynig hoop over, dat ook de Nederlandsche Comp. daarvan een aangenaam gevoel zal hebben.

De woelingen van de Engelschen in de Arrings vermeerderen. Hunne particuliere engagementen met de Franschen worden aansienelyk. Om deselve te presteeren, en teffens om door het versenden van lynwaden met scheepen van die natie hunne middelen naar Europa te kunnen overmaken, doen zy groote aanbestedingen, terwyl om daarvan het effect te hebben, al de magt, die zy op den inlander oeffenen, door hun met veel yver werd in 't werk gestelt.

De ministers meenen zelfs te mogen besluyten, dat die particuliere negocianten door de Engelsche Comp. zelve worden gemaintineerd en in hunne onderneemingen gestyfd: aan het een en ander schryft men toe, dat de aanbesteding voor onse Comp. in 1773 niet alleen niet beeter, maar in verscheyde opsigten nog erger is uytgevallen dan die van het voorige jaar.

De kooplyden hebben geweygert zich voor elkanderen te verbinden. In de prysen der lywaden is door de ministers, in weerwil van hunne pogingen (zooals zy verzeekeren) geene vermindering te bedingen geweest. Op zommige soorten heeft men zelfs hoger prysen moeten toestaan, en van andere, als te duur zynde, in het geheel afgezien. Met dit alles heeft de leverancie een zoo gebrekkelyken en tragen

voortgang gehad, dat men maar één schip, en zulks niet eer dan na het midden van January naar Nederland heeft kunnen zenden, door welke laate *dépeche*, behalven het meerder gevaar van de reis, ook dit inconvenient is veroorzaakt, dat men de aangebragte goederen niet dan met veel moeyte voor de najaarsche verkooping heeft kunnen in gereedheid brengen.

Ondertusschen, zoo men op de berigten van de ministers mag staat maken, zou de Engelsche Comp. door de ongelukkige gesteldheyl in de lywaatquartieren, niet minder gedrukt worden dan de Nederlandsche, en hehalve hooge inkoopsprijsen, zouden hare lywaden nog zyn beswaard met de intressen van 8 p.cent, wegens gedaane geldleeningen. Dan wat hiervan ook zy, wy voor ons ondervinden met smerte, dat er tot nog toe weynig vooruysigt is op eenige verandering ten goede. En in deese noodlottige omstandigheyl van zaken, kunnen wy niet anders doen, dan de ministers in het algemeen en den Directeur Bacheracht in het bysonder by herhaling, en niet minder ernstig aanbeveelen, om met ter zyde stelling van alle belangens dewelke met die van de Comp. zouden stryden, en gedagtig aan hunnen eed en plicht, onder een verdubbeling hunner pogingen, al wat in hun vermogen zal zyn toe te brengen tot opbeuring, waar het mogelyk, van 's Comps. kwynende lywaathandel in Bengale, ten minste tot voorkoming van deszelfs totaalen ondergang ¹.

En gelyk de ondervinding meermalen en ook nog laatst heeft doen zien, dat de drift waarmede de Engelsche particulieren hunne insamelingen doen, derselver bediendens in de Arrings somwylen tot geweldige bedryven vervoert teegen de weevers, die voor de Nederlandsche Comp. eenig werk vervaardigen, waardoor die weevers werden afschrikt om voor de Maatschappy op den duur te arbeiden, zoo zal het vooral noodig zyn, dat de ministers omtrent dusdanige *verongelykingen* zig met alle mogelyke zorgvuldigheyl steeds doen onderichten, van die verongelykingen nauwkeurige bewysen inwinnen, en deselve, nadat in een behoorlyke order bevonden zullen zyn, vervolgens brengen onder de oogen van de *Engelsche Regeering* te

¹ Zie de beschouwingen van G. K. van Hogendorp over den lijnwaadhandel der Compagnie, in zijne „Verhandelingen over den O. I. Handel,” blz. 85 vórv.

Kalkatte, off waar de ministers zulks van de meeste vrucht zullen oordeelen.

Wy moeten toestemmen, dat dergelyke vertoogen veelyds niet hebben beantwoord aan het daarmede bedoelde oogmerk; de ministers behooren echter deselve niet na te laten, en zoo maar die vertogen met bescheydenheyd gedaan en zoodanig ingericht werden, dat daaruyt de gegrondheyd der klagten op een oertuygende wyze kan blyken, dan kunnen nog mogen wy ons niet verbeelden, dat die klagten niet eyndelyk eens den gewenschten ingang zullen vinden, en teffens uytwerken de nodige voorsiening voor het vervolg. Althans de Gouverneur van wegen de Engelsche Comp. te Kalkatte, de heer Hastings, heeft by zyn laaste aanweezen te Patna dienaangaande goede beloften gegeven, uytwysens het genoteerde by der ministers aparte resolutie van 15 October 1773; en zoo men onverhooptelyk in 't geval mogt raken van te behoeven de dadelyke vervulling dier beloften, dan zal het niet onvoegzaam zyn, welgemelde heer Hartings in gepaste termen daarop aan te manen.

De *schulden der cooplieden* vorderen mede een meer dan gewoone iever en vigilantie, tot vermindering en inpalming derselve; het algemeen verval in den staat van hunne financiën maakt die schulden ten uysterste zorgelyk, en toont dat men niet te omsigtig zal kunnen zyn in de vooruyt verstrekkings van gelden.

De ministers gevoelen zelve het gevaar, 't geen in het tegenwoordig hachelyk tydsgewricht aan die *vooruytverstrekkings* is verknogt, en beschroomd om voor de gevolgen van dien zig verantwoordelyk te stellen, hebben zy van ons positive ordres gevraagd, hoedanig zy zich verder zouden moeten gedragen.

Wy hebben derhalven aan de eene zyde geconsidereerd, dat zonder vooruytverstrekkings het onmogelyk schynt de lywaadleverantie aan den gang te houden; dat in de tegenwoordige gesteltenis van zaken het moeyelyker is dan te voren, eenige zekerheid te erlangen omtrent het vertrouwen, 't geen men aan de cooplieden kan geeven; dat hierin ligter dan in vroeger dagen kan worden misgetast; en dat wanneer zulks buyten schuld off toedoen der ministers geschied, zy daarvoor niet behooren verantwoordelyk te weesen.

Dog wy hebben teffens aan den anderen kant in aanmerking genomen:

Dat onaangesien de voormelde swarigheeden, de ministers verplicht blyven, om in het vooruyt schieten van penningen behoorlyk reguard te neemen op het vermogen der personen, aan wie de aanbesteding en vervolgens de vooruytverstrekking geschieden, en hierin te werk te gaan na ryp overleg en gehoudene deliberatie in Rade, ten eynde over de gesteldheyd der kooplieden en de capitaalen die men aan hun zou durven toevertrouwen des te beeter geoordeelt, en met te meerder gerustheyd zou kunnen besloten worden.

Dat het insonderheyd de post is der ministers om alle mogelyke toesigt te gebruyken, dat de vooruytverstrekte gelden tot geen ander eynde werden aangelegd en besteed, dan om daarvoor aan de Maatschappy te doen geworden de lywaden, die men haar voor die gelden is verschuldigd.

En op die gronden hebben wy vervolgens goedgevonden tot der ministers nariet te verklaren, dat wanneer deze precautien zullen zyn in acht genomen, en de ministers dus behoorlyk zullen kunnen aantoonen, dat zy in de gedaane vooruytverstrekkingen ter goeder trouw en met de vereyschte omsigtigheyd hebben gehandelt, zy alsdan ook van ons billyk zullen mogen verwagten, dat ingeval de Maatschappy door het gegeven vertrouwen eenige schade mogt lyden, wy zulks als een onvoorzien toeval zullen aanmerken, 't geen door hunne voorsorg niet heeft kunnen werden verhoed.

Wy zien inmiddels uyt der ministers missive van 30 Augustus 1773, dat de verstrekkingen op de leverantie van dat jaar, zoo te Hougly als op de overige comptoiren, weder vry naamwaardige sommas be dragen, en hoopende daarvan een spoedige vereevening te verneemen, gedragen wy ons voor het overige, ten aansien van de bevinding der lywaden in den voors. jare ontfangen, aan onse cysch van retouren van 15 October 1774 en aan de thans affgaande.

Wy hebben in zelve voegen by eerstgemelde cysch omstandig ter neder gestelt onse consideratien en remarques over de alstoen aanbragte zijde, en moeten ons by deese daaraan almede refereeren.

De inkoopsprysen van dit artykel zyn nu laast weder merkelyk gereesen, en diē van de zyde stoffen zyn zoo hoog geweest, dat de ministers daarvan geene aanbesteding hebben kunnen doen. Dan vermits de oorsaake van deese duurte van een gelyke natuur zyn als die, welke op de insameling der lywaden een zoo nadeeligen

invloed hebben gehad, achten wy het onnoodig in eene speciale verhandeling van die oorsaken op nieuws te treden.

Wy moeten echter omtrent de zyde in het bysonder aanmerken, dat van deselve jaarlyks door de Engelschen en Franschen groote partyen hier te lande werden aangebragt, tgeen, ingeval zy daarby hunne reekening niet vonden, zekerlyk niet zoude geschieden. En nadien, op de geringe quantiteyt dewelke onze Comp. van dit artikel ontfangt, en laast slechts heeft bestaan in 28901 g , doorgaans schade werd geleeden, zouden wy moeten onderstellen, dat die natien gelegenheid weeten te vinden om deselve te bekomen tot beter prysen, dan wy daarvoor besteeden, dan wel dat deze coopmanschap by hun met minder onkosten is beswaard, dan by ons. Dit laaste komt niet onwaarschynlyk voor, als men overweegt dat alleen tot het winden der zyden te Cassembasaar, na het voorgeeven der bediendens, gedurende een geruymen tyd van het jaar 800 à 1000 werklieden werden geëmployeert.

Wy hebben derhalven nodig geoordeelt ons hierop nader te informeren, en het is uyt dien hoofde dat wy begeeren, dat door de ministers ons zal worden toegezonden een specificque berekening, zoo van hetgeen de ruwe zyde, die voor de Comp. werd ingesamelt, by den inkoop kost, als van de verdere ongelden die op dit artykel in Bengale vallen, alvorens hetzelve na Nederland versonden word, ten eynde wy in staat zouden kunnen zyn om te oordeelen, off niet in die ongelden eenige vermindering zal kunnen werden gemaakt.

Met geen geringe bevreemding hebben wy uyt het marginaal antwoord op onse missive van 5 October 1772 gesien, dat de ministers daarby seggen, dat zy niet wisten ergens aangehaalt te hebben, dat de Engelschen zig hunne benodigdheid van zyde door een inlander hadden doen bezorgen; nadien by hunnen brief van 30 Maart 1770 met zooveel woorden werd gevonden, dat de Engelsche Comp. tot het besluyt gekomen was, om hare benodigde zeyde aan een inlander ter besorging op te dragen. Waarin dit laaste van het eerste verschilt, zal, zoo wy vertrouwen, moeyelyk zyn om aan te toonen, en wy kunnen derhalven ons geen groot denkbeeld formeeren van de opletendheid, waarmede de ministers naspooren hetgeen er in den handel ongaat; daar zy zoo spoedig schynen te hebben vergeten een zaak die de uysterste reflexien verdiende, omdat daaruyt veelligt was

aff te neemen, dat de Engelschen by het reeden der zyde voor hunne eyge reekening zig niet wel bevonden, en daarom in de manier van aanbesteding eenige verandering hadden gemaakt, terwyl zulks ook te dier tyd door de ministers wierd aangezien als een grond van hoop voor een vermeerdering in den insaam van syde voor onse Comp.

Wy moeten ons voorts laten welgevallen, dat er van de zyde stoffen in 't geheel geene aanbesteding is gedaan, en houden alhier voor herhaalt de generaale remarque, die wy onder dit respect in den voorleeden jaare hebben gemaakt.

Hetselfde doen wy ten opsigte van de oorsaaken, waardoor de insameling van *Amfoen* voor de Nederlandsche Compagnie in Bengalen hoe langer hoe moeyelyker moet worden.

De laatste maal heeft deselve niet meer bedragen dan 384 kisten, en is dus nog soberder geweest dan die van 1772; ondertusschen blyft de Maatschappy met de lasten van het comptoir te Patna beswaard. En ofschoon wy hiermeede niet willen beweeran, dat dit comptoir zou kunnen worden gemist, blyft het nogtans alzins noodzakelyk dat men op middelen bedagt zy, ten eynde de Comp. van die lasten meerder vrugten te doen genieten ¹.

Onder de materie van Batavia ons het gevoeglykst zullende kunnen verklaren over uw besluit, om van den Engelschen koopman te Kalkatte, den bekenden Mr. Price, voor eenmaal ter preuve te accepteren drie a vier hondert Patnase *amfoen*, moeten wy alhier nog aanhalen, dat wy uyt der ministers missive van 15 Maart 1773 met opmerking hebben gezien, dat van wegen de Engelsche Compagnie, voor derzelve opgerigt comptoir Balemboengang alleen, 850 kisten *amfoen* geeyst waren, die absolut moesten worden voldaan; alzoo het ons toeschynt, dat daaruyt voor de Comp. zoo in den vertier als inkoop van dit product nieuwe beletselen zyn te dugten. Deese petitie

¹ Onder dagt. van 8 October 1774 hadden de Heeren Zeventien nog aan Gouv.-Gen. en Rade geschreven: „De besorging van de *Amfoen* schynt meer en meer swarigheyd te ontmoeten. De groote drift van de particuliere Engelsche handelaars wordt opgegeven als de voornaamste oorzaak waarom, op Uwen eisch van 800 kisten, slechts 392 stuks konden worden besorgt. Dog, soo die handelaars by continuatie gelegenheid vinden, hun *Amfoen* met goede winst aan de Nederl. Compagnie te debiteren, zal hun drift om dat sap in te koopn zeekerlyk niet verminderen.”

bewyst inmiddels, hoe ongegrond, off op zyn minst genomen, hoe onzeker zyn geweest de berichten, dat de Engelschen reeds voor jaar en dag van Balemboangang zouden verhuyst zyn ¹, en schynt mitsdien uw attentie te zyn ontslipt, wanneer UE. aan de ministers en bediendens op Ternaten en Banjermassing van die berigten, als tydingen waarop men staat kon maken, hebben kennis gegeven.

Wy houden enz.

XLI. De Gouverneur-Generaal Jeremias van Riemsdyk en Rade van Indie aan Z. D. H. en de Bewindhebbers der Gen. Oost-Ind. Comp.

Batavia, 30 December 1775.

WelEdele HoogAgtbare, enz.

Het Enkhuizer kamerschip de Bartha Petronella enz.

Hadden wy by onse eerbiedigen van den 4en Mey deses jaars de eer UEdh. te communiceren de aangename rust en vrede op *Java's Noordoostcust*, en dat het zig in 't Balemboangse hoe langs hoe meer ten beste liet aanzien, wy zouden dezen met te meer genoegen vervolgen volledig en speciaal verslag te doen van de wenschelyke constitutie in dewelke deze gezegende cust onder het bestier van den ons steeds genoegen gevende Gouverneur van der Burgh zig bevindt, ware het niet, dat wy in onze UwEdh. teffens te kennen gegeven hope, dat men by de aankomst van de toen verwacht wordende schepen uit Nederland in staat zoude geraken tot de afzending ter herovering van het eiland Noessa van een goed getal gemeene zeevarenden en militairen, door ons aanhoudend ja selfs toenemend gebrek aan dat soort van dienaren, tot ons leetwezen al weder te leur waren gesteld, en dus genoodzaakt zyn onder de inlandsche zaken aanvankelyk te melden, dat ofschoon wel het oorlogsvuur ten volle, is uitgedoofd, en in het landschap Balemboangang in lange van geen quade subjecten meer gehoord of iets vernomen is, de nieuwe regent Wiero Goeno, die verkozen heeft zyn verblyf te Banjoewangie te

¹ Zie blz. 56.

houden, alwaar hem toegestaan is zyn dalem voor 's Comps. loge op een behoorlyken afstand; dog onder het bereik van het geschut op te rigten, dusverre aan de verwachting voldoet; de oude inwoners zig vreedzaam en stil by elkander vervoegen, en meer en meer tot den akker- en landbouw begeven; de grensscheidingen tusschen Ooster- en Wester-Balemboangang, met de limieten van Panaroekan, Djember, Pradjakan en Sentong na een voorafgegane exacte opneem dier districten, by onse aparte letteren van den 20 January passato naar de voordragt van den Ed. Gouverneur van der Burg op eene gereguleerde voet gebragt; de forteres te Oeloepampang en Kotta geapplaneert; de ter onzer order aangelegde twee sterktens te Banjoewangie en te Calieboentoe, by den hoek van Pakkum, met nog twee op de propositie van den Ed. van der Burg in dezelve geextruceerde kruithuisjes, die de Maatsy. te zamen kosten / 24935.13, geheel voltooid zyn; wy onaangezien dit alles, de rust in die contryen niet volkomen hersteld kunnen rekenen, zoolange de in dit jaar zig tamelyk stil en de onzen weinig ontrust hebbende maar egter wederspanning blyvende en met gevlugte rebellen, Baliërs, Mandharezen, Wadjorezen, roovers en ander gespuis heulende, mitsgaders van tyd tot tyd de vogelnestklippen spolieerende, wanneer de gelegenheid hun gunstig is, veel insolentien plegende inwoonders van Noessa niet met geweld tot submissie gebragt zyn, tot hoe lange of tot dat men weet wat uytslag de zaken op meermeld eiland zullen nemen, men ook in de verpligting zal blyven vele buitengewone kosten te dragen, die anders gemenageert zouden kunnen worden, inzonderheid om de oostersche militairen in dienst te houden. . .

Ook verleenden wy onze toestemming om door de nieuwe hoofden van Djember, Pradjakan, Sentong en Sabrang een ieder uyt zyn district by provisie, van 1° January 1775 af, jaarlyx te laten afbrengen:

van Djember,	een picol wax.
van Pradjakan,	een coyang ryst,
	twee picols wax,
	twee picols lange peper.
van Sentong,	twee coyang ryst,
	een halve picol wax.

van Sabrang, een picol wax ,
 en een picol catoen garen , dat zy aangeboden
 hadden voor niet te leveren; om hun dus hunne afhankelykheid van
 de Comp. indachtig te doen wezen, en aan eene billyke contributie te
 gewennen.

Op *Madura*, alwaar eenige tusschen den Pangerang en zyne altoos
 getrouwe bepatty Maas Aria ontstane discrepantien, door de tusschen-
 komst van den Ed. van der Burgh uit den weg geruimd en in der
 minne bygelegd zyn, is alles wel; en de zich uiterlyk stil en verge-
 noegd aan 's Keizers hof onthoudende Pangerang *Aria Mancoe Nagura*
 is op zyn verzoek om 's Comps. protexie voor zyne kinderen en
 kindskinderen, waarvan de eersten een ruym aantal van een-en-dertig
 zonen en dogteren uitmaken, by een door den overleden heer Gouver-
 neur-Generaal aan hem geschreven brief, van dewelke men den
 Keyzer om allen argwaan weg te nemen, door het Soeracarta's opper-
 hoofd van Stralendorff copia heeft laten aanbieden, in generale termen
 toegezegd, dat zoolange zyn zoons zich gehoorzaam en getrouw
 omtrent de Maatsy. en den Keyzer gedragen, zy ook even als haar
 vader de protexie en bescherming zullen genieten; terwyl men aan
 zyne begeerte om een à twee zyner dochters uit te huwelyken aan
 regenten van de Comp., dan wel derzelve zoons, door den Ed. van
 der Burg heeft laten voldoen, mitsgaders op zyne nadere instantie
 om ook een zyner zoons te favoriseren en speciaal om een derzelve
 in name Radeen Maas Slamet in 's Keizers district Patjitan te stellen,
 en aan eene van 's Vorsten dogters uit te trouwen, onder goedkeuring
 van de aan hem bewezen adsistentie met vier hondert spaanse realen,
 by een tweeden brief geantwoord dat, vermits het landschap Patjitan
 onder den Keizer behoort, en men gevolgelyk niet voldoen kon aan
 dat verzoek, alzoo de aanstelling van een hoofd over dat district van
 den Keizer verzocht en verkregen moest worden, wy hem dieshalven
 aanraden, die instantie den Soesoehoengang eerbiedig voor te dragen,
 en door een vriendelyk gedrag te tragten zoowel Z. Hs. toestemming
 daartoe te erlangen, als tot de verlangde egtverbindtenis van ge-
 dagten zynen zoon met ééne van 's Keizers dogters.

Ondertusschen bevinden de landen en onderdanen der *Vorsten* zig
 in een diepe rust, hebbende de Keizer ons by een van zyn Hoog-
 heid ontvangen brief betuigd, ten uysterste vergenoegd in desselfs

regeering te wezen, waarvan wy den Vorst zoowel de aangenaamste bestendigheid hebben toegewenscht, als gecondescendeert in zyn met voorschryven van den Ed. van der Burgh gesterkt verzoek, om zyn oudste zoon *Radeen Maas Gusty Soembaljo* met den titel van *Pangerang Adipatty Anum* of *Kroonprins* te vereeren

De nadeelige invloed, die de te *Cheribon* geheerscht hebbende sware sterfte en de in den beginne dezes jaars aldaar gevallen langdurige regens, onder de schadelijke bykomst eener menigte van vernielende veldmuizen gevolgd van een ruym vyfmaandige zeldzame droogte, op land en inwoners heeft gehad, heeft ons doen besluyten om de des onaangesien zig allezints ten genoegen beyverd hebbende en zich zeer bereidwillig betoonende Princen niet alleen in dit jaar te bevryden van de herwaarts zending der verpligte modder-Javanen, maar hun ook, ter gemoetkoming in de tot uitrusting der houtvloten te dragen ongelden, die door het afsterven der meeste tot dat werk gediend hebbende verpandelingen considerabel vergroot waren, buyten dat ze ook bevorens op lange na volgens 's Residents betuyging niet had kunnen worden goedgeemaakt uit hetgeen de Comp. daartoe verstrekt, voor den aanstaande toe te leggen een verhooging van 25 percent.

Batavia . . . in de *Hooge regering* is eene aanmerkelyke verandering (voorgevallen); want de Heer Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der Parra, sedert de maand Juny 11. verscheyden gevaarlyke toevallen van siektens, die zyn sterk lichaamsgestel niet weynig deden verzwakken, onderworpen geweest, en eindelyk op den 24 December van eene heftige heete koorts aangetast zynde, heeft het den Almogende naar Zyn vrymagtige wille behaagd Zyn Edelheid vier dagen daarna of op den 28 derselve maand 's morgens te vier uren te ontslaan van den zwaarwigtigen last, dien hoogstedeselve ruim veertien en een half jaar met veel roem had getorst, en zoo wy vertrouwen op te nemen tot de eeuwige ruste in den staat der heerlykheid.

Op het ontvangen rapport van het voors. sterfgeval, de eerst ondergeteekende de acht presente leden van de Hooge tafel hebbende laten convoceren, om ingevolge van de permanente ordre en op de geëerde approbatie van UwEd. HoogAgtb., te treden tot de verkiesing van een nieuwen Gouverneur-Generaal, is, nadat dezelve 's morgens

ten 8 ure ter gewoonlyke plaatse byeengekomen waren, en den op de verkiezing van een Gouverneur-Generaal beraamden eed afgelegd hadden, de keuze met eenparigheid van stemmen gevallen op den eersten Raad en Directeur-Generaal Jeremias van Riemsdyk . . .

.

XLII. De Gouverneur-Generaal Jeremias van Riemsdyk en Rade van Indie aan Z. D. H. en de Bewindhebbers der Gen. Oost-Ind. Comp.

Batavia, 31 dec. 1776.

WelEdele Hoogagtb., enz.

De scheepen Batavia, Holland, enz.

Thans overgaande tot verhandeling der saken die *Java's Noord-Oostkust* ter bedeeeling oplevert, sullen wy naar gewoonte beginnen met de *inlandsche zaken*, en dus ten aansien van het al eenigen tyd de eerste plaats onder deselve gehad hebbend Balemboang melden, dat onaangezien de tamelyke rust, die dat conquest gedurende dit jaar door eene onaflatende waakzaamheid en toezigt heeft mogen genieten, egter aldaar alles uithoofde van Noessa's voortdurende wederspannigheid, in het onsekere blyft gesteld, en veel te lyden heeft, insonderheid de regentschappen van Passerouang, Banger en Bangil, soo door het gestadig in gereedheid houden van krygers tot de besloten onderneming tegen het hardnekkig eiland, als door het gedurig byzetten van volk ter wagthouding op verscheiden posten en dekking van de kust tegen landing en indrang van den vyand, soodanig dat het op den tegenwoordigen voet naar 's Gouverneurs gevoelen niet langer dan nog dit jaar konde worden gaande gehouden; weshalven wy met te meerder verlangen wenschen in staat te zullen zyn, om de reeds in 1774 besloten, en naar het bedeelde in october jl. tot in maart of april 1777 uitgestelde, onderneming kragtddadig te kunnen doorzetten, in hoop dat wy alsdan het geluk sullen mogen hebben UwEdel Hoogagtb. kort daarop een aangenamen uitslag te bedeele,

en den eenigsten hinderpaal aan de volkomen rust en vrede om dien oord uyt den weg te zien gernimd ¹.

Ten aansien van de aan de Hoven der beyde *Forsten* plaats vindende rust en vrede, ons eerbiedig gedragende aan het dienswegens in October bedeelde, melden wy ten verfolge van het toen mede aangehaalde plegtig gezantschap van den Soesoehoengang en Sulthan, dat de beyde ryxbestierders en ses andere voorname hofsgrooten, die verseld van een talryk gevolg hetzelfde uytmaakten, den 18 October met de by die gelegenheid gewone ceremonien in onse vergadering verschenen zyn, overleverende de vorstelyke brieven van gelukwensching met het door den ondergeteekende Gouverneur-Generaal aanvaard Indisch Hoofdbestier, met de daarby gevoegde geschenken. . . .

By gemelden en nog eenen tweeden terselvder gelegenheid aan ons afgesonden brief versogt de Soesoehoengang nog afsonderlyk, dat de pagt der vogelnestjes mogte worden gesteld op dien voet zooals zy is geweest ten tyde van Syn Excellentie Mossel, dewyl hy andersints in syne inkomsten grootelyks soude worden benadeeld, mitsgaders dat hy soo voor sig selvs, als tot de hofhouding van de Keizerinne en den Kroonprins, syn oudsten zoon, tegen betaling mogte worden geriefd met:

- 300 paar granadiers snaphanen met bajonetten,
- 60 „ karbynen,
- 60 „ pistolen,
- 600 houwers,
- 14 koperen trommels,
- en 1 extra mooye pallas, om selfs te gebruiken.

Ten aansien van het eerste, hebben wy onder vriendelyke termen betuygd geen verandering te kunnen maken, als ons volkomen verzekerd houdende, dat de Keyzer daardoor geen nadeel lyd; maar om daarentegen dezen de Comp. allesins toegedancen vorst op eene

¹ Reeds hadden de Heeren Bewindhebbers onder dagteekening van 30 October naar Batavia geschreven:

„De vorige advisen doen ons vreesen, dat 's Comps. verblyf in het Balemboang'sche niet geheel veilig zal wesen, zoolang het eiland *Noessa* buiten haar gehoorzaamheid blyft. Het doet ons derhalve leet, dat de expeditie tot onderwerping van dat eiland nog al achterwege is gebleven, en wy hopen dat deselve door het seedert bekomen ontzet van manschappen, gevolg zal kunnen nemen.”

Zie ook blz. 282.

andere wyze, die hem sekerlyk seer zal inneemen, te overtuigen van onse genegentheid, om hem waar het geschieden kan ten dienste te wezen, hebben wy, buiten de geringheid van het laten repareren van een spelend horloge, de voormelde wapenen . . . laten dienen tot een contra-geschenk, in stede van ze tegen betaling te zenden.

En dewyl 's Sulthans ryksbestierder teffens .mondelyk instantie deden om gelyke wapenen voor synen Vorst, hebben wy om alle misnoegtheyd over ongelyke behandeling in desen te vermyden, besloten den Sulthan een even soodanig geschenk als den Soesoehorang aan te bieden.

Op *Madura*, daar alles in rust en goede order is, den hoog bejaarden braven Maas Mantjanagara overleden zynde, hebben wy in desselfs plaats den veele goede hoedanigheden toegeëigend wordende Bangils Ingabey Poespa Nagara tot bepatty toegevoegd, om den prins, die mede om hulde te doen den 20en October in persoon hier verscheenen synde, blykens onse besluuten van den 9en en 12en November op syn verzoek niet alleen vereerd is met den titel en naam van Panembahan Tsjacraningrat, dog sonder het door synen grootvader den laatst overleden Panembahan *Wedono*- of schuttheerschap van Java's Oostkust ¹, maar ook toegestaan in huwelyk te mogen nemen de dogter van den ouden Tommongong van Sourabaija Tjandranagara, zuster van den presenten eersten regent van Sourabaija, waarenboven denselven op syn verzoek tegen de gewone betaling met twee pikols buskruid, vier koperen trommels, enz. . . . geriesd is, en voorts gedurende zyn aanwezen mede door de gebruikelijke eerbewyzingen en verdere welvoegelyke beleefdheden opgewekt zynde tot bestendige volharding in syne onder de jongste Balamboangsche onlusten getoonde bereydvvaardigheid tot het byzetten van volk en krygers.

De stranden genieten mede het aangename van een vredigen toestand.

Cheribon. De princen van Cheribon zig van het groot verlies hunner in menigte afgestorven onderdanen . . . nog niet geheel hebbende kunnen herstellen, en derselver volkeren alsnog door de daar gestadig voortheerschende siekten gedrukt wordende, hebben wy de

¹ Zie n°. XX en XXI.

vorsten op hun verzoek wederom voor dit jaar vrygelaten van de verpligte herwaarts zending der gewone modder-Javanen; dog onder aankondiging, dat hun die gunst bewezen wordt voor de laatste maal. Sultan Anum's verzoek om tot het doen der gewone hulde over land naar Batavia te komen niet raadzaam gevonden hebbende in te willigen, maar hem egter toegestaan synde synen soon Pangerang Adipatty Anum in desselfs plaats over zee herwaarts te zenden, is dan ook deze laatste als representatie van Sultan Anum, die seer swak was, en sulthan Seppoe in persoon, nevens de verdere onder Cheribon gehoorende regenten en gevolmagtigden, in plaats van degenen die het door sware siekte niet doenlyk was selve te komen, in November . . . hier verschenen, en naar den gebruyke ontvangen, mits gaders alhier actueel nog gedeeltelyk aanwezende. Sulthan Seppoe's jongeren broeder, den pangerang Aria Kielen, hebben wy op des eersten speciaal verzoek benoemd tot zynen opvolger in het ryk, en hem ook vereerd met den titul van pangerang Adipatti Anum, onder dese bepaling nogtans, dat indien Sulthan Seppoe een zoon geboren wordt, en die by zyn hoogheysd afsterven in leven is, pangerang Aria Kielen in dat geval van dese gunstbewysing niet sal mogen profiteren, maar de successie tot bestier van land en onderdanen moeten afstaan en overlaten aan Zyn Hoogheids wettigen zoon, ingevolge het gecontracteerde by de acte van overeenkomst van 18 January 1752.

Op 's Residents berigt aan den ondergeteekenden Gouverneur Generaal, dat aan het eiland Noessa Cambangang waren aangekomen twee Balysche vaartuygen sonder pas, beladen met amphioen en verboden waren, en dat die smokkelaars vervolgens, versterkt met nog vier andere groote swaare en van ammunitie en volk voorsiene vaartuygen, gesamentlyk onder het Galoesche district ten anker waren gekomen ¹, mitsgaders door den Tommongong van Banjoemaas geprotegeerd wierden, hebben wy den Java's Gouverneur daarvan kennis gegeven, en gelast om den Keyzer van Java niet alleen kennis te geven van het verschynen der gemelde ongeoorloofde naviganten aan Java's Zuidkust, en het gedrag van den Tommongong van Banjoemaas, maar ook te verzoeken ten eersten de ordre te stellen, dat die of soort-

¹ Het eiland *Noessa Kambangan* behoorde tot Tjeribon, en was tusschen de drie Galoesche regenten verdeeld.

gelyke swervers nergens onder het ressort van Syn Hoogheits gebied worden geadmitteerd, en den Tommongong van Banjoemaas in het bysonder te verbieden sig met deselve te bemoeien, of hun de geringste gerievelykheid veelmin hulpe of adsistentie te bewysen; en wyders den resident gequalificeerd om die en alle andere swervers, welke sig hetsy aan gemeld eiland Noessa Cambangang dan wel elders onder het Cheribons district opdoen of bevinden, met geweld van daar te verdryven, en des mogelyk te overmeesteren; dog vóór de ontvangst deeser ordre waren gemelde ses vaartuygen reeds verdreeven ¹.

Van *Bantam* is meede in den beginne deeses jaars hier aangekomen, met alle gewone plegtigheden onthaald, en den 13en February onder geleyde van expresse gecommiteerden weder terug gekeerd een statig gezantschap, bestaan hebbende in den eersten ryksminister en vier andere hofgroten, om den ondergeteekenden Gouvern.-Gener. uit den naam des Konings met de komst aan het hoofdbestier te vergelucken; en by die gelegenheid door gemelde gezanten mondelings voorgedragen synde 's Konings verzoek om verlenging van uytstel tot zeven jaren ter aflegging van de 12000 sp. realen, welke hy verplicht is jaarlyks in twee termynen af te leggen in mindering der ryksschulden, en tot welkers voldoening hem naar het bedeelde onder ult^o december 1775 vier jaren tyds verleend is, hebben wy by onse afgesonden brieven aan den vorst betuygd sulks niet te kunnen inwilligen, met verklaring van te vertrouwen, dat Syn Hoogheyd wel sal gelieven verdagt te wezen om na het einde van het voorschreven vierjarige termyn, het gedagt montant in ieder jaar weer in twee termynen af te leggen, ter verevening der onder ultimo Augustus jl. nog f 542,322.3 groot geweest zynde oude schulden

De Koning, op het daartoe ingevolge van ons besluit van den 11en Juny deeses jaars gedaan aansoek, sig seer genegen getoond

¹ De Resident te Tjeribon schreef onder dagteekening van 12 November naar Batavia:

„Hebbe van de regenten van Galoe tyding bekomen, dat de ses Balysche wel gearmeerde smokkelvaartuigen, welke successive aan de zuidkant, onder hun district, by het eiland *Noessa Cambangan* waren ten anker gekomen, door den indigomaker aldaar Jan George Sengebusch met een aantal Galoeschen en 200 Banjoemasche volkeren verdreven zyn, na vruchteloos getragt en beraamt te hebben om hen te overmeesteren en benagtigen.”

hebbende, om de in straat Sunda liggende soogenaamde „duisend eilanden” aan de Comp. af te staan, voor één duysend spaansche realen 's jaars, en een jaarlyks geschenk voor hem en syne pangauws, ten bedrage in gelde van spaansche realen 216.48, syn die eilanden voor die somma en soodanige verdere ter resolutie van den 5n July beschreven voorwaarden tot wederopzeggens toe in pagt 'aangenomen ¹, en daarop door schepenen deser stede publicq aan den meestbiedenden verpagt voor den tyd van drie jaren, ingegaan synde met primo der laatstgenoemde maand en tegen Rds. 2190 's jaars, onder de door den Koning bedongen restrictien, en nadere bepaling dat de pagter niet meer sal mogen nemen voor een praauw kraalsteen dan één Ryksd., die hier sullen moeten worden verkogt voor Rds. 16.24, of met de pagt voor Rds. 17.24, blykens onse laatste besluiten van 17 Sept. en 1 October

Op het berigt by der bedienden brief van 14 October, dat de Palembangers wederom vele buytensporigheden in de Lampongs bedreven, tot groot nadeel der peperculture en veel schade der Lamponders, hebben wy de bedienden gelast om Bantams Koning, die in de eerste plaats gehouden is syn land en onderdanen te beschermen tegen den overlast van andere volkeren, niet alleen op het kragtigste aan te setten op eene kragtdadige wyse het noodige redres te besorgen; maar ook, dewyl men onderrigt was dat 's Konings eigen volkeren, die sig tot den opkoop van peper naar de Lampongs begeven, de menschen opdwongen kleedjes en andere Bantamsche producten voor hun peper te accepteren in plaats van gereede betaling, den Koning te verzoeken en aan te manen om te sorgen, dat de peper aan de Lampongders contant voldaan en de soo even gemelde dwang door de opkooers worde tegengegaan, waaraan Zyn Hoogheyd almede beloofd heeft te zullen voldoen.

Onder de materie van Banda reeds gebleken zynde het herwaarts ontbod van Zyner Hoogheid's zig daar bevindende nicht Ratoe Sitie,

¹ Uit deze Resolutie van 5 Julij blyken evenmin als uit de voorafgaande van 11 Junij, of uit de aanschrijving deswege aan den Commandeur in Bantam, de redenen die tot dit aanzoek geleid hebben. De Duizend-eilanden waren tot dusver verpacht geweest aan den Luitenant der Chinezen The Liongko te Batavia.

De Compagnie moest zich, van hare zijde, verbinden om op de eilanden Panjung en Kalappa de hoofden te laten, die daar waren.

weduwe van den overleden pangerang Madura, met syn bywyf en gevolg, besluiten wy dit hoofddeel met aanhaling, dat wy den luitenant der Chincese natie aldaar Ong Janko benoemd hebben tot capitain van dat volk.

XLIII. Rapporten van het hoofd der expeditie tegen Noessa Barong, Adriaan van Ryck, aan den Gezaghebber te Soerabaya.

18 Augustus 1777.

Schoon ik by myne jongste van den 10n deezer de eere had te melden, dat ik dien avondt met de rest der landmagt dagt over te steeken naar de vloot, heeft zulks egter om het zwaar weer niet kunnen geschieden voor den 12n daaraanvolgende, als wanneer wy, bekoort door de stilstand van zee en winden, in Gods naam het waagden over te steeken, komende den 13n eerst voor Noessa, dog verscheyde prauwen achterblyvende, en waaronder wel voornamentlyk Superiote, waar ik om de securheyd van het vaartuyg 32 koppen Europeesen op gedaan had, en die snagts wel een myl 2 a 3 van ons afgeraakte, zoodat den 14 nog al niets konde beginnen, dewyl nog niet op konden komen, en de anderen dag het zoo sterk begon te waayen, dat verscheyde van onze prauwmayangs het niet voor de anckers, veel min de jochems het konden houwen, hadt men ook niet in de vloot voor zoo een menigte van volk, door gebrek van fustagie; verscheyde sloegen weg en staande op de Javasche wal, als ook Superiote, met UWelEd. Achtb. pantjallang, dog door 's hemels zegen (schoon het vaartuyg door de zwaare branding in duisend stukken gesmeeten is) de equipagie van Europeese als inlanders alle geborgen; van hunne wapens of andere goederen weet ik nog niet, dog de ryst die hy ingehad heeft zal alle verlooren zyn. Op den 17n was het hier stil voor de baay van Noessa, daar als wy wat nader kwamen schrikkelyk van den vyand beschooten wierden, en buiten kwam de zee zoodanig aanrollen, dat wy het niet langer houden konden, waarom wy beslooten onder Gods dierbaren zeegen (te meer daar wy niet terug konden, en ook geen water in de vloot

meer hadden), d'attaque op Noessa voortgang te laten neemen, hetwelk in dier voegen een aanvang nam: de transportscheepen, zooveel wy nog hadden, wierden met volk opgepropt onder het gezag van de vendlrighs Kreegel en Martins naar de baay van Kamal verzonden, terwyl dat ik door de chialoup en de drie pantjallangs de baay van Jorook onophoudelyk liet beschieten en bombardeeren, waardoor de landing grootelyk gefaciliteert wierdt; voerden voor de tweede keer het renfort aan, en wierdt ook Godt loff en dank de baay van Kamal overwonnen, daar wy 'smiddags half vyf uren eerst meester van waren. Verschrikkelyk is er van beyde kanten gevuurt, ja zelfs de pantjallang door en door geschooten en vol kogels, in de chialoup hebben egter geen zwarigheidt, en de attaque was zoo hardt en wierdt zoo wel verdedigt door den vyandt, dat, indien niet de vendlrigh Martins in het water was gesprongen, waarop toen van alle gevolgt wiert en door het canon gesecondeert, het haggelyk hadt gestaan om aan de wal te komen; waarby de patjallang van Bangil, een Europees matroos en twee Sumanappers en een Bangers het leven lieten, van ons en de geheele Europeese magt zyn maar twee ligt gequest en twee aan voetangels. Men sloeg aanstonts een verhouwing op, en logeerden in 'svyands benting, alwaar zy gedelogeert wierden; den vyandt heeft men zyne dooden nog niet netto kunnen tellen, omdat zy die ten meesten deele op de bergen medegesleept hebben. Hier lieten wy het den 17n mede berusten, excepto dat onze voorposten den grooten hoogen berg die Kamal van Jorook scheydt, nog voor den donker wonnen. Heden den 18 rukten wy met de groote vaartuygen dieper in de baay, en met den dag nam het canonneeren weder een aanvang, en kwam toen onze armee den berg over (dat een onmenschelyke weg is), die met volle vuuren op Jorook afquam; dog de vyandt dat gewaar wordende, en het werpen der bomben en cannonade niet langer kunnende verdraagen, nam de vlugt naar het westen over de bergen, en wierdt by ons ingenomen. Twaalf rantakkas, twee yzere stukkies, een korte dog 8 ponden canon kreegen wy tot buyt, en vonden hier aanstonts water voor de troepen, die dat en rust hoogst benoodigt waaren.

Het is niet om te zeggen, wat kruyt en scherp dat hier gevonden is, dog alles verdistruceert in de eerste furie, de kruytvaaten dat, hoewel het maar inlant's was, ten eerste in zee en mulle zandt ver-

strooit, en leggen wy gecampeert in vyands bentings, schoon omgekeert. Morgen gaan wy verder westwaarts op, want het is onmogelyk om twee marschen ver op een dag te doen, zoowel voor Europees als inlander, zoo schrikkelyk met hoog gebergte is dit (eiland) bezet. De verdere particularityten zal de eere hebben nader te bedeele; Noessaers hebben wy nog niet gekreegen; de avondt was ophanden, en de troupen die zig alle int generaliter wel gedragen hebben, te moede. Wy zullen, hoop ik nu op goede gronden en Godes verderen zegen, het nestje wel krygen, dog zal het wel een maandt aanloopen eer men met alles klaar krygt, ten minste zoo de Noessaers over moeten, want het waayt hier alle dag braaf op.

Van als boven.

1 September 1877.

Heden ontvang ik UEd. Agtb. van den 28 Augs., waarop de eer hebbe in antwoord te dienen, dat bereids gisteren, op aanschryvens van den heere Nobel dat de ons alhier ontvlugte rebellen zig op Poeloe Sempoe ¹ zouden geset hebben, van hier ter vervolging van deselve heb gesonden de Comps-pantjallang „Petronella” en ses der beste prauwmaijangs, bemand met Europeese matrosen, buiten de inlandsche, nog het detachement inlandsche soldaten onder luit. Smail met 27 koppen Europeesche militairen, allen onder het gezag van den vaandrig Fredrik Kreegel.

Wyders heb ik de eer te melden, zooals by myn jongste van den 18de, wy het na het innemen der bentings te Jorook dien dag daarby lieten berusten, door de groote vermoeidheid van het volk, en door dat velen aan voetangels en dorens zig aan de voeten beseert hadden. Wy lieten aanstonds onze standplaats vast maken, en onder 't planten van de dubbelde princenvlag, uit 's vyands veroverde dog nog geladene stukken victorie schieten, toen deselve aan boord brengen, en planten van onse eigene stukjes canon op de tans omgekeerde benting. De daarvoor staande plantagie van pisangboomen en de

¹ Sempoe: eilandje onder het gebied van Malang.

daaragter volgende negory van Jerook deden wy omhouwen, om niet door approches te worden beslopen

Desen dag bevonden wy dat de rebellen den 17de by de attaque 27 dooden hadden bekomen en 33 gequetsten, die wy successive hier en daar verkropen vonden, en doordien hunne stinkende wonden voor onherstelbaar geoordeelt werden, deselve maar den kop aflaten slaan. Dat waren allen opregte Mandarezen, Boeginezen en enkele Baliërs. . . . Wyders zyn nog zoo door ons gevangen genomen als door de Noessa'ers opgebracht 19 levende overwalders, . . . die in het blok te Lamodjang geplaatst zyn; zoodat wy nu al kunnen rekenen dat er 98 koppen der rebellen in onse handen zyn vervallen, buiten de verdronkenen. Aanstonds na onze overwinning te Jerook, heb ik een sergeant en 10 gemeenen overgezonden naar Lamodjang, ter versterking van dien post, die nu goed van pas zyn gekomen tot bewaring van de gevangenen

Den 20ste kwamen eenige Noessa'ers onder Sindoe Ougo en twee pangoeloes, zig onderwerpen; hadden hunne pieken en krissen byeengebonden, en bragten dezelve met een wit vaandeltje voor ons . . . Volgens rapport van den teruggekomen quartiermeester Joseph Bossetiel, had deselve in zee verscheidene omgeslagen jochems (prauwen) zien dryven, ook waren er eenige aan strand komen aanspoelen. Wy hebben intusschen niet stil gestaan met patrouilles uit te senden; dog dit eiland is in zyn binnenste nog slimmer te doorkruisen, als om zyn buitenste aan te doen.

Zoodra wy de prauwmajangs van Poeloe Sempoe wederkrygen, zullen wy, onder UEd. geëerde approbatie, de Noessa'ers maar overschepen . . . De gandsche vloot heb ik voor de maand September gerantsoneerd, en gedenke ze daarmede wel tehuis zullen komen . . . Wy hebben reden om te denken, dat de rebellen, zoo op Poeloe Sempoe gevlugt, ontzenuwd zyn ¹.

¹ Als voorzorgsmaatregel, opdat geene vlugtelingen daar schuilplaats zouden vinden, deed de Keizer de baai van Segorowedi en de kust van Banjoemaas bewaken, en werd uit Tjeribon een wachtpost gesteld op Noessa Kambangan.

XLIV. Acte van investiture, waarby de Generale Nederlandsche Oost Indische Comp. als leenheer van het Bantamsche ryk en den resorte van dien, hetzelfde, mits het overlyden van den Padoeka Siry Sulthan Aboel Nadsar Mochamat Arief Dzeinoel Assikien, als een vry, onplitsbaar en onerflyk leen, ter regeeringe op aan den uitneemenden Heer Pangerang Rato Aboel Mafachier Mochamad Alie Oeddien, en hetzelfde by Zyne Hoogheid in dier voegen met dankbaarheid wordt aanvaard.

Het is waereldkundig, om welke gewigtige en billyke motiven de Padoeka Siri Sulthan Aboel Moghali Mochamat Wasie Dzeinoel Halamien in den jare 1752, als toenmalige regent van het ryk, nevens de verdere prinsen van het Koninglyk huys en de gezamentlyke Ryxgrooten, als te samen het ryk en volk van Bantam representerende, zyn te raade geworden de souverainiteit van dien, en de onderhoorige landen van

Succadana,

Lamong Samanca,

- „ Calanda, Ligok en Sino,
- „ Silleboe,
- „ Pannat,
- „ Niboeng en Pagadoengang,
- „ Poeti Depaytaan,
- „ Tellok,
- „ Minanga,
- „ Sacampong,
- „ Radja Baya,
- „ Poegong,
- „ Calombayang en
- „ Toelang Bauwang,

met alle de verdere districten, onder de Lamongs gehoorende, schoon de opperheerschappy reeds door het recht des oorlogs in de handen der Nederlandsche Compagnie was, ten overvloede solemneelyk en by een publieke acte in dato 16 April 1752 aan Haar Edele op

te dragen; ¹ ten einde de Gouverneur Generaal en de Raaden van Indie, Bantam ende Overzeesche provintien voortaan als eigen considereerende, omtrent de regeering van dien zoodanige nadere order mogten gelieven te stellen, als dezelve zouden dienstig oordeelen om de ruste en vrede in hetzelfde volkomen en bestendig te maaken.

Dat de Gouverneur-Generaal en de Raaden van Indie, alhoewel Bantam als gezegd met reeden als een conquest van de Compagnie konde worden aangemerkt, nademaal de gansche Bantamsche natie (eenige weinige getrouwe en welmeenende uitgezondert) door muytzigtige wargeesten opgehist, met haar in een openbaren oorlog getreden, en door het geweld harer wapenen tot onderwerping aan de Comp. en bekentenis van derzelver misslag gebragt was, egter de gemelde opdracht en afstand als eene onwederspreekelyke erkenenis van haar reeds verkreegen oppergezag over het ryk van Bantam, de Overzeesche provintien en wat daartoe verder gehoord, opentlyk hebben geaccepteert; en wyders zeer gaarne medewerkende ter beryking van het gezegde heilzaam oogmerk van den voornoemden Prins Regent, prinsen van den bloede en ryksgrooten, en niets meer verlangende als om de voors. landen in een florisanten staat te herstellen en conserveeren, het ryk van Bantam met diens ap- en dependentien, als een vry, onplitsbaar en onerfelyk leen overgegeeven aan gedagte Zyne Hoogheid den Padoeka Sirie Sulthan Aboel Moghalie Mochamat Wasie Dzeinoel Halamien, die hetzelfde zedert met veel reputatie heeft geregeerd, dog vervolgens, uithoofde zyner toeneemende jaaren en zwakke lichaams constitutie, een en andermaal versogt hebbende van het verder torsen van dien last ontslagen te mogen wezen, daarvan ook ontheven is geworden in anno 1753, waarna het bestier van dat leen wierd opgedragen aan den in hoofde deezer reets genoemde Padoeka Siri Sulthan Aboel Nadsar Mochamad Arief Dzeinoel Asikien.

Dan dewyl deeze braave vorst na eene loffelyke en tot byzondere satisfactie van de Generale Nederlandsche Maatschappy gestrekt hebbende regeering van byna vierentwintig jaren, op den 10n van Djoemadiel Achier, of den 15n Ju'y dezès jaars overleeden, en door

¹ Zie het contract van April 1752 met Bantam, hiervoor onder n^o I. Opmerkelijk is hier de vermelding van Succadana en Lampong Silleboe.

den pangerang Ratoe Aboel Mafachier Mochamad Alie Oeddien, als deszelfs benoemden troonsopvolger, verzoek is gedaan tot de vervulling van den door dat sterfgeval vacant geraakten troon van het Bantamsche ryk, zoo is 't dat de Gouverneur-Generaal en de Raaden van Indie, als den Staat der Vereenigde Nederlanden en hare Generale Oost-Indische Compagnie, leenheer van het Bantamsche ryk en dier onderhorigheden representeerende, op die instantie gelet, en teffens in aanmerking genomen hebbende de goede qualiteyten van den gedagten uitmuntenden Heer Kroonprins en troonsopvolger, zyn te raade geworden daarin te bewilligen, en het voors. hierdoor weder aan de Maatschappy vervallen leen in zelve voegen weder uit te geven en ter bestieringe op te dragen aan meergemelden Heer Kroonprins en troonsopvolger, onder den titul van Siry Sulthan Aboel Mafachier Mohamad Alie Oeddien, en zulx met alle de hoogheden, vryheden, praerogativen en praeceminentien daaraan geaccrocheert; gelastende en injungerende dienvolgende den ryxbestierder, alle de verdere ryxgrooten, prinsen van den bloede en verdere onderdanen van het ryk van Bantam, geene uitgezondert, Zyn Hoogheid in die koninklyke waardigheid te erkennen en als de zoodanige te respecteren en gehoorzaamen, gelyk ook aan Comp. ministers en bedienden, zoo die tegenwoordig zyn als namaals komen mogten, om dezelve daarin te maintineeren en met raad en daad naar uiterste vermogen te assisteeren, agtervolgens de orders daaromtrent reeds gestelt en nog te stellen, dog alles onder en mits de volgende bepalingen en voorwaarden:

I. Dat alle contracten tusschen de Nederlandsche Compagnie en het ryk van Bantam successive gesloten, wederzyds stiptelyk zullen worden nagekomen, even alsof in dezen woordelyk geinscreert waren.

II. Dat van het voormelde leen van Bantam zal uitgezondert blyven het land, breed ses hondert roeden langs de rivier van Ontong Java of Sidame van de zee tot int gebergte, en langs de limietscheiding by contract van anno 1747 aan de Comp. afgestaan, ook het stukje lands beoosten de rivier Songy Dadap inclusive, A^o. 1752, het eiland Panjang A^o. 1731 aan de Compagnie in vollen en vryen eigendom overgegaan, met alle inwoonders op die landen en dat eiland te vinden, welke onder de souverainiteyt van de Compagnie

blyven, als eigen land en eigen volk en onderdanen; item het campang of de gang voor of bewesten het fort Speelwyk, den grond be-noorden van den Boom tot aan de zee, soo bewesten als benoorden Speelwyk, en den grond van Speelwyk zelven met de punt Caran-gautoe, nevens eenig land rondom beiden ¹.

III. De Sulthan zal jaarlyks homage doen door een expres ge-zantschap naar Bantam te zenden met hondert baaren peper, de helft witte en de helft zwarte.

IV. De Sulthan zal niet vermogen eenige nieuwe fortificatien aan te leggen, als met voorkennisse en toestemminge van de Compagnie, en ook geene correspondentien buiten 's lands houden.

V. En zal de Compagnie de extractie van eenige sterkkens noodig oordeelende, den Sulthan daarvan kennis geven, welke daartoe dan assistentie zal bezorgen.

VI. De Sulthan zal onze Europeesche of inlandsche overloopers weder laten opzoeken en overgeven, als ook alle menschen — dieven en slaven — seducteurs zonder onderscheid, en zal den opvatters voor hunne moeite betalen, 't welck den Commandeur zal bevolen insgelyks te doen.

VII. De landvrugten, in 't byzonder al de peper en wat de Com-pagnie verder kan dienstig wesen, zullen haar geleverd worden, namentlyk de peper tegens vyff Spaansche realen voor ieder picol bruine, en tien Spaansche realen voor ieder picol witte, maar de andere producten tegens ordinaire en ordentelyke pryzen.

VIII. De Lamponders zullen door den Sulthan wel betaald worden.

IX. Niemand zal op Bantam in coffy mogen handelen, en wat de Compagnie meer zal bepaalen, moet exclusif aan deselve blyven.

X. In cas van noodzakelykheid door buiten of binnelandsehe oor-logen of onlusten, zal de Compagnie den Sulthan assistentie bewyzen, zoo verre zulex hare eigene omstandigheden permitteeren, ten koste van het ryk, 't welck met alle dies onderdanen zal blyven onder de protexie van de Compagnie tegen alle vyanden van binnen en buiten.

¹ Vg. Art. 1, blz. 1 hiervoor.

XI. Insgelyks zal de Sulthan gehouden zyn onder Bantam te houden alle de landen, welke daaronder ooit gesorteerd hebben en hiervooren benoemd zyn, en de Nederlandsche Compagnie des gerequireerd wordende by te staan tegen hare vyanden, met al de magt van het ryk, te water en te lande, gelyk een getrouw leenman toestaat en betaamt.

XII. De Chineesen en hunne hoofden zullen blyven sorteeren direct onder de Compagnie.

XIII. Die van dezelve Mahomedaansch worden, zullen wel meede onder de Compagnie blyven, maar hunne kinderen in het Mahomedaansche opvoedende, zoo komen die onder het Ryk, welk ook de hoofdgelden van alle invordert.

XIV. Wetangers of Ooster-Javanen, Malyers, Baliërs, Bougineesen, Macassaren enz. zullen blyven onder de Compagnie, en zoo ook derzelver kinderen.

XV. Als een Wetanger trouwt met een Bantamsche vrouw, zullen de kinderen in dier voegen gedeeld worden, dat de zoons den vader volgende Comps. onderdaan blyven, maar de dogters haar Bantamsche moeder volgen.

XVI. De Sulthan zal jaarlyks, zoo in voldoening van het restant der oude schulden en oorlogskosten, bedragende f 558.248:1:— als voor de bezetting van het kasteel den Diamant, aan de Nederlandsche Compagnie doen afleggen en blyven betalen twaalf duisend realen van agten, tot de volle betaling toe, en daarna alleen de ongelden van de extractie en het onderhoud der fortjes te Lampong, op Poelo Gondy, en elders daar het in der tyd noodig mogt bevonden werden.

XVII. De goudrivieren in het Lampongsche zullen half ten voordeele van de Compagnie en half ten voordeele van het ryk blyven, ingevolge van het tweede articul van het tractaat d'Anno 1747.

XVIII. Het getal der suikermolens in het Bantamsche ryk door de Nederlandsche regering conform het 21e articul en acte van investiture van den onlangs overleden Sultan, eens vooral bepaalde zynde op vier stucx, zullen daarvan geene meerdere ginder mogen opgerigt worden.

XIX. De Sulthan zal de vervallene bruggen alomme laten maken, en zoo ook by eenige mogelykheid de waterloozing tot in Speelwyk laten brengen.

XX. Eindelyk zal de Sulthan het voors: leenroerig ryk van Bantam en den aankleve van dien op een expres ten dien zynde beschreven ryksdag plegtelyk aanvaarden, en zig, zoowel als de princen van den bloede en ryksraden, met eede verbinden, alle deze bepalingen en voorwaarden heiliglyk na te komen, ende Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, Zyne Doorluchtige Hoogheid den Heere Prince van Oranje en Nassauw, erfstadhouder, kapitein generaal en admiraal der Vereenigde Nederlanden, de Nederlandsche Oost Indische Compagnie en den Heer Gouverneur Generaal, nevens de Heeren Raden van Indie als de Nederlandsche Souverain en Compagnie in deze gewesten representeerende, als haren leen- en beschutsheer opentlyk te erkennen en hulde te doen, mitsgaders trouwe en gehoorzaamheid te bewyzen; terwijl by manquement van dien, het leen met dies ap- en dependentien immediaat en van dat oogenblik af vervalt en wederkeert aan den Leenheer of de Nederlandsche Compagnie, gelyk zulx omtrent alle leengoederen van natuur als deze plaats heeft; maar by het naarkomen dezer voorwaarden zal de Sulthan zyn leven lang den troon blyven bekleeden, gelyk ook de tegenwoordige ministers van het Ryk zulx doende in hunne ampten zullen continueren, zoolang het de Sulthan en de Compagnie ten beste van het ryk zullen dienstig oordeelen.

Aldus gedaan, geaccordeert en besloten in het casteel den Diamant, tot Sourousouang, grootste stad int Koningryk Bantam, den 29n Augustus 1777, en na de Mahometaanse tydreekening, op Vrydag den 26 van de maand Redjab int jaar 1191.

(was geteekend) Hendrik Breton, Jan Crans, Js. Reynouts,
L. N. Meybaum, P. Ras, P. Gevers en W. H. graaf van
Byland.

XLV. Translaat Maleyts geslagregister van den presenten Padoeka Sirie Sulthan Aboel Mafachier Mohamad Alie Oeddien, Koning van Bantam, door Zyne Hoogheid aan den WelEdelen Heer Hendrik Breton, raad ordinair van Nederlands India, als commissaris over de zaaken van dat ryk, by gelegenheid van Zyn WelEd. aanwesen aldaar, overgegeven op dato September A°. 1777.

Luidende aldus :

Kinderen van den Padoeka Sierie Sulthan Aboel Mafachier Mohamad Alie Oeddien.

Egte zoon :

Radeen Mohamad, geprocreert by desselfs huisvrouw Njay Biba Tsalech.

Egte dogter :

Ratoe Salma, geboren uit desselfs huisvrouw Njay Biba Adie Wardaja.

Onegte soons :

Tobachus Ithaak, gewonnen by desselfs bywyf Njay Biba Adie Sah,
Tobachus Iahhija, geteelt by desselfs bywyf Njay Biba Sarimah.

Onegte dogter :

Ratoe Hadjidjah, geboren uyt desselfs bywyf Njay Biba Mangsoe.

Broeders en zusters van Syn Hoogheid, of kinderen van den onlangs overleeden Sulthan Mohamad Arief Dzeinoel Assiekien :

Egte zoons :

Pangerang Radja Mangala,
Pangerang Mochie-dien.

Egte dogter :

Ratoe Ajoe.

} Geprocreerd
by
Ratoe Sepoel,
getrouwde vrouw.

Onegte zoons :

Pangerang Radja Ningrat, gebooren uit het bywyf Njay Biba Afyah.

Tobagus Ahiad, geteelt by Njay Biba Toeroenth, bywyf.

Tobagus Hassam, gewonnen by Tahisah, bywyf.
 Tobagus Soleman, gewonnen by Njay Biba Hadidjah, bywyf.
 Radien Hafiel, geboren uit 't bywyf Njay Masmien Daka.
 Radien Abaas, geteelt by Njay Biba Rakijah, bywyf.

Onegte dogters :

Ratoe Taslijah, gebooren uit Njay Biba Hamidah, bywyf.
 Ratoe A-isjah, geteelt by Njay Biba Satijah, bywyf.
 Ratoe Marlea, gewonnen by Njay Biba Kanyah, bywyf.
 Ratoe Salihah, geboren uyt Njay Biba Masmandaka, bywyf.
 Ratoe Sitie Tha-ibah, gewonnen by Nja Biba Rambier, bywyf.
 Ratoe Sietie Had-idjah, geteeld by Njay Biba Rahima, bywyf.
 Ratoe Afyah, geprocreert by Njay Biba Tilasch, bywyf.
 Ratoe Sitie Tsaliha, gebooren uit Njay Biba Hadidjah, bywyf.

Schoonzoons van laatstem. Zyn Hoogheid :

Pangerang Mohamed Salech,
 Pangerang Ardi-Koesoema en
 Pangerang Mohamad Thahir.

Broeders van als even :

Pangerang Radja Kasoema,
 Tobagus Hassan Oeddien en
 Tobagus Aboe Chair.

Ooms van de presente vorst.

Pangerang Aria Adie Santika,
 Pangerang Ahmad,
 Tobagus Tahir,
 Tobagus Djaja,
 Pangerang Amad,
 Tobagus Mohamad Sa-id,
 Tobagus Tsalech,
 Radeen Hoesien en
 Pangerang Poeroe Baja.

Neeven van als even:

Pangerang Abdul Ra-ouff ¹ en
Tobagus Doela.

Grootvaders broeder van als even:

Pangerang Nata Baja.

Moeders eygentlyke myen van als even:

Ratoe Ajoe,
Ratoe Mobiel,
Ratoe Charijah,
Ratoe Halimach en
Ratoe Sitie Za-imagh.

Getranslateerd.

Batavia, den 19n September A^o. 1777 ².

Jaarlyksche inkomsten van den Koning van Bantam.

	Sps. Realen.
Vier suikermolens, genaamt Cramat, Tanjong Kayt, Carang Serang en Cattapang, geven in 't jaar	2000.
de duisend eilanden	1000.
„ amphioen-, jop- en arakspagt	3960.
„ groote pagt by Speelwyk, met die van de passer op Carangantoe	4800.

¹ Bij van Breugel: *Raup*.

² Deze lijst is niet geschikt om het vertrouwen in de genealogische opgaven van *de Rovere van Breugel* („Bedenkingen over den staat van Bantam") te versterken. Weinige namen dezer lijst, welke overigens met die van den Commandeur Reynouts geheel overeenstemt, vindt men bij van Breugel weêr. Hij noemt zeven onechte broeders van den regerenden Koning, terwijl er zes waren. Radja Coesoema heet bij hem een oom, Pangerang Mohamad een neef des Konings; terwijl uit deze lijst, zoowel als uit de Memorie van Schippers, blijkt dat die twee zeer voornamen personages aan het Bantamsche Hof, broeders waren. Verdere afwijkingen springen, bij eene vergelyking, van zelve in 't oog.

	Sps. Realen.
de pagt te Tanara	600.
„ d ^o . Pontong	300.
„ verhuuring der grond van de Chinese huizen	240.
„ d ^o . van de passer te Marcasana	120.
„ „ langen passer dicht by Pontang	30.
„ pagt van de drooge pinang	75.
„ verhuuring der grond te Lontar	170.
„ d ^o . van de passer te Ciram	360.
„ drie pagters van de drooge en natte pinang	160.
twee verhuuringen van de passers Catemmongang	360.
Inkomsten van de pinang, by 't afbrengen uit de boven- landen (by gissing gerekend van de 10000 stuks een reaal), 't geen in 't jaar moet opbrengen	100.
de passer Golattier in 't gebergte	168.
„ d ^o . Sorri	48.
Uit het gebergte Tjeringen	300.
„ „ „ Panimbang.	75.
„ „ „ Maraping	60.
„ „ „ Bombang	50.
„ „ „ Saadjera	50.
„ „ „ Bodjong.	75.
„ „ „ Parihang	90.
„ „ „ Tjeloera.	80.
„ „ „ Waroen	90.
„ „ „ Homet	25.
de winst van het sout	600.

Somma: Realen Sps. 15,986. ¹

Hieronder zyn niet gerekent de inkomsten van de peper, waarvan de inzaam in de 10 jongste jaaren heeft bestaan in 95352 baren, of door den anderen gerekent, in baren 9535½, of @ 3.575.700 's jaars.

¹ Met deze officiële berekening stemmen weinig de opgaven van *v. Breugel* overeen, die beweert, dat den Koning alleen „zyne pagten, welke buyten pro-
„ portie drukkende zyn, ruyn dertig duyzend Spaanse matten jaarlyks opbrengen”.
(*Beschrijving van Bantam*, blz 319).

XLVI. De Gouverneur-Generaal Reinier de Klerk ¹ en Rade van Indie aan Z. D. H. en de Bewindhebbers der Gen. Oost-Ind. Comp.

Batavia, 31 dec. 1777.

WelEdele Hoogagtbare, enz.

De schepen Venus en de Eendragt, enz.

Ten aanzien van *Java's Noord-Oostkust* hebben wy by onze eerbiedige van 29 October jl. reeds gehad het lang gewenscht genoegen van onder het betrekkelijke tot de *inlandsche zaken*, te melden de gelukkige verovering, die wy in onze tegenwoordige zoozeer verzwakte magt nog hebben mogen behalen, op het hardnekkig Noessa Barong. Wy gebruyken dierhalve de vryheid ons te dien aanzien eerbiedig te gedragen aan het bedeelde, gelyk wy met opzigt tot de by die gelegenheit plaats gehad hebbende byzonderheden insgelyks zyn doende aan den secreten brief van den Gouverneur van der Burgh van 11 Sept. jl. ²

Thans is dit schuilnest der quaadgezinden, hetwelk steeds beschreven is als de eenigste wederstreving aan de volkomenheid der rust en vrede in het Baleboangsche, geheel ontvolkt. Die zig gewillig onderworpen hebben, zyn ten getale van 2000 zielen groot en klein bereeds allen van Noessa Barong op Java overgebracht, en in onderscheyde districten geplaatst, dog in November waren er al 300 van dezelve overleden. De gevangene overwalders met de zoodanigen van de zig onderworpen hebbende Noessaers, welke verdagt waren, zyn ten getale van 29 koppen in de ketting herwaerts gezonden en zoodanig ten eylande Onrust aan den arbeid gesteld, waardoor gespaard is kunnen worden de anderzints noodzakelyke en reeds gearresteerd geweest zynde inkoop van een gelyk getal slaven. Het eiland zelfs is thans bezet met 50 Europeschen primoplan en 349 inlandsche militairen en Javaansche hulptroepen, nevens eenige Europesche zeevarenden op een groote Comp. pantjallang en zes kleyne met Comp. monture

¹ De Gouvern. Gen. Jeremias van Riemsdijk was op 3 oct. 1777 overleden, en in zijne plaats benoemd de Directeur Generaal R. de Klerk. Tot Direct. Gen. was daarop gekozen Mr. Willem Arnold Alting.

² De rapporten van het hoofd dezer expeditie vindt men hiervoor, onder n° XLIII.

van den Gouverneur van der Burgh; in welke situatie de noodzakelijkheid vereischt, dat Noessa Barong nog eenigen tyd bezet worde gehouden, of tot zoolange men gerustheid kan hebben dat niets meer te vreessen is van de ontsnapte voornaamste hoofden en hunnen overgebleven rebelligen aanhang, die na vernesteling van daar, nog wel de stoutmoedigheid hebben gehad om van het eilandje Sempoe, na eens te zyn afgeslagen, by een tweeden aanval bezit te nemen; dog de terstond daarop afgezonden magt niet hebbende durven afgagten, hebben zy het van zelfs weder verlaten, en zyn sedert noch daar noch daaromstreeks vernomen, zynde tegen hunne landing of indrang ergens langs Java, zoo op de Comp. als des Keizers of des Sultans territoir, alomme goede ordre gesteld. En dewyl men niet zonder grond vermeende, dat zy nergens schuyfplaats vindende, hunne retraite zouden nemen naar Noessa-Cambangan, om de zuid onder het Cheribonsch district, ten einde daar te nestelen, of om de Mandharezen en andere smokkelaars, dewelke bezuiden Java om naar Bancaboeloe varen en by terugkomst wel gewoon zyn dat eiland aan te doen, aldaar in te wagten, en zoo met die vereenigd weder een kans op Noessa Barong te waagen, hebben wy daartegen mede terstond voorzien door het afzenden naar Cheribon van twintig Europeesche militairen onder een officier, met last aan den resident, om dezelve versterkt met 30 of meer Parnakans en 100 Javanen post te doen vatten op Noessa Cambangan, en de vlugtelingen daar reeds zynde of nog komende, te behandelen als vyanden van de Comp., mitsgaders het eiland met een waakzaam toezigt gedurende de westmousson bezet te houden¹. Wy hoopen met de ministers dat het zig verder zoodanig zal schikken, dat nu alles wat na de vermeestering van Noessa Barong al drie à vier jaaren heeft gewagt en is uytgesteld, nu ook haast zal mogen krygen de wenschelykste gevolgen voor Baleboengang, voor de algemeene rust en vrede van Java in 't byzonder, en voor de Maatschappy in het algemeen, en blyven inmiddels te gemoet zien den uytslag van den onderhanden zynde opneem der ware situatie van het eyland binnen en buiten, met de Javasche wal daaromstreeks, om te kunnen beramen wat voor het vervoig best en raadzaam wezen zal omtrent dit eyland te doen;

¹ Zie blz. 294.

terwyl de Gouverneur van der Burgh, om de Comp. zoo spoedig mogelyk de voordeelen der occupatie van Noessa Barong te doen geworden, een preuve zal laten nemen om de vogelnestklippen in de nieuwe conquesten by publicke opveiling te Soerabaya te verpagten voor het aanstaande jaar 1778.

Het in het jaar 1773 bepaald en ultimo december 1776 geëindigt termyn, waarby Balemboangangs verarmde inwoners voor drie jaren waren vry verklaard van alle contributien en lasten, hebben wy, op de by generale beschryving van heden een jaar reeds vertoonde gronden van 's Gouverneurs toenmalige voordragt, by brief van 15 January geprolongeerde voor nog 2 jaren, of tot het einde van het jaar 1778.

Madura volhardt in eene diepe rust en stilte, hebbende dies Panembahan zig zeer bereidwillig getoond in het leveren van de van hem gerequireerde hulpbenden voor Macassar, zoo mede de Sumanapse pangerang in de bezorging van het hem opgedragen getal ¹.

De verbitteringen der gemoederen tusschen de *Keizer, Sulthan* en den *Pangerang Mangkoenagara*, door het geval der overloopers gaande geraakt, en nog meer aangezet door de geweldige bedryven van eenen Marta Djoedo, hadden zig al vry sterk gezet, en de buitengewone bewegingen die van de zyde der beide Hoven wierden gemaakt, scheenen ook wel by verderen voortgang van zorgelyk nadenken te zullen worden; het was ook niet geheel buiten waarschyndlykheid, dat de Sulthan de kans daartoe schoon ziende, zig gaarne op Mancoenagara zoude wreken, en deze omtrent den Sulthan van gelyke betragtingen zwanger gaat. De laatste dreigde des Pangerangs landen te ruineren; en de Keyzer, de party van den pangerang opnemende, verklaarde zelfs met Mancoenagara in persoon aan het hoofd van zyn troepen den Sultan te willen te keer gaan. 's Sultans verbittering ging ook al zooverre, dat hy aan de Comp. kwam te doen zoodanig verzoek omtrent Maas Saït, die voor een noodzakelyk kwaad op Java dient te worden aangemerkt, als by 's Gouverneurs aparte brief van 5 July beschreven

¹ Ter ondersteuning van den vorst van Gowa, die in 1776 door zekeren Sangkilang was aangevallen en verjaagd.

staat. ¹ Dog zedert zyn alle die zwaaruoedige vertooningen verdwenen, en alles laat zig aan de Hoven en verder in de bovenlanden mede in een rustigen toestand aanzien; zynde de Sulthan blykens des Gouverneurs aparte van den 23 dezer in een zeer zwakken toestand. ²

De beide Vorsten hebben wy uit aanmerking dat er zoo weinig tyds verlopen was zedert de jongst volbragte hommage, dog zonder gevoltrekking voor den aanstaande, by provisie en tot nader goedvinden geëxcuseert van de herwaarts zending van het anderzints gewone gezantschap ter aflegging van hulde aan den eerstgeteekende, en daarenboven niet alleen den Panembahan van Madura, maar ook

¹ Onlusten in Gagatan, waarvan de Sultan den pangerang Mangcoe Nagara verdacht de hoofdaanlegger te zyn, en geschillen over de wederkeerige uitlevering van uitgewekenen, waren oorzaak eener zeer gespannen verhouding tusschen den Sultan, Mangcoe Nagara en den Keizer, gedurende het geheele jaar 1777.

Van der Burgh had deswege den 5den Julij berigt: „Nu onlangs ook vier mantries van Sultan's Calangers zig van Djoejocarta geabsenteerd, en hen onder pangerang Mangcoe Negara begeben hebbende, heeft de Sultan dezelve door zyn ryksbestierder Danoeredjo van het Soeracartasche Hof laten terugvragen; maar van 's Keizers ryksbestierder Sasra Diningrat tot antwoord gekregen, dat zoodra de van Soeracarta na de Mattaram gedroste personen uitgelevert werden, hy dan ook deze overloopers terugzenden zoude.

„Op de gerugten van Sultan's voornemen om zig op Mangcoe Negara te wreken, heeft de Keyser aan 't opperhoofd van Stralendorf verklaard, dat hy den Sultan geen reden zou geven, maar dat als die *zyn* landen (en dat zyn die van pangerang Mangcoe Negara allen) liet invaderen, hy ook tegenstand zoude laten bieden.

„Sultan's onverzoebare haat tegen Mangcoe Negara nu weder opgewakkert zynde, heeft hy my een tweeden brief geschreven, met verzoek aan UH.Ed., dat pangerang Mangcoe Negara van Java moge verwijderd worden".

Andermaal kwam de Sultan op dat verzoek, om verwijdering van Mangcoe Negara, in het volgende voorjaar terug. Maar toen volgde eene zeer categorische afwijzing, daar men dat verlangen aanmerkte als „in stryd met het regt en de billykheid". (v. d. Burgh aan Gouv.-Gen. en Rade, 15 Febr. 1778, en Gouv.-Gen. en Rade aan v. d. Burgh, 20 Maart 1778).

² In dezen brief van den Gouverneur van Java lezen wij:

„Maar dat nieuwe bedenkingen baart, en ik verplicht ben UH.Ed. mede te deelen, is de ziekte van den Sultan, die laborerende is aan heete koortsen, en volgens schryven van den resident van Ryn van 19 deezer, seer vervallen en soo verswakt is dat hy niet opsitton kan. Hiervan de tyding my eerst den 21n geworden synde, heb ik gisteren, den 22 December, van Rhyen en Stralendorf met zulke ordres gemuniëert, als my voor tegenwoordig voorgekomen zyn; terwyl ik voornemens ben om, als den vorst iets menschelyks overkomt, in voldoening aan UEd. geëerde last van 9 December 1772 en 2 Maart 1773, my direct naar

alle de strandregenten vrygelaten van de opkomst naar Batavia, met ordre aan den Gouverneur van der Burgh om van de twee laatstgemelde in het aanstaande voorjaar de hommage te Samarang uit naam van den onderget. Gouverneur Generaal te ontvangen, waarmede zy allen byzonder wel in hun schik zyn, en waarvoor de beide vorsten ons vriendelyk by brieven hebben bedankt.

Langs de stranden is alles mede in rust en vrede, en onder de regenten hebben wy, mits het overlyden van den Tommongang Soema Nagara, tot tweede regent van Damak benoemd den Radeen Ingabey Karta Dirdjo, en in plaats van den overleden pangerang Adipatty Soero Dimengolo, den gewezen Ingabey te Soerbaya Maas Djojo Nagara tot regent van Samarang en de onderhoorige zeedorpen Torbaya, Goemalak en Caligawe, nevens de successive daarby gekomen landschappen Grogol en Tanjong, idem de bovenlandsche districten Lambarawe en Oeroet Dalm, onder toevoeging van den titul van Adipatty en syn familienaam Soero Dimongolo, dog zonder het door zyn voorzaat bekleed wedono- of schutheerschap van Damak, Caliwongo, Candal, Batang, Paccalongang en Wieradessa, en ook zonder de op een toevallige wyze onder het bewind van den overleden regent gekomen negoryen Carang Païn en Carang Demoen,

het Mattaramsche Hof te begeven, en daar omtrent de successie en conservatie van rust en vrede uit te voeren wat UH.Ed. bepaald en voorgeschreven hebben.

„UH Ed. penetrant oordeel doorgrondt, beter als ik opgeven kan, de gevolgen welke zoodanig sterfgeval zoude kunnen hebben. Van buiten is Maas Sait wel een krachtig mededinger naar de kroon; van binnen, of aan het Mattaramsche Hof zelfs, is Pangerang Ingebey een oudere soon dan de Kroonprins, die echter ook al ruim de jaren heeft om de regeering zelfs te aanvaarden, en dan ook nog Pangerang Aria Dipanagara, thans getrouwt met de Ratoe Bendora: twee princen die er ook seeker sin in hebben. En daarom verzoek ik UH.Ed. in avans met Uwe ordres te mogen worden gesterkt, in cas dat tegenwoordig ongehoopde sterfgeval mogte exteren”

Het verdient opmerking, dat van de gevraagde, in deze omstandigheden zeer gewigtige voorschriften der Hooge Regering te Batavia, wederom niets anders blijkt, dan dat zij den 8 Januarij 1778 gegeven werden. Dat stuk zelf is niet te vinden, is niet geregistreerd, en er wordt geene de minste aantekening zelfs in de „Secrete Resolutien" van gevonden.

De voorloopige „ordres", door den Gouverneur van Java aan de residenten to Djocjocarta en Soeracarta gegeven, bevatten eene verwijzing naar de bewuste *verzegelde* aanschrijvingen van 1772, die alleen bij het geval van overlijden van een der Vorsten mogten geopend worden. Zie hiervoor blz. 236, noot.

die derhalven weder gesteld zyn onder Damak, waaronder zy eigentlyk behooren, en waardoor er thans geen wedono's of schutsheeren van de Comp. op Java meer zyn.

Wyders is, in stede van den mede overleden Poespo Nagara, bepatty van Madura, verkooren de groot-mantri Demang Wirja Negara, en het vacante Lamongangs regentschap vervuld met den Ingebey Cromo Widjojo, ouder broeder van den als tweeden regent van Japara verplaatsten Tomongong Tjitro Soemo, en in stede van den overleden Soemo Diwirdjo tot regent van Caliwoengo verheven desselfs oudsten zoon Maas Wongso Prono, mitgaders ter plaatsvervulling van den, om het schuilhouden van den Balemboangs rebel Bappa Ballanda, naar Ceylon verbannen So-Dito, als hoofd te Djember bevestigd de Bangers mantri Wiro Loro.

Het regentschap van Paccalongang, een der grootste langs Java, had sedert de verplaatsing van den Ingebey Wira Dipero, nog geheel en alleen gestaan onder de directie van den Adipatty Djaja di-Ningrat; maar, dewyl deze door trotsheden en verwaarloozing der zaken niet verdiende dat uitgestrekt district langer alleen te beheeren, hebben wy tot tweeden regent benoemd den wakkeren Tommongong Mancoe Coesoema, onder toevoeging aan denzelven van twee duyzent uyt de zeven duysent tjatjas, tot dat regentschap behoorende, en in zyn plaats tot regent van Tjinkelsewoe aangesteld den eersten Samarangs bepatty Djojudo, onder den titel van Ingebey.

Op Baly gestrand synde een in Comps. dienst gebruikt particulier vaartuig, had Goesti Moera Djambi te Bali Bandong, het daarop geweest zynde volk nevens twee geborgen stukjes geschut en twee snaphanen teruggezonden, maar een vaatje kruid aangehouden, en by die gelegenheid versogt hebbende om nog wat kruid en kogels, en eenig gewapend volk ter beoorloging van één zyner naburen, het koninkje Mangoewie van Baly Mangoy, is hem zulx vriendelyk ontzegt, en zedert 25 Baliers op Java gevonden zynde . . . hebben wy gelast deselve ook terug te zenden aan hunne vorsten, onder een bygevoegd complimentje, tot vertooning van de zorgen die men voor hunne onderdanen heeft. Dewyl de Gouverneur verwittigd was, dat zig te Djembrana ophielden omtrent 4 à 500 Balemboeangers, die wel gaarne naar hun land zouden willen wederkeeren, heeft Z. E. den gezaghebber in den Oosthoek gelast onderzoek te doen, of die

menschen uit hun zelfs niet of zonder voorkennis en toestemming van den Goesty aldaar tot hunne terugkomst inclineerden; na het inkomen van welkers antwoord wy ons zullen verklaren over de teffens gedane vrage van den Gouverneur van der Burgh, of Z. E. die menschen, wanneer zy somtyd tegen hun wil en dank op Baly wierden aangehouden en belet terug te keeren, direct van wege de Comp. zoude opeysschen

Tegen den aanbreng en verkoop van verboden waren, hetzy van de Malakkasche kust, de West van Indie of eenige andere plaatsen hoegenaamd, hebben wy by wege van renovatie der successive gestelde ordres, gelast langs de geheele kust van Java te doen vigeren, inzonderheid in *Amphioen*; waarop de ministers dan ook, om den debiet van het evengemeld sap, dat van Baly, Borneo en elders, op afgelegene plaatsen op en langs de kust met kleine inlandsche vaartuigen kan worden ingevoerd, zoo difficiël mogelijk te maken, met vernieuwing van de reeds gestatueerde poenaliteiten tegen den terugbreng van reeds vervoerde opium, nog hebben bepaald dat voortaan geen amphioen, hoegenaamd of waar gekocht, van de eene plaats naar de andere op en langs de kust, hetzy over zee of over land, zal mogen worden vervoerd, zonder een pas, waarby de quantiteyt bekend staat, van het comptoir daar die het laatst is uytgevoerd, sub poene van confiscatie

Het overlyden van *Bantam's* ouden vorst, en de vervulling van den koninklyken troon met den in het jaar 1768 tot Kroonprins en presuntiven troonopvolger benoemden 's Konings oudsten zoon, beschreven staande by onse eerbiedige van 29 October, gebruiken wy de vryheid ons daaraan te gedragen ¹, en ten vervolge van dien thans te melden, dat wy uit aanmerking van den geldeloozen toestand, waarin de nieuwe Koning de schatkist des Ryks als heel ledig heeft

¹ In den brief van 29 Oct. 1777 leest men over deze gebeurtenis: „Omtrent Bantam brengen wy ter Uwer kennis, het afsterven van den Koning op 15 July passato, en dat ons door een groot gezantschap te dien einde expres herwaarts afgevaardigd, communicatie gedaan zynde, wy den 25 derzelfde maand weder tot Koning over dat ryk hebben verkozen den reeds in 't jaar 1768 tot Kroonprins en presuntiven troonopvolger benoemden oudsten zoon van den overleden Koning, tot wiens proclamatie en publicque voorstelling aan den volke, uit het midden onzer vergadering den 22 Aug. naar Bantam is overgegaan de Heer raad-ordinair Breton.”

gevonden, en om dien jongen vorst, wiens interieur, by het rapport van den heer Breton ¹ wegens de door ZynEd. tot ons byzonder genoegen volbragte commissie aan het Bantamsche hof, beschreven wordt opregt en deugdzaam voor te komen, in staat te stellen zoo ter afbetaling der aanzienlyke schulden van wylen zynen Heer vader . . . als van die, welke hy zelfs genoodzaakt is geweest te maken om de peperleverantie niet te laten stilstaan, den Commandeur Reynouts hebben gequalificeert aan Zyne Hoogheid ter leen af te geven 60000 Sp. Realen

Batavia, waaromtrent, enz.

By onzen eerbiedigen van 29 Oct. II. de beantwoording van het point rakende de van ons gevorderde consideratien, of en in hoeverre zooveel Indie betreft, uytvoerlyk worden geoordeeld de voorstellen verhandeld by de antwoorden van de Heeren Hofstede, Vollenhoven en Klinkenberg op de vraag van de Hollandsche Maatsy. der Wetenschappen: „welke zyn de beste middelen om de ware en zuivere leer van het Evangelium onder de bewoners der Colonien van den Staat meer te bevestigen en in die landstreken voort te planten,” mits de kortheid des tyds vooreerst hebbende moeten uitstellen, geven wy ons thans de eere, in voldoening aan dat veel geëerd requisit, met eerbiedig refert tot onze resolutie van 25 November passo en de daarby ingeschreven korte aanmerkingen van den Heer Gouverneur Generaal, alsmede het berigt door den kerkeraad dienaangaande overgeleverd, en nog twee zoo by die als by onze vroegere resolutie van 8 Sept. geinsereerde schriftelyke advysen, UwEdelH. Agtb. schuldpligtig onder het oog te brengen, dat de goede en prysselyke verhandeling van de voornoemde drie Heeren, voor iemand die van deze gewesten eene grondige kennis bezit, weynig hoop geeft dat door het introduceren en bewerkstelligen van de daarby voorgestelde middelen, die egter voor een gedeelte in de uitvoering ondoenlyk zouden worden bevonden, ooit het eigentlyk doelwit zal worden bereikt, en dat daarenboven gebrek aan predikanten, de yverloosheid en het gansch met het teeder character van leeraar niet overeenkomend gedrag van sommigen, zooals men helaas! het laatste maar al te

¹ Het Rapport, waarnaar in dezen brief wordt verwezen, bevat weinig belangrijks; den inhoud er van leert men hoofdzakelijk uit dezen brief kennen.

dikwyls moet ondervinden, gevoegd by het gebrek aan goede en bequaame schoolmeesters, ter onderwyzing van de jeugd, en om in de kinderen de gronden te leggen tot het woord der waarheid, twee hoofdgebreken zyn, aan dewelke de zoo beklagelyke als flauwe voortgang van den Christelyke Godsdienst dient te worden geattribueert; hetgeen ons dierhalven de vryheid doet gebruiken Uw EdHoog. Agtb. ter bereiking van het groote en bedoelde heilzaam oogmerk eerbiedig voor te dragen, hoe het ons in de eerste plaats vooral noodzakelyk schynt te wezen, dat in Nederland worde omgezien naar getrouwe arbeiders in den wyngaard des Heeren, en predikanten die men als zoodanig erkent, allerernstigt late aanzoecken om herwaarts te stevenen, zoomede naar bequame en wakkere krank-bezoekers ¹

en ten anderen te willen herwaarts zenden drie of vier eygentlyke zendelingen, namentlyk effective leeraren, en mannen die beproeft in het dienstwerk zyn, om zonder een vast beroep te hebben, overal in het land om te zwerven en de gemeenten beurtelings te bezoeken, alles op zoodanig een voet en tot zulke gewigtige eynden als breedvoerig wordt aangewezen by het berigt van den kerkeraad, die voor haar aandeel van gedagten is dat ter bekoming van bekwame en getrouwe leeraren, van nut en dienst zoude zyn:

a. Geen verbanden of bepaaling te maken op het verblyf der predikanten in Indie;

b. Het inkomen der predikanten te verhoogen tot drieduysend ryksds. 's jaars voor ieder op Batavia, en 2000 Ryksds. op de buyten comptoiren, zoo in contant als door verstrekkingen uit 's Comp pakhuizen.

c. Aan degeenen, die na een tienjarige getrouwe, onvermoeide en

¹ Bij de bedoelde Resolutie van Gouvern.-Gen. en Raden van Indie van 25 November 1777, werd tevens besloten „een uitgestrokt Collegie van Curatoren en Scholarchen voor de stads- en alle andere scholen" op te rigten, dat zou worden zamengesteld uit een der Leden van den Raad van Indie, een Raad van Justitie, twee predikanten, twee schepenen van Batavia, twee der aanzienlijkste burgers en een koopman.

In dat Collegie werden voor de eerste maal benoemd, tot president de bekende Radermacher, en tot leden J. G. van Rossum, Joachim Wicherts, de predikanten Th. Vermeer en Ger. Reinking, de schepenen G. Bartlo en Jan Dat, wijders J. Sluijter, Egh. Bloemhert en W. A. Willemsz.

onberispelyke waarneming van hun ampt in Nederland retourneren, de helft, aan die nog vyf jaren langer in deze landen het woord Gods verkondigen, twee derden, en aan die welke na een verloop van twintig of meer jaren terugkomen, hunne volle gagie te laten behouden, onder voorwaarde dat in alle de drie gevallen, de dugtigste bewyzen ten waarborg zullen moeten strekken.

Waarby wy nog verzoeken, dat UwEdelH., om ons in staat te stellen ter voldoening aan de propositien van den kerkenraad, ter oprigting van een *Juffrouwen school* voor de dogters van fatsoenlyke lieden, eenige bekwame en ordentelyke jufvrouwen gelieven te laten animeren om zig op de door den kerkenraad gestelde conditien herwaarts te begeven, ten cynde hier in den smaak van eene societeit in eene behoorlyke ondergeschiktheid gesteld te worden, zoodat eene het bewind over alle de anderen voert; zullende wy, indien UwEd. HoogAgtb. dezen voorslag mogten aggreeren, daartoe employeren 's Comp. thuyne, die zonder veel kosten kan worden geappropriëerd tot een gezond en aangenaam logies, en om de jeugd op eene fatsoenlyke wyze benevens hare leermeesteressen te huisvesten

XLVII. Overzicht der uit Bantam geleverde Peper, in de jaren 1767—1777.

De in de jongste 10 jaaren verzondene peeper bedraagt

in 't boekjaar	1767/8	Baren	13079
	1768/9		10368
	1769/70		11672
	1770/1		7347
	1771/2		11056
	1772/3		5634
	1773/4		12385
	1774/5		7770
	1775/6		6106
	1776/7		9944

Telt in 10 jaren Baren 95352

Door malkanderen geslagen, dan is geduurende de jongste 10 jaaren, yder boekjaar op zig zelfs genoomen, de versending groot geweest Baren 9535½, of 3,575,700 ₤¹.

XLVIII. Aan Zyne Doorluchtigste Hoogheid den Heere Willem de Vyfde, Prince van Orange en Nassau, Erfstadhouder, Erfcapitein en Admiraal Generaal der Vereenigde Nederlanden, mitsgaders Opper Bewindhebber en Opper Gouverneur Generaal van d'Oost en West Indien etc./ etc. etc., residerende te 's Gravenhage. ¹

Doorlugtigste Vorst en Heere,

Terwyl wy tans in de zorgelykste en gevaarlykste omstandigheden verseren, zouden wy aan onzen eed en plicht te kort doen, byaldien wy langer voor Uwe Doorlugtigste Hoogheid, als onzen Opper Bewind-

¹ De Rovere van Breugel, die tot de malcontenten van zijn tijd behoorde, beweert ergens, dat Bantam jaarlijks wel 3½ m.m. ponden peper HAD KUNNEN opleveren, maar in werkelijkheid niet het vijfde daarvan opbragt. Uit bovenstaande opgave blijkt, dat aan dit *desideratum* in werkelijkheid voldaan werd.

De voortgang der pepercultuur in het Bantamsche blijkt ten duideljkste uit de gegevens van den Commandeur Reynouts. Van Januarij 1765 tot Januarij 1779 werden door dezen aan de Compagnie uit Bantam geleverd 48,012,375 ponden peper. Over het voorafgegaane veertiental jaren was er eene hoeveelheid van 17,295,375 ponden minder uitgeleverd; zoodat de gemiddelde vermeerdering vóór 1779 jaarlijks 1,200,000 ponden bedroeg.

Nu bestaat zeker de mogelijkheid, dat de productie der peper nog grooter had kunnen zijn. Reijnout's opvolger was met van Breugel van oordeel, dat de jaarlijksche opnemingen der pepertuinen ook wel wat te wenschen overlieten, en er niet altoos oculaire waarneming geschiedde, zoodat wel eens op de uitkomsten van vroegere werd afgegaan. Intusschen doen de laatste gegevens, die wij nog aan de Memorie van Reijnouts ontleenen kunnen, de volkomen juistheid of althans de kracht dier bewering in twijfel trekken, wijl de opnemingen over de laatste jaren, in de Bantamsche bovenlanden alleen, de planting van het nog al noemenswaardige aantal van meer dan een millioen jonge peperboomen aanwezen. Het is derhalve ook minder naauwkeurig, wat van Breugel mede aanvoert, dat die aanplant met het jaar 1776 zou hebben opgehouden.

¹ Te gelijker tijd schreven Gouvern. Genl. en Raden een brief van gelyke strekking aan de H.H. Zeventienen, waarby zy te kennen gaven: „tot het besluit te zyn gekomen, om aan Zyne Doorl. Hoogheid mede de nodige representatien van den zorgelyken toestand deezer landen in gepaste eerbied te doen, of het

hebber en Opper Gouverneur Generaal, quamen te verbergen den jammerlyken staat, waarin deze gewesten en wel voornamentlyk deze hoofdplaats, door een nog nimmer zo groot beleefd gebrek aan Europeese militairen, arthilleristen en zeevarenden, tans tot ons sensibel leedwezen zyn gebragt.

Wy hebben van dit zo eclattant gebrek by herhaling aan de Vergadering van Zeventienen de verschuldigde kennis gegeven, by onze secreete brieven van den 19 October 1762 en 13 October 1775, onder voorhouding van de bedroefde gevolgen, die daaruyt in der tyd konden gebooren worden; en wy hadden ons ook geflatteerd dat op de laatst-gemelde brief, die met empressement op een extraordinair secours van manschappen aandringt, een naamwaardig ontzet zou wezen gevolgd; dan wy hebben deswegens met het arrivement van het schip T'Huys ter Mey, het eenigste van de nog manquerende negentien schepen, op den 6den dezer genoegzaam alle hoop verloren, gemerkt Haar Edele Hoog Agtb. by hoogstderzelve gevenereerden brief van den 9den April 1777, ons onder meer anderen hebben gelieven te bedeelen „dat de schaarsheid van volk dagelyks toenam, zoodanig dat de scheepen na de bepaling niet hadden kunnen werden bemand, en dat uyt diezelvde reden resulteerde, dat op de equipagie van 1775 nog ten agteren stonden drie scheepen, dat het uytloven van premien en meerder handgelden van geen succes was geweest, en dus Haar Edele Hoog Agtb. niets anders konden doen, dan vuurig wenschen dat de zaaken in Europa spoedig van gedaante mogten veranderen.”

Het blyft dan by ons een zekere dog beklagelyke waarheid, dat er nimmer met grond van reden kan werden gehoopt op eenig ontzet, dan door de krachtdadige hulpe van Uwe Doorlugtigste Hoogheid, die wy vertrouwen dat om de wille van de nauwe relatie die hoogstdezelve heeft tot dit uytgestrekt departement, onze vrymoedigheid ten beste duyden, en een gunstige reflexie zal slaan op tgunt wy ten peremptoire bewyze van onze wezentlyke onmagt kortelyk zullen noteren.

ware dat door Hoogstdeszelfs invloed en vermogen in de Republicq mogelyk nog eenig expedient konde worden gevonden en in het werk gesteld, tot behoud van de zoo duur verkregen bezittingen in deeze landen, die men by het onverhoopte tegendeel eindelyk wel genoodzaakt zoude zyn aan de beslissing van het noodlot over te laten.”

Den toestand waarin zig India bevond in de maand Juny 1777, zal Uwe Doorlugtigste Hoogheid des gelievende kunnen b'oogen by de dezen annexe korte sterkte, volgens welke het getal Europeesen addeerden:

1647	koppen	van de politie,
132	"	kerkelyke,
332	"	van de geneeskunst,
928	"	arthilleristen,
3297	"	van de marine,
10234	"	militairen,
1812	"	ambagtslieden en
810	"	diverse dienstdoende,

of te zamen 19192 Europeesen; behalven nog 2150 koppen zeevarenden, die op de in 't land varende 43 schepen bescheyden zyn, en 2663 inlanders. Dog als Uwe Doorlugtigste Hoogheid deszelvs dierbaar oog gelieft te vestigen op een berigt, door den Collonel en Hoofd over Comps. krygsmagt in Indien, Charles Louis Colmond, ter ordre van den ondergetekende Gouverneur Generaal met primo dezer in gereedheyd gebragt, en dezen almede in copia ter hoog g'eerde speculatie bygevoegd, dan zal Uwe Doorlugtige Hoogheid consteeren, dat de geheele bezetting van Batavia, met alle de omliggende forten en posten mitsgaders het eyland Edam, onder ultimo December 1777 bestond in 1150 copen Europeesen, item 200 inlandsche Christenen en 100 Papangers, of eygentlyk na aftrek van 513 koppen die op negentiën buytenposten in 't district van Batavia bescheyden leggen, niet meer als 637 man primo plan, waaronder nog 108 inpotenten; invoegen deze hoofdplaats, die men steeds heeft gehouden voor de reserve van geheel Nederlands India, tans volgens het even-gemelde berigt, behalven de inlanders hiervoren gemeld, maar bezet bevonden word met 187 gemeene Europese militairen, die door de dagelykse en in dit warme climaat zeer fatiguante wagten afgemat, by continuatie na het hospitaal werden gebragt, en dus van dag tot dag nog al meer verminderen.

Uwe Doorlugtigste Hoogheid zal hieruyt zeer faciel penetreren kunnen, dat met dit handjevol volk niets kan worden verrigt; en egter worden wy van alle kanten gebeden om volk. Ambon alleen

vraagt 150 militairen en 50 zeevarenden, Banda 313 militairen en 80 mattroosen, Ternaten 100 soldaten en 30 mattroosen, Timor 9, Bantam 115, Java circa 140 en Malacca 150 militairen, bedragende te zamen 967 militairen en 150 mattroosen, men geswyge de zoo hoog benodigde hulpe daar Macasser, door den opstand der Macassaren, op aandringt, en waartoe alleen een aanzienlyk getal van Europeese manschappen vereyscht word, wil men dat aangelegen conquest niet zien vallen in de handen van den trotsen en fieren Macassaar, ongerekent de gedugte gevolgen die daaruyt voor alle d'overige Oosterse etablissementen noodwendig souden resulteren.

Maar, is het met de militaire magt zoo jammerlyk gesteld, niet minder sober zal Uwe Doorlugtigste Hoogheid de navale magt te dezer hoofdplaatse byeengetrocken vinden, by een ten dien eynde geformceerde korte sterkte in copia dezen verzellende, volgens welke onder den 16den hujus zoo veel zeevarenden niet aanhanden waren, dat de twee retourscheepen de Venus en d'Eendracht, die al zeedert de maand October beladen syn geweest, en niettegenstaande men reeds twee scheepen van het door ons geprojecteerde retour heeft moeten excuseeren, schoon er genoegsame ladingen voor aan handen waren, de scheepen de Vriendschap en Westfriesland voor Banda en Ternaten, mitsgaders vier pantjallangs voor het laatstgenoemde gouvernement en twee voor Amboina, kunnen werden bemand; ongerekend de scheepen, die de producten van Java moeten afhaken, zoodat, hoezeer de mousson al ingeschoten is, eenige van deze bodems wel moeten blyven leggen tot de komst van de schepen uyt Nederland.

Het smert ons, dit alles te moeten detailleren, doch wy kunnen Uwe Doorlugtigste Hoogheid assureeren dat wy, om ons zooveel mogelyk te redden, ter sessie van den 7den dezer, alles hebben gedaan en in 't werk gesteld wat van brave en eerlievende regenten kan werden verwacht. Wy hebben van Ceylon en de Caab zooveel militairen g'eischt, als welvoegelyk konden werden gemist, en daarenboven te deezer hoofdplaats de voorwaards geciteerde een hondert Christen inlanders en een gelyk getal Papangers of Mandykers in dienst genomen voor drie jaren, en nog een hondert inlandsche Christenen om by dag de schildwagten op de ongezonderste plaatsen waar te nemen. Ook hebben wy van Souratte, Bengale en Mallabaar Mooren g'eyscht voor de zeevaart, en zijn zelfs overgegaan, hoe

ongaarne ook, om Chineesen te gebruyken als mattruosen op de scheepen naar Java en Bantam; maar ong'agt dit alles, moeten wy bekenen, dat wy met alle deze middelen niet in staat zyn het langer gaande te houden, en dat wy buiten een spoedig secours van ten minsten een paar duizend zeevarenden en twee duizend militairen extraordinair, niet in staat zijn een oogenblik met gerustheid dit land te regeeren. Egter zullen wy als mannen van eer alles aanwenden, wat van cordate regenten kan werden gevergd, om den staat der Maatschappy zoolang boven water te houden als maar immer mogelyk is, in die vaste hoope dat Uwe Doorlugtigste Hoogheid als onzen hoog dierbaren Opper Bewindhebber en Opper Gouverneur Generaal het daarheen zal gelieven te dirigeren, dat met opzigt tot deze kostbare wingewesten van hetselve expedient zal werden gebruyk gemaakt, als in anno 1763 omtrent de Berbices heeft plaats gehad, dan wel dat het Haar Hoog Mogende goedgunstig behagen mag de werving van twee duyzend mattruosen en twee duyzend soldaten, mitsgaders twee hondert arthilleristen, voor rekening van de Generaliteit te laten doen, ten eynde die manschappen aan de Oost Indische Comp. over te geven in haren dienst, om met haare schepen na India te worden getransporteerd, dan wel zoodanig als Uwe Doorlugtigste Hoogheid tot behoud van land en volk 't raadzaamst zal oordeelen, ten fine eens in staat te geraken de comptoiren beter bezet, en de dagelyks aangroeyende geheyme en publicque vyanden des noods beter het hoofd te kunnen bieden, kostbare retouren na Nederland te zenden, en den zoo jammerlijk vervallen staat van Nederlands Maatschappy weder te brengen tot zyn vorigen luister.

Voor 't overige smeeken wy 's Heemels dierbaarste zeegeningen af over Uwe Doorlugtigste Hoogheid, enz.

Int casteel Batavia op het eiland groot Java, den
31 January 1778 ¹.

¹ Deze nadere aandrang bij de Regering in Nederland had altans dit gevolg, dat er in het volgende jaar vijf nieuwe schepen werden aangebouwd, en Heeren Zeventienen de respective Kamers magtigden, „ten eynde in derselver verlegenheid om militairen te gemoet te komen,“ buitengewone premien uit te loven tot de aanwerving van volk voor Indje.

XLIX. Acte van afstand en overgave van de Landen Landak met alle dies onderhoorigheden, op het eiland Borneo, door den Padoeka Siri Sulthan Aboel Mafachier Mochamet Ali Oedien, Koning van Bantam, en de grooten des Ryks, aan en ten behoeve van de Doorl. Nederl. Oost-Indische Compagnie verleend, by de dadelyke overgave van gedachte landen aan Z.H.Ed. Reinier de Klerk, Gouverneur-Generaal, en W.Ed.G. Heeren Raden, van wege welgem. Doorl. Compagnie in Nederl. Indie het gebied voerende, en ged. Comp. in deze gewesten representerende ¹.

De Padoeka Siri Sulthan Aboel Mafachier Mochamet Alie Oedien en zyne onderschr. Ryksraden, gegronde bekommering dragende voor het te duchten verval van de op het groote eiland Borneo liggende en onder de kroon van Bantam behoorende Landen van Landak en Succadana, en zulks uit hoofde van de *onmagt om voor dezelve te zorgen of dit te onderhouden*, doch wel *inzonderheid om dies inkomsten te doen uitleveren*, zyn dierhalven de Padoeka Siri Sulthan en Rijksraden voormeld, alleszins genegen zooveel mogelijk de meeste welvaart van die landen en volkeren te betragten, te rade geworden, als expresse zendelingen aan Z.H.Ed. den Gouverneur-Generaal en de Raden van Nederl. India te Batavia te zenden den radeen Aria Wigya Denaja en Aria Wangso Patie, ten einde aan de Doorl. Nederl. O. I. Compagnie, by eene vrywillig en volkomen afstand, te cederen al het regt en de pretensien op de landen van Landak en Succadana, met al hetgeen daaronder behoort, om daarmede van nu af aan en altoos te doen en te handelen naar welgevallen.

En dewyl de Gouverneur-Generaal en de Raden van Indie, bewogen uit medelyden, en om gedachte landen en volkeren voor hun andersints te duchten verval en bederf te behoeden, die opdracht met byzondere genegenheid hebben gelieven aan te nemen, tot byzondere satisfactie van den Padoeka Siri Sulthan en de Ryksgrooten, zoo bekennen en verklaren de Padoeka Siri Sulthan Aboel Mafachier Mochamat Ali Oedien en de gezamenlyke Ryksraden by deeze op

¹ Het ontwerp dezer Akte, met de definitive overigens geheel overeenstemmend, vindt men in de Resolutien van Gouvern.-Gen. en Rade van 13 Maart 1778.

het plegtigste, de Landen van Landak en Succadana op het groote eiland Borneo, met alle derzelver ab- en dependentien en al hetgeen hunne landpalen en jurisdictien in zich begrypen, zoomede alle magt, autoriteit, pretensien en regten, niets uitgezonderd, van hetgeen Padoeka Siri Sulthan voorm. dan wel zyne predecesseuren op iets van dien hebben gehad of indertyd op eenicerhande wyze zoude kunnen gehad hebben, in vollen eigendom te cederen aan de Doorl. Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, om daarmede van nu af aan en altoos te doen en te handelen naar welgevallen, even en in dier voegen alsof dezelve nooit onder de Bantamsche kroon hadden gesorteerd; geconsidereerd de voors. Landen door den kragtigen bystand der wapenen van de Doorl. Nederl. O. I. Comp. in meer dan een geval tegen de vyanden van het Bantamsche Ryk, en nog laatst in den jare 1699, zyn gemainteneerd.

Voorts beloven en verbinden zich de Padoeka Siri Sulthan en Ryksraden om by eerste gelegenheid naar Landak en Succadana te zullen deputeren eenige der Bantamsche ryksgrooten, om deze Acte van afstand overal waar het noodig zal zyn, ten overstaan van Comp. gecommiteerden, den volke te doen publiceren en aankondigen, voortaan de Doorl. Nederl. O. I. Compagnie alleen zonder afwyking te erkennen voor hunne Souvereine Heeren Meesters, en geen andere dan Hun Edele bevelen te honoreren, ten einde die volkeren volkomenlyk mogen weten dat zy van onder Zyn Hoogheids Koninklyke magt ontslagen, en thans direct sorteren onder de Doorl. Ned. O. I. Compagnie, mitsgaders van wege dezelve onder den Heer Gouverneur-Generaal en de Raden van Nederl. India ¹.

¹ Men ziet uit den inhoud dezer Akte, dat de afstand van Landak en Succadana door Bantam aan de Compagnie geheel onvoorwaardelyk geschiedde. Zoo ergens, ware hier de plaats geweest om voorwaarden te vermelden, indien zij werkelijk gesteld waren; te meer wyl omtrent den inhoud een voorafgaand overleg tusschen den Koning van Bantam en de Regering te Batavia had plaats gehad (*Resolutie van 13 Maart*), en er alzoo hier aan eene wezenlyke overeenkomst moet gedacht worden.

Ritter, in zijne „Indische Herinneringen” en *Tobias*, in „de Westkust van Borneo,” beweren echter, dat bij deze gelegenheid eene oude schuld, van 30,000 Rds. volgens den een, en van 60,000 Rds. volgens den ander, door de Compagnie aan den Koning van Bantam zou zijn kwijtgescholden. *Hageman* zegt nog krasser, dat „de Regering van Batavia het regt over die landen van den Sultan kocht.” Die beweringen worden evenmin door hetgeen aan deze Akte

Tot een onverbrekelyke gestandhouding van den inhoud dezer, wordt deze acte bekrachtigd door het Koninklyk zegel en de handteekeningen zoo van den Padoeka Siri Sulthan als de Ryksraden voormeld, zullende van deze worden geformeerd vier eensluitende acten.

Aldus afgestaan en overgegeven in het kasteel de Diamant, tot Sourousouang, grootste stad in het Koningryk Bantam, den 26 Maart 1778, en na de Mahomedaansche tydrekening op Donderdag den 28e van de maand Japara in het jaar 1592.

L. Resolutie van Gouverneur Gen. en Rade van Indie,
dd. 9 April 1778 ¹ (Uittreksel.)

Ten aanzien van de vaart der (Chinesche) Jonken in het generaal, is goedgevonden en verstaan, de vaart direct uit China door straat Malacca, sub poene van confiscatie van vaartuig en lading, gelijk van ouds te bepalen *alleen naar Batavia*, en dus is genoemde straat geen jonken te admitteren als dezulke die den wil *herwaarts* hebben, en alle andere, naar plaatsen willende stevenen daar de Comp. het

voorafgegaan of daarop gevolgd is, als door dat stuk zelf bevestigd. Ook in de Resolutien van Gouvern.-Gen. en Rade, waar de geheele zaak van den afstand als de meest gewone ter wereld behandeld wordt, is geene enkele aanwijzing omtrent die vermeende kwijtschelding van schuld of koop te vinden. *De Rovere van Breugel*, die in zijne „Bedenkingen over den staat van Bantam,” een geschiedkundig overzicht wijdt aan de schulden van den Koning, vermeldt de hier bedoelde schuld in 't geheel niet, veelmin hare kwijtschelding.

En die kwijtschelding verkrijgt een nog hooger grad van onwaarschijnlijkheid, waar wij de Hooge Regering te Batavia op andere wijze haar dankbaarheid aan den Koning van Bantam zien betuigen. Reijnouts schreef aan Gouvern.-Gen. en Rade den 18 Maart 1778: „Ik hebbe den Koning onder een gepast compliment te kennen gegeven, dat zoo haast UHED. van versche fraaye goederen „uyt Nederland zullen zyn voorzien, den Vorst dan zullen laten toekomen een „bewys van UHED. erkenenisse voor den afstand van Landak en Succadana.

„Het bewijs (i. e. de definitive Akte) van deze afstand en vrywillige overgavo „staat binnen kort te volgen.”

Kan tot de onjuiste berigten wellicht aanleiding hebben gegeven de omstandigheid, dat nog kort vóór den afstand, eene nieuwe leening door den Koning van Bantam met de Compagnie werd aangegaan? Zie blz. 312.

¹ Zie N° XXVII en XXXVIII.

gebied voert of exclusive contracten met de vorsten heeft, te doen aanhalen, om naar Batavia overgebracht te worden; en dien conform de Malaccasche ministers en Palembangsche residenten te gelasten, de vaart der Chinesche jonken in en door straat Malacca, *naar andere plaatsen als Batavia gedestineert*, na 1° January 1779 niet meer te dulden, maar door klemmende middelen tegen te gaan

Om het debiet van Chinesche waren in straat Malacca, zoo op neutrale plaatsen waar de Comp. geen gebied voert of exclusive contracten heeft, als op zulke waar men de contracten niet dan met magt en geweld kan maintaineren, zooveel mogelijk te stremmen of diffieel te maken, en de Bataviasche Christenburgers den weg tot morshandel af te snyden, is goedgevonden en verstaan:

1°. Den invoer van Chinesche koopmanschappen, hoe ook genaamt, alom op Batavia, Amboina, Banda, Ternate, Malacca, Java en Cheribon te verbieden, buiten die welke met de Chinesche jonken of Comp. schepen *hier worden aangebragt, en vervolgens naar een der voorzegde comptoiren vervoerd*.

2°. *In te trekken het gestatueerde by het Tweede Articul van het Placcaat van 13 Mei 1774, concernerende de particuliere vaart en handel* ¹, om van Malacca te mogen navigeren naar de Chinesche kust, tot Canton inclusive, mitsgaders van daar weder direct naar Malacca; zoowel als de by het Zeventiende Articul van datzelfde placcaat ² aan de Bataviasche christenburgers en de officieren van Comp. schepen verleende vryheid, om van Malacca hier te mogen aanbrengen lywaten, zyden stoffen, koussen, katoen en alcativen; en almede te interdiceren de vaart van Malacca naar China of van daar naar Malacca, gelyk ook den invoer van alle de voorn. articulen op Java of Cheribon, *behalve alleen van Batavia*

Vervolgens, aangaande de vaart van Java, Madura en Cheribon naar Malacca en plaatsen in de straat van dien naam, en vice versa, in aanmerking genomen zynde dat de propositie van Zijn Edelheid om die vaart finaal te verbieden, een gewigtig point is, omdat daaruit verscheidene moeyelykheden en inconvenienten zouden kunnen ontstaan door de aancenschakeling waardoor deze vaart en handel aan vele andere plaatsen is verbonden; dat ook het oogmerk om Batavia een

¹ Zie blz. 262.

² Zie blz. 267,8.

merkelyk soelaas toe te brengen in den tegenwoordigen vervallen staat, desniettemin aan een onzekeren uitslag zoude dependeren, en uit een te groot derangement eene te sterke daling der pagten en inkomsten op Malacca en Java kunnen voortvloeyen; dat men dierhalven, ter bereiking van het nuttig oogmerk om het licentieuse van de vaart en handel tusschen Java en Malacca paal en perk te stellen, voorzigtige en moderate maatregelen dient te beramen, ten einde Batavia, als de hoofdplaats van den handel, worde gefavoriseerd, en Java en Malacca, als ondergeschikte deelen, mede staande blyven, en daartoe door wylen Z. Exc. Mossel (h. l. m.) zeer gepast zyn geoordeeld de by Resolutie van den 13 April 1758 gemaakte schikkingen, — zoo werd, na deliberatie, goed gevonden en verstaan, de vaart van Java, Madura en Cheribon niet te verbieden, maar te statueren, dat van Samarang, Sourabaya, Grissee en Cheribon door particulieren zal mogen worden gevaren direct naar Malacca, behoudens egter, dat alle de derwaarts vertrokkene vaartuigen, hetzy Maduresche, Javasche of Cheribonsche, op een der voornaamste plaatsen waar dezelve afvaren zullen moeten worden gevisiteerd en van een pas voorzien, mitsgaders by retour (zonder alvorens eenige plaatse aan te doen) herwaarts moeten komen, om hier gevisiteerd te worden; dog alle vaart van Java, Madura en Cheribon naar Johor, Riouw of eenige andere in straat Malacca gelegen plaatsen, ook het aandoen derzelve hetzy op de heen- of terugreize, *fniaal te interdiceren*. Wordende, op denzelfden voet, de vaart van Malacca over Batavia naar Java ook toegestaan

De in train zynde vaart van Java en Cheribon naar den Overwal is besloten, op den presenten voet gepermitteerd te laten, met passen van Samarang, Soerabaya, Grissee en Cheribon; dog, om voor te komen dat van deeze licentie geen misbruik worde gemaakt, de Javasche ministers en Cheribons resident aan te schryven, dat deze Regering door den Overwal verstaat het gansche eiland Borneo, met dies onderhoorigheden, en derwaarts passen mogen worden verleend, als de inzaam van ryst dies vervoer *zonder prejudice voor Batavia* toelaat, met recommandatie om daarop by de afgave der passen naauwkeurig te letten, en omtrent de goederen, welke de op dat vaarwater handel dryvende negocianten uitvoeren en weder aanbrengeu, in agt te nemen om daarvan by de paslysten een gelykstandige opgave te

doen, als ten opzichte van de vaart en handel naar Malacca moet geschieden.

Is ook goed gevonden en verstaan, het op 25 November 1766 gearresteerd verbod tegen den invoer van Javasche en Cheribonsche suiker hier ter hoofdplaatse, vermits uit den aanbreng van dat product geen nadeel voor de Bataviasche colonisten is te dugten, weder in te trekken, en een ieder te permitteren suiker voor hunne rekening van Java of Cheribon aangebragt of ontboden, hier tolvry in te voeren en te verkoopen, en ook weder te vervoeren, onder betaling van ses stuivers aan uitgaand regt voor het picul. ¹

LI. Memorie van den koopman Arnoldus Constantyn Mom, afgaande resident deeses comptoirs, nagelaten aan zyn vervanger den oud raad ordinair van justitie en oud water fiscaal van Batavia Mr. Joachim Wicherts.

Mynheer,

Door Hunne Hoog Edelheden de Hoog Indiasche Regeering by hoogstderzelve hoogst gevenereerde missive gedateerd 16 April 1778 gelast zynde, om behoorlyk transport deeser residentie en wat daar toebehoort te doen, zoo heb ik de eere UEd. onder anderen over te geven deese memorie, dewelke in zig vervat het hoofdzakelyke gedurende myn verblyf alhier van 2 jaren en 4 maanden my voorkomen, ten deele tot een regul en rigtsnoer waarna UE. zig zult moeten gedragen, in zooverre de gerespecteerde ordres Hunner Hoog Edelheeden betreft, en overigens tot derzelve informatie en ondergigting, hoedanig ik my de memorie van myn predecesseur van

¹ In dezen geest gewijzigd, verscheen in October van dit jaar eene nieuwe uitgaaf der „Orders op de vrije vaart om de West, de Oost en Noord” (Zie blz. 352), zooals die laatstelijk in het jaar 1771 door den druk algemeen bekend waren gemaakt.

Ook de nieuwe orders van 1778 werden, krachtens Resolutie van 18 Sept. „alomme verzonden, en aan de particuliere trafiquanten ter hunner observantie afgegeven.”

Nyvenheim hebbe te nuttige gemaakt, welke Hunne Hoog Edelheidens hebben gelieven te approbeeren, en my nevens een daerop gehouden resolutoire besoigne in Raade van Indien, op den 29 Augustus 1776, ter naarkominge en observantie aanbevolen. Ik refereere my voort grootste gedeelte aan deselve en ook aan die van de heeren Hasselaar en Armenault, welke byde insgelyks met de goedkeuring Hunner Hoog Edelheidens bestempelt zyn, en wel byzonder aan de memorie van den Heer Armenault, raakende den oorspronk van de Cheribonse vorsten, en hoe men zig by 't overlyden van een derzelven, mitsgaders by 't houden van tournoyspellen, te gedragen heeft etc., als 't eerste dat my anders te verhandelen stond, dog 't geene UE. daar uitvoerig en accuraat kunt aangeteekend vinden. Alleen noteere ik dan dat de presente Vorsten, welke onder de titls van sulthans onder hun beyde 't land bestieren, nevens hunne hofprinceen, nog dezelfde zyn waarvan de Heer van Nyvenheim in zyne memorie spreekt; namentlyk Sulthan Anom, als de oudste in rang uit hoofde van zynen ouderdom, en Sulthan Suppoe.

Byde Hunne Hoogheeden zyn op een zagtzinnige wyze zeer gezeggelyk en moeten met minzaamheid gehandeld worden, wanneer zy onder thooger mainctien van de Edele Hooge Regeering faciel tot hun pligt te houden zyn, terwyl omtrent 't goed bestier in hunne landen t principaal op Hunne Hooghedens pepattys aankomt, die zulex van 'svorsten wegen onder opsigt van den resident aanbevolen is, en thans waargenomen word door de Tommogongs Nata Nagara, van Sulthan Anom, en Carta Diriedja van Sulthan Suppoe; de doodstraffen en verschillen tusschen Hunne Hooghedens over landen en volkeren alleen uitgezondert, welke door de vorsten en den resident afgedaan worden, by een daartoe belegde vergadering int fortres, by 't scheyden van dewelke de oudste met 9 en de jongste met 7 schooten uit geschut van de punten vant fort gesalucert worden.

Met betrekking tot ieder vorst int byzonder, valt my niets te zeggen, dan alleen van Sulthan Suppoe dat door Zyn Hoogheid aan UEd. jaarlyks moet uitgekeert worden een zomma van vyftien hondert Spaanse realen, in steede van 1000 pees, zoo als tot anno passato geschied is, tot onderhoud van den naar Ambon gedelegeerden Sulthan Cheribon, volgens hoogstgevenereerde missive Hunner Hoog Edelheidens in dato 12 December 1777, altoos door my tegens ult. Augustus

ingevordert, om met t sluyten der boeken by Comp. cassa ingenomen te worden.

De landen van Hunne Hoogheden zyn in't algemeen zeer vrugtbaar, en de producten die dezelve opgeven allezints te prefereren boven die der andere districten onder tressort van Cheribon, en wel voornamentlyk de indigo; dog deese is sedert tbegin der sterfte zoo goed niet geweest als bevorens, omdat de negoryen daar die verstoffen toebereid worden, tmeest door dat beklaaglyk onheil geleden hebben, en vermits de Comp. niet dan eerste soort van Hunne Hooghedeus accepteert, zoo valt 't thans beswaarlyk de gewone leverantie te voldoen van 12¼ picol voor ieder vorst.

De Sulthans selve leveren ook byde eenige coffijboonen uit Hunne Hoogheden cygene plantagien, waaromtrent Sulthan Suppoe vooral zeer veel werk maakt, hebbende Zyn Hoogheid by myn tyd zelve twee groote thuynen aangelegd; dog dit is naar myn gedagte ruym zoo nadeelig als goed, wyl die aanplanting dog door denzelfden inlander geschied, welke anders met veel meer zekerheid van succes onder opsig van den sergeant Paul Bergman, die in de Panacoewas en de landen van Talaga 't toezigt op de cultuur der producten heeft en zig daar omtrent zeer wel gedraagt, zoude te employeeren zyn tot 't maken van nieuwe thuynen by ieder negory, na de menigte der inwoonders, die eens gemaakt zynde altoos in order gehouden worden, 't geen veel dragelyker voor den gemeenen man zoude wezen; mits dat dan geen der Sulthans onder meer andere goed schynende pretexten met hun groot gevolg de negoryen na goedvinden mogten rondloopen, zonder den resident kennis te geven, want niets is er dat den inlander meerder drukt dan deze dikmaals herhaalde uitvlugten, welke op eens een gantsche negory verarmen, en zoo lang Hunne Hoogheden daar vertoeven, 't volk tot 't minste voordeel voor de Comp. buyten staat stelt, terwyl zoodanige thuynen door Hunne Hoogheden aangelegt niet alleen, maar ook alles wat Hunne Hoogheden maken, na verloop van twee a drie jaaren verwaarloost worden.

Uyt alle de landen der beyde vorsten worden 5 tot 6000 picols coffyboonen geleverd, meer of min, nadat 't gewas favorabel uytvald, dog zulks zal binnen weynig jaren merkelyk toeneemen, wanneer hunne thans aangelegde plantagien in staat sullen syn; de prys van ieder picol is 4¼ Rds.

Met de peper blyft nog even slecht gesteld; ook is er weinig apparentie dat daarvan ooit iets komen zal, wyl de inlander anders zoo geduldig en gehoorzaam, in desen opsigten daarentegen wederom te haastig en ongezegglyk is, ja beswaarlyk tot 't schoonhouden en weder aanplanten van nieuwe bankjes in stede van de dienst onreine te houden zyn, ook schynt de grond zoo min in svorsten landen als de Preangan en Gabang en Indramayoe 't allerminst daartoe bequaam te zyn. De tuinen die er thans zyn, meest nog te jong om vrugt te kunnen dragen, en zommige welke oud genoeg zyn, zyn zoo onvruchtbaer, dat ik gedurende twee jaren niet meer dan 5 a 6 picols daarvan heb kunnen inzamelen; voor de picol word 6 Rds betaald.

Catjang groene, daarvan is de prijs 39 Rds. per last en 8 pCt. pagtpenningen; dit product komt ook alleen uit svorsten landen, daarvan word jaarlycx 50 a 60 lasten geeischt; tzelve groeit alhier zeer weeldrig op de padyvelden, welke gesneden zynde terstond daarmede moeten beplant worden, wil men vrugt daarvan hebben, wyl dat gewasch int regensaisoen niet voort wil, waarom in tyds daarvan aan de Tommogongs moet worden kennis gegeven, wanneer de Comp. een groote quantiteyt begeert.

Areck of gedroogde pinang heb ik sjaarlyks ook aan de Comp. geleverd tegens Rds. 344½ per picol, dog nimmer heb ik volkomen aan den eisch kunnen voldoen, niet omdat die vrugt hier niet genoegzaam groeit, maar omdat men niet versekert dat de Comp. alle jaren dezelve zal accepteren, waarom de meeste pinang nog nat zynde voor 't grootste gedeelte van hier na elders particulier vervoert wordt; beyde deze laatste articulen, zoo cadjang groene als areck, kan UEd. het best door middel van de Chineesen bekomen, die 't zelve by kleine partyen van de inlanders omstreeks Cheribon inkoop. Ook heeft de Comp. nu sedert eenige jaren

Poederzuiker van hier genomen, voor Rds. 3½ de eerste en Rds. 3 de tweede soort; de canassers moeten volgens hoogst g'eerde ordre Hunner Hoog Edelhedens de dato 28 April 1778 voortaan byzonder gemerkt worden met de letters C. C. of Cheribon Cabessa, onder byvoeging vant ordinaire Comp. merk. En eindelyk wordt door de sulthans geleverd zooveel

Ryst, als genoegzaam is tot provisie voor de Hooge Indiasche Regeering, en rantsoen aan de Comp. dienaren op dit comptoir, en

niet meer; hoewel de gewone eysch wel 4 a 500 coyangs bedraagt, waarop ten tyde van den Resident Armenault eens 60 lasten is voldaan, dog de geringe quantiteyt en zeldzame afscheep van dien korl geduurende veele jaren, niettegenstaande de aangewende vlyt onzer predecesseuren en byzonder de memorien van de residenten Arnemault en van Nyvenheim bewyzen genoeg, dat zonder Comp. schaade aan de voornaamste winsttak van dit comptoir, namentlyk pagten, daaraan nimmer kan voldaan worden, tenzy eerlang ander heilzaam middel uitgedagt wierde, welke my nog onbekend is.

De wet door de Cheribonsche princen en den resident van Nyvenheim gemaakt tegens 't verhuuren van meer dan de helft der padyvelden van ieder negory aan de Chineesen, welke Hunne Hoog Edelhedens by de resoluteire besoigne gehouden op de memorie van zyn Ed. hebben goedgekeurd, hebbe ik allezints vrugteloos en daarby geen voordeel gevonden, alzoo ik in't jongst gepasseerde jaar, niettegenstaande 't gezegend gewas en de merkelyke geapliceerde straff tegens sommige overtreders van die wet, beswaarlyk zooveel als tot de voorzegde provisie en rantsoen benoodigt was heb kunnen byeen versamelen; en zolang de uitvoer van ryst door de Chineesen niet finaal verboden wordt, ist genoegsaam onmogelyk dat aan de begeerte Hunner Hoog Edelhedens kan worden voldaan, nademaal in a°. 1776 ruim 500 en in a°. 1777 volgens de passelysten ruim 600 coyangs ryst door de particulieren van Cheribon zyn uitgevoerd. Ondertusschen zoude omstreeks Indramayoe nog meer ryst in te zamelen zyn, was 't niet dat de velden aldaar 't ongemak van een ongestadige rivier onderworpen waren, waardoor die landen 't zy by zware regens, wanneer de rivier 't gansche land inundeert, of by te min water, wanneer dezelve te laag binnen de oevers is om de velden die er wat ver van af liggen te bevoegtigen, altoos mislukken; tgeen den inlander zooveele jaren met geduld beproefd hebbende, eindelyk de beplanting heeft wars gemaakt, waardoor dezelve nu voor 't grootste gedeelte woest en onbebouwt blijven leggen, dus ik met leedwezen betuigen moct U Ed. geen aannemelyk middel te kunnen aan de hand wyzen, waardoor de vermeerdering van de rystleverantie tot voldoening van Comp. eisch kan bereykt worden.

In navolging myner predecesseuren, heb ik my best bevonden den Tommegongs, pattys der vorsten, eepig geld vooruit te schieten opt

rystgewas, de coyangs gerekent tegens 16 rds., welke vooruitverstreking 't minst tot nadeel van den gemeenen inlander is, alzoo dat geld door hun op verscheyde negoryen verdeeld wordt; want wil men 't geld aan de inlanders zelve in handen geven, dan biedt zig geen een leverancier aan, naardien de Chinesesen, die altoos in voorraad en op de negoryen overal by de hand zyn, de Javanen weten te gerieven met zulke goederen welke zy 't meest begeeren, of wel met geld waaraan zy altoos 't grootste gebrek hebben, meerder betaalende dan de gewoone Comp. prys van rds. 16 de coyangs.

De houtbosschen waaruit de houtwreken voor de Comp. jaarlycx gekapt worden, sorteeren meede onder de vorsten, ieder voor de helft, die daarin het nodige volk verstreken, onder opsigt van een bosganger resident's wegen, dat thans waargenomen wordt door den soldaat Johan Daniel Scheppeler; zynde de betaling der houtwerken in hunne soorten specifc, en voorts ook ampel beschreven in de memorien van de residenten Armenault en van Nyvenheim, hoedanig omtrent dezelve in allen opzigten gehandeld moet worden, zoowel als wat de Tommogongs en strand Ingebeys der beyde vorsten daarby verpligt zyn.

Eindelyk moeten de Sulthan benevens de pangerang van Gabang en de Ingebey van Indramayoe te saamen jaarlycx tegen 't begin van de oostmousson 200 Modderjavanen na Batavia zenden, dog welke nu zeedert 5 jaren, of zedert dat de sterfte geheerscht heeft, niet gefourneerd zyn.

Gabang, onder het bestier van den pangerang Aria Soeta Yaya, levert 'sjaars 4 picols indigo en 8 picols catoene garen; van't eerste heb ik de prys bereeds genoteerd, en 't laatste wordt zoo aan desen prins als aan alle de verdere regenten betaald ter bevinding der sortementen in Comp. pakhuizen, te wecten:

La. A.	rds.	41.10	per	picol,	pro	patria,
„ B.	„	30.10	„	„	„	„
„ C.	„	23.10	„	„	„	„
„ D.	„	18.10	„	„	„	„

dispens soort „ 8 „ „ voor India; waaromtrent ik U Ed. int algemeen te recommandeeren heb Hunne Hoog Edelheden gerespecteerde ordre in dato 3 September 1776, om te zorgen dat de strengen de vereyschte lengte hebben.

De pangerang hier boven genoemd is reeds zeer oud en heeft een eenigen zoon, die ook al by jaren is; beyden zyn zeer slap in hunne commando, en hunne onderdanen de traagste aller volkeren hier omstreeks, waardoor zy bezwaarlyk tot 't aanplanten van andere producten te brengen zyn; hunnen aart en gevoelen is int byzonder beschreven in de memorie van den Heer Armenault, die teffens niet ten onregte zegt, dat wie ook in der tyd van dese familie tot regent benoemd wierd, altoos 't zelfde zoude zyn.

Indramayoe, waarvan regent is de ingebey Wiera Lodra, moet leveren:

4 picols indigo en

8 „ cattoene garens; dit laatste voldoet hy, maar van 't eerste komt naar ouder gewoonte nauwlycx de helft in, en dan nog wel meest 't tweede soort, 't geen principaal aan de onagtzaamheid van dien regent die nog jong is te imputeeren is, latende de velden meest ongesuyverd leggen; waarover ik hem menigmaal vruchteloos onderhouden heb, totdat ik eindelyk hem geconstringeert heb om met den posthouder aldaar Ary Symonsen Franken die velden van tyd tot tyd zelfs te gaan zien, 't geen ik niet twyffel of zal 't aanstaande jaar van een goed succes zyn.

Voorts is aldaar een Comp. logie, bebouwt met een groote houte pakhuys, waarin de coffy die van Soekapoera en Limbangan met vaartuygen de rivier afgebragt werd, mitsgaders de ryst die door UE. ingekogt mogt worden, word opgeschuurd; mitsgaders eenige bygebouwen tot logies van den posthouder en vlottemaker, dat thans provisioneel waargenomen wordt door den bombardier Hermanus Scholtens; ook worden alhier de houtwerken, bestaande in balken, legger en kleine duigen, geborgen en afgescheept.

Soekapoera word bestierd door den Tommogong Wiera Dadaha, dat een braaf regent is; deselve levert jaarlycx aan de Comp., buyten circum circa 2500 picols coffy, min of meer,

18 „ indigo en

59 „ cattoene garens, aan welker voldoening die regent maar eens gemanqueerd heeft in a°. 1776, zonder zyn of zyner onderdaanen toedoen, wanneer in 't algemeen 't indigo en cattoen gewasch slegt is uytgevallen door de langdurige zware regens.

In dit land, dat zeer groot is, manqueert 't alleen maar aan volk

dat daar bestendig ter woon blyft, 't geen 't eene jaar considerabel tegens 't ander verscheelt, nadat de gagas (want rystvelden heeft men daar weinig) slagen; en wil 't geluk dat deeze eenige jaaren agter elkanderen wel uitvallen, dan is er oervloed van volk, 't altoos gepeupleert blyvende, dat land onder dezen regent zeer floreeren en de Comp. veel voordeel daarvan zoude kunnen trekken. Buyten de gezegde producten, valt hier en daar ook in 't wild cardamom, waarvan de inlander de behandeling nog niet heeft, dog wanneer de Comp. daarvan begeerde, zoude men wel in staat zyn een kleyne quantiteit byeen te verzamelen.

De landen van Galoe, bestaande in de te noemen drie regentschappen, als:

Imbanagara, onder depatty Coesoema Dinata, levert

6 picols indigo en

29 „ catoene garens.

Tjamies, onder den Tommogong Yayang Patty, levert:

5 picols indigo en

20 „ cattoene garens, en

Oetama, onder den Tommogong Wiera Mantura, leever:

4 $\frac{1}{2}$ picols indigo en

19 $\frac{1}{2}$ „ cattoene garens, buyten 't welke zy ook uit hunne landen ieder 7 a 800 picols coffy min of meer, nadat 't gewas wel uytvalt, byeen versamelen; dog thans is 't met dese regentschappen elendig gesteld, doordat tot 't Zuydereylandt

Noessa Cambangan dus lange een bezetting van 20 Europeesen onder den officier Sengebuseh, benevens 50 pannaken en 100 Javanen van de Vorsten gesteld is geweest, om de wagt te houden tegens de verdreevene mytelingen van 't eyland Noessa Barong, om de zuidoostkant van 't eyland Java gelegen, welke nu jongst ingetrokken is ¹. Dit eyland Noessa Cambangan is onder de voormelde drie Galoesche regenten verdeeld. Wat ten reguarde van dien door UE. dient in agt genomen te worden, staat uitdrukkelyk vermeld by Hunne Hoog Edelhedens hoogst geערbiedigde missives in dato 29 October en 3 December 1776, item 31 September 1777, waarby notcere de brieven van 't Javas ministerium en dies bylagen de datis 10 Sep-

¹ Zie den Decemberbrief van 1777.

tember en 3 October 1777. De gemelde bezetting heeft daar groot nadeel aan die regenten gedaan, die buyten dat zeer arm zyn, en dewelke 't zeer zwaar viel zooveele menschen zoo ver van de hand te moeten onderhouden, en gerieven met voedsel en allerley noodwendigheden; waardoor dan ook toegekomen is, dat hunne onderdanen naar elders voor een gedeelte verlopen en veele landen ongecultiveerd gebleven zyn, en daardoor weder een excessive veragtering in hunne contingenten ontstaan is. Wel is waar, dat zy wat de levensmiddelen aan de bezettingen tot Noessa Cambangan belangt, zyn tegemoet gekomen door de Tommongons van Soekapoera en Limbangan, welke 't hunne daartoe hebben gecontribueert; dog dit nam niet weg, dat alles wat daar toeging en weder van daan quam door hunne beste negoryen, die 't meeste tot de leverantie der producten contribueeren, moest passeeren, 'tgeen de bewoners aldaar ongewoon zynde, alleen van vrees deed wegllopen, zonder nog eens tot tondang of anders secours geprest te zyn.

'Tlaatste regentschap is Limbangan, onder den Tommogong Wangsa Dieridja; deese regent levert sjaars

4 picols indigo,

20 " cattoene garen en circa

4000 " coffijboon, nadat 't gewas is. Hy was ten tyde van den resident Armenault wat sloff en onagtsaam, waarover zyn Ed. in zyne memorie ook klaagt, maar zedert heeft hy zig veel gebeterd en is in alles geseggelyk, even als alle de voormelde regenten, tot welker laste ik int algemeen niets te zeggen heb, dan dat men hen met geduld en door dagelyks vermaningen tot hun pligt houden moet, waartoe de Europeeschen, die Comp. wegens als indigomakers hier en daar in de bovenlanden leggen, van veel nut zyn. Dezelve zyn :

1. de sergeant Paul Bergman, tot Ragawatjana, in de landen van den Sulthan genoemt Panakoewoe,

2. matroos Claas Matthys, tot Bantenpanjang, in 't Gabangsche,

3. corporaal Casper Bernikken, tot Soekapoera,

4. de indigoomaaker Johan George Sengebusch, tot Galoe, en

5. sergeant Thomas van Berkel, tot Limbangan, zeer noodzakelyk teffens om de culture en inzameling der producten int algemeen te bevorderen, en voornamentlyk te besorgen dat 't een en ander na Cheribon en Indramayoe afgebragt word.

Dog, op deze moet al zoo zorgvuldig gelet worden als op de regenten zelven, naardien zy van de hun aanbevolen post ook al somtyds misbruik maaken, gelyk my de ondervinding geleerd heeft in den indigomaaker Bernardus Noor, welke ik 't toezigt op Limbangan aanbevolen had. Deese, in plaats van te zorgen dat de inlander niet onderdrukt wierd en de Tommogong zyn pligt niet te buiten ging, onderstond zig jongst in de maand April met den regent afgekomen zynde, ter afrekening van de producten, welke van Limbangan zeedert primo Mey des voorledenen jaars geleverd waren, buiten myn voorkennis dien Tommogong een huis hier op Cheribon opt allerduurste aan te wyzen voor het geld dat hy van my ontvangen hadde, en wel met bedryging hem daartoe te noodzaken, teffens daar by voegende dat het onnodig was den resident van diergelyke zaaken kennis te geven, te meer dan de Tommogong, geen kind zynde, wel begrypen kon dat myn ryk byna uit was. Dog deesen regent, g'ergerd door meer voorgaande ontrouweden van deesen snaak, gaff my daarvan kennis, met betuiging dat hy nu geen penningen in handen had, waarmede hy van den gemeenen man weeder op nieuws producten kon inkoop. Hierop volgde meerder beschuldigingen van meerdere hoofden, dewelke uyt vrees dus lange hadden stilgesweegen, en klaagden my eenpariglyk dat hun door gem. Noor ondragelyke lasten tot syn huishouding wierden opgelegd, welke ik na ondersoek alle bewaarheid vond. Wat nadeel nu hieruyt ontstaan kan, is ligt op te maaken; dus wel principaal vereischt wordt dat jaerlyx, wanneer de regenten om de betaling voor hunne producten te ontvangen afkomen, UE. zoowel na 't gedrag van den Enropees als van inlander komt te vernemen, opdat deeze zig niet ten kosten van den inlander verryke, mitsgaders hun in generleywyzen onderdrukken, en dus doende 't land berooyen en ontvolken; waarom ik UEd. ook in 't byzonder reommandeere deesen Bernardus Noor, welken ik geen grooter onheyl heb willen verwekken, schoon hy over meer aan my getoonde brutaliteyten wel verdiend hadde dat ik hem als een pernicious subject voor de Comp. op Cheribon aan Hunne Hoog Edelheeden hadde aangeschreven, vooral in zaaken met den inlander niet te gebruiken, en veeleer daartoe te gebruiken beproefde trouwe en zagtzinnige lieden, die de taal en aard vant land eenigzints kundig zyn, hoedanig ik getuigen kan dat diegene welke

thans in de bovenlanden leggen en hiervoren genoemd zyn, alle getoond hebben te zyn.

De winsten deeses comptoirs bestaan voornamentlyk in Comp. domeinen, die door de Chineesen Lim Huiko Oey, Renglaauw Lim Gioktjoe en Lim Singhiang gepagt zyn, voor rds. 19080 int jaar, voor de jaren 1776, 1777 en 1778, welke in drie termynen van 4 maanden ieder, in elk byzonder jaar betaald worden met rds. 6360 ieder termyn, 'tgeen zy tot primo January oft eerste termyn van dit jaar inclusive, hoewel schoorvoetende, aan de Comp. voldaan hebben.

Dese gerechtigheeden worden tot een equivalent alle jaren uitgekeert aan :

de heeren Sulthans deeses ryks ieder	rds. 1125 = rds. 2250.
den pangerang van Gabang	125.
den ingabey van Indramayoe	562.24.

of te zaamen Rds. 2937.24.

Inmiddels advertceere ik U Ed. ook nog, dat de pagters van de jaren 1773, 1774 en 1775 met ult¹. December 1777 aan de Comp. nog ten agteren waren rds. 4949½, van welke agterstal zylieden quytshelding versogt hebben; dog Hunne Hoog Edelhedens hebben daarop goedgevonden hun drie jaaren uytstel te verleenen, mits betalende een derde gedeelte ieder jaar, totdat met ult^o. December 1779 alles zal verevent zyn, in navolging van twelke zy my rds. 1649.40 ofte zooveel als 't ware derde gedeelte uitmaakt hebben betaald, dat by Comp. kassa ingenomen is; 't overige moet door U Ed. nog geincasseerd worden.

De overige winstposten zyn :

Den uitvoer op de poedersuyker à ¼ rds. per picol, welke in den jaare 1776 en 1777 door elkander gerendeerd hebben rds. 1117:27.

Eyndelyk de winsten op 't lood en thin voor den pagter vant slaan der loode pitjes, tot 50 p.Cent.

Eenige medicamenten aan den opperchirurgyn met 54 p.Cent en een weynig specceryen tot 1240 pr.C. advance, ook door elkander de 2 voornoemde jaeren rds. 1241.18, welke geduurende myn tyd de voorige boekjaren hebben gesurpasseerd. Daarentegen zyn onder

de lasten vermeerderd de hospitaal-engelden, om de menigvuldige zieken onder de dienaren die int hospitaal gelegen hebben, alsmede

Soldyen aan hand en kostgelden, en randsoenen, door een meerder aantal van dienaren.

Ordinair ongelden door eene meerdere verstrekking van equipage goederen.

Timmeragie en reparatie, dit weinige tot / 21:8:10, en ten principalen Onkosten van chialoupen en mindere vaartuigen.

Ook heeft de rekening van condemnatie en confiscatie meerder bedragen, door 't meerder betaalde aan den opperchirurgyn voor de zieke gevangenen; daarentegen is weder minder geweest onkosten van schepen.

Fortificatien en gebouwen.

Onder U Ed. toezigt behoort vooral ook 't weeshuis.

Parnakkans, mede in een groot aantal, bestaande in Chineesen, die tot het Mahometanendom zyn overgegaan, mitsgaders Balyers, Boegineesen en meer andere oosterlingen, die zich hier ter woon nederzetten; dezelve staan onder opzigt van den Capiteyn Salma, die volgens acte van Zyn Hoog Edelheid daartoe is aangesteld.

Mooren, die zyn thans hier zeer weinig en ongelyk, somtyds 4 tot 6, en somsyds meer en ook wel minder, nadat er ten handel van elders hier aankomen en afgaan.

Tot hiertoe alles bygebragt hebbende wat eenige extensie tot U Ed. informatie vereyscht, zoo gedrage ik my overigens aan Hunne Hoog Edelhedens gerespecteerde missives de datis 31 Mey en 3 September 1776, 10 January, 15 Maart en 31 Mey 1777, en 22 January, 12 February en 16 April 1778; item de verdere gevenereerde ordres van hooggem. Hunne Hoog Edelhedens, by extracten, advertentien en placcaten successivelyk herwaarts gezonden.

(Was geteckend) A. C. Mom.

Cheribon, primo September 1778.

LII. Resolutie van Gouverneur Genl. en Raden, dd. 15 September 1778 ¹.

De Bailluw enz.

Hierna ter dispositie getreden zynde, op de door den Heer Gouverneur Generaal nader ten papiere gebragte, bereeds onder de Heeren leeden afzonderlyk rondgelezen en thans door Zyn Edelheid binnen gebragte bedenkingen, over den staat der Jaccatrasche leenlanden en de servituuten daarop leggende, de noodzakelykheid om zommigen ten gelden te maken, het uitdenken van middelen om de vyligheid der voors. landen te vermeederen, en of men de wegen niet beter zoude kunnen of dienen te doen onderhouden, omstandiger blykende enz.

Zoo is, nadat de Heeren leden verklaard hadden, met Zyn Edelheid als een point van veel aangelegendheid en tot het behoorlyk doen cultiveeren der landeryen ten hoogsten nuttig aantemerken, dat tegen het bezwaren van den armen landman op eene efficacieuse wyse worde voorzien, goedgevonden en verstaan :

Eerstelyk, alle servituten hetzy door oude usantien of gewoonte ingevoerd, of door sub- en obreptie van wat natuur en aart ook mogen zyn, die tot lasten van den Javaan strekken, eens vooral, by een placcaat af te schaffen, uitgezondert alleen de van ouds stand gehouden verpligting om een dag in de week heerdienst te moeten verrigten, nevens de leverantie van pady aan de Comp., overeenkomstig de by resolutie deezer tafel van den 27 Februari laatstleden gemaakte bepaling, en dus inzonderheid voor altoos te vernietigen het geven van buffels en karren tot transport van goederen, de willekeurige oplegging van boetens, het nemen van geld van de passanten, het vergen van particulier werk en dienst, en wat dies meer zy, zooals by het placcaat duidelyk zal worden g'extendeerd, opdat een ieder kan weten waarna hy zig in het vervolg zal moeten reguleeren.

Ten tweeden te statuieren, dat voortaan tot een billyke belooning

¹ In het „Geschiedkundig onderzoek naar den oorsprong en den aard van het particulier landbezit op Java” komen partiele mededeelingen voor uit het op deze Resolutie gegronde Plakkaat van 31 Dec. daaraanvolgende. (*Tijds. v. Ned. Indie*, jaargang 1849).

van den inlander, door een ieder, hy zy wie hy zy, die eenige diensten van dezelve begeert, zal moeten worden betaald het volgende als: van huur van een buffelkar van Buitenzorg naar de stad rds. 2.24 voor de terugreize, of van de stad naar Buitenzorg, wanneer de eigenaar zyn kar tot het naar bovenbrengen van goederen niet zelfs benoodigt heeft, en de kar dus leedig zoude moeten vertrekken, de helft of

voor een mansdragt 1:12 —:10

Van Tjitrap naar de stad:

voor een buffelskar 2:—

terug 1:—

een mansdragt — : 7½

Van Tjebinang naar de stad:

een buffelkar 1: 4

terug —:26

een mansdragt —: 6

Van Tjimangies naar de stad:

een buffelskar 1:—

terug —:24

een mansdragt —: 5

Van Tanjong naar de stad:

een buffelskar —:36

terug —:18

een mansdragt —: 4

Van Meester Cornelis naar de stad:

een buffelskar —:24

terug —:12

een mansdragt —: 3

En van de verdere landen zuid-, ook van die oost- en westwaarts van deze stad zyn gelegen, naar proportie, alles gerekend naar de verheid, en met deze bepaling dat omtrent de producten, die ter leverantie aan de Compagnie worden afgebragt, geen verandering zal mogen plaats vinden, maar by het oude gebruik en de in train zynde betaling gecontinueerd moet worden; zullende de landmeters, door extract uit de notulen, worden gelast, ten spoedigsten een accurate lyst te fourneeren, aantonende de bepaling van den afstand

der plaatsen en palen, en de belooningen die moeten worden betaald, naar evenredigheid van de voorgaande bepaling.

Voorts dat voor een dag werken betaald zal moeten worden aan ieder persoon, buiten de ryst, Rd. —:2 $\frac{1}{2}$, en zullen alle de voors. belooningen aan den gemeenen man zelfs, tzy direct by de aanneeming, of na het presteeren der diensten, moeten worden voldaan.

Ten derden, den gecommiteerden tot en over de zaken van den inlander te qualificeeren, alle diensten die voor de Comp. worden verrigt, als den vervoer van de noodige houtwerken en randsoenen naar de posten Buitenzorg, Meester Cornelis, Tangerang en Tanjongpoura in contant te betalen, om eens smaands op ordonnantie uit 's Comps. kasse, op een door de Heeren Commissarissen over de bovenlanden geteekende rekening, aan hem gerestitueerd te worden.

Ten vierden, op het land Bacassy te laten het van ouds daar op gelegd servitut tot de bezorging, zonder betaling, van paarden en volk, ter overbreng van Comps. brieven naar Java en Cheribon.

Ten vyfden, aan den Capitein der Oost Javanen in officio vooreerst in leen te laten behouden de landen Bacassy en Denamba, zonder enig ander servitut dan het overbrengen der brieven, hiervooren gemeld.

Aan den Capitein der West Javanen, Tjipaiong en Tjiepoetat, of deszelfs voorste gedeelte.

Aan den Majoor Babandam het ter sessie van den 27n Februari pass° aan hem op dien voet afgestaane land Goedong Badak, onder recommandatie aan de respective leenhouders, dat zy de landen na behooren moeten cultiveren, en zorgc dragen dat dezelve niet strekken tot schuilplaatsen voor roovers en moordenaars of andere vagebonden.

Wyders aan Gusti Badoela, Campang Baly, en aan de erfgenamen van den Bantamsch Pangerang Poerbaya Karang Tjangkok, mitsgaders aan alle dezelve zoowel als aan de bezitters der resteerende 23 perceelen om de oost en agt perceelen om de west, de vryheid te vergunnen om binnen een à twee jaaren verzoek te doen, dat de landen die zy in leen bezitten, aan haar mogen blyven, mits aantoonen konnende, dat deze behoorlyk worden gecultiveerd en bevolkt zyn, dan wel om by een matige taxatie aan haar te worden afgegeven.

Ten zesden, door het collegie van heemraden der Bataviasche Ommelanden, in de maand May anno 1779, publieq te laten verkoopen het land om de oost, gelegen bezuiden het verkogte land Tjipaminkes, en genaamt Tjimapak, en in November aanstaande het land om de west genaamt Tsiampia, beide op denzelfden voet als laatst het land Clappra Nongal is verkogt ¹; en dus in het rendement van het laatste ook te betalen de schuld, die op dit land legt, aan den gecommiteerde tot en over de zaaken van den inlander van Riemsdyk, groot vyfduizend zevenhonderd en tien ryksdaalders.

Ten zevenden, den verkoop van de mede ten westen de groote rivier gelegen landen Tjinboeboelang en Pajawangang of Sadang uit te stellen tot het volgende jaar 1779, ten einde daarover alsdan nader te disponeren.

Ten agtsten, de Grinding tot het overleiden van den tegenwoordigen Regent Aria Tanoe Denata, op den presenten voet en onder deszelfs beheering te laten.

Ten negenden, de zeven duizend roeden lands gelegen op de Grinding, van over de post Tangerang zuidwaarts tot aan de campong Jan Lapang, ter nadere dispositie deezer regeering onder de administratie van den Aria van Tangerang te laten.

Ten tienden, de passers ² in de bovenlanden te laten zooals thans zyn, onder recommandatie aan de respectieve eigenaars der landen, om goede toezigt te dragen en te doen dragen, dat den armen Javaan geen overlast geschiede, of hem iets meerder afgevorderd worde dan de wet gebied.

Ten elfden, het houden van topbaanen en amphioenkitten langs de groote wegen, gelyk dat practicablel schynt af en aan de landen Materman, Tjawong, Tjibinong en op meer andere plaatsen, ernstig te verbieden, en die er zyn te doen wegbreken, onder serieuze aanbeveling aan den gecommiteerden tot en over de zaken van den inlander, om zorge te dragen dat, onder dat pretext, geen overlast worde gedaan aan waronghouders en die met kraampjes zitten, ten

¹ Vg. het „*Tijdschr. voor Ned.-Indië*“ 1849, blz. 257, 8, en het *Tijds. f. T. L. V k*¹¹, blz. 364—370.

² Markten.

verkoop van eenige eet- en drinkwaren, tot gerief en vorkwikking der passanten.

Ten twaalfden, het houden van roningsspelen ¹, zonder voorkennis van de eigenaars op haare landen, almede te interdiceren.

Ten dertienden, geen schietgeweeren te permitteeren, als eenlyk aan Mandadoors en Potias ², onder een poenaliteit tegen de onwetige houders, en een matige bepaling te maken nopens het getal derzelve, die op ieder land na mate van de groote en uitgestrektheid zullen mogen worden gehouden en gebruikt, na de opgave die de eigenaars der landen aan den gecommiteerden tot en over de zaken van den inlander zullen moeten doen, om vervolgens door deze regeering geapprobeerd te worden.

Ten veertienden, de eigenaars der landerijen nadrukkelijk te ordonneeren, om zorge te dragen dat geen geweeren op hunne landen in handen van andere gevonden worden, en te statueeren, dat dengeenen aan wien geweeren gepermitteerd zyn, zullen gehouden en verplicht weezen hunne schriftelyke bewyzen steeds by zig te dragen, mitsgaders alle andere geweeren, op de landen te vinden, te laten overbrengen in Comps. wapenkamer, om daarvoor naar mate der waarde betaling te erlangen, ten einde in der tyd te dienen voor dezelve prys, in stede der gepermitteerde geweeren, die ontramponneerd of onbruikbaar worden, en een ieder te qualificeeren tot de aanhaling van ongepermitteerde geweeren. Ook den gecommiteerden tot en over de zaaken van den inlander, zoowel als de commandanten op de posten te Buitenzorg, Meester Cornelis, Tanjongpoura, Tangerang en de Qual, en niet minder den drossaart der Bataviasche Ommelanden ernstig te gelasten, om te letten en te viguleeren tegen de aanhouding van ongepermitteerde geweeren.

Ten vyftienden, aan de eigenaars tot meerder vyligheid op hunne landeryen toe te staan, aan een iegelyk van het daar te huis behoorende volk een bewys op pergament te geeven, aantoonende den naam en campong waar 'thuishooren, om daarvan 's jaars een lyst aan den gecommiteerden tot en over de zaken van den inlander over te goven, die by deesen wordt gelast vervolgens uit alle die

¹ *Rongings* zijn inlandsche meisjes, die in 't openbaar dansen.

² *Mandadoors* zijn opzigters, *Potias* Chinesche bazarhouders.

lysten 'sjaars een generale roll te formeeren, om onder ult°. December aan deze regeering te worden gesuppediteerd.

Ten sesthienden, tot tegengang van de moorden en ter opvatting van gedroste slaven en vagebonden, de landheeren de zorg te beveelen, onder belofte van een premie van vyf ryxdaalders voor de potias of mandadoors der campongs, die moordenaars of andere quaatdoenders weten aan te wyzen of opbrengen, dog daarentegen een boete van gelyke vyf ryksdaalders voor die de daaders niet hebben opgepakt of konnen aantoonen ter apprehensie van dezelve de nodige middelen in 't werk te hebben gesteld.

Ten zeventienden, tegen het weg- en overloopen van het eene land of district naar het andere, te renoveeren het tweede articul van het placcaat van den 6 April 1752, interdiccerende de regenten het op- en aanhouden van elkanders onderhoorigen, op een boete van tien ryksdaalders voor iedere keer, en stellende voor den overlooper voor de eerste maal een gevoelige correctie, en voor de tweede maal om, in de ketting geklonken zynde, dusdanig zes maanden in zyn bescheiden district te arbeiden.

Ten agttienden, de bezitters der landeryen door heemraden te laten aanzeggen, 's heeren wegen te doen ophopen en verbreedden, tot meerder gemak in den afvoer der producten en voor de rytuigen, ook tot het steeds in een behoorlyke staat onderhouden derzelve nu en dan een dag der heerendiensten te emploieren geduurende de goede mousson, die gerekend word van April tot November inclusive, onder zekere bekeuringen daarop door heemraden te stellen; met recommandatie aan dat collegie, om alle de wegen tot Tjawong om de zuid, en zoo na rato, niet alleen beoosten en bewesten de groote rivier, maar ook om de oost en west langs de stranden, eens 'sjaars door een commissie uit hare vergadering te laten opnemen, en by bevinding van nalatigheid, het ontbrekende te laten maken voor reekening van degeene die verzuimd hebben aan deeze ordre te voldoen.

Laatstelyk is gelezen en g'approbeerd een brief naar Malacca, door den Heer Raad extraordinair Smith ingesteld.

Batavia in 't casteel, dato voors.

LIII. De Gouverneur-Generaal Reinier de Klerk en Rade van Indie aan Z. D. H. en de Bewindhebbers der Gen. Oost-Ind. Comp.

Batavia, 31 Dec. 1778.

WelEdele Hoog agtbare, enz.

By het afgaan onser eerbiedige van 24 Oct. enz.

By het verslag van saaken, *Java's Noordoostcust* betreffende, be- deelden wy heden een jaar onder het hoofddeel van inlandsche zaken, dat wy te gemoet zagen den uitslag van den opneem der ware gesteldheid van Noesa Barong binnen en buiten, met de Javasche wal daaromstreeks, ten eiude op een vasten voet te kunnen beramen wat voor het vervolg best en raadzaamst omtrent dit eiland zoude zyn te doen. Die commissie sedert volbragt zynde, kwam ons uyt der gecommiteerden ampel rapport en 's Gouverneurs aparte advysen van 13 May, ten principalen, wel eerstelyk met opzigt tot de situatie van buyten, ten klaarste te blyken:

Dat Noessa, omvangen met reven en kaskoppen en overigens meest vuile grond, aan de Zuydkant niet meer had dan eene kleine baay, des noods voor vaartuygen van vyf of zes lasten, mitsgaders aan de Noordkant in de baayen van Kamal en Samin alleen konden komen prauwmayangs, paduakans, mitsgaders in de hoofdbaay Joeroek slegts pantjallangs en ligte sloepen, en dan nog maar alleen drie à vier, mits voor en agter vastgemaakt om niet op de klippen te zwaayen, zonder ergens voor grooter kielen buyten groot gevaar genaakbaar te wezen; voor die dit nest kenden, en de sluikwegen wisten, waren er egter plaatsen alwaar met kleine vaartuygen volk aan de wal kon worden gezet, en van waar langs steile en smalle wegen verder naar binnen doortogt was te vinden.

De naarheid van dies gesteldheid van binnen wierd by die be- rigten niet minder overtuigend vertoond. Het geheele eiland was bevonden te bestaan uit hooge bergen en dorre klippen, op veele plaatsen van aarde ontbloomt, en op andere doorgaans met niet meer dan één voet dik grond bedekt, en meest bewassen met wildernis van kreupelbosch en onbruikbaar hout, mitsgaders hier en daar een waterput met weinig en doorgaans brak water, en dus behalve enkele plekken, die aan de weinige inwoonders voor dezen hun sobren

nooddruft gaven, in zig zelfs gansch onvruchtbaar en gevaarlyk, kunnende zoomin zyn eigen inwoonders voeden, als iets voortbrengen dat ten voordeele van de Maatschappy zoude kunnen komen; dat zoo men het al eens wilde bezet houden, hetzelfde dan door een enkel postje met eene kleine bevolking niet was te bewaren, maar ter beschutting tegen uitheems geweld en aanvallen van buiten, noodig zouden hebben meer dan één sterkte, en eene bezetting talryk genoeg ter bewaking en verdediging van alle plaatsen daar kleine praauwen kunnen landen, nevens eene welgearmeerde kloeke pantjallang en eenige wel voorziene praauwmajangs op den duur. De bezethouding zoude ook nog andere gewigtige bezwaren vinden. Het transport van levensmiddelen en andere benodigtheden was over zee kostbaar, gevaarlyk en onzeker, en zoude over land naar de Zuidkant, om vandaar met vaartuigen verder naar Noesa te worden overgevoerd, op den duur niet minder zwaar en moeyelyk wezen, en al teffens veroorzaken de totale ruïne van diverse reeds van inwoners ontbloote regentschappen. De Gouverneur van der Burgh proponeerde dierhalven, eenstemmig van gevoelen met den gezaghebber van der Nieuwpoort ¹ in den Oosthoek en de gecommiteerde opnemers, de finale oprake van daar, onder diverse bepalingen. Tegen de amplectatie van dit voorstel scheen in den eersten opslag wel te stryden, dat de possessie van dit eiland by Samarangsche aparte brief van 20 Dec. 1767 wel reeds als zeer noodig beschreven is, en sedert successive en principaal wel na de ombrenging van onze bezetting aldaar in den jare 1771, ² nader aangedrongen, maar de hoofdoorzaken waaruit de argumenten van dien tyd voortvloeyden, in overweging gelegd hebbende tegen de thans ten eenemale van gedaante veranderde toedragt van zaken, resulteerde er geen noodzakelykheid meer tot bezetting van dat eiland, dat tog te kostbaar en van geen nut zoude zyn; want in het principale oogmerk thans zoo gelukkig geslaagd zynde, dat het zig aldaar zoo lang in hardnekkigheid gemaintineerd hebbend gespuis verdelgd of zoodanig verstrooid was, dat men er niets meer van te dugten

¹ R. F. van der Niepoort, sedert 1766 Administrateur van den Oosthoek, was Luzac als Gezaghebber opgevolgd.

² Zie blz. 217.

had, mitsgaders daarenboven niet alleen meester in Ooster Balemboangang, maar zelfs over geheel Java een diepe rust en stilte heerschende, oordeelden wy dan ook de ligting van Noessa's bezetting verre preferabel boven eene nuttelooze gevaarlyke, dan wel buiten noodzakelykheid zwaar drukkende aanhouding, en gelasteden dierhalven by aparte brief van 2 July, het gedagte eyland van alles wat er van opstal, boom, plant of andersints op te vinden was te ontblooten, en te brengen in zoodanigen staat dat niemant op hetzelfde eenig gerief of veilig verblyf zoude kunnen vinden, mitsgaders na verrigting van dien, niet alleen de Europesche en inlandsche bezetting, zeevarenden en vaartuygen met hetgeen er toe behoort van daar te laten opbreken, maar ten einde men in 't vervolg eene gedurige volkomen zekerheid zoude hebben, dat er zig nu en dan niet de een of andere zwerver somtyds mogte tragten neer te zetten, jaarlyx op den convenabelsten tyd een der regenten van Wester-Balemboangang beurtelings met eene toereykende party volks, en verseld door een sergeantschap van Europesche militairen, derwaarts te doen oversteken om te vernietigen alles wat er weder opgegroeid en te vinden mogte wesen, onder een scherp verbod van alle overvaart in het vervolg, en poenale interdictie aan degenen die er vogelnestjes zullen plukken, iets hoegenaamd aldaar op te slaan of na te laten, invoege het een en ander na het bedeelde by 's Gouverneurs aparte brief van 12 Sept. gevolg heeft genomen.

Door deze ontvolking van Noessa, vereischten de nieuwe conquesten wyders eenige herschikking, met opzigt tot derzelver bezetting en bewaking. De Gouverneur van der Burgh kwam ons ook al teffens te suppediteren desselfs consideratien te dien opsigte, nevens zoodanige propositien als ampel beschreven staan by ZynEd. aparte brief van den 18 May. Onder deselve werd opsigtelyk Wester-Balemboangang voorgesteld:

1°. den aanleg van een post schuins over Noesa, op de Javase wal, te *Klattak*, by de rivier van Poeger, en uit dies bezetting een klein postje te *Batoc-oeloe* by de rivier Mayang, tot een kyk-in-de pot, met byvoeging van drie inlandsche vaartuygen;

2°. *Lamadjang* te laten behouden zyne tegenwoordige bezetting;

3°. *Panuroekan* in zelfder voege aan te houden, met een kruisprauwmajang; en

4°. de overige posten in Wester-Baleboangang, als Adirogo of Djember, Plindo, Gittem en Bambang in te trekken.

Hoezeer nu al het eerste betoog van nut en noodzakelykheid niet geheel verwerpelyk voorkwam, waren wy niet geheel zonder bedenking tegen sommige van die voorstellen, eensdeels uit aanmerking van de gevaarlykheid, die in den aanleg van afgelegen posten buiten onvermydelyke noodzakelykheid ligt opgesloten, en anderdeels om de sequelen, die men somtyds indertyd zoude kunnen verwagten uit het bewoonbaar maken van Java's onbewoonde Zuidkust. Deze bedenkingen, met het generaal begrip dat wanneer de Regenten goed zyn en wanneer men zig van hunne welgezindheid verzekerd mag houden, eenige dier posten scheenen te kunnen worden geëxcludeerd, stelden wy den Gouverneur van der Burgh voor oogen by onzen aparten van den 2den July, en dewyl wy reden hadden ons te mogen vertrouwen op ZEds. ervarendheid en verkregen plaatselyke kennis, gepaard met het noodige doorzigt der tegenwoordige omstandigheden, defereerden wy teffens aan desselfs nadere overweging de al of niet aanhouding van eenige dier postjes. Doch daarentegen bewilligden wy direct in de aan- en bezethouding van de post te Panaroekan, tot dekking der Noordzyde van Wester-Baleboangang, alwaar eene veilige aanvaart is en wel landwaarts in open ligt, onder een sergeantschap en een kruisprauwmayang, om het aangieren van vreemden te beletten en kondschap van passerende vaartuygen te nemen. De Gouverneur van der Burgh ons vervolgens by zyne aparte van den 12 Sept. gerust gesteld hebbende in onze voorschr. bedenkingen, verleenden wy den 24 Sept. ook onse qualificatie tot het bezet houden van Klattak, Batoe Oeloe, Lamadjang, Malang en Antang, zoodanig en in dier voege als op 18 May was geproponeerd; het eerste om Wester-Baleboangang aan de zuidzyde door patrouilles te land en drie inlandsche vaartuigen ter zee te dekken, mitsgaders Noessa en wat aan dien kant van Java voorvalt te observeren, het tweede om voor Klattak als een kyk in de pot aan de rivier Mayang te dienen, en het derde als de sleutel van Baleboangang aan de landzyde, en van de seekant over Noessa liggende; alles onder dien verstande, dat gedagte bezethouding niet perpetueel, maar eenelyk begrepen moet worden tot tyd en wyle men van de goede intentie der Baleboangers en Comps. veiligen zeet om dien oird zal zyn verzekerd,

waardoor dan ook de posten te Adirogo of Djember, Plindo, Gitten en Bambang zyn ingetrokken, als van de vooraf gepermitteerde genoegdoende in het oog kunnen gehouden worden.

Dit alleen het Westelyke der nieuwe conquesten betreffende, oordeelden wy met opzigt tot het Oosterdeel, hetzelve om de wille van den verren afstand van andere comptoiren en de nabyheid van het steeds met een omsigtig oog te beschouwen Baly, eene goede bezetting en ook ten uiterste noodzakelyk de hoofdpost te Banjoewangie te laten, gemerkt die nu, in steele van Passourouang, zoude kunnen worden genaamd de frontierpost in dat district, en die dan ook uit dien hoofde voorzien is geworden met een guarnizoen, talryk genoeg om te Oeloepampang een corporaalschap te leggen, en van tyd tot tyd naar Banjoe-Alit, Katapan en tot Catjagan aan de zuidkant patrouilles te kunnen detacheren, met byvoeging van twee stevige inlandsche pantjallangs en twee ongeboeide kruisprauwmayjangs, om een uitlegger by of voor de baay van Oeloe-Pampang te hebben; van daar tot Caap Sundana het vaarwater van rovers schoon te houden, en de straat Baly passerende kiclen te kunnen observeren.

.
Passourouang, door de verandering van zaken thans niet meer als een frontierpost aan dien kant te considereren zynde, en dus ook niet meer benoodigd zynde zyn vorig guarnisoen van een luitenant en 140 à 150 koppen primo plano, hebben wy ons gaarne geconformeed met de geproponeerde reductie tot 56 man, onder een vaandrig, zoo militairen als andere dienstdoenders

Met opzigt tot Ooster Balemboangang, in zichzels een vrugtbaar land, ontbrak het alleen aan vermogen van dies regent om de verarmde inwoners op te beuren, alsook aan volk om het land zelfs in fleur te brengen; dog die man, die anders bemind was en genoeg gaf, sterke verskeringen gegeven hebbende om ter bevolking van het land het mogelyke aan te wenden, is in dezen niet anders te doen als af te wagten het effect van dien.

Dog met relatie tot Wester Balemboangang, eertyds een volkryk en vrugtbaar land, defereerden wy aan het aannemelyk gevoelen van den Gouverneur van der Burgh en den Gezaghebber in den Oosthoek van der Nieuwpoort, dat het veel zoude toebrengen tot een vasten en gerusten zeet, indien de in dit district liggende landschapjes

Padjiekán, Centong, Djember en Sabrang, die dus lange ieder afzonderlyk onder een apart hoofd hadden gestaan, inéén gesmolten en tot één regentschap wierden gemaakt, mitsgaders gesteld onder een hoofd van naam en aanzien uit eene familie daar bekend en bemind; en hebben dan ook ingevolge van dien tot regent over die vier districten aangesteld den Radeen Prowiero Coesoema, met den titel van Tommongong en den naam van Prowiro Diningrat, als een man van de voorsz. requisiten jouisserende, en wiens familie by het aanwezig op Java van den onderget. Gouverneur-Generaal al zeer gerenommeerd was. De presente hoofdjes continueren nogtans in de hoedanigheid van mantries.

De regent van het bergagtige en op vele plaatsen ontoegangbare Malang en Antang, mismoedig door de magteloosheid dier districten, versogt eerst om ontslag uit die post, of verligting in den zeer bezwaarlyken opbreng van zyn rystecontingent; dog door de tegemoetkoming in het laatste opgebeurt, versogt hy nader te continueren, en lieten ons volkomen welgevallen dat hem zulks onder eene gepaste aanbeveling was toegestaan

Madura, alwaar volgens het bedeelde by Samarangse aparte brief van 12 Sept. eenige onrustige gemoederen in beweging zyn geraakt, had zekere Radeen Aries, die gezegd wierd van Panembahans familie te wezen, nevens eenige anderen getragt in het district van Baléga een aanhang te maken, maar spoedig ontdekt, en daarop allen geligt en secuur van daar verwyderd zynde, is dat vuur gedooft vóórdát het nog vlamme had gevat, en is alles daar tans in stille rust.

De Panembahan van dit eiland en de Sumanaps regent hebben door hun bereidwillig fournissement der gerequireerde hulptroupen, die deels met eigen en deels met gehuurde vaartuigen naar Macassar zyn getransporteerd, de Maatschappy ongemeen veel dienst bewezen, vooral in het hartnekkig gevegt ter gelogenheid van Gowa's berugte verovering.

Het vuur van oneenigheid, dat volgens generale beschryving van 1777 tusschen den Keyzer, Sulthan en Pangerang Mancoe Negara, door een toen beschreven rustverstoorder Marto Djudo was ontstoken, is sedert weder onder de asche gebragt.

. (De Sultan) heeft dit jaar nu en dan wederom een staaltje laten zien, zoowel van zyne kregelagtigheid, als voort-

durende onversoebaren haat tegen Mancoë Nagara. Van dit laatste levert des gouverneurs aparte van 15 febr. een nieuw bewys op, als zynde, volgens dien, weder te voorschyn gekomen met zyn verzoek tot Mancoë Nagara's verwydering van Java, dog de Gouverneur daarop een zeer cordaat en geschikt antwoord toegepast hebbende . . . schynt hy daarin te berusten ¹. Het andere pointet vertoont zig mede ten klaarste . . . met opzigt tot zekeren Pangerang Rongo, die uit vorstelyken bloede gesproten en teffens een zoogenaamde hoogepriester en heylige onder den inlander zynde, reeds in 1761 diverse districten had geinvadeerd, zig sedert verborgen en stil gehouden, dog onlangs met zyne zoonen en een opgeraapt complot wederom aan het moorden en rooven was geraakt, principaal in het Damaksche; hierdoor ontdekt en door Gouverneurs prompte bevelen tot hunne opligting gesteld zynde, ondook hy zulx met eene ylende retraite eerst op Keizers gebied, en zig daar niet langer veilig vindende, op Sulthans territoir. Hier scheen hy in den beginne, niet alleen al veel protexie te hebben gevonden, maar des Sulthans handelingen gaven zelfs ergerlyke gedagten, en het gedrag van het opperhoofd van Rhyn in het niet observeren van 's Gouverneurs bevelen, verzeld van een al te verregaande losse ligtgeloovigheid aan misleidende voorgevingen, verwekte geen gering ongenoegen, dat wy dan ook niet nalieten by aparte van 20 Maart te kennen te geven; dog de vorst, sedert door 's Gouverneurs klare betuigingen van in het geval niet te zyn onkundig, van denkwyze op dit sujet veranderd wezende, verzogt dezelve vryheid van straffe voor ged. Rongo, dien hy in dat geval beloofde te zullen oproepen en van het zwerven onthouden.

De Gouverneur, volkomen naar onze goedkeuring, gepraefereerd hebbende den Sulthan in deze liever iets toe te geven, als hem geheel tegen te wezen en weder te brengen tot het besluit om Rongo onder de hand te assisteren en langer schuil te houden, is die zwerver ten hove opgeroepen; maar volstrekt weigerende aan dit bevel van zynen vorst te gehoorzamen, is hy met kragt van volk agtervolgd, die, dewyl Rongo den gewapenden hoop zelfs te keer ging, er eindelyk op invielen, waarby Rongo nevens een zoon, een broeder en een broederszoon, op de plaats dood bleven, en dus Java

¹ Zie blz. 308, noot 1.

ontheft wierd van een niet minder schadelyk als gevaarlyk subject; dog niet zoodanig of het overschot van dies aanhang behield stoumoedigheid genoeg tot verdere feitelykheden, die in de benedenlanden zullen voorkomen.

Buiten deze hatelykheden, die in den beginne gevaarlyke gevolgen scheenen te voorspellen, dog veelal door 's Gouverneurs voldoende vivaciteit en cordate maatregelen, die wy telkens ten spoedigste met onze dispositien ondersteunden, tot dezen gewenschten uitslag zyn gebragt, wierden de zaken aan het Mataramsche Hof nog aan eene andere bedenking van geen minder gewigt onderworpen, namelyk, de gevaarlyke ziekte van den Sulthan. Want, van buiten was Maas Saït weleer een kragtige mededinger naar den troon, van binnen of in 't Hof zelfs was pangerang Ingebey een ouder zoon dan den Kroonprins, en dan ook pangerang Aria Diepa Nagara, twee princen des ryks, die mede met lust tot heerschen waren vervuld. In deze onzekerheid muniëerden wy den Gouverneur op het allerspoedigste met de noodige positive bevelen omtrent de successie ¹, en zetteden dezelve wat kragt en aanzien by met een onverwagt spoedig secours van 2 corporaals en 34 gemeene Europeese militairen; dog de herstelling van dien vorst heeft alles aan dien kant almede in gerustheid gebragt.

Dog nog een ander netelig incident heeft zich aan dit Hof vertoon. Na de nederlaag van Rongo vermeld, kreeg de Kroonprins genegenheid tot de gevangene en daar opgebragte dogter van gedagten pangerang, en liet die van den Sultan ten vrouwe verzoeken; maar naar zyn zin niet spoedig genoeg antwoord van zyn vader krygende, retireerde hy zig in stilte van het hof boscwaarts in, en ging vervolgens aan het zwerven, en liet zelfs een tolpoort van den Keyser berooven en verbranden. De Sulthan was over het gedrag van zyn zoon zeer getoucheerd; dog te zeer met hem ingenomen om iets te weigeren, gaf van 's princen verzoek kennis aan den Gouverneur, en insteede Comps. toestemming daartoe; dan eene alliantie van die natuur voor den prins zelfs niet compatibel en voor de gemeene zaak niet favorabel zynde, deed men daartegen de beste representatien, dog vrugteloos, gemerkt de Sulthan, die zoowel be-

¹ Ook deze aanschrijving is nergens te vinden. Zie blz. 309, noot.

gint te penetreren dat de prins met lust tot een kroon beswangerd is, als dat hy zyn zoon te veel gezag en vermogen heeft gegeven, en om daaruit in geen onaangenaamheden te vallen, thans meer toegeevende en passerende als hy anders zoude doen, bereids zyne toestemming tot dat huwelyk had gegeven, en dus ook vóór dat ontvangen was ons direct antwoord van 11 Sept. op de eerste tyding dier zaak. De voltrekking van dit huwelyk is nogthans geschied zonder ceremonie, en onder belofte van haar niet voor zyne eerste, maar wel voor zyne minste vrouw te zullen houden; daarna of nadat die prins zyn zin had, hy zyn heer vader vergiffenis heeft gevraagd over de begane fouten, en door restitutie van eenige geroofde goederen en vergoeding van verdere schade, ook reparatie bezorgd wegens het uitplunderen en verbranden van 's Keyzers tolpoort. De zaak er dus toe liggende, moet men van de tyd afwagten van wat gevolg zulx wezen zal.

De *Strand-regentschappen* hebben niet minder hun deel gehad in ontrustingen, van hier en daar te voorschyn gekomen subjecten, die lang voor dood te boek hadden gestaan en te zamen gerot gespuys; want om van de principaalste maar speciaal te gewagen, consteert by 's Gouverneurs aparte brief van 22 July de inval eener roofbende in het Tjinkelsewoesche, die de inwoonders verjaagden en de hoofdnegory Cassiang door het vuur vernielden; dog nadat de Ed. van der Burgh, om den verderen indrang te stuiten, al wederom de prompte ordres had gesteld, waren zy blykens nadere missive van 12 Sept., op de aannadering der Samarangse dragonders in de Vorstenlanden geretireerd, en aldaar een der hoofden door 's Keizers volkeren doodgeschoten en eenigen levendig geknipt zynde, heeft men van de overigen niet meer gehoord. Maar Rongo's zoons, familie en aanhang hebben in de beneden landen nog meerder moeyelykheden verwekt, als men na het omkomen van den vader had kunnen verwagten. Eenigen van het geslacht waren door den Sulthan gepardonneerd, en hadden de Comp. trouw en gehoorzaamheid gezworen; dog de anderen op de limiten van Damak eene party volk hebbende weten te vergaderen, overrompelden de regenten van dat landschap, schoon dezelve van het gevaar verwittigd zynde, met 400 koppen gecampeerd lagen, dreven hen met allen de hunnen in de uiterste confusie op de vlugt en bragten het gansche land

aldaar in rep en roer, en waren zelfs zoo vermetel, dat zy de Samarangse dragonders, die met eenige gewapende Javanen op het eerste gerucht van dat fataal geval uitgerukt, en versterkt waren met eenige Damakkers, in het open veld in volle slagorde dorsten te gemoet treden. Onse inlanders namen meest direct allen de vlugt; dog de dragonders kloekmoedig op den sterksten hoop invallende, wierpen gelukkig eerst hun regtervleugel, geheel uit paardenvolk bestaande, over hoop, en naderhand ook den linkervleugel, waarop eene formeele retraite volgde, met agterlating van 30 a 40 dooden, daaronder één der voornaamste hoofden en de andere zwaar gekwetst, na welke nederlaag en nog eenigen van deze dangereuse zamenrotting agterhaald, en door den Sulthan ten scherpste gelast zynde Rongo's swervende familie levendig of dood te leveren, men weinig van hen hoort, en van de andere kwaadgezinden niets op 's Comp. territoir.

De maatregelen in dit geheel geval door den Gouverneur ter zake geschikt met eene prompte voortvarendheid genomen, hebben wy gelaudeerd; en, dewyl het lafhartig gedrag der zig onder stronken en struiken verholen hebbende Damakse regenten, gehouden moet worden voor een principaal oorzaak der overrompeling van dit district, probeerden wy, dat zy terstond provisioneel gesteld waren buiten alle bewind, en hebben hun dierhalven ook, als onwaardig den regenten (titel) te dragen, ten eenemale geditteerd, en twee andere verdienstige mannen in hunne plaatsen gesteld.

In de onderscheiden schikkingen, die wy den 9 April jl. met opzigt tot de particuliere vaart en handel beraamden, en die men met grond vermeend merkelyk te zullen kunnen medewerken, niet alleen tot een lang gewenscht en allernoodzakelykst geworden opbeuring van het ruineus verval van de weleer florissante vaart der Chinasche jonken op Batavia, maar ook tot een beter bedwang der excessen en morseryen, die door de particuliere handelaars van Malacca of daaromtrent, naar de Javasche kust en terug, maar al te frequent begaan en bedreven wierden, participeert deze kust voor een principaal gedeelte. Dan, de beschryving van alle de byzondere deelen tot dit gouvernement direct betrekking hebbende, zoude het gewoon bestek in dezen al té zeer extenderen; en al de byzonderheden van dien ook distinct beschreven staande ter resolutie van

9 April voormeld, verzoeken wy ons daaraan, ook aan de daartoe relative resolutien van 17 en 18 Sept., en verder aan de gealtereerde en gedrukte korte uittreksels der orders op dit stuk, eerbiedigst te mogen gedragen. ¹

Van *Cheribon* werd ons by brief van ult^o. Augustus met opzigt tot de inlandsche zaken bedeed, dat allerwege op de grenzen van dat ryk en wel voornamelyk omstreeks Indramayoe veel kwaad volk byeen vergaderde, en niet alleen de publicque wegen onveilig maakte, maar ook zig niet ontzag op de geweldigste wyze openbare huysbraak te doen. De toenmalige Resident Wicherts, bedacht om het verder kwaad dat hieruit te wagten was in den eersten opkomst te stuiten, detacheerde terstond twaalf parnakang-Chinesen naar de negory Lobenaar, dicht by Indramayoe, ten eynde den principaalsten en van ouds bekenden mitsgaders ook al lang bevorens nagespeurden boosdoender Mirsa, die hem berigt was zig daar te bevinden, nevens zyne complicen op te ligten. Dit commando slaagde in de onderneming ook zooverre, dat zy Mirsa knipten, en reeds hadden vastgebonden, maar het volk van vier onder de beide Sulthans sorterende dorpen daaromstreeks, ten getalle van circa 600 koppen zoo mannen als vrouwen toegeschooten zynde, ontzettekeden den gevleugelden Mirsa, dreven de Parnakangs op de vlugt, en dreigden de Chineese campong te Indramayoe met plundering; hetwelk egter niet alleen gebleven is zonder gevolg, maar by brief van 23 September kregen wy zelfs berigt, dat alles weder in rust hersteld en een ieder tot zyn plicht was teruggebragt, zonder evenwel alle de voornaamste auteurs te hebben gekrogen, die als zig niet verder veylig achtende in tyds geretireerd waren.

Buiten dit onverwagt renconter der Cheribonders, waren ook de beide Sulthans blykens brief van 14 October oneenig geworden over den eigendom van een stuk lands, gelegen by derzelve wederzydsche grensscheiding tusschen Pamanoekan en Pajangan, en hadden sonder onzen resident in het een of ander te kennen, zoo uit de gebergten als uit de Parakoewse landen, eene groote menigte gewapend volk laten opkomen en naar Pamanoekan en Pajangan optrekken; maar door de onmiddelyke tusschenkomst van Comps. afgezonden zyn

alle dadelykheden voorgekomen . . . en alles is daaromtrent ook wederom in rust gebracht, in zooverre zelfs, dat de beide vorsten hunnen misstap begrypende, den resident sedert hebben laten verzoeken om onderzoek te doen naar hun regt in quaestie. Wy hebben dierhalven, hoezeer ons het voormeld gedrag en de onderneming der beide Sulthans speculatief en onverwagt voorkwam, best geoordeeld, alvorens ons ten finale daarover te verklaren, af te wagten den uitslag van het evengen. onderzoek van den staat des verschils, hetgeen door het intusschen geëxteerd overlyden van den resident Wicherts in de executie verhinderd zynde, door den tegenwoordigen resident zoo wy vertrouwen, wel prompt zal worden voortgezet, en zoodanig naar de billykheid getermineerd dat geen der partyen reden van misnoegen zal hebben.

Wy hebben inmiddels by brief van 6 November gelast ons meteen te suppediteren eene nadere informatie op 't sujet van den als een zeer schadelyk instrument voor de rust en eendragt op Cheribon by gedagten brief van den 14 October beschreven Nata Poura, speciaal met opzigt tot den tyd en byzonderheden der vogelvryverklaring van dien knaap, met recommandatie denzelven intusschen ter deege in het oog te houden, waaromtrent wy almede van den tegenwoordigen regent distinct berigt te gemoet zien

Den gerusten staat, waarin wy het genoegeen hebben het weleer van woelingen en onrusten overstromende *Bantams Ryk* thans te zien gesteld, en door de goede hoedanigheden van den thans regerende Koning als bevestigd, wierd in den beginne dezes jaars al gevaarlyk ondermynd. 's Konings halve broeder, de Pangerang Radja Mangala ¹, lang bekend voor een man van een gevaarlyk interieur, en van wiens opgeblazen gemoed ontstoken door het vunn van bittere wangunst over de verheffing van zynen broeder tot de koninklyke waardigheid, niet dan onheil te wagten was, begon in de maand January jl. eerst te probeeren, of 't hem lukken wilde zyne verborgen desseynen ten uytvoer te brengen ten koste van den Koning, de rust en welvaart van het ryk en 's Maatschappy's belang. Om dit te

¹ Zie blz. 301. *Van Brengel* noemt hem „een eygen broeder des Konings“, en doet het voorkomen, als zou deze, vóór de verheffing van den tegenwoordigen Koning, reeds naar Banda zijn verbannen geweest. („Bedenkiugen over den staat van Bantam“, p. 156.)

doen ontzag hy zich niet van de verregaande vermetelheid, om door een onbekenden inlander, die zig direct te zoek maakte, aan den heer Gouverneur-Generaal te laten overgeven een Maleidschen brief, opgevuld met verscheiden klagten over de handelingen van den Koning, die by het onderzoek, dat wy in alle secretesse ten naauwkeurigsten naar de ware geschapenheid der zaken hebben laten doen, gebleken zyn of gefingeerd of in een verdraaiden sin en op een agraverende wyze te wezen voortgebracht. Weshalve, en uythoofde van het verder genoteerde ter secreete resolutie van 23 January, wy ter ophligting en secure herwaarts zending van deesen niet alleen voor het leven van den Koning, maar ook voor de rust en vrede van het geheele land van Bantam zeer schadelijke Pangerang, zoodanige orders gaven als onse secreete brief naar Bantam van 23 en 27 January bevat; gelyk hy dan ook met een gering getal huisgenooten of vrienden, die uyt vrye wille genegen waren hem te volgen, met het schip Concordia herwaarts gekomen, en terstond by aankomst hier ter rheeде overgebracht is op het naar hem gewagt hebbende schip „de Vriendschap”, ter transportering naar Banda ¹ . . . Sedert dat Bantam gesuiverd is van deesen op zyn luimen gelegen hebbenden knaap, is alles met opzigt tot de zaken des ryks, in den stilsten en aangenaamsten toedragt, zonder dat er iets is waaruit eenig naden-

¹ Reeds in November 1777 hadden Gouverneur-Generaal en Rade den Com-mandeur in Bantam aangeschreven: „Dewyl ons gegronde redenen zyn voorgekomen, om te verdenken de gezindheid van Radja Mangala tegen den tegenwoordigen Koning van Bantam, gelasten wy U een wakent oog te houden op alle zyne handelingen, speciaal met opzigt tot den Koning.”

De wijze waarop deze nu onschadelijk gemaakt werd, bleek uit den brief van 23 Januarij 1778 aan Reynouts, luidende: „Om den pangerang Radja Mangala finaal alle gelegenheid te benemen, om zyne afkeerigheid en kwade voornemens tegen den Koning, tot storing van de zoo noodzakelyke rust en vrede in het Bantamsche ryk aan den dag te leggen, gelasten wy UEd. gedagten pangerang, tegen het vertrek of een halve etmaal vóór de depeche van het schip „Concordia”, onder het een af ander pretext, in het casteel Speelwyk te noodigen, en daar al aanstonds in militair arrest te nemen, mitsgaders met gem. bodem herwaarts te zenden, om, ten verzoeke van den Koning, direct by zyn arrivement alhier als een staatsgevangene naar Banda verzonden, en als zoodanig onderhouden te worden voor reekening van den Koning, wien wy UEd. gelasten van deze bevelen in secretesse kennis te geven.”

kelyk denkbeeld kan worden geformeerd, te meer nu intusschen is komen te overlyden de verdagte pangerang Poerbaija, halven broeder van den Chineesen Keyser Maas Grindie. . . . Het stuk der grensscheiding tusschen de Grinding en het Bantamse district of eigentlyk de 600 roeden lands, die in den jare 1747 door den toenmaligen Sulthan in vollen eigendom aan de Comp. zyn afgestaan, wel meermalen onder handen genomen, dog steeds in de onvolkomenheid gebleven zynde, hebben wy dit allezints noodzakelyk werk, ter voorkoming van meermaals geëxteerde hatelyke geschillen en ter bevestiging van rust en eendragt tusschen wederzydsche aan dien oord wonende onderdanen, in dit voorjaar eens ernstig onder handen genomen met dat gewenscht gevolg, dat ten overstaan van wederzydse expresse gecommitteerden, het principaalst gedeelte dat aan de scheyding ontbrak, dewyl de limiten alleen van de zee af tot aan de Grinding bepaald waren, eens voor al en onherroepelyk is vastgesteld, en beperkt aan het riviertje Sabie tot aan het hoofd of den oorsprong van hetzelfde, en van daar zuidwaarts op tot aan het gebergte Kandang; by welke regulering naamwaardige stukken lands boven de voorsz. zeshonderd roeden der Comp. ten deel zyn gevallen. ¹

Ten opsigte der successie van den regerenden Koning, by onverwagt overlyden, gebruiken wy de vryheid ons eerbiedig te gedragen aan de secreete brief van den Commandeur Reijnouts van 28 Febr.

.
Balavia. Nopens de vermeerdering van het getal der leden van het Collegie van Curatoren en Scholarchen met twee of een predikant in de Maleidsche en een in de Portugeesche gemeente, mitsgaders de vervulling van een vacant geraakten lidsplaats en ontslag van mr. Jacob George van Rossum, gedragen wy ons eerbiedigst aan de resolutien van 10 Maart, 14 April en 10 October ². By resolutie van 15 May zal UHEDh. blyken de hoop, die er is, om door de vlyt en toeleg van dit Collegie, de Nederduitsche taal onder den inlander, met den waren godsdienst tellens, in te voeren,

¹ Zie Art. 1 van het Contract met Bantam van 17 April 1752, hiervoor No. I, en blz. 297, 8.

² Zie blz. 313, noot.

indien daartoe maar de noodige boeken konden worden bezorgd uit het Portugeesch en Maleitsch in het Nederduitsch.

Wy hebben dierhalve, om tot dat loffelyk insigt van onse zyde mede te werken, reeds eenige voordragten in October by UwEd. Hoog Agtb. ten desen opsigte gedaan, waaraan wy ons eerbiedigst refereren, onder verdere notitie, dat wy ter voortzetting van het met zoo een prysselyke intentie begonnen werk, ten dage voorm. besloten hebben, alhier in de casteels-drukkery voor rekening van de Comp. o. a. te laten drukken een kort begrip van de Christelyke waarheid, nadat hetzelfde door den Gereformeerden Kerkeraad was geaprobeerd, gevolgd van een handleiding in de Nederduitsche spraakkunst, in het Nederduitsch, Maleidsch en Portugeesch, met een Latynsche en Arabische letter, mitsgaders herdrukken het woordenboek van Allewyn en Collè uit de Portugeesche in de Nederduitsche taal, desgelyks het woordenboek uit het Maleidsch in het Nederduitsch en uit het Nederduitsch in het Maleidsch. ¹

Het aangeteekende ter resolutie van 28 Aug. toont verder aan, dat het met den staat der scholen in dien korten tyd, dat zy op een verbeterden en regulieren voet zyn gebragt, mitsgaders na de introductie van een geschikt schoolreglement voor Batavia, hetwelk door ons den 10 April is geaprobeerd, en de buitencomptoiren medegedeeld, al verre gevorderd is. De uytheeling reeds van 92 pryzen aan de meest geoeffenden in het leesen, cyferen, cathechiseren en zingen, heeft eene ongemeene opwekking onder de jeugd te weeggebragt, en het getal der schoolkinderen was in Aug. jongstl. bereids aangegrocid tot 549 stux. Nog klaarder zal UwEd. Hoog Agtb. den wenschelyken voortgang zien by Resol. van den 30 Oct., wanneer door dit Collegie ten duidelyksten wierd aangetoond, dat door de aangewende moeite en vlyt sedert de korte oprigting, zich alle hoop opdeed van eene goede vordering omtrent kinderen van Christenouders geboren; dat om het Christendom uit te breiden, zoowel Mahomedanen als Chinesen by een gedrukt biljet aangeboden zynde, hunne kinderen het leesen, schryven en cyferen voor niet te laten leeren, zulks van dat effect was geweest, dat er tegenwoordig omtrent

¹ Bij de Resolutie van 15 Mei 1778 was bepaald, „met het laatste het eerst te doen beginnen.”

20 van die leerlingen waren, welke, schoon nog niet in den christengodsdienst onderwesen wierden, egter in de boeken van dien leerden lezen; dog dat, als het met succes zoude geschieden, dan ook diergelyke scholen op de voornaamste landen dienden te wesen, met eene bygevoegde propositie om de eigenaars der landeryen te animeren de behulpzame hand daartoe te bieden, onder presentatie van hen met één der 29 leermeesters, die in Comps. besoldiging staan en van dewelke wel eenige gemist kunnen worden, te assisteren, als ook de kinderen buyten het onderwys, door het spinnen van katoen, konsen breyden, etc. eene belooning te verschaffen, en daartoe de capas voor rekening van het Collegie te fourneren, om op Java tegen 3½ Rxd. het pikol ingekogt, en in het geheel voor een douceur aan de kinderen gelaten te worden.

Op het door en van wege een aansienlyk getal personen uit Comps. dienaren en burgers, die zig te zamen hebben gevoegd tot oprigting van een genootschap tot nut van kunsten en wetenschappen in het algemeen, dog in 't byzonder tot bevordering van de welvaart der oostersche volkplantingen van den staat der Vereenigde Nederlanden, hebben wy, om aan een zoo edel en lofwaardig voornemen de behulpzame hand te leenen, den 30 Juny authorisatie verleend tot het aangaan van zoodanig een societeit, onder de zinspreuk *ten Nutte van het Gemeen*, en teffens geaccordeert van haar programma en andere papieren in Comps. boekdrukkery te laten drukken, mits het papier uitkoops betalende ¹. Wy hebben wyders den 28 deezer, ten verzoeke van 't Genootschap, diverse nuttige vraagpoincten aangaande natuurlyke historie van Indie laten drukken, en circular verzonden, om in margine te worden beantwoord ².

Den gecommiteerde tot en over de zaken van den inlander permitteerden wy om aan de regenten, op hun verzoek en tot gebruik in de huishouding, geld op aparte obligatien te mogen afgeven, dog enkel onder deze bepaling, dat de beleening moet

¹ Zie het „Gedenkboek van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Batavia, 1878”. Bijl. A en B.

² Zie deze circulaire in gezegd „Gedenkboek”, Bijl. K.

Het Bataviaasch Genootschap strekte weldra zijn werkkring en ledental uit, niet alleen tot Samarang, Bantam en Tjeribon, maar ook tot Amboina, Banda, Ternate, Macassar, Malacca, Bengalen, Ceilon.

geschieden met voorkennis van de Heeren Commissarissen, en op de in diervoegen ter leen afgegeven penningen geen intrest zal mogen genoten of betaald worden. Met de afgave der nog ontbrekende leenbrieven der landeryen, die in vroeger jaren aan de officieren der Oostersche natiën in leen zyn overgelaten, en waartoe verzoek wierd gedaan, besloten wy toen vooralsnog te supercederen; dog reguleerden intusschen de ter resolutie beschreven provisionele bepaling omtrent de leverantie van pady door de bezitters dier landen, zoowel als door de eigenaars der successive verkogte landen, totdat men na verloop van tyd zoude hebben gezien of dezelve beter wierden gecultiveerd, ten einde alsdan by ontwaring dat de leenhouders den landbouw met ernst en na behooren betragten, de noodige maatregelen te beramen om de Maatsy. meerder en billyker revenuën van hare landeryen te doen genieten, met eenige andere provisionele schikkingen. Dan sedert, of ter zitting van den 11 Sept., bragt de onderget. Gouverneur-Generaal ter tafel eenige nadere schriftelyke bedenkingen, hoofdzakelyk handelende over den staat der Jaccatrasche leenlanden, de servituten daarop liggende, de noodzakelykheid om sommigen te gelde te maken, het uitdenken van middelen om de veiligheid van land en landman te vermeerderen, en het beter onderhouden der wegen, zooals UwHoogEdagtb. omstandig zullen vinden geïnsereerd ter resolutie van dien dag¹. By deliberatie over den inhoud van dat schriftuur, vonden wy conform het gevoelen van den insteller, als een point van veel aangelegenheid, en tot het behoorlyk doen cultiveeren der landeryen, ten hoogsten nuttig dat tegen het bezwaar van den armen landman op eene voldoende wyze wierd voorzien. Ons eerste werk was dierhalve het vernietigen van alle bezwaarende willekeurige en onbehoorlyke servituten, het afschaffen van eigenzinnige boetens, het nemen van geld van passanten, en meer andere artikelen van dien aard.

Wy bepaalden een billyker loon voor den armen inlander, te betalen door een ieder particulier, die eenigen dienst van hem begeert hetzy met buffelkarren, dragten, dagwerken of anderzints; blyvende het oude gebruik met opzigt tot de Comp. in train, zonder verandering, met zorge nogthans voor de prompte en contante betaling.

¹ Zie deze Resolutie hiervoor, onder n°. LII.

Aan verscheiden officieren der inlandsche natien lieten wy provisioneel in leen diverse landen, onder billyke servituten en recommandatie tot yverige cultivering, om binnen één à twee jaren nader over dezelve te disponeren, na dat het zig met de bebouwing en bevolking zal laten aanzien.

Wy arresteerden teffens den nuttigen verkoop van eenige andere stukken; omtrent sommige stelden wy het uit tot in het jaar 1779, sommigen lieten wy zooals ze waren, inzelfdenvoegen de passers of markten in volle weezen; alles met de noodige precautie tegen overlast van den gemeenen man, die den last moet dragen.

De Topbanen en Amphioenkiten langs de groote wegen, als hoolen van moordenaars, roovers en andere schadelyk geboefte, lieten wy vernietigen; tegen het ongepermitteerd aanhouden van schietgeweer, in meer dan één opzigt nadenkelyk, stelden wy de beste en scherpste ordres, insgelyks tot tegengang der gruwelyke moorden en ter opvatting van gedroste slaven en vagebonden, met uitlokking door premiën. En niet minder tegen weg- en overlooping van het ééne district naar het ander, met de zoo noodige schikkingen om 's Heeren wegen te doen ophoogen en verbreeden, tot faciliteering in den afvoer van producten, onder meer andere van de grootste noodzakelykheid geworden arrangementen Wy insteren insgelyks te mogen verwyzen naar de resolutie zelve, met opzigt tot den reeds gevolg genomen verkoop en afstand van veele stukken lands, zoo uyt de onderscheiden schikkingen over de bovenlanden voortgevloeid, als op de instantie, die velen gedurende dit jaar daartoe reeds hebben gedaan en welker gezamentlyke verkoopsbedragen reeds komt uit te maken eene aanzienlyke som van Rds. 120850 $\frac{3}{4}$, hetgeen men vermeent gerustelyk te mogen aanmerken als een zoet voordeel van iets, waarvan de Maats. buiten de geringe verpligtingen tog, om zoo te zeggen, niets had als de bloote naam van eigendom, buyten dat men nu ook mag staat maken op eene betere cultivering, uit hoofde van het onmiddelyk belang dat nu een ieder door directen eigendom tot dezelve is hebbende.

By 't reguleren der onder *Bantam* vermelde limietscheyding tusschen dat Koningryk en het zuidelykste gedeelte der Grinding, aanmerkelyke stukken lands der Comp. ten deele gevallen zynde, bevonden zig onder dezelve twee houtbosschen, genaamd Katoe Moecongong en

Rawa Bantjallie, die wy op het daartoe gedaan verzoek, blykens resolutie van 22 September, nevens twee zig daarby bevindende verlaten Campongs, in huur hebben overgelaten aan den eigenaar van twee daar gelegen suikermolens, tegen vierhonderd ryxds. te samen 'sjaars, om betaald te worden aan den Aria van Tangerang, aan wien dat district by resol. van 13 Sept. is toegewezen; terwyl wy hem teffens, om redenen ter resol. aangehaald, nopens de contractatien van de huur voor nog agtien Campongs, welke hy volgens een in het jaar 1773 met den Bantams ryksbestierder aangegaan accoord, tot nog toe in huur bezit, overwesen tot gedagten Aria, indien hy mogt inclineren dezelve ook aan zich te behouden. Buiten alle deze schikkingen, mede hun uitzigt hebbende op de uytbreiding van den landbouw, zullen UwEd. Hoog Agtb. by resol. van 2 en 27 Febr. beschreven vinden de gestelde order om den Inlander, in de Jaccatrasche en onder deze hoofdplaatse sorterende Preanger, dog inzonderheid de bezitters der leenlanden, en in het generaal alomme daar het van dienst kan zyn, te animeren tot den allezints nuttigen clappus-teelt. Daarby zal al teffens blyken den toeleg om door middel van de onder Java vermelde prysverhooving op de Cardamon, dies cultuur en de daartoe bekwame districten, principaal op de Grinding, met yver en vlyt by de hand te nemen, en niet minder dan aanplant van peper; terwyl zoo ter opluiking van het eerstgem. product op Java, als tot eene preuve alhier, eene party Mallabaarse plantjes van de Mallabaar ontboden zyn. . . . Terwyl de regenten in de Jaccatrasche Boven- en Preangerlanden de gebrekkige leverancie van katoenen garen toeschreven aan het niet slagen van den capasteelt, hebben wy, gebruik makende van de door den Java's Gouverneur van der Burgh gedane presentatie, Zyn Ed. gequalificeerd, tot wederopzeggens toe, jaarlyks voor de Comp. op te koopen 1000 picols kapas, tegen den zeer redelyken prys van $3\frac{1}{2}$ Rds. de 125 m , ter verdeeling tegen betaling inkoops onder de regenten alhier, die daaraan gebrek hebben, tot het spinnen van garen, gelyk zulx naar het aangeteekende ter resolutie van 29 May en 22 Juny reeds effect gesorteerd heeft. Om al verders niets practicabels te versnuimen, ten eynde des mogelyk deze culture in een beteren staat te brengen, en te plukken alle de vrugten die het land wel zoude kunnen voortbrengen, hebben wy eene goede party

capaspitten van het beste soort, die te dien einde van Choromandel ontboden waren, alwaar de allerbeste capas groeit, naar Java en een partytje naar Ambon gesonden, mitsgaders een goed gedeelte hier aangehouden, ter aanplanting in deze landen, dog voornamelyk op Comps. land de Grinding.

Om reeden beschreven ter resolutie van heden, hebben wy by resumtie van het placcaat van 29 Maart 1754 ¹ gestatueerd, dat hetzy te Batavia of elders op Comps. etablissementen voortaan niet zullen mogen worden ingevoerd of verkogt eenigerley soorten van wollen manufacturen of zyde stoffen, hoegenaamd, of van waar dezelve ook komen mogten, die buyten de Geunieerde Provinciën en het district van de Generaliteit zyn gefabriceert, met zoodanige uitzondering van Bengaalsche, Chinesche en Japansche zyde stoffen, als de resolutie dicteert, en evenmin gouden en zilveren passementen, knopen, hoeden, zadels, tuigen, yzer, staal, schoenen, laarzen, bieren, wynen, brandewynen of andere dranken, die niet met Comps. schepen uit de Nederlandsche havenen zyn vervoerd.

De heer Warren Hastings, Gouverneur-Generaal, nevens de Engelsche raad te Calcutta, den eersten teekenaar dezès by brieve gefeliciteerd hebbende met het bewind in Indie, onder aanbieding van eene opregte vriendschap, en verzekering van hunne attentie te zullen vestigen in het ondersteunen en behoeden van het regt van de Hollandsche Comp., in wat geval het ook mag wezen, waarin HunEds. assistentie of tusschenkomst kan worden gegeven, hebben wy voor de congratulatie vriendelyk bedankt, en den brief voor't overige met een contra-compliment, in termen ter materie dienende, beantwoord.

Van de hier verspreide gerugten van oorlog tusschen de Britsche en Fransche Kroonen, versterkt door de werkelyk gepleegde openbare vyandelyke actien in deze gewesten, als de inbezitneming door de eersten van Chandrenagoor en Kalkar, de belegering en daarop gevolgde overgave van Pondichery aan dezelve, en andere hostiliteyten, hebben wy de ministers om de Grooten Oost en Java mitsgaders de

¹ Deze ordonnantie van 29 Maart 1754 was het uitvloeisel van Resolutien van Gouvern. Gen. en Rade van 13—20 December 1753, waarvan extracten te vinden zyn in Deel X, blz. 223—227.

Bantamse bedienden geïnformeerd by circulaire brieven, en zoodanige precautien alhier te werk gesteld, zoo tot beveiliging der schepen by iets onverhoopts, als om een spoedige kundschap te erlangen van 't verschynen van vreemde in straat Sunda, als onse secrete resolutie van 26 Oct. aanwyst ¹ enz.

LIV. „Samentrekking van de inwoners en plantagien der Jacatrasche Beneden-, Boven- en Preangerlanden.”

	In 1777	In 1778
1. Volgens de zielbeschryving door Heeren scheepenen in de Stad en Zuyder voorstad.	12,131	12,131 ²
2. Volgens de zielbeschryving door Heeren heemraden in de blokken der Bovenlanden, waaronder de verkogte en de leenlanden.	131,895	131,895 ³
3. De Bovenlanden volgens opneem . . .	20,750	39,575
N.B. Boemies of Tjatjas zyn huisgezinnen, die heeredienst doen, indigo en cattoen cultiveeren. Nompans zyn huysgezinnen, die uit andere landen komen om pady te teelen, en Boejangs zyn ongetrouwd.		
4. De Preangerlanden volgens opneem . .	10,100	46,787
Samen. . .	174,876	230,388

¹ Deze Resolutie is niet meer in het Secrete Resolutieboek van Gouverneur-Generaal en Rade aanwezig.

² Dit moet zijn 12,248.

Blijkens de „Generale Lyst van alle huysgesinnen binnen de stad Batavia by de respectieve wykmeesters opgenomen in December 1778”, bestond toch de bevolking dier stad uit 1137 Europeanen, 447 Mesticzen, 604 Mardykens, 1678 Chinezen, 147 Moren, 557 Maleyers en Javanen en 7678 lyfeigenen.

Raffles geeft 12,206 inwoners op. Vg. *Radermacher*, Verh. Batav. Gen. III, blz. 425.

³ Dit moet zijn 135,532, blijkens het hierachter volgend *Summarium*.

	Campongs.	Huyzen.	Tjatjas of Boemies en Nompans.
1. <i>Tjanjoo</i> heeft onder zig de volgende hoofd- campongs als:			
Baloeboor			
Goenong Parang			
Tjimahie	806	7,143	6,272
Pagadongan			
Jampang			
Tjicalon.	30	345	319
Tjiblagon	34	345	155
2. <i>Buitenzorg</i> heeft onder zig	111	1,923	1,700
Campong Baroe			
Dermaga	24	318	305
3. <i>Tangerang</i>			
Tji Sampia	16	620	481
Pajarrongan			
4. <i>Grinding</i>	14	479	333
Samen.	1033	11,171	9,565
N.B. Ider Tjatja op 1 man, 1 vrouw en 2 kinders gerekend geven	"	"	38,260
Boejangs.	"	"	1,315
Samen.			39,575

Landen.

Ongetrouwde of Boyaugs.	Piekeniers.	Coffytuynen.	Coffybomen.	Kappas- tuinen.	Indigotuinen.	Cardamom- bomen.	Peperbomen.
627	101	6,945	9,603,460	891	604	"	"
26	44	96	267,500	"	"	"	"
141	29	77	154,360	"	"	"	"
223	219	741	959,600	"	"	"	"
13	80	226	131,940	"	"	8,253	"
139	75	64	163,060	"	"	"	200
146	53	21	37,000	"	"	"	"
1,315	601	8,170	11,320,020	891	604	8,253	200
mensen							

	Verdeeling.	Campongs.	Huizen.
1. Batoelayang.	3 ombolschap.	135	1,520
2. Bandong en Timbangantang	4	465	3,100
Wanniassa	"	17	171
3. Pracamoentjang	7	523	5,035
4. Sumadang	10	363	3,342
5. Pamanoekan en Pagadeen	2	32	374
6. Tjasseem	1	42	252
7. Cawang	6	182	1,691
Adiarsa	"	35	239
Somma.	"	1,794	15,724
N.B. Ider Tjatja op 1 man, 1 vrouw en 2 kinders gerekend geven.
Boejangs.
Samen.

landen.

Tjajias of Boemies en Nompans.	Boejangs.	Pikeniers.	Coffybomen.	Peperbomen.	Cattoentuinen.	Indijgotuinen.	Cardamon- tuinen.
1,310	210	40	632,200	"	4	2	1
1,800	1,300	80	1,260,000	"	16	10	1
111	60	8	76,600	1,500	"	"	"
3,059	1,776	40	1,990,000	10,100	9	14	7
2,442	900	150	1,336,800	8,980	11	12	11
303	71	10	67,550	"	"	"	"
192	60	5	60,240	"	"	"	"
986	705	50	647,600	"	"	"	"
218	21	20	60,000	"	"	"	"
10,421	5,103	403	5,830,990	20,580	40	38	20
41,684							
5,103							
46,787	menschen	1.					

¹ Deze opgaven omtrent de Jacatrasche Bovenlanden en de Preangerlanden zijn in hoofdzaak opgenomen in de Resolutie van Gouvern.-Gen. en Rade van 31 December 1778.

LV. „Generaal Summarium van de Ingeseetenen der Batavia'sche Ommelanden, genomen uit alle de wykrollen van den jare 1778.”

	Coppen.
Nederlanders	238.
Mestiezen	346.
Mardykens	3,367.
Chineesen	35,646.
Ambonesen	428.
Bandanesen	1,437.
Mooren	916.
Jentiven	267.
Maleyers	3,515.
Boetoenders	1,249.
Macassaren	5,235.
Boeginesen	5,721.
Timoresen	309.
Mandaresen	1,780.
Sumbauwers	2,733.
Baliërs	17,285.
Javanen	25,826.
Slaven	29,234.
Te samen Coppen	135,532.

Accordeert met de principale Wyk-Rollen, in het Collegie van HH. Heemraden ingebracht ¹.

Batavia, den 31 December 1778.

(w. g.) Weijerman,
Gen.-Secretaris.

¹ Uit deze cijfers en die van no. LIV ziet men alweder, hoe onjuist de opgaven van Hageman (*Tijds. I. P. L. Vrk.* IX, bl. 364) zijn. Vg. *Raffles, History of Java II*, App. A.

LVI. Kort sommarium der producten, welke de onder te
resolutien van den 4n February 1763 en 3 July 1767

	Pikels coffy.	Pikels peper.	Pikels cattoen gaaren.	Pikels indigo.
Tjipaminkies	60	"	"	"
Tjassem.	130	100	1	$\frac{1}{4}$
Pamanoekan	130	100	1	$\frac{1}{4}$
Pagadeen	130	100	1	$\frac{1}{4}$
Crawang	200	150	15	2
Sumadang	1600	"	25	7
Paracamoentjang	2700	"	25	15
Tjimapper en Jatinagara	100	25	"	"
Buytenzorg.	4000	50	"	"
Campong Baroe	800	"	"	"
Tjanjoer Jampang en 't volk aan de Zuydzee	7500	250	35	15
Bandong	3500	150	35	10
Tjicalong	250	25	"	"
Tjiblagong	200	25	1	$\frac{1}{2}$
Tangerang en de Grinding	150	25	"	"
Te zamen	21450	1900	149	50 $\frac{1}{4}$
In A° 1778 geleverd	22444	23:62	122:115	91 $\frac{1}{2}$ $\frac{2}{3}$
dus minder		976:63	26: 10	40:34 $\frac{1}{4}$
" meerder	994			

noemen Regentschappen jaarlyks moeten uytleveren volgens de
en hebben dezen jare geleverd.: ¹

Pikels coffy.	Ⓕ	Pikels peper.	Ⓕ	Pikels cattoen gaaren.	Ⓕ	Pikels indigo.	Ⓕ	Pikels curcuma.	Ⓕ
" 180	—	" 20	—	"		"		"	
" 333	62½	"		"		"		"	
431	—	" 2	—	"	7 69	"	1	"	
1959	—	"		"	25 —	"	1 68	"	
3487	—	"		"	34 55	"	3 85	"	
414	—	"		"		"		"	
3036	—	"		"		"		"	
800	—	"		"		"		"	
6200	—	"		"	26 66	"	4 84	"	
4971	—	"		"	28 90	"		" 200	—
" 440	62½	"		"	99	"	9	"	
192	—	" 1	62	"		"		"	
22444	—	23	62	122	115	9	122	200	—

Batavia, den 31n December 1778.

¹ Vgl. no. VIII hiervoor.

LVII. „Aantooning van 's Comp. Navale Magt, primo January
1779.” (Uittreksel).

„Schepen van 150 voeten” (lang)	
(houdende 400 lasten)	20.
„Schepen van 140 voeten”	
(houdende 350 lasten)	11.
„Schepen van 130—100 voeten”	
(houdende 350—300 lasten)	6.

NB. Deze schepen waren in Indië.

Schepen „die in de eerste en tweede verzending deezes seyzoens vertrokken zyn, of zullen vertrekken”:	
van 400 lasten.	12.
„ 350 „	7.
Schepen „die in 't laatst van 1777 en 't begin van 1778 gerepatriëerd zyn”:	
van 400 lasten.	11.
„ 350 „	10.
Schepen „die in 1774/5 en 1776 en in 't begin van 1777 gerepatriëerd en nog niet geretourneerd zyn”:	
van 400 lasten.	13.
„ 350 „	14.
<i>Totaal</i> schepen:	104.

NB. Hiervan waren alzoo 56 schepen van 400 lasten,
en 48 schepen van 350 à 300 „

LVIII. Memorie of korte verhandeling van den tegenwoordigen staat en toestand van zaaken van het Bantamse ryk, met de belangen van de Generale Nederlandsche Oost-Indische Compagnie ten deesen Commandemente, ter ordre van Hunne Hoog Edelheeden de Edele Hooge Indiase Regeering opgesteld door den afgaande commandeur Johannes Reynouts, omme met approbatie van hooggemelde Haar Hoog Edelheden, te kunnen dienen tot narigt en observantie van zynen opvolger, den aankomende oppercoopman en gezaghebber Willem Carpenter van Westerbeek.

Mynheer,

Nadien het Hunne Hoog Edelheeden heeft behaagt by hoogst derselver veel g'eerd besluit van den 15n December jongstleden my te ontslaan van het waarnemen der zaken alhier, en UEd. al tenselven dage tot myn vervanger te benoemen, mitsgaders teffens hebben gelieven te ordonneeren om voor myn vertrek te formeren een distincte memorie nopens den presenten staat en toestand van het Bantamse ryk, met den aankleve van dien, soo zal ik aan dat hoog geëerd bevel korteyk en na vermogen willende voldoen:

Vooreerst, UEd. verwysen tot de successive contracten, geslooten tusschen de Generale Nederlandsche Oost-Indische Compagnie en diversche Bantamsche vorsten, en wel insonderheid tot de actens van investiture in A^o 1752, 1753 en 1777 gemaakt, welker inhouden moeten dienen tot een regel en rigtsnoer van alle UEd. handelingen, als behelsende de principaalste grondslag waarop wy tans alhier gevestigd zyn.

Ten tweeden, sullen de aankomende en afgaande gemeene en secreete brieven van en aan Haar Hoog Edelens de behandeling der saaken met derselver toevalligheeden van tyd tot tyd aantoonen; en

Ten derden, zullen de successive memoriën door onze predecesseuren respectieve nagelaten, en insonderheyd die van wylen den WelEdelen Gestrengen Heer Willem Hendrik van Ossenbergh, en van den nog in leven synde WelEdelen Gestrengen Heer Mr. Thomas

Schippers ¹, raad extraordinair van Nederlands India, byde door Haar Hoog Edelens geapprobeert en ter observantie en narigt aanbevolen, niet alleen duydelyk aanwysen waarinne de waare belangen van de Nederlandsche Maatschappy bestaan, maar ook een helder licht verspyden over de zaaken die alhier te doen vallen; want daarby zal UEd. kort, goed en bondig beschreven vinden den aard en inborst van de voornaamste princeen van den bloede, staatsministers, ook van mindere persoonen en int generaal die van de Bantammers, nevens meer andere zaken die in derzelver bestier kunnen te passe komen, waarom ik my, in hoope van goedkeuring, daaraan ten dien opsigte zoowel als aan dies verdere inhouden met veel gerustheid zal gedragen, in zooverre daarinne by desen geen verandering werd gevonden.

Het voorheen zoozeer vermaarde koningryk van Bantam heeft, buyten eenige tappas of zoogenaamde heyligen in dese bovenlanden, die egter weinig nadeel hebben toegebracht, en een menigte van zee-roovers, welke dit vaarwater om de oost, maar meestal om de west, en wel aan de overzyde of de Lampongsche wal al dikmaals zoo onvyelig hebben gemaakt, dat se de prauwen met peper, jae zelfs de goerab de Zeeleeuw, en nu jongst de landsboot de Hoop hebben weggenomen, geduurende myn aanwesen genoten en geniet nog een zeer gewenschte rust en vrede, terwyl zig ook ten hove alles wel en in tranquileyt bevind.

Dit koninkryk wierd by myn komst in den jare 1764 bestierd door wylen den in A^o 1753 aangestelden en in A^o 1777 overleden koning, genaamt Sultan Aboel Nadzar Mochamat Arieff Zeinoel Assakin, en werd zedert dien tyt geregeert door den presenten koning, onder den naam van Padoeka Sierie Sulthan Aboel Mochamat Alie Oedien, dewelke als zoodanig tot algemeene vreugde op de ordinaire gewoone plegtige wyse is gekroont, hebbende het ryk even als zyne twee laatste voorzaten uyt naam en als een vassaal van de Generale Nederlandsche Geotroyeerde Oost-Indische Compagnie, met alle tekenen van vergenoeginge en verpligtinge, aangenomen uyt handen van den daartoe expres benoemde en herwaarts gesonden heer commissaris uyt Haar Hoog Edelens zeer illustre vergaderinge, den nog

¹ Zie diens Memorie hiervoor, onder n°. II.

in leven zynde WelEdelen Gestrengen Heer Hendrik Breton, raad ordinair van Nederlands India.

Deese tegenwoordige vorst, in den jare 1752 alhier gebooren en te dier tyd genaamt Pangerang Gusti, is in den jaare 1768 op zeer nadrukkelyk verzoek van wylen den koning zynen vader, en met volkomen approbatie van Hunne Hoog Edelheeden de hooge Indiase Regeering, tot de aansienlyke waardigheid van kroonprins en opvolger in het ryk verkooren, als zynde de oudste egte koningszoon en dus de regte erfgenaam van het ryk, en daardoor en door zyne zagtzinnige inborst, regtmatige regeering en meer andere pryselyke hoedanigheeden seer bemind by de princen en onderdanen van het ryk, betoonende daarenboven metderdaat d'E. Comp. (aan wien hy rondborstig erkent zyne verheffing op den troon zyner voorvaderen te weesen verschuldigt) zoo zeer geneegen en toegedaan te zyn, dat ik vastelyk vertrouwe Zyn Hoogheid wel volgen zal het goede voetspoor van wylen zynen heer vader, die door desselfs allezins loffelyke regeering de welvaart van Bantam en dies onderdaanen behartigt, 's Comps. ware belangen en intrest bevordert, en Haar Hoog Edelens genoegen gegeven heeft.

Des konings levenswyze is eenzaam in den dalm, rydende nu en dan wel eens maar weinig uyt na syn buytenplaats Tassiekarai, landwaarts in, of na syn visvyvers aan de zee kant by Carrangantoe gelegen; dog groote feest- en kerkdaagen viert hy, gesont synde, stip telyk zonder genoegsaam over te slaan, zig overigens zoo men zegt meest na de wyze der Oostersche vorsten vermakende met zyne egte vrouwen, bywyven en kinderen, ook wel met het leesen van godsdienstige en andere Machometaanse boeken, zynde teffens een bittere vaster, zoo op ordinaire als op extra-ordinaire tyden, en seer pieus op zyne wyse.

De beveelen die de vorst geeft zyn zeer goed, en hy let ook tamelyk wel of de voornaamste van dien behoorlyk worden geexecuteert, vermaanende, bestraffende en corrigeerende die daarom trent nalaatig zyn, verzuymende ook geenzins om, sooveel doenlyk zy, alles in 't werk te stellen en te doen stellen, wat tot een goede regeering en huishouding maar immer kan uitgedagt en gepractiseerd werden, levende voorts zeer zuinig, geevende niets boven noodzakelykheid uyt, als eenlyk tot het koopen van mooye paarden en wagens,

waarvan deselve ook veel meerder en fraayer dan wylen zyn vader is voorsien, als daarvan na den aard der jeugd een liefhebber synde.

De koning heeft niet alleen een goed natuurlyk verstand en oordeel, een goed postuur en houding en een zeer gelukkig voorkomen, maar is daarenboven ook welleevend, vriendelyk, beleefd en spraakzaam, wetende bysonder wel zyn character te bewaaren, en is aangenaam in gezelschap, kunnende zig met ons en onse spellen tamelyk wel diverteeren.

Nopens de successie van het ryk, by een onverhoopt overlyden van den koning, kan ik eenlyk noteeren, dat ik Syn Hoogheid meer dan eens en nu jongst nog by de bequaame gelegentheid van ter syde hebbe gepolst, even alsof het van my zelve kwam, zonder schyn te geeven dat het van Haar Hoog Edelens afdaalt, met dien uytslag dat dezelve by zyn eerste zeggens is blyven persisteeren, te weten, dat het den koning in zoo een geval en zooals de saaken nu staan, zeer aangenaam soude syn, dat daartoe door Haar Hoog Edelens alsdan verkoren wierdt zyn oudste egte zoontje, genaamd Radeen Mochamad, oud byna zeeven jaren; dewyl ik nu dat kind over twee jaren maar driemaal, en zeedert dien tyd niet meer gesien, en dus geen ommevang met hetzelfde hebbe gehad, zoo blyf ik buyten staat iets van hem te kunnen bekend stellen ¹.

Het zal na myne geringe gedagten noodeloos zyn van U Ed. hier mede te deelen een geheele genealogie van de tegenwoordige koninklyke stam, alsoo sulcx voor ons geschied is by de wel doorwrogte en zeer ample memorie van wylen den WelEdelen Groot Agtbaaren Heer Julius Valentin Stein van Gollenesse. Egter zal ik hier agter byvoegen een lyst van Zyn Hoogheids geslagt, voor zooverre die in leeven en my door den ryksbestierder opgegeeven zyn ².

Deese navolgende personen syn buyten de princen van den bloede, de voornaamste staatministers, hovelingen en raadsheeren, die in consideratie komen en eenige relatie tot de regeering hebben, en die bekend syn by de naam van 's konings pangauwas. Daarin komt vooreerst voor:

¹ Raden Mohamad, de eenige echte zoon van den Koning van Bantam, overleed in 1786.

² Het hiermede geheel overeenstemmend geslachtsregister, door den Bantamschen Koning zelf aan Breton verstrekt, vindt men onder No. XLV.

Den ouden braaven ryksbestierder pangerang Casoema Deningrat, by myn komst als zoodanig fungeerende bevonden; dit is een minister van beproefde trouwe, welke den dienst met een kleine tusschenpoosing een geruymen tyd tot bysonder genoegten waargenomen heeft, en nu, naar bekoming van een honorabel ontslag in 1766, in syn oude dagen zeer stil en afgesondert leeft, komende zelden meer ten hove, maar werd altoos in zaken van eenig belang geconsulteerd.

In plaats van dien allezins braven dienaar, is op versoek van den laatst overleden vorst, en met goedkeuring van Haar Hoog Edelens, tot ryksbestierder weder aangesteld Kearia Soeria di Laga, voorheen sabandhaar aan de boom van Speelwyk, ook gewesen hoofd van de pepertuinen in dese bovenlanden, dewelke ook geduurende zyn directie genoegten gegeven en een aangename gedagtenis nagelaten heeft.

Na het overlyden van dien nobelen en der Comp. zeer toegedaanen minister in den jare 1773, is tot ryksbestierder in voegen als boven op propositie van den toen levende koning benoemd den Kearia Troenayaya, laastleeden sabandhaar aan Speelwyksboom, voerende thans de naam van pangerang Diepa Nagara; dit is een goedaardig, eenvoudig man, die weynig ondervinding heeft, dien alles moeijelyk voorkomt, en die niet zeer spoedig in de uitvoering van zaaken is, waarin hy, als er wat gedaan moet worden, veelyts daartoe moet worden aangespoord; egter moet ik van hem zeggen, dat hy in zyn vorigen dienst tamelyk genoegten gegeven heeft en in deesen dienst ook genoegten tragt te geven, en ik vertrouw dat hy door' den tyd vaardiger worden en zig meer en meer bequaam maken zal.

Het is met deesen minister, die des Konings beveelen, ja alles wat er te doen valt uytvoeren, en die voor de rust, vrede en welvaart van het ryk meede sorgen moet, dat UEd. het meeste sal te doen hebben, en met wien het dierhalven noodig zy in een continueele vrundschap en goede harmonie te leven.

Hierop volgt den anderen Rading Aria Wignia Ratia; hy was voor desen hoofd en opsigter over de in dese bovenlanden zynde pepertuynen, die hy als ervaren in die planting als gecommiteerde met de onse verscheiden malen heeft gevisiteerd, en nu laastleeden voor een korten tyd sabandhaar aan de Boom van Speelwyk, tot in het begin van 1778, wanneer hy door den vorst verheven tot Rading en vereert met de voorenstaande naam, tot een helper den ryksbe-

stierder in syn swaaren dienst wierd toegevoegd. Dese komt my voor als vigilant, bequaam, intrigant en vaardig in syn dienst, invoegen hy na myn gering oordeel de beste is van alle de hovelingen die ik kenne, die by ons in Speelwyk koomen en met wie wy omgang hebben.

Den vierden is den tommogong Soera di Bauwa, eygen broeder van den ryksbestierder, die al een geruymen tyd en nog sabandhaar aan de boom van Carangantoe is; van deesen kan ik niet veel zeggen omdat wynig in Speelwyk en ten hove komt, egter is hy my niet al te wel voorgekomen, en daarom wordt hy, zoo al eens by my komt, altoos ten spoedigsten teruggesonden.

Den vyfden is Kearia Baudita, ten tyde dat den koning kroonprins was officier van zyne lyfwagt, naderhand poortier van Zyn Hoogheyd, en zedert het begin van het jaar 1778 sabandhaar van de Boom by Speelwyk; deese schynt my toe een goed en trouw dienaar te zyn, hy is de bootschappbrenger van den koning niet alleen en ryksbestierder, maar ook van den Commandeur aan Zyn Hoogheid en dien minister, in welken dienst hy my althoos voldaan heeft.

Den sesden is Kearia Wangsa Patty, over 3 jaaren, wanneer Kearia Wigma di Marta is overleeden, secretaris van staat geworden; deesen is nog jongmaet, komt my zeer wel voor, en ik geloove dat hy in der tyd van goeden diensten weesen zal.

Den seevenden en laasten is Karia Wignia di Natta, opsigter over 's konings peperpakhuyzen, een allezins braaf, hups, beleeft man, trouw en wel in zyn dienst, en Comp. gezint; hy is ook degeene welke by absentie of indispositie van den sabandhaar van Speelwyks boom, derselver dienst als boodschapper waarneemen moet, waartoe zeer bequaam is en my altyd byzonder heeft kunnen voldoen.

Buyten dese gemelde seven personen zyn er nog een groote meenigte hovelingen van die en ook van mindere rang, maar die syn by ons weynig bekend, omdat geen ommevang met dezelve hebben en maar enkele keeren ten hove gesien werden.

Nadien het al een oude ordre van de Bantamsche vorsten is dat geene van hunne bloedvrinden, zonder hunne speciale permissie, en ook geen pengauwes of mindere personen van aanzien, zonder voorkennisse van den ryksbestierder, mogen komen in Speelwyk, dan de sabandhaar aan Speelwyk-boom alleen, of die zyn dienst waarneemt, tot voorkominge van particuliere ommevang met deselve, zoo

werd UEd. daarvan by deesen verwittigt en tevens verzekert, dat daaraan te voldoen zeer noodzakelyk zy, zoo om den vorst te believen, alsom oneenigheden en moeyelykheden te myden; want ik hebbe ondervonden dat hoe minder men buyten noodzake met den Bantammer omgaat, hoe beeter het is.

Buyten al hetgeene UEd. by zyne commissie door Haar Hoog Edelens is aanbevolen, en zeekerlyk alle voorname zaken zyn, en welker observantie dienvolgende in UEd. pligt ligt opgesloten, zoo vermeen ik dat nevens het verminderen der lasten en het vermeerderen der winsten, welke door Haar Hoog Edelens jaarlycx werden aanbevolen te besorgen, het allervoornaamste artikel is waarom wy hier g'establiseerd zyn den inzaam van peeper, want daarin het weesentlyke belang van d'E. Comp. zoowel bestaat, als de welvaart van Bantams ryk en onderdaanen daaraan zoo zeer gelegen legt; weshalven ik UEd. dat point, met alles wat maar immer tot dies vermeerderinge met wegneming van alle vermindering zoude kunnen strekken, ten hoogsten recommandeere, onder andere sorgende, dat de peperleveranciers na behooren werden betaalt, en vooral dat dit product in geen vreemde handen geraake, maar alleen kome in de schoot van de Nederlandsche Maatschappy, als daartoe met uytshlyting van alle anderen alleen geregigt zynde.

Van dit importante articul, dat alle UEd. sorg en attentie meriteerd, zal ik in hoope van welduyding eenige poincten aanhaalen, die ik vermeene tot elucidatie in den eersten aanvang vant bestier der zaake voor UEd. alhier te kunnen strekken, en noteere dus ten dien aansien aanvankelyk, dat de

Pepercultuure door de goede directie onser voorgangers, welker voetstappen zooveel mogelyk hebbe gevolgd, en door het loffwaardig gedrag van den jongstoverleeden en nu regeerende Snlthan, met het stellen en doen nakomen hunner beveelen, thans zooverre geavanceerd is, dat ik gednurende myn aanweesen of eygentiyk van primo January 1765 tot primo January 1779, aan d'Ed. Comp. geleverd hebbe een considerable quantiteyt van ₧ 48012375 peper, twelk in comparatie van evenveel vroegere jaaren een differentie te voordeelen maakt van ₧ 17295375, of jaarlycs 1235384 ₧, dat veel genoegen gegeven, en nu en dan een tyd aangetroffen heeft, dat die corl zeer gewild en op een hoogen prys geweest is.

(In margine van dit artikel stond:)

„De aanzienelyke vermeerdering in den peper-inzaam, gednurende den E. Reynouts het gezag te Bantam heeft gehad tot wel 17295375 æ in derthien jaaren, of 1235384 æ 'sjaars, boven die van de dertien voorgaande jaaren, is verstaan als aangenaam aan te merken.”

Deese voorschreeven quantiteyt vertrouw ik, dat in der tyd merkelyk sal vermeerderen, wanneer de considerable aanplanting van jonge boomen in dese bovenlanden successive komen vrugten te geven, consteerende by het jongste ingekomen berigt van den exacten opneem sub dato 27 July anno passato, dat boven de reeds vrugtdragende boomen, bestaande in 1720345, de aanplanting van jonge van 1, 2 tot 6 jaaren bedragen 1121797, of te zamen 2842142, dewelke allen eens vrugten gevende en ieder boom maar gerekend werdende op een pond, dan zouden evengerepte boomen uytleveren 2842142 æ , of ruym 7500 baren peper, en dit alleen uyt dese bovenlanden, sonder van de Lampongs te spreken.

(In margine van dit artikel stond:)

„Dan hoezeer dese regeering verhoopt indertyd een gewenscht succes te mogen verneemen vant ruim vooruitzigt, dat den afgeganen Commandeur van de uitbreiding deser culture in de Bantamsche bovenlanden schynt te hebben opgevat, tot een importanten oogst van ruim 7500 baaren int jaar alleen uyt de Bantamsche bovenlanden, wierd egter de onderstelde augmentatie geconsidereert voor een suppositie, waarvan 't effect eerder te wenschen als te verwagten is.”

Maar alhoewel het tans zoo voordeelig gaat met de peeper-leverantien, en met het uytbryden der peper-culture als even gemeld is, en dat den Sulthan ook al het mogelyke daartoe contribueert, zoo zal UEd. al egter den Vorst tot bevordering van het een en ander by alle bequame gelegentheden steeds moeten blyven adhorteren, soo door de autoriteyt der contracten, en met Zyn Hoogheid te houden in dat begrip dat in een opulenten peperoogst desselvs intrest mede merkelyk g'intresseerd is, als door zoodanige middelen waarmede het bedoelde oogmerk allerbest kan werden bereykt.

De opneem der peperplantagien moet ten dien eynde volgens 'sE. Compagnie ordre jaarlyks stipt, exact en sonder fout geschieden,

zoodanig als dat nu in constant gebruik is, teweeten door des Sulthans gecommiteerde en een pennist onsentwegens, dewelke persoonelyk plantagie voor plantagie moeten opnemen, daarvan een specifieke aantekening yder in zyn taal houden en overgeven by hun retour, met aanhaling welke negoryen 's vorsten bevel, om hoofd voor hoofd 500 boomen te planten, niet voldaan hebben, en met bekendstelling wat tot voortsetting en uytbryding van die culture diende te worden in het werk gesteld, ten einde daarinne nevens alles wat verder redres noodig heeft, naar vereysch alhier te kunnen werden voorsien.

Dienende de Koning ook gehouden te werden aan zyn woord, om de 96358 boomen, die by den jongsten opneem naar het getal der planters gerekent te min zyn bevonden, te doen suppleeren.

Moetende ook gedurende deeze ryze een zeer naauwkeurig onderzoek werden gedaan, of sig hier weder gelyk voorheen, nootenuskaat-boomen bevinden, dewelke by ontwaaring moeten uytgeroeyd en daarvan behoorlyk rapport gedaan, en ook de gecommiteerde in mandatis gegeven werden om voortaan geen dadapboomen, daar geen peperranken by syn, voor peperboomen te tellen.

(In margine van dit artikel stond:)

Het onderzoek naar de notenmusschaatboomen en de extirpatie van alle die er van tyd tot tyd worden ontdekt, eene standhoudende order zynde, die by continuatie ter executie moet worden gesteld, zoo is goed gevonden en verstaan de observantie van dien den gezaghebber aan te bevelen.

De leverantie van witte peper behoeft vooreerst de quantiteyt van 20000 en 30000 R sjaarlyks niet te surpasseeren, dewyl die quantiteyt met hetgeene van elders nog werd aangebragt in kleyne parthyen, door Haar Hoog Edelens voldoende schynt te zyn voor den vertier in Nederland.

Het aanbrengen van de peper geschied met inlandsehe vaartuygen door den Koning, en door degene welke Zyn Hoogheyd daartoe per missie gelieft te verleenen, excepto die van Lampong Toulang Bauwang, van waar ze den Sultan door het meerendeel met zyn prauwen moet laten afhaalen, omdat sulcx voor anderen wat moeyelyk valt en weynig voordeel geeft.

Het harpen en zuiveren van de peper geschied in 's Konings pakhuysen, in presentie van den eygenaar, ten genoegen van onse

gecommitteerde, die aldaar moet by syn en blyven, ook alle avond met een monster vant geharpte by U Ed. komt; indien daaraan nu maar iets manqueerd, moet dat 'sanderen daags ten eersten werden geredresseerd, want zy eens door ons goedgekeurd en door den Sulthan betaald geworden is, permitteert hy niet ligt dat se andermaal ten zynen nadeele werd overgeharpt, ten waare ze door 't lang leggen, het verwerken of met daar in 't pakhuis veel over te loopen, weder stoffig gewerden was, gelyk int jongst verweeken jaar met Zyn Hoogheids permissie, op het g'eerd aanschryvens van Haar Hoog Edelens dat de per het schip Concordia te Batavia aangebragte peper buytengemeen stoffig bevonden was, voor de eerste maal zoo lang hier ben, geschied is, en noodzakelyk was.

Het inweegen van de peper word als bevorens gedaan met 'sKonings daats en door zyne bediendens, ten byweesen van den eygenaar en van onse gecommiteerde, om alle disputen en knevelaryen, waartoe de Bantammers zeer genegen syn, voor te komen en te beletten.

Na het inweegen der peper, waarvan U Ed. door onse gecommiteerde rapport moet gedaan worden, heb ik altyd na de ordre, ten eersten twee derde van de ordinare prys contant betaald, en gezorgd dat de leverantiers ook aanstonds en zonder eenig uytstel in contanten betaald geworden zyn, waardoor en door een regtmatige en billyke behandeling die menschen meer en meer worden opgeleyd, aangespoord en in staat gesteld om de peper van de Lampongs met alle yver en spoed af te halen, daar anders die corl somtyds lang leggen blyft, dat zeer nadeelig is voor de eygenars, den Sulthan en ook d' Ed. Compagnie.

De peper ingewoogen zynde, werd in zakken bewaard en opgeslagen inde pakhuisen van den Sulthan, voor wiens reekening en verantwoording zy alleen leggen blyft, waarom ook de sleutels daarvan door niemand anders als door den ryksbestierder bewaard worden.

Het uytweegen van de peper geschiet op de Hollandsche schaal, door de bediendens van den vorst direct aan de scheepsoverheden, en ten byweesen van twee expresse gecommiteerden onsentwegen, soo om mede aantekening te houden van het uytgewogene, als om oneenigheeden te myden, werdende die corl na ontvangst ten eersten met particuliere vaartuygen afgescheept.

De weeging geschied aldus, vier zakken te gelyk, die niet beneden

de 210, nog boven de 250 g mogen weegen; voor dese vier ledige zakken word afgetrokken 5 g , voor stoff 5 g , gevende den koning om alle verschillen voor te komen nog per weegsel toe 2 g , voor welke 12 g aan d' Ed. Comp. 2 pCto. wordt gevalideerd.

Nadat de peper ontfangen en afgescheept is, werd het daaraan manqueerende nog betaald en 's konings rekening vereffent, waartoe de ryksbestierder met eenige mindere persoonen van aansien uyt naam van den koning binnen Speelwyk koomen, alwaar die minister in presentie van de andere persoonen voor den ontfangst en betaaling tekent, werdende voor 375 g swarte peper, dat een baar is, 15 en voor even zooveel witte 30 Spaanse realen betaald.

Geduurende myn aanweesen, zyn my ten opsigten van het peper in en uytwegen, en het betaalen van de leveranciers van dien, geen disputen of klagten voorgekomen.

Met yder schip dat peper vervoerd, werd gecontinueerd, tot voorkoming van alle disputen, over te senden een verzegelde monsterzak.

De peper moet droog, vast van corl, wel gesuyvert en geharpt, en sonder sant en steentjes wesen.

De voornaamste pepergevende districten op de Lampongs, waaronder veele mindere magazynen gehooren, zyn de navolgende, als:

- Lamong Calianda,
- „ Samanka,
- „ Tellok,
- „ Sacampong,

deese Bovenlanden,

- Lamong Poctie,
- „ Pennet,
- „ Niebong en
- „ Toulan Bouwang.

De eerste geeft het meeste, en zoo vervolgens.

Hiermede verhoop ik het articul van de peper, schoon wat omstandig, wel en na genoegen te hebben afgehandelt.

Wyders hebben Haar Hoog Edclens in des konings versoeck, om tot syn onderhoud smaandelyks uyt 's Comps. cassa g'assisteerd te werden met een duysend Spaanse realen, gelieven te bewilligen, onder deese conditie nochtans, dat die af te geven penningen van ses tot ses maanden, of soo best mogelyk, door de leverantie van

peper weder verevent zullen moeten worden, en waarvoor U Ed. steeds zorg dragen moet, alsoo by 't contrairie en alle meerdere afgaven voor U Ed. reekening zullen gelaten werden.

En dewyl Haar Hoog Edelens des konings op syn daartoe gedaane instantie hebben gelieven goed te vinden, om deselve in zyne verlegentheid om geld genegentlyk te gemoet te komen en te gerieven met de versogte volle sestig duysend Spaansche realen, onder speciale voorwaarde en in de vaste verwagting, dat den sulthan dat bedragen zal verevenen, met jaarlyks uit de leverantie van peper, welker inkomsten daartoe voldoende zyn, af te leggen vyftien duysend Spaanse realen, beginnende te rekenen met primo January 1778, ten eynde dus met het uyteynde van 1781 of binnen den tyd van vier Jaaren, de voormelde sestig duysent Spaanse realen compleet te vol- doen, zoo werd U Ed. het nakomen van dien by deesen aanbevoolen.

Ook hebben Haar Hoog Edelens een ruyme inschikkelykheyd willen gebruyken, omtrent de voldoening der oude schulden en oorlogskosten, te zamen bedragende *f* 558,248:1:— waarvan het vierjaarig uytstel, dat aan wylen sultans heer vader int jaar 1775 is verleend, onder ult^o. Maart 1779 zoude eyndigen, met dat uytstel te prolongeeren tot het jaar 1782, wanneer den sulthan voor het eynde van dat jaar wederom een jaar en zoo voorts jaarlyks in twee termynen zal moeten afleggen twaalf duysend Spaanse realen, en daarmede op dien voet ingevolge de verbintenis by het 16 articul der acte van investiture continueeren, totdat de voorm. *f* 558,248:1:— ten vollen zullen zyn geliquideert, tgeen tot narigt dienen kan.

Met dit vorenstaande, als het voornaamste zynde, zoo ik vermeene, wat de presente toestand van zaaken en persoonen aan 't Bantamsche hof betreft, en waarin de wezentlykste belangen van de Comp. bestaan, verhoop ik U Ed. by provisie eenig ligt te zullen hebben toegebracht; wes ik het overige aan U Ed. eyge ondervinding, dat dog de beste leermeesteresse is, overlaate, en verders melding doen sal van de fortificatiewerken en de gebouwen, en eerst die de Maatschappy aangaan.

Het fortres Speelwyk, gelegen aan een modderig, moerassig en ongezond zeestrand, en aan de westelykste en grootste rivier van de stad Bantam gebouwd, met vier bastions een vierkant uytmakende, beslaande ieder binnenste zyde omtrent 25 roeden lengte, zynde de

punten van een egaale hoogte, maar van differente grootte, voorsien met zooveel en zoodanige stukken canon als op hier agter geannexeerde aparte notitie zyn bekend gesteld. Deese vesting is zeedert eenige jaaren in een goeden staat van defensie geweest, en bevindt zich nog zoodanig, excepto dat de muur van de nieuwe punt aan de oostzyde zedert eenige tyd wat overgeweeken is, meer en meer overwykt, en dus dient te worden vernieuwd, gelyk hetzelfde dusdanig by het deeser aangevoegde copia rapport van dien opneem duidelyk zoowel kan werden beoogt, als de noodzakelykheid tot het maaken van een nieuw boomwagtershuisje en matroosenwagt, item dat het dak van eenige wooningjes opgenoomen, verlegt en daarinne een nieuw solder gelegd, en ook op de zeepunt een nieuwe wagt en onderofficierswoningje daaraan dient gemaakt te werden, zynde overigens alles hegt en sterk, geevende de nieuwe steene caymuur even buyten 't fort opgehaald een goed aanzien; manqueeende nu eenlyk van de geaccordeerde reparatien, de verplaatsing van het ziekenhuys, waartoe het noodige op Batavia in gereedheid werd gebragt, en in het vernieuwen van de afdacken voor de wooningen der gequalificeerden, waartoe de pannen en houtwerk in voorraat ligt, en waaraan nu dient begonnen te worden.

(In margine van dit artikel staat :)

„De beschryving van de nieuwe punt aan 't fort Speelwyk, de wagt der matroosen onder de klokkepunt, zoowel als de staat der verdere gebouwen, eenige reparatie aan alle deselve onvermeidelyk makende, zoo is verstaan de bedienden te gelasten 't eene voor en het andere na naar mogelykheid, en zoo spoedig doenlyk, gevolg te laten nemen.“

Het fortres op de redout Carrangantoe, mede aan de zee, maar aan de oostkant van Speelwyk gelegen geweest, is, omdat van geen nut geoordeeld wierd, volgens de ordre van Haar Hoog Edelens, in A° 1767 ten eenemaal met de grond gelyk gedemolieerd en geslegt.

Het casteel de Diamant, landwaarts in aan de voorwaarts gemelde rivier, 200 roeden hooger op van Speelwyk gesitueerd, hebbende de lengte van 118 en breedte van 50 roeden, omringt van vier platte en twee ronde bolwerken, voorsien met zoodanige stukken canon als te vinden zyn by de agteraan gevoegde aparte notitie, dat den Koning toebehoord, die daarin met syn vrouwen en kinderen woont, en die

hetzelve onderhouden moet, was by myn aankomst in een zeer bouwvalligen en in zoo een slegten staat, dat hetzelve niet zonder groote kosten kon verholpen worden, waarom en omdat my by extract patriasche missive van den 6n October 1766, en tevens by de jongste memorie is aanbevolen om deze hoognoodige vernieuwing te bewerken, zoo heb ik geen gelegentheyd laten voorby slippen, om den Vorst daarover met alle mogelyken nadruk te onderhouden en daartoe te adhorteren, 'tgeen wel wat geholpen, maar het voornaamste dat daartoe gecontribueerd heeft, is dat Haar Hoog Edelhedens den Koning daartoe mede gepermoveert hebben, want daardoor is dat werk int begin van 1776 begonnen en int begin van 1777 volbragt. Zynde voorts Zyn Hoogheid al sedert 't laatste van 1777 besigh geweest, en is nog werkelyk doende, aan het herstellen van alles wat verder in den dalm en daar buyten reparatie en verbetering noodig heeft; hetgeen zoo het eene voor en 't andere na moet ondernomen worden, gelyk Haar Hoog Edelens ons hebben gelieven aan te schryven.

Het guarnisoen bepaald op 302 manne nis zeer verswakt, en bestaat maar in 195 koppen (daaronder gereekent 28 inlandsche christenen, die tot soulaas van de Europeesche van Batavia gesonden, maar hier met tegensin syn, waarom ook al 13 van hun zyn gedeserteerd, en de overige zouden wel gaarne volgen als ze maar gelegentheyd konden vinden); van welk gebrek en desertie schuldpligtig is kennis gegeven, en versocht om versterking aan Haar Hoog Edelens, die ook belooft hebben om by opdaging van manschappen, hetzelve na uysterste vermogen te zullen versterken, en vermits hoogstdezelve daaraan mogelyk door gebrek nog niet hebben kunnen voldoen, zoo zal U Ed. daaromtrent moeten wagten en intusschen op de beste wyse, zonder het volk boven noodzakelykheid af te matten, het met het presente getal tragten gaande te houden.

(In margine van dit artikel staat:)

„En dewyl de swakte van het op 302 bepaald, dog tans bereids tot 195 mannen (daaronder gereekent 28 inlandsche christenen) verminderd garnisoen, noodzakelyk eenige accru-teering vordert, zoo is beslooten by aankomst van volk uit Nederland, op de versterking van Bantam verdagt te wezen.”

Lamong Toulang Bauwang, gelegen aan de binnekant van de Sumatrase kust, 36 mylen landwaars in de revier op, hebbende een

sufficante pagger of fortje genaamt Valkenoog, is in A° 1738 aangelegt om veele dissentien, tusschen den koning van Bantam en sultan Ratoe tot Palembang te dier tyd ontstaan, by te leggen, en om alle verdere disputen tusschen die vorsten voor te komen. Dit fortje is voorsien met sooveel stukken canon als almeede op de voormelde en hier agteraan volgende lyst bekennt staan, en is in een compleete staat. Den resident alhier, zoo wel als die te Samanca (daar hierna van sal werden gesproken) moet onophoudelyk werden aangeset, alles toe te brengen wat maar immer dienen kan zoo tot vermindering der lasten, als tot verbetering en vermeerdering van den aanwas der peper en derzelve leverantie; ten welken eynde, en om de Lamponders meer en meer aand E. Comp. te gewinnen, zy met de regenten en derzelve onderhoorige met alle vriendelykheid en sachtmoedigheid moeten omgaan, en niet permitteeren dat hun of de haare door de onse eenige de allerminste moeyte, overlast en vooral geen geweld werde aangedaan. En dewyl de inlanders op Toulang Bauwang in het generaal zeer krakeelziek zyn, en veelyds onder den anderen disputen hebben, zoo moet men zig den resident daarmede niet verder laten bemoeyen als de belangen van d'E. Comp. en de rust van het ryk medebrenge, tegelyk sorgende dat de opneemen der pepertuynen zonder fout ter bequamer tyd zeer exact, ten byweesen van eenige van de onse agtervolgd, dat de peperleveranciers ten eersten in contant betaald, en bovenal niet te gedoogen, dat die menschen door een valsche maate of door knevelaryen en afpersingen verkort werden, alsoo sulcx seer schadelycke gevolgen na sig sleept, moettende by ontwaaring van 't een of ander daarvan aanstonds herwaarts kennisse gegeven, en het noodige redres bezorgd worden.

Lamong Samanka, mede op Sumatras cust in straat Sunda, in de Keyzerbogt en wel naby de rivier Borne gelegen, heeft ook een fortje genaamt de jonge Petrus Albertus, belegt met sooveel stukken canon als op de meermelde lyst bekend staan, zynde een sterreschans met palisaden ompaggert, in A° 1762 hoofdzakelyk geconstrueerd, om aldaar allen vreemden ingang te beletten, en insonderheid de Engelschen, welke als het daaraan grensende landschap Silleboe in possessie hebbende, volgens de herhaalde geruchten in die tyd voornemens souden syn geweest hunne bezitting verder en wel tot in de peperryke landen van dat district uyt te

breiden¹; alsmede om onse besetting aldaar te secureeren tegens de overrompeling van een parthy bloeddorstig geboefte, gelyk Kiay Deman en de zynen, welke niet alleen de pantjalling Java afgeloo- pen, maar ook de daarop bescheyden manschappen vermoord en de besettelingen aan de revier Borne byna alle gemassacreert hebben, geyk UEd. dit een en ander en wat daartoe meer betrekke- lyk is, zal beschreeven vinden by de secreete brief in d' resolutie van Haar Hoog Edelens in dato 8 February en 15 Maart 1763, waar aan my gedrage.

Tjirita en Anjer, twee uytkykplaatsjes aan dese wal, om de west in Sundas engte gelegen, dienen eenlyk om van de daar passeerende uytgaande, maar wel insonderheid van de inkomende scheepen en mindere vaartuygen, soo van ons als van de vreemde natien, spoedig tyding te hebben, hetsy te water of te land; werdende den inlanders om aan dat oogmerk beeter te voldoen, voor een schip uyt Neder- land komende 5, en ten opsigten van alle andere 3 Rds. betaald.

De vaartuygen van d'Ed. Comp. bestaan eenlyk in de ligter de Somer, dienende ter overbreng van contanten, provisien en andere benoedigheden voor byde de onderhoorige residenten; in een water- schouw tot dagelyks gebruyk, en in een roeyschuyt tot diverse diensten.

En nademaal de zeeroovers dit vaarwater byzonder om de west aan de Lampongsche wal zeer dikwils en nu nog onveylig maken, invoegen zy niet alleen beladen peperprauwen, maar zelfs voorheen de goerab de Zeeleeuw², en nu onlangs de beladen landsboot de Hoop hebben weggenomen, gelyk in den aanvang deses is gemeld, waardoor dat gespuys nog verder in stoutmoedigheid zal toeneemen, zoo zal U Ed. in zoo een geval, of by ontwaring dat dat geboefte in 't vaarwater is, Haar Hoog Edelens daarvan ten eersten moeten kennisgeven en versoek doen om voorsien te werden met wel geëir- meerde vaartuigen, ten eynde met 's konings prauwen gecombineerd op die piraten los te gaan, zoo als nu geschied is; want Haar Hoog Edelens hebben op de instantie van den vorst en van ons gelieven

¹ Om dit te voorkomen, had de Compagnie zich het eventuele bezit van Silleboe verzekerd, bij separaatartikel van het verdrag van 1752 (hiervoor onder n°. 1).

² Zie blz. 105 en 135.

toe te staan, dat de reeds van de kruystogt goretourneerde vaartuygen die togt nog voor een en een half à twee maanden moeten hervatten, moettende, ter voorkoming van zoodanige ongelukken als jongst met de landsboot is g'exteerd, diergelyke vaartuygen ten overbreng van benodigtheden naar de Lampongs geconvoyeerd werden door een of meer van 's konings wel voorziene vaartuygen, tgeen door den vorst gereedelyk aangenomen, en ook al geschied is.

Nog heb hieragter tot U Ed. speculatie gevoegd een naamrolle van de hoofden der Chineesen en van alle de inlanders, welke onder 's Comps. jurisdictie behooren, maar de Mooren, omdat zy zeer wynig in getal zyn, hebben zedert eenigen tyd geen hoofd gehad, en niemand doet zig daartoe op.

Dewyl my voorts niets meer van aangelegentheyd of dat verder noodzakelyk tot U Ed. narigt en observantie, na myn gering oordeel, dient gezegt te worden, te binnen komt, zoo zal ik hiermede deese besluyten, en hoop en vertrouwe dat, indien ik nogtans iets mogte vergeeten hebben dat ik alhier had behooren te melden, my dat alsdan goedertierentlyk zal vergeeven werden, en dat U Ed. hetzelve door eygen ondervinding schielyk moogt ontdekken, en daarmede wensch ik U Ed. toe een allezins voorspoedig en gelukkig bestier, en dat alle U Ed. handelingen en onderneemingen steeds mogen strekken tot welsyn van dit ryk, tot nut en voordeel der Edele Maatschappy, en tot genoegen van onse heeren meesters en Uw Ed. eygen roem en reputatie.

Inmiddels met alle agting verblyve,

(w. get.) J. Reynouts.

Bantam, in 't fortres Speelwyk, den 20n January A^o. 1779.

LIX. Generale Samentrekinge van de Indiasche rendementen, ter aantooning wat de Compagnie door den Handel in een rond jaar, sedert 1°. Sept. 1776 tot ult^o. Aug. 1777, zuiver na aftrek van lasten, gewonnen of verloren heeft.

Samentreking der	Inkoop, beswaart met alle ongelden.	Zuivere Verkoop.	Winsten.	Verliesen.	Per Cento.
Batavia'sche Rendementen	938,315	1,069,188	130,872		13 $\frac{1}{2}$
Ambonja's	63,082	75,383	12,500		20
Maessers's	22,492	23,080	2,547		11 $\frac{1}{2}$
Ternat's	170,694	179,133	8,518		5
Malabaar's	149,411	170,217	20,805		14
Souratte's	114,650	800,720	386,070		93
Japause	220,115	202,895		17,220	7 $\frac{1}{2}$
Palangse	143,711	143,483		227	1 $\frac{1}{2}$
Ponjo Chino	32,269	29,332		2,936	10
Ajierhadja	17,920	15,685		2,224	12 $\frac{1}{2}$
De ondervolgende Comptofren met geen ongelden beswaart, alleen de in- en verkoopspryzen gestelt:					
Bengal'sche Rendement	152,719	547,944	395,225		259
Coromandel'se	146,410	413,483	267,073		182 $\frac{1}{2}$
Bantjanse	1,546	1,947	400		25 $\frac{1}{2}$
Javase	33,157	66,183	33,016		99 $\frac{1}{2}$
Tel	2,508,397	3,742,868	1,237,078	22,607	—
De gesamenlyke inkoop van den geheele verkoop en 't verlorene van 't gewonnene afgetrokken :	—	2,508,397	22,607		
bykt dat de Compagnie door den gedreoven handel in 't boekjaar 1776/7 te slaan gewonnen heeft :		1,234,471	1,234,471		

Batavia, in 't Casteel, den 20 January 1779.

(w. g.) J. D. van Santen.

LX. De Gouverneur-Generaal Reinier de Klerk en Rade van
Indie aan Z. D. H. en de Bewindhebbers der Gen.
Oost-Ind. Comp.

Batavia, 31 Dec. 1779.

WelEdele Hoogagtbare, enz.

Ofschoon wy, sedert het afgaan van onzen eerbiedigen van den 20 October jl., geen het minst ontzet van volk gekregen hebben, dewyl tot onder het concipieren dezès nog geen enkel schip uyt Nederland is opgedaagd, vleyen wy ons egter tot nog met het vooruitzigt, om van de schepen, die men hoopt in het laatst van dese of in het begin van de aanstaande maand January van de Indische comptoiren gelukkig hier terug te zien komen, nog wel zooveel bevaren volk te zullen kunnen byéén krygen, dat wy ons in staat zullen vinden *twee schepen* vol en zoet naar het lieve vaderland af te zenden ¹.

Java's Noordoostkust. Beide de Hoven zyn in zooverre in goede onderlinge harmonie, dat het verlangen van het Soeracartasche Hof na de uytlevering der Solosche overloopers en de volston-dige weigering daartoe van den Mattaram alleen in den weg schynt te zyn, om in wederzydsche gemoederen eene volmaakte eensgezindheid en hartelykheid te doen huisvesten. Van des Keyzers zyde ontmoet men by aanhoudendheid de doorslaandste blyken van sterk

¹ In eene geheime missive dd. 15 Oct. 1779, had de Gouv.-Gen. zich bij de III. XVII beklagd over het „agterblyven van alle hulp en bystand uit Nederland, zoodat, in plaats van eene talrijke vloot retourschepen, zoo als weleer geschiedde, naar Nederland te kunnen zenden, voor nog geen vijf retourschepen volk had.” Uit dezen geheelèn brief straalt ernstige bekommering door voor de gevolgen van den „bijna weërloozen toestand der Compagnie in Indie, ontstaan tengevolge van gemis aan uitzendingen uit het moederland, niet alleen van manschappen, maar ook van contanten.”

Men had den geldeisch voor 1880 op het dubbele van dien voor het loopende jaar moeten stellen, d. i. op zes millioen. In den Octoberbrief van Gouvern.-Gen. en Rade leest men te dier zake: „Schoon tot leetwesen, is men wel in de noot-sakelykheid gebragt, om den eisch van contanten deeze keer te nemen op het aanzienlyke montant van 60 ton, uithoofde der nadenkelyke omstandigheden waarin wy ons bevinden, en die wy niet als met zwaarmoedigheid kunnen vooruitzien, en waartoe onze verlegenheid en het gebrek aan geld hoe langer hoe meer zal brengen.”

attachement aan en de zuiverste welgemeendheid voor de Comp., in alle opzichten en by alle voorkomende gelegenheden, in welke goede gevoelens men dien braven Vorst allesints tracht te houden en te sterken. Integendeel heeft de Sulthan jongst een echt bewys laten zien, hoeverre het humeur van ongesegglykheid of tegenstreving aan de billykheid in hem de overhand heeft. Tegen de toegevende schikking, door ons met goed insigt en het suyverste oogmerk gemaakt, om de verpligte hulde aan den eerstgeteekenden in hoedanigheid van Gouverneur-Generaal te Samarang te laten afleggen, heeft by sig met kragt verzet, en deselve tot nog toe maar gantsch niet willen eerbiedigen. De welvoegelykste voorhoudingen en betoogen van den heer van der Burgh hebben zyn onwilligheid zoo min kunnen overwinnen, als het schryven van den eerst geteekenden zelfs, en de betuiging daarby van het byzonder genoeg dat door de onderwerping aan de voormelde schikking zoude worden gegeven. Hy bleef onverzettelyk op zyn stuk staan, en wilde zelfs op het laatste zyne gesanten, onaangezien de eerstonderget. verklaard had deselve niet te kunnen accepteren, maar naar Batavia senden, om de hulde aan den tweeden onderget. deses af te leggen; dog waarin de Heer van der Burgh den Vorst seer welgepast is tegengegaan, door voorhouding o. a. van de ongerymdheid van het voornemen, met dat gevolg dat hy eyndelyk aan ZEd. heeft laten zeggen, dat het nader goedvinden van de Comp. zoude afwagten.

Het hatelyk geval der overloopers is volgens aparte van den Heer van der Burgh van den 1sten Juny, desen jare wederom levendig geworden, door vier mantries en twee verpandelingen van pängerang Aria Mancoenagara, die op nieuw naar de Mattaram zyn geweken. Des Keizers vriendelyke instantie door den Ryksbestierder gedaan tot teruggave, geen ingang vindende, versogt Mancoenagara Comps. protexie en maintenne in deesen; dog zoomin als de Sulthan tot nog toe over te halen is geweest tot de uytlevering der overloopers van het jaar 1776, evenmin heeft hy aan de billyke verzoeken en demonstratien iets willen toegeven ¹. . . . Voor het overige is in de bovenlanden thans alles wel.

Ooster- en Wester-Balemboangang, daar nu alles naar de schik-

¹ Zie blz. 307,8.

kingen van den jare 1778 is ingerigt, rust thans ook in eene vreedzame stilte. *Noessa* is opgenomen, en niets anders aldaar gevonden als eenige weder opgeschoten boompjes, die nedergeveld zyn, en dus beantwoordt tot heden toe alles ook aan de verwagting om dien oord; ¹ behalven dat nog niet heeft kunnen worden belet de gedurige berooving der vogelklippen, waaruit nu jongst de nestjes door roovers weder meerendeels zyn weggehaald, tot groot nadeel van de pagters.

Langs de *Stranden* in Comps. gebied heeft de wenschelyke rust en vrede, die Java alomme geniet, gedurende dit jaar ook geen aanstoot geleden, als alleen in de maand September in het Regentschap Damak, wanneer de kwalyk geziinde afstammelingen van den in 1778 gesneuvelden Pangerang Rongo, met een party geraapt volk weder iets hebben gewaagd; maar direct door de regenten van dat district manmoedig tegengegaan, en op andere plaatsen tegen hunnen indrang teffens gewaakt wesende, is de hoop uiteen geraakt, zonder dat men iets meer van deselve heeft gehoord of te ontdekken is geweest.

Madura heeft de prins-regent *Tsjacra Ningrat* door een spoedigen dood verloren, in wiens plaats wij op de bondige aanmerkingen van den heer van der Burgh bij aparte van 3de dezer, het bestier hebben opgedragen aan Sidayoes regent *Radeen Tommogong Soera Adinigrat*, met den eertitel en naam van *Panembahan Adipatti Tsjacra Dinigrat*, en tot regent van Sidayoe onder den titel *Tommogong* aangesteld den radeen *Pandjie Dewa Coessoema*, uit het huys van *Madura*, dien wij vermeenden te moeten prefereren boven een Javaans hoofd.

Met opzigt tot *vreemde Europeërs*, heeft de oorlog tusschen Engeland en Frankrijk den Oosthoek bezocht van drie Engelsche retourschepen, die op hunne reizen uit China, bevreesd voor ontmoeting van Fransche oorlogschepen in straat Banca of in Sunda's engte, de cours beoosten om door straat Baly naar Europa genomen, eerst Sumanap en vervolgens ook Banjoewangie hebben aangedaan. Derselver voerders op hun verzoek geen gerief met water, brandhout, vee en andere verversching gekreegen, maar af- en naar Batavia overgewezen zynde, hebben zy zulks op eene brusque wyze gevorderd,

¹ Een jaar later was de bevinding, dat „het eiland reeds ten eenen male verwilderd was.”

en onze bedicenden aldaar als verpligt hen te vrede te stellen met wat water, brandhout en vee

De *particuliere vaart en handel*, beschouwd in de veelvuldige nuttige deelen, die niet alleen dese uytgebreyde hoofdplaats, maar ook soovele andere oorden tot levensonderhoud strekken, en waaruyt vele duysende moeten worden gespysd, levert mede al het aangename uit dat men kan verlangen; want schoon de overwalsche vaart een minder af en aanvaart in het getal der vaartuygen aantoot, . . . is egter niet alleen derselver vervoer van het niet te ontberen voedsel van ryst grooter geweest als in 1778, maar Batavia is ook gedurende dit jaar weder in eene groote ruimte voorzien met allerhande levensmiddelen en noodige geriefelykheden in de huishouding, zelfs in die veelheid, dat de gemeente deselve byzonder thans de ryst soo goedkoop bekomen kan, als dat algemeen voetsel in jaren herwaards is geweest, tot eene byzondere verligting voor het behoefdig gemeen.

Onder het articul der dienaren, komt in de eerste plaats onder die van de politie te voren het honorabel ontslag van den heer van der Burgh uyt Java's hoofdbestier

Wy namen dan den 16 febr. in overweging (zyne) herhaalde en aandringende sollicitatie by aparte van 21 January, om demissie uit 't Gouvernement na ult^o. Augustus 1779, en vonden goed ZEd., onder herhaalde verzekering van singulier contentement en satisfactie over het geheel beloop van deszelfs loffeljk bestier, eerst in den jaare 1780 op het honorabelste en reputatieuste te dechargeren van het bewind der zaken op Java's Noordoostkust, ¹ ten eynde het Gouvernement alsdan te resigneren aan den geëligeerden Gouverneur Johannes Sieberg ² enz.

¹ Johannes Robert van der Burgh nam, bij het verlaten van het gouvernement van Java, plaats in den Raad van Indie, als Raad-Extraordinair.

² Sieberg was Gezaghebber van Sumatra's Westkust.

LXI. Memorie tot narigt voor den Heer Johannes Siberg, aankomend Gouverneur en Directeur van Java's Noord-oostkust, ingerigt en overgegeven door Johannes Robert van der Burgh, Raad extraordinair van Nederlands Indie, afgaande Gouverneur en Directeur, by desselvs vertrek naar Batavia in anno 1780.

Mynheer!

§ 1. Het tydstip naderende, dat ik het bestier van het uitgestrekte Java (na het ruim negen jaaren met gelukkige successen te hebben geveerd) in favorabelder toestand, als waarin deeze gezegende kust misschien nog ooit voor de Compagnie is geweest, aan U Ed. als myn vervanger daarin staa over te geven, achte ik niet minder pligtelyk als nodig de gewoonte te volgen, en eene memorie, dat deze wezen zal, tot U Ed. narigt, daar het noodig mogte zyn of U Ed. raadzaam voorkomen zal, in te rigten.

§ 2. Ik zal my niet inlaaten in eene beschryving, hoe en op wat wyze de Maatschappy aan dit gewigtig gedeelte van haare bezittingen gekomen is, of hoe en langs welke moeilyke wegen en kostbaare middelen haare grootheid en luister op deze kust tot dien trap gestegen is, dat zy, die in vroeger tyden homage by den Vorst van de Mattarm liet doen, tans zelfs de hulde van de Vorsten ontvangt. Ook zal ik my niet ophouden met een verhaal van alles wat ik heb gedaan en verrigt, om dat aanzien en Compagnies autoriteit te maintineeren, en telfens de rust en vrede te conserveeren, omdat de retroacta van vroeger en de papieren van mynen tyd, het een en ander Uw Ed. zullen openleggen; maar ik zal trachten U Ed. by deezen een kort idee te geeven van den tegenwoordigen staat van Java, en wat in het vervolg (myns oordeels) zal dienen te worden gedaan, om de zaaken zoo niet nog verder te verbeteren, dan te houden op dien voordelige voet, daar dezelve thans op staan, terwyl ik my durve voorstellen dat Uw Ed. zelfs met het laatste zal voldoen; want de vrede met de vorsten is zoo wel gevestigd, dat andere ook niets durven ondernemen, en ik nog van Keizers, nog van Sulthans zyde, voor geen inbreuk vreese. De onlusten in het Balemboangsche zyn ten vollen geesceerd, en dus geniet alomme land en volk rust;

den inzaam van producten is daardoor, en door vrugtbare tyden, de jongst gepasseerde jaaren zoo ruim geweest, dat de agterstallen van ryst, houtwerken en andere articulen, vereffent en de contingenten van een en ander ten vollen ingekomen en voldaan zyn, en de winsten en inkomsten zyn merkelyk geaccresseerd, mitsgaders de lasten verminderd. Dog van een en ander nader op zyn plaats, alzoo myn voorneemen is afzonderlyk te spreken :

- van de Bovenlanden ,
- " " Vorsten, de successie, haare grooten en hoven ,
- " " rustverstoorders ,
- " " Stranden en Madura, of 's Comp. territoir, en haare regenten ,
- item naburige Balysche vorstjes ,
- " " producten, den inzaam en afscheep ,
- " " domainen en pagten ,
- " " agterstallen en uitstaande schulden ,
- " " verkoop van koopmanschappen ,
- " " contanten en geldzaaken ,
- " " negotie en soldyboeken, winsten en lasten ,
- " " vaartuigen ,
- " " fortificatien en gebouwen ,
- " " godsdienst, collegien en godshuizen ,
- " " zeerovers, kruissers, en particuliere vaart en handel, en
- laatstelyk
- " " dienaaren.

§ 3. De Bovenlanden, of dat gedeelte van Java en van Uw Ed. gouvernement dat gemeenlyk hier zoo word genoemd, zyn de districten, die onder de benaming van het Mattarmsche ryk door Soesochoenang Pacoeboecana II den 11n December 1749 aan de Nederlandsche Maatschappy plegtig in vollen eigendom zyn afgestaan, en vier dagen later van wege de Compagnie by wyze van leen weder zyn geresigneert aan zyn zoon, den nog regeerende Keizer Pacoeboecana III, die alleen de naam van Vorst daarover ook heeft gevoerd tot in 1755, en dat na het sluiten van den vrede met Pangerang Mancoboemie, dit ryk gesplist en de helft daarvan overgegeven is aan evengenoemde Pangerang, onder de naam van Sulthan Hamingcoeboeana, die het ook nog possideert,

§ 4. Maar in die troubele tyden de verdeeling waarschynelyk wat overhaast, en de uitleevering aan de eene zyde wat bekrompen gedaan, en aan de andere kant de naasting wat ruim genomen, mitsgaders over de van den anderen toegeëygende en door wederzydsche hovelingen willekeurig in bezit genomen negoryen, geduurig disputen ontstaan zynde, heeft onzen predecesseur den tegenwoordigen Heer Raad ordinair van Indie Johannes Vos, de Vorsten weten te persuaderen, om ter voorkoming van onaangenaamheden, in het vriendelyke te confereeren, en door restitutie der geroofde en verdeeling der na den vrede bewoond geraakte landen, alle verschillen uit den weg te ruimen; mitsgaders dat werk al in 1768 met de wederzydsche ryksbestierders begonnen hebbende, is het my eerst in 1774, na ongeloovlyke hairkloveryen van 's Sulthans ministers (omdat de voornaamste van hen zelfs meer bezaten als hun vorst wist), en niet voordat men zynen ryksbestierder Danoeredja van handelwyze tegen de goede trouw hadt overtuigd, gelukt, hetzelfde voltooid, mitsgaders van ieders landen ampele registers (in het Hollands en Javaans, in de secreete cas alhier en ook onder de Vorsten berustende) geformeerd, en deeze door beide solemneel bekrachtigd te krygen, by een acte van de maand April 1774, waarby zy elkanders landen garandeeren, en ook bekennen die als in leen van de Compagnie te bezitten; en welke registers sedert dat effect niet alleen hebben gesorteerd, dat ieder het zyne vreedzaam possideert, en dat enkele ontstaane kleine differenten onder wederzydsche onderdanen over de limieten, direct door de ryksbestierders en de residenten aan de hoven zyn beslist geworden, maar dat wel verder houden zullen, als opkomende verschillen, aanstonds onderzocht en afgedaan worden, en g'observeerd de recommandatie Hunner Hoog Edelheeden by aparte missive van den 19 Juli 1774, om van het by die registers bepaalde zoomin in het een als ander opzigt af te wyken, en ook de Vorsten te verpligten tot de prompte nakoming van het gecontracteerde.

§ 5. By de voormelde verdeeling die voor de Maatschappye op zig zelf een heilzame zaak is, omdat haar tot een ruggesteun op Java strekt, zyn aan den Soesochoengang gelaten 85450 en aan den Sulthan toegeweezen 87050 tjatjas ¹, en volgens de nieuwe registers

¹ Volgens de verdeeling van het jaar 1755. (Zie deel X, blz. 374, 5.)

bedroeg in 1774 ieders aandeel al ruim 100000 tjatjas; dus de Bovenlanden al vry wat volkryker zyn, als die by het eindigen van den laatsten oorlog waren ¹.

§ 6. De Vorsten, zoo even § 3 opgenoemd, zyn dezelve die de Heeren Hartingh, van Ossenberch en Vos by de door Hun Edelens nagelaten memorien zoo wel beschreven hebben dat ik het overbodig achte, hun character in deezen breedvoerig af te schilderen. Beide voeden zy welmeenende denkbeelden omtrent de Compagnie, dog de Keizer in een vry toegevender graad als de Sulthan, en penetree-rende het aangenaame van rust en vrede, tragten zy ook zelfs meer en meer die te behouden; zoodat ik durve poseeren, dat geen van beide zonder wettige motiven (en die kunnen wy in veel opzigten, en die moeten wy in alle gevallen, zorgvuldig prevenieeren) met de Compagnie breeken zal. En tegen elkander zullen zy ook niet ligt tot dadelykheden komen, of men moest een van beiden animeeren, omdat zy overtuigd zyn dat de Compagnie vermogen genoeg heeft, de balans te doen doorslaan na de zyde die haar getrouw blyft en daar zy hulpe biedt; dog het is daarentegen ook waar, en dat weten de Vorsten mede wel, dat als de Compagnie met een van hun in oorlog raakte, de andere meester van de balans zoude weezen, en dat als zy de handen ineen sloegen, wy waarschynelyk te kort zouden schieten, vooral in de tegenswoordige volksloose tyd, en dat integendeel hun magt en vermogen, door den aanwas en welvaart van hunne onderdanen en landen, tans grooter is als voorheen, en nog dagelyks toeneemd. Dan, daarvoor of dat de tegenswoordige vorsten ooit te zamen tegen de Compagnie aanspannen zullen, heb ik geen vrees, als zy maar zoo jalours van elkander blyven en gehouden worden als zy actueel zyn, terwyl ik zelfs van gevoelen ben, dat zoo lange wy op Java op onze hoede zyn tegen onrustige geesten, waarvan het dikwils maar al te zeer voorzien is, en om het kwaad dat deze aansteken uit te dooven, voordat het vlamt, de Vorsten geen reden van offensie geven en buiten naauwe gemeenschap zonder opentlyke vyandschap houden, mitsgaders onze eigen regenten en onderdaanen redelyk behandeld worden, de Maatschappye, voorna-

¹ Vg. het „Geschied- en Aardrijksk. Overzicht van Java“, door Hageman, in het Tijds. I. T., L. en Vk., deel IX.

mentlyk als de Madurees in haar belangen blyft, hier een gerust gebruik van haar gezag maken, en het zelfs dengeene die haar daarin durft stooren, zuur zal kunnen doen opbreeken. Ik doel hier op binnenlandsche malcontenten en rustbreekers, en niet op uitheemsche vyanden, dewelke als zy met eenige magt kwamen, be-
zwaarlyk landing en indrang te beletten zoude zyn.

(In margine stond:)

„Ten aanzien van de Vorsten, door den Heer van der Burg § 6 onder andere geposeert zynde dat, als de Compagnie met één van hun in oorlog geraakte, de ander meester van den balans zoude weezen, en wanneer zy beide de handen ineensloegen, men waarschylyk te kort zoude schieten, dog daarvoor omtrent den presenten keizer en sulthan niet is te vreezen, indien zy maar zoo jalours tegen den anderen worden gehouden als zy thans zyn, met byvoeging voor Zyn Ed. gevoelen, dat zo lange men op Java op hoede is tegen onrustige geesten en het quaad in den beginne smoot, de vorsten geen reden van offensie geeft, dog hen buiten naauwe vriendschap houd, en Comps. eigen regenten en onderdanen redelyk behandelt, de Maatschappy dan, als de Madurees in Haar Ed. belangen blyft, een gerust gebruik van Haar Ed. gezag kan maaken; zoo is, dewyl die politicke aanmerkingen nuttige en heilzame voorschriften en inzigten behelzen, en alle strekken tot behoud der rust en vrede, en om de Compagnie de billyke vrugten van het gezegende Java te doen genieten, goedgevonden en verstaan, den Gouverneur Siberg dat een en ander in het byzonder ter observantie aan te bevelen, en Zyn Ed. te recomanderen daarop ook voornamentlyk verdagt te zyn by eenige verandering, in cas van successie.”

§ 7. De Soesochoenan of Keyzer, thans circa 50 jaaren oud, is altoos geweest en zal wel altyd blyven een trouwhartig vriend van de Maatschappye, een beminnaar van regt en billikheyd, en zoo sterk met de Compagnie ingenomen en aan haar geattacheerd, dat aan zyn trouwe en aankleeving niet te twyffelen valt; dog over zyne onderdanen is hy minder zagt als voorheen, straffende het kwaad,

zonder aanzien van persoon, dadelyk en gestreng, en ook minder toegeevende als weleer in zaaken daar de Sulthan in gemeleerd is, en die zyn keyzerlyke autoriteyt raaken. Hy heeft by zyne tegenwoordige gemalinne de Ratoe Kentjono, een vrouw van laage geboorte, maar van goede hoedanigheden, waarmede hy getrouwt is na de verstooting in 1763 van zyn voorige echtgenootte de Ratoe Maas van Madura (van dewelke ik onder Coedus nader spreken zal) reeds seven kinderen, daaronder drie zoons, van dewelke de oudste in 1768 gebooren, en Radeen Maas Gusty Sembodjo genaamt geweest, in 1775 op 's vorsten versoek, en myn voordracht by aparte letteren van den 17n April, door Hunne Hoog Edelheden blykens Bataviasche missive van den 26n Mai daaraan ¹, vereerd is met den titul van Pangerang Adipatty Anum, dat is kroonprins. Een jongeling van een goede inborst en van veele verwagting, als hy zynen vader, dat voor het algemeen welzyn van Java ook te wenschen is, nog eenige jaren behouden en onder die zyne oogen tot mannelyke jaren komen mag, alzoo die zig veel moeite geeft om hem op te leiden en goede sentimenten in te boesemen. En dewyl de Keyzer tegen den eersten resident aan zyn hof, van Stralendorff, zig al uytgelaten heeft dat hy niet inclineerde op Java na een vrouw voor deze zoon om te zien (waarschynlyk omdat hy, zooals voor eenige jaren ook heeft getoond, met een zyner voor- of onegte dogters ten huwelyk te weigeren aan den Sulthan voor zyn zoon en kroonprins, alle verbindtenissen met het Mattramsche hof schuuwt), maar voornemens was een convenabele party van elders van de Compagnie te versoeken, denk ik dat Zijn Hoogheid dat al spoedig zal doen, of misschien wel by UEd. komst aan de hoven, werwaards UWEd. na bekomen qualificatie van Hunne Hoog Edelheden, en volgens gebruik, zig in het aanstaande jaar (zynde dit er reeds te verre toe verlopen, als namentlyk geen zaaken voorvallen die UWEd. tegenwoordigheid daar eerder vorderen) zal dienen te begeeven, om personeele kennisse met de vorsten en haare grooten te maaken.

(*In margine stond:*)

„Om de by § 7 gemelde reedenen, is op de propositie

¹ Deze brieven leveren niets belangrijks op.

van den heer G. G. goedgevonden en verstaan, den E. Siberg te qualificeeren de gewone hofreise op de convenabelste tyd te doen, en Zyn Ed. te instrueeren dat ingevalle den Keyzer, gelyk den Heer van der Burgh vermeent dat Zyn Hoogheid misschien van intentie is, by die gelegenheid aanzoek doet om voor zyn zoon den Pangerang Adipatty Anum of kroonprins, Compagnies wegen, van elders een vrouw ten huwelyk te verzoeken, en die vorst het oog mogt hebben laten vallen op een dogter van een der Javasche grooten, excepto des mogelyk uit den Matarm of het huis van Madura, hy dan daartoe, voor zooverre hem betreft, aanstonds zyne toestemming kan verleen, maar Zijne Hoogheid des niet te min dient aan te manen om die intentie aan deze regering voor te dragen; dog zoo hy ontwaart dat des Keizers inclinatie daarheneu strekt om zynen zoon te laten trouwen met eene uytheemsche prinsesse, hetzy van Bantam, Palembang, Banjermassing of Ceilon, het versoeck in dien gevalle op de beste wyze te declineeren, en zulks niet zonder aanstoot kennende geschieden, Zyne Hoogheid daarmede aan deeze regeering te renvoieren."

§ 8. De vier egte dogters van den Keizer zyn nog jong en ongetrouwd; zyn onegte kinderen, by bywyven geprocrëerd, maken een elftal uit, te weten drie zoons, van welke de oudste 23 jaren is en den titul van Pangerang Ingabey voert, en agt dogters, die op de twee jongste na reeds alle zyn uitgehuwelykt, de oudste van deeze aan Pangerang Ario Pratoe Amidjoyo, een slegt en kwaad subject, die wel in het oog mag gehouden worden, zynde een egte zoon van den berugte Pangerang Adipatty Mancoenagara, die hem meede nog aan 's Keyzers hoff ophoud, en van wien ik nader gelegentheid krygen zal te spreken.

(In margine stond:)

„Voorts is verstaan den Ed. Siberg speciaal aan te bevelen, de by § 8 als een slegt en quaad subject beschreven Pangerang Aria Pratoe Amidjoyo steeds in het oog te houden, en op desselvs doen en laten zooveel immers mogelyk nauwkeurig te letten."

§ 9. De Sulthan, een oom van den Keyzer, en thans byna 65 jaren oud, heeft een achtbaar voorkomen en vorstelyke houding, en is ook een verstandig man, maar teffens een capricieux en driftig mensch, met wien het dikwils ongemakkelyk is om te gaan; want altoos bedagt zynde op alles wat zyn glorie en eerzucht koestert, is hy ook altyd er op uit, om zig boven den Keizer te doen gelden, en iets te winnen waardoor zyn groothed uiterlyk vermeerderd en zyn afhankelijkheid verminderd word, en als men hem daarin tegen gaat of zyn wil niet geeft, word hy ligt gemelyk en laat sich dan somwylen in veele dagen nog spreeken, nog zien. Met hem dadelyk in zyn passie tegen te gaan, vordert men nooit, en met hem door Keyzers voorbeeld te persuadeeren verliest men altyd; maar ik heb, dan eens met billyke vertoogen en gezonde reedenen, en dan eens met my uiterlyk aan zyn gemelykheid niet te storen en te laten uitpruien, wel wat op hem gewonnen, dan dat is my ook niet altoos gelukt, doende als hy onverzettelyk blyft en niet toegeven wil, om dat te ontleggen, doorgaans tegenverzoeken, die hy vooraf weet dat men niet inwilligen kan. Ik heb des niet te min agting voor hem, en Uw Ed. zal ondervinden dat hy vermogens heeft om die een ieder te inspireeren, en oogenblikken waarin hy zeer innemende kan wezen, en vol is van erkentnisse aan de Maatschappye voor zyn teegenwoordige welvaart en groothed. Egter icvert hy, als voorzgd, om zyn aanzien en vermogen te vermeerderen, en in alles de gewoontens zyner voorvaderen in te voeren en te volgen, en dus ook dat van zyne onderdaanen zooveel te vergen als zy maar immers draagen kunnen, op fundament van de by de Oostersche Vorsten staatkundige regel, dat het gemakkelyk is een arm volk te regeeren.

§ 10. Hy heeft twee vrouwen gehad, van welke er nog maar een leeft, zynde de Ratoe Kadipatten, moeder van zyn geliefste zoon de Kroonprins Pangerang Adipatty Anum Mancoenagara, tans 31 jaaren oud, die zyn verstand en oordeel wel heeft, dog een trotze, verwaande Javaan is, en nog weinig blyken gegeven heeft, dat veel goeds van hem te wagten is, maar wel dat hy zwanger gaat met begeertens tot de kroon, en het denkbeeld koestert dat al wat hy wil geschieden moet, of anders neigd om zig gevoelig te toonen en uit te spatten, zooals hy in 1778 heeft gedaan, door in stilte mis-

noegd het hof te verlaten en eenige daagen rond te zwerven, mitsgaders intusschen een van 's Keyzers tolpoorten te laten spolieeren en afbranden, alleen maar omdat zyn vader niet aanstonts bewilligde in zyn begeeren om hem de dogter van zeekeren korts bevoorens omgekoomen Pangerang Rongo ter vrouwe te geven, niettegenstaande hy toen reeds 3 vrouwen en een vry grooter getal bywyven hadt. De Sulthan heeft daarop toe- en hem die vrouw gegeven, en alzoo getoond dat hy zyn zoon viert, waarschijnlijk omdat hy hem reeds te veel gezag en vermoogen gegeven heeft om hem anders te bedwingen.

§ 11. Nevens deeze prins, heeft de Sulthan ook een egte dogter, de Ratoe Bendora, zooals Uw Ed. by de papieren van den jare 1763 en 1764 voorkomen zal, van haar eerste man Pangerang Mancoenagara af en naar Djocjocarta gelokt, en daar op gezochte voorwendsels aangehouden, mitsgaders thans getrouwd met Pangerang Aria Dipanagara; en dan uyt versehiden bywyven nog elf zoonen en tien dogters, die gedeeltelyk getrouwd, en overigens nog kinderen, terwyl van die zoons de eerste is Pangerang Ingabey, 43 jaaren out, zugtendo onder de ongenade zyns vaders, in een sobere toestand, mitsgaders de tweede 24 à 25 jaaren oud, de titul van Pangerang Demang voert, en veel slegte qualiteiten toegekend worden.

De overige komen nog in geen comparatie, en dus valt van hen nog niets te zeggen, als dat al zulke princen meer na- als voordeelig voor Java moeten gehouden worden, omdat zy doorgaans de eerste zyn die binnenlandsche onlusten brouwen, of er zig in steeken om een coup te waagen ter verbetering van haar staat, die van de meeste arm en behoefstig is.

§ 12. De Keyzer, altyd genegen na reeden en na goede raad te luisteren, heeft my niets geweigerd van alles wat ik van hem heb verzogt en begeerd, en ook niets gevergd dat tegen de billijkheid streed, en ik niet inwilligen of doen konde; maar dat kan ik van den Sulthan niet zeggen, alzoo die dikwils doof voor reeden en goeden raad, dingen vergt die men weigeren en teengaan moet, en onwillig is om te defereeren aan hetgeene men regtmatig van hem vordert en verzoekt, zooals hy in veel zaaken getoond heeft,

en actueel blykt niet alleen in zyn onwilligheid om de schuldige hulde aan Zyn Hoog Edelheid den Heere Renier de Klerk, als Gouverneur Generaal hier te Samarang af te leggen, ofschoon door welmelde Zyn Hoog Edelheid zelfs nader by brieven daartoe is g'animeerd geworden, uit hoofde zoo hy voorgeeft de gewoonte medebrengt dat zulks te Batavia geschieden moet, dog ik geloof omdat hy niet toegeven en den Keizer volgen wil, die bereidwillig die hulde in het gepasseerde jaar aan myne handen hier heeft laten doen, — maar nog meer in zyne halstarrige weigering, nu al sedert 5 a 6 jaaren, om eenige onderhoorige van Pangerang Mancoenagara, die tot hem overgelopen zyn, uit te leveren, op fundament dat volgens de gebruiken daartoe niet verplicht is, dog presuntiver uit hoofde van zyn onverzoenlyke wrok tegen dien prins, en misschien ook wel omdat zyn ryksbestierder, in 1776 van Batavia terug gekomen zynde, hem in het denkbeeld heeft gebragt dat Hunne Hoog Edelheeden het regt in deezen aan zyne zyde stellen. Ik heb, om Zyn Hoogheid tot een en ander over te haalen, wel alles wat my mogelyk geweest en bestaanbaar met Compagnies autoriteit voorgekomen is gedaan, dog ook al zonder effect, terwyl hy integendeel voor de derde maal (te weeten eens in vroeger en twee keeren in myne tyd) is opgekomen met instantien dat Mancoenagara van Java mogt gebannen worden, en het in het voorleden jaar over een andere boeg gegooit, en versogt heeft, dat als men bleef aandringen op de uitlevering der overloopers, dan Mancoenagara eerst tot hem mogt komen, om de oude vriendschap te vernieuwen en te zweeren dat hy hem Sulthan daarmede byblyven zal. Wat ik den Sulthan op het eerste g'antwoord heb, blykt by myne brieven aan hem geschreven den 4n July 1777 en 19 January 1778, en wat ik van beide die requisiten denk, by myn aparte letteren naar Batavia van den 5n July 1777 en 10 Augustus 1779, waarin Hunne Hoog Edelheeden hebben berust, met ordre om de zaak der Solosche overloopers in gedagten te houden, of er zig somtyds gelegentheid mogte opdoen om er in te slagen, dat misschien UWEd. by de te doene hofreize lukken zal, en ik UEd. aanraade te probeeren, alzo ik zelfs ondervonden hebbe dat men by den Sulthan in persoon veel meer uitvoeren kan, als door andere of door brieven, ten minste ik wensche dat UWEd. dat in deeze zaak ook ondervinden mag, omdat

ik vreeze dezelve anders vroeg of laat onaangename gevolgen hebben zal; houdende Mancoenagara, die voorheen alle overloopers op de eerste opeyssching overgegeeven heeft, nu ook alle aan die van den Sulthan komen, dat de Keyzer ongetwyffelt weet, dog waarvan ik my ignorant gehouden hebbe, en waarom de Sulthan ook nog niet heeft laten vragen, ongetwyffelt omdat hy voorziet te Souracarta met zyn eigen uitspraak gevonnist te zullen worden, zoo lange hy de overloopers van Mangoenagara aanhoud, en niet terug zenden wil.

(In margine stoud:

„De Heer van der Burgh § 12 onderstellende, dat de Sulthan by de komst ten hove van den Ed. Siberg, zig misschien zal laten gezeggen om de voor vyf à zes jaren tot hem overgelopen onderhoorigen van den Pangerang Mancoenagara, die hy tot nog toe heeft geweygert uit te leveren, terug te geven, en Zyn Ed. vervanger aanraadende te probeeren of zulks lukken wil, onder aanmerking dat deze zaak by het contrarie vroeg of laat onaangename gevolgen zal hebben, alzoo Pangerang Mancoenagara nu ook alle overloopers uit den Mattarm aanhoud, zoo is goedgevonden en verstaan den E. Siberg te qualificeeren, den Sulthan in persoon daarover te onderhouden, en des needs in het vriendelyke te desabuseeren van het denkbeeld, hem door zyn ryksbestierder Danoeredja na deszelfs retour van hier in A^o. 1776 ingeboezemt, alsof deeze regering hem in het gelyk hadde gesteld; onder verklaring dat in het gepasscerde daaromtrent tusschen wylen den Heere Gouverneur Generaal van Riemsdyk en gemelde Danoredjo of een verkeerde interpretatie of translatie moet hebben plaats gevonden, en Zyne Hoogheid wyders door vriendelyke reedenen niet alleen aan te zetten om de zaak alleen ter bevordering van de rust en vrede te laten slippen, maar ook te overtuigen dat de kleinagting die Pangerang Mancoenagara hem door een gelyk gedrag kan aandoen, voor hem als een vorst zynde, vry gevoeliger is dan het ongenoegen, dat Mancoenagara wegens het niet terugbekomen zynen weggelooopen onderhoorigen heeft.”

§ 13. Deeze Pangerang Adipatty Aria Mancoenagara, die ik al zoo dikwils heb genoemd, is thans 56 jaaren oud, en die berugte prins welke onder den naam van Maas Sait in den laatsten Javaschen oorlog een van de voornaamste rollen gespeeld, en hem eerst in 1757 onderworpen heeft aan de Compagnie en aan den Keyzer, en niet aan zijn schoonvader den Sulthan, die dit, of dat hij tot hem was overgekomen, liever zoude hebben gezien (maar dat de Goddelyke Voorzienigheid, die hen in het felste van den oorlog en in die oogeblikken dat alles er voor den Keyzer en de Compagnie haggelyk uitzag, en als aan een zyde draad hing, vaneen gescheiden en van vrienden tot vyanden heeft gemaakt, ook anders behaagd heeft, en het voor het evenwigt ter regter zyde te schikken) en dat ook wel voor de hoofdsourcē mag gehouden worden, dat Sulthans misnoegen tegen den Pangerang in zoo een overmaatige haat veranderd is, dat hy hem zelfs tot in het vierde lid gevloekt, by alle gelegenheden tort en kwelling aangedaan, en hem zyn egte en bemindste vrouw de Ratoe Bendora (§ 11 genoemd en die hy nog niet vergeten heeft, zooals UWEd. gebleeken is uit een zyner laatste brieven aan my, die onder La. A hier agter leggen) ontnomen heeft, mitsgaders nu zyn volk ook aanhoud; en het is immers om dat alles niet te verwonderen dat de Pangerang ook nu en dan heeft getragt den Sulthan weder een trek te spelen? maar dat hy schuldig zoude weezen aan alles wat het Mattramsche hoff hem van tyd tot tyd ten lasten gelegd en op zyn reekening gesteld heeft, is my niet gebleeken, en spreek ik op eigen ondervinding van 't tegendeel tegen. Mogelyk zyn er geweest, en nog wel, die my van eenzydigheid beschuldigd en verdagt gehouden hebben, de party van den Pangerang aan te kleeven en tegen den Sulthan te trekken, en die uit deze verklaring hunne sustenue zullen voeden; dan dat genoegē gunne ik hun gaarne, omdat ik de satisfactie hebbe, dat andere die meer doorzigt hebben, Java grondiger kennen en weeten wat best, nuttigst en noodigst voor Compagnies belangens is, myn directie en gedrag in een ander ligt beschouwd en altoos billyker beoordeeld hebben. Myn systema is altoos geweest, my stipt aan de contracten en de gewoontens te houden, niets daartegen strydende van de Vorsten te vergen, en ook niets dat daartegen aanliep in te willigen; my in hunne verschillen onzydig te betoonen, en hen onderling buiten naauwe gemeenschap,

dog teffens in alles zooveel mogelyk en waarin het geschieden konde zonder offensie te geven, afhankelyk van de Compagnie te houden, mitsgaders Mancoenagara by alle geleegentheeden zyn pligt voor oog en nooit in het gelyk te stellen, dog ook niet te robuteeren, maar vertrouwen op de Compagnie en vreedsame sentimenten te inspireeren; en ik heb met dat systema te volgen Compagnies authoriteit gemainctineerd, mitsgaders de rust en vrede zoo niet sterker gevestigd, dan dog geconserveerd gehouden, en dus ook myn doelwit bereikt, dikwils egter niet zonder zorg en veel moeite; en waarlyk iemand die alles met een onpartydig oog nagaat en beschouwd, de Pangerang kent en weet dat hy woelziek en driftig, de man niet is om veel te verdraagen, of het aan moed, couragie nog dapperheid manqueert, die van iever brand om zig op den Sulthan te wreken, en die het aan geen aanhang van zulke princen als ik § 11 meer na- als voordeelig voor Java heb beschouwd, en andere welke gaarne een coup zouden wagen ter verbetering van hun staat en fortuin, zoude ontbreken, die dit alles zeg ik, overweegt, moet verwondert staan dat Mancoenagara zig dus verre zoo pacifiek gedraagen heeft en door vriendelykheid laten lyden en gezeggen; dog of zyn geduld daartoe wel altoos rekken zal, hoop ik meer als ik het durf verzeekeren.

§ 14. In het voorjaar 1772 wierd hy (te weeten Mancoenagara) verdagt gehouden van kwade desseynten te hebben gesmeed teegen den Keizer, met des Vorstes vervolgens naar Ceilon gerelegeerden broeder Pangerang Danoe Poyo en neef Radeen Merto Sono, item den op Edam overleeden bevorens gedimoveerden ryksbestierder Mancoeprodjo; dan de uitkomst heeft ook dit omtrent hem niet bewaarheid, ofschoon hy toen te onvreden op den Keizer, en deeze onvergenoegd op den Pangerang was. Dog, by myn aanwezen in datzelfde jaar te Souracarta, hen te zaamen bevreedigd hebbende, volgens een door den Prins gepasseerde acte van den 17 July 1772 (by de contracten met de vorsten ingenaaid) en zooals UWEd. ampel leezen kan by myn aparte aan Hunne Hoog Edelheeden van den 28 Augustus van dat jaar ¹, leeven zy secdert na haare wyze in goede

¹ Ten aanzien van den geheimen brief van Van der Burgh aan Gouv.-Gen. en Rade van 28 Aug. 1772 kunnen wy verwyzen naar den Decemberbrief van dat

harmonie, waarvan ten bewyze strekt, dat de Keyzer zyn onlangs geboren dogter aan den Pangerang op deeze zyn verzoek ter opvoeding heeft gecedeerd.

§ 15. Hy heeft by die gelegenheid in 1772 van den Keizer als Wedono onder hem gekreegen de districten van Panjerlan en Pamardyn, maar altyd na meer trachtende en het niet raadzaam zyndo hem in het gezag over meerder landen te stellen, heb ik hem toen ook doen begrypen dat hy niet meer te wagten hadt, en op die afspraak sedert ook alle verzoeken van dien aard gerejecteerd, dat ik ook gedaan heb zyne instantie om eenige van zyne kinderen (tellende diep in de dertig zoons en dogters) te favoriseeren, en wel speciaal om een van zyn zoons in Compagnies district Patty als regent te stellen, onder meer reedenen omdat Hunner Hoog Edelheeden wyze staatsregel niet dult Bovenlandsche grooten, en nog minder zulke die zy rekenen van de vorsten af te stammen, eenig bewind aan de stranden te geeven; dog, om hem egter wat tegemoet te komen, heb ik in 1775, met toestemming Hunner Hoog Edelheeden, hem van twee dogters ontlast, en eene daarvan sedert aan den eersten regent te Tagal en de tweede aan den tweeden regent te Patty uitgetrouwd. Ik stel vast, dat hy alras met nieuwe verzoeken by Uw Ed. opkomen zal, dog wyl het niet oirbaar zoude weezen hem in zyn tegenwoordige staat grooter te maaken, en vooral niet onafhankelyker van den Keyzer, als hy actueel is, en het ook best zal weezen zyne kinderen te laten waar die zyn, raade ik UWEd. ook het oor zoo min mogelyk aan zyne instantie te leenen; met een vriendelyk refus, en nu en dan een presentje laat hy zig nog al te vreedden stellen.

(In margine stond:)

„Dewyl het, zooals de Heer van der Burgh § 15 aanmerkt, niet oirbaar zoude weezen Pangerang Mancoenagara grooter of onafhankelyk van den Keizer te maaken, en Zyn Ed. nogtans vaststelt dat hy alras met nieuwe verzoeken daartoe zal opkomen, zoo is goedgevonden en verstaan den

jaar (hiervoor, n° XXXI). Men vindt in beide volkomen dezelfde berigten en overwegingen.

Ed. Siberg te recommandeeren, zig ten opzichte van Mancoenagara te gedraagen naar het voorschrift by de bovengem. §, en hem des noods voor te houden dat het voor zyn character en honneur beter is van zulke instanties af te zien, ten einde zig by deeze Regeering aan geen refus te expo- neeren.

§ 16. De successie van de Vorsten door Hunne Hoog Edelheeden om wyze reedenen, toen de Keyzer nog geen wettig opvolger hadt, in surceance gehouden zynde, hebben Hoogstdezelve op de door my betoogde noodzakelykheid by aparte letteren van den 28n Augustus 1772, bepaald by secreete resolutie van den 27n November, en twee brieven van den eersten December van datzelve jaar, die ik UWEd. nevens deeze in drie verzegelde pacquetten overgeve, en UWEd. zooals ik heb gedaan, ingevolge qualificatie by Bataviasche aparte brieven van den 2 Maart 1773 en 8 January 1778 openen en leezen mag, dog dan weder cachetteeren moet; terwyl even laastgenoemde aparte verdere aanduid, wat voor en na het afsterven van den Sulthan moet gedaan en g'observeerd worden, en ik daarby aan te merken hebbe, dat ofschoon de eerste residenten te Soeracarta en te Djoejokarta meede gemunicieerd zyn met geslooten secreete ordres om in cas van overlyden der vorsten en eerder niet g'opend te worden, ik het egter van de uitterste noodzakelykheid achte, dat in zoo een geval de Gouverneur maakt in persoon aan het hof te zyn daar het sterffgeval exteerd, en zig daartoe diene op weg te begeven, zoodra een der vorsten buiten hoop van herstelling is, om zelfs direct ordre op alles te stellen en door zyne presentie en cordaate maatregelen te prevenieeren de aanslagen van degeene, die aan de hoven bezwangerd met begeertens tot de kroon zynde, iets kwaads mogten willen onderneemen.

(In margine stont:)

„Om by het overlyden van een der Vorsten op alles direct ordre te kunnen stellen, en door cordaate maatregelen te prevenieeren de aanslag van degeene, die met begeertens tot den kroon bezwangert gaan, in welk object by secreete Javasche missive van den 23n December 1777 omtrent de Mattarm voorkomen de Pangerangs Mancoena-

gara, Ingebey en Aria Dipanagara ¹, door den Heer van der Burgh § 16 ten uitersten noodzakelyk g'agt wordende, dat een Gouverneur maakt in persoon aan het hof te zyn daar een sterfgeval exteert, zoo is goedgevonden en verstaan den Ed. Siberg te gelasten, in zulk een geval te handelen soodanig als hy voor het meeste belang van de Maatschappy en bewaaring van de rust en vrede op Java, na de gesteldheid van tyd en zaaken, raadsaamst sal oordeelen."

§ 17. Niet minder achte ik het noodzakelyk, dat by het overleiden van een der Vorsten, met deszelfs troonsopvolger respectieve een geheel nieuw contract worde gemaakt, zonder herhaal van en renvooi tot de contracten, verbintenissen en overeenkomsten van vroegere tyden, wyl die dog voor het grootste gedeelte geen kragt meer hebben en ook geen effect sorteeren kunnen, en dikwils meer strekken tot herinnering van de groot- en onafhankelykheid dier vorsten, die Java in zyn geheel en voor dat het verdeeld was hebben geregeerd, en dus dat by zoo een nieuw dan te sluiten contract in haar geheel overgenomen worden zulke articulen, dewelke nog in vigueur, en gezweegen van alle andere, die door de veranderde omstandigheden en ook door toegevendheid buiten observantie geraakt zynde, van geen valeur meer zyn; mitsgaders de nieuwe vorst speciaal verklaare en beloove, dat hy erkent alle de landen en volkeren onder zyn gebied gehoorende en dus het geheele ryk, na de tans plaats vindende verdeeling, met alles wat er onder begrepen is, van de Compagnie in leen ontvangen te hebben. Dat hy met'geen Vorsten of andere grooten buiten het territoir van Java, en zelfs op Java met Compagnies Strandregenten geen correspondentie houden, sendelingen zenden of ontvangen, en ook niet permitteeren zal dat iemand zyner onderhoorigen het een of ander doet. Dat hy met den Keizer of Sulthan verschil krygende, daarvan direct kennisse geven, en de zaak zonder Compagnies meedeweeten ook niet afdoen zal. Dat hy alle overloopers, zoo van de Compagnie als van iemand anders, van wat staat en rang dezelve ook mogen weezen, op de eerste op-eisching overgeven zal, en dan ook dat hy de verpligte hulde

¹ Zie blz. 308, noot 2.

door zynen ryksbestierder en verdere gezanten voortaan zal laten presteeren waar hem dat bevolen wordt, het zy te Batavia in handen van Zyn Hoog Edelheid den Heere Gouverneur Generaal zelve, of voor hoogstdenzelve te Samarang by den Gouverneur. Alle pointen die tans aan exceptien onderworpen zyn, dog waaromtrent geen bedenking zal kunnen vallen, als dezelve by de contracten speciaal worden voorgeschreven en bepaald.

(In margine stond:)

Nog is verstaan den E. Siberg tot zyn narigt te informeren, dat by het overleiden van een der Vorsten, met desselvs troonopvolger, na het voorgestelde § 17, wel een geheel nieuw contract moet worden gemaakt, zonder eene woorde-lyke herhaling der articulen van voorgige contracten, maar meer egter in het generaal daarby dient te herhaalen zulke contracten, die langzamerhand de weg voor de Comp. hebben gebaant tot Haar Ed. presente magt en vermogen, gemerkt die door lange possessie steeds meer grond aan de nieuwe geven.

(Lager in margine stond:)

En verder te remarqueeren, dat ofschoon de door den Heer van der Burgh voorgestelde articulen, wanneer men die op dien voet kan aangaan, zekerlyk plausibel zouden zyn, daarin nogtans deeze zwarigheid resideert, dat de afhankelijkheid van den Vorst die dezelve sluit vry grooter zal weezen als van dengeenen die in het leven is gebleven, en vermits zy dus ieder eenigzints op eene verschillende wyze behandelt zullen moeten worden, daaruit ligtelyk inconvenienten kunnen ontstaan, mitsgaders den E. Siberg om die reden te recommandeeren, hieromtrent met alle omzigtigheid te werk te gaan en zyne betragtinge te maaken om het in dier voegen te schikken, dat de gespecificeerde pointen by het contract met een nieuwe Vorst ter vermyding van exceptien, distinct bekend gesteld worden.

§ 18. Ieder Vorst heeft zynen ryksbestierder. Die van den Keizer is de Radeen Adipatty Sasia Diningrat, een eenvoudig braaf man, even zoo goed en trouwhartig voor de Compagnie als zyn meester,

maar wat te zagt, inschikkelyk en langzaam voor het ampt dat hy bekleed, waardoor en doordat de Keizer zig ook minder met de regeering bemoeit als wel de Sulthan, het komt, dat somtyds de zaaken aan het Souracartasche hoff traager en minder accuraat als wel aan het Djocjocartasche behandeld worden, en haar beslag krygen, en dat andere grooten zig meer vryheeden en gezag aanmatigen als haar toekomst, en den Vorst en evenmin zyn eersten minister te weten krygt.

§ 19. De ryksbestierder van den Sulthan is nog denzelvde, die hy by zyn verheffing tot den thron daartoe verkooren heeft, te weten den Radeen Adiepatty Danoeredja; veel zal Uw Ed. tot louange van deezen minister, by de papieren van vroeger tyd voorkomen, dan hy heeft my geen reeden gegeven veel favorabels van hem te getuigen, maar wel om te certificeeren dat hy is een doorsleepen veinsard en listig, intrigant hoveling, die weynig aan zyn pligt omtrent de Maatschappye denkt, als hy zyn eigen belangen bevorderen en zynen Vorst, onverschillig in billyke of onbillyke zaaken, toegeeven en believen kan, en die om die reeden in niets te vertrouwen is, maar men hoe vriendelyker zyn voorkomen is, hoe meer wantrouwen moet. Niets toch is veranderlyker dan een mensch, en misschien dat hy zoo veranderd is door de naauwe betrekkingen waarin den Sulthan hem heeft gebragt, door het met elkander trouwen van wederzydsche kinderen en het favoriseeren van verscheiden zynen zoons, van dewelke de oudste Judo Nogoro, als Regent van Banjoemaas (daar hy zyn vader in 1755, toen deze in Sulthans dienst als Ryksbestierder over ging, was gesuccedeert) en een jonger als hoofd van Aya, twee districten van den Keizer, onlangs door dien Vorst zyn afgezet, om gehouden correspondentie met andere, disobedientie, slegte directie, en het geduurig aan- en ophouden van gedroste slaaven en ander kwaad gespuis.

§ 20. Om van alle andere princen en hovelingen afzonderlyk te spreken zoude een werk van te veel extensie zyn, en ook valt het bezwaarlyk, over alle zoodanige personagien te oordeelen, voordat men hen in het geval gezien heeft van hunne geneigdheid te toonen om goed of kwaad te doen, al waaromme ik my ook hier niet uitlaten zal, wie by vacature de beste tot ryksbestierder zoude convenieeren,

te meerder omdat men daarin dog altoos zal dienen te defereeren aan de keuze van ieder Vorst; en ik weet ook niet waarom dat wy dat niet liever zouden doen, dan onaangenaamheeden hebben, als zy maar geen princen van den bloede tot haaren eersten minister verkiezen, want die houde ik voor gevaarlyk tot dat ampt, omdat hetzelfde zoeen te veel vermogen zoude geven, by den invloed die hy reeds uit hoofde van zyn geboorte op het gemeen heeft.

(In margine stond:)

Tegen het aanstellen van princen van den bloede tot ryksbestierder, is goedgevonden en verstaan den Gouverneur te recommandeeren waakzaam en op hoede te zyn, ter voorkoming van het gevaar dat daaruit soude kunnen resulteeren.

§ 21. Aan het Souracartasche hof legt als eersten resident den opperkoopman titulair Frederik Christoffel van Stralendorff, een man van jaaren, die zig daar noodzakelyk heeft gemaakt om het vertrouwen dat den Keyzer in hem stelt, en de agting waarin hy by alle andere grooten is, en aan het Djococartasche hof is eersten resident den opperkoopman titulair Jan Matthys van Rhyn.

§ 22. Om bekwaame dienaaren aan te kweeken, zyn sedert 1773 ook aan beide de hoven weeder tweede residenten met den titul van koopman, die teffens als geswooren scriba en soldy-boekhouder fungeeren, leggende als zoodanig tans aan Keyzers hof den onderkoopman Anthonius Schwencke, die jongst daar eerst gekomen is, en aan Sulthans hof den onderkoopman Jan Otto van Ingen, die daar reeds 1777 is bescheiden geweest en zig zoo geëvertueerd heeft, dat hy uit hoofde van zyn reeds bekomen bekwaamheden om met den inlander om te gaan, en andere noodige vereischtens meer, wel meriteert by vacatuure van een der eerste residentsplaatsen, als hy blyft voldoen, daartoe in aanmerking te komen.

(In margine stond:)

„Op het favorabel getuigenis van den heer van der Burgh, wegens de bequaamheid van den onderkoopman en tweeden resident te Djococarta Jan Otto van Ingen om met den inlander over te gaan, is goedgevonden en verstaan opgemelde van Ingen, als hy blyft voldoen, by vacatuure van

een der eerste residentsplaatsen aan de hoven in het byzonder reflectie te slaan."

§ 23. Aan beide de hoven zyn ook de militaire officieren gelyk in getal en rang, maar de verdere dienaren niet, mogende na successive bepalingen zyn :

	te Souracarta.	Djoecocarta.
Eerste resident en opperhoofden. . .	1	1
tweede resident, koopman tit. . .	1	1
boekhouder.	1	—
assistenten	4	2
leerlingen in het Javaans	1	1
opperchirurgyns	1	—
onderchirurgyns	3	2
ziekentrooster	1	1
bombardier	1	—
cannonnier	2	1
handlangers.	10	6
timmerlieden	1	1
metselaars	1	—
slootemaker.	1	—
trompetters voor de vorsten	2	2
koetziers voor de vorsten	1	1
postiljons	1	1
kapitain kavallery	1	1
luitenants "	1	1
cornets "	2	2
wagtmeesters "	3	3
corporaals "	6	6
dragonders, tamboers en pypers "	63	63
luitenants infanteristen	1	1
vaandrighs "	2	2
sergeanten "	6	4
corporaals "	12	8
soldaaten en tamboers. "	103	63
	<hr/> 233	<hr/> 174

dan wel te Souracarta meer dan te Djoejocarta

- 3 pennisten,
- 1 opperchirurgyn,
- 1 onderchirurgyn,
- 1 bombardier,
- 1 canonier,
- 4 handlangers,
- 1 metselaar,
- 1 slotemaker,
- 2 sergeants,
- 4 corporaals,
- 40 gemeene infanteristen,

of 59 coppen te zamen; waarvan wel een paar pennisten zouden kunnen worden gemist, maar de overige dienaren meer dan noodig zyn, de dragonders tot statie en wagt by de vorst, de infanteristen en arthilleristen om de logie te bezetten, en de rest tot andere diensten. En dewyl in alles, zooals ook noodig is, de gelykheid tusschen de Vorsten wordt g'observeerd, den Sulthan even zoo groot en magtig als den Keyzer is, de logie te Djoejocarta dezelve bezetting requireed als te Souracarta, en op beide plaatsen hetzelfde werk te doen valt, meene ik dat de dienaaren ook evenveel behoorden te zyn, en dus die te Djoejocarta met 57 coppen vermeerderd en op denzelfen voet gereguleerd te worden als te Souracarta; terwyl ik er ook voor zoude weezen, om aan ieder hof de infanterye, zoo geen capitain dan ten minsten een kapitain luitenant te geven, en om het hoofd van de militie op Java, die teffens commandant te Samarang is, nu te Sourabaya reeds weder een capiteyn militeerd, den rang van majoor toe te voegen. De militie moet dog op Java in aanzien gehouden worden, en heeft in deeze tyden wel wat opbeuring noodig, om de eerzugt, by het krygsweezen zoo noodzakelyk, gaande te houden.

(In margine stond:)

„De twee pennisten, die te Souracarta konnen werden gemist, is verstaan naar Samarang te laten opkoomen, om daar dienst te doen.

„De gelykheid tusschen den Keyzer en den Sulthan in

alles noodig geoordeeld en ook geobserveerd wordende, zoo is om de dienaren te Souracarta en Djocjocarta meede op een egaal getal te brengen, goedgevonden en verstaan den Ed. Siberg te qualificeeren, die te Djocjocarta te vermeerderen met:

- 1 boekhouder,
- 1 opperchirurgyn,
- 1 onderchirurgyn,
- 1 bombardier,
- 1 kanonnier,
- 4 handlangers,
- 1 metselaar,
- 1 slootemaaker,
- 2 sergeants,
- 4 corporaals,
- 40 gemeene militairen, of te zamen

57 coppen, en daarvan de negen eerstgemelde vooreerst successive als ongevoelig derwaarts te zenden, om van de ambagtslieden en militairen gevolgt te worden, zoo haast zy te missen zyn.

„De luitenants Jan Casper Meyer en Johan Hendrik Ham, blykens resolutie van heeden bevordert zynde tot capitain luitenant onder de infanterie te Souracarta en Djocjocarta, zoo is goedgevonden en verstaan aan den Ed. Siberg over te laten, om ter vervulling van de daardoor vacant geraakte luitenantsplaatsen onder die beyde compagnien, andere bequaame personen aan deze regeering voor te dragen.

„Dan, betreffende het voorstel van den heer van der Burgh, om het hoofd van de militie op Java, die ook commandant te Samarang is, nu te Sourabaya weder een capitain militeert, den rang van majoor toe te voegen, in aanmerking genomen zynde, dat schoon de tegenwoordige constitutie van Java zulks zoude aanraden, het egter stuit tegen de laatste bepaling volgens dewelke het hoofd van de militie op Java geen hooger qualiteyt mag bekleeden als die van capitain, zoo is goedgevonden en verstaan daartoe niet te treden, maar de consideratien door den Heer van

der Burgh daarvoor bygebragt, te brengen onder het oog van de Heeren Majores, en Hunne Edele Hoog Achtbare eerbiedig te verzoeken deze regeering te qualificeeren, om die qualiteyt aan het hoofd over Comps. militie op Java te mogen geeven."

§ 24. Om de communicatie met de Hoven open te houden, hebben wy in de Bovenlanden drie fortjes, by Oenarang de Ontmoeting, by Salatiga de Herstelder, en by Boejalalie de Veldwagter, en de Keyzer heeft te Souracarta op een door my in 1772 uitgekoozen plaats, kort by en regt voor zyn hoff, voor Compagnies dienaaren doen extrueeren en voltooien een gefortificeerde logie met vier punten, gemonteerd met veertig stukken van onderscheiden caliber, meest van den vorst zelfs; dog een gelyke logie, welke al sedert 14 a 15 jaaren te Djoc-jocarta onder handen is, is nog niet voltooyd, door dat de Sulthan by continnatie zyne onderhoorigen bezig houdt met voor zyn vermaak te bouwen, weder af te breeken en te herbouwen, en zyn zoon de Kroonprins hem daarin volgt. Egter houden de meeste dienaaren er reeds huis in, en de punten zyn bezet met veertig stukken 3 en 4 ponders, alle van de Compagnie.

§ 25. Nu de logie te Souracarta voltooid is, en men zig op 's Keizers trouw, welmeenendheid en aankleeving het meeste verlaaten mag, heb ik myne gedagten al laten gaan, of het niet raadzaam zoude wezen in die logie op een bedekte wyze een goede voorraad van arthillery en wapengoederen op te leggen, tot een reserve, als men eens (dat Godt genadelyk verhoede) genoodzaakt wierd aan de stranden voor uytheemsch geweld te moeten bukken; want in zoo een geval, zoude men dog moeten tragten den vyand den indrang, voet voor voet, in de Bovenlanden te betwisten, en na myn gevoelen, als men hem niet eerder stuiten konde, niet beter kunnen doen als de retraite naar Souracarta te neemen en zig daar te mainc-tineeren, ten minste zoo lange men konde, en hoope hadt op hulpe tot ontset van Batavia, of elders.

(In margine stoud:)

Om in tyd van nood een goede voorraad van geweeren met hetgeen daartoe behoort in de logie te Souracarta aan

handen te hebben, is besloten den Ed. Siberg te recommandeeren van tyd tot tyd op een bedekte wyze derwaarts te zenden, en in reserve aldaar te doen opleggen, een parthy handgeweeren, buskruit en scherp, het een en ander na maate hy dienstig en geraaden zal vinden.

§ 26. Aan rustverstoorders heeft het in myn tyd niet gemanqueerd, en die zullen op Java niet ontbrecken, zoo lange, er arme princen, malcontente hovelingen en dweepers zyn, die uit hoofde van hun geboorte en rang of door scheinbeiligheid invloed op het ligtgeloovige gemeen hebbende, dat weeten in te neemen en te verleiden, en zulke zullen er ook wel altoos wezen, zoo lange Java Java blyft. Met haastig beraamde en spoedig ter uitvoer gebragte maatregelen, heb ik eenige doen succumbeeren, en andere in haar voornemens gestuit, en dat dient te geschieden, voor dat zy veel aanhang krygen en eenig voordeel behaalen, dog is my egter niet gelukt met zeekeren geestelyken Pangerang Rongo en zyne zoons, waarvan Uw Ed. meer leezen kan by myne aparte brieven van den 15n February, 12 en 22 Juli, 12 September en 26 December 1778; hy zelfs is in een toevallige rencontre met volk van den Sulthan omgekoomen, en zyn oudste zoon is gesneuveld in een actie met de Samarangsche dragonders in het Damaksche, hebbende de resterende van die familie, in name:

Radeen Joero Dipouro,
 Radeen Brongjo Coesoemo,
 Radeen Rongo Adicoesoemo,
 Radeen Soemo Widjoyo en
 Radeen Soemo Diwongso,

die alle onwillig zyn en blyven haar zoo min by de Compagnie als by de Vorsten te onderwerpen, in het gepasseerde jaar met eenig opgeraapt volk de laatste coup in het Damaksche gewaagt, maar door de teegenswoordige braave regenten van dat landschap teruggedreeven weezende, haar weder verborgen, zonder dat men met eenige zekerheid ontdekken kan, waar zy haar ophouden; als het waar is, zoo sommige sustineeren, dat zy schuilplaats hebben in het Djipangsche, onder Radeen Rongo Prowiro Diodjo, hoofd van Sulthans Mantjanagaras en zyn zwager, mitsgaders oom van den Mattarmschen

kroonprins, dan geloove ik nogtans niet, dat de Vorst daarvan weet, maar wel zyn evengenocmde zoon, die blykens § 10 met een dogter van den aflyvigen Pangerang Rongo is getrouwd, en by my gesuspecteerd word die wederspanningen onder de hand te protegeeren; en vermits ik er ook niet aan twyffele, of zy zullen, haar kans schoonziende, wel weder opkomen en in het Damaksche of Tjinkal-sewoesche vallen, heb ik nog steeds de grenzen van die districten laten bewaaken, en dat mag wel geschieden totdat men zeker is dat men van hen geen kwaad meer te waglen heeft.

(*In margine stond :*)

„Tot tegengang der aanvallen, die de § 26 opgenoemde vyf zoonen van den gesneuvelden Pangerang Rongo zig mogten onderstaan in de regentschappen van Damak en Tjinkelsewoe te doen, is goedgevonden en verstaan den Ed. Siberg aan te beveelen de grensen van die districten zoo lange te laten bewaaken, tot men zekerheid heeft dat van die rustverstoorders geen quaad meer is te wagten.”

§ 27. De Stranden, met den Oosthoek, het eiland Madura en Balemboang ingesloten, of Compagnies territoir, strekt thans van Lossarie in het westen tot caab Sundana in het oosten, voorts langs straat Baly tot de zuidoosthoek van Java, en van daar aan de zuidkant westwaarts terug tot de stranden van Antang inclusive, en bestaat uit de landen en districten, dewelke in de jaaren 1743 en 1746 door den toenmaligen Soesoehoenang Paoeboeana II aan de Compagnie plegtig afgestaan, en overigens in 1767 in possessie genomen zyn, of bepaalder uit de regentschappen in dewelke de Maatschappy actueel het souveraine gezag zonder bemoeienissen van de Vorsten voert, en waarvan ik hieronder na den anderen spreken zal.

§ 28. Brebes, dat door de rivier Lossarie van het Cheribonsche gescheiden word, en het westelykste regentschap van UWEd. gouvernement is, staat onder directie van den Tommongong Poespa Nagara, is en blyft schraal van volk voorzien, en den regent doet ook weynig moeite, om meer te krygen en het land in beter staat te brengen; hy is verplicht voor zyn contingent jaarlyks te Tagal, tegen betaling, te levoren :

50 coyangs ryst,
 5 piculs catoen garen,
 5 d^p indigo, of zooveel de fabricq uitleevert, en
 500 balken, en moet met Moloet te Samarang voor tjatjas pen-
 ningen in contanten opbrengen ryksdaalders 243:36.

§ 29. Tagal, daar de koopman Izaak Cornelis Domis als resi-
 dent legd, is vry uitgestrekter, volkryker en op zig zelfs ook beter
 in fleur, dog de smallen handel kwynt er egter en wil niet weeder
 opluiken, ofschoon daar zedert 1772 ook weder geleverd en afbe-
 taald worden de producten uit 's Keizers districten Banjoemas, Pand-
 jerlan en Daylor, bestaande in grove cattoene garens, lange- en
 staartpeper en wat cardamon, en daardoor de weg en handel met
 de bovenlanden openstaat. De regenten, die voor het contingent
 jaarlyks tegen betaling leveren

700 coyans ryst en

13 piculs catoen gaaren,

en ook opbrengen moeten rds. 771:42 aan tjatjas geld, zyn
 Radeen Tommongong Tjacra Nagara en zyn oom Tommongong Soering
 Rono, waarvan de eerste nog jong, met een dogter van Pangerang
 Mancoenagara getrouwd, en een zoon is van den in 1776 ontslagen
 eerste regent Radeen Tommongong Pandjie Tjacra Nagara, dewelke
 teffens ook wedono van Tagal, Pamalang en Brebes was, sedert in
 bedevaart naar Mecha geweest is, en thans met de hooge priester-
 lyke waardigheid bekleed rondzwerft, dog die, omdat soortgelyke
 dweepers als doorgaans te veel invloed op het gemeen hebbende,
 by de minste rupture, die op Java zoo ligt ontstaan, kwaad
 kunnen brouwen, myns eragtens wel voor altoos van deeze kust
 mogt blyven geweerd, zooals Hunne Hoog Edelheeden dat ook raad-
 zaam hebben gelieven te oordeelen, by aparte missive van den 26n
 January 1779.

(*In margine stond:*)

„Aan den thans zig hier bevindende gewezen eerste
 regent van Tagal Pandjie Tjacra Nagara is verstaan vry-
 heid te verleenen, om zig nu en dan naar Java en van
 daar weder herwaarts te mogen begeven, mits daartoe tel-
 kens voor zyn vertrek van den Heer Gouverneur-Generaal

permissie verzoekende, en hy van de hem geaccordeerde licentie geen misbruik kome te maken."

§ 30. Pamalang is meede een vruchtbaar district tot de rystcultuure, maar heeft eeven als Brebes gebrek aan volk tot den landbouw, alhoewel thans minder als voor eenige jaaren.

De regent is Tommongong Rakoa Nagara, oom en broeder van de regenten van Tagal en Brebes respective, en deze verpligt jaarlyks te Tagal teegen betaling te leveren:

250 coyangs ryst,

6 picols catoen garen en

7 d°. indigo,

en dan ook op te brengen voor tjatjasgeld Rds. 308:36:—, terwyl de houtkap en leverantie hier nog stil staat, omdat de jattibosschen van dit regentschap voorheen te veel geveergd, nog wel eenige jaaren noodig hebben om tot verhaal te komen, en ook daarom voor alsnog in dezelve niet mag gekapt worden, ingevolge Samarangsche resolutie van den 14n April 1777.

§ 31. Oelodjamie staat onder den kapitein der Chineesen te Samarang Tan Lecko, aan wien Hunne Hoog Edelheeden by besluit van den 27 Augustus 1771 dit ryke, maar niet uitgestrekte rystland, voor zynen ganschen leeftyd in pacht hebben afgestaan voor Rds. 3750, en mits leverende 300 coyangs ryst tegens 15 Rds. en by benooidghheid nog 100 coyangs daarenboven tegen Rds. 20 ieder; maar sedert over deezen afstand bedenkingen ontstaan zynde, is meene ik reeds besloten, by afsterven van den presenten possesseur, dit landschap weder onder een Javaans hoofd te stellen. Alle die met my tegen het verhuuren zelfs van te veel negoryen door de regenten aan Chineesen zyn, moeten toestemmen, dat er veele redenen van bedenking plaats vinden tegen dergelyke afstand van een gantsch district aan een hoofd van eene natie, dewelke nergens meer als op Java met omzigtigheid en wantrouwen moet worden in het oog gehouden en gaadegeslaagen, dog ik voor my aan de andere kant, met (wylen) de Heer Hartingh ook van gevoelen zynde, dat dit Oelodjanie op den tegenwoordigen voet door den Javaan niet zoude kunnen worden beheerd, meene ik ook dat er geen Javaans regent of hoofd zal gevonden worden, denwelken dit district in dien staat

waarin het thans is (omdat daartoe kosten, die een Javaan tot den landbouw niet doet, en meer iever en vlyt als hy doorgaans besteed vereischt worden) houden, en er op den duur zooveel voor contributeeren zal, als de Compagnie van den pagter heeft, want geen regentschap bewesten Samarang brengt na proportie van de grootheid, met de pagten en al, zooveel als Oeloedjamie op.

(*In margine stond:*)

„Het landschap Oeloedjamie by resolutie deezer tafel van den 27n Augustus 1771 aan den capitain der Chineesen te Samarang Tan Lecko voor desselfs ganschen leeftyd in pagt afgestaan weezende, zoo is goetgevonden en verstaan het daarby voor alsnog te laten berusten, onder aantekening by deezen, dat schoon reeds ter sittinge van den 24n October 1775 by gelegentheid dat gedelibereert wiert over de verpagting der Javasehe domainen, bedenkingen over de voorschreeve afstand waaren ontstaan, de ministers egter ingevolge het geresolveerde ter sessie van den 5 December daaraan gequalificeert zyn geworden, dat land aangemelden Tan Lecko te laten, en sedert geen nader besluit daaromtrent by deeze regeering is genomen.

§ 32. Wiradessa, dat er naast aan legt, grooter is en onder bestier van Tommongong Djoyo Diwajo als regent staat, levert zelfs jaarlyks te Paccalongang teegen betaaling maar

100 coyangs ryst,
2 picols catoen garen, en
12 d°. indigo,

als de fabricq, dat in jaaren niet gebeurd is, zooveel uitlevert, niets voor pagten, en voor tjatjasgelden ook niet meer als Rds. 278½.

§ 33. Paccalongang, daar de onderkoopman Ambrosius Pieter Tulleken van Hoogenhouck resident is, moet jaarlyks leveren teegen betaaling

350 coyangs ryst,
4 piccols cattoen garen,
6 d°. indigo en

480 balken te Wellerie, uit de bosschen die onder Batang staan, en in contanten opbrengen voor tjatjaspenningen Rds. 1225, en

voor calangensgelden Rds. 500. Het is het grootste van alle de westersche regentschappen, als wel 7000 tjatjes inhoudende, nu in 1773 daar weder aangehegt zyn 1000 tjatjes, die er in 1759 ongequalificeerd afgescheurd waren, tans ook tamelyk volkryk en in goede fleur, hebbende sedert 1777 weder twee regenten, waarvan den eersten is den Radeen Adipatty Djaya Diningrat (denselven die wylen de Heer Hartingh by zyne memorie beschreven heeft) die 5000, en de tweede Toemongong Soema Nagara, die 2000 tjatjas onder hem heeft. Den eersten is een verstandige Javaan, die sedert de dood van zyn schoonvader, den in 1777 overleden Adipatty van Samarang, op wien hy wat te veel steunde, zeer in zyn voordeel veranderd is, en my de drie jongste jaaren ook veel reden om van hem content te zyn, en een goed getuigenis te geeven, gegeven heeft, en den tweeden van Sourabaya herkomstig, is geen hoveling, maar een wakker man, die in 1778, toen hy onder Samarang Ingabey van Torbaya was, en ik hem medegezonden had tegen de rustverstoorders, die Damak voor een groot gedeelte reeds hadden overstroemd, getoond heeft dat hy lyf en leeven niet spaart, als hy de Compagnie dienen kan.

§ 34. Batang legt onder de jaarlyksche verpligting, teegen betaling, van 125 coyangs ryst, 2 piculs catoen gaaren, te Paccalongang, en 320 balken te Willerie te leveren, en voldoet aan tjatjaspenningen Rds. 333:8; maar dit weleer vruchtbaare regentschap, eerst door den oorlog geruineerd, daarop met sterfte bezogt, en laast door twee slegte regenten verwaarloost zynde, is tans in verval, en zoo van volk ontbloot, dat het den tegenwoordigen regent 'Tommongong Wirza Dinagara (voorheen Ingabey over 1000 tjatjas te Paccalongang, onder den naam van Radeen Wiera Dipoura) zwaar valt dat alles op te brengen, en hem op zyn rystleverantie wel een afslag van een 40 à 50 coyangs 's jaars, ten minsten voor een douzyn jaren, mogt worden verleend.

En nadien by het gebrek van handen in dit district tot den landbouw en houtcap, nog komt dat de bosschen van Wellerie, waarin al sedert geruimen tyd de volkeren van Batang en van Paccalongang te zamen hebben gekapt, voorheen 1000, en sedert 1777 800 balken 's jaars, ook thans genoegzaam geheel van zwaare boomen ontbloot,

en in die staat zyn dat dezelve wel een 20 à 25 jaaren stil mogen leggen, om tot verhaal te komen en niet geheel uitgekapt te worden, zoo vermeene ik ook dat de regenten van Batang en Paccalongang voor zoo lange van de leverantie van hout behooren te worden excuseerd, mits egter onder den te Willerie leggenden boschganger van tyd tot tyd zooveel volk in de bosschen bezorgende, als noodig weezen zal, om dezelve op haar tyd te branden en schoon te houden van oude, en bekwaame boomen zooveel mogelyk te zuiveren, en jonge weer aan te planten.

(In margine stond:)

„Ter gemoetkoming van de regent van Batang, welk regentschap eerst door den oorlog geruineert, daarop met sterfte besogt, vervolgens door twee slegte regenten verwaarloost, thans in verval is, en ontbloot van een toereikent getal volk tot den landbouw, is goedgevonden en verstaan, denzelven op zyn verpligte rystleverantie voor dit en vyf volgende jaren, of tot ultimo December 1786, te verleen en een afslag van 50 coyangs 's jaars, en gedurende den tyd van zes jaaren te laten volstaan met de bezorging van zyn contingent van 75 in steede van 125 coyangs in het jaar.”

(Lager in margine stond:)

„De Wellerische houtbosschen genoegsaam uitgekapt, en in die staat zynde dat dezelve na de gedagten van den Heer Van der Burgh wel 20 à 25 jaaren mogen stil staan, zoo is, geconsidereert dat wat ruim genomen scheint te weezen, goedgevonden en verstaan in de voormelde bosschen vooreerst in tien jaaren of tot ultimo December 1790 niet te laten kappen, mitsgaders de regenten van Batang en Paccalongang ook zoo lange te excuseeren van hunne verpligting tot de leverantie van 320 en 480 balken 's jaars, ongereekent de 300 stuks van dewelke de Pakkalongang-sche regenten in A° 1778 al zyn gereleveert.”

§ 35. Candal staat onder Tommongong Soema Nagara (een zoon van den laast of in 1777 overleeden Samarangs hoofdregent) die jaarlyks te Samarang leveren moet tegen betaling
100 coyangs ryst,

2 picols cattoen gaaren en

336 balken uit de bosschen van Caliwoengoe, mitsgaders voldoen voor tjatjaspenningen rds. 205 en voor calangersgelden ryksd. 300, maar door verloop van de hoofdruvier en verval der waterlydingen veel moeite heeft, of laat ik liever zeggen voorwend te hebben, om den ryst op te brengen; want de 3 à 4 laatste jaaren dat ik de betaling aan de mindere hoofden, ter distributie aan den gemeenen man zelfs laten doen, is het contingent van dien korl tydig en prompt ingekomen, staande actueel voor dit jaar ook nog maar te quaad 47 coyangs.

§ 36. Caliwoengo, dat weinig rystakkers heeft, brengt 's jaars ook maar op

16 picols catoen gaaren, en

440 balken tegen betaling, en

Rds. 218 $\frac{3}{4}$ voor tjatjas gelden. De regent Tommongong Soema Diwirjo, die zyn in 1777 overleeden vader heeft gesuccedeert, is nog wat jong, dog willig en gezeggelyk, en tot dus verre van goede verwagting.

§ 37. Van Samarang is door de Heeren Harting, van Ossenberch en Vos zooveel gezegd, dat ik omtrent de plaats zelve er maar byvoegen zal, dat die door successive verbetering aan gebouwen, weegen en straatzen, mitsgaders het opruimen, effen en schoonmaken der pleinen, binnen en buiten, tans voor Indie een net steedje zoude kunnen worden genaamd, indien van den beginne af regelmatig was aangelegd geworden, dat nu niet meer te verhelpen is, zynde tegenwoordig ook zoo ruim van inwoonders, te weten Europeesche en inlandsche burgers en Mooren voorzien, dat er woningen manqueren, waardoor de vaste goederen de laatste 5 à 6 jaaren merkelyk in waarde gestegen zyn.

§ 38. De Javaansche negoryen zyn meede volkryk, en breiden haar gaande weg verder uit, en de Maleidsche en Macasaarsche campongs zyn ook wel van volk voorzien; maar wyl dat in die jaaren dat de overwalsche vaart hier bloeide, alzoo de overwalsche handelaars haar doorgaans in die campongs neerzetten en ophouden, vermeerderd is, zal het ook weder verminderen als die vaart weder

afneemt, en niet gered wordt van de ziekte waaraan dezelve reeds blykbaar kwynt, door de restrictien en naauwe bepaalingen, waaronder de overwalsche handel voor Java by de nieuwe ordres van 1778 is gelegd geworden.

§ 39. In de stad is, op een plaats daar voorheen een modderpoel en vuilnishoop was, een bazaar opgeregt, die ten voordeele van het proveniershuis aan pagt afwerpt rds. 555 'sjaars; daarenteegen is de araksbrandery, dewelke met privilegie van Hunne Hoog Edelheeden sedert 1762 in de Chineesche camp geweest, en van veel nut en gerief voor de colonie was, mitsgaders aan recognitie alleen de Compagnie jaarlyks opbragt 48 leggers, of na de prys waarvoor de arak van Batavia seedert word gesonden f 3327:8, in 1777 op hooge last weder gedemolieerd, en ook sterk verboden geworden het stookken van arak en Chineesche tjiew, te Samarang en langs de Javasche stranden. Om welke reeden deeze brandery heeft moeten vernietigd worden, is niet gemeld, dan ik denke op voorgewende bezwaaren van de Bataviasche branders; men heeft van hier by brieven van ult^o. Augustus 1777 wel eenige submitte verzoeken daartegen gedaan, en aangetoond het nadeel en ongerief dat de Maatschappij en de gemeente daarby zoude lyden, met verzoek dat de brandery in stand mogt blyven, maar Hunne Hoog Edelheeden hebben daarop geene reflectie gelieven te slaan.

§ 40. Van de vestingwerken en gebouwen, de collegien en godshuizen, en wat verder van Samarang te seggen valt, zal ik naader gelegentheid krygen te spreken, en dus hier nog maar gewag maaken van een inconvenient van de stad en voor den smallen handelaar, dat van tyd tot tyd grooter wordt, en ik niet heb weeten te stuiten veel min weg te neemen, te weeten de toenemende droogte van de bank voor de rivier, tot zoo verre reeds, dat er by laag waater bezwaarlyk een leedige jochem over kan, en dat eenige die zig verbeeldten deskundig te weezen, vermeenen dat niet te verhelpen zal weezen als door de rivier een groot ende weegs aan weerkanten te beschoeyen, de mond te vernauwen, en met hoofden van paalwerk met steenen aangevuld te verlengen, om meer schuuring te veroorzaaken en het afkomende water kragt by te zetten, om het van buiten aanspoelende zand terug te dryven, daar

al vry wat arbeyd en kosten meede gemoeid, en een aanzienlyke quantiteit balken en planken toe noodig zouden zyn, dog die met de noodige battoors tot het werk zelfs, wel by een te brengen zoude weezen door eene verdeeling van den last over de regentschappen van Brebes tot Touban inclusive, als men maar van een goed effect verzekerd konde zyn.

(In margine stond:)

Onder het hoofddeel der vestingwerken, gebouwen enz. door den Heer van der Burgh § 40 geremarqueert wordende, dat de toeneemende droogte van de bank voor de Samarangse rivier een groot inconvenient veroorzaakte, en niet te verhelpen zoude zyn als door de rivier aan weerskanten een groote spatie te beschoeyen, de mond te vernauwen en met hoofden te verlengen, en daartoe veel moete, kosten, als ook eene aanzienelyke quantiteit balken en planken worden vereischt, dog men die met de noodige battoors wel byeen konde brengen door een verdeeling van den last over de regentschappen, als men zig maar van een goed effect verzekerd konde houden, zoo is, geconsidereert het laatste altoos de grootste zwaarigheid is, waarmede zulke projecten doorgaans verzelt gaan, maar het nut by een goede uitslag mede aanmerkelyk zoude zyn, byzonder indien den opbreng zonder groote prejuditie en met gewilligheid langzamerhand konde geschieden, over zulks goedgevonden en verstaan den Ed. Siberg optedragen, dit point nader in overweging te neemen, en met kundige personen te overleggen hoedanig dat werk met een vooruitzigt van effect kan worden aangelegd, wat er toe benoodigt zal zyn, en in welken tyd het opgegeven project ten uitvoer kan worden gebragt.

§ 41. De hoofdregent die, in 1776 te Batavia zynde, met den titul van Pangerang Adipatty was verceed geworden, in het voorjaar 1777 overleden zynde, is hem als regent van Samarang en de onderhoorige zeedorpen Torbaya, Goemoelac en Caligaw, nevens de landschappen Grogol en Tanjong, item de Bovenlandsche districten Lambarawa en Oeroetdalm, gesuccedeerd zyn volle neef, met de gewoone titul en naam van Adipatti Socro Dimongolo, en hooger

titul zal, geloove ik, hy nog na hem nooit iemand van zyn familie weeder ambieeren, ten minste die niet van Pangerang (met het byvoegsel van Adipatty), omdat zyn voorzaat daarmede ziek van Batavia gekomen, en kort daarna gestorven zynde, den bygeloovigen inlander in't algemeen dit heeft opgenomen als een straffe voor dat hy een titul had gezogt, zyn staat en geboorte verre te boven gaande, en die voorheen door niemand plagt gevoerd te worden als door princen van den bloede, regt tot successie hebbende; waarom ook de Soesoehoengang, by de opkomst van Maas Sait, ofschoon een geboren prins en van vorstelyke bloed, tot niets schoorvoetender is overgegaan als om deezen dien titul te geven, ja waarom zekerlyk ook de beyde vorsten over de toevoeging van denzelven aan den voorigen hoofdregent niet zyn gestigt geweest, en speciaal niet de Sulthan, gelyk blykt by een brief door hem my daarover in die tyd geschreven.

§ 42. Dewyl Uw Ed. met den hoofdregent meer als met andere regenten te doen hebt, en hy een gouverneur van veel diensten moet en kan weezen, moet ik van den presenten zeggen, dat hy tot hiertoe ten vollen aan myn verwagting beantwoord, en my in zyn directie en alles wat ik hem toevertrouwd hebbe, zeer voldaan heeft, zynde trouw, vigilant en dienstwillig, by een ieder g' agt, en speciaal by zyn onderhoorige meer bemind en by de Bovenlandsche grooten ook beter gezien als zyn voorzaat, omdat hy minder interessant, minder trots en grootshartig is, als deeze was. Hy telt reeds 52 jaaren, dog is nog gezond en sterk, heeft geen echte, maar wel na de Javasche wyze gewettigde zoons, aan de oudste van dewelke weinig, en waarvan de tweede, die wel wat goeds voor het vervolg beloofd, nog veel te jong is, om in eenige aanmerking te kunnen komen; terwyl de familie, die zoo lange er bekwaame subjecten in zyn, wel altoos by de Compagnie in aanzien en stand mag gehouden worden, inziende daarin tans geen meer reflectie meriteerde als des Adipattys overleeden onder broeders echte zoon Maas Marto Nogoro, die tegenwoordig Ingabey te Goe-moelac en een vigilant persoon, dog als nog geen 30 jaaren bereikende, dus na de gegronde stelling van wylen de heer Hartingh, voor een Javaan almeede nog te jong is, om met grond verder over hem te oordeelen.

§ 43. Het jaarlyks contingent van Samarang is 40 coyangs ryst, 12 picols catoen gaaren, en

224 pees balken, tegen betaaling, en aan calangers gelden voor Grogol rds. 1000, dat te zamen niet veel, dog egter zooveel is als geveerd kan worden, als men considereert dat Samarang zelfs weinig rystackers en geen groote jatibosschen, mitsgaaders de hoofdregent veele lasten te draagen en veel te onderhouden heeft, en dat zyne inkomsten inderdaad zoo groot niet zyn, als veele er van denken.

§ 44. Damak, een groot district, legt naast Samarang, en van agteren stootende aan Grobogang en andere landen van de Vorsten, is dikwyls invasie onderheevig van kwaad gespuis, dat op de grensen in de bosschen en bergen te zaamen rot, en heeft dus tot veilig- en zekerheid ook van Samarang, wel altoos wakkere regenten noodig. Die daar sedert de dimotie van de voorige, dewelke in 1778 voor een party opgeraapt volk de vlugt naamen en het land ten prooi lieten, het bestier voeren, zyn de Adipatty Soero Diningrat en de Tommongong Juda Nagara, twee braave mannen, die onder de verpligting leggen van jaarlyks te moeten opbrengen rds. 475 voor tjatjas penningen, en teegen betaaling te leveren:

1000 coyangs ryst en

4 picols catoen gaaren te Samarang, mitsgaders 1000 ps. balken (die zy sedert 1773 weder in hunne eigen bosschen laten kappen) aan de Qual, daar voorheen een resident lag en tans een sergeant legd, om op de houtwerken te passen en toe te zien, wat de rivier in- en uitgaat en daar in de bogt passeerd, mitsgaders te waaken dat de Chineesen niet te veel ryst uytvoeren, voor dat de regenten voorzien zyn om de Compagnie te kunnen voldoen.

§ 45. In dit regentschap, op de negory Adilango, houd zig seedert jaaren herwaarts op zekere geestelyke pangerang Widjil, een hoog bejaard man, een verre verwandte van den aflyvigen pangerang Rongo, § 26 genoemd, maar die geheel anders denkt als deese rustverstoorder heeft gedacht. Hy is lyfmedicus van don Keyzer, dog is in mynen tyd nooit naar Souracarta gegaan zonder dat den vorst hem van my verzogt en ik er in bewilligd had, en hy is my van veele dienst geweest in de na- en opspeuring van evengenoemden

Rongo, en wel inzonderheid zyn oudste zoon, die Radeen Brotto Coesoemo genaamd is, en wel meriteerd by voorkomende gelegenheid wat gefavoriseerd te worden, zynde hunne familie zeer oud en by groot en klein g'acht, en zulke personen, als zy het wel met de Compagnie meenen, even zoo nuttig, als zy by het tegendeel schadelyk zyn, om den invloed die zy op het ligtgeloovende gemeen hebben.

(In margine stond:)

„Op het getuigenis van den heer van der Burgh § 45, dat de geestelyke pangerang Widjie, en wel inzonderheid desselfs oudste zoon Radeen Brotto Coesomo, Zyn Ed. van veel dienst waren geweest, is goedgevonden en verstaan den Ed. Siberg te recommandeeren genoemden Radeen Brotto Coesoema, als hy volhardt in zyne welmenentheid, in gunstig geheugen te houden, om na den voordragt van den heer van der Burgh, by voorkomende gelegenheid wat gefavoriseert te worden.

§ 46. Japara heeft tot resident den opperkoopman Mr. Johan Michiel van Panhuis, en tot regenten de Tommongongs Resco Rodjo, een oud en eenvoudig, en Tjitro Soemo, een jong en vigilant man, moetende teegen betaaling fourneeren de resident 12 picols catoen gaaren, en de regenten

120 coyangs ryst,

20 picols catoen gaaren,

20 d°. indigo, of zooveel de fabricq uitlevert, en 2000 pees balken, en dan ook opbrengen ryksdaalders 812½ aan tjatjasgeld. De water zaagmolen, die daar is, hoort den resident toe, en deeze levert aan de Compagnie moolenplanken en andere gezaagde houtwerken, die g'eyscht worden, waartoe hy uyt de contingenten van Japara en Coedus jaarlyks emploieeren en afschryven mag:

2000 ps. balken van 22 à 25 voeten, mits daarvoor betalende den afscheepsprys.

§ 47. Coedus, klein maar vrugtbaar, levert tans:

12 picols catoen gaaren,

10 d°. indigo, iets min of meer, en

500 pees balken uit de bosschen van Japara tegen betaling, met

325 ryksd. voor tjatjasgeld. Het heeft tot regent den radeen Tommongong Soero Diningrat, een Madurees van afkomst, die in 1778 met dit regentschap is begunstigd, ten gevalle van zyn moeye, de Ratoe Maas van Madura, een suster van den in 1770 overleden Panembahang, een gewezen gemalinne van den Soesochoenang, die na hare separatie in 1763 van den vorst, na den anderen is getrouwd geweest met twee regenten van Coedus, haar daar nu nog ophoud, en beter daar gelaten als elders anders geplaatst is; ten minsten op Madura zoude zy by den presenten zagtzinnigen prins regent niet convenieeren, omdat zy een heersugtige, onderneemende, en nog, ofschoon zy haar jaaren al krygt, aan haare driften verslaafde vrouw is.

(In margine stond:)

Den Ed. Siberg is goedgevonden en verstaan aan te beveelen, zig omtrent de Ratoe Maas van Madura, gewezen gemalinne van den Keizer, te reguleeren naar de aanmerking van den Heer van der Burgh § 47.

§ 48. Patty heeft twee regenten, en dat zyn thans de Radeens Tommongongs Aria Magatsarie en Mangcoe Coesoemo. Den eersten, oud en af, is egter nog te ambitieus om afstand te doen aan zyn oudste zoon, Wirad Midja genaamd, die ook al bejaard wordt, en ingevolge Bataviasche secreete resolutie van den 11n Maart 1762, zyn vader succedeeren moet, mitgaders de directie onder den naam van Pepatty meerendeels al reeds waarneemende, en den tweeden een vigelanl regent, is een zoon van den Adipatty te Damak, Soeroe Diningrat, en getrouwd met een dogter van Pangerang Mancoenagara, met welke prinsesse hy ook reeds een kind overgewonnen heeft. Haare verpligting bestaat in de leverantie te Joana van

400 coyangs ryst,

18 picols indigo, dan die levert de fabricq in verre na nog niet op, en

900 ps. balken tegen betaling, en de voldoening van ryxd. 393:34 voor tjatjas- en rds. 325 voor calangersgelden, dog hiertoe fourneerd het by Bataviasche aparte missive van den 20n Juli 1773 herstellde hoofd der calangers te Glongong onder dit regentschap, de Ingeby Judo Patty, 15 coyangs ryst en rds. 195 in contanten, waarby dezen dit jaar voor het eerst ook heeft betaald rds. 50,

die de regenten van Japara pleegen op te brengen voor hoofdgeld van twee calangers negoryen, dewelke voorheen aan zekere Radeens Ajoë, gewezen bywyf van den voorigen Soesoehoenang, ten tyde dat zy trouwde met den in 1774 overleeden eersten Japarasch regent den Adiepatty Tjitro Soemo, waaren afgestaan, en die ik na haar dood weder by de Calangers onder Judo Patti voormeld, als daar te huis hoorende, hebbe gesteld.

§ 49. Tjinkesewoe, dat even als Coedus en Patty, dog dieper landwaards in legd, is klein en slecht van volk voorzien, doordat het ook doorgaans de eerste aanval van kwaad gespuis moet doorstaan, zynde als weinig resistentie kunnende bieden, in myne tyd 3 à 4 maalen uitgeplunderd. Tans is daar provisioneel regent Maas Pandjie Singo Sarie, een zoon van den eersten Damaks, en een broeder van den tweeden Pattys regent voormeld, dat dit districtje eenige securiteit byzet, ten minsten van een spoedigen bystand verzekert. Hy moet te Joana tegen betaling leveren :

75 coyangs ryst,

2 picols catoen gaaren, en voor tjatjaspenningen opbrengen rds. 31¼.

§ 50. Te Joana legd als resident den onderkoopman Rutgert Reinier Keyzer, en is regent den Tommogong Soero Wicromo, die opbrengen moet :

140 coyans ryst,

4 piculs catoen gaaren en

300 ps. balken tegen betaaling, met ryksd. 137½ voor tjatjagelden, waarby den resident ook vier picols gaaren leeverd, en somtyds wel iets meer.

§ 51. Hier worden nu, om het volhandig werk te Rembang, sedert twee jaaren ook vaartuigen voor de Compagnie getimmerd, en zyn buiten een party boots, schuiten, jollen en schouwen, reeds van stapel gelooopen en naar Batavia gezonden :

1 sloep,

3 pantjallangs,

1 sjampang en

1 ligter,

die daar nevens andere van de Rembangsche werf hegt en sterk ge-

bouwd, en in haar fatzoen ook redelyk na de bouworde ingerigt bevonden zyn, volgens een rapport deswegens van scheepsbouwkundigen, gedateerd den 5 Mei 1780, dat onlangs hier van Batavia ontvangen is.

§ 52. Omdat voor deze residentie een gemakkelyke rheede en daarby een schoone revier is, om vaartuigen te timmeren en te voorzien, word de smalle handelaar derwaarts gelokt, en dat meer en meer na maate verder om de Oost de bemagtiging van hout moeylyker wordt, en hy hier teffens zyn gerief aan ryst, suiker, zout en veele andere articulen van negotie, die uit de binnenlanden derwaarts af vloeyen, vinden kan. Dog, zal de Compagnie van de Joanasche timmerwerf op den duur dat nut en gerief trekken en houden, dat zy er van hebben kan en haar toekomt, dan zal ook in deezen of eigentlyk in het timmeren door particuliere daar eene bepaaling dienen te worden gemaakt, en noodig zyn scherpelyk te verbieden (zooals in 1777 onder Rembang, Padjangcoengang en Palo ook is geschied) den aan- en opbouw onder het ressort van Joana, voor andere als voor de Compagnie, van vaartuigen grooter als van tien lasten, omdat onder deeze residentie geen andere houtbosschen zyn als van de Maatschappy, en daaruit en uit de bosschen van Blora (in dewelke met consent van den Keizer by een acte van den 30n Juny 1776 voor de Compagnie mag en thans door de boschvolkeren van Joana en Rembang ook hout word gekapt) niet alleen moet komen al het hout dat te Joana word vertimmerd, maar ook een groot gedeelte voor de werven tot den scheepsbouw te Batavia.

(*In margine stond :*)

„Ook is beslooten het timmeren van vaartuigen voor rekening van particulieren, die grooter zyn als tien lasten, onder het ressort van Joana scherpelyk te verbieden, en opdat hiervan geen ignorantie moge worden gepretendeert, voortaan by de besluiten deezer tafel, waarby aan particulieren permissie wordt verleend tot het laten maken van vaartuigen op Java, behalven de gewoone clause dat van die verleende concessie geen gebruik mag worden gemaakt tot prejuditie van Comps. timmerwerven, nog te laten invloeyen dat de aanbouw van vaartuigen, grooter als tien last, onder het

geheele district van Joana aan allen en een iegelyk is geiuterdiceert.

§ 53. Over het gehugt Palo is hoofd de Rongo Setjo Patty, hy levert te Rembang een picol cattoen gaaren tegen betaaling sjaars en over het districtje

Padjangcoengang de Ingebey Wiro Dimongolo, die twee picols gaaren voor betaaling, en Rds. $48\frac{1}{4}$ voor tjatjas penningen opbrengen moet.

§ 54. Rembang heeft tot resident den koopman Willem Adriaan Palm, en tot regent den Ingebey Jetjo Diwirjo; deeze moet opbrengen rds. $86\frac{1}{4}$ voor tjatjasgelden, en 2 picols catoen gaaren tegen betaling, waarby den resident ook vier picols van dat gespin bezorgen moet.

§ 55. De Blandongs of houtnegoryen van Tramballan, Kasserman en Mondo Tekko staan onder vier afzonderlyke hoofden, die ik ieder met een bewysje van Mantrie pro Deo beschonken heb, zoo tot wat meer distinctie onder de haare, als om te stuiten het door toegeevendheid ingeslopen misbruik van geduurig, en niet zelden vry willekeurig, die hoofden af- en andere aan te stellen, en sedert dat dat gecesseerd is, hoort men ook zooveel van verloop van volk niet, want zelden wiert zoo een hooft afgezet, die niet eenige van zyn vrienden met haare buffels medesleepte. De boschlieden uit deeze negoryen leveren 2000 pees balken sjaars te Rembang, tegen betaling, en het verder noodige hout tot den scheepsbouw, met 50 percents augmentatie boven de ordinaire contingentspysen.

§ 56. De werf die daar sedert een geruimen tyd is, heeft de laatste jaaren vry veel vaartuigen uitgeleverd, die te Batavia meede volgens § 51 goedgekeurd zyn; maar de Rembangsche bosschen reeds schaars van hout voorsien zynde, moet het meeste van 's Keyzers gebied Bloro worden gehaald, of van Lassum en Touban worden aangebragt, dat zwaar en moeielyk valt, dog den inlander al schein gewoon te zyn, en daarom beter zoo gelaten is, als de werf op te breeken en te verleggen, alzoo ik verder om de Oost ook geen plaats weet daar men niet schielyk in hetzelfde inconvenient vervallen zoude; en ik denke dat men het te Rembang op de tegenwoordige

voet nog al lange gaande zal kunnen houden, vooral als Joana blyft assisteeren in het timmerwerk en bezorgen van zwaar hout, voor de werven te Batavia.

§ 57. In de specificatien van een bark en twee sloepen te Rembang gebouwd, te Batavia excessen voorgekomen weezende, hebben Hunne Hoog Edelheeden by brief van den 2n February 1779 gelast die tegen te gaan, en om voortaan distinct bekend te stellen al het hout, yzer, koper, lood en andere materialen, nevens de arbeidsloonen, die worden verstrekt, verbruikt en besteed aan ieder vaartuig, van de kiel af tot de volle optimmering toe. Aan het een en ander is zooveel mogelyk voldaan, en de by brief van den 6n April daaraan na de hoofdplaats ter examinatie gezonden, en sedert zoo te Rembang en ook te Joana gevolgde specificatien zyn daar goedgekeurd, met qualificatie by Bataviasche missive van den 8n Juny van dit jaar, om by het instellen der specificatien van nieuwe vaartuigen op den tegenwoordigen voet te continueeren.

§ 58. Lassum moet opbrengen rds. 192½ voor tjatjas penningen, en jaarlyks leveren: een pantjallang lang 11 a 12 vadem, met een Hollands roer voor niet, en tegen betaaling

6 picols cattoen gaaren en

600 ps. balken te Rembang.

De Regent Tommongong Soero Dipoero is, om de by myn aparte van 30 Maart 1774 ter nedergestelde reedenen, geprefereerd voor zyn ouder broeder Maas Djoyo Coessoemo (die hier te Samarang onder opzigt van den Adipatty zyn neef geplaatst is) maar beantwoord in zyn directie en gedrag slegt aan de verwagting, dog ik heb met hem geduld g'oeffend in hoope van beterschap, en uit consideratie voor zyn schoonvader, den Damaks Adipatty Soero Diningrat.

§ 59. Hetzelve zoude ik moeten zeggen van den Regent van Touban, Tommongong Pourba Nagara, indien hy seedert eenigen tyd niet wat vigilanten geworden was. Hy is mede een schoonzoon van gemelde Adipatty, en ook in 1773 geprefereerd voor zyn ouder broeder Onto Ridjo, die van losbandigheid en vexatien beschuldigd wierd, dog hem seedert hier te Samarang onder het opzigt ook van den Adipatty wel gedragen heeft.

Dit regentschap moet jaarlyks opbrengen rds. 325 aan tjatjasgeld, en tegen betaling te Rembang

60 coyangs ryst,
6 picols catoen gaaren en
1000 ps. balken.

§ 60. Hier moet ik een uitstap doen en spreken van het eiland Lobok, of Baviaan, dat 8 à 9 mylen van de Javasche wal aflegd en een konkelnest voor lorrendrayers en smokkelaars is, die by nagt en ontyden met kleine vaartuigjes over en weer varen, en op afgeleegen plaatsen met haare sluikwaaren, op Java bizonder onder Lassum en Touban, weeten te landen. Het hoofd, dat zig Pangerang laat noemen, komt wel eens sjaars te Samarang een kleine homage doen, zeekerlyk omdat hy buiten Java niet bestaan kan, dog kreunt zig overigens wynig aan ons ¹; want hoe nadrukkelyk ik hem ook by alle geleegendheeden onderhouden hebbe om tegen smokkelaryen te waaken, en geen vaartuigen aan zyn eiland toe te laten dan die van goede Compagnies passen zyn voorzien, worden er dog altoos overwalsche vaartuigen, waaronder men wil dat ook wel eens zee-roovers zyn gevonden, terwyl hy zelfs clandestin laat vaaren op Johor, Riouw en veel andere plaatsen om de Oost en Noord, en blykbaar toont, dat hy van het een zoo min als van het ander niet afzien wil of zal, voor dat hy er toe genoodzaakt word; het eiland zelfs weinig of niets gevende, is ook geen bezetting waardig, en dus er niets aan te doen, dan dat den regent en zyn onderhoorige alle vaart buiten langs Java en naar Batavia finaal verboden en dadelyk belet, mitsgaders hy zelfs gedwongen worde, om alle vreemde

¹ Dat het eiland Lobok, of Bawean, moest gerekend worden onder Samarang, en niet onder Sourabaya te ressorteren, was reeds gebleken uit de vermaning, door Van der Burgh den 27 Junij 1773 aan Luzac gegeven: „Tot UEd. narigt diene, dat voor zoover het eiland de Baviaen gerekend kan en mag worden onder de Compagnie te sorteren, de regent daarvan niet gehouden is ordres van den Gezaghebber van den Oosthoek te observeren, maar wel die van den Gouverneur te Samarang, en ik UEd. oversulks interdicere buyten myne voorkennis derwaarts eenige besending te doen.”

De twijfel, of Bawean werkelijk tegelijk met het strandgebied van Java aan de Compagnie was afgestaan, en haar dus wettiglyk toebehoorde, werd eerst in 1782 opgeheven, in welk jaar de Regent van dat eiland zich bij akte verbond, de Compagnie als zijne souvereine te erkennen.

vaartuigen hoe genaamd af te wyzen, of aan te houden en op te zenden.

(In margine stoud:)

Het eiland Lobok of Baviaan, door den Heer van der Burgh § 60 beschreeven zynde als een konkelnest, van waar clandestin op Johor, Riouw en veel andere plaatsen om de Oost en Noord word gevaaren, zoo is om daartegen te voorzien, goedgevonden en verstaan den Ed. Siberg te recommandeeren, alle vaart van Lobok, uitgezondert langs Java en naar Batavia of Bantam, finaal te verbieden en dadelyk te beletten. Dan betreffende de remarque van den Heer van der Burgh, dat om de smokkelaryen aldaar te doen cesseeren, den Regent zelfs gedwongen dient te worden alle vreemde vaartuigen hoegenaamd af te wyzen of aan te houden en op te zenden, in consideratie genomen wordende dat men niet ten vollen onderrigt is, of de Compagnie het regt heeft tot het stellen van een dusdanige order op het eiland Lobok, als ook of den vaart en handel op dat eiland de overwalsche volkeren en andere niet vry staat, in welk geval men niet gewettigt zoude zyn het geproponeerde van den Regent te vergen;

„dat het buitendien onzeker zynde of hy wel vermogen genoeg heeft, om de aankomende vreemdelingen te noodzaaken zig daaraan te onderwerpen, de Compagnie dus, om een diergelyk bevel te doen observeeren, in de verpligting zoude kunnen worden gebracht de uitvoering van dien zelfs op zig te neemen; zoo is, dewyl zulks veele inconvenienten zoude kunnen veroorzaken, inzonderheid mede met relatie tot de inlandsche vorsten die gewoon zyn handel op meergemeld eiland te dryven, goedgevonden en verstaan de dispositie deezen aangaande vooreerst uit te stellen, en den Gouverneur Siberg te recommandeeron dat een en ander te onderzoeken, om deeze regeering vervolgens daarop te dienen van berigt, mitsgaders het hoofd van het eiland Lobok intusschen ernstig voor te houden, geene vaartuigen te admitteeren zonder behoorlyke passen, of indien hy zich buiten staat bevindt dezelve af te wyzen,

dan by verschyn van eenige daarvan ten eersten kennisse te geven.”

§ 61. De Oosthoek, daar ik nu in treede, en die met Madura en de landen van Balemboangang een groot terrein beslaat, heeft onder UWEd. hooger bestier tot gezaghebber den opperkoopman Rudolph Florentius van der Niepoort, een man die my in zyn directie veel genoeg gegeven heeft, op wien staat te maken is, en die verdient dat UWEd. vertrouwen in hem stelt, terwyl hy ook zeer zyn best doet om den Oosthoek op te beuren en land en volk te doen fleureeren, dog daarin nog niet na wensch heeft kunnen reusseeeren, omdat er de handel kwynt, en niet tot verhaal komen kan zoo lange de ordres omtrent de Overwalsche vaart voor Java zoo seveer blyven, als deselve thans zyn.

§ 62. Sidayoe, het eerste regentschap onder den Oosthoek, als men van het westen komt, staat onder de directie van den Radeen Tommongong Soero Diningrat: hy is een halve broeder van zyn voorzaat, den presenten Panembahang van Madura, en gehouden jaarlyks op te brengen rds. 325 voor tjatjaspenningen, mitsgaders te Grissee tegen betaling te leveren:

200 coyangs ryst en
6 picols catoen gaaren.

§ 63. Hier agter of ter zyde landwaarts in legt Lamongang, dat thans in wat betere staat is als voorheen, en geeft rds. 162:14 aan tjatjaspenningen, en tegen betaaling te Grissee:

250 coyangs ryst en
3 picols catoen gaaren. De regent, van Japara afkomstig, voert den titul van Tommongong Djoyo Dirdjo.

§ 64. Grissee is de florisante handelplaats niet meer dewelke het weleer was, door nog al steeds toeneemend verval der vaart van buiten, en dat de af- en opvoer langs de rivier Solo zeer wort gestremt door het groote getal van tholpoorten daar langs heen van de Vorsten, alzoo den eenen geen tholpoort opregt of den anderen legt er ook een over of naby. Als resident legt daar de koopman Barend Willem Fockens, en de regenten, aan elkander vermaagschapt,

zyn de Tommongongs Ardja Nagara en Astra Nagara, twee eenvoudige maar hubsche lieden, zeer prompt in de voldoeninge haarer verpligtingen, die aan de Compagnie zyn rds. 487½ tjatjasgeld, en tegen betaaling:

160 coyangs ryst en

6 picols catoen gaaren, waarby den resident nog 25 picols van dat gespin 's jaars te bezorgen.

(*In margine stond:*)

„Over het groot getal tolpoorten langs de rivier Solo, en de stremming die daardoor wordt teweeg gebragt in den op- en afvoer van goederen van en naar Grissee, is goedgevonden en verstaan de Vorsten by voorkomende goede occasie te laten onderhouden, met verzoek om daaromtrent van weerskanten een billyke en zoodanige bepaling te maken, als van ouds gebruikelijk is geweest, egter alleen in zoverre de Gouverneur soude vermeenen, dat soo eene schikking met convenientie zoude kunnen worden gemaakt, en dat de Vorsten wederzyds geneigt mogten zyn daartoe over te gaan, wyl men anders en dat zuiks niet met gratie soude kunnen geschieden, beter oordeelt van dit voorstel af te zien.

§ 65. Sourabaya is het hoofdcomptoir van den Oosthoek, daar de Gezaghebber hem ophoud en een Raad van Politie is. De regenten zyn de Radeen Tommongong Pandjie Djajeng Rono en Maas Tommongong Djoyo Dirono. De eerste, daar niet veel aan is, heeft tot vrouw gehad een Madureesche prinses, en is sedert deeze haar overlyden getrouwt met een dogter van den braaven Passourouangs regent, dat wel zoo goed voor het evenwigt is, en den tweeden die nog jong is, dog met de jaaren in zyn avantage aanneemt, is getrouwd met een dogter van den in 1777 overleden Samarangs hoofdregent. Zy zyn neeven, maar harmoniceeren met elkander niet te breed, en geen van beide dat aanzien en vermogen hebbende, en ook waarscheinelyk nooit zullende krygen, dat vorige regenten wel hebben gehad, zyn zy ook weinig te vreesen, te minder omdat zy by hun onderhoorige ook niet sterk schynen getrokken te wezen, dat egter meer na- als voordeelig wezen kan, want braave regenten

aan de Compagnie g'attacheerd en by de haare bemind, is de voor-
naamste sterkte van onze tegenwoordige zeet op deeze kust.

§ 66. Dit regentschap staat onder de jaarlyksche contributie aan
de Compagnie van rds. 141 $\frac{1}{4}$ voor Calangers geld, nevens

1000 coyangs ryst en

800 kannen aardolie voor niet, mitsgaders 24 picols catoene
gaaren tegen betaaling, waarvan de gezaghebber 16 picols be-
zorgen moet, maar daaraan, zelfs by vrugtbaare tyden, zooveel
hebbende als het draagen kan, overzulex by misgewasschen wel
altoos mag te gemoet gekomen worden; want ofschoon Sourabaya
nog wel een van de grootste districten van Java is, kan het egter
de naam niet meer voeren van dat magtige landschap, waarvoor
het van ouds bekend was, zynde wel wat aan het opluiken, maar
nog op verre na niet hersteld van de gelede rampen, eerst door
sterftens en daarna door de Balembaangsche troubelen, verval van
vaart en handel, mitsgaders tusschenbeide door onvrugtbaare jaaren
en misgewasschen. Desniettemin mag het nog wel beschouwd worden
als de balanshoudster in den Oosthoek, omdat die over het algemeen
het eene regentschap wat meerder, het andere wat minder in die
rampen heeft gedeeld, dog kan na myne gedagten tegenwoordig op
zig zelfs het evenwigt niet houden tegen Madura, waarop ik nu
overgaa.

§ 67. Op dit eiland zyn drie regentschappen, waarvan het weste-
lykste het grootste is, en, bestaande uit de districten van Arosbaya,
Baliga en Sampan, de naam voert van

Madura, wordende geregeerd door den Panembahang Adipatty
Tjacra Diningrat, een zoon van den vermaarden, trouwen, in 1770,
en een oom van den jongst in 1779 ook overleeden Prins Regent
van dit land, een man die by een zagzinnige inborst veel goede
qualiteiten heeft, mitsgaders de Compagnie zoo sterk toegedaan is
als een zynere predecessuren is of kan zyn geweest, en zeker in
trouwe en aankleeving niet vylen zal, zoo lang hy billyk en wel
behandeld word, die om zyn goed character by Europees en inlander
g'agt en in aanzien, en bizonder by zyn eygen onderhoorige bemind
is, zynde by zyn aanstelling direct met den titul van Panembahang
(die buiten hem niemand op Java voert) vereerd, uit hoofde van

zyn geboorte en jaaren, en dan ook uit consideratie dat den regent van Sumanap met den titul van Pangerang pronkt, en het huis van Madura altoos boven andere in eere en aanzien is geweest en dat ook dient gehouden te worden, vooral tans nu de Sumanapper in schatten, en ik mag er wel byvoegen, in groothartigheid predomineert, mitsgaders ook tusschen beide weinig harmonie plaats vind.

§ 68. De prins zal diep in de veertig jaren tellen, hy is van een zwakke ligchaams constitutie, dog luikt op en leeft zoo geregeld, dat hy, 't geen zeer te wenschen is, oud worden kan; hy is getrouwd geweest met, maar voor eenige jaaren gesepareerd van een suster van den Keyzer, die seedert drie andere mans gehad en getoont heeft, dat zy zyns onwaardig was; hy heeft geen mannelijke descendenten, als een zoontje pas eenige maanden oud, by een bywyf geprocreëerd, maar wel verscheide halve broeders, waarvan de oudste en eenigste echte, die naam heeft van Radeen Tommongong Djaya Diningrat, tot niets goeds convenieert en ook waarschyndlyk nooit convenieeren zal, mitsgaders om betoond disrespect aan zyn broeder door my herwaarts geroepen zynde, ingevolge Hunner Hoog Edelheeden aparte missive van den 16den Mey jongstl. hier te Samarang moet aangehouden worden, zoo lange zulks buiten prejuditie of bedugting voor nadeelige gevolgen geschieden kan; terwyl van de overige van de meeste verwagting is Radeen Tommongong Soero Adiningrat, tans regent van Sidayoe, een schrandere en vigilant persoon, en die in het bestier van dat regentschap wel toonen zal, wat van hem in een grooter en hooger staat te wagten is.

§ 69. De Java zeer kundige Heer Hartingh heeft by zyn ver trek van deeze kust gesustineerd, dat het heilzaam zoude wezen als men daar weder drie hoofden konde hebben, als over Arosbaya, Baliga en Sampan; dan ik ben het in deezen met Zyn Edele niet eens, maar vermeene dat de Compagnie het tegenwoordige huis van Madura in waarde en grootheid houden moet, en dat zoo lange daaruit een convenabel perzoon existeerd, het verre het beste zal wezen dit prinsdom zooals het is onverdeeld onder een hoofd te laten, alzoo ik my niet imagineeren kan dat de Compagnie daarvan iets te vreesen heeft, of dat iemand uit dat huis ooit weder in oppositie komen zal, als daarvan afgeschrikt door het lot dat de presente prins

zyn grootvader heeft ondergaan, met eenige van zyn zoons, van welke men wil dat Radeen Wira Diningrat, die sedert wel tentamen gedaan heeft weder voet op Madura te krygen, nog zoude exteeren te Bancahoeloe by de Engelschen. Tans zyn de Madureesen een schrik zelfs voor den Javaan, en gevreesd op Borneo, by den Palembang, en vooral ook op Celebes; en dat zouden zy niet blyven, en de Compagnie zoude er zooveel dienst als nog jongst in de Balemboangsche troubelen en in de Maccasaarsche onlusten niet van kunnen hebben, indien door verdeeling de magt gebrooken wierd, behalven dat op een welmeenend regent meer staat te maaken is, als op drie onderscheide hoofden zoude weezen, die zoo naby elkander dikwils zelfs niet harmonieeren zouden.

§ 70. Doordat de Balemboangsche kryg veel Madureesen heeft gekost, en voor ruim twee jaaren ook een goed getal naar Macasser overgestooken is, van dewelke eenige gestorven en gesneuveld, en veele nog daar zyn, is het land tans minder volkryk als het voor eenige jaaren was, dog egter nog genoeg in staat om te assisteeren, daar het namelyk noodzakelyk en raadzaam is Madureesen te gebruiken; want zoo dapper als zy onder goede hoofden zyn om te vegten, zoo schadelyk worden zy gehouden om stil te leggen, uit hoofde dat zy roof- en plunderziek vallen, en als dat ophoudt kunnen zy ook haastig tot verloopen overslaan.

§ 71. Te Bancallang, daar de Prins zyn hof houd, is een net fortje, dat hy onderhouden moet, en daarin legt als commandant over de bezetting (sterk in alles 35 coppen, daaronder de Europeesche bediendens tot statie van den prins) den vaandrig Hendrik Lodewyk Morgenster, die my ten tyde van den laatst overleeden prins, die de wagen al eens buiten het spoor mende, van veel dienst daar is geweest, en by den tegenwoordigen Panembahang zeer wel schein te weezen.

§ 72. Blykens contract van den 13 January jongstleeden door den Prins voor de aanvaarding der regeering gepasseerd, is hy verpligt jaarlyks te voldoen:

4000 Sp. realen, voor de al aan zyn vader afgestaane revenuen uit de sabandharyen, en te Grissee voor niet te leveren

60 coyangs groene cadjang,
12000 kannen clappus oly, en tegen betaaling:

30 picols cattoen gaaren, mitsgaders ook te fourneeren het onderhoud van zyn drie in 1771 naar Ceilon verbannen halve broeders, Radeen Aria Panoelar, Radeen Pandjie Wiera Diningrat en Radeen Pandjie Soero Notto, en dan ook van een meede in 1779 derwaards gerelegerde Madureesche Radeen Pandjie Natta Dipocera, waarby hy nog op hem genomen heeft de bezorging van een klein onderhoud aan den op zyn verzoek gedimoveerden Bepatty Wiya Nagara en de Mantries Jasca Nagara, Rongo Wiros Docto en Bono Judo, die ik om hunne slegte conduite in het voorjaar ook van Madura herwaards heb doen komen, en volgens Hunne Hoog Edelheeden bevel mede by aparte missive van den 16n Mei jongstleden, of voor altoos op Samarang kunnen aangehouden, of naar Batavia gezonden worden, doch ik denke dat zonder consequentie hier onder Uw Ed. dog wel kunnen blyven.

§ 73. Pamacassang, dat tusschen Madura en Sumanap inlegt, moet jaarlyks te Grissee opbrengen voor niet:

30 coyangs goene cadjang,
7500 kannen klappus oly, en

12 picols catoen gaaren, en 2 picols gaaren teegen betaaling; staande dit district onder bestier van den Radeen Tommongong Tjakra Diningrat, die getrouwd met een Madureesche Princes, een halve suster van den Panembahang, dezelve is, die by de memorie van den Heer Hartingh onder de naam van Aria Adikara bekend staat, als wel de regte erfgenaam van

§ 74. Sumanap, daar in 1762 zyn vader gesuccedeerd, en nog regent is Notto Coesoemo, tans met den titul van Pangerang, die hy in 1776 te Batavia zynde bekomen heeft, ofschoon by de memoriën van de Heeren van Ossenberch en Vos geen favorabel getuigenis van hem gegeven is, en ik ook weinig tot zyn lof weet, maar wel, dat dewyl het een uitgemaakte zaak is dat men Sumanap zoowel tot een balans tegen Madura, als met Madura te zamen tegen de Javasche vorsten houden moet, het daarom te meer jammer is, dat zoo een aangelegen en kostbaar regentschap geen regent heeft die vigilanten, daar meer vertrouwen in te stellen en meer van te

verwagten is, als van deezen, die trots op zyn princelyke titul, en (als ook wel de rykste tans van alle regenten zynde) stout op zyne schatten, voor veele onverdragelyk, en die onverschillig en traag, ook ongevoelig voor vermaningen en reproches is, weinig doende zonder geduurige aanmaningen en harde dreigementen. Egter gaat de directie in het regentschap wat beeter als voorheen, seedert dat daar weeder als eerste Bepatty fungeert zeekeren Radeen Poelang Djiewa, van wien UWEd. meer leezen kan by de memorie van den Heer Vos welmeld; ten minsten men hoort daar zooveel niet meer van moorden en doodslaan, ook niet van knevelaryen en afpersingen als bevoorens, en zyn de laatste jaaren compleet voldaan.

§ 75. De eylanden Cangiang, Sepodie, Sepandjang en Geligenting, in 1765 ten gevalle van den in 1770 overleden Panembahang van Madura, van Sumanap afgenomen, en daarover des Princen sedert ook gestorve zoon Nata Diningrat tot regent gesteld weezende, zyn in 1772 weder by Sumanap gevoegd, en mogen daaronder ook wel blyven om het bovenaangehaalde evenwigt, dat anders te sterk aan de zyde van Madura zoude doorslaan; want als men dat hier niet diende in het oog te houden, en golden hier dezelve reedenen niet die ik § 69 teegen de verdeeling van Madura heb bygebragt, dan zoude ik zelfs zeer zyn om te Sumanap, uit hoofde van dies afgelegentheid, en de occasie die een enkele regent ongestoort heeft om met die van Celebes, Borneo en Baly te konkelen, een tweede regent te plaatsen.

§ 76. De regent moet voor een en ander jaarlyks opbrengen te Grissee, voor niet

80 coyangs cadjang,

17500 kannen clappusolie en

25 picols cattoen gaaren, en

10 " " " tegen betaaling,

en dan is hy seedert 1778 ook verpligt voor recognitie van de zoutnegoryen Pinger Pappas te betaalen rds. 2000 's jaars.

§ 77. Als resident is daar jongst gekomen de koopman titulair Abraham van Hemert, en het fortje bouwvallig geworden zynde, is men daar actücel bezig op een beeter plaats een geheel nieuw to

extruereen, op kosten van den regent, die het daartoe noodige yser en spykers etc. inkoops ook aan de Compagnie betaalen moet.

§ 78. Tans van Sumanap weeder naar Java oversteekende, en myn weg om de Oost vervolgende, ontmoet ik naast Sourabaya het kleine regentschap Bangil, daar regent is de Ingeby Soera Adiwid-joyo, die onder de verpligting legt van jaarlyks op te brengen rds. 45 voor Calangersgelden, en te Sourabaya

10 coiangs ryst voor niet, en

2 picols gaaren tegen betaaling, dog de ryst tans niet leeverd; alzoo hy, even als den regent van Passourouang, die van Malang en Antang, zoomede die van Banger, van dies leverantie voor drie jaaren, die expireren zullen met het einde van het jaar 1781, g'excuseerd is, en meede g'audeerde van de qualificatie Hunner Hoog Edelheeden by aparte missive van den 2n Juli 1778, om die districten wat tot verhaal te doen komen van de geduurende de Balemboang-sche troubelen gedraagen buitengewoone lasten.

§ 79. Passourouang, dat voor die troubelen als de frontierplaats aan die kant geconsidereerd is, kan daarvoor nu niet meer gehouden worden, en daarom is het guarnisoen in de logie daar (dewelke nu onlangs gerepareerd en verbeterd is) laast van 146 koppen gereduceerd op 56 koppen primo plan, onder een vendrig als commandant, als de daar tans nog commandeerende wakkere luitenant Adriaan van Ryck zal afgetreden zyn, ingevolge een door my geformeerd project van menage, of nadere bepaaling van dienaaren, vaartuijen, benoedigheeden etc. voor Sourabaya en andere comptoiren en posten in den Oosthoek, gedateerd 1 Mei 1778, dat Hunne Hoog Edelheeden met eenige geringe alteratien goedgekeurd hebben by aparte missive van den 2n Juli van datzelve jaar, en dat seedert zooveel mogelyk is in den Oosthoek ook word geobserveerd.

§ 80. Dit district heeft geduurende de onlusten om dien oirt boven andere geleden, door het heen en weer trekken van troupen, en het zelfs continueel fourneeren van krygs- en draagvolkeren, vaartuijen en andere articulen, terwyl de in trouwe, hartelykheid en aankleving excelleerende regent (van wien de Heer Vos onder de naam van Tommongong Niti Nagara reeds een allerfavorabelst getuigenis

gegeven heeft) en die tans den titul voert van Adipatty Niti Diningrat, zig zelfs nog het zyne niet heeft gespaard, maar ofschoon zoo gebrekkig van beenen dat nog gaan nog staan kan, maar overal moet gedragen worden, geen gevaar ontzien, maar verscheide keeren in persoon met zyne zoons in het veld en in expeditie geweest is, en zyne meeste bezittingen voor de Compagnie opgeofferd hebbende, ook daarom de meeste consideratie, en niet minder meriteerd met distinctie boven andere behandeld te worden, als zyn land en volk de eerste jaaren tegemoetkoming. Hy heeft verscheide zoons, waarvan de vier oudste reeds toonen dat zy hun vader niet ontaarden. Den oudsten Radeen Ingebey Nata Coesoemo, beschouwd de vader als zyn opvolger, en ik hoop ook in perzoon voor deezen de survivance by Hunne Hoog Edelheeden te bewerken. Den tweeden is reeds regent van Wester Balemboangang, onder den titul en naam van Tommongong Prowiro Diningrat, en de derde en vierde, Radeen Soero Dicoessoemo en Radeen Ardja Coessoemo genaamd, mag ik UWEd. aanrecommandeeren, als perzoonen die niet alleen uit hoofde van 's vaders verdiensten, maar ook om haar eigen goed character, verdienen by gelegentheid mede gunstig te worden bedagt.

(In margine stond:)

„Schoon de bepaling der survivance of successie, hoewel aan de hoven der vorsten veelyds noodzakelyk, in regentschappen oneigen, onnodig, niet gepast en voor een nieuwigheid moet worden aangezien, die doorgaans van nadeelige gevolgen zoude kunnen zyn, zoo is egter uit hoofde der bizondere verdiensten van Passarouangs regent Adipatty Niti Diningrat en de reede betoonde trouw en welmeenendheid van zyne zoons, goedgevonden en verstaan, niet alleen voor deze keer te bewilligen in het verzoek door den Heer van der Burgh § 80 en nader by monde voor des regents oudste zoon Radeen Ingebey Nata Coessoemo gedaan, en dus denzelven zonder consequentie voor het vervolg te benoemen, om zynen vader by desselvs overleiden in het regentschap van Passourouang op te volgen, maar den Ed. Siberg ook te recommandeeren de Radeen Soero Dicoessoemo, ingevolge de aanpryzyng van den Heer van der Burgh, by voorkomende gelegentheeden in gunstige gedagten te houden.”

§ 81. Onder Passourouang sorteert, ingevolge Hunner Hoog Edelheeden secreete resolutie van den 27n September 1771, tans ook het daaraan grenzende plaatsje Porong, en is den regent gehouden voor beide jaarlyks op te brengen 42½ rds. aan calangersgelden, 48½ rds. aan tjatjaspenningen, nevens 3 picols catoen gaaren tegen betaaling, en meer tegenswoordig niet, als gelijk § 78 voorzegd van het rystcontingent groot 70 coyangs g'excuseerd zynde, tot Anno 1781 inclusive.

§ 82. Malang, agter Passarouang gelegen en naast aan Antang, dat aan de zuidzyde van Java in zee uitloopt, dog daar ongenaakbaar is, beide oude schuilnesten van voornaame rebellen en kwaadgezinden, zyn ook eerst in 1767 daarvan gesuiverd, door de te onderbrenging van Pangerang Singo Sarie en zyn zoon Radeen Maas, met hunne aanhange, zoomede van Malayoe Coessoema, met andere nakomelingen van den berugten Balier Soero Patty, mitsgaders toen voor de Compagnie gepossideert; wordende sedert de verbanning van de eerst daargestelde, maar slegt aan de verwagting beantwoord hebbende hoofden Soeta Nagara en Rongo Lawe, bestierd door één Regent, zynde de Tommongong Carta Nagara, die voor Malang eenlyk opbrengd: rds. 87½ aan tjatjasingelden, en van de leverantie van 10 coyangs ryst ook tot 1781 ingeslooten g'excuseert is, en daarvan na myne gedagten voor altoos zal dienen verschoond te worden, wil men deze slegt van inwoonders voorziene landen niet geheel ontvolken, alzoo alles over hooge bergen en door diepe valeyen, langs steile slegte wegen, op en af moet gedragen worden, en dit de menschen zoo zwaar valt, dat hen niet te vergen is ryst te Passourouang te leveren, terwyl altoos wel iets anders tot een billyke contributie zal uit te denken zijn, als eerst het land in florissance zal toegenomen, en het volk in staat zal weezen lasten te draagen, dat waarscheinelyk nog aanloopen zal, omdat er handen aan de ploeg manqueeren, en strant-Javanen geen lust toonen te hebben na deze afgeleegen, bergagtige, dog na het zeggen vrugtbaare districten te trekken.

(In margine stond:)

„Na den voordragt van den Heer van der Burgh, is besloten den regent van Malang en Antang, om de volke-loosheid van die districten en de ongemakkelijkheid der wegen

van daar naar Passaronang, voor altoos te verschoonen van de hem in Anno 1771 opgelegde leverantie van 10 coyangs ryst 's jaars, en den Gouverneur Siberg aan te beveelen in geheugen te houden, om als men beter onderrigt zal zijn wat aldaar valt, met den regent te overleggen wat in dies plaatse tot een billyke contributie jaarlyks aan de Compagnie opgebracht zoude kunnen worden."

§ 83. Te Malang legt nog een bezetting van 18 koppen onder een sergeant, in een benting van groeyende pallissaden en aarde-wallen, met opstellen van hout en bamboesen, en die agt ik er, om teffens een oog op Antang en het daar niet verre afgelegene eiland Soempo te houden, om de by myn aparte aan Hunne Hoog Edelheeden van den 13n September 1778 bygebrachte redenen, nodig, en mag er ook, volgens het antwoord daarop by missive van den 24n dierzelfer maand, gelaten worden, tot tyd en wyle men verzekert zal wezen van aan dien kant niets te vreezen te hebben; want dat er van voorige misnoegden en van de schadelyke familie van Soero Patty nog hier en daar zwerven, die de geleentheid gaarne zouden capteeren om haar oude schuilnest weder te betrekken, en andermaal voet in die districten te krygen, heb ik altoos gesteld, en nog meer nadat men in 1778 al heeft uitgestrooid, dat zelfs het laastbekende hoofd van de familie Malajoe Coessoema, die al in 1768 moet omgekomen weezen, nog in leven was, en hem ophield digt by Malang in het Tengersche gebergte, dat by onderzoek wel niet waarheid gevonden is, maar dog grond geeft van te gelooven dat iemand anders, onder die naam, een preuve heeft willen neemen of by aanhang krygen en een coup doen konde.

§ 84. Hoe Antang gelegen is, en dat dit district eigentlyk den Keizer toebehoort, blykt omstandig uit de al meermaalen geciteerde memorie van den Raad ordinaris Vos. By secreete resolutie van den 27n September 1771, hebben ook daarom Hunne Hoog Edelheeden my gedemandeerd het daarheenen te dirigeeren, dat de Keizer zelfs dit district aan de Compagnie kwam aan te bieden. Tot het eerste is de occasie my niet voorgekomen, en het laatste is ook niet geschied, gehoorende hetzelve eigentlyk onder Cadirie te huis; dan dewyl er by de nieuwe registers van der Vorsten landen (§ 4 ver-

meld) geen gewag van is gemaakt, denk ik ook niet dat de Keizer er nader om opkomen zal, en dus dat het best zal wezen, er ook van onze zyde geene verdere beweging over te maaken.

(*In margine stond:*)

Nadien de Heer van der Burgh § 84 vermeent, dat de Keizer met zyne pretentie op het landschap Antang niet nader zal opkomen, en Zyn Ed. dierhalven oordeelt best te weezen, geene verdere beweging te maken om Zyne Hoogheid te disponeeren dat district der Compagnie zelfs aan te presentereen, zoo is goedgevonden en verstaan den Ed. Siberg te qualificeeren, die zaak maar op zyn beloop te laten; onder recommandatie echter om het zoodanig te schikken, dat alles hetgeen daar voorvalt en passeert steeds zoodanig worde behandeld en gedirigeerd, alsof het gemeld landschap niet aan den Keizer, maar aan de Compagnie behoorde.

§ 85. Banger staat onder Tommongong Djoyo Nagara (die ook regent te Lamadjang is), en de jaarlyksche contributie van

8 coyangs ryst en

6 picols wax voor niet, en

2 „ catoen gaarn tegen betaaling, die tans ook maar geleverd worden, alzoo dit district meede van de leverantie van ryst en wax g'excuseerd is tot ult^o. December 1781.

§ 86. Besoekie en Panaroekan, twee naast elkander gelegen districten, zyn beide, by wyze van huur, het eerste zonder bepaling van tyd en het laatste voor 5 jaaren, die ultimo December 1781 staan te expireren, in possessie van den kapitein der Chineesen te Sourabaya Hang Tianpit, voor een jaarlyksche recognitie, Besoekie van rds. 1250 en 10 coyangs ryst voor niet, en Panaroekan van rds. 625; mitsgaders door den voorigen huurder, deeze zyn vader, den in 1778 overleeden Hang Boeyko, in dien opluikenden staat gebracht, dat tans de volkrykste en florisantste plaatsen van dien oort zyn, en bewaarheeden de stelling § 31 dat een Chinees als pagter meer dan een Javaan als regent kan doen. Dog vinden de bedenkingen by diezelfde paragraaf omtrent Oeloedjamie ingang, dan zyn er nog sterker tegen het verhuuren van deze twee districten aan een Chinees, omdat verder van de hand leggen, en in het geheel

geen toezigt hebben, als van de bezetting sterk 22 koppen onder een sergeant, die te Panaroekan dicht aan zee in een benting van pallissaden met houten en bamboese opstallen legt, om Wester Balemboegang, daar het eigentlijk onder gehoord, aan de noordzyde te dekken, en van een kruisprauwmayang voorzien is, om kundschap van de daar omstreeks passerende scheepen en vaartuigen te nemen.

(In margine stond:)

Onaangezien de bedenkingen van den Heer van der Burgh § 86 tegen het verhuuren van Bezoekie en Panaroekan aan Chineesen, is nogtans verstaan die beide districten vooreerst verpakt en in den presenten staat te laten, dewyl men over den origineelen huurder Hang Tianpit, die te Sourabaya gezeten en daar Capitain der Chineesche natie is, altyd de magt behoud, en daardoor eenige zekerheid heeft tegen het begaan van buitenstappen.

§ 87. Balemboegang, de uiterste oosthoek van Java, is nooit onder de Vorsten gesubmitteerd, maar lange onder Balie, daar het over legd, cynsbaar geweest, tot in 1767 dat het voor de Compagnie is g'occupeerd geworden, maar in 1771, voor dat ik het bestier nog hadt aanvaard, de inwoonders weder opgestaan en de wapenen tegen de Compagnie opgevat hebbende, heeft het veel moeite gekost hen andermaals tot gehoorsaamheid te brengen en tot in 1777 geduurd, voor dat het aan de zuidkant gelegen Noessa Barong veroverd is, en de derwaarts uitgewekenen haar ook onderworpen hebben, mitsgaders de rust en vrede daar volkomen hersteld geworden is.

§ 88. Myne aparte brieven van den 18n Mei en 12 September 1778 eene omstandige beschryving van dit Balemboegang en Noessa, met die propositien ter bezetting en verdere beheering voor het vervolg inhoudende, en by missives Hunner HoogEdelheden van den 2n July en 24 September van datzelfde jaar blykende in hoeverre die zyn geampteerd geworden, wyze ik UEd. daartoe over, alzoo ik er tot myn leedweezen weinig anders weet by te voegen, als dat den staat en toestand nog even disfavorabel is, zynde het ook niet te verwonderen dat deeze 10 à 12 jaaren agtereen, met weinig tusschenpoosing door onlusten, hongersnood en sterfte geteisterde landen zoo uitgeput, verwildert en ontvolkt zyn geraakt, dat ten

minsten nog een quart eeuw, zoo niet langer, zullen noodig hebben om tot volkomen verhaal te komen; maar jammer daarom te meer is het, dat men in 1763 de possessie van dezelve zoo noodzakelyk niet, als die sedert geworden is, geoordeeld en toen ook niet g'amplecteerd heeft zeeker plan daartoe van den toenmaligen gezaghebber in den Oosthoek, den teegenswoordigen Heer eerste Raad en Directeur Generaal Hendrik Breton, en de geoffereerde onderwerping van den Prins Regent, eenen Pangerang Patti, die sedert door de Baliers gesubmitteerd en op Baly ook omgebracht is; want dan zoude men waarschynelyk daar nog hebben vrugtbare velden, in plaats van zoo als nu woesternye, en volkryke negoryen in stee van eenzaame plaatsen, en zoude de bemagtiging ook minder moeite, minder bloed, en geen groote acht tonnen schats de Compagnie gekost, of men ten minsten een favorabeler vooruitzigt als tegenswoordig hebben van alles gerecouvreerd te krygen; gemerkt deeze conquesten tans niets geven als de pagt der vogelnesjes, daar zelfs nog een gedeelte van aan de regenten tot hun bestaan moet worden uitgekeert, en men ook aan geene lasten van enig belang zal kunnen denken, voordat het land weder in fleur en beter bevolkt is, waarmede nog vry wat jaaren zullen heen loopen, alzoo de voorige bewoonders, die de wyk na Balie genomen hebben, geen groote lust toonen om na hun land terug te keeren, en de vorstjes daar ook niet scheinen te inclineeren om dezelve te laten vertrekken, mitsgaders geene Javaanen uit andere districten derwaarts te krygen zyn, hoe ook worden aangemoedigt; terwyl zelfs de meesten van die daartoe, na het project van den Heer Vos, en ingevolge het my door Hunne Hoog Edelheeden gedemandeerde by secreete resolutie van den 27n September 1771 ¹ zyn genecessiteerd geworden, op de reise derwaarts de wyk naar der Vorsten landen genomen hebben, des ik al voor lange genoodzaakt ben geweest daarvan af te zien om de stranden te ontblooten, zonder vrugt voor Balemboangang, en sedert ter bevordering van het oogmerk in deezen niets heb weeten uit te denken, als een verbod dat geene vrouwen, jonge dogters en ook geene kinderen, van daar, naar andere plaatsen mogen worden gevoerd.

¹ Deze Secrete Resolutie is niet veel anders dan eene paraphrase en goedkeuring der Memorie van den gewezen Gouverneur Vos, Zie hiervoor N° XXIII.

§ 89. Door dat deze landen van alle contributien vrygesprooken zyn tot 1781 inclusive, en er ook nog geene in- en uitgaande regten geheeven worden, hebben de inwoonders geene lasten te dragen, en brengen ook nog niets aan de Compagnie op, nog in geld, nog in producten, gevende het land ook nog maar pas zooveel ryst, als tot de consumptie noodig is; wax word er gewonnen, en cardamom groeit er, maar beide mag nog geen naam hebben. Het sappanhout dat er gevonden is, is zoo goed als uitgekapt, en dat er paarlen en tripangs zouden vallen van eenig belang, is my niet voorgekomen of gebleeken, zynde om den inlander tot de culture van alles wat het land voortbrengen kan te animeeren, de commandanten en posthouders gequalificeerd de producten op te koopen en aan de Compagnie tegen de bepaalde prysen te leveren. En dan zoude ik er ook voor wezen om tegen 1782 een preuve te neemen, om onder den inzaam der vogelnesjes (die geensints aan des pagters verwagting beantwoord en dus apparent by een volgende verpagting daalen zal) ook de zeetol te verpagten, voornamentlijk om Chineesen herwaarts te krijgen, in veronderstelling, dat die ook al zullen contribueeren tot de bevolking en bebouwing van het land, alzo het eene zeekere en door de ondervinding bevestigde waarheid is, dat deze winzieke natie van den inlander, door hem kleinigheden te bezorgen en geringe vooruitverstrekkingsen te doen, meer weet te krygen, als haar eigen regenten en hoofden zelfs.

Dit nieuwe conquest is tans verdeeld in drie regentschappen, te weeten Lamadjang, Wester en Ooster Balemboang.

(*In margine stond:*)

„Alvorens tot een besluit te treden om, onder den inzaam der vogelnesjes in het Balemboangsche, ook de zeethol te verpachten, is verstaan den Gouverneur Siberg te gelasten de gesteldheid van dat landschap nader te onderzoeken, en daaromtrent tegen het uiteinde van dit loopende jaar zoodanige voorstellen aan deze regering te doen, als hij zal bevinden met het belang van de Maatschappy overeen te komen, en voor de inwoonders billyk en dragelyk te zyn.”

§ 90. Lamadjang, dat agter Banger legd, aan Malang en Antang stoot, en aan de zuidkant in zee uitloopt, heeft tot regent den

Tommongong Djoyo Nagara, § 85 reeds genoemd, en in een sterkte van aarde wallen met levendige palissaten omheint een bezetting tans van 24 koppen primo plan onder een sergeant, en gehouden wordende voor de sleutel van Balemboangang aan de westzijde, zal die post daar ook gelaten, en zelfs de bezetting vergroot dienen te worden, nu men die van Poeger (daar ik aanstonts van spreken zal) om de ongezondheid zal dienen op te breken, alzoo dan van daar ook zal moeten worden geobserveerd het schuinsover, een kleine distantie van de wal, leggende eiland Noessa Barrong, dat in 1777 met veel moeite, gevaar en kosten veroverd en gesuiverd is geworden, niet alleen van een hoop schuim van Madureesen, Boegineesen en Baliërs, die er onder elkander het gezag voerden, dog meest omgekomen en gevlugt zyn, maar ook van de daarop huisgehouden hebbende uitgewekenen Balemboangers, van dewelke de overgebleevene ten getalle van ruim 2000 zielen op Java zyn getransporteerd, en hier en daar verdeeld geworden, mitsgaders daarop in 1778 zooveel mogelyk onbewoonbaar gemaakt en weder verlaaten is, en dat ter voorkoming dat er niet weder kwaad geboefte op komt nestelen, in het oog gehouden en nu en dan bezogt moet worden door een goed hoofd met een parthy volk, en verseld van een sergeantschap Europeesen, om uit te roeien en te vernietigen alles wat er weder op groeit en te vinden mogte wezen.

(In margine stond:)

„Bij secreete brief naar Samarang van den 29n December 1780 bereids qualificatie verleend zijnde, om de bezetting te Lamadjang na den voorstel te versterken.”

§ 91. Wester-Balemboangang bestaat (buiten Panaroekan § 86 vermeld) uit de districten van Pradjikan, Centong, Djember en Sabrang, die ieder een mantrie tot hoofd hebben, dog alle gesubordonneerd syn onder den regent Tommongong Prowiro Dinatingrat, tweede zoon van den Adipatty te Passourouang, dewelke zyn verblyf houdt in het Sabrangsche, naby Compagnies post, waarin een bezetting legd van 56 koppen primo plan, daaronder ook de Europeesche zeevarende op twee klyne inlandsche pantjallangs en een opgeboeide prauwmajang, een en ander ter dekking van dit district zelfs aan de zuidkant, om Noessa te observeeren en te Batoe-Oeloe aan strant

een kyk in de pot te houden; maar dit Poeger by continuatie zoo ongesond bevonden wordende, dat de verhuising van daar (zooals ik in de vorige § zeide) noodzakelijk geworden is, en de evengenoemde vaartuigjes ook niet voldoende ter beantwoording aan het oogmerk zynde, omdat als er roovers bespeurd worden, deeze doorgaans Noessa bezogt en de vogelnesjes-klippen beroofd hebben, voor dat de pantjallangs gereed en de rivier uit in zee zyn, heeft de gezaghebber van der Niepoort by aparte letteren van den 19 Augustus laatstleeden propositien gedaan om de post daar op te breeken, en daar, in steele van te Battoe Oeloe, eenlyk een kyk in de pot van een corporaal en acht gemeene te houden uit de bezetting te Lamadjang, daar het gezonder is, en dat maar weinig uren landwaarts in van Poeger legd, en overzulks die post te versterken onder een sergeant, die er tans ook legt, tot

- 5 corporaals,
- 30 gemeene militairen,
- 1 tambour,
- 1 ondermeester,
- 1 kanonnier en
- 4 handlangers;

en om dan ook niet alleen Lamadjang weder, zoo als voorheen, maar ook geheel Wester Balemboangang te laten sorteeren onder den commandant te Passarouang, en mitsdien van daar over land de randsoenen naar Lamadjang te laten transporteeren, dat my alles om de aangetoogde redenen zoo amplectabel voorkomt, dat ik er my wel meede conformeeren kan, te meer er nog al iets door zal bezuignid worden, en de twee pantjallangs en kruispraauwmayangs die nu te Klattak zyn, elders wel emploi kunnen vinden, alzoo daar omstreeks wel andere vaartuigjes zyn, om jaarlyks de bepaalde visite op Noessa te doen en alles te extirpeeren wat er op is gegroeid.

(In margine stoud:)

„En weder als voor dezen onder Passarouang te stellen, mitsgaders de post te Poeger of Klattak in Wester-Balemboangang, zoo wegens de aldaar continueele grasserende ziekte en sterfte, als omdat dezelve weinig aan de verwagting voldoet, daarentegen op te breeken, zoo is verstaan daarvan, en dat zulks blykens aparte brief van den Ed. Siberg

gedateert 20 December 1780, omdat de toeneemende ziekte en sterfte onder de bezettingen een spoedige voorzieninge vereischte, ook al gevolg heeft genomen, by deezen eenlyk aantekening te houden."

§ 92. Ooster-Balembuang is het uiterste en grootste, maar ook het minst bevolkte en meest verwilderde regentschap van de Compagnie, staande na de verbanning der twee eerste en de dimotie van twee andere regenten, tans onder den Radeen Tommongong Wiero Goeno, die in 1773 daartoe is aangesteld, by zyn onderhoorige bemind schynt, en tot hiertoe voldoet, zynde hy een Balembuanger van geboorte, en zyn vader die groot mantrie was met den bekenden Pangerang Patti op Baly omgebragt, mitsgaders zyn zuster, eerste weduwe van gemelde Pangerang Patti, en tans van den in 1770 overleden Panembahang van Madura, de Radeen Ajoe Balembuang, die haar op Madura nog ophoud, en al voor lange instantie gedaan heeft om weder naar Balembuang by haar familje te gaan, dan waarin ik niet bewilligd, en dat ook Hunne Hoog Edelheeden niet raadsaam geoordeeld hebben, blykens Bataviasche aparte missive van den 26n April 1774; terwyl ik by het gevoelen blyve, dat het best zal weezen deeze vrouw dat nooit te permitteeren, buiten meer redenen omdat haar gedrag op Madura geen louange verdient, en zy waarschylyk te Balembuang nog meer uitspatten zoude; haar broeder de regent evengenoemd, onlangs getrouwd zynde met een dogter van den in 1770 overleeden Panembahang van Madura, zal de sleep die deeze prinses staat te volgen apparent nog iets contribueeren tot de bevolking van het land, terwyl ik dat verband met het huis van Madura ook beschouwe als een goede zaak voor Balembuang en een waarborg tegen de nabuurige Balysche vorstjes, als die de lust nog eens bekruipen mogt iets te willen ondernemen.

(In margine stond:

„Omtrent de Radeen Ajoe Balembuang, weduwe van den in A^o. 1770 overleeden Panembahan van Madura en suster van den tegenwoordigen regent van Ooster Balembuang Wiero Goeno, is goedgevonden en verstaan den Ed. Siberg aan te beveelen, tot zyn narigt te laten strekken het aangeschreevene by secreete brief naar Samarang van

den 26n April 1774, om deeze vrouw uit het Balemboang-
sche te houden, en haar dienvolgende nooit te permitteeren
zig derwaarts te begeven.

§ 93. De hoofdpost, een en andermaal verplaatst, legt tans te
Banjoewangie (daar den regent ook zyn dalm en verblyf heeft), en
een mindere te Calie Boentoe, als in dit ongezone distict de ge-
zondste plaatsen zynde, en van waar het eiland Baly en alles wat
de straat tusschen beide passeert het beste kan worden geobserveerd.
De sterkten zyn twee benting van houten palissaden, die met de
gebouwen door de witte mieren reeds in een staat gebragt zyn dat
al spoedig zullen dienen vernieuwd en gerepareert te worden, zooals
omtrent twee der gebouwen daar binnen, die met pannen gedekt ge-
worden zyn, reeds plaats gevonden heeft, en omtrent de overige ge-
schieden mag, na de qualificatie by Bataviasche missive van den
25n Augustus jongstleden. Beide deeze sterkten staan onder den
Luitenant Pieter Mierop als commandant, bezet met een vendrig en
nog 114 koppen primo plan, daaronder ook geteld de Europeesche
zeevaardende op twee inlandsche pantjallangs en twee opgeboeide
praaumayangs, die de bepaling hier accordeerd om in straat Baly
te kruisen, nu en dan benooidgheden van Sourabaya te haalen, en
een uillegger by onze eerste residentieplaats Oeloepampang te hebben,
en tot een en ander niet minder benooidgd zyn, als de bezetting
daar zelfs is, om de verre afstand van andere Compagnies posten
en de nabyheid daarentegen van Baly.

§ 94. Met de vorstjes van dit eiland, daar ik hier en passant
ook wat van zeggen moet, heb ik my direct buiten noodzaakelyk-
heid weinig opgehouden, niet uit minagting, wyl ik het spreekwoord
ken dat men zyn vyand nooit te gering agten mag, maar omdat ik
van gevoelen ben, dat men deeze Gustys met hen te cajoleeren te
grootshartig en te stout maakt, en by sommige het denkbeeld voed
dat men haar vreest, daar ik niet zien kan dat wy veel reden toe
hebben, ten minsten niet zoo lange zy, zooals al eenigen tyd en
nog onder elkanderen verdeeld zyn, twistende tans over de nalaten-
schap van Gusty Moera Djambi, die in het gepasseerde voorjaar,
door zyn eigen oom, eenen Gusti Moera Calerang overvallen, met

zyn vrouwen en kinderen vermoord, en te Badong daarop gesuce-
deerd is, en van welke goederen de usurpateur niet genegen scheint
iets aan zyn buuren uit te keeren.

§ 95. Dat deeze Gustys ook weinig of geen reflectie op verzoeken
en vriendelyke vertoogen slaan, bewyst de aanhouding van de Balem-
boangers, die nog op Baly zyn. Gusty Moera Djembrana en Gusti
Agong te Mangowie hebben eenigen tyd geleden wel een Europees
constabel, die gedrost was, nevens de suster van Balemboangangs
regent, die al ten tyde van Pangerang Patty met haar vader naar
Baly was gevoerd geworden, uitgeleverd, en de evengenoemde Gusty
Moera Calerang heeft ons ook voor weinig daagen den Malangs Radeen
Noto Coessoemo en Lamadjanger Bagus Iman gezonden, maar den
eersten heeft ook in dit jaar uit naam van hem en van Gusty Agong
de Balemboangsche vlugtelingen finaal geweigerd by een brief aan
den Banjoewangies cammandant Mierop, op fundament dat zy zig
onder haar oude hoofd hadden vervoegd, alzoo Balemboangang Gusti
Agong had toebehoord, en (dog daar my nooit iets van voorgekomen
nog gebleeken is) van weegen de Comp. was beloofd, dat het aan
hem altoos zoude blyven, dat ik aanmerke als zooveel gezegd dat
die Balemboangers haare onderdaanen zyn, en zy ook nog pretentie
op het land zelfs hadden, terwyl zy ons ook tot heden onder veelerly
pretexten hebben opgehouden met de uitlevering van Maas Anum
en Maas Carta Widjoyo, beide zoons van den trouwloozen Balem-
boangangs Pangerang Willis (die met deeze zyne zoons naar Banda
gerelegeerd geweest, maar van Rosingain gedrost, over Ceram op
Baly gekomen en daar overleden is), neevens haare nog op Baly res-
teerende adherenten, de Malangers en Lamadjangers Radeen Soero
Nogoro, Radeen Notto Poero, Djoyó Nogoro en Bagus Sleman, alle
ses vlugtelingen, kwaadgezinde en gevaarlyke knaapen, die het te
wenschen was dat men magtig worden konde, dog waartoe langs
vriendelyke weegen weinig aparentie scheint, of het mogt lukken
door meergenoemde Gusti Moera Calerang, nu deeze met de andere
gebruilleerd is, en daarom Compagnies vriendschap zoekt.

(In margine stond:)

„Desgelyks is verstaan den Ed. Siberg nader te recom-
mandeeren, van alle bequame occagien gebruik te maaken,

om de van het eiland Rosingain naar Baly gerefugieerde Maas Anum en Maas Carta Widjoyo, beide zoons van den Balemboangs Pangerang Willis, nevens derzelver adherenten, de Malangers en Lamadjangers Radeen Noto Poero, Djoyo Nogoro en Bagus Sleeman, hoe eer hoe beeter in handen te krygen, en de Balysche Gustys, by wien zy schuilplaats vinden, aan te moedigen die qualykgezinde knaapen aan de Compagnie over te leveren."

§ 96. Alle de regenten en hoofden, van § 28 tot § 92 inclusive opgenoemd, staan direct onder UWEd. ordres en gezag, en moeten zoo dikwils als UWEd. het goedvind naar Samarang opkomen; onder dezelve vind men veele vigilante, braave lieden, dog ook zulke (dewelke haar zelve spoedig by UEd. zullen doen kennen) die zoo luy en vadsig zyn dat weinig consideratie meriteeren, en zoo onverschillig, dat men dikwils met reproches, zonder dadelyke correctie niets op hen wint. By overlyden of anderzints, kan UWEd. de vacante plaatsen direct met andere op de approbatie Hunner Hoog Edelheeden vervullen; dan waar dat niet noodzakelyk heeft moeten geschieden, heb ik dat ook niet gedaan, maar geprefereerd altoorens een, dog meesttyds twee personen, die de naaste waaren of my de beste voorkwaamen, Hunne Hoog Edelheeden voor te dragen, en intusschen de zaaken in het vacante regentschap door den Bepatty laten waarneemen, onder meer redenen omdat als zoo een provisioneele aanstelling naderhand niet word goedgekeurd, maar de hooge keuze op een ander valt, zulks by groot en klein het gezag van den gouverneur krenkt, dat veeleer altoos diend te worden gemaintineerd, zal hy onder den grooten hoop in aanzien blyven en een ieder tot zyn pligt houden.

§ 97. Ieder regent en hoofd weet niet alleen wat hy jaarlyks aan de Compagnie leeveren en contribueeren moet, maar ook wat zyn dagelyksche heerendiensten en verpligtingen zyn; dan dewyl wel eens wat meer gevegd wierd, en sommige daarover klagtig vielen, heb ik op daartoe bekomen qualificatie Hunner Hoog Edelheeden, by aparte missive van den 2n Maart 1773 het oude gebruik weder ingevoerd, en door de meeste laten passceeren actes van verband in

het Nederduitsch en Javaansch, waarby alles blykt, wat zy al en niet doen mogen en te observeeren hebben, en die daarom in het vervolg door alle nieuwe regenten met de noodige alteratien en ampliatiën wel mogen worden vernieuwd.

(*In margine stond:*)

„Zoo mede om in het vervolg by aanstelling van nieuwe regenten de actens van verband, wat zy al en niet doen mogen en te observeeren hebben, met de noodige alteratien en ampliatiën te vernieuwen.”

§ 98. Men heeft na de oude Javasche maximes, ook aan de Stranden gehad Wedonos of toeziende opperregenten; de in 1770 overleden prins van Madura is dat geweest om de oost van Japara tot Touban inclusive, de in 1777 gestorven Samarangs hoofdregent van Damak, en om den west de in 1776 ontslagen eerste Tagals-regent van dat district, Pamalang en Brebes. Maar sedert dat Hunne Hoog Edelheeden by secreete resolutie van den 27n September 1771 het wedonoschap om de oost gemortificeerd hebben, en om de west geen andere aangesteld zijn, exteeren actueel onder de Compagnie geen wodonos meer. Ik zoude er niet voor wezen om dien titul ooit weder aan een prins van Madura langs de Stranden op te dragen, omdat dezelve hem te veel voet en vermogen op Java geven zoude, ook niet om dien titul aan eenig regentschap vast te maaken, wyl dan dikwils jonge, onbedreeven regenten, in eens boven andere zouden verheven worden; maar ik zoude er wel voor zyn, om daarmede te vereeren zulke van de voornaamste regenten, die haar verdienstelyk gemaakt en preuves van trouwe en aankleeving aan de Compagnie gegeven hebben, zoo om die daarin verder aan te moedigen en in andere de eerzucht op te wakkeren, als omdat een wel geintentioneerd wedono de mindere regenten als aan elkander verbind en van vry meer nut en dienst weezen kan, als veele die van elkanderen onafhankelyk zynde, niet zelden daarom alleen tegenstrydig doen en denken, en dus zoude het ook myns eragdens, om deeze redenen niet alleen raadzaam weezen den § 80 beschreeven Adipatty Niti Diningrat, regent te Passourouang, aan te stellen tot wedono van Ooster en Wester Balemboangang, Lamadjang, Banger, Malang, Antang en Bangil, maar ook veel kunnen contribueeren om

de nieuwe conquesten onder een naauwer verband te leggen, en dat zoo noodzakelyk is, ook beter bevolkt te krygen als dezelve actueel zyn.

(*In margine stond:*)

„Het wedonoschap om de oost by secreete resolutie deezer tafel van 27 September 1771 reets gemortificeert en dien conform na het ontslag in 1776 van den gewezen eersten Tagals regent en het overleiden in 1777 van den Samarangs hoofdregent om de west ook geen andere aangesteld zynde, zoo is beslooten het daarby te laten berusten.

(*Lager in margine stond:*)

„En dus ook vooreerst uit te stellen de dispositie op de voordracht § 98 om Passarouangs regent Adipatty Niti Diningrat aan te stellen tot wedono van ooster- en wester Balemboang, Lamadjang, Banger, Malang, Antang en Bangil, onder aanmerking dat het ampleteeren van dezelve mogelyk jalousie zoude verwekken, te meer uit hoofde van de hiervooren § 80 geaccordeerde survivance aan zyn oudsten zoon, en dat hoezeer deeze regent wegens zyne trouwe en braafheid deeze blyk van eer soude mogen verdienen, men egter prefereeren mag om int bewysen van sulke gratien gradatim te werk te gaan, bysonder ook omdat men niet sonder grond soude mogen stellen, dat het beeter ware geweest het wedonoschap nooit Compagnieswegen in te voeren, inzonderheid omdat zoo eene superintendie als aan het wedonoschap verknogt is, onder regenten die elkander gelyk zyn, geen plaats behoort te vinden, ongerekent nog dat de Gouverneur, als zelfs wedono wezende, geen andere wedonos noodig heeft.

§ 99. By de zoo evengenoemde secreete resolutie van den 27ⁿ September 1771 zal UwEd. aangemerkt vinden, dat voor den Samarangsch en hoofdregent, onder het opzigt van den Gouverneur, zoude kunnen getrokken worden hetzelfde nut dat bevoorens uit het wedonoschap sproot of daarmede bedoeld wierd. Ik heb dat wel getragt te doen, maar er van moeten afzien, omdat by sommige alles wat den toenmaalign hoofdregent hen mynentweegen aanschreef of liet boodschappen traag of wel in het geheel niet g'observeerd

wierd, en andere klaagden dat hy zig te veel airs gaf en gezag aanmatigde, mitsgaders my by onderzoek bleek dat partyen over en weer schuld en ook reden tot bezwaar hadden.

En nadien het een gouverneur niet convenieerd, over alle dagelyks voorvallende zaaken brieven te schryven, mitsgaders het over en weer zwerven van postiljons, die een last, en van overwalsche oppassers die een geessel voor den Javaan zyn, ook niet goed is, ben ik vervolgens met de voornaamste regenten overeengekomen, dat (zooals voorheen, dog niet zoo permanent en algemeen hadt plaats gevonden) voortaan uit ieder groot regentschap een, en uit mindere twee aan twee beurt om beurt ook een perzoon zig te Samarang zoude ophouden, met het pluympje van Mantrie Anum, om direct van my de brieven en ordres te ontvangen, en zonder bemoeienissen van iemand anders aan hunne meesters te bezorgen, zoo als met goed effect sedert plaats gevonden heeft, en dat ook wel in usantie blyven mag. De regenten worden nu alle op een en dezelfde voet behandeld, zonder lasten of bezwaar, alzoo het op een uitkomt of zy iemand haarer naastbestaande te huis of te Samarang de kost geeven, en als zy, daar ik veeltids op heb gestaan, een hunner zoons zenden, leeren die hier onder het oog wat modens en met de Europeer om te gaan, en worden belet tehuis leedig te loopen, en misbruik te maaken van de toegeevendheid dewelke den gemeenen man voor zulke heertjes al vroegtydig heeft.

§ 100. Het willekeurig trekken en reysen over land van de eene plaats naar de andere, door een ieder, is in 1773 op nieuw verboden, en mag zonder UWEd. toestemming en een pas van UWEd. hand niet geschieden en wel altoos verboden blyven, omdat het nog meer tot overlast en bezwaar van de regenten en haare onderhoorige strekt, als het veelvuldig zwerven van postiljons en overwalsche oppassers, doordien veele van zulke reizigers niet alleen logies, maar ook kost van de regenten pretendeeren, en doorgaans een gevolg van battoors en paarden vorderen, hun rang en staat verre te boven gaande, dat ik, als ik het deezen of geene gepermitteerd hebbe, voorgekomen ben door by de passen het getal van beide te bepalen.

(In margine stond:)

„Het verbod tegen het willekeurig trekken en ryssen over

land van de eene plaats naar de andere, is verstaan te renoveren, met recommandatien aan den gouverneur, om wanneer in byzondere gevallen aan deeze of gene wordt toegestaan zig over land van het eene comptoir naar het andere te begeven, alsdan het getal der battoors en paarden voor zulke reisigers by de passen te bepaalen.

§ 101. Bij § 31 my ter loops uitgelaten hebbende dat ik teegen het verhuuren van te veel negoryen door de regenten aan Chineesen ben, zal ik myne gedagten daarover hier nader zeggen. Het is buiten twyffel en kyff dat er de land- en akkerbouw door bevorderd word, omdat die naarstige natie nog vlyt, nog moeite spaard, maar alles observeerd en doet wat mogelyk is om ruim te oogsten; dan hoe nuttig de Chineesen daarom en hoe noodig zy ook zyn, om den handel levendig en in bloei te houden, zoo gevaarlijk zyn zy in een ander politicq aspect beschouwd voor Java, en dat van tyd tot tyd nog meer wordende, door hun in weerwil van alle ordres en voorzorge steeds accresseerend getal, en dat zy door het huuren van negoryen alomme meer invloed krygen, en ook aangemoedigd worden meer gezag te usurpeeren, dient men ook wel steeds bedagt te weezen, om haar verderen indrang en aanwas te beletten. Terwyl het verhuuren van negoryen, op zig zelfs, ook een inkankerend kwaad is, omdat het den vadzigen aard van veele regenten koestert, en inzonderheid van zulke, die haar weinig bekreunen hoe den Chinees haare onderhoorigen extorqueerd en kneveld, en velden en bosschen uitmergeld, als zy van de inkomsten maar lui en ledig na haar genoegen en smaak leeven kunnen. Het was om alle die reedenen wel te wenschen dat het nooit was gepractiseerd, nog toegelaaten, dog nu het als een gewettigd gebruik geworden is, beschouwe ik het ook als een kwaad, dat men wel besnoeien maar niet geheel uitroeien moet, en in die termen heb ik ook, dat door Hunne Hoog Edelheeden g'aggreerd is by aparte letteren van den 14 Mei 1773, van tyd tot tyd getragd de regenten te overtuigen, dat zy zig zelfs benadeelen en hunne onderhoorigen drukken, door het verhuuren van negoryen aan Chineesen. In de districten van Rembang, Lassum en Touban, daar zy meester van de rykste jatibosschen waaren, is dat naauw beperkd door de in 1777 g'innoveerde ordres omtrent die

bosschen, den aankap en de leverantie van hout voor en aan de Compagnie (waarvan ik nader spreken zal), en sedert dat ik in de magere jaren van 1772 en 1773 hadt ontdekt dat in het Damaksche en andere rystlanden de Chineesen niet alleen de ryst uit hunne huurnegoryen opschuurden, maar zig ook meester van die uit andere daar naby leggende negoryen maakten, en de regenten noodzaakten by haar eigen huurders ten duursten te markt te moeten komen, heb ik hier omstreeks in usantie gebragt dat de huur van rystgevende negoryen en bazaars niet mag worden voldaan vooruit met geld, daar het de meeste regenten om te doen is, maar direct na den oogst met ryst, de coiang gerekend op tien ronde matten of $13\frac{1}{2}$ ryksds. Holls., dan wel by manquement met 25 ronde matten voor ieder coiang tot boete, dat, het zy het gewas wel of slegt geslaagd en de ryst goedkoop of duur is, altyt voordeelig voor de regenten uitkomt, omdat zy van de Compagnie den contingents prys die 15 rds. Hollands de coiang is, terugkrygen, en veele in staat stelt haar contingent voor een gedeelte vroeg en de rest ook tydig te voldoen, als zy eenige vooruitverstrekking ter behooryker tyd krygen, om met geld in de hand nevens andere opkoozers te kunnen markten.

(In margine stond:)

Meede is verstaan den Ed. Siberg te recommandeeren zooveel mogelyk te waken, dat het getal der Chineesen op Java niet meerder koome te accresseeren, en om den indrang en aanwas van die natie na vermogen te beletten, tegen het aanbrenge van nieuwelingen door poenale ordres te voorsien.

(Lager in margine stond:)

„Voorts het quaad dat in het verhuuren van negoryen aan Chineesen legt opgeslooten, uithoofde van de gevolgen die voor de Compagnie zouden kunnen ontstaan, ingevalle diergelyke landhuurders derzelver bepaald gezag usurpeerende, een al te grooten invloed op den Javaan mogten verkrygen, zooveel doenelyk te matigen, en de regenten by alle gelegentheden te overtuigen, dat zy door het afstaan hunner negoryen aan Chineesen zig zelfs benadeelen en hunne onderhoorige drukken.

§ 102. De producten, dewelke Java geeft, en de hoofdzaak uitmaaken waarom het de Maatschappy te doen is, komen ook meest uit haar eigen landen voort. Die de Bovenlanden geven en de Vorsten te Souracarta en te Djoecocarta mitsgaders de Keyzer uit het Banjoemaasche te Tagal laat leeveren, zyn catoene gaarens van de grofste zoorten, ronde lange en staart peper, item wat cardamom; dog die de gezamenlyke Strandregenten en hoofden na het genoteerde van '§ 28 tot 85 verplicht zyn jaarlyks te bezorgen, zyn van meer aanbelang, en bestaan in:

5130 coiangs ryst, en daarvan

1010 coiangs voor niet en

4420 do. tegen betaling à 15 rds. de coiang

170 coiangs groene cadjang voor niet

295 picols catoen gaaren, daarvan

67 picols voor niet, en

228 do. tegen betaling, die de picol is La. A. ryksd.

45: 10, La. B. rds. 35: 10, La. C. rds. 25: 10, La. D.

21: 10 en van La. E. of dispenszoort rds. 10.

78 picols indigo, eerste en tweede zoort, tegen rds. 83½ de picol,

37000 kannen clappersoly voor niet,

800 do. aardoly voor niet,

1 pantjallang lang 12 vadem voor niet, en

10600 balken in zoort, tegen betaaling na de lengte en dikte, en alle welke articulen zy ook (behalven die van Batang en Paccalon-gong, dewelke volgens § 34 wat verligting noodig hebben) *zonder drukkende last of bezwaar voldoen kunnen*, by goede gewassen, en zoo lange land en volk floreerd; maar by onvrugtbare tyden, onverhoopte troubelen of sterfte onder den inlander, zal altoos toegevendheid dienen te worden gebruikt, terwyl ik, nu alles op een effen voet is, er voor zoude weezen om liever van tyd tot tyd daar het noodig is, eenige afslag te verleenen, als de agterstallen te laten oploopen, wyl ik by ondervinding heb, hoe moeyelyk en lastig het valt oude agterstallen te vereffenen, en dat sommige regenten onder dezelve den moed verliezen, terwyl andere, die wel ambitie maar geen vermogen hebben om te voldoen, van de haare te veel vergen, en de gemeen man om niets ligter opbrekt en verloopt, als dat hy van zyn oogst meer afgeven moet als de adat of de gewoonte meedebrengt.

(In margine stond:)

„Met aanschouw tot de producten in 't algemeen vooraf geremarqueert zynde, dat gelyk de Heer van der Burgh § 102 ten regten aanmerkt, by onvrugtbare tyden, sterfte onder den inlander of onverhoopte troubelen, de bepaalde contingenten niet allen ten vollen kunnen worden geleverd, en het zekerlyk beter zoude zyn de regenten in cas van zulke onvoorziene toevallen eenig afslag te verleenen, dan de agterstellen te laten oploopen, indien men maar altoos gerust konde zyn, dat de opgave dientwegen gepaard ging met gemoedelykheid en na de waare bevinding was geschied.

§ 103. De inzaam geschied op tweederley wyzen, te weeten van de in de voorgaande § genoemde artikelen uit de contingenten, en van alles wat meerder g'eischt wordt door inkoop van de regenten en de Chineesen, in die districten waar de zoorten vallen of best te krygen zyn, van de ryst tegen de pryzen dewelke Hunne Hoog Edelheeden doorgaans bepaalen, en van de ligte houtwerken en andere goederen tegen de vastgestelde pryzen by een reglement van inkoop, afscheep en aanrekening van alle producten, van ultimo February 1778.

§ 104. Deeze vrugtbare en gezegende kust des de koorn- en houtschuur van de Maatschappy in Indie zynde, en meer andere nodige en winstgevende artikelen uitleverende, dient ook UWEd. zorge assidue te gaan over de culture, den inzaam en den afscheep voor de Compagnie, mitsgaders niet minder over den vervoer door particulieren tot gerief van de Bataviasche gemeente, en wel voornamentlyk van de ryst; want hoe ontwistbaar waar het ook is, dat Paulus te vergeefs plant en Apollos vrugteloos nat maakt als God den wasdom niet en geeft, word egter schaarsheid en duurte van dien korl te Batavia doorgaans in de eerste plaats den Gouverneur van Java ten lasten gelegd, hoe zeer hy ook ieverd om die voor te komen, en de waare oorzaak daarvan nergens minder dan op Java schuilt. Ten minsten, in den jaare 1772 en 1773 heb ik dat onderzonden, en hoe er toen moeten zyn geweest, die uit hoofde van eigen intrest, zoo niet nog slegter motiven, niet alleen te Batavia de schaamele gemeente gaande en de verlegendheid grooter als dezelve daar weezentlyk was maakten, maar ook bovendien lust

vonden my speciaal de schuld aan te wryven, en zelfs tot in het vaderland te blameeren. Dog genoeg hiervan tot UWEd. waarschouwing, wyl de uitkomst zelfs my ook in deezen heeft gejustificeerd.

Dan, vermits men handen aan de ploeg slaan, en eerst zaayen moet als men naderhand maayen wil, is het ook waar dat een gouverneur veel tot bevordering van den landbouw kan en moet doen, en heb ik daarom niet zonder succes en vrugt aanhoudend getragt, den inlander van de gewoonte af te brengen om zig aan tyd te binden, maar liever het weer en seizoen waar te neemen, en daartoe jaarlyks in October de regenten circulair aangeschreven om de rivieren, spruiten en waterlydingen te doen suiveren en de bandonganga in goede staat te brengen, ten einde vroegtydig de rystvelden te kunnen bewateren, beploegen en beplanten, en op dezelve wyze in het voorjaar gecommandeerd om zorge te draagen, dat den gemeenen man met zyn pady en ryst geen verkeerde uitweegen zigt, voor dat zy voorzien waren om de Compagnie te voldoen, en intusschen niet alleen laten opneemen hoe een ieder aan zyn pligt voldeed en het gewas er bystond, maar ook gezorgd dat ieder regent zyn volle betaling kreeg, en den gemeenen man het zyne daarvangaf, en dat alles raade ik UWEd. aan meede te doen, omdat het dog den inlander in het gemeen aangeboren is, zonder geduurige aansporingen, niet meer te doen als waartoe hy om te bestaan genoodzaakt is, en de verstrekking en uitdeeling van Comps. gelden een nauwkeurigste toezigt vereischt en noodig heeft, om verzeekert te weezen dat een ieder het zyne krygt, want in zaaken als deezen ziet men zelden dat residenten en regenten elkander aanklaagen. De rystcontingenten bedraagen actueel vide § 102 coiangs 5430; dog wyl die niet altoos toeryken tot Compagnies consumptie en debiet alomme, is op bekomen last Hunner Hoog Edelheeden in en seedert 1771/2 successive daarboven, hier te Samarang en op de comptoiren daar ryst valt, ingekogt een quantiteit van 7176 coiangs, tegen onderscheiden pryzen, dog meest in de laatste vrugtbare jaaren tegen 22, 20 tot 15 rds. de coiang.

§ 105. De houtcap, meede van groot aanbelang voor de Maatschappy, word tans gedirigeerd na het by Samarangsche resolutie van den 14n April 1771 ontworpen, door Hunne Hoog Edelheeden

by missive van den 11n Juni daaraan goedgekeurde en seedert g'intro-duceerde plan, tot dus verre toe met goed succes, blykens de rap-porten van de residenten der houtgevende comptoiren, die ik in de maanden October en November anno passato zelfs den opneem der bosschen onder haar ressort heb laten doen; dog zullen de by dat plan g'innoveerde ordres tot een conservatie van de jatybosschen, aankap en leverantie van hout aan de Compagnie, het bedoelde effect blyven sorteeren, dan zal UWEd. eene aanhoudende attentie daarop dienen te vestigen, en moeten zorgen dat die ordres zoo als dezelve de regenten ook by instructie en de Europeesche bosgangers by ordonnantie voorgeschreeven, mitgaders door Hunne Hoog Edelbeeden by herhaal bekrachtigd zyn by brief van den 20 Maart 1778, worden nagekomen, zonder de minste oogluiking of conniventie om-trent de residenten en regenten respective, en met ter zydestelling van alle eigenbelang voor zooverre een ieder hunner incumbeert, en des ook dat de boschlieden worden voorzien van buffels, yzer en staal (dat ik expres daartoe de jongste jaaren aan de regenten tegen betaling uitkoopts heb verstrekt) tot bylen en parrangs, zout, ryst en andere articulen tot mondkost in de bosschen, en ook het haare van Compagnies betaling krygen, insonderheyt van het hout dat zy boven de contingenten of haare verpligting leveren.

§ 106. De houtcontingenten bedraagen actueel jaarlyks 10600 balken in soort, dog zullen maar 9800 balken blyven, als de regenten van Paccalongang en Batang (volgens § 34) eenige jaaren geexcu-seerd worden haar aandeel van 800 balken te leveren, en dewyl daarvan afgaan te Japara tot het zaagen van molenplanken 2000 balken, die de resident tegen den afscheepsprys betalen moet, en 1600 à 2000 balken te Rembang tot den scheepsbouw (wordende het meerder benoodigde hout daartoe, en ook alles tot de werf te Joana, dusverre door de boschlieden extra geleverd tegen 50 pCto. hooger betaling als de vastgestelde contingentsprysen), zoo zullen jaarlyks af te scheepen zyn 5800 à 6200 zwaare balken en zwalpen van onderscheiden lengte en dikte, tot balken Ambon, Tanjong en Jassemsche inclusive, en zal daarenboven altyd ook wel door inkoop te bemagtigen weezen een goede quantiteit ligte balkjes, Tinkam-sche, Chineesche en tonneplanken etc., zonder de bosschen en bosch-

lieden meer te vergen als die uitleveren en zy doen kunnen. Dog zullen die bosschen in staat blyven en zoo geconserveerd worden, dat men nooit voor gebrek aan hout bedugt behoeft te weezen, dan zullen egter de eischen dienen gereduceerd, en successive zoo veel houtwerken niet moeten gevorderd worden, als nu eenige jaaren agtereen, en voornamentlyk in dit jaar reeds g'eyscht zyn voor Batavia en andere comptoiren; alzoo die met geen mogelykheid van jaar tot jaar kunnen voldaan worden, zonder de bosschen formeel te ruineeren, en de boschlieden moedeloos onder den last te maaken, die daarentegen door matige petitiën verligt zouden worden, en nog meer als men de eischen altyd vroegtydig hadt, want als men by voorbeeld den Bataviaschen houteych in October kreeg voor het volgende jaar, dan zoude men voor dat de arbeid in de bosschen gestaakt en de menschen tyd gegeven wordt om haar rystakkers te beploegen, de noodige boomen kunnen doen aanwyzen en op de stam aankappen, om door het verlies der sappen zoo staande te sterven, dat niet alleen vaster en duurzamer hout geeft, maar ook naderhand gemakkelyker te bearbeiten en voor de buffels ligter te sleepen valt; terwyl in geen articul matige eisschen noodiger zyn, als in dat van zwalpen en Tinkamsche planken, omdat de bezorging daarvan de boschvolkeren zwaar valt en schadelyk voor de bosschen is, wyl die met de byl moeten worden gekapt, en een balk van 12 à 14 duim, waaruit 4 planken van 3 duimen kunnen worden gezaagd, niet meer geeft als 2 zwalpen, en ook maar twee en somtyds drie groote Tinkamsche planken, en al het overige met het kappen en splyten verlooren gaat.

(*In margine stond:*)

„Zoo is verder goedgevonden en verstaan den Ed. Siberg voortehouden, dat vermits de houtleverantien successive considerabel zyn vermindert, en de regenten van Batang en Pakkalongang nu ook weeder tot ult°. December 1790 zyn gereleveert van hunne verpligting om te samen jaarlyks agt hondert balken voor de Compagnie te kappen, op de § 106 gecalculeerde afscheep van 5800 à 6200 zwaare balken en zwalpen 's jaars ten minsten staat gemaakt dient te konnen worden, buiten de door inkoop te bemagtigen zynde ligte balkjes, Timkansche, Chineesche tonneplanken etc., met order

om van Solo des mogelijk gezaagd hout te laten afvoeren tot leverantie aan de Compagnie, en den resident te Grissee te qualificeeren tot den inkoop aldaar van zwalpen en Timkanske planken, indien bequamelyk en tegen civiele pryzen te bekomen zyn; onder notitie tot zyn Ed. narigt, dat het matigen der eisschen van houtwerken by resolutie van heeden, den opperkooplieden deezes casteels nevens de ministers en bedienden op de respective buiten comptoiren van de Compagnie van Indie circulair is aanbevolen, en dat, ongeagt het aankappen der boomen wel tydig kan geschieden, al worden de eisschen niet vroeger als sedert lange jaaren ontvangen, gemerkt de houtpetitien doorgaans in het generaal op hetzelfde uitkomen, eger de noodige ordre is gestelt om die eisschen telken jaare in de maand October af te zenden, zooals de casteels-opperkooplieden by deezen worden belast, in den aanstaande des mogelyk te doen."

§ 107. Het catoene gaaren tans in Nederland zeer getrokken zynde, heb ik den inzaam daarvan op alle mogelyke wyze doen toenemen, en zooverre gebragt dat in 1779 595 picols in soort van Java zyn afgescheept; en nu de pachters van de sabandharyen ook onder de verpligting staan, van jaarlyks 81 picols te moeten leveren, zal voortaan nog wel iets meer bijeen te brengen weezen, als het capas gewas wel slaagd, want daarvan hangt het grootelyks af, en was het dus te wenschen dat de Cormandelsche capas, als ook beter zynde, op Java wilde groeien. Hunne Hoog Edelheeden hebben ook in het voorleeden jaar een zak met pitten gezonden, om er eene preuve van te neemen, dog daarvan zyn maar enkele int Pacca-longangsche opgekomen, zoo men wil, omdat die pitten te oud en reeds door de worm g'infecteerd zyn geweest. De Samarangsche, Damaksche, Caliwoengosche en Kandalsche gaarens hebben de jongste jaaren doorgaans de hoogste pryzen in het vaderland behaald, ongetwijfeld omdat hier door dezelve handen en eguaal worden gesorteerd; want seedert dat ik de bovenlandsche gaarens te Samarang heb laten hersorteeren en afpakken, syn die ook duurder als wel voorheen verkogt. Dog boven alle voldoen zeer wel, en zyn volgens den eisch van retouren voor 1781 getrokken, de gaarens, die ik zelfs

seedert drie jaaren van Balysche capas heb laten spinnen, en in kleine partytjes aan de Comp. geleverd onder den naam van Gouverneurs soort, alzoo de heeren meesters in het vaderland daarvan zooveel verlangen te ontvangen, als zal mogelyk zyn.

(In margine stond:)

„Van de in de maand November passato met de pantjallang de Weldoender ter aanplanting naar Samarang verzonden twee zakken Chormandelsche kapaspitten het succes af te wagten.”

§ 108. De capas Javasche is ook een articul van inzaam geworden, sedert dat Hunne Hoog Edelheeden by brief van den 16 April 1778 qualificatie gegeven hebben, jaarlijks tot opzeggens toe, voor de Compagnie in te koopen en naar Batavia te zenden een duizend picols, tegen 3½ ryxd. de picol; dog in het voorleeden jaar, het gewas van de boomwolle niet voordeelig geweest zynde, hebben. Hoogst dezelve den 10^{en} October 1779 geschreeven, dat er van afzagen, als tegen die prys niet te bemagtigen was, dog anders 500 picols verwagten; en deeze quanditeit is in het voorjaar voldaan.

(In margine stond:)

„Dog van de in anno 1778 geordonneerde inkoop voor Batavia van een duizend picols kapas sjaars af te zien.”

§ 109. De indigo-fabrieq neemt op, seedert dezelve bestierd word na een instructie Hunner Hoog Edelheeden van den 22 May 1778, door twee Europeesche indigomaakers, die in 1779 weder zijn g'acordeerd, een om de west in de districten van Paccalongang, Wiradessa, Pamalang en Brebes, en een om den oost in de regentschappen van Japara, Coedus en Patty, zynde in 1779 5550 ₧, en uit de culture van dit jaar ook reeds 5929 ₧ indigo afgescheept. Aan den aanplant en toebereiding deezer vervstoffe, een werk van veel omslag zynde, is de Javaan traag te krygen, en daarom twyfel ik zeer of de cultuur op deeze kust zig wel ooit sterk uitbreiden zal.

§ 110. De groene cadjang, clappus en aardolie zyn ook articulen die de regenten leeveren moeten, dog waarvan ik niets speciaals te zeggen heb, maar wel van de klapperboom. Deeze voor het algemeen van zooveel nut en gerief zynde boom, doordat de oude uitgingen

en weinig jonge wierden aangeplant, van tyd tot tyd minder, en daardoor ook alles wat er van komen moet schaarser en duurder geworden zynde, heb ik in 1777 alomme onder Compagnies ressort in de negoryen doen aauplanten :

door een jongen van 6 tot 10 jaaren oud een boom,
 „ „ jongeling „ 11 „ 20 „ „ twee boomen,
 „ „ manspersoon „ 21 „ 30 „ „ drie boomen,
 door andere zooveel die wilden; dat van dat effect is geweest, dat by den laatsten opneem in April jongstleeden, volgens de rapporten, 649441 stuks jonge clappusboomen zyn geteld, en over 5 a 6 jaaren, als die boomen draagen, dat succes hebben kan dat alles wat die boom voortbrengt, in ruimte op Java zal te krygen zyn, en den gemeenen man om zyn klapperboom aan zyn vaste woonplaats zal gehouden weezen; en daarom, en dewyl Hunne Hoog Edelheeden blykens missive van den 12n February 1778 dat middel heilzaam genoeg geacht hebben, om het op Cheribon en onder het ressort van Batavia te doen volgen, mag Uw Ed. er het oog ook wel aanhoudend over laten gaan, en de eerste jaaren met het doen van den opneem laten continueeren, om verzeekerd te weezen dat in stee van de boomen die uitgaan en sterven, weder andere worden aangeplant.

(In margine stond :)

„ Zoowel den resident te Cheribon, als den gecommiteerde tot en over de zaaken van den inlander te gelasten, schriftelyk op te geven van wat effect is geweest het gedemandeerde aan hun, by resolutie deezer taafel van den 2n February 1778, om de inlanders alomme den clappusteelt te animeeren, en in wat staat die culture zig thans bevind.”

§ 111. De cardamonplant komt op veele plaatsen langs strand wel op, maar wil in weerwil van alle vlyt en moeite die is en nog wordt aangewend, weinig of geen vrugt geeven, en dus moet men dat aromatyk product meest in de!gebergtcns en bovenlanden laten zoeken, daar het ook maar by klyne partytjes te krygen is, zoodat ik den inzaam nog maar eens, en dat is voorleeden jaar geweest, op 1900 R ruim heb kunnen brengen, zynde in dit nog niet meer bemagtigd en afgescheept als 1704 $\frac{1}{2}$ R .

(*In margine stond:*)

„Den Ed. Siberg te informeeren, dat het cultiveeren van Javasche cardamom, welker debiet in Nederland zig borneert tot twee duizend ponden 'sjaars, niet opgebeurt moet worden, onder toezegging, dat men by ontvangst van Mallabaarsche cardamomplantjes weder eenige daarvan naar Samarang zal zenden, om op bequame plaatsen in den grond gestoken te worden.”

§ 112. Koffy mag op Java, en wordt ook onder Compagnies ressort niet geteeld, maar wel hier en daar in der Vorstenlanden, daar men het niet beletten kan. Dog dat is ook niet meer, als op Java zelfs kan werden geconsumeerd.

§ 113. Ronde peeper word ook niet langs de Stranden gecultiveerd, maar mede wel op eenige plaatzen in de Bovenlanden; wat daarvan te bemagtigen is geweest, heb ik laten accepteeren, en naar Batavia afzenden.

§ 114. Cubebe of staart- en lange peper valt ook meest in de Bovenlanden, en word van weegens de Vorsten, inzonderheid van de laatste, doorgaans wel wat boven de eischen geleverd. By Bataviasche missive van den 8 November 1774 hebben Hunne Hoog Edelheeden geschreeven, om, wyl men zig in den inzaam diende te schikken na de leverantie der Vorsten, wel te mogen lyden, dat al wat van die articulen inkomt naar Batavia gezonden worde, schoon ook den eisch mogt surpasseeren; by die van den 10 October 1779, om tot nadere ordre geen inzaam meer van lange peeper te laten doen; by die van den 22 Maart deezes jaars, om weegens den aanstoot, die somtyds aan de Vorsten zoude kunnen worden gegeven, de acceptatie met alle moderatie te schikken; en weeder of laast by brief van den 28 der evengenoemde maand Maart, dat men zig in de voldoening van lange en staartpeper moet schikken naar den gewoonen jaarlykschen eisch uit Nederland. Als de Vorsten zich nu op den duur laten welgevallen, dat hetgeene zy meerder laten leveren worde afgewezen, zullen de leveranciers er een andere uitweg meede moeten zoeken, of genoodzaakt wezen de culture te laten vervallen,

(In margine stond:)

„Met betrekking tot den inzaam van lange en staart peper te remarqueeren, dat de ordres daaromtrent in 1774, 1779 en 1780 gegeven, niet verschillende, maar wel te concilieeren zyn, met last om zig dienvolgende zooveel mogelyk te rigten na de bepaling by den eisch, maar des niettemin met moderatie te accepteeeren tgeen de leverantie uit de landen der Vorsten de gevorderde quantiteit mogt surpasseeren, en qualificatie, om wanneer zulks somtyds te hoog mogt loopen, dan de uitvoer van die artikelen in zooverre toe te staan.

§ 115. De poeder-suiker die op Java valt, word gezegd in deugd by de Bataviasche niet te kunnen haalen; dog als ik wel geïnformeerd ben, is de party dewelke in 1778 te Japara door den tegenwoordigen resident te Cheribon van der Beeke ingezamelt, en daarop met het schip de Mentor naar de Mallabaar gevoerd is, daar boven de Jacatrasche geprefereerd geworden, en zoude ook, meen ik, wel altoos zoo goed te maaken en te bezorgen zyn, als de Javasche molenaars op den duur van een vaste leverantie aan de Compagnie verzeekert waren, en daarop konden reekenen. In 1778 by brief van den 16n April hebben Hunne Hoog Edelheeden wel gelast, jaarlyks regulier te accepteeeren 3000 canassers eerste en beste soort; maar in 1779 hebben Hoogstdezelfen die voor rekening van de aanbesteders ge-laaten, mitsgaders voor 1780 van de acceptatie mede afgezien hebbende, is ook in dit jaar geen aanbesteding geschied, en staan nu de meeste molens die de eigenaars met kosten en moeiten in staat gebracht hadden om jaarlyksch haare quota te kunnen opbrengen, weder voor een groot gedeelte stil en te vervallen. De moolens, daar die suiker anders voor de Compagnie op gefabriceerd wordt, staan in de districten van Japara, Coedus, Patty en Joana, dog de leverantie is al jaaren herwaarts alleen te Japara geschied; maar wyl het voor de molenaars in de twee laatstgenoemde districten moeyelyk en kostbaar valt, haar suiker naar Japara te transportteeren, mogt het deze, als de Compagnie eens weder Javasche suiker requirceert, wel gepermitteerd worden de leverantie te Joana aan het comptoir, daar zy onder resorteeren, te doen.

(*In margine stond:*)

„Den Gouverneur tot zyn narigt nog kennisse te geven, dat tot het requireeren in het vervolg van Javasche suiker geen apparentie is, ten minsten niet zoo lange de handel om de west van Indië niet merkelyk opluikt, en naar Nederland slegts zoo een geringe quantiteit Jaccatrasche suiker kan worden versonden, als het retour van de twee laatste gepasseerde jaaren heeft uitgemaakt.

§ 116. Zout leevert de pagter van Paradessie, zooveel als de Compagnie noodig heeft, tans tegen 5 rds. het last, en is op Java alomme nog zooveel in voorraad, dat al wierd er in lange niet meer by gemaakt, dat egter aanhoudend geschied, men in eenige jaaren geen gevaar van gebrek zoude hebben; want door de stremming van de Overwalsche vaart is de aftrek ook weinig, en het te vreesen, dat Java deeze naast de ryst voornaamste tak van den particulieren handel verliezen zal, na mate dat de Overwalders genoodzaakt worden, haar op het maaken van zout toe te leggen en daarin reussereen.

§ 117. Tammerinde is doorgaans best te krygen in den Oosthoek, en daar zoude jaarlyksch uit het Cadirsche en andere districten van de Vorsten ook wel wat sappenhout op te doen weezen, als wat meer dan de tegenswoordige prys, die met de afscheepsongelden maar een rd. per picol is, mogt worden besteed.

(*In margine stond:*)

„En qualificatie te verleenen om den prys van het sappenhout, dat uit de landen der Vorsten word geleverd, om den inzaam te doen toeneemen, te verhoogen tot een en een derde rds. het picul van 125 ponden, de afscheepsongelden daaronder begreepen.

§ 118. Nu de vogelnesjes ook een articul van inzaam is, voor zooverre betreft de recognitie van 15 percento, die in natura by den uitvoer voor de Compagnie moet geleverd worden, moet ik er hier ook iets van zeggen. By een acte van den 18n Mey 1746, tot explicatie van het contract van den 11 en 13 November 1743 tusschen de Compagnie en den Soesochoenang gesloten, word gezegd, dat onder

den afstand der tollē in de Boven- en Benedenlanden ook begreepen was de pagt der vogelnesjes en van de Cadoesche tabak, en van die tyd af is de inzaam van beide ook door de Compagnie verpagt geworden tot in 1757, of kort na de vreedē, dat op aanhoudende verzoeken van den Keizer en Sulthan, de pagt zoo der vogelnesjes-klippen als van de Cadoesche tabak door Hunne Hoog Edelheeden aan de Vorsten tot hun onderhoud weder formeel is afgestaan, by brieven van den 16n Mey van dat jaar. Seedert hebben die ook den inzaam, ieder voor de helft verpagt, en is de pagters en handelaars gepermitteerd geweest beide articulen te vervoeren werwaarts zy wilden, tot in 1774, dat Hunne Hoog Edelheeden den uitvoer van de vogelnesjes naar elders, buiten Batavia hebben verboden, op pene van confiscatie en de betaling der vierdubbelde waarde daarenboven, mitsgaders in 1775 dat Hoogstdezelve ook hebben goed gevonden dit articul te belasten in steede van de voorige pagt, die maar 25 rds. per picul en op zyn hoogste 3 à 4 percento van de waarde was, met eene recognitie van 15 percento in natura, by den uitvoer te heffen; zoodat de Compagnie met de 6 percento pagt by invoer te Batavia en een percento aan de waag, 22 percento van de vogelnesjes trekt, en byna een quart van den inzaam weder na zig genomen heeft. De Keizer, in wiens landen de klippen leggen, en die daarom in 1757 er al veel tegen hadt den inzaam met den Sulthan te deelen, heeft in 1776 Hunne Hoog Edelheeden ook direct verzogt, dat de pagt weder op den voorigen voet mogt worden gesteld, dog daarin is niet bewilligd. Het is waar dat de Sulthan daartoe geen aanzoek heeft laten doen, dan die houd dit waarscheinelyk in reserve tot dat het hem eens in zyne kraam te passe komen zal; en dewyl het ook zeker is, dat zoo de Vorsten niet direct zelfs, dan dog hare hovelingen, die zy in de eerste plaats met de pagten favoriseeren, door deze belasting in haare inkomsten lyden moeten, en dit op den duur hen offenceeren zal, geloove ik voor my, dat het meer met Compagnies belang en interest overeenkomen zoude die recognitie weder in te trekken, als dezelve te blyven heffen. De pagt of inzaam is dog formeel en zonder eenige reserve aan de Vorsten afgestaan, en dus ook aan hen gelaaten daarmede weder te favoriseeren wien zy willen; en dat niets de Orientaalsche vorsten gemelyker maakt, als hen in zaaken van die natuur te bepalen,

of iets dat zy gekreegen hebben hetzy geheel of voor een gedeelte weder te moeten missen, is te overbekend om het hier breedvoerig te betoogen.

(*In margine stond:*)

„ Dewyl de pakt van de vogelnesjesklippen by brief naar Java van den 16 Mei 1757 formeel aan de Vorsten tot derzelver onderhoud is afgestaan, en het zeker is dat naar mate men den uitvoer bezwaart door het heffen van hogere tol of recognitie, de inkomsten van dit product ook evenreedig verminderen moeten, door de mindere winsten die hetzelfde geeft, mitsgaders bezwaarlyk goed te maaken zoude zyn het regt dat men zig by resolutie van den 14n October 1775 heeft aangematigt, om in deeze afgestaane pakt of inzaam eene prejudiciable verandering te maaken, die er ten tyde van den afstand niet is geweest en waartoe men zig de faculteit niet had gereserveerd; en geconsidereerd men Compagnies belang niet behoord bloot te stellen aan het genot van een weinig meerder recognitie, volgens een door den Heer Gouverneur Generaal geproduceerde notitie, sedert het boekjaar 177^s/₆ tot 177°/₈₀ inclusive op 31⁶⁰⁷/₁₀₀₀ picols in het geheel bedragen hebbende rds. 28553:31:12, dan wel meerder als de bevoorens betaalde thol te Samarang by den uitvoer rds. 23278:31:12, of ruim vier duizend ryksdaalders in het jaar; zoo is goedgevonden en verstaan, de op den 14 October 1775 genomen resolutie tot het laten invorderen op Java van vyftien percento in natura van de uitvoer wordende vogelnesjes, om de bovengemelde reeden, en dat de Keizer desweegen zig ook al bezwaart gevonden heeft en de Sulthan sekerlyk als de occasie zig daartoe opdoet meede te voorschyn zal koomen, weder in te trekken, en den thol by den uitvoer van Samarang of eenige andere comptoiren langs Java, even als pro dato van die resolutie te bepaalen op vyf en twintig rds. het picul; dog de in anno 1774 gestelde interdictive order tegen den uitvoer van dat product naar andere plaatsen als bepaaldelyk naar Batavia te laten stand houden, omdat zulks op zig zelfs geen stremming of vermindering in de inkomsten der Vorsten

veroorzaakt, en dat verbod in voorige tyden ook steeds heeft plaats gehad, mitsgaders de ministers, onder kennisgeving van deeze alteratie, aan te schryven, de gem. vyf en twintig rds., vermits de gerechtigheid op de vogelnestjes by de laatste verpagting der Javasche domeinen buiten de opveiling is gebleeven, zoo lange de presente pagttyd continueert, te Samarang door den fiscaal en op de onderhoorige comptoiren door de opperhoofden en residenten te laten invorderen en verantwoorden, om in der tyd weeder onder de gewoone verpagting te worden gebracht.

§ 119. Na den inzaam enz.

§ 123. Naast de producten, en als daaruit ook moedende voortvloeien, zyn meede van veel aanbelang en voordeel voor de Maatschappij, de domeinen en pachten. Om alle de nieuwe schikkingen, die dezelve voornamentlyk by de laatste verpagting in 1778 voor 1779, 1780 en 1781 hebben ondergaan, hier op te noemen, laat myn bestek niet toe; myne consideratien over dit onderwerp en voornaame point van iukomsten op Java voor de Compagnie, van den 14n Augustus 1778, zyn g'insereerd by Samarangsche resolutie van dienzelven dag, en die met de pagtconditien van den 29n September daaraan zullen UWEd. doen zien de voet en wyze waarop de sabandharyen verpagt zyn, wat daaronder begrepen wordt, en hoe de in- en uitgaande regten tans langs Java geheeven worden. Waarby ik egter noodig achte aan te merken, dat nu alle admodiatien afgeschafft zyn, ook geen een regent, als die van Sumanap, pagter van de sabandharyen voor een gedeelte in zyn regentschap is, maar dezelve overigens alle in handen van Chinesen zyn, die daarmede veel veld op Java winnen, en onafhankelyker van de regenten als zy bevoorens waaren geworden zyn, en dan ook dat in myne tyd, van verpagting tot verpagting, het rendement rds. Hollands 27082½ 'sjaars g'accresseerd, of van rds. Hollands 147300 die dezelve tans afwerpen; dog dat daarvan uitgekeerd wordende aan de regenten van Lassum en Touban, voor de vogelnestgevende negoryen Tagal, Dowo en Troes. rds. 500:— aan die van Sourabaya, Grissee en Sidayoe,

voor de zoutnegoryen Siminie, Manjar en Tengar, mitsgaders Pantjing en Awen res- pective rds. 2512 $\frac{1}{2}$ aan die van Ooster en Wester Balemboangang, Lamadjang en Malang, uit de vogelnestpagt. „ 625	dus afgaat. . . —————	3637 $\frac{1}{2}$
---	-----------------------	--------------------

en alzo de sabandharyen réeel aan de Compagnie opbrengen rds. Hollands 143662 $\frac{1}{2}$ 'sjaars, met nog 16 à 20000 guldens, die na culculatie in Nederland staan gewonnen te worden op de 81 picols catoene gaarens, tot welker bezorging de gezamentlyke pagters tans ook zyn verpligt; terwyl zy boven het rendement der pagten, ook nog betaalen moeten een percento tot onderhoud der kruisvaartuigen tegen de zeeroovers, en een quart percento voor den ontvanger der domainen, mitsgaders agt percento den Javasche hoofdgebieders tot een douceur op de pachten toegelegd, mits voor de pagtpenningen insttaande; zoodat met alles en alles de pachten actueel vry meer opbrengen als ooit voorheen. Dan of dezelve dat op den duur zullen blyven doen, trek ik niet alleen in twyfel, maar stel ik zelfs buiten hoop en verwagting, als de nieuwe ordres omtrent de overwalsche vaart om de Noord van en naar Java in vigeur blyven, want zal het reeds tastbaar verval van de Javasche particuliere vaart en handel nog grooter worden, en dit het zekere gevolg moeten hebben, dat het rendement der pachten by de eerstvolgende verpachting important diminueren zal, of dat de pachters haar zelfs ruineeren, en als zy niet meer betaalen kunnen met de noorderzon, gelyk men zegt, verhuizen zullen.

§ 124. Door dat in myn tyd, (buiten van de in 1772 door de troublen vervallen Balemboangsche pagten) geen remisen van pagtpenningen verleend, maar dezelve en zoo meede de tjatjas- en calangergelden, de revenuen van Madura, mitsgaders de recognitie van Oeloedjamie, Panaroekan, Besoekie en Pingerpappas of Sumanap, te zaamen jaarlyks opbrengende rds. 169851:18: of f 336305:14:8 tot heeden compleet ingekomen, en ook aan de Maatschappy verantwoord zyn, zyn er ook actueel geen agterstallen of uitstaande schulden, als een post van f 12000:— of 5000 Spaansche reaalén, die in

1777 aan den Sulthan voor vier jaaren geleend zynde, in 1781 weder inkomen moeten, en de vooruitverstrekingen die in dit jaar zyn gedaan op de leverantie van producten, die successive geleverd worden; dog dan loopen seedert lange jaaren binnenslyns ook voort by de Samarangsche boeken voor trains- en oorlogsongelden f 6181695:11:8, en by die van Japara voor oude schulden van de voorige eeuw f 8371:10:8, twee posten daar nooit iets van te wagten is of inkomen zal, en die, de overschryving van jaar tot jaar niet waardig zynde, ook na myne gedagten wel uit de boeken konde gelaten, en als gevalideerd gehouden worden met de Stranden, de beste brok van Java, die de Compagnie kan reekenen daarvoor en voor het jaarlyks equivalent van Rds. 25000, die aan de Vorsten ieder voor de helfte moeten worden uitgekeert, gekreegen te hebben.

(In margine stond :)

„Van de by de Samarangsche negotieboeken wegens trains- en oorlogsongelden binnenslyns voortloopende f 6181695 : 11 : 8 en de by de Japarasche boeken over oude schulden van de vorige eeuw ook nog bekend staande f 8371 : 10 : 8 is verstaan, de eerstgemelde somma voor alsnog pro memoria in de boeken te laten, maar de andere af te schryven.”

§ 125. De verkoop van koopmanschappen kan tans ook een point van voordeel worden genaamd; want ofschoon Java geen handelplaats voor de Compagnie is, om de nabyheid van Batavia, en dat de smalle handelaar dagelyks van daar allerly goederen en waaren aanbrengt, heb ik egter, door de pakhuismeesters te permitteeren op crediet dog voor hare risico te verkoopen en nu en dan eens vendutie te houden, jaarlyks gedebiteerd 200 à 300 picols Japans staaf-kooper, een goede quantiteyt yzer en spykers, wat manufactuuren, lywaten, zyde patholen en armosynen, en in de negen boekjaaren van myn directie voor avance daarop behaald groote f 330000, genoegzaam alleen te Samarang; omdat ik, ten einde het opleggen van restanten te prevenieeren, na de andere comptoiren geen goederen tot negotie gezonden of voldaan heb, dan onder aanrekening van den uitkoopsprys, en tegen betaling direct in Compagnies kassa, en dus dooreengeslagen jaarlyks gewonnen f 36000 ruim, of byna eens zooveel als (wylen) de heer Hartingh heeft gesustineerd dat Java aan win-

sten op gewilde goederen geeven konde, dat nog al der moeite waardig is, en verder op den presenten voet wel zal te profiteeren zyn, als de goederen, daar vraag na is, te Batavia in voorraad zyn en spoedig worden voldaan; want anders zyn doorgaans particuliere in de voorbaat, en vullen de verlegendheid, hetgeen de reeden ook altoos heeft uitgemaakt waarom ik het niet raadzaam g'oordeeld hebbe, lywaaten lange vooruit te verzoeken.

§ 126. Ziedaar mynheer, aangetoond wat producten dit Java opleevert, wat inkomsten het actueel geeft, en wat winsten het geven kan. Wie, die dit weet, moet met my niet toestemmen, dat deeze kust is een der gewigtigste gedeeltens van 's Maatschappys bezittingen, onontbeerlyk aan haaren staat in Indie, en is dit zoo, dan spreekt het ook van zelfs, dat niets pligtelyker en niets noodiger is, als dat men om het genot daarvan te behouden, op alle mogelyke wyze zorgt in het vreedige bezit te blyven, en onze inwooning en huishouding zoo reguleert en schikt, dat de Compagnie het nut en voordeel dat in dat genot opgesloten legd ook wezentlyk trekt, door te bezuinigen wat bezuinigd, en op te leggen wat opgelegd kan worden. Wat ik tot het een en ander gedaan heb, en hoe ik daarin gereussceert ben, heb ik voorwaards hier en daar aangeroord en zal hier agter in deze memorie verder blyken, hartelyk wenschende dat Godt, zonder wiens hulpe en bystand onse betragtingen dog niets zyn, UWEd. pogingen daartoe met zyne zeegeningen bestendig zoo zal gelieven te onderschraagen, als ik met diepe dankzeggingen aan hem die alles regeert mag zeggen, die in alle de deelen van myn bestier over het gezeegende Java, dit Indiesche Canaän, ondervonden en genooten te hebben.

§ 127. De jaarlyksche eisch van kontanten en andere goederen word doorgaans in het najaar naar Batavia gezonden, en wyl daarop ordinair in het volgende voorjaar de voldoening volgt, heb ik het tot een vast gebruik gemaakt, dat de eyschen van de onderhoorige comptoiren van allerley benooidgheden in de huishouding, na de vaste bepaaling voor een rond jaar, onder ultimo February gedaan en naar Samarang moeten gezonden worden, en op die dan vervolgens voldaan wat de bepaaling of de voorraad toeliet, dat geen

eene keer zoo laat geschied en zoo sober om gekomen is, als in dit jaar.

(*In margine stont :*)

„Op de remarque van den Heer van der Burg, dat geen een jaar de voldoening der eischen van de onderhoorige comptoiren zoo laat was geschied, en de verdeling der gevraagde goederen zoo sober omgekomen als in anno 1780, is verstaan aan te merken, dat de laate en irreguliere aanbrengeu alhier, gevoegt by de schraale becoming van het gevorderde voor deeze hoofdplaatse, daarvan de oorzaaken zyn geweest, onaangezien men Java zomtyds zelfs tot eigen prejuditie en ongerief zoo na en spoedig mogelyk heeft voorzien.”

§ 128. Als tusschenbeide kontanten ontbreeken, mogen wissels op de hoofdplaats zonder berekening van agio worden verleend, voor grof silvergeld, waarby ik wegens geldzaaken te noteeren heb, dat op Java dezelfde specien cours hebben als te Batavia, excepto dubbelde stuivers, die op deeze kust niet meer gangbaar, en met Japansche, Chineesche, Tongkinsche en Palembangsche kippings of pitjes ook geheel uit de wandeling zyn; terwyl de daarvoor seedert 1761, dog voornamentlyk seedert 1769, in den cours gebragte duiten nog met zoo een goeden voortgang roulleeren, dat ik in de negen boekjaaren van myn bestier hebbe omgezet

aan heele duiten	f 199057: 3: 8
„ halve „ of penningen	- 214724:14: 8
en daarop voor de Comp. geprofiteerd	- 268960: 3: 8

of in 't geheel gedebiteerd voor	f 682745: 1: 8
--	----------------

Maar zullen de duiten in cours blyven, en zoo als tot hiertoe de waarde van 2 à 3 tot 4 percento benceden grof zilvergeld houden, dan zal voortaan een jaarlyks fournissement van 30 à 40000 florynen toereikende zyn, aan heele nieuwe duiten, en geen penningen, omdat de inlander op die, wegens haare kleinte, minder is gesteld, en zal ook by het, op de qualificatie Hunner Hoog Edelheeden by aparte missive van den 31 Maart 1774, ingevoerde gebruik gebleeven, en wel altoos onder de pagtpenningen een klein gedeelte koopgeld weder in Comps. kassa dienen g'accepteerd, mitsgaders nog vooreerst

een derde, en vooral niet meer, in betaling van producten en andere goederen uitgegeven, en voor maanden kostgelden verstrekt mogen worden, dog dit moeten verminderen na dat de duiten toe of in waarde afneemen.

(*In margine stond:*)

„Na de voordracht van den heer van der Burgh § 128, is verstaan het jaarlyks fournissement van duiten voor Java by provisie te bepalen op 30 à 40 duizend guldens, en de ministers aan te beveelen daarop by het inrigten hunner eischen vooreerst te reekenen.”

§ 129. De binnenlandschen handel word ook tans voornamentlyk met duiten gedreven, uit hoofde van het groot gebrek aan ander geld, dat op en langs Java en inzonderheid in den Oosthoek is, en nog dagelyks toeneemt, waarvan ik ook al de stremming van de Overwalsche vaart voor de grootste oorzaak houde, alzo de Javasche handelaars voor haar ryst, tabak, suiker en andere producten van Malacca en andere plaatsen daaromstreeks, meest geld plagten te huis te brengen, en de Palembangers op Java te komen markten met een goed gedeelte van de Spaansche realen, die zy voor haar peper en tin van de Compagnie ontvangen; en nu die bronnen ophouden te geven, de Javasche producten de jongste jaaren te Batavia weinig debiet gevonden en een laage markt getroffen hebben, en doorgaans hetgeene Java aan Batavia slyt, op zyn hoogst genomen, maar de helft der waarde afwerpt van de amfoen, lywaten, zyde stoffen, manufacturen, passementen, Chineesehe waaren en veel andere dingen, dewelke Java van Batavia trekt, en die overigens met constanten moeten worden gesuppleerd, nu zeg ik de toevoer van constanten van elders afneemt, de Javasche producten te Batavia minder als voorheen afwerpen, en daarentegen door de duarte eenige jaaren agtereen van de amfoen, meer geld van Java moet worden gefourneerd, is het ook niet te verwonderen dat het geld op Java reeds schaars is, maar wel te vreesen, dat het nog schaarser worden zal; want het jaarlyks fournissement, dat Compagnies weegen in goud en zilvergeld van Batavia komt, kan geen vervulling geven, gemerkt dat in de laatste negen jaaren maar heeft bestaan in rds. 90458:24:— aan goude ducaten, die, zoodra dezelve er zyn,

meest in der Vorsten schatkisten worden opgelegd, of, omdat de inlander weet dat het goud goed is, in de smeltkroes verdwynen en dus weeder uit de wandeling geraaken, en dan in rds. 232557: 11:8: aan silvergeld, waarvan rds. 29500 in Spaansche realen verwisseld teruggezonden zyn, zoodat de jaaren dooreengeslagen, dat fournissement aan silvergeld jaarlyks nog geen volle 23000 rds. bedraagen heeft, dat zooveel niet eens is, als men wel zeker stellen mag dat de Chineesen van Java jaarlyks naar China in specie overmaken en vervoeren, en dus ook al uit de wandeling brengen. ¹

§ 130. Gelyk een goede koopman zyn boeken altoos suiver en effen houd, om zyn staat te kunnen nagaan, en wat hy wint of verliest, zoo noodig is het ook in de huishouding van de Maatschappij dat de de negotie- en soldy-boeken op haar tyd gesloten, geconfronteerd, g'examineerd en naar de hoofdplaats gezonden worden. Dit werk in myn tyd hier ook op een effen voet gebragt zynde, is het wagten, om de hoofdboeken van het ultimo Augustus passato geeindigde boekjaar 1779/80 te formeeren, actueel ook maar na de negotieboeken van eenige buiten comptoiren, zoodat de boeken, gelyk ik al eenige jaren agtereen heb gedaan, ook nog in dit najaar naar Batavia zullen gezonden kunnen worden. Als UWEd. de moeite gelievd te neemen de boeken van vroeger teegen die van de laatste jaaren te confronteeren, zal UWEd. wel in het oog vallen welke redressen daarby in myne tyd noodig zyn geweest, en welke veranderingen, tot meer duidelykheid en accuratesse, ik daarbij hebbe geïntroduceerd, zynde ook actueel de administratien hier en op de subalterne comptoiren suiver, en in de pakhuisen, zooals by het aan UWEd. gedaane transport blykt, geene invendibele koopmanschappen nog schadelijke restanten berustende.

§ 131. Door het in deezen memorie reeds aangetoonde accessement, zoo der pagten als van andere revenuen, en het ten vollen

¹ De overdrijving en onjuistheid waarmede Daendels van het tijdperk vóór hem gewag heeft gemaakt, blijkt ook uit deze opgaven. Er werd gemiddeld jaarlyks 33,050 rds. aan kontanten van Batavia naar Java's N. O. kust gezonden: Daendels beweert echter, dat dit geregeld 700,000 rds. 'sjaars beliep. (*Staat der Ned. O. I. Bezitt.*, p. 84.)

inkomen van alle andere contributien, mitsgaders de behaalde avancen op verkogte koopmanschappen, zyn in myn tyd de inkomsten en winsten important gereesen, en door de bezuiniging van alles wat heeft kunnen worden gespaard en uitgewonnen, zyn de lasten daarentegen vrij wat verminderd, terwyl de generaale restanten ook werkelijk gediminueerd zyn, door in de administratien alles wat my overtollig is voorgekomen te besnoeien, en in de pakhuisen geen goederen buiten gebruik of debiet te laten leggen, mitsgaders nergens ook geen contanten boven de benodigdheid te fourneeren, zooals de volgende samentrekking aanwyst.

In het boekjaar 1779 kort nadat ik het bestier had aanvaard, waaren de

	Generale restanten.	Generaale lasten en winsten.	
	f 1102469:11:—	337877:16:8	331442:16:8
" " "	177½ - 1005991:8:8	283586:4:—	235163:8:—
" " "	177¾ - 1050276:4:8	281834:3:—	333791:2:8
" " "	177¾ - 1046697:6:—	275089:18:—	356754:8:—
" " "	177¾ - 642527:6:—	283630:17:—	387405:11:—
" " "	177¾ - 618544:15:8	270575:14:8	404722:16:8
" " "	177¾ - 738241:12:8	279824:14:8	385051:17:8
" " "	177¾ - 719294:8:—	275025:11:—	403100:2:—
" " "	177¾ - 715881:19:8	281873:1:—	436875:7:8

En als ik voor het boekjaar 1779 calculeere, dat ik meene gerust te mogen doen

f 725000:—	27500:—	460000:—
------------	---------	----------

Dan zyn in mynen tyd de restanten vier tonnen circa verminderd, en als men de negen boekjaren van myn directie te zaamen gesteld, de lasten van de winsten aftrekt, dan is nog voor de Maatschappye (in weerwil van de veragtering van 177½, toen de lasten wel f 48422:16: meerder dan de winsten zyn geweest door veele by de boeken van dat jaar gemaakte noodige redressen) suiver opgelegd . . . f

896425:—

En met het geprofiteerde op de volgens § 128 omgezette heele en halve duiten (dat onder de winsten niet gerekend, maar direct na de ordre het generaal ten faveure gebracht is) tot wel f 268960:3:8

in het gezegde tydstip gewonnen f 1165325:3:8
of jaarlyks f 129487:4:8; dat grooter is als het in den eersten opslag wel voorkomt, als men in de consideratie neemt, dat in de eerste vyf en twintig jaaren dat de Maatschappij meester van de Stranden is geweest, of van 174 $\frac{9}{7}$ tot 177 $\frac{9}{7}$, de lasten de winsten wel f 674608:6:8: (buiten alle trains- en oorlogsongelden) hebben te bovengestreefd, en dus jaar door jaar f 26984:6:8: verlooren is, zooals ook al uitvoeriger blijkt by de aparte aanwijzing die onder La. B hier agter ter speculatie is bygevoegd. ¹

§ 132. Het opleggen van zooveel winsten (dewelke nog meer zoude weezen, als Java geen extra lasten, als byvoorbeeld van het Proveniershuis te dragen hadt, en zoo als andere gouvernementen de inkomsten van het klein zegul zelfs trok) is voornamentlyk te attribueeren daaraan, dat Java van jaar tot jaar tot herhaal komende van voorheen geleeden oorlogsrampen, land en volk ook meer en meer begint te floreren, dog wel voornamentlyk aan de zamenloop van veele gelukkige omstandigheeden in myn tyd, die ik wel wensche dat continueeren mogen, maar waarmede ik my zelfs niet zoude durven flatteeren en dat ik dus ook UWEd. niet kan doen; want buiten dat de meeste van die omstandigheeden wisselvallig zyn, word alreeds tastbaar bespeurd, dat de nieuwe ordres van 1778 omtrent de particuliere vaart en handel van deeze kust naar de overwal om de Noord voor Java, als dezelve standhouden en niet gemitigeerd worden, vóór dat de overwalder van Java zal zyn ontwend, geen ander gevolg hebben zullen als een totaal verval van *den voornaamsten tak van vaart en handel*, en zooals ik al op meer plaatsen heb aangemerkt, onder nog meer nadeelige consequentiën ook eene vermindering van 's lands inkomsten, de bron waaruit de winsten voor de Maatschappy moeten worden overgelegd.

¹ Vg. Daendels, „*Staat*” enz. p. 39.

§ 133. De lasten zullen daarentegen, denk ik, wel op den tegenwoordigen voet te houden, en misschien nog wel wat te reduceeren zyn, omdat vooreerst met bouwen en timmeren zoo diep in de beurs niet zal behoeven te worden getast, als ik heb moeten doen, terwyl tot de vermindering, (die ook al grooter is als in den eersten opslag voorkomt, omdat tans ook geheel Balemboangang, en dus meer als voorheen, moet onderhouden worden) veel geholpen heeft eene suinige huishouding, zonder egter iets te laten verwaarloozen of vervallen, terwijl ik dat altoos gehouden hebbe en nog houde voor een verkeerde menagie, mitsgaders eene menagieuse verstrekking aan de scheepen en vaartuigen, en dat ik door eene spoedige belading en depeche voorgekomen ben, dat geen groote onkostrekeningen zyn gemaakt, mitsgaders dat ik het sedert 1774 hier te Samarang heb gesteld met een pantjallang met Hollandsche tuigagie, die vry minder van onderhoud en slytagie kost, en van vry meer dienst is als de twee sloepen waaren, die na de bepaling hier weezen mogten, en ook tot na de stranding in 1772 van de sloep de Taxisboom by Pamalang en de aanhouding op het van hier gedaan verzoek in 1774 van de sloep Samarang, te Batavia zyn geweest.

§ 134. Door de excusering, enz.

§ 158 Ziedaar Mynheer! het geene ik my verpligt geagt hebbe te moeten schryven, tot UwEd. narigt en informatie. Ik heb de zaaken na waarheid, voor zooverre my dezelve bekend zyn, verhandeld, en my zorgvuldig gewagt iets te zeggen dat zoo niet is, of iets voor te stellen en UwEd. aan te raden, dat ik zelfs niet zoude kunnen doen of ondernemen. Dan vermits egter punten zouden kunnen zyn, die UwEd. anders voorkomen, of waaromtrent UwEd. anders als ik denkt, is myn instantig verzoek aan UwEd. alles nauwkeurig na te gaan, wel te wikken en te weegen, en niets dat UwEd. anders bevind aan te neemen of te volgen, maar liever altoorens te weederleggen en er het beslissende goedvinden Hunner Hoog Edelheeden op af te bidden, onder sinceere verzeekering, dat geene gefundeerde remonstrantien in deezen my kunnen of zullen offenceeren, omdat ik met geen ander inzicht hoegenaamd geschreeven hebbe, als om UwEd. een kort idee te geeven van den toestand van zaaken in

deezen tijd, dat ik het Javas bestier aan UwEd. met gerustheid in alle opzigte overgeve.

Hiermede sluite ik deeze memorie, en eindige met dies overgave in UwEd. handen myn bestier over deeze gezegende kust, en UwEd. eene gelukkige regeering, met de wenschelykste successen voor de Maatschappy, voor land en volk, en voor UwEd. zelfs van harten toebiddende, noeme ik my met agting,

UwEd. zeer bereidwillige dienaar en vriend,

(w. get.) J. R. van der Burgh.

Samarang,
den 19 September 1780.

LXII. Memorie van de producten, dewelke de regenten en pagters voldaan hebben, en nog schuldig gebleven zyn, ultimo

Van:		Ryst. coyangs.	Cadjang. coyangs.	Catoene spaven. 1 ^a A B C D. picols.	Indigo. picols.	Clappusolie. kann.	Aardolie. kann.	Balken aan houtwerk in soort.
		Contingenten voor 1780.						
Madura.	de Panembahang.	"	60	30	"	12000	"	"
Pamaccassang.	" Regent.	"	30	14	"	7500	"	"
	" Pagter.	"	"	3	"	"	"	"
Sumanap.	" Pangerang.	"	80	35	"	17500	"	"
	" Pagter.	"	"	6	"	"	"	"
Sourabaya.	" 't Opperhoofd.	"	"	16	"	"	"	"
	" Regenten.	1000	"	8	"	"	800	"
	" Pagter van Sourab. Simimie.	"	"	10	"	"	"	"
Passourouang.	" Regent.	"	"	3	"	"	"	"
	" Pagter.	"	"	2	"	"	"	"
Besoekie.	" Huurder.	10	"	"	"	"	"	"
Ooster Balemboan- gang.	"	"	"	"	"	"	"	"
Lamadjang.	"	"	"	"	"	"	"	"
Porong.	" Reg. v. Passourouang.	"	"	"	"	"	"	"
Malang en Anting.	" Regent.	"	"	"	"	"	"	"
Banger.	" Regent.	"	"	2	"	"	"	"
Bangil.	" Ingeby.	"	"	2	"	"	"	"
Djember.	" Ingeby.	"	"	"	"	"	"	"
Pradjakan.	" Ingeby.	"	"	"	"	"	"	"
Centong.	" Ingeby.	"	"	"	"	"	"	"
Sabrang.	" Ingeby.	"	"	"	"	"	"	"
	" Pagter v. Banger-Pro- bolingo.	"	"	1	"	"	"	"
	" Pagter v. Bangil- Calianjes.	"	"	1	"	"	"	"
Grissee.	" Resident.	"	"	25	"	"	"	"
	" Regenten.	160	"	6	"	"	"	"
	" Pagter v. Grissee, Manjer en Tinger.	"	"	9	"	"	"	"
Lamongang.	" Regent.	250	"	3	"	"	"	"
Sidayoe	" Regent.	200	"	6	"	"	"	"
	" Pagter v. Sidayoe, Kantjang, Awen.	"	"	4	"	"	"	"
Touban.	" Regent.	60	"	6	"	"	"	1000
	" Pagter.	"	"	4	"	"	"	"
Lassum.	" Regent.	"	"	6	"	"	"	600
	"	"	"	"	"	"	"	en 1
	"	"	"	"	"	"	"	pantjl
Rembang.	" Pagter.	"	"	4	"	"	"	"
	" Resident.	"	"	4	"	"	"	"
	" Ingeby v. Blandon- gang.	"	"	2	"	"	"	2000
	" Pagter v. Remb. en Paradessie.	"	"	4	"	"	"	"

respective in het presente jaar 1780 gehouden zyn te leveren, daarop reeds Augustus jongstleeden.

Ryst. coyangs.	Cadjang. coyangs.	Catoene gaaren. 1 ^a A B C D. picols.	Indigo. picols.	Clappusolie. kann.	Aardolie. kann.	Balken aan houtwerk in zoort.	Ryst. coyangs.	Cadjang. coyangs.	Catoene gaaren. 1 ^a A B C D. picols.	Indigo. picols.	Clappusolie. kann.	Aardolie. kann.	Balken aan houtwerk in zoort.
Voldaan.							Ten agteren gebleven.						
"	60	30	"	12000	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	30	14	"	4452	"	"	"	"	"	"	3048	"	"
"	35	20	"	14016	"	"	"	45	3	"	3484	"	"
"	"	16	"	"	"	"	"	"	6	"	"	"	"
360	"	8	"	"	800	"	640	"	"	"	"	"	"
"	"	7	"	"	"	"	"	"	3	"	"	"	"
"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
10	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
160	"	25	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	9	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
71	"	3	"	"	"	"	179	"	"	"	"	"	"
180	"	6	"	"	"	"	20	"	"	"	"	"	"
"	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
7	"	6	"	"	1000	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	6	"	"	600	"	"	"	4	"	"	"	"
"	"	"	"	"	en 1	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	pantjl.	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	4	"	"	"	"	"	"	4	"	"	"	"
"	"	2	"	"	"	2000	"	"	"	"	"	"	"
"	"	1 $\frac{1}{2}$	"	"	"	"	"	"	2 $\frac{1}{2}$	"	"	"	"

Van:		Ryst. coyangs.	Cadjang. coyangs.	Catoene gaaren. 1 ^a A B C D. picols.	Indigo. picols.	Clappusolie. kann.	Aardolie. kann.	Balken aan houtwerk. in soort.
Contingenten voor 1780.								
Pandjankoengang.	de Ingeby.	"	"	2	"	"	"	"
Palo.	" Rongo.	"	"	1	"	"	"	"
Ioana.	" Resident.	"	"	4	"	"	"	"
	" Regenten.	140	"	4	"	"	"	300
Patty.	" Regenten nevens het hoofd der Calangers.	400	"	"	zooveel mogel.	"	"	900
Tjinkelsewoe.	" Regent.	75	"	2	"	"	"	"
	" Pagter van Ioana.	"	"	2	"	"	"	"
Japara.	" Resident.	"	"	12	"	"	"	"
	" Regenten.	120	"	20	adidem	"	"	2000
Coedus.	" Regent.	"	"	12	"	"	"	500
	" Pagter v. Japara, Soe- doenang, Brahang en Wedong.	"	"	7	"	"	"	"
Damak.	" Regenten.	1000	"	4	"	"	"	1000
	" Pagters.	"	"	2	"	"	"	"
Samarang.	" Adipatty.	40	"	12	"	"	"	"
Caliwongo.	" Regent.	"	"	16	"	"	"	1000
Candal.	" Regent.	100	"	2	"	"	"	"
	" Pagters v. Samarang en Caligave, Tor- baya en Goemoelak.	"	"	8	"	"	"	"
	" Pagters v. Caliwoengo en Candal.	"	"	2	"	"	"	"
Batang.	" Regent.	125	"	2	"	"	"	320
Paccalongang.	" Resident.	"	"	4	"	"	"	"
	" Regenten.	350	"	4	zooveel mogel.	"	"	480
Wieradessa.	" Regent.	100	"	2	adidem	"	"	"
Oelodjamie.	" Pagter Tan Secko.	300	"	"	"	"	"	"
	" Pagter v. Paccal. en Batang.	"	"	4	"	"	"	"
Tagal.	" Regenten.	700	"	13	"	"	"	"
	" Pagter.	"	"	4	"	"	"	"
Pamalang.	" Regent.	250	"	6	adidem	"	"	"
	" Pagter.	"	"	2	"	"	"	"
Brebes.	" Regent.	50	"	5	adidem	"	"	500
	" Pagter.	"	"	2	"	"	"	"
	Telt:	5430	170	376	—	37000	800	10600 en 1 pantj.

¹ Vg. blz. 258 en 464 hiervoor.

Voldaan.							Ten agteren gebleven.						
Ryst. coyangs.	Cadjang. coyangs.	Catoene gaaren. 1 ^a A B C D. picols.	Indigo. picols.	Clappussolie. kann.	Aardolie. kann.	Balken aan houtwerk in soort.	Ryst. coyangs.	Cadjang. coyangs.	Catoene gaaren. 1 ^a A B C D. picols.	Indigo. picols.	Clappussolie. kann.	Aardolie. kann.	Balken aan houtwerk in soort.
"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
115	"	4	"	"	"	300	25	"	"	"	"	"	"
353	"	"	4½	"	"	900	47	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
45	"	2	"	"	"	"	30	"	"	"	"	"	"
"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	12	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
120	"	20	"	"	"	2000	"	"	"	"	"	"	"
"	"	12	23	"	"	500	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	7	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
451	"	4	"	"	"	1000	549	"	"	"	"	"	"
"	"	½	"	"	"	"	"	1½	"	"	"	"	"
40	"	12	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	16	"	"	"	1000	"	"	"	"	"	"	"
53	"	2	"	"	"	"	47	"	"	"	"	"	"
"	"	6½	"	"	"	"	"	1½	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"
1	"	2	"	"	"	291	124	"	"	"	"	"	29
"	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
74	"	4	6	"	"	349	276	"	"	"	"	"	131
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
42	"	2	3½	"	"	"	58	"	"	"	"	"	"
300	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	4	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
360	"	13	"	"	"	"	340	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
17	"	6	4½	"	"	"	233	"	4	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
30	"	5	3½	"	"	500	20	"	2	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2789	125	314½	45½	30468	800	10440	2641	45	61½	—	6532	—	160

Samarang, ult°. Augustus A°. 1780. ¹

(w. g.) J. van Santen.

LXIII. De Gouverneur-Generaal Willem Arnold Alting en Rade van Indie aan Z. D. H. en de Bewindhebbers der Gen. Oost. Ind. Comp.

Batavia, 31 Dec. 1780.

WelEdeleHoogAgtbare, enz.

De schepen de Behemoth, enz. . . . ;

Java's Noord-Oostkust hebben wy, enz.

overgaande tot de inlandsche zaken, mogen wy UEd.H. weder be-
deelen, dat in de bovenlanden en alomme onder het ressort van de
Comp. een tamelyke rust en stilte nog duurzaam blyft. De Keizer in
het bizonder geeft steeds de sterkste blyken van zyne opregte wel-
meenendheid; en niet minder bedagt zynde, om ten eersten tegen
te gaan alles wat aanleiding zoude kunnen geven tot moeyelykheden
of het hatelyke vuur des oorlogs doen ontsteken, heeft Z. H. zelfs
nog in deze maand zyn vollen neef, den radeen Maas Mankoe Koesoemo,
die zig van het hof geabsenteerd hebbende, in 's Keizers district
Soekoewatie begeven, aldaar een troep van drie honderd gewapende
mannen byeen versamelen en met deselve drie vlekken gespolieert
en afgebrand had, door kragt van wapenen te keer laten gaan;
tgeen van dat gewenscht gevolg is geweest, dat die rustverstoorder
in de tweede rencontre met een gedeelte van zyn aanhang het leven
verloren heeft, waarvan de overigen sig met de vlugt gesauveert en
een goed heenkomen gesogt hebben. De Sulthan schynt tans ook
aan de billykheid het oor te leenen, want zonder zyn opzettelyke
begeerte, die hy in het voorleden jaar tragte door te dringen, om
tegen onse intentie gesanten herwaarts te zenden tot het doen van
hommage aan wylen den Heer Gouverneur Generaal de Klerk . .
heeft hy, op de hem gegeven communicatie wegens de voorgevallen
verandering in het Indisch hoofdbestier, en dat wy hadden goed-
gevonden de overkomst van het gewone gesantschap ter aflegging
van de verpligte hulde aan den ondergeteekende Gouverneur-Generaal
vooreerst uitgesteld te laten, hy brief van 13 Dec. geantwoord, dat
hy zig daaraan zoude gedragen. Hebbende hy daarenboven op de
hartelyke aansporing van den Gouverneur Siberg, om drie zyner
onderdanen, die over gepleegde roof en huisbraak op 's Comps. territor

opgevat en hem met de stukken ten hunnen laste opgezonden waren, naar merite te straffen, hetgeen hy eerst weigerde te doen. . . . de straf oefeningen niet alleen gevolg laten nemen, maar ook met d'Ed. Sieberg een billyke schriftelyke conventie aangegaan, om voortaan soo van 's Comps. als zyne zyde, delinquenten op de te hunnen laste ingewonnen verklaring en eigen confessien, zonder dat de getuigen of die regt verzoeken present sullen behoeven te wezen; en dan nog twee op nieuw tot hem, overgeloopen jongelingen van pangerang Aria Mancoenagara, anders genaamd Maas Said, by de eerste opeissching uit 's Gouverneurs naam uit zynen dalem laten zetten, onder verzekering dat zy tegen zynen sin en wille sig daarbinnen hadden begeven, alzoo vryheid verleend om hen te apprehenderen en op te ligten, waar zy te vinden mogten zyn.

Omtrent Balemboegang, alwaar alles in een vreedzamen staat continueert, hebben wy op de betoogde noodzakelykheid door den Gezaghebber in den Oosthoek by aparten brief van 19 Augs., om van Poeger of Klattak zoo wegens de continuele ziekte en sterfte aldaar, als dat die post weinig aan de verwagting voldoet, op te breken, en zyne propositie om de bezetting te Lamadjang te verminderen tot 40 à 43 coppen onder een sergeant by onse aparte rescriptie van 29 dezer tot (bovengenoemde propositien) qualificatie verleend zynde ons by dien gelegenheid mede gecommuniceert, dat het eilant Noessa door Passourouangs commandant Ryke gevisiteert, en ten eenemale in een wildernisse veranderd was, zonder de minste teekenen dat daar tegenwoordig menschen aankomen of zig ophouden.

Op *Madura* is de in a° p' geëligeerde Panembahan met de zichtbaarste teekenen van blydschap ontvangen, uytgesonderd door zyn eenigste broeder, welke zig by de installatie zeer aanstootelyk gedragen, dog naderkant die fout geredresseert en zynen broeder de verschuldigde hulde bewezen heeft te Samarang, werwaarts hy door den Gezaghebber in den Oosthoek was opgezonden, nevens de met hem eens geweest zynde Bepatty of eerste minister en drie Mantries, die allen aldaar tot onse nadere order zullen worden aangehouden Van de door den overleden Panembahan geleverde hulpbenden, tot demping van den opstand der Macassaren, zyn in de maand Sept. 280 koppen afgedankt en thuiswaarts gekeert;

en op de door den Gouverneur Sieberg voorgedragen verzoeken zoo van den Panembahan voormeld, als den pangerang van Sumanap, dat te Macassar zig bevindende Maduresen en Sumanappers na verrigter zaken mogten worden teruggezonden, hebben wy de Macassarsche ministers gelast van die inlandsche troepen zooveel naar Java te laten retourneren, als te missen zullen zyn.

Op *Baly* is Gusti Moera Djambi door syn neef Gusti Moera Kaleran om het leven gebragt, welke laatste zig vervolgens in het bezit van des eersten landen gesteld, en by brieven direct aan ons, de ministers te Samarang en den Gezaghebber in den Oosthoek, om Comps vriendschap verzogt, als ook uytgeleverd heeft zekere sedert de Balemboangse troubelen op Bali zig onthouden hebbende Malangs Radeen genaamt Notto Coessoemo en Lamadjanger Bagas Iman, met belofte dat hy de zoons van den berugten Pangeran Willis ook zou laten opzoeken, ter overgave aan de Comp., en instantie teffens om hulp tot het innemen van Baly Djembrana, en geassisteert te worden met kruit, lood, zwavel, groote yzeren potten, fluweelen lakenen en ruikent goed. De voorschreven Radeen Notto Coessoemo en Lamadjanger Bagus Iman hebben wy, op het verzoek der Javasche ministers, naar Ceylon gerelegeert, onder toelagging aan den Radeen van 10 en aan den Imam of priester van 5 ryksd. met 40 ƒ ryst ieder ter maand. Terwyl wy Gusti Moera Kaleran door onzen Sabandhar in antwoord op zynen voormelden brief, hebben laten bedanken voor de overzending derzelve, met byvoeging, dat wy zulks wel wilden aanzien voor een bewys van zyne betragting om de Comp. dienst te doen, maar als een waar blyk zyner welmeenendheid zouden aanmerken wanneer hy de zoons van Pangerang Willis ook overleverde, en de naar Bali gevlugte Balemboangers verpligte tot de terugkeering naar hun land; dan dat hoezeer wy genegen waren hem by occasie vriendschap te bewyzen, de Maats. zig nogtans niet konde melleeren met den Balyschen oorlog, en wy derhalven zyn verzoek om hulp en ammunitie-goederen moesten declineeren, te meer Goesty Moera van Baly Djembrana de Comp. niet beleedigd had Tot een recompens aan gedagten Gusti voor de overgave van de voorengewaagde Radeen en Imam, hebben wy den Gouverneur Siberg toegeschikt een stuk laken, een stuk fluweel, twee tholas etter van roosen en nog 200 ƒ buskruit.

Door Gusti Moera van Baly Djembrana zyn gedurende dit jaar ook verscheiden brieven geschreven aan den Banjoewangies Commandant Mierop, ten principale roullerende over een regt dat hy zig aanmatigt te hebben op Balemboangang, welk point wy hebben gelast in het geheel onbeantwoord te laten, om dien Gusti te doen begrypen dat men het de moeite niet waardig agt op die zyne pretentie zig eenigzints uit te laten, schoon wy voor het overige hebben toegestaan de correspondentie met hem levendig te houden. . . .

De zeeroovers hebben, buiten eenige voorgevallen rencontres met de Javasche kruissers, geen quaat van belang langs de stranden gedaan Aan de Zuidkant van Java heeft daarentegen eene vloot, zoo sommigen zeggen van 23 en anderen opgeven van 12 vaartuigen gezworven, dat men presumeerde alle Maudharesen, en dezelve te zyn geweest die in anno passato in de baay van Wynkoop en daaromstreeks blykens onse resolutie van 18 May 1779 een parthy menschen hebben geroofd, dan die, nadat zy in het district van Banjoemaas, behoorende onder den Keyzer een negory verbrand, en zoo dáár als te Karang Collang ook tien menschen hadden opgeligt, door de inwoners waren terug gedreven en afgewezen.

.
De *particuliere vaart en handel* is in dit jaar weder in alle deselve takken, niet minder dan in 1779, nuttig en voordeelig geweest; veele omliggende plaatsen hebben daardoor het niet te ontbeeren voedsel in eene toereikende quantiteit mogen genieten, en de landman heeft gelegenheid gehad de te missen vrugten zyner handenarbeid tegen andere benoedigdheden te kunnen verwisselen.

Balavia heeft voornamentlyk daarvan geprofiteert door een steeds aanhoudende toevoer van levensmiddelen, niet alleen tot eene genoegsame versorging voor onse talryke gemeente, maar zelfs in eene zeer aangename ruimte van overvloed; waardoor ook het behoefstig gemeen haren nooddruft naar genoeggen tegen civiele pryzen heeft kunnen bekomen

Nadien de uitkomst nu twee jaren agter den anderen heeft doen zien, hoe bezwaarlyk en gevaarlyk, ja veeltyds ondoenlyk het den particulieren handelaar nu en dan zy, om ingevolge de bepaling by het advertissement van 1 May 1778 en de in dat zelve jaar be-ruamde nieuwe orders op de vrye vaart, in het retour van Malakka

en Palembang naar Java en Cheribon, deze hoofdplaatse te bereiken hebben wy in onze vergadering van den 4den dezer, in consideratie nemende hoe drukkend het voor die menschen is, dat wanneer zy door zeenood en tegenstroom deze reede niet kunnen bestevenen, en dus onschuldig zonder hun toedoen in de absolute verpligting geraakten van direct naar Java of Cheribon terug te keeren, alsdan in het ruwste van het saysoen met hunne dikwyls zwakke vaartuigen onder de gevaren van storm en onweer een geruimen tyd daar te moeten blyven liggen, ter afwagting onser nadere bevelen, zonder inmiddels hunne aangebragte goederen te mogen ontlossen, en hoe reden en billykheid in dien gevalle vorderde, dat het beswaarlyke hetwelke daarin ten nadeele van de particuliere handelaars lag opgesloten, op de best doonlyke wyze wierde getempert en gemitigeert, — ten dien dage besloten, mitsgaders de Javasche ministers en den resident te Cheribon aangeschreven en gequalificeert, voortaan de daar tehuis behoorende particuliere traffiquanten, die op hunne terugreise van Malacca of Padang door beletselen van wind en weer of door andere wettige redenen en oorzaken in de onvermydelyke verpligting en noodzakelykheid worden gebragt om, zonder deze hoofdplaats aan te doen, direct derwaarts te stevenen, indien zy van die verpligting en noodzakelykheid voldoende bewyzen kunnen suppediteeren, in dien gevalle niet alleen te eximeren van de poenaliteit, by het voorschr. advertissement tegen het niet aandoen van Batavia gestelt; maar dezulken ook terstond na eene volbragte allernaauwkeurigste visitatie der vaartuigen, zonder alvorens onse nadere ordres daaromtrent af te wagten, het ontlossen en verkoopen van hunne aangebragte gepermitteerde waren toe te staan

Batavia. Wy geven ons de eere, met refert tot hetgeen reeds is gemeld by onsen eerbiedigen van den 30 October deses jaars, ¹ UwEd.HoogAgth. schuldpligtig ter kennis te brengen, eerst met relatie tot het lichaam der *Hooge Regering*, dat de publieke voor-

¹ Sedert 21 Maart 1780 was de betrekking van Gouverneur Generaal, wegens ziekte van den landvoogd Reiner de Klerk, door den Directeur Generaal ad interim waargenomen. Den 1sten September daarop stierf Reynier de Klerk, en werd Willem Arnold Alting den volgenden dag tot Gouverneur-Generaal verkozen, onder voorbehoud der nadere bevestiging van het opperbewind in Nederland.

Als Directeur-Generaal werd deze opgevolgd door Hendrik Breton.

stelling van den eerstgeteekende in het character van Gouverneur-Generaal, die wy in onse vergadering van 2 Sept. jl. oordeelden dat in den presenten toestand van zaken niet wel verschoven konde worden tot hier zoude zyn aangebragt de tyding, welke wy in a^o. 1782 nopens desselfs confirmatie in die aanzienlyke waardigheid van UwEdh. hopen te zullen ontvangen, maar integendeel hoe eer hoe beter diende te geschieden, ingevolge onze resolutien van bovengem. datum en den 5en daaraanvolgende, hier ter hoofdplaatse voortgang heeft genomen den 20en derzelve maand, op Java, Cheribon en Bantam den 14, 28 en 29 October respective, en op de andere comptoiren mede staat gevolg te nemen.

De eerste teekenaar vervolgens den 29 Sept. ter vergadering kennis gevende, dat deselve van vrouwe Sophia Francina Westpalm, douairière van wylen den overleden heer Gouv.-Genrl. Reynier de Klerk, hadde overgenomen het landgoed Buytenzorg, voor de by onse resolutien van 6 Sept. 1776 en 31 Oct. 1771 genoteerde prys van 41500 Rsd., ongerekend de ongelden op den verkoop gevallen, en teffens versoevende van de betaling der laatsten (de onkosten) . . . bevryd te mogen blyven, dewyl dat land eigentlyk geconsidereerd behoorde te worden als iets dat strekt om den regerenden Heer Gouverneur-Generaal, door het genot der revenuen van hetzelfde, op eene geoorloofde wyze eenig meerder inkomen te bezorgen, onder aanneming om wanneer UwEdh. niet zouden gelieven goed te vinden het accorderen van deze instantie met Hoogstderselver gewenschte approbatie te bekrachtigen, de voorschreven onkosten alsdan te sullen voldoen, hebben wy aan dat verzoek gedefereert, en oversulks den ondergeteekende Gouverneur-Generaal gereleveert van de betaling der vorenstaande gewone ongelden, wegens den koop van het land genaamd Buitenzorg, te zamen bedragende rds. 3125, eensdeels uit overweging dat, ofschoon UwEdh. by veel gerespecteerde missive van 8 Sept. 1750 aan wylen Z. Exc. van Imhoff hadden toegestaan gemeld land tegen taxatie voor sig en zyne erfgenamen over te nemen, hetselve egter sedert of na den dood van welgemelde Z. Exc., telkens by het afsterven van een Heer Gouverneur-Generaal aan Z. Edelh. getransporteerd, ook door de gedurige toezigt van de successive Heeren bezitters, niet zonder merkelyke kosten, thans in zoodanigen staat gebragt is dat, om het behoorlyk te doen cultiveren en niet

weder te laten vervallen, de beheering daarvan zoo om dies verre afgelegenheid als tegenwoordigen grooten omslag, niet gevoegelyk door een particulier persoon kan worden waargenomen, en ten anderen of wel voornamelyk omdat men buitendien ook steeds heeft vermeend, dat desselvs possessie behoort te blyven aan een regerend Heer Gouverneur-Generaal, gemerkt de voordeelen, die hetselve afwerpt, niet alleen moeten dienen maar zelfs zeer noodzakelyk vereischt worden, tot goedmaking van de met het bekleeden dier eminente charge verseld gaande zware uitgaven.

LXIV. Lijst van de schulden

Landen:	Namen der Regenten.	Schulden onder Ult°. Dec. 1779.	Verstreckte contanten.
Buitenzorg.	Tommegong Wira Nata Nagara	106533	64385
Tjanjoer.	Depatty Wira Tano Datar		
Tjiblagong.	Aria Nata Mangala	7039	1009
Tangerang en Grinding.	Aria Soeta Dilaga	8000	2
Dermaga.	Demang Iaur Tano	1314	500
Crauwang.	Depatty Panata Joeda	88988	8583
Wanniassa.	Demang Soera Dicara	2476	403
Adiassa.	Aria Soera Dicasoema	7709	404
Bandong.	Tommegong Anga Diredja	49995	17236
Batoelayang.	Tommegong Adie Casoema	15342	11426
Pamanoekan.	Ingebey Wangsa Janoe	10343	1562
Tjasscm.	Ingebey Carta Joeda	972	866
Pracamoentjang.	Tommegong Patra Casoema	61953	17655
Sumadang.	Depatty Tanoë Baya	84115	13047
		444779	137078

der Jaccatrasche Regenten.

Vermeerderd door:		Schyvers- salaris.	Schulden in het geheel.	Geleverde producten en contanten, bedra- gende :	Blyft onder Ult°. Dec. 1780		
6 p.Cto interest.	24 stui- vers per picol.				Gehee- le schuld.	waaraan participeren.	
						de Compie.	de Gecommit- teerde.
7007	7595	600	186120	91149	94971	40000	54971
482	148	—	8678	1780	6898	2000	4898
480	35	—	8517	1017	7500	2000	5500
79	—	—	1893	—	1893	—	1893
5609	325	—	103505	13486	90019	12000	78019
172	56	—	3107	676	2431	—	2431
486	67	—	8666	877	7789	—	7789
3054	2664	350	73299	32203	41096	12000	29096
1040	1085	350	29243	13100	16143	5000	11143
690	189	—	12784	2302	10482	—	10482
98	112	—	2048	1320	728	—	728
3896	2618	350	86472	29704	56768	12000	44768
5338	1491	350	104341	16836	87505	15000	72505
28431	16385	2000	628673	204450	424223	100000	324223

LXV. Generaale samentrekking van de volgende Indiase rendementen, zeedert primo September 1778 tot ultimo Augustus 1779, zuyver,

		Inkoop bezwaard met alle ongelden.
Wegens 't samentrekking der Bataviase rendementen		f 903954:6:8:
"	" Souratse rendement	336658:13:—
"	" Mallakse d°	33959:10:—
"	" Samarangse d°	64884:18:8:
"	" Maccarsse d°	13283:6:—
"	" Caabse d°	64093:12:15:
"	" Mallabaarse d°	134065:—:—
"	" Ceylonse d°	175359:5:8:
"	" Palembangse d°	2830:19:—
"	" Padangse d°	112628:2:8:
"	" Poulo Chincose d°	32530:2:8:
"	" Ayerhadjase d°	25394:15:—
"	" Ambonse d°	35077:14:12:
"	" Chinase d°	822909:4:8:
Telt . . .		f 2,757,629:10:11:
De gezamenlyke inkoop van den verkoop afgetrokken, zoo blykt dat d'E. Comp. door den gedreven handel, by de bovenstaande comptoiren, in 't boekjaar 177 ⁸ / ₉ , te saamen <i>gewonnen</i> heeft

ter aanthoening wat de Compagnie door den handel, in een rond jaar, of na aftrek van diverse daarby opgebragte lasten, gewonnen of verloren heeft.

Zuyvere verkoop.	Winsten.	Verliesen.	Per cento's.
f 1062303:14:—	f 158349:7:8	"	17½ "
628431:—:8:	291772:7:8:	"	86⅝ "
39734:8:—:	5774:18:—	"	17¼ "
113467:3:8:	48582:5:—	"	74⅞ "
14286:7:—	1003:1:—	"	7½ "
84255:4:8:	20161:11:9:	"	31 "
150976:15:8:	16911:15:8:	"	12⅝ "
324910:1:—	149550:15:8:	"	85¼ "
3262:2:—	431:3:—	"	15¼⅓ "
115987:14:—	3359:11:8:	"	1¼ "
34163:12:—	1633:9:8:	"	5 "
26248:15:8:	854:—:8:	"	3⅞ "
40954:—:4:	5876:5:8:	"	16¾ "
1650158:1:8:	827248:17:—	"	100 "
f 4,289,138:19:4: 2,757,629:10:11	f 1,531,509:8:9:		
f 1,531,509:8:9:	f 1,531,509:8:9:	of	55 pCt.

Batavia in 't Casteel, den 15n January anno 1781. ¹

(w. get.) J. E. B. Jansen.